

Неъматулло ИБРОҲИМОВ
Муҳаммад ЮСУПОВ

АРАБ ТИЛИ
ГРАММАТИКАСИ

1

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**Неъматулло ИБРОҲИМОВ
Муҳаммад ЮСУПОВ**

АРАБ ТИЛИ ГРАММАТИКАСИ

**Икки жилдлик
I жилд**

*Ўзбекистон Республикаси
Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги
олий ўқув юртлари талабалари учун
дарслик сифатида тавсия этган*

**Тўлдирилган ва тузатилган
иккинчи нашр**

Наманган – 2009

Дарслик араб тили грамматикаси назарий масалаларини ўзбек тилида изчил равишда изохловчи илк китобдир. Шунингдек, ушбу дарсликдан назарий мавзуларни мустаҳкамлашга қаратилган машқлар, матнлар ва суҳбатлар ҳам ўрин олган. Муаллифлар унда араб тилидаги грамматик ходисаларни ўзбек тилига қиёслаган ҳолда изохлаб, уни ўзлаштириш жараёнини осонлаштирганлар.

Дарслик араб тилини мукамал ўрганишни истаган мухлислар – университет ва институтлар талабалари, мактаб, мадраса ўқувчилари, шунингдек, курс тингловчиларига мўлжалланган.

Муаллифлар ушбу дарсликни падари бузрукворлари Иброҳимжон ДОВУДОВ, Мирзамаҳмудхон ЮСУПОВларнинг ҳамда волидан мухтарамаларининг руҳи покларига бағишлайдилар.

Масъул муҳаррирлар:
академик

**АЛИБЕК РУСТАМОВ,
АБДУЛАЗИЗ МАНСУР.**

**Тақризчилар: филология фанлари доктори Т.А.Мухторов,
филология фанлари номзоди М.Саидумаров,
филология фанлари номзоди Ш.Шомусаров.**

НГ $\frac{727-1769,5-1365700}{728 (71,0) - (12)}$ 2009

ISBN 978 - 9943-344-73=0

*Муаллифлар ва ноширнинг рухсатисиз қайта
нашр этиши таъқиқланади.*

© Н. Иброҳимов, М. Юсупов.

ИККИНЧИ НАШР МУҚАДДИМАСИ

Араб тили сомий тиллар оиласига мансуб бўлиб, унинг адабий тил нормаси жоҳилият даврида шаклланган. Бироқ унинг грамматик нормалари милоднинг VIII-IX асрларида ишлаб чиқилди. Қуръони каримнинг нозил бўлиши, пайгамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳадисларининг юзага келиши араб адабий тилининг янада ривожланиши, таъсир доирасининг кенгайиши, бошқа ажам халқлар томонидан ҳам араб тилининг кенг ўрганилишига йўл очиб берди. Айниқса, Бағдод халифалигида ташкил этилган илмий марказ ва унда араб олимлари билан бир сафда кўплаб мусулмон ўлкалардан келган олимларнинг тадқиқот ишлари олиб боришгани араб тилининг илм-фан соҳасидаги мавқеини янада юқори кўтарди. Натижада бу тил мусулмон шарқи ҳудудида Европадаги латин тили каби фан тилига айланди. Бундан ташқари, у кўплаб мусулмон шарқ мамлакатларида узок вақт давлатлараро муомала тили бўлиб ҳам хизмат қилди.

Араб тили бўйича мутахассислар тайёрлаш Тошкент Давлат шарқшунослик институти зиммасидадир. Бу илм даргоҳидаги араб филологияси кафедрасида узок йиллар ишлаб, малакали арабшуносларни етиштиришга катта ҳисса қўшган ҳамда араб тили бўйича дарслик нашр этиб, муҳлислар эҳтиёжини қондирган Б.З.Холидов, Э.Талабовлардан арабшунослар миннатдордирлар.

Республикамиз мустақилликка эришгач, унинг шарқ мамлакатлари билан иқтисодий, сиёсий, маданий алоқалари ривожлана бошлади. Қолаверса, Республикамининг мустақилликка эришиши фаннинг айрим соҳалари олдига илгари қўйилган сунъий тўсиқларни олиб ташлади. Шарқ тилларини, хусусан, араб тилини ўрганиш соҳасидаги чеклашлар бартараф этилди. Буларнинг ҳаммаси араб тилини ўрганувчилар учун ўзбек тилида битилган ҳар хил қўлланма ва дарсликларга эҳтиёж юзага келганлигини кўрсатиб турибди. Шу сабабли ушбу дарслик ҳам мустақиллик шарофати туфайли рўёбга чиқди, деб дадил айтиш мумкин.

Мазкур дарсликда араб тили грамматикасининг назарий томонлари изчил баён этилган. Муаллифлар бунда «соддадан-мураккабга» усулига асосланишган ва турли даврларда чоп этилган, ҳозир ҳам таълим жараёнида қўлланиб келаётган дарслик ва қўлланмалардан фойдаланишган.

Маълумки, чет тилини ўрганишнинг энг самарали усули уни она тили билан муқояса қилган ҳолда ўрганишдир. Шунинг учун ҳам араб

тили грамматикасининг назарий масалаларини баён этишда ўзбек тилининг грамматик конун-қоидалари эътиборга олиниб, мавзулар ўзбек тилига қиёсланган ҳолда тушунтирилган.

Бу дарсликни нашрга тайёрлашдаги асосий муаммолардан бири лингвистик истилоҳларни қўллаш масаласи бўлди. Ҳозиргача араб тили соҳасида ўзбек тилида чоп этилган қўлланмаларнинг камлиги, инкилобдан илгари араб тили мактаб-мадрасаларда кенг ўқитилгани билан ундаги таълим ўзбек тилига қиёслаб олиб борилмагани, шунинг учун ўша даврда нашр этилган қўлланмаларда истилоҳлар араб тилидан айнан иқтибос қилинган. Бу масалани алоҳида ўрганиб, истилоҳлар тизимини қайта кўриб чиқиш вазифасини кўндаланг қўйди. Бу масала дарсликда турлича ҳал этилди: ҳам араб, ҳам ўзбек тилларида мавжуд бўлган лингвистик ҳодисалар учун ҳозирги ўзбек тилидаги истилоҳлар ишлатилди (мас. от кесимли гап, феъл кесимли гап, ҳол, тўлдирувчи ва ҳ.з.). Ўзбек тили грамматикасида ишлатилмайдиган айрим истилоҳлар учун араб тилидаги муқобиллар қабул қилинди (мас. ажваф феъллар, нокис феъллар, масдари мутлак, изофа ва ҳ.з.). Айрим тушунилиши қийин, ўзбек китобхони учун ғализроқ терминлар эса ўзбек тилига таржима қилиниб, муомалага киритилди (мас. чеклов, мослашган аниқловчи, биргаликни ифодаловчи тушум келишиги ва ҳ.з.). Юқоридаги усуллар имкон бермаган ҳолларда русча қўлланмаларда ишлатилган истилоҳлар калька сифатида қабул қилинди (мас. солимсифат феъл, бирикма олмош, ҳамзали феъллар, иккиланган ўзаклар ва ҳ.з.). Араб тилидаги *حرف العجز* категорияси учун русча «предлог» термини қабул қилинди. Шунинг учун ҳам дарсликдаги истилоҳларнинг айримларига шартли деб қаралиши лозим. Масаланинг бу нозик томонини эътиборга олиб, хусусан, ҳозирги кунимизда мадрасаларда таълим олаётган толиби илмлар меҳнатини енгиллатиш, бу дарсликни уларга янада тушунарлироқ қилиш мақсадида ишлатилган истилоҳларнинг арабча-ўзбекча ва ўзбекча-арабча луғати илова қилиниб, унда сўзлар ўзак эътибори билан алифбо тартибида берилди.

Дарсликда ҳар бир назарий мавзу баёнидан кейин мавзуни мустақкамлаш ва уни амалда қўллай билишни ўргатишга мўлжалланган материаллар берилган. Бунинг учун дарслик ўзаро яқин бўлган назарий мавзуларни ўз ичига олувчи 27 қисмга тақсим этилган ва ҳар бир қисм унда муомалага киритилган янги сўзларнинг арабча-ўзбекча луғати билан бошланади. Бу луғатлар сўз эътибори билан (ўзак эътибори билан эмас) алифбо тартибига солинган. Ҳар бир

назарий мавзудан кейин шу мавзуга мос келувчи машқлар бошланади. Машқлар мазмун нуктаи назаридан турли-туман бўлиб, уларнинг асосий қисмини арабчадан ўзбекчага ва ўзбекчадан арабчага таржима қилишга қаратилган машқлар ташкил этади.

Ҳар бир қисм ниҳоясида биттадан арабча матн мавжуд ва бу матнлар кундалик ҳаётнинг турли қирраларида ишлатиладиган лексик бойликларни ўз ичига олади. Матндаги номаълум сўзлар ҳам қисм бошидаги лугат таркибига киритилган. Талабадаги лисоний малаканинг ошиб боришини эътиборга олиб, 15-қисмдан бошлаб, биттадан арабча ва ўзбекча суҳбат киритилган ва бу суҳбатлар талабаларда оғзаки нутқни ўстириш, ўзаро суҳбат олиб бориш малакасини шакллантириш имконини беради. Суҳбатлар 19-қисмдан бошлаб иккитадан (иккита арабча ва иккита ўзбекча) берилган.

21-қисмда феъл турлари ва бобларига бағишланган мавзулар тугайди ва бу билан боғлиқ бўлган араб тилида сўз ясаши мумкин бўлган вазнлар ҳам деярли такомилга етади. Бинобарин, 22-қисмдан бошлаб янги сўзлар лугати айрим иборалар ва географик номлар билан чегараланган ва номаълум сўзларни ўрганиш учун китобхонга дарслик сўнгидаги арабча-ўзбекча лугатга мурожаат қилиш тавсия этилади. Бу лугат дарсликда қўлланилган қарийб уч ярим минг сўз ва иборани ўз ичига олади ва унда сўзлар алифбо тартибига ўзак эътибори билан терилган. Бу лугатдаги қисқартмалар қуйидагича ўқилиши керак: кўп.- кўплик; мз.- музаккар; мн.- муаннас; ик.с.- иккилик сон; жам.- жамловчи сўз; мас.- масалан ва х.з. У ёки бу ўзакка мансуб сўзлар шу ўзакдан ҳосил бўлган феъллар билан бошланган (агар бу ўзакдан шаклланган феъл дарсликда ишлатилган бўлса). Бир ўзакка кирувчи бошқа сўзлар лугатда (-) белгиси билан бошланган ва улар ўзаро алифбо тартибида терилган.

Ушбу дарсликни тузишда муаллифлар масалага у ёки бу йўналиш бўйича ўқув режаси кўзда тутган соат миқдорини эмас, ёритилиши керак бўлган назарий материаллар ҳажмини эътиборга олиб ёндошганлар. Бу жиҳатдан у амалдаги ўқув режалари соатига мос келмаслиги мумкин.

Муаллифлар ушбу дарсликни тузиш ва нашрга тайёрлашда ўзининг тавсиялари билан фаол иштирок этган Миср Араб Республикиси Асют университети араб тили ўқитувчиси Халид Абдулхамид Дайф жанобларига (*خالد عبد الحميد ضيف مدرس اللغة العربية في جامعة أسيوط بمهورية مصر العربية*)

ўз миннатдорчиликларини изҳор этадилар ҳамда дарслик бўйича ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашиш истагида бўлган китобхон-

ларга олдиндан ташаккур билдирадилар. Мурожаат учун манзил: Тошкент шаҳри, Шаҳрисабз кўчаси, 25, Тошкент Давлат шарқшунослик институти; шарқ филологияси факультети; Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316, Наманган Давлат университети, филология факультети ўзбек тили йўналиши.

Муаллифлар.

Араб тилидаги товушлар учун қабул қилинган
транскрипцион белгилар

ب – б	غ – ғ
ت – т	ف – ф
ث – <u>с</u>	ق – қ
ج – ж	ك – к
ح – ҳ	ل – л
خ – х	م – м
د – д	ن – н
ذ – <u>з</u>	ه – ҳ
ر – р	و (ундош) – в
ز – з	ى (ундош) – й
س – с	қисқа «а» – а
ش – ш	қисқа «и» – и
ص – <u>с</u>	қисқа «у» – у
ض – <u>д</u>	чўзик «а» – ā
ط – <u>т</u>	чўзик «и» – ī
ظ – <u>з</u>	чўзик «у» – ū
ع – ‘	қатъий ҳамза – ’

БИРИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

إِبْطٌ кўлтик	ثَلَاجَةٌ музлаткич
ابْنٌ ўғил	جَارٌ кўшни
اتِّجَاةٌ йўналиш	جَامِعَةٌ университет
أُخْتٌ опа, сингил	جَبَلٌ тоғ
إِرْشَادٌ кўрсатма	جَحِيمٌ дўзах
أَرْضٌ ер	جَدٌّ бобо
أَرْبٌ куён	جَدَّةٌ буви
إِصْبَعٌ бармоқ	جَنُوبٌ жанубдан
الْتِزَامٌ зарурият	эсадиган шамол
أَمَّا... فَـ эса, ...га келсак	جَهَنَّمُ дўзах
الْتِخَابٌ сайлов	حَارِسٌ кўрикчи
أَيْضًا ҳам	حَرْبٌ уруш
بَابٌ эшик	حَرُورٌ иссиқ шамол
بَطَّاقَةٌ карточка	حِزْبٌ партия
بَلَدَةٌ шаҳар	حَسَنٌ яхши
بَيْتٌ уй	خَالَ тоға
بُئْرٌ кудук	خَالَةٌ хола
تَبَّتْ мустаҳкам бўлмоқ	خُرُوفٌ кўзичоқ
تَعْلِيمٌ таълим	خَشَبٌ ёғоч
تَمُوزٌ июль	خَمْرٌ шароб
تَقَاةٌ маданият	خَيْاطٌ тикувчи

دَارَ ҳовли, уй
دَبُورَ ғарбдан эсадиган
шамол
دِرَاسَةَ ўрганиш
دُكْتُورَ доктор
دَلْوُ челак
دِهْلِيْزَ коридор
دَهَبَ олтин
رَاسَ бош
رَجُلَ эркак киши
رِحْلَةَ сафар, саёхат
رِيحَ шамол
زَمِيْلَ ҳамкасаба
زَوْجَ эр
سَاعَةَ соат
سِرْوَالَ шалвор
سَفِيْنَةَ кема
سَقْرَ дўзах
سَقْفَ шифт
سَكِيْنَ пичок
سَمَاءَ осмон
سِنٌ ёш (умр); тиш
سِنَةٌ йил
سُوْقَ бозор

سَيَّارَةٌ автомобиль
سَيِّدَةٌ хоним
شَابٌ йигит
شَجْرَةٌ дарахт
شُرْفَةٌ балкон
شُقَّةٌ квартира
شَمْسٌ қуёш
شُوْكَةٌ санчқи, вилка
شَيْخٌ кекса
صَبِيٌّ бола
صَدِيْقٌ дўст
ضَحَى эрталабки пайт
طَالِبٌ талаба
طَبَّاحٌ ошпаз
طَرِيْقٌ йўл
عَامِلٌ ишчи
عَرُوضٌ аруз
عَصَا асо
عُقَابٌ бургут
عَقْرَبٌ чаён
عَمٌّ амаки
عُمْرٌ умр
عُنُقٌ бўйин

عَنْكَبُوتٌ ўргимчак
غُرْفَةٌ хона
فَأْسٌ болта
فَرَسٌ от (ҳайвон)
فَلَاخٌ дехқон
فُلْكَ кема
فَنَانٌ санъаткор
فُنْدُقٌ меҳмонхона
قَدْرٌ қозон
قَرِيبٌ қариндош
قَرِيَّةٌ қишлоқ
قَوْسٌ камон, ёй
كَأْسٌ қадах
كَبِدٌ жигар
كِتَابٌ китоб
كُرْسِيٌّ стул
كَرْشٌ қорин
كُلِّيَّةٌ факультет
لِبَاسٌ кийим
لِسَانٌ тил
لَوْحٌ доска
لَيْلٌ тун
مُتَرْجِمٌ таржимон

مُتَعَلِّمٌ ўқувчи
مَجَلَّةٌ журнал
مُدْرَسٌ -мударрис
مَدَّةٌ «мадда» ҳаракати
مَذْهَبٌ мазҳаб
مَرَأَةٌ аёл
مُرَبِّيةٌ мураббия
مَسْكَنٌ турар жой
مُسْلِمٌ мусулмон
مَشْفُوعٌ банд
مُصَوِّرٌ рассом
مُطْرَبٌ хонанда
مُعَلِّمٌ ўқитувчи
مُقَعَّدٌ ўриндик
مَلَاخٌ денгизчи
مِلْحٌ туз
مُمَثِّلٌ актёр
مَنْزِلٌ манзил
مِنْضَدَةٌ стол
مُهَنْدِسٌ инженер
مُؤَرِّخٌ тарихшунос
مُوظَّفٌ хизматчи

نَارَ олов

نَجَّارٌ дурадгор

نَعْلٌ шиппак

نَفْسٌ жон

هَيْفٌ иссиқ шамол

وَرِكٌ қовурға

يَمِينٌ қасам

§ 1. УНДОШ ТОВУШЛАР

Араб тилидаги ундош товушларни шартли равишда иккига бўлиш мумкин:

1. Араб ва ўзбек тиллари учун умумий ундош товушлар.

2. Араб тилига хос ундош товушлар.

Араб ва ўзбек тиллари учун умумий ундош товушлар 19 та бўлиб, улар қуйидагилар:

б - ب	д - د	з - ز	в - و	ж - ج	й - ي
к - ك	р - ر	х - خ	л - ل	с - س	ш - ش
м - م	т - ت, ة	қ - ق	н - ن	ф - ف	ғ - غ
					ҳ - ه

Эслатма: ё ҳарфи ت ҳарфи билан бир хил талаффуз қилинади ва у «-атун» қўшимчаси билан тугаган сўзларда шу қўшимча таркибидаги «т» товушини ифодалаш учун ишлатилади. Унинг номи «тāун марбўтатун» - «та марбута»дир.

Бу товушлар ичидан қуйидагиларнинг талаффузи ўзбек тилидагидан қисман фарқ қилади:

1. «В» товуши ўзбек тилидаги «в» товушидан ҳосил бўлиш ўрнига кўра фарқ қилади. Ўзбек тилидаги «в» лаб-тиш товушидир, араб тилидаги «в» эса икки лабнинг ўзаро яқинлашишидан ҳосил бўлувчи лаб-лаб товуши ҳисобланади.

2. «Л» товуши араб тилида юмшоқ талаффуз қилинади

(«'Аллāху» сўзи бундан мустасно).

3. «Х» товуши ўзбек тилидаги «х» товушидан энгилроқ талаффуз қилинади.

§ 2. УНЛИ ТОВУШЛАР ВА УЛАРНИНГ ЁЗИЛИШИ

Араб тилида учта унли товуш мавжуд: «а», «и», «у». Буларнинг ҳар бири ўз навбатида қисқа ва чўзиқ унлиларга бўлинади:

1. Қисқа унлилар:

1. Қисқа «а» унлиси. Бу унли ёзувда — (фатҳа) ҳаракати билан ифодаланади. Масалан:

йадун — يَدٌ — қўл,

фамун — فَمٌّ — оғиз,

шафатун — شَفَاةٌ — лаб,

қалбун — قَلْبٌ — юрак.

Эслатма. Араб тилида кўпчилик сўзлар «-ун» кўшимчаси билан тугайди ва у — (танвин дамма) ҳаракати билан ифодаланади.

2. Қисқа «и» унлиси. Бу унли ёзувда — (касра) ҳаракати билан ифодаланади. Масалан: рижлун — رِجْلٌ — оёқ, бинтун — بِنْتُ — қиз, катифун — كَتِفٌ — елка, бисиллатун — بَسِلَّةٌ — нўхат.

3. Қисқа «у» унлиси. Бу унли ёзувда ـ (дамма) ҳаракати билан ифодаланади. Масалан: бусрун - بُسْرٌ - хом хурмо, бухтун - بُهْتٌ - тухмат, гурфатун - غُرْفَةٌ - хона, шурфатун - شُرْفَةٌ - айвон.

II. Чўзик унлилар:

1. Чўзик «а» унлиси (ā). Бу унли ёзувда ا (алиф) ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: китабун - كِتَابٌ - китоб, бабун - بَابٌ - эшик, жидарун - جِدَارٌ - девор, дарун - دَارٌ - уй, ҳовли.

2. Чўзик «и» унлиси (ī). Бу унли ёзувда ى ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: каримун - كَرِيمٌ - Карим, жамилун - جَمِيلٌ - чиройли, тунун - تِينٌ - анжир, кабирун - كَبِيرٌ - катта.

3. Чўзик «у» унлиси (ū). Бу унли ёзувда و ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: нурун - نُورٌ - нур, гафўрун - غَفُورٌ - кечирувчан, мактубун - مَكْتُوبٌ - мактуб, қудумун - قُدُومٌ - келиш.

Бундай унлиларнинг чўзиклиги тахминан икки қисқа унлига тенг.

Эслатма: ا , ى , و ҳарфлари чўзик унлиларни ифодалаганда ҳаракат қабул қилмайди.

Юқоридаги коида умумий бўлиб, кўпчилик сўзларнинг ёзилиши учун асосдир. Бироқ айрим сўзлар бу коидага хилоф равишда ёзилади:

1. Айрим сўзлардаги «ā» унлиси – ҳаракати ёрдамида ифодаланади. Масалан: аллāху – اللهُ – Оллоҳ, хā'улā'и – هُوَالآءِ булар, 'улā'ика – أولئكَ – улар, ўшалар.

2. Баъзан сўз охиридаги «ā» товуши ى ҳарфи ёрдамида ифодаланади: мўсā - مُوسَى - Мусо, фатвā - فَتْوَى - фатво, матā - مَتَى - қачон.

Бу вазифада келган ى ҳарфи «'алифун максўратун» - «алиф максура» дейилади.

3. Айрим тарихий ёдгорликларда сўз ўртасидаги « ā » товуши و ҳарфи воситасида ифодаланган. Масалан: закātун – زَكَاةٌ – закот, нажātун – نَجْوَةٌ – нажот.

Араб тилидаги «а», «ā» унлилари ўзидан олдин қайси ундош мавжудлигига қараб 2 хил талаффуз қилинади:

а) агар олдинда «к», «ғ», «х» ва «р» ундошлари турган бўлса, бу унлилар ўзбек тилидаги «о» унлисига яқин талаффуз қилинади. Масалан: تُرَابٌ – турā(ō)бун – тупроқ, غَابِرٌ – ғā(ō)бирун – ўтмиш, قَبُولٌ – қа(о)бўлун – қабул, خَالٌ – хā(ō)лун – тоға.

б) олдинда «б», «в», «д», «ж», «з», «й», «к», «л», «м», «н», «с», «т», «ф», «ш», «ҳ», «'» ундошларидан бири келса, бу унлилар ўзбек тилидаги «э» унлисига яқин

талаффуз қилинади. Масалан: **بَاب** – бā (э)бун – эшик,
مَهْد – ма(э)хдун – бешик, **جَار** – жā(э)рун - қўшни ва ҳ.з.

Амалий машғулот учун топшириқлар

1-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилишига уриниб кўринг:

саййāратун - автомобиль,
фаннāнун - санъаткор,
сўкун - бозор,
қарībун - яқин,
шавкатун - вилка, санчки,
хубзун - нон,
балдатун - шаҳар,
давлатун - давлат,
йавмун - кун,
хашабун - ёғоч,
суккарун - қанд,
байтун - уй,
масканун - турар жой,
мажаллатун - журнал,
рағбатун - хоҳиш-истак,
турāбун - тупроқ,
лабанун - сўт,
машғўлун - банд,

Салūмун - Салим,
синнун - ёш (умр),
таммўзу - июль,
шиққатун - квартира,
сафūнатун - кема,
қаҳватун - қаҳва,
кīлўмитрун - километр,
сахлун - осон,
Лубнāну - Ливан,
визāратун - вазирлик,
шāббун - йигит,
лайлун - тун,
рīшатун - перо,
харībун - куз,
дақūкатун - минут,
хунāка - у ерда,
майдāнун - майдон.

2-машқ. Қуйидаги сўзларни араб графикасида ёзинг ва талаффуз қилинг:

шаҳиййатун - иштаҳа,

жаддатун - буви,

харўфун - қўзичоқ,
санатун - йил,
мадўнатун - шаҳар,
фундукун - меҳмонхона,
шāббатун - ёш қиз,
қарўатун - қишлоқ,
шажаратун - дарахт,
манзилун - манзил,
дирāсатун - ўрганиш,
муҳандисун - инженер,
замўлун - ҳамкасаба,

диҳлўзун - коридор,
бадлатун - костюм,
сарўрун - каравот,
вазўрун - вазир,
жадўдун - янги,
либāсун - кийим,
хунā - бу ерда,
жаввун - ҳаво,
сафаржалун - беҳи,
мишмишатун - бир дона
ўрик.

3-машқ. Қуйидаги сўзларни талаффуз қилинг ва маъноларига эътибор беринг:

жамалун - туя,
жамāлун - гўзаллик,
маддатун – мадда
(ҳаракат),
мāддатун - модда,
дарā - билмоқ,
дāра - айланмоқ,
мāта - ўлмоқ,
матā - қачон,
сафара - юзни очмоқ,
сāфара - сафар қилмоқ,
бāридун - совуқ,

барўдун - почта,
симатун - хусусият,
сўматун - белги,
зинатун - оғирлик,
зўнатун - зийнат,
баррун - куруклик,
бāррун - одобли,
банā - қурмоқ,
бāна - равшан бўлмоқ,
сафўрун - элчи,
сāфирун - юзи очик.

§ 3. АРАБ ТИЛИГА ХОС УНДОШ ТОВУШЛАР

Араб тилига хос бўлган ундош товушлар 8 та:

1. «З» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жаранглидир. Бу товушни тўғри талаффуз қилиш учун тилнинг учини юқори ва пастки тишлар орасидан ташқарига бир оз чиқариш керак. Бу товуш ёзувда **ذ** ҳарфи билан ифодаланади:

зубабун – ذباب – пашша, нафизатун – نافذة – дераза,
лазўзун – لذیذ – мазали.

2. «С» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига ва усулига кўра **ز** товуши билан бир хилдир. Овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра эса, жарангсиз товуш ҳисобланади. Бошқача айтганда, у «з» товушининг жарангсиз вариантыдир. Бу товуш ёзувда **ث** ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: савбун – ثوب – кийим, мўрāsун – ميراث – мерос, тамсўлиййатун – تمثيلية – спектакль, томоша

3. «Х» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра чуқур бўғиз товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиз товушдир. Бу товуш талаффузи давомида ўпкадан чиқаётган ҳаво бўғиздан тикилиб, куч билан чиқади ва бўғиз деворларига қаттиқ ишқалади. Ёзувда у **ح** ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: ҳибрун – حبر – сиёх, рўҳун – روح – рух, миҳбаратун – محبرة – сиёхдон, милҳун – ملح – туз.

4. «‘» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра чуқур бўғиз товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра

жаранглидир. Бу товуш талаффузи давомида чукур бўғиз деворлари бир-бирига тегади ва ўпкадан келаётган ҳаво шу ерда портлаб ўтади. «ҳ» ва «‘» товушларининг талаффузи анча қийин бўлиб, ўрганувчидан кўп машқ талаб қилади. Бу товуш ёзувда ع ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: ‘арўсун – عَرُوسٌ – келинчак, бай‘ун – بَيْعٌ – сотиш, ша‘рун – شَعْرٌ – соч, шāри‘ун – شَارِعٌ – кўча.

5. «Т» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиз товушдир. Бу товушни тўғри талаффуз қилиш учун тилнинг учини эмас («т» товуши каби), балки тилнинг олдинги ярми қисмини тўлалигича танглайга тегизиш керак. Шу шароитдаги ҳавонинг портлашидан мазкур товуш ҳосил бўлади. Бу товуш зарб билан айтилувчи (эмфатик) товуш ҳисобланади ва у ўзидан кейинги, қисман ўзидан олдинги «а», «ā» товушини ўзбек тилидаги «о», «ō» товушига, «и», «ū» товушларини рус тилидаги «ы», « » товушларига ўзгартиради. «У» ҳамда «ў» товушига эса таъсир қилмайди. «Т» товуши ёзувда ط ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: тāлибун – طَالِبٌ - студент, маҗарун – مَطْرٌ - ёмғир, шарўтун – شَرِيْطٌ - кассета, тūнун – طِيْنٌ - лой.

6. «Д» товуши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, ҳо-сил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра эса жаранглидир. Бошқача айтганда, бу ҳарф «т» товушининг жарангли варианты бўлиб, уни талаффуз қилиш учун тилнинг

олдинги қисмини юқори танглайга қаттиқ тираш лозим. Бу товуш ҳам зарб билан айтилувчи ундош ҳисобланади ва «т» товуши атрофидаги унли товушларда бўладиган сифат ўзгаришлари бу товуш яқинида ҳам содир бўлади. «Д» товушини ёзувда ض ҳарфи ифодалайди. Масалан: дāбитун – ضابط – офицер, марӯдун – مريض – касал, миндадатун – منضدة – стол, байдун – يئض – тухум.

7.«Ҷ» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиздир. Бу товушнинг «с» товушидан фарқи шуки, «с» товуши талаффузида ҳаво сирғалиб чиқувчи тирқиш тил учи билан олдинги тишлар орасида бўлса, «Ҷ» ундоши талаффузида бу тирқиш тилнинг олдинги қисми билан юқори танглай орасида ҳосил бўлади. Шунинг учун «Ҷ» товуши анча бўғиқ, хира талаффуз бўлади.

«Ҷ» ундоши юқоридаги ундошлар каби зарб билан айтилувчи ундошдир ва унинг ёнидаги унлиларда юқоридаги каби ўзгаришлар содир бўлади. «Ҷ» ундошини ёзувда ص ҳарфи ифодалайди. Масалан:

Ҷайдун – صيد – ов, масӯрун – مصير – тақдир, миҶбāхун – مصباح – лампа, бāҶун – باص – автобус.

8.«З» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жаранглидир. Бошқача айтганда, «з» товуши «Ҷ» товушининг жарангли вариантыдир. Бу ундош талаффузида тилнинг олдинги қисми юқори танглайга яқинлашади ва уларнинг орасидаги тирқишдан ҳаво сирғалиб чиқади. «З» товуши ҳам зарб

билан айти-лувчи товушдир. «З» товушини ёзувда ظ харфи ифодалайди. Масалан: заҳрун – ظَهْرٌ – бел, фаззун

– فَيْظٌ – кўпол, манзарун – مَنْظَرٌ – манзара, файзун –

ўлим.

Амалий машғулот учун топшириқлар

4-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

сақилун - оғир,
саллажатун - музлаткич,
лаззатун - лаззат,
сабатун - сабот,
мазҳабун - мазҳаб,
сақфатун - маданият,

заҳабун - олтин,
сабитун - собит,
хуз - ол,
мусаккафун –
маданиятли.

5-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

كُورٌ кор,
أَرْضٌ у ерда,
حُجْرَةٌ ҳужжат,
مَذْكُورٌ мазкур,
نَمْرٌ мева,
نَمْرٌ нарх,
نُورٌ бука,
ذَنْبٌ гуноҳ,
ثَانِيَةٌ иккинчи,
لَذَذٌ лаззатланмоқ,

كُورٌ кўп,
مُذَكَّرٌ музаккар,
مُذَيَّلٌ иловали,
كَنْدِيلٌ қандил,
سَرِيمٌ саримсоқ пиёз,
دُومٌ дум,
إِشْونْچٌ ишонч,
مَيْرَسْхўрлар, وَرْتَةٌ
مَازали, لَدِيدٌ
مَيْرَسْхўр, وَارْتٌ

ذَاكِرَةٌ хотира,

ذَرَّةٌ зарра,

ذُرِّيَّةٌ зурриёт

6-машқ. Қуйидаги сўзларни араб графикасида ёзинг:

жāми‘атун - университет,

массāҳатун - ўчирғич,

фаллāҳун - дехқон,

‘ажўбун - ажойиб,

ҳасанун - яхши,

шу‘ўрун - шуур,

ҳāрисун - кўрикчи,

‘умрун - умр,

лавҳун - доска,

‘ададун - соғ,

ҳизбун - партия,

‘āмилун - ишчи,

риҳлатун - саёҳат,

мак‘адун - ўриндик,

нажāҳун - муваффақият,

ҳажарун - тош.

7-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

مُعَلِّمَةٌ - муаллима

مُمْتَعٌ - қулай, роҳатбахш,

مَمْسُوحَةٌ - артғич,

شَعْبٌ - халқ,

حَارٌّ - иссиқ,

عَالِمٌ - олим,

خُلُوٌّ - ширин,

عَزِيزٌ - азиз

وَاسِعٌ - кенг,

نَحِيفٌ - ориқ,

مُرِيحٌ - қулай, юмшоқ,

حُرِّيَّةٌ - озодлик,

حَارِثٌ - қўш ҳайдовчи,

حَرِيْقٌ - ёнғин,

حُشُوْدٌ - оломон,

عِبَادَةٌ - ибодат,

عَبُوْسٌ - қовоғи солиқ,

عَجُوْزٌ - кекса,

عَدَمٌ - йўқлик,

تُفَاحَةٌ - бир дона олма,

بَعِيْدٌ - узок,

عَمَلٌ - иш,

سَاعَةٌ - соат,

حَزِيْنٌ - ғамгин,

عَالَمٌ - олам,
مِعْرَاجٌ - меърож,
عَذْبٌ - чучук,
سَمَكَةٌ - бир дона балик,
مُحَمَّدٌ - Муҳаммад,

حَرِيرٌ - ипак,
حَرَجٌ - ўрмон,
عَبَثٌ - эрмак,
عَجَلَةٌ - ғилдирак

8-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

нашāтун - фаолият,
марīдун - бемор,
тавīлун - узун,
рийāдатун - спорт,
тифлун - бола,
муҳāдаратун - маъруза,
да‘ўфун - заиф,
‘утлатун - дам олиш куни,
‘удвун - аъзо,
ма‘амун - ресторан,

даййикун - тор (сифат),
хаййāтун - тикувчи,
байдатун - тухум,
ми‘тафун - пальто,
да‘фун - заифлик,
ба‘та‘исун - картошка,
нахдатун - уйғониш,
‘атшāну - чанқоқ,
‘аламун - байроқ.

9-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

طَبِيبٌ врач,
بَطَلٌ қаҳрамон,
فُطُورٌ нонушта,
لَطِيفٌ мулойим,
طَعَامٌ овқат,

خَرِيطَةٌ харита,
مَطْبَخٌ ошхона,
طَبَاشِيرٌ бўр,
خَضِرَوَاتٌ сабзавотлар,
صَاحِبَةٌ шаҳар чети,

طَيَّارٌ учувчи,
طَرِيقٌ йўл,
مُشَطٌّ тароқ,
طَبَّاحٌ ошпаз,
مُتَطَوِّرٌ ривожланаётган,
طَيِّبٌ яхши,
ضَبَابٌ туман (ҳаводаги),.

ضَرَسَ озик тиш,
ضَلَعٌ коворға,
ضَوِيَّةٌ куёвнавкарлар,
ضَلَّالٌ адашиш,
ضَرَعٌ елин,
طُفُولَةٌ болалик.

10-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

зāҳиратун - ҳодиса,
зиллун - соя,
мизаллатун - соябон,
қаṣūрун - калта,
маṣна‘ун - завод,
муназзаматун - ташкилот,
ниṣфун - ярим,
музāҳаратун - намойиш,
ṣавтун - овоз,
назратун - назар,
Мисру - Миср,
ṣайфун - ёз (фасл),

зарūфун - келишган,
хушбичим,
ṣулбун - қаттиқ,
миҳфазатун - сумка,
ṣўратун - расм,
‘аṣūрун - шарбат,
назūфун - тоза,
ṣа‘бун - қийин,
раṣūфун - тротуар,
ṣабиййун - бола,
шā‘ирун - шоир.

11-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

عَصْرٌ аср, давр,
صُوفٌ жун,
مُصَوِّرٌ рассом,

صَبَّاحٌ тонг,
صُحْفِيٌّ журналист,
صَبِغٌ бўёқ,

صَدَاقَةٌ дўстлик,
صَفْحَةٌ саҳифа,
مُوظَّفٌ хизматчи,
قِصَّةٌ қисса,
صَدِيقٌ дўст,
صَارُوخٌ ракета,
صُدْفَةٌ тасодиф,
صِرَاعٌ кураш,
ظَنِيٌّ оху, кийик,
ظَلَامٌ қоронғулик,
صَحِيحٌ тўғри, соғ,
صَغِيرٌ кичик,

مَصْحَةٌ санаторий,
مَصْنَعٌ завод,
ظَرْفٌ конверт,
مِصْعَدٌ лифт,
صَاعِقَةٌ чакмок,
ظَهْرٌ бел,
مَظْهَرٌ кўриниш,
لَحْظَةٌ лаҳза,
مَنْظَرٌ манзара,
صَمْعٌ клей,
ظُفْرٌ тирнок,
ظَلِيلٌ салқин.

§ 4. АРАБ АЛИФБОСИ

Араб алфавитида 28 та ҳарф мавжуд бўлиб, улар қуйидаги тартибга эга:

ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض،
ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، ي.

Ёзувда мавжуд бўлган ة («та марбута») алоҳида ҳарф сифатида алфавитга кирмаган, чунки у алфавит таркибидаги ت ҳарфи билан бир хил товушни ифодалайди.

§ 5. ТАНВИНЛАР

Араб тилида аксарият сўзлар «-ун», «-ин» ёки «-ан» кўшимчаси билан тугайди. Бу кўшимчалар қуйидаги ҳаракатлар ёрдамида ифодаланади:

1. «-ун» кўшимчаси — (танвин дамма) ҳаракати билан: байтун – بَيْتٌ – уй, ғурфатун – غُرْفَةٌ – хона, масжидун – مَسْجِدٌ – масжид.

2. «-ин» кўшимчаси — (танвин касра) ҳаракати билан: байтин – بَيْتٍ , ғурфатин – غُرْفَةٍ .

3. «-ан» кўшимчаси — (танвин фатҳа) ҳаракати билан. Бу кўшимча ة ҳарфи билан тугаган сўзларга кўшилганида, мазкур ҳаракатнинг ўзи кифоя қилади. Масалан: ғурфатан – غُرْفَةٌ , мактабатан – مَكْتَبَةٌ .

Агар сўз ة дан бошқа ҳарф билан тугаган бўлса, сўз охирига ўқилмайдиган ا (алиф) ҳарфи, масалан: китабан – كِتَابًا , байтан – بَيْتًا ; айрим сўзларда эса ўқилмайдиган ي ҳарфи кўшиб қўйилади. Масалан: мусташфан – مُسْتَشْفَى , ма`нан – مَعْنَى .

Амалий машғулот учун топшириқлар

12-машқ. Алифбо тартибини ёд олинг.

13-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг ва уларга уч хил танвин кўшимчасини қўшинг:

Мисол: жаддатун - буви - جَدَّةٌ، جَدَّةٌ، جَدَّةٌ

жаддатун - буви,
харўфун - кўзичок,
фундукун - меҳмонхона,
жарўдатун - газета,
манзилун - манзил,
мадўнатун - шаҳар,
замўлун - ҳамкасаба,
санатун - йил,
сарўрун - каравот,

шажаратун - дарахт,
сафаржалун - беҳи,
мишмишун - ўрик,
жаввун - ҳаво,
бадлатун - костюм,
муҳандисун - инженер,
шаҳиййатун - иштаҳа,
жабалун - тоғ.

§ 6. ҲАМЗА ТОВУШИ

Араб тилида икки хил ҳамза мавжуд:

1. Қатъий ҳамза яъни талаффуз қилинадиган ҳамза товуши (هَمْزَةُ الْقَطْعِ – ҳамзату-лқатъи).

2. Васлали ҳамза яъни талаффуз қилинмайдиган ҳамза товуши (هَمْزَةُ الْوَصْلِ – ҳамзату-лвасли).

Қатъий ҳамза (◌ْ) ҳосил бўлиш ўрнига кўра бўғиз товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиз ундош товушдир. Бу товушнинг талаффузи енгилгина ўтадиган йўталга ўхшаб кетади. У ўзбек тилида мустақил фонема ҳисобланмайди, лекин у талаффузда қисман мавжуд. Ўзбек тилидаги «ака», «ана», «ука» сўзларида сўз олдидаги «а», «у» товушларидан олдин, «масъулият», «муаллиф» сўзларида «с», «у» товушларидан кейин бу товушнинг мавжудлиги сезилади, лекин у ўзбек тилида маълум бир ҳарф билан ифодаланмайди. Араб тилида эса бу ўзига хос мустақил ундош фонемадир. Масалан: уммун, зи'бун, шай'ун.

Қатъий ҳамзани ёзувда ء (ҳамза) белгиси ифода-
лайди ва у баъзан ўзи, баъзан ا، و، ى харфларидан бири-
нинг устига ёки остига ёзилади.

Ҳамза белгисининг имлоси:

I. Сўз бошида келган ҳамза товуши имлоси:

1. Ҳамза товушидан кейин «а», «у» унлиси бўлса,
ҳамза алиф ҳарфи устига қўйилади ҳамда фатҳа ёки
дамма ҳаракати ҳамза устига қўйилади. Масалан:

’уммун – أم – она, ’аламун – ألم – оғрик.

2. Ҳамза товушидан кейин «и» унлиси бўлса, ҳамза
алиф ҳарфининг остига қўйилади ва унинг остига касра
ҳаракати қўйилади:

’ибтун – اِنط – кўлтиқ, ’инсāнун – اِنْسَان – инсон.

3. Ҳамза товушидан кейин «ā» унлиси мавжуд бўлса,
ҳамза ва «ā» унлисини маддали алиф билдиради.
Масалан: ’ āкала – اَكَل – биргалашиб овқатланмоқ.

4. Ҳамза товушидан кейин «ў», «ū» унлилари мав-
жуд бўлса, ҳамза белгиси ا (алиф)нинг устига ёки
остига қўйилади ва кейин унлиларни ифодалаш умумий
қоида асосида амалга оширилади:

’ ūmānун – اِيْمَان – имон, ’ўмину – اُومِنُ – имон кел-
тираман.

II. Сўз ўртасида келган ҳамза имлоси:

Ҳамза товуши сўз ўртасида келганида, уни тўғри
ёзиш учун икки ёнидаги унлиларга эътибор бериш
керак. Бунда унлиларнинг кучлилиги қоидасига амал
қилинади. Бу қоидага мувофиқ, энг кучли унли «и»,
«ū», ундан кучсизи «у», «ў», энг кучсизи «а», «ā» унли-
ларидир.

1. Ҳамзанинг икки ёнидаги унлилардан қайси бири кучли бўлса, ўшанга мос ҳарф ҳамза остига ёзилиши керак, яъни, «и», «ū» унлиси бўлса, **ى** ҳарфи, «у», « ŷ » унлиси бўлса, **و** ҳарфи, «а», «ā» унлиси бўлса, **ا** ҳарфи ҳамза остига ёзилиши керак. Агар ҳамзанинг бир томонида унли товуш бўлиб, иккинчи томонида йўқ бўлса, табиийки, бор унли кучли ҳисобланади. Масалан:

су'ила – **سُئِلَ** – сўралмоқ,   зи'бун – **ذُنِبٌ** – бўри,
су'ālун – **سُؤَالٌ** – савол,   са'рун – **ثَأْرٌ** – касос,
йа'иса – **يَنْسَى** – афсусланмоқ, бу'сун – **بُؤْسٌ** – бахтсизлик.

2. Ҳамзадан олдин «ā» товуши, кейин «а» товуши мавжуд бўлса, ҳамза мустақил ёзилади. Масалан:

са'ала – **سَاءَلٌ** – биргалашиб сўрамоқ,
қира'атун – **قِرَاءَةٌ** – ўқиш.

3. Агар ҳамзадан кейин «ā» товуши бўлиб, олдин «а» товуши бўлса, ёки унли товуш бўлмаса, ҳамза ва ундан кейинги «ā» товушини ифодалаш учун маддали алиф ёзилади. Масалан:

ма' āхизу – **مَأْخِذٌ** – манбалар, қур'āнун – **قُرْآنٌ** – Қуръон.

III. Сўз охирида келган ҳамза товуши имлоси:

1. Агар ҳамза ундош товушдан ёки чўзиқ унлидан кейин келган бўлса, у мустақил ҳолда ёзилади. Масалан:

ма'ун – **مَاءٌ** – сув,   дав'ун – **ضَوْءٌ** – нур,
сў'ун – **سَوْءٌ** – ёмонлик,   шай'ун – **شَيْءٌ** – нарса.

2. Ҳамза қисқа унли товушдан кейин келган бўлса, ўша унлига мос ҳарф устига ёзилади. Масалан:

қара'а – **قَرَأَ** – ўқимоқ,   қури'а – **قُرِئَ** – ўқилмоқ,

жару'а – جَرَوْا – журъатли бўлмоқ.

Ҳамзанинг бу имло қоидалари умумий бўлиб, кўп ҳолатларда бунга амал қилинади. Лекин шундай сўзлар ҳам мавжудки, улар истисно сифатида юқоридаги қоидаларга хилоф ҳолда ёзилади. Масалан:

хай'атун – هَيْئَةٌ – хайъат, ёзилиши керак هَيَّاءُ, мас'алатун – مَسْئَلَةٌ – масала, ёзилиши керак مَسْأَلَةٌ, мас'улун – مَسْئُولٌ – масъул, ёзилиши керак مَسْؤُولٌ.

Амалий машғулот учун топшириқлар

14-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилишига уриниб кўринг:

'ужратун - кира ҳақи,
'узунун - қулоқ,
'ас'илатун - саволлар,
ри'асатун - раёсат,
'ибда' - бошла (мз.),
'ибратун - игна,
'икра' - ўқи (мз.),
ру'асā'у - бошлиқлар,

'айатун - оят,
'анбā'ун - хабарлар,
'ижлис - ўтир (мз.)
ṭā'ирун - қуш,
йавма'изин - ўша куни,
самā'ун - осмон,
Қур'āнун - Қуръон,
'Исмā'ўлу – Исмоил.

15-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

'ахаза - олмоқ,
'ахун - ака,
'устāзун - устоз,
'имāратун - амирлик,
'ādāбун - адабиётлар,

му'ассисун - асосчи,
су'ālун - савол,
ма'калун - овқатланиш
жойи,
жи' - кел (мз.),

'ибтади' - бошла (мз.),
 су'ила - сўралмоқ,
 'арсил - жўнат (мз.),
 фа'сāни - иккита болта,
 кури'а - ўқилмоқ,
 ла'ла'а - ялтирамоқ,
 жā'а - келмоқ,
 ҳā'итун - девор,
 'анша'нā - биз қурдик,
 йу'минўна - ишонадилар
 (мз.),
 шай'ун - нарса,
 ликā'ун - учрашув,
 ба'сā'у - фалокат,
 хазā'ину - хазиналар,
 'а'ламу - биламан,
 'āбā'ун - оталар,
 'аф'идатун - қалблар,
 'авлийā'у - валийлар,

қирā'атун - ўқиш,
 дāфи'ун - илиқ,
 мā'идатун - дастурхон,
 'имлā'ун - диктант,
 масā'ун - оқшом,
 бут'ун - секинлик,
 дав'ун - ёруғлик,
 'асўрун - эфир,
 са''ала - сўратмоқ,
 та'аккада - таъкидламоқ,
 зам'āну - чанқоқ,
 ла'āли'у - марваридлар,
 су'ила - сўралмоқ,
 шуракā'у - шериклар,
 'āзāнун - кулоқлар,
 мā'ун - сув,
 ри'атун - ўпка.

§ 7. ВАСЛАЛИ ҲАМЗА

Араб тилида айрим сўзлар талаффуз қилинмайдиган (васлали) ҳамза билан бошланади. Васлали ҳамза ёзувда васла ҳаракати билан ۱ (алиф) ҳарфи ёрдамида (۱) ифодаланади: *اسم* – исм, *امرأة* – аёл, *ابن* – ўғил.

Васлали ҳамза билан бошланган сўз гапнинг бошида турган бўлса ёки бундай сўз алоҳида олинганида, васлали ҳамза ўзидан кейинги бирор қисқа унли билан қатъий ҳамзага айланади. Масалан:

إِسْمٌ - 'исмун,

إِبْنٌ - 'ибнун,

إِمْرَأَةٌ - 'имра' атун,

أَخْرُجُ - 'ухруж – чик.

Агар васлали ҳамза билан бошланган сўз гапнинг ўртасида ёки охирида турган бўлса, қуйидаги ҳолатлар бўлиши мумкин:

1. Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз қисқа унли билан тугаган бўлса, васлали ҳамза ўқилмайди ва иккала сўз қўшиб ўқилади. Масалан:

قَالَ أَخْرُجُ - қāла-хруж – «чик» деди, قَالَ ابْنٌ - қāла-бнун – ўғил деди:...

2. Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз чўзиқ унли билан тугаган бўлса, талаффузда чўзиқ унли қисқа унлига ўзгаради ва васлали ҳамза талаффуз қилинмасдан, ўша унлининг ўзи ўқилади. Масалан:

إِلَى ابْنٍ - 'ила-бнин – ўғилга, فِي اسْمٍ - фи-смин – номда, لَدَى امْرَأَةٍ - лада-мра'атин – аёлда.

3. Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз ундош товуш билан тугаган бўлса, ўша сўз алоҳида турганида, қатъий ҳамзадан кейин қайси унли келган бўлса, ўша унли товуш талаффуз қилинади. Масалан: قَالَتْ أَخْرُجُ - қāлатухруж - аёл «чик» деди.

Васлали ҳамзани ифодаловчи ا (алиф) харфи сўзлардан ҳеч қачон тушириб қолдирилмайди. Фақат 3 та сўз бундан мустасно:

1. اللَّهُ сўзи олдида л предлоғи келганида, لا эмас. اللَّهُ ёзилади.

2. اسم сўзи ب предлоғи билан келиб, ҳаммага маълум бўлган қуйидаги иборада иштирок этганида:

بِسْمِ اللَّهِ — эмас, балки بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

3. 3. сўзи икки атоқли отнинг ўртасида келганида:

مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ эмас, балки مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ

زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ эмас, балки زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ

Амалий машғулот учун топшириқлар

16-машқ. Қуйидаги ибораларни тўғри талаффуз қилишига уриниб кўринг:

- 1) قَالَ أَبُو 2) وَالَّذِينَ 3) لِكُلِّ امْرِي 4) مَا اِكْتَسَبَ 5) قِيلَ
- لَكُمْ اَرْجِعُوا 6) اِنْ قَوْمِي اتَّخَذُوا 7) فَقُلْنَا اذْهَبَا 8) يَهْدِي اللهُ 9) يُذَكِّرُ
- فِيهَا اسْمُهُ 10) يَخْلُقُ اللهُ 11) اَمْ اَرْتَابُوا 12) كَمَا اسْتَخْلَفَ 13) ثُمَّ
- اسْتَوَى 14) رَبَّنَا اصْرِفْ 15) دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى 16) وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
- 17) اِلَّا اِنَّكَ اَفْتَرَاهُ 18) لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا 19) يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ 20) وَاجْعَلْنَا
- 21) مَا تَرَاكَ اَتَّبَعَكَ 22) يَقُولُونَ اَفْتَرَاهُ 23) قُلْ اِنْ اَفْتَرَيْتُهُ 24) قُلْنَا اَحْمِلْ
- 25) وَقَالَ اَرْكَبُوا 26) وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ 27) وَاِنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ 28) يَا
- بَنِيَّ اَرْكَبْ 29) يَا اَرْضُ اَبْلَعِي مَاءَكِ 30) اِنْ اَبْنِي مِنْ اَهْلِي 31) قِيلَ يَا نُوحُ
- اَهْبِطْ 32) يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ 33) يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا 34) اِلَّا اعْتَرَاكَ 35) وَ
- اشْهَدُوا 36) وَاتَّبِعُوا 37) وَانْتَظِرُوا

§ 8. «Ал-» АРТИКЛИДАГИ ҲАМЗАНИНГ ТАЛАФФУЗИ

Араб тилида феъл ва ёрдамчи сўз туркумларидан бошқа кўпчилик сўзларнинг олдидан «ал-» артикли кўшилиб келади. Бу артикл ёзувда **أل** шаклида бўлиб, биринчи ҳарфи васлани ҳамзадир (ал- артиклининг маъноларига кейинроқ тўхталинади). **أل** артиклини олган сўзнинг охиридаги танвин йўқолади. Масалан:

الْقَمَرُ – ой, الْأَرْضُ – ер.

أل - артиккли сўз гапнинг бошида турса ёки алоҳида олинганида, васлани ҳамза «'а» га ўзгаради. Масалан:

الْقَمَرُ - 'алқамару, الْأَرْضُ - 'ал' арду.

أل - артиккли сўз гапнинг ўртасида келса ва ундан олдинги сўз қисқа ёки чўзиқ унли билан тугаган бўлса, бу сўзнинг талаффузи васлани ҳамза билан бошланган бошқа сўзлардан фарқ қилмайди:

فَوْقَ الْأَرْضِ - ма'а-лҳибри – сиёҳ билан бирга, مَعَ الْحَبْرِ - фавқа-л'арди – ер устида, إِلَى الْكِتَابِ - ила-лкитāби – китобга, فِي الْمَدْرَسَةِ - фи-лмадрасати – мактабда.

أل - артиккли сўздан олдинги сўз ундош товуш билан тугаган бўлса, **أل**- даги васлани ҳамзанинг талаффузи олдинги сўз охиридаги ундошдан олдинги унли товушга боғлиқ. Агар у «а» бўлса, васлани ҳамза «и», агар «и» бўлса ва у сўз феъл бўлмаса, васлани ҳамза «а», «у» бўлса, васлани ҳамза ҳам «у» ўқилади. Масалан:

مَنْ الْمَرْأَةُ - мани-лмар'ату – аёл ким?

مِنَ الْمَدْرَسَةِ - مِنَ الْمَدْرَسَةِ - мина-лмадрасати - мактабдан
 هُمُ الْمُفْلِحُونَ - هُمُ الْمُفْلِحُونَ - хуму-лмуфлиҳўна – нажот
 топгувчилар ўшалардир.

Агар олдиндаги сўз ундош билан тугаган ва ундошдан олдиндаги унли «и» бўлса ҳамда бу сўз феълдан иборат бўлса, **ال** нинг васлали ҳамзаси ҳам «и» ўқилади. Масалан:

اضْرِبِ الْكَلْبَ - اضْرِبِ الْكَلْبَ - 'идриби-л-калба – итни ур.

ال - артиклидан **ا** ҳеч қачон ёзувда тушиб қолмайди.

Фақат сўз олдидан **ل** предлоги ёки **ل** юкламаси келганидагина вас-лали ҳамза ёзилмайди. Масалан:

لِ الْقَلْبِ = لِ الْقَلْبِ - қалб учун, **لِ الْقَلْبِ** эмас.

لِ الْحَقِّ = لِ الْحَقِّ - чин ҳақиқат, **لِ الْحَقِّ** эмас.

Амалий машғулот учун топшириқлар

17-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни тўғри талаффуз қилинг:

- 1) الْوَلَدُ 2) الْأَرْضُ 3) الْمَاءُ 4) وَاصْتَعِ الْفُلْكَ 5) مِنْ أَنْبَاءِ
- الْغَيْبِ 6) يَوْمَ الْقِيَامَةِ 7) بِلَادِ الْعَجَمِ 8) هَذَا الْحَادِثُ 9) كُوبَةُ الْمَاءِ
- الْبَارِدِ 10) بَعْدَ الْأَسْبُوعَيْنِ 11) مُؤْتَمَرُ الْأَدْبَاءِ الْعَرَبِ 12) الْبُلْدَانُ الْعَرَبِيَّةُ
- 13) أَعْلَمُ الْغَيْبِ 14) لَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ

§ 9. ҚАМАРИЙ ВА ШАМСИЙ ҲАРФЛАР

Араб алифбосидаги 28 та ҳарф икки гуруҳга бўлинади:

Қамарий ҳарфлар, улар 14 та:

ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، ه، و، ي

Булар араб тилида «الْحُرُوفُ الْقَمَرِيَّةُ» - 'алҳурӯфу-лқамариййату» дейилади.

2. Шамсий ҳарфлар, улар ҳам 14 та:

ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن

Булар араб тилида «الْحُرُوفُ الشَّمْسِيَّةُ» - 'алҳурӯфу-шшамсиййату» дейилади.

Шамсий ҳарфлар асосан ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди товушларини ифодаловчи ҳарфлардир.

§ 10. «Ал-» АРТИКЛИДАГИ «Л» ТОВУШИНING ТАЛАФФУЗИ

«Ал-» артиклидаги «л» товуши баъзан талаффуз қилинади, баъзан қилинмайди ва бу нарса сўзнинг биринчи ҳарфига боғлиқ:

1. Агар сўз қамарий ҳарф билан бошланган бўлса, «л» товуши тўлиқ талаффуз қилинади. Масалан: مَدْرَسَةٌ - 'алмадрасату - мактаб, هِرَّةٌ - 'алҳиррату - мушук.

2. Агар сўз шамсий ҳарф билан бошланган бўлса, «л» товуши талаффуз қилинмайди. Унинг ҳисобига биринчи ҳарф бўлган шамсий ҳарф иккилантириб талаффуз қилинади. Ёзувда бу ҳарф устига — (ташдид) ҳаракати қўйилади. Масалан:

شَمْسٌ - 'ашшамсу - қуёш, دَلْوٌ - 'аддалву - челақ.

«Ал-» артиклидаги ل ҳарфи ҳеч қачон тушириб қолдирилмайди. Сўзнинг биринчи ҳарфи ل бўлганида ҳам, иккита ل ҳарфи ёнма-ён ёзилади. Масалан: لَوْحٌ - 'аллавҳу – доска, اللَّعْبَةُ - لُعْبَةٌ - 'аллу'бату – ўйинчок.

Лекин бундай сўзлар олдидан ل предлоғи қўшилганида, артиклдаги ل ҳарфи тушиб қолади. Масалан: لِّلْوَحِ + ل = لِلْوَحِ – доска учун, لِلْعَبَةِ + ل = لِلْعَبَةِ – ўйинчок учун.

Амалий машғулот учун топшириқлар

18-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни тўғри талаффуз қилинг:

- 1) الإِنْسَانُ 2) النَّارُ 3) الْحَقُّ 4) السَّمْعُ 5) الْجَنَّةُ 6) الْأَعْمَى 7) الْبَصِيرُ
- 8) الْغَيْبُ 9) فِي هَذِهِ الدُّنْيَا 10) يَوْمَ الْقِيَامَةِ 11) ثَمَرُ الْأَيَّامِ 12) عَلَى الْمَقْعَدِ 13) أَخْبَارُ الْكُتُبِ 14) ذَلِكَ الْإِنْدِهَاشُ 15) طُرُقُ الْبِرِّ وَ الْبَحْرِ
- 16) جُزُرُ الْبُحُورِ 17) فَجَانُ الْقَهْوَةِ السَّادَةِ 18) دَخَلَ الْمَكْتَبَةَ 19) الْعَلَامَةُ الْمُحَقِّقُ 20) جَمْعِيَّةُ الْعَلَاَقَاتِ الثَّقَاَفِيَّةِ 21) بَدَاتِ الصُّدُورِ 22) عَلَى اللَّهِ
- 23) خَلَقَ السَّمَاوَاتِ 24) أَخْرَجْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ 25) عَمَلُوا الصَّالِحَاتِ
- 26) يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا 27) إِنَّهُ الْحَقُّ 28) يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ 29) هُمْ الْأَخْسَرُونَ 30) خَزَائِنُ اللَّهِ 31) فَارَ التُّورُ 32) لَا غَاصِمَ الْيَوْمَ 33) غِيضَ الْمَاءِ
- 34) أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ 35) وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ 36) إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ 37) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ

19-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни араб ҳарфларида ёзинг ва ҳаракатларини қўйинг:

'аṭ - ṭāвилату
'ал-луғату

'ан-нафизату
фил-хизанати

‘ала-л-лавҳи
 ғурфатут-тадриси
 ‘ал-қарйатүл-мисриййату
 сўратул-‘уламā’и
 фӣ васатил-мадүнати
 шиккатул-муҳандиси
 катаба-т - талибу
 васалатис-саййāрату
 ҳитāнул-ғурфати
 ‘ал-қисмул-‘арабиййу
 бабул-ғурфати

миҳфазатуṭ - талиби
 ‘ал-масна‘ул-кабӯру
 ма‘хаду-л-луғātiш-
 шарқиййати
 дахалту-л-жāми‘ата
 фил-масā’и
 ‘аййāму- т - туфӯлати
 фис-санатил-мāдиййати
 ‘ал-куттāбу-л-‘арабу
 ‘ал-луғату-л-‘арабиййату

§ 11. БЎҒИН

Араб тилида сўзларнинг уч хил бўғини мавжуд:

1. Қисқа бўғин. Бир ундош ва бир қисқа унлидан иборат бўлган бўғин қисқа бўғин дейилади. Масалан:

هُوَ – хува → ху-ва, هِيَ – ҳийа → ҳи-йа

2. Чўзиқ бўғин. Бир ундош ва бир чўзиқ унлидан ёки ундош + қисқа унли + ундош шаклидаги бўғин чўзиқ бўғин дейилади. Масалан:

قَلْبٌ – қалбун → қал-бун, هَذَا – хāзā → хā-зā ,

مَاءٌ – мā’ун → мā-’ун, تَيْنٌ – тīнун → тī-нун.

3. Ўта чўзиқ бўғин. Ундош + чўзиқ унли + ундош шаклидаги бўғин ўта чўзиқ бўғин дейилади. Масалан:

حَادٌّ – ҳādдун → ҳād-дун – ўткир, مَادَّةٌ – мādдатун → мād-
 да-тун – модда.

Бўғинлар охиридаги товушларнинг характериға кўра яна иккиға бўлинади:

1. Очиқ бўғин. Унли товуш билан тугаган бўғин очиқ бўғин дейилади. Масалан:

كَبَّ – катаба → ка-та-ба – ёзмок,

شَفَّة – шафатун → ша-фа-тун – лаб.

2. Ёпиқ бўғин. Ундош товуш билан тугаган бўғин ёпиқ бўғин дейилади. Масалан:

شَرَق – шарқун → шар-қун – шарқ,

أَسَلَمْتُمْ – ’асламтум → ’ас-лам-тум – сизлар исломга кирдингизлар.

Араб тилида бўғин унли товуш билан бошланмайди. Шунингдек, бўғин бошида ёки охирида икки ундош ёнма-ён келмайди (ўзбек тилидаги «стол», «бахт» каби).

Араб тилида бўғинларни билиш алоҳида аҳамият касб этади, чунки кўпчилик сўзларнинг, хусусан нотўғри феъллардаги товуш ўзгаришлари асосан бўғинларнинг турига қараб аниқланади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

20-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни бўғинларга ажратинг, уларнинг турини аниқланг:

- 1) بَرَقَ 2) شَمَسَ 3) قَمَرَ 4) أَرْضَ 5) جَامَعَةَ 6) كَلِيَّةٌ 7) مَدْرَسَةٌ
8) غُرْفَةٌ 9) صَدَاقَةٌ 10) أُخُوَّةٌ 11) الدَّرْسُ 12) الْكِتَابُ 13) التَّلْمِيذُ
14) الطَّبَاشِيرُ 15) الْخِزَانَةُ 16) الْمَكْتَبَةُ 17) الْمَدِينَةُ 18) السَّفِينَةُ
19) التَّسِيمُ 20) الْفَسَاتِينُ 21) مِنَ الْقَرْيَةِ 22) عَلَى الطَّائِلَةِ 23) قُرْبُ
الدَّارِ 24) خَلْفَ السَّيْنِمَا 25) عَنِ الرِّيَاضَةِ 26) مِنْ قُلُوبِهِمْ 27) تَحْتَ
الرَّئِيسَةِ 28) قَبْلَ الْمِعَادِ 29) بَعْدَ الْوُضُوءِ 30) أَمَامَ الْمُعَلِّمِ 31) غُرْفَةٌ

الدَّرْسِ (32) كِتَابُ الطَّالِبِ (33) طَاوِلَةُ الْمُعَلِّمِ (34) عَاصِمَةُ الْجُمْهُورِيَّةِ
(35) حَدِيقَةُ الْمَدِينَةِ (36) مِحْفَظَةُ الطَّالِبَةِ (37) ضَوْءُ الشَّمْسِ (38) صَوْمُ رَمَضَانَ
(39) عَيْدُ الْأَضْحَى

§ 12. СЎЗ ТУРКУМЛАРИ

Араб тилида сўзлар асосан уч туркумга бўлинади:

1. **الْأَسْمُ** - 'ал' исму – исм. Бу туркумга ўзбек тилидаги от, сифат, олмош, сон, равиш, феълнинг ҳаракат номи (масдарлар), сифатдош каби функционал формалари, айрим кўмакчилар, модал сўзлар киради.

2. **الْفِعْلُ** - 'алфи'лу – феъл. Бу туркумга феълнинг барча замонлари, майллари, нисбатлари, бўлишли ва бўлишсиз шакллари киради.

3. **الْحَرْفُ** - 'алҳарфу – ҳарф. Бу туркумга аниқлик артикли, предлоглар, турли хил юкламалар, умуман ёрдамчи сўзлар киради.

Исм ва феъл туркумига кировчи сўзлар мужской (араб тилида **مَذَكَّرٌ** - музаккарун – музаккар – уни биз қисқача «мз» билан ифодалаймиз) ва женский (арабча **مُؤَنَّثٌ** му'аннасун – муаннас – уни «мн» қисқартмаси билан ифодалаймиз) жинсларга, бирлик, иккилик, кўплик сонларига эга. Бу категорияларга кейинроқ тўхталинади.

§ 13. КИШИЛИК ОЛМОШЛАРИ

Араб тилида кишилик олмошлари ёзувдаги ҳолатига кўра ажратиб ёзилувчи (**الضَّمَاثِرُ الْمُنْفَصِلَةُ** - 'аддамā'иру-

лмунфасилату) ва у ёки бу сўзга қўшиб ёзилувчи (الضَّمَائِرُ الْمُتَّصِلَةُ - 'аддамā'иру-лмуттасилату) олмошларга бўлинади.

Ажратиб ёзилувчи кишилик олмошлари бош келишиқда келган кишилик олмошларини билдиради ва шахс-сонда қуйидагича турланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	هُوَ хува	هُمَا хумā	هُم хум
	МН	هِيَ ҳийа	هُمَا хумā	هُنَّ хунна
II	МЗ	أَنْتَ 'анта	أَنْتُمَا 'антумā	أَنْتُمْ 'антум
	МН	أَنْتِ 'анти	أَنْتُمَا 'антумā	أَنْتُنَّ 'антунна
I	МЗ.,МН.	أَنَا 'ана		نَحْنُ наҳну

Амалий машғулот учун топшириқлар

21-машқ. Кишилик олмошлари бўйича билимингизни синаб кўринг.

Мисол: هُنَّ – III шахс, МН., кўплик

1) نَحْنُ 2) هُمْ 3) أَنْتِ 4) هِيَ 5) هُمَا 6) أَنَا 7) هُوَ 8) أَنْتُنَّ
9) هُنَّ 10) أَنْتِ 11) أَنْتُمْ 12) أَنْتُمَا.

22-машқ. Қуйидаги олмошларни араб тилига таржима қилинг:

Сен (МН.), биз, у (МЗ.), улар (МН.), сизлар (МЗ.), сиз иккинги (МЗ.), у иккови (МН.), мен (МЗ.)

§ 14. КЎРСАТИШ ОЛМОШЛАРИ

Араб тилида кўрсатиш олмошларининг ўзига хослиги шундаки, у қайси предметни кўрсатиб келса, ўша предметнинг жинсига, сонига, одамни ёки бошқа предметни билдирувчи сўз эканлигига қараб ўзгаради.

Кўрсатиш олмошлари икки хилдир.

1. Яқиндаги предметга нисбатан қўлланадиган кўрсатиш олмошлари. Булар ўзбек тилидаги «бу», «шу», «мана бу», «манави», «мана шу» сўзларига тўғри келади. Бу олмошлар кўрсатилувчи предметнинг жинси ва сонига қараб, қуйидаги вариантларда қўлланилади:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	
			одам учун	одамдан бошқа пр.
МЗ	هَذَا хазā	هَذَانِ хазāни	هَؤُلَاءِ хā'улā'и	هَٰؤُلَاءِ хāзихи
МН	هَٰؤُلَاءِ хāзихи	هَٰئَانِ хātāни	هَؤُلَاءِ хā'улā'и	هَٰؤُلَاءِ хāзихи

Масалан:

هَذَا الْكِتَابُ – бу китоб..., هَذِهِ الْمَجَلَّةُ – бу журнал... .

2. Узоқдаги предметга нисбатан қўлланадиган кўрса-тиш олмошлари. Булар ўзбек тилидаги «у», «ўша», «ана ўша», «анави» каби сўзларга тўғри келади ва улар қуйидаги вариантларга эга:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	
			одам учун	одамдан бошқа пр.
МЗ	ذَلِكَ зāлика	ذَانِكَ зāника	أُولَٰئِكَ 'улāика	تِلْكَ тилка
МН	تِلْكَ тилка	تَانِكَ тāника	أُولَٰئِكَ 'улāика	تِلْكَ тилка

Масалан:

ذَلِكَ الْكِتَابُ – ўша китоб..., تِلْكَ الْمَجَلَّةُ – ўша журнал....

Тарихий китобларда ذَلِكَ، تِلْكَ - олмошлари ذَاكَ، تَٰكَ - шаклида ҳам учрайди.

Кўрсатиш олмошлари қелишиқда турланмайди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

23-машқ. Кўрсатиш олмошлари бўйича билимин-
гизни синаб кўринг.

Мисол: ذَانِكَ - ўша иккови (мз.)

1 (تَانِكَ 2 هَذَا 3 هَذِهِ 4 أُولَٰئِكَ 5 تَٰكَ 6 ذَلِكَ
7 هَذَا 8 هَٰئَانِ 9 هَٰؤُلَاءِ 10 تِلْكَ 11 ذَانِكَ.

24-машқ. Қуйидаги олмошларни араб тилига
ўғиринг:

Мана шу одамлар; ўша иккови(мн.); бу (мз.); бу
иккови (мз.); ўша аёллар; шу (мн.); мана шу иккиси
(мн.); шу аёллар; ўша (мз.), анави (мн.); ўша иккиси
(мз.); ўша одамлар.

§ 15. АНИҚЛИК – НОАНИҚЛИК КАТЕГОРИЯСИ

Нутқ давомида гап баъзан сўзловчи ва тингловчига
олдиндан маълум бўлган предмет ёки шахс ҳақида
бориши мумкин. Баъзан мавзу умуман номаълум шахс
ёки предмет ҳақида бўлиши ҳам мумкин. Агар гап
олдиндан маълум бўлган предмет ёки шахс ҳақида
бўлса, ўша предмет ёки шахсни билдирган сўз аниқ

ҳолатда ҳисобланади ва у араб тилида **ال** артикли билан бошланади ҳамда, табиийки, охири танвин кўшимчасисиз тугайди. Масалан:

الرَّجُلُ – маълум одам, الْمَدْرَسَةُ – маълум мактаб.

Агар сўз гапирувчи ва тингловчига номаълум бўлган предмет ёки шахсни билдирса, у ноаниқ ҳолатда ҳисобланади ва **ال** артиклисиз, танвин кўшимчаси билан ёзилади. Масалан:

رَجُلٌ – номаълум одам, مَدْرَسَةٌ – номаълум мактаб.

Демак, **ال** кўшимчаси аниқлик артикли ҳисобланади ва у олдиндан маълум бўлган сўз олдига кўйилади.

Дунёда ягона бўлган предметни ифодаловчи сўзлар ҳар доим аниқлик артикли билан ишлатилади.

Масалан: الشَّمْسُ - Куёш, الْقَمَرُ – Ой, الْأَرْضُ – Ер.

Араб тилидаги деярли барча отларни юқоридаги усул билан аниқ ёки ноаниқ ҳолатда ифодалаш мумкин. Лекин яна шундай сўзлар ҳам мавжудки, улар аниқлик артиклини қабул қилмайди, бироқ доим аниқ ҳолатда ҳисобланади. Булар қуйидаги сўзлардир:

1. Танвин билан тугайдиган киши номлари:

مُحَمَّدٌ – Муҳаммад, سَلِيمٌ – Салим, نُوحٌ – Нух,

هِنْدٌ – Хинд, سَعَادٌ – Суод.

2. Танвин билан тугамайдиган киши номлари:

أَحْمَدٌ – Аҳмад, يَزِيدٌ – Язид, يُوسُفُ – Юсуф, زَيْنَبُ – Зайнаб,

إِبْرَاهِيمُ – Иброҳим, فَاطِمَةُ – Фотима, خَدِيجَةٌ – Хадижа.

3. Танвин олмайдиган географик номлар:

مِصْرُ – Миср, دِمَشْقُ – Дамашқ, بَغْدَادُ – Бағдод,

مَكَّة – Макка,   تُونِسُ – Тунис,   دَجَلَّة – Тигр (дарё).

4. Кишилик ва кўрсатиш олмошлари:

نَحْنُ – биз,   هُمْ – улар (мз),   هَذَا – бу (мз),   تِلْكَ – ўша.

Амалий машғулот учун топшириқлар

25-машқ. Қуйидаги сўзларни биринчи қисм янги сўзлари ичидан топинг, уларни ёзинг, ўқинг ва маъноларини ёдланг:

Университет,	олтин,	бозор,
яхши,	маданият,	йигит,
умр,	мазҳаб,	тун,
доска,	совуткич,	журнал,
партия,	йил,	уй,
ўриндик,	ёғоч,	шаҳар,
саёҳат,	тоғ,	санъаткор,
қўриқчи,	санчки,	соат.

26-машқ. Аниқлик артиклини қабул қилмайдиган ва танвин билан тугайдиган қуйидаги атоқли отларни ёдингизда сақлаб қолинг:

مَالِكْ – Молик,	بُكَيرٌ – Букайр,	زَيْدٌ – Зайд,
سَعْدٌ – Саъд,	عُقَيْلٌ – Уқайл,	حَمَّادٌ – Ҳаммод,
هَمَّامٌ – Ҳаммом,	كَعْبٌ – Каъб,	مِغْوَالٌ – Миғвал,
أَنَسٌ – Анас,	جُرَيْجٌ – Журайж,	مَسْعُودٌ – Масъуд,
شُعَيْبٌ – Шуайб,	بِلَالٌ – Билол,	مَنْصُورٌ – Мансур,

مُجَاهِدٌ – Мужоҳид,	زِيَادٌ – Зиёд,	زُهَيْرٌ – Зухайр,
طَارُوسٌ – Товус,	عَبَّاسٌ – Аббос,	هَشَامٌ – Ҳишом,
عَلِيٌّ – Али,	بَشَّارٌ – Башшор,	جَعْفَرٌ – Жаъфар,
أَسَدٌ – Асад,	عُنْدَرٌ – Ғундар,	وَهْبٌ – Вахб,
عَمْرُو – Амр,	حَاتِمٌ – Ҳотим,	شُعْبَةٌ – Шуъба.

27-машқ. Аниқлик артиклини ҳам, танвинни ҳам қабул қилмайдиган қуйидаги атоқли отларни ёдингизда сақлаб қолинг:

عَمْرٌ – Умар,	زُرَّارَةٌ – Зурора,	عَائِشَةٌ – Ойша,
سُفْيَانٌ – Суфён,	عُرْوَةٌ – Урва,	قَتَادَةٌ – Қатода,
أَسَامَةٌ – Усома,	عُمَارَةٌ – Умора,	هَارُونٌ – Ҳорун,
سُلَيْمَانٌ – Сулаймон,	عَلِيَّةٌ – Улайя,	طَلْحَةُ – Талха,
إِسْحَاقٌ – Исҳоқ,	أَيُّوبٌ – Айюб,	عُثْمَانٌ – Усмон,
مُعَاوِيَةٌ – Муовия,	عَفَّانٌ – Аффон,	مَرْيَمٌ – Марям,
عِكْرِمَةٌ – Икрима,	عَوَانَةٌ – Авона,	آدَمُ – Одам,
شَيْبَانٌ – Шайбон,	سَلْمَةٌ – Салама,	عَيْيَةُ – Уяйна,
قُتَيْبَةٌ – Қутайба,	عَبْدَانٌ – Абдон,	ذَكَوَانٌ – Заквон,
عَرْعَرَةٌ – Аръара,	عَلْقَمَةٌ – Алқама,	فَاطِمَةٌ – Фотима.

28-машқ. Аниқлик артикли билан ишлатиладиган қуйидаги атоқли отларни ёдингизда сақлаб қолинг:

الزُّهْرِيُّ – Аззуҳрий,	الْجُنَيْنُ – Алҳусайн,
الْمُبَارَكُ – Алмуборак,	الْمُشَى – Алмусанно,

الأعمشُ - Алаъмаш,
اللَّيْثُ - Аллайс,
الوَلِيدُ - Алвалид,

المُتَوَكِّلُ - Алмутаваккил,
المُفَضَّلُ - Алмуфаззил,
المُغِيرَةُ - Алмуғира.

29-машқ. Аниқлик артикли билан ишлатиладиган қуйидаги географик номларни эслаб қолинг:

الْجَزَائِرُ - Жазоир,	السُّودَانُ - Судан,	الْهِنْدُ - Ҳиндистон,
الْمَدِينَةُ - Мадина,	الْمَغْرِبُ - Марокко,	الشَّامُ - Шом,
الْبَصْرَةُ - Басра,	الْخَرْطُومُ - Хартум,	الْأَرْدُنُ - Иордания,
الْيَمَنُ - Яман,	الْكُوَيْتُ - Кувайт,	السُّوَيْدُ - Швеция,
الرِّيَاضُ - Арриёз,	النَّيْلُ - Нил,	الْبُرْتُغَالُ - Португалия,
الصِّينُ - Хитой,	الْفُرَاتُ - Евфрат,	الْكُوفَةُ - Куфа,
الثَّمَسَا - Австрия,	الْيُونَانُ - Греция,	الطَّائِفُ - Тоиф,
الصُّومَالُ - Сомали,	الْقَاهِرَةُ - Қохира,	الْيَابَانُ - Япония.
الْمَجْرُ - Венгрия,	الْعِرَاقُ - Ироқ,	

30-машқ. Аниқлик артикли қабул қилмайдиган ва танвинсиз ишлатиладиган қуйидаги географик номларни ёдингизда сақлаб қолинг:

لِيبِيَا - Ливия,
بَغْدَادُ - Бағдод,
دِمَشْقُ - Дамашқ,
سُورِيَا - Сурия,

إِيرَانُ - Эрон,
سَمَرْقَنْدُ - Самарқанд,
مِصْرُ - Миср,
إِسْرَائِيلُ - Исроил,

عَدَنُ	– Адан,	دَجَلَةُ	– Тигр,
لُبْنَانُ	– Ливан,	إِنكَلْتَرَا	– Англия,
صَنْعَاءُ	– Сана,	تُونِسُ	– Тунис,
عُمَانُ	– Аммон,	فَرَنْسَا	– Франция,
قَبْرُصُ	– Кипр,	أَفْغَانِسْتَانُ	– Афғонистон,
نَمَنْغَانُ	– Наманган,	تُرْكِيَا	– Туркия,
أُوْرزْبَكِسْتَانُ	– Ўзбекистон,	طَشْقَنْدُ	– Тошкент,
دَانِمَارْكُ	– Дания,	كَرْبَلَاءُ	– Карбало.

§ 16. ОТЛАРДА ЖИНС КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида отлар икки жинсга – музаккар ва муаннасга ажралади. Муаннас жинсинг грамматик белгиси сўз охиридаги -атун, -ату кўшимчасидир. У ёзувда ة (та марбута) ҳарфи билан ифодаланади.

غُرْفَةٌ – хона, اَلْمَدِينَةُ – шаҳар, مَكْتَبَةٌ – кутубхона, اَلْقَرْيَةُ – қишлоқ.

Шунингдек, اء - ā'u кўшимчаси билан тугаган ҳамда ى - кўшимчаси билан тугаган сўзлар, агар ى - ҳарфи ўзак таркибига кирмаса, муаннас сўзлар ҳисобланади. Масалан:

صَحْرَاءُ – саҳро, ذِكْرَى – хотира, حَبْلَى – оғироёқ.

Бошқа товуш (ҳарф) билан тугаган сўзлар музаккар жинс ҳисобланади. Масалан:

كِتَابٌ – китоб, بَابٌ – эшик, سَقْفٌ – шифт, بَيْتٌ – уй.

Араб тилида яна шундай сўзлар мавжудки, уларнинг жинси грамматик белгига эмас, шу сўзнинг мазмунига қараб белгиланади:

1. *ё*- та марбута ҳарфи билан тугаган сўз эркак зотини билдирса ёки эркак кишига қўйилган исм бўлса, бу сўз музаккар сўз ҳисобланади. Масалан:

خَلِيفَةٌ – халифа, قَتَادَةٌ – Қатода,

حَمْزَةٌ – Ҳамза, طَلْحَةٌ – Талҳа.

2. Муаннаслик грамматик белгиси бўлмаган қуйидаги сўзлар муаннас ҳисобланади:

а) аёл кишини ёки аёлларнинг исмини билдирувчи сўзлар: *أُمٌّ* – она, *عَرُوسٌ* – келинчак, *زَيْنَبٌ* – Зайнаб,

بِنْتٌ – киз, *سُعَادٌ* – Суод, *وَدَادٌ* – Вудод.

б) танадаги жуфт аъзоларни билдирувчи сўзлар:

عَيْنٌ – кўз, *يَدٌ* – қўл, *أُذُنٌ* – кулок, *رِجْلٌ* – оёқ.

в) аниқлик артиклини олмайдиган ва танвин қўшимчаси билан тугамайдиган географик номлар:

مِصْرٌ – Миср, *بَصْرَةٌ* – Басра,

بَغْدَادٌ – Бағдод, *طَرَابُلُسٌ* – Триполи.

г) шамол, олов, уруш, қуёш каби сўзлар:

سَمُومٌ – шамол тури, *نَارٌ* – олов, *حَرْبٌ* – уруш,

شَمْسٌ – қуёш, *أَرْضٌ* – ер, *بَيْرٌ* – қудук.

3. Бундан ташқари *ё* - та марбута билан тугамаган айрим отлар ҳар иккала жинсда ишлатилиши мумкин.

Масалан:

فَرَسٌ – от, *كَبِدٌ* – жигар, *قَوْسٌ* – ёй(қурол), *مِلْحٌ* – туз.

Араб тилида одамларнинг касб-ҳунари, мансаби,

мавқеини, қариндошлик муносабатларини билдирувчи қатор музаккар отлар борки, уларнинг охирига **ة** - та марбута харфини қўйиш билан шу сўзларнинг муаннас вариантлари ҳосил қилинади. Масалан:

طِفْلٌ – гўдак бола,   طِفْلَةٌ – гўдак қиз,
 تَلْمِيذٌ – ўқувчи бола,   تَلْمِيذَةٌ – ўқувчи қиз,
 طَالِبٌ – студент йигит,   طَالِبَةٌ – студент қиз,
 شَاعِرٌ – шоир,   شَاعِرَةٌ – шоира,
 خَالَ – тоға,   خَالَةٌ – хола,
 مُهَنْدِسٌ – эркак инженер,   مُهَنْدِسَةٌ – аёл инженер,
 طَيْبٌ – эркак врач,   طَيْبَةٌ – аёл врач.

Амалий машғулот учун топшириқлар

31-машқ. Қуйидаги сўзларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг муаннас эканлигини эслаб қолинг ва маъноларини ёдланг:

Ер,	асо,	болта,
дўзах,	олов,	шиппак,
иссиқ шамол,	қовурға,	қасам,
шамол,	қудук,	қуёш,
аруз,	жанубдан	қадах,
қорин,	эсадиган шамол,	жон.
қуён,	ғарбдан эсадиган	
уруш,	шамол,	
ҳовли,	ёш, тиш,	

32-машқ. Қуйидаги араб мамлакатлари номи музаккар эканлигини эсда сақлаб қолинг:

- اليَمَنُ – Яман,
الأردنُ – Иордания (баъзан муаннас),
المغربُ – Марокко,
العراقُ – Ироқ (баъзан муаннас),
السودانُ – Судан.

33-машқ. Қуйидаги араб мамлакатлари номлари муаннас эканлигини ёдда сақлаб қолинг:

مِصرُ – Миср,	لِيبِيَا – Ливия,
سُورِيَا – Сурия	الْكُوَيْتُ – Кувайт,
الْبَحْرَيْنُ – Баҳрайн,	تُونِسُ – Тунис,
فَلَسْطِينُ – Фаластин,	المَمْلَكَةُ العَرَبِيَّةُ السَّعُودِيَّةُ – Саудия Арабистони Қироллиги.
الجَزَائِرُ – Жазоир,	
لُبْنَانُ – Ливан,	

34-машқ. Қуйидаги сўзларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг ҳам музаккар, ҳам муаннас сўзлар эканлигини эсда сақлаб қолинг, маъноларини ёдланг:

Қўлтиқ,	бармоқ,	шароб,	пичоқ,
олтин,	бош,	шалвор,	бургут,
осмон,	тонг,	йўл,	от
чаён,	бўйин,	ўргимчак,	(ҳайвон),
кема,	қозон,	камон, ёй,	жигар.
тил,	туз,	челак,	

35-машқ. Қўйидаги музаккар сўзларни янги сўзлар ичидан топинг, уларни муаннасга айлантинг, маъноларига эътибор беринг:

Амаки,	дехқон,	рассом,	бобо,
тикувчи,	ишчи,	йигит,	дўст,
ўқитувчи,	мударрис,	бола,	таржимон,
қўшни,	ошпаз,	хизматчи,	қариндош
актёр,	ўқувчи,	санъаткор,	
мусулмон,	эр,	тарихшунос,	

§ 17. СЎЗ ЎЗАГИ ВА ЎЗАК ТУРЛАРИ

Араб тилида сўзнинг ўзаги ундош товушлардангина иборат бўлади. Ўзакни ташкил этувчи ундош товушлар ўзак ундошлар дейилади. Ўзак ундошлар сўздаги умумий маънони ифодалайди. Ўзак ундошлар олдига, орасига, орқасига унли ва ноўзак ундошларнинг қўшилишидан сўз ҳосил бўлади. Масалан:

كَتَبَ – катаба – ёзди (мз),

يَكْتُبُ – йактубу – ёзади(мз),

كَاتِبٌ – катибун – ёзувчи,

مَكْتُوبٌ – мактубун – ёзилган нарса,

كِتَابَةٌ – китабатун – ёзиш,

كِتَابٌ – китабун – китоб,

مَكْتَبٌ – мактабун – ёзув столи,

مَكْتَبَةٌ – мактабатун – кутубхона,

كُتُبٌ – кутубун – китоблар.

Бу сўзларнинг барчасида иштирок этган ва умуман «ёзув» маъносини ўзига сингдирган товушлар к, т, б ундош товушларидир. Демак бу сўзларнинг ҳаммаси учун ўзак умумий бўлиб, у «ктб»дир. К, т, б ундошлари ўзак ундошлардир. Шунга ўхшаш «хрж» ўзаги «чиқув», «дхл» ўзаги «кирув», «дрс» ўзаги «ўрганув» маъноларини ифодаловчи ўзаклардир.

Ўзаклар кўпинча араб тилида икки ундошли (масалан: يَدٌ – «йд», فَمٌ – «фм»), уч ундошли (масалан: صَبْرٌ – «сбр», طَالِبٌ – «тлб»), тўрт ундошли (масалан: تَرْجَمَةٌ – «тржм»), دَخْرَجٌ – «дхрж»), беш ундошли (масалан: سَفْرَجَلٌ – «сфржл»), عِنْدَلِبٌ – «ндлб») бўлиши мумкин. Феъллар эса фақат уч ва тўрт ундош ўзакдан иборат бўлади.

Бу ўзак турлари ичида энг кўп тарқалгани уч ундошли ўзаклардир.

Ўзакни ташкил этувчи ундошларнинг характериға боғлиқ ҳолда ўзаклар қуйидаги турларға бўлинади:

1. Иккиланган ўзак. Иккинчи ва учинчи ундошлари бир хил товушдан иборат бўлган ўзак иккиланган ўзак дейилади. Масалан:

سِرٌّ – сиррун – сир → «срр»

مَادَّةٌ – мādдатун – модда → «мдд»

2. Ҳамзали ўзак. Таркибида ҳамза товуши мавжуд бўлган ўзак ҳамзали ўзак дейилади. Масалан:

قِرَاءَةٌ – қирā'атун → «қр'»,

إِيْمَانٌ - 'ūmānun → «'мн»,

مَسْئَلَةٌ - мас'алатун → «с'л».

3. Заиф ўзак. Таркибида *و*, *ي*, *ى* ёки улар ўрнида келувчи *ا* (алиф) ҳарфи мавжуд бўлган ўзак заиф ўзак дейилади. Масалан:

قَوْلٌ – қавлун → «қвл»,

يَسَارٌ – йасарун → «йср»,

هَدِيَّةٌ – ҳадиййатун → «хдй».

4. Солим ўзаклар. Юқоридаги ҳар уч банд хусусиятлари йўқ бўлган, ҳаммаси ҳар хил товушлардан иборат бўлган ўзак солим ўзак дейилади. Масалан:

غَرِيْقٌ – ғарīқун → «ғрқ»,

مُسْلِمٌ – муслимун → «слм».

Баъзан бир ўзак ҳам иккиланган, ҳам ҳамзали (*أُمٌّ* - 'уммун → «'мм»), ҳам ҳамзали, ҳам заиф (*أَيْتَاءٌ* - 'ūtāун → «'тй»); ҳам иккиланган, ҳам заиф (*وَدَادٌ* – видādун → «вдд») бўлиши ҳам мумкин.

Сўзларнинг ўзагини аниқлаш араб тилида алоҳида аҳамият касб этади. Чунки кўпчилик луғатларда сўзлар ўзак эътибори билан алфавит тартибида бўлади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

36-машқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзак товушларини топинг:

كِتَابَةٌ ёзиш,

تَلْمِيذَةٌ ўқувчи қиз,

قَافِلَةٌ карвон,

سَيَّارَةٌ автомобиль,

سَاكِنٌ яшовчи,

جَدُّ бобо,

صَحِيفَةٌ газета,

نَافِذَةٌ дераза,

ثَوْرَةٌ инқилоб,

زَوْجٌ эр,	مَكْتَبَةٌ кутубхона,	سُفْرَةٌ дастурхон,
مَدْرَسَةٌ мактаб,	خَلِيفَةٌ халифа,	قِسْمَةٌ бўлиш.
شَوْكَةٌ вилка,	تَاجِرٌ савдогар,	
كَاتِبٌ ёзувчи,	مَدِينَةٌ шаҳар,	

37-машқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзагини топинг:

1. بَارِدٌ - совук, بَرَادٌ - чойнақ, بَرَادَةٌ - совуткич, بَرْدٌ - шамоллаш, بُرُودَةٌ - совуқлик.

2. جَالِسٌ - ўтирувчи, جَلْسَةٌ - мажлис, جُلُوسٌ - ўтириш, جَالِسٌ - ҳамнишин, مَجْلِسٌ - йиғин.

3. رَجَعٌ - қайтиш, رَاجِعٌ - қайтувчи, تَرْجِيعٌ - қайтариш, رُجُوعٌ - қайтиш, مُرَاجَعَةٌ - консультация, مَرْجِعٌ - маълумот-нома, مُرَاجِعٌ - назоратчи, رَجْعِيٌّ - реакци-онер.

4. شَرِبٌ - ичиш, شَرَابٌ - ичадиган нарса, شَرَبَاتٌ - шарбат, شَرِيبٌ - ичишга яроқли, شَرِيبٌ - кўп ичувчи, مَشْرَبٌ - ичиш жойи, مَشْرَبَةٌ - сув ичиладиган фонтанча, مَشْرُوبٌ - ичиладиган нарса.

38-машқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзагини топинг:

1. قَلْبٌ - юрак, لَوْحٌ - досқа, بَدْرٌ - тўлин ой, شَرِقٌ - шарқ, شَعْبٌ - халқ, شَرْطٌ - шарт, عَهْدٌ - аҳд, بَرٌّ - қуруқлик.

2. بَلَّحٌ - хурмо, قَلَمٌ - қалам, طَبَقٌ - товоқ, قَدَحٌ - қадах, زَرْدٌ - совут, سَحَرٌ - сахар, سَكَنٌ - турар жой, شَرَفٌ - шараф, شَفَقٌ - шафак.

3. اِنْهَامٌ - илҳом, اِخْرَاجٌ - чиқариш, اِغْلَاقٌ - ёпиш, اِنْهَاضٌ - уйғотиш, اِقْبَالٌ - қабул қилиш, اِكْرَامٌ - хурмат қилиш, اِذْرَاكٌ - англаш, اِفْلَاسٌ - пулсизлик, تَكْلِمٌ - гапириш, تَقْرُبٌ - яқинлашиш, تَقْسُمٌ - бўлиниш, تَقْلُبٌ - ағдарилиш, تَقْنَعٌ - ниқобланиш, تَكْمُلٌ - такомиллашиш, تَمْتَعٌ - фойдаланиш, تَمِيْزٌ - ажралиб туриш, تَصَوُّفٌ - тасаввуф.

4. اِجْتِمَاعٌ - мажлис, اِكْتِشَافٌ - кашф этиш, اِشْتِرَاكٌ - иштирок, اِعْتِرَافٌ - эъти-роф этиш, اِعْتِقَادٌ - эътиқод қилиш, اِفْتِسَاحٌ - очилиш, اِشْتِقَاقٌ - бўлиниш, اِسْتِلاَمٌ - олиш, қабул қилиш.

39-машиқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзагини топинг ва ўзакларнинг турини аниқланг:

بُطْءٌ секинлик,	مَسْئَلَةٌ масала,	أَسْفٌ таассуфланиш,
سُؤَالٌ савол,	مَلْءٌ тўлғазиш,	قَوْلٌ сўз, гап,
غِيَابٌ йўқлик,	أُمٌّ она,	عَمَّةٌ амма,
صَحِيحٌ тўғри,	تَمْيِيزٌ фарқлаш,	سُوءٌ ёмонлик,
مَلَلٌ зерикиш,	هَيْلٌ қум,	وَجْهٌ бет,
يَمِيْنٌ қасам,	وَدٌّ меҳр,	وَنِيْدٌ эҳтиёткор,
وَبَاءٌ вабо,	يَأْسٌ таассуф,	يَوْمٌ кун.

§ 18. НОЎЗАК ҲАРФЛАР

Юқорида айтганимиздек, сўз ўзак ундошлар ҳамда ўзак таркибига кирмайдиган унли ва ундош товушлар мажмуидан иборат бўлади. Араб тилида ўзак таркибига

кирмайдиган унли ва ундошларни ифодаловчи ҳарфлар 10 та. Улар ноўзак ҳарфлар дейилади: ل، ی، و، م، ت، ن، س، ء. Бу ҳарфларни ёдда сақлашни енгиллатиш мақсадида улар иштирокида иккита гап тузилган: أَلْيَوْمَ تَنْسَاهُ - «сиз бугун уни унутасан», ما تَنْسَاهُ - «сен бугун уни унутасан», سَأَلْتُمُونَهَا - «сизлар мендан у ҳақда сўрадингизлар». Бу жумлалардаги و، ي، ء ҳарфлари ундош товушларни ифодалаганда ҳам, чўзиқ унлиларни ифодалаганда ҳам ноўзак бўлиши мумкин. Шунингдек ت ҳарфи ء ҳарфини ҳам билдиради. Демак, сўз таркибида учраган шу 10 ҳарф ўзак ҳарф ҳам, ноўзак ҳарф ҳам бўлиб келиши мумкин. Масалан: مَحْكُومٌ - маҳкўмун сўзидаги биринчи م ноўзак, иккинчи م ўзак ҳарфдир. Шунингдек، مَوْلُودٌ - мавлўдун сўзидаги биринчи و ўзак ҳарф, иккинчи و ноўзак ҳарфдир.

Сўз таркибида юқоридаги 10 та ҳарфдан бошқа ҳарфлар мавжуд бўлса, у албатта ўзак ҳарф ҳисобланади. Масалан: ضَابِطٌ - дāбиṭун сўзида ط، ب، ض، ўзак ҳарфлар، ا (алиф) ноўзак ҳарф، مُسْتَشْرِقٌ - мусташрикун сўзида ق، ر، ش، ўзак ҳарфлар، ت، س، م، ноўзак ҳарфлар ҳисобланади.

Сўз таркибидаги ҳарфларни ўзак ва ноўзакларга ажратиш анча мураккаб масаладир. У маълум даражада тажриба, араб тили морфологиясидан билим талаб қилади. Иккинчи томондан, сўздаги ҳарфларни бундай таҳлил қила билишнинг катта аҳамияти бор. Сўзнинг морфологик таркибини ўрганиш, унинг вазнини

аниқлаш кўп жиҳатдан шунга боғлиқ. Сўз ясашидаги кўпчилик грамматик категориялар эса, ўзининг маълум вазнига эга.

§ 19. СЎЗ ВАЗНЛАРИ

Ҳар бир грамматик категория араб тилида ўзининг вазн деб аталмиш муайян шакли – моделига эга. Араб тилшунослари вазнга асос қилиб ل, ع, ف ҳарфларини олишган. Бунда ف ҳарфи биринчи ўзак ундошни, ع ҳарфи иккинчи ўзак ундошни, ل ҳарфи эса учинчи ўзак ундошни ифодалайди. Агар сўз тўрт ёки беш ундошли ўзакдан иборат бўлса, тўртинчи ва бешинчи ундошларни ифодалаш учун ҳам ل ҳарфи олинади.

У ёки бу сўзнинг вазнини аниқлаш учун ўша сўзнинг ўзагини аниқлаш ва улар ўрнига тартибни бузмаган ҳолда ل, ع, ف ҳарфларини қўйиш керак. Бунда ҳаракатлар ва ноўзак ҳарфлар ўзгартирилмасдан ўз ўрнида қолаверади. Масалан: طَالِبٌ сўзида биринчи ундош ط бўлиб, уни ف билан алмаштирилади. Иккинчи ўзак ундош ل бўлиб, у ع билан ва учинчи ўзак ундош ب бўлиб, у ل билан алмаштирилади. «Фатҳа», «касра», «танвин дамма» ҳаракатлари, шунингдек ноўзак ҳарф ا (алиф) ўзгаришсиз қолади: طَالِبٌ → فَاعِلٌ

Демак, طَالِبٌ сўзининг вазни فَاعِلٌ экан. Шунингдек, مَفْعُولٌ сўзининг вазни مَفْعُولٌ, مَجْلِسٌ сўзининг вазни مَفْعُولٌ.

مُفَعَّلٌ сўзининг вазни , أَسْتَفْعَالٌ сўзининг вазни *استقبالٌ* дир.

Араб тилидаги сўзларнинг кўпчилиги уч ундошли ўзакка эга бўлган феъллардан турли вазнлар асосида шаклланган. Бу сўзларнинг морфологик таркибини ўрганиш учун сўзларнинг вазнини билиш катта аҳамиятга эга.

Амалий машғулот учун топшириқлар

40-машқ. Қуйидаги сўзларнинг вазнини аниқланг:

Мисол: قَاعِلَةٌ → قَافِلَةٌ

(1) سَفْرَةٌ	(2) قِسْمَةٌ	(3) زَوْجٌ	(4) صَحِيفَةٌ	(5) مَكْتَبَةٌ	(6) شَوْكَةٌ
(7) سَاكِنٌ	(8) مَدِينَةٌ	(9) ثَوْرَةٌ	(10) تَاجِرٌ	(11) كِتَابَةٌ	(12) نَافِذَةٌ
(13) كَاتِبٌ	(14) خَلِيفَةٌ	(15) مَطْبَعٌ	(16) جَدٌّ	(17) سَيَّارَةٌ	(18) مَدْرَسَةٌ
(19) قَلْبٌ	(20) قَلَمٌ	(21) إِغْلَاقٌ	(22) تَقْنَعٌ	(23) افْتِاحٌ	(24) بَرٌّ
(25) سَكَنٌ	(26) إِذْرَاكٌ	(27) اغْتِنَاقٌ	(28) تَصَوُّفٌ	(29) شَرَفٌ	(30) قَدَحٌ
(31) اشْتِقَاقٌ	(32) إِكْرَامٌ	(33) جَرٌّ	(34) تَقْلُبٌ	(35) اشْتِرَاكٌ	(36) مَجْلِسٌ
(37) بَرَادَةٌ	(38) جُلُوسٌ	(39) بُرُودٌ	(40) جَلِيسٌ	(41) مُصَوِّرٌ	(42) جَلْسَةٌ
(43) تَلْمِيزٌ	(44) مُتَرْجِمٌ	(45) بُرْهَانٌ	(46) سُلْطَانٌ	(47) شَيْطَانٌ	(48) زَلْزَالٌ

41-машқ. Берилган вазн асосида қуйидаги ўзаклардан сўзлар ҳосил қилинг, уларни янги сўзлар ичидан топинг ва маъносини ёдланг:

Мисол: فَعَلٌ – хшб – خَشَبٌ - ёғоч

فَعُولٌ хрф	فَعَالٌ фнн	مَفْعُولٌ шғл	فُعْلَالٌ лбнн
فَعْلَةٌ крй	فَعَالَةٌ сйр	مَفْعَلٌ нзл	فَعْلَةٌ ждд
فَعَالَةٌ дрс	فَعَالٌ лбс	فَعْلَةٌ шжр	فَعْلَةٌ шкк
فَعِيلٌ змл	تَفَعَّلَ сбт	فُعِّلٌ фндк	فَعُولٌ тмз
فَعِيلَةٌ сфн	فَاعِلَةٌ жм'	مُفَعَّلٌ хндс	فَعِلٌ снн
مَفْعَلٌ скн	فَعْلَةٌ рхл	فَعِيلٌ дхлз	فَعْلَةٌ мдд

§ 20. ОТ КЕСИМЛИ ГАП

Кесими феълдан бошқа сўз туркумидан ифодаланган гап от кесимли гап дейилади («Махмуд студентдир», «Бу журналдир», «Сен тўқувчи қизсан» каби).

Араб тилида от кесимли гапларга куйидаги талаблар кўйилади:

1. Гапнинг эгаси олдин, кесими кейин келади.

2. Гапнинг эгаси аниқ ҳолатда, кесими ноаниқ ҳолатда келади:

أَنَا طَالِبٌ – Мен студентман, هَذَا كِتَابٌ – Бу китобдир.

3. Гапнинг кесими жинси ўзгариши мумкин бўлган сўздан иборат бўлса, эганинг жинсига мослашади.

Масалан:

أَحْمَدُ مِهْنَدِسٌ – Ахмад инженердир,

فَاتِمَةُ مِهْنَدِسَةٌ – Фотима инженердир.

أَنَا مُدْرَسٌ – Мен ўқитувчи (эркак)ман,

أَنَا مُدْرَسَةٌ – Мен ўқитувчи (аёл)ман.

4. Гапнинг эгаси кўрсатиш олмошидан иборат бўлса, у кесимнинг жинсига мос вариантда келади. Масалан:

هَذَا بَيْتٌ – Бу уйдир, ذَلِكَ كِتَابٌ – Ўша (наrsa) китобдир,
هَذِهِ غُرْفَةٌ – Бу хонадир, تِلْكَ مَجَلَّةٌ – Ўша (наrsa)
журналдир.

5. Ўзбек тилидаги кесимга қўшилиб келувчи боғлама (-дир) араб тилида ишлатилмайди.

6. Гапнинг эгаси юқори, кесими паст интонация билан талаффуз қилинади. Бошқача айтганда, интонация гап охирига бориб пасаяди:

مُحَمَّدٌ فَلَاحٌ – Муҳаммад деҳқондир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

· БИРИНЧИ МАТН

هو طالب. هي معلمة. هذه مدرسة. هذا قلم. أحمد دكتور. زينب عاملة.
هذا رجل. هذه طالبة. أنا طبيب. أنت مهندسة. هذه مجلة. ذلك كتاب. مكة
مدينة. العراق دولة. تلك مكتبة. هي عمه. هو خال. ذاك جد. تارك جدة.
هو خليفة. عائشة امرأة. عمر خليفة. هذا سقف وهذه أرض. هذه مجلة وتلك
جريدة. ذلك مقعد وهذا كرسي. تلك نافذة أما هذا فهوباب. محمد نجار أما
عثمان فهومهندس. هذه منضدة وتلك منضدة أيضاً. أنا فلاحه وهي فلاحه أيضاً.
أنت خياطة أما الخالة فهي فنانة. هذه مساحة وتلك ممسحة. تلك غرفة وهذه
شرفة. أنا مطرب وأنت مطربة. هذا ابن وتلك أخت. الانتخاب هنا. هذه بطاقة.
هي سيدة. أنا مربية. هذا إرشاد. التعليم التزام. هو شيخ. هذا اتجاه. أنت
ملاح. هذه كلية.

42-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва интонацияга эътибор бериб ўқинг:

1. Сен (мн.) деҳқонсан. 2. У (мз.) инженердир. 3. Ўша (наrsa) столдир. 4. Бу дастурхондир. 5. Ўша (наrsa) жур-

налдир. 6. Мен тоғаман. 7. Сен аммасан. 8. Хола аёл-
дир. 9. Бу ҳовлидир. 10. Ўша (нарса) хонадир. 11. Суфён
эркак кишидир. 12. Фотима санъаткордир. 13. Талха ак-
тёрдир. 14. Мен ўқувчи қизман. 15. Мен студент йигит-
ман. 16. У автомобилдир. 17. Бу қўлдир. 18. Ўша (нарса)
кўздир. 19. У тикувчидир. 20. У чевардир.

*43-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига кўрсатиш
олмошларининг мос вариантини топиб қўйинг:*

- 1) ... جامعة. 2) ... بيت. 3) ... شارع. 4) ... كلية. 5) ... مدينة.
6) ... غرفة. 7) ... صحيفة. 8) ... خليفة. 9) ... أم. 10) ... أذن.
11) ... مصر. 12) ... درس. 13) ... مترجمة. 14) ... كتاب.
15) ... عروس. 16) ... مدرسة. 17) ... تلميذ. 18) ... فنانة.
19) ... زوجة. 20) ... عم.

*44-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига II ёки III
шахс кишилик олмошларидан мос вариантини топиб
қўйинг:*

- 1) ... طالبة. 2) ... معلم. 3) ... خياط. 4) ... مؤرخة. 5) ... موظف.
6) ... مترجم. 7) ... ممثلة. 8) ... جد. 9) ... خالة. 10) ... جار.

ИККИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

آبَاءُ кўп. ота

إِبْرَةَ игна

أَخٌ ака, ука

أُذُنٌ кулок

بَوَاتِرُ кўп. ўткир

بَوَارِحُ кўп. ҳарбий

кема

بُخْتٌ кўп. бахт

بُدُورٌ кўп. тўлин ой

بِرْبٌ кўп. ибодатхона

بِرْكٌ кўп. ҳовуз

أَبْصَارٌ кўп. кўриш

بِغَالٌ кўп. хачир

بِكْرٌ кўп. бўталок

بِهْلُولٌ кўп. масхарабоз

بُؤْسَاءُ кўп. бахтсиз

تُحْفَةٌ кўп. совға

تُلُولٌ кўп. тепалик

تَلْمِيذَةٌ ўқувчи қиз

تُلَلٌ кўп. гуруҳ

أَثْمَانٌ кўп. нарх

جَوَاسِيسٌ кўп. жосус

جِبَالٌ кўп. тоғ

جَدَاوِلٌ кўп. арик

أَجْرَاسٌ кўп. кўнғирок

أَجْرِيَاءُ кўп. журъатли

جِعْلَانٌ кўп. кўнғиз

جِمَالٌ кўп. туя

أَجْنَابٌ кўп. ён,

биқин

أَجْهَازَةٌ кўп. жиҳоз

حَائِطٌ кўп. девор

أَحْبَارٌ кўп. олим

حِتْرٌ кўп. қирғок

أَخْبَارٌ кўп. хабар,

янгилик

خُلَفَاءُ кўп. халифа

دِبَلٌ кўп. узук

دَبَائِيسٌ кўп. илгак,

кнопка

دُخُولٌ кўп. кириш

دَوْلَةٌ кўп. давлат

دِيمَاسُ кўп. ДИЯМИСЪ ертўла,
 подвал
 ذِكْرِي хотира
 ذَهْنٌ кўп. АЗЪНАНЪ зеҳн
 رِبَاطٌ кўп. АРИБЪТЪ, тугун
 رُجْمٌ кўп. РҶМЪ метеор
 رُؤْسَاءُ кўп. РУСАЪ бошлик
 زُبُنٌ кўп. ЗУБАНЪ, миждоз
 سَوَاطِيرُ кўп. САУАТИРУ катта пичоқ
 سَجَادَةٌ кўп. САЖАДИДЪ жойнамоз
 سَقَبٌ кўп. СУҚУБЪ, бўталок
 سَلْسَلَةٌ кўп. САЛАСЪ занжир
 سَلَكٌ кўп. САЛАКЪ, ип, сим
 سَوَالٌ кўп. АСУАЛАЪ савол
 شَوَاطِلُ кўп. ШУАТИЛУ томон
 شَطِيئَةٌ кўп. ШУТАЙА осколка
 شُعْبٌ кўп. ШУУБЪ халқ
 شَنْبٌ кўп. АШНАБЪ мўйлов
 صَبِيَّةٌ кўп. САБИА қиз бола
 صُحْفِيٌّ журналист
 صَفْحَةٌ саҳифа
 صَبْرٌ кўп. САБИРУ қаттиқ совуқ
 صُورَةٌ расм
 ضَلْعٌ кўп. ЗУЛУУЪ кир

ضَوْءٌ ёруғлик
 طَبِيعٌ кўп. ТАУАИУ характер
 طَائِرٌ қуш
 طَبْلٌ кўп. ТАБУЛУ, ноғора
 طِفْلٌ кўп. АТАФАЛЪ бола
 ظَنِيٌّ оҳу, кийик
 ظِلٌّ соя
 ظَلَمَانٌ кўп. ЗАЛМАНЪ, туяқуш
 قَتِيلٌ кўп. ҚАТИЛУ ўлдирилган
 قِصَّةٌ қисса
 قَلَمٌ қалам
 كَسَالٌ кўп. КСАЛИ, дан-
 гаса
 لِقَاءٌ учрашув
 مَائِدَةٌ дастурхон
 مَبَسِمٌ кўп. МАБИСУ оғиз
 مَتَّاحِفٌ кўп. МАТАХИФЪ музей
 مَحْبِرَةٌ кўп. МАХБИРУ сиёҳдон
 مَدْرَسَةٌ кўп. МАДАРИСУ мактаб
 مَدِينَةٌ кўп. МАДУНЪ шаҳар
 مَرَّاحِلٌ кўп. МАРАХИЛУ босқич
 مَرَكَبٌ кўп. МАРАКИБЪ нақлиёт
 مَزْرَابٌ кўп. МЗАРИБУ тарнов
 مَسَاءٌ оқшом

مُسْتَشْفَى шифохона

مَسَامِيرُ кўп. мих

مَصْرَعٌ кўп. халокат

مَصْعَدٌ кўп. лифт

مَصْنَعٌ кўп. завод

مِظَلَّةٌ соябон

نَبِيٌّ пайғамбар

هَدَايَا кўп. совға

يَدٌ қўл

يَوْمٌ кун

§ 21. ОТЛАРДА СОН КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида отлар уч грамматик сонга эга: бирлик, иккилик ва кўплик сонлар.

Ҳозиргача биз кўрган сўзлар бирлик сондаги сўзлар бўлиб, у иккилик ва кўплик соннинг ҳосил бўлиши учун асос ҳисобланади.

§ 22. ОТЛАРДА ИККИЛИК СОН

Грамматик иккилик сон гап икки предмет ёки воқеа-ҳодиса ҳақида кетганида ишлатилади ва у қуйидагича шаклланади:

1. Сўз охиридаги танвин дамма ўрнига **أَنَّ** - **āни** кўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

بَيْتٌ → بَيْتَانِ – иккита уй, شَارِعٌ → شَارِعَانِ – иккита кўча.

2. Аниқлик артикли қўшилиб келган сўзларда ҳам бу қўшимча ўзгармайди: **أَلْبَيْتُ** → **أَلْبَيْتَانِ**, **أَلشَّارِعُ** → **أَلشَّارِعَانِ**.

3. «Та марбута» билан тугаган сўзлар иккилик сонда келганда, «та мамдуда»га ўзгаради. Масалан:

جَرِيدَةٌ → جَرِيدَتَانِ – иккита газета,

أَلْمَجَلَّتَانِ → أَلْمَجَلَّةُ – иккита журнал.

4. ءَ – ҳарфлари билан тугаган сўзлардан ʼ белгиси

ўрнига وَان – вāни қўшимчасини қўшиш билан.

Масалан:

صَحْرَاءُ → صَحْرَاوَانِ – иккита саҳро.

5. Айрим икки ундошли ўзакдан иборат сўзлардан ҳам وَان қўшимчасини қўшиш воситасида. Масалан:

أَخٌ → أَخَوَانِ – икки ака-ука, أَبٌ → أَبَوَانِ – ота-она.

Бундай сўзларнинг айримларидан эса умумий қоида асосида:

يَدٌ → يَدَانِ – иккита қўл, فَمٌّ → فَمَانِ – иккита оғиз.

6. يَ – қўшимчаси билан тугаган сўзлардан يَانِ- йāни қўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

مُسْتَشْفَى → مُسْتَشْفِيَانِ – иккита шифохона,

مَعْنَى → مَعْنِيَانِ – икки маъно.

Амалий машғулот учун топшириқлар

45-машқ. Қуйидаги гапларни интонациясига эътибор бериб ўқинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) هَما مدرسان. 2) هَما مدرستان 3) أنتما مهندسان. 4) أنتما مهندستان. 5) نحن شابتان. 6) نحن شابان. 7) هذان بيتان. 8) هاتان غرفتان. 9) ذاك طالبان. 10) تانك متعلمتان. 11) هما أخوان. 12) هذان مستشفيان. 13) تانك ذكريان. 14) أنتما أبوان. 15) تانك مجلتان. 16) أحمد ومحمد تلميذان. 17) زينب وفاطمة طالبتان. 18) مكة والقاهرة مدينتان. 19) العراق ومصر دولتان. 20) هاتان يدان. 21) هذان رأسان.

22) ھما زوجان. 23) طلحة وعمر صديقان. 24) موسى وعيسى نبيان. 25) تانك مؤرختان.

46-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва интонацияга эътибор бериб ўқинг:

1. Ўша иккови (мз.) деҳқонлардир. 2. Бу иккиси (мн.) актрисалардир. 3. Сиз иккинги (мз.) денгизчиларсиз. 4. Биз иккимиз (мз.) талабалармиз. 5. Тошкент ва Наманган шаҳарлардир. 6. Ўзбекистон ва Тожикистон республикалардир. 7. Шаҳанд ва Ахси қишлоқлардир. 8. Ўша икки (нарса) касалхоналардир. 9. Ҳасан ва Ҳусан ака-укалардир. 10. Самира ва Феруз санъаткорлардир. 11. Улар иккиси эр-хотинлардир. 12. Сиз иккинги (мн.) чеварларсиз. 13. Ўша икковлари (мз.) дурадгорлардир. 14. У иккиси ўқувчи болалардир. 15. Сиз иккинги талаба қизларсиз. 16. Ўша икки (нарса) кутубхонадир. 17. Бу икки (нарса) мактабдир. 18. Бу икки (нарса) қаламдир. 19. Биз иккимиз (мн.) тарихчилармиз. 20. Бу иккиси журналдир.

47-ماشқ. Қуйидаги гапларни иккилик сонга айлантинг ва ўзбекчага оғзаки ўғиринг:

1) هو طالب. 2) هي معلمة. 3) هذه مدرسة. 4) هذا قلم. 5) هذه طالبة. 6) هذا رجل. 7) أنت مهندسة. 8) هذه مجلة. 9) ذلك كتاب. 10) تلك مكتبة. 11) هي عمه. 12) هو خال. 13) ذاك جد. 14) تارك جدة. 15) هو خليفة. 16) أنا مدرس. 17) هي خالة. 18) أنت صديق. 19) أنت صديقة. 20) تلك جامعة. 21) هذه كلية. 22) هذه مدينة.

48-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига кўрсатиши олмошларининг мос вариантыни қўйинг:

- 1) ... أستاذان. (2) ... أخوان. (3) ... أذنان. (4) ... سؤالان.
- 5) ... إبرتان. (6) ... رئيسان. (7) ... يومان. (8) ... خيران. (9) ... طائران.
- 10) ... لقاءان. (11) ... مائدتان. (12) ... مسآن. (13) ... ضوآن.
- 14) ... ظلان. (15) ... مظلتان. (16) ... مصنعان. (17) ... صورتان.
- 18) ... محفظتان. (19) ... صوتان. (20) ... صبيان. (21) ... صحفیان.
- 22) ... ظيان. (23) ... صفحاتان. (24) ... قصتان. (25) ... صاروخان.

49-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига кишилик олмошларининг мос вариантыни қўйинг:

- 1) ... طالبان. (2) ... مصورتان. (3) ... خياطان. (4) ... ممثلتان.
- 5) ... فلاحان. (6) ... عاملتان. (7) ... نجاران. (8) ... خياطتان.
- 9) ... معلمتان. (10) ... فنانون. (11) ... متعلمتان. (12) ... جدتان.
- 13) ... خالان. (14) ... جدان. (15) ... أبوان. (16) ... طفلان.
- 17) ... صبيتان. (18) ... شبان. (19) ... امرأتان. (20) ... رجلاان.

§ 23. ОТЛАРДА КЎПЛИК СОН

Араб тилида кўплик сон гап иккидан ортиқ предмет ёки воқеа-ҳодиса тўғрисида кетганида ишлатилади. Кўплик сон ўзининг морфологик хусусиятига кўра икки хил бўлади:

1. Тўғри кўплик (جَمْعٌ سَالِمٌ – жам‘ун салимун).
2. Синиқ кўплик (جَمْعٌ مَكْسُورٌ – жам‘ун мукассарун).

§ 24. ТЎҒРИ КЎПЛИК

Сўзнинг охирига маълум қўшимчаларни қўшиш билан ҳосил бўладиган кўплик тўғри кўплик дейилади. Тўғри кўплик қуйидагича ҳосил бўлади:

1. Касб-ҳунар, мансаб, қариндош-уруғчилик муносабатларини билдирувчи музаккар сўзлардан охиридаги танвинни олиб ташлаб, **وَنَ** — ўна қўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

مُهَنْدِسٌ → مُهَنْدِسُونَ — эркак инженерлар,

فَلَّاحٌ → فَلَاحُونَ — эркак деҳқонлар.

ال артикли билан келган сўзлардан ҳам юқоридаги қўшимча ёрдамида шаклланади. Масалан:

المُهَنْدِسُ → المُهَنْدِسُونَ , الفَلَّاحُ → الفَلَاحُونَ

2. Бу қўшимча ёрдамида баъзан эркак кишини билдирмайдиган сўзлардан ҳам кўплик ҳосил бўлади.

Масалан: سَنَةٌ → سِنُونَ — йиллар.

3. Касб-ҳунар, мансаб, қариндош-уруғчилик муносабатини билдирувчи муаннас сўзлардан -атун қўшимчасини олиб ташлаб, **— āтун** қўшимчасини қўйиш билан.

Масалан:

طَالِبَةٌ → طَالِبَاتٌ — студент қизлар,

تَلْمِيذَةٌ → تَلْمِيذَاتٌ — ўқувчи қизлар.

4. Бундай кўпликдаги сўзлар аниқ ҳолатда бўлса, танвин қўшимчасисиз ёзилади. Масалан:

التَّلْمِيذَاتُ → التَّلْمِيذَاتُ , الطَّالِبَاتُ → طَالِبَاتٌ

5. Айрим жонсиз предмет ёки абстракт тушунчани ифодаловчи сўзлардан ҳам шу йўсинда кўплик ҳосил бўлади. Масалан:

انْتَفَاضَاتٌ → انْتَفَاضَةٌ - кўзғолонлар,

مُظَاهِرَاتٌ → مُظَاهِرَةٌ - намоёишлар.

6. Одамни билдирмайдиган айрим музаккар сўзлардан ҳам шу йўсинда кўплик ҳосил қилинади. Масалан:

إِعْلَانَاتٌ → إِعْلَانٌ - эълонлар,

أَمْتِحَانَاتٌ → أَمْتِحَانٌ - имтиҳонлар.

Амалий машғулот учун топшириқлар

50-машқ. Қуйидаги сўзлардан ноаниқ ва аниқ ҳолатларда кўплик ҳосил қилинг:

مُدْرَسٌ، مُتَرْجِمٌ، مُهَنْدِسٌ، فَلَاحٌ، نَجَّارٌ، مُمَثِّلٌ، مُصَوِّرٌ، مُؤَرِّخٌ، مُتَعَلِّمٌ،
مُوظَّفٌ، مَلَّاحٌ، فَنَّانٌ، مُطْرَبٌ، ابْنٌ.
طَالِبَةٌ، خَالَةٌ، عَمَّةٌ، جَدَّةٌ، مُرَبِّيَّةٌ، مُعَلِّمَةٌ، طِفْلَةٌ، مُتَعَلِّمَةٌ، عَالِمَةٌ، سَيِّدَةٌ،
بِطَاقَةٌ، اِنْتِخَابٌ، اِرْشَادٌ، اِنْتِزَامٌ، تَعْلِيمٌ، اِتِّجَاعٌ، كَلِيَّةٌ، شَيْخَةٌ.

51-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз (мз.) дурадгорлармиз. 2. Улар (мн.) чеварлардир. 3. Сизлар (мз.) ўқувчисизлар. 4. Улар (мз.) тикувчидирлар. 5. Бувилар хонимлардир. 6. Қизлар студентлардир. 7. Мен, Исмоил ва Маҳмуд таржимонлармиз. 8. Булар холалардир. 9. Ўшалар аммалардир. 10. Аммалар ва холалар кексалардир. 11. Улар актрисалардир. 12. Актрисалар ёшлардир. 13. Сизлар (мн.) муҳандис-

ларсиз. 14. Биз (мн.) тарихшунослармиз. 15. Биз (мз.) муҳандислармиз.

§ 25. СИНИҚ КЎПЛИК

Сўзнинг ўзагини ташкил этувчи ундошлар орасидаги унлиларнинг ўзгариши, ноўзак ундошларнинг кириши, умуман, сўз ички таркибининг ўзгариши, бошқача айтганда сўз вазнининг ўзгариши натижасида ҳосил бўлувчи кўплик синиқ кўплик дейилади. Масалан:

كُتُبٌ → كِتَابٌ - китоблар, إِنْسَانٌ → أَنْاسٌ - одамлар.

Синиқ кўплик ҳар бир сўздан ўзига хос вазнда ҳосил бўлади. Бу вазнлар анчагина бўлиб, уларни маълум қоида асосида тартибга солиб бўлмайди. Бирлик сонда бир хил вазнда бўлган сўзнинг кўплиги ҳар хил вазнда бўлиши ёки бирликда ҳар хил вазнда бўлган сўзларнинг кўплиги бир хил вазнда бўлиши мумкин. Араб тилида синиқ кўпликнинг энг кўп учрайдиган вазнлари қуйидагилардир:

1. أَفْعَالٌ	- قَلَمٌ	→ أَقْلَامٌ	- қаламлар,
	نَهْرٌ	→ أَنْهَارٌ	- дарёлар.
2. فُعُولٌ	- طَيْرٌ	→ طُيُورٌ	- қушлар,
	قَلْبٌ	→ قُلُوبٌ	- юраклар.
3. فِعَالٌ	- رَجُلٌ	→ رِجَالٌ	- одамлар,
	جَمَلٌ	→ جِمَالٌ	- туялар.
4. فُعَلٌ	- رَسُولٌ	→ رُسُلٌ	- элчилар,
	مَدِينَةٌ	→ مُدُنٌ	- шаҳарлар.

5. فُعَالٌ - طَالِبٌ → طُلَّابٌ - талабалар,
 كَاتِبٌ → كُتَّابٌ - ёзувчилар.
6. أَفْعَلَةٌ - مَتَاعٌ → أَمْتَعَةٌ - матоҳлар,
 رَغِيفٌ → أَرْغِفَةٌ - обинонлар.
7. فُعَلٌ - غَرْفَةٌ → غُرَفٌ - хоналар,
 خُلْسَةٌ → خُلْسٌ - ғанимат пайтлар.
8. فَعَالِلٌ - جَرِيدَةٌ → جَرَانِدٌ - газеталар,
 رِسَالَةٌ → رَسَائِلٌ - мактублар.
9. فَوَاعِلٌ - قَاعِدَةٌ → قَوَاعِدٌ - қоидалар,
 عَامِلَةٌ → عَوَامِلٌ - омиллар.
10. أَفْعَلٌ - لِسَانٌ → أَلْسُنٌ - тиллар,
 بَحْرٌ → أَبْحُرٌ - денгизлар.
11. فُعَلَاءٌ - خَلِيفَةٌ → خُلَفَاءٌ - халифалар,
 - أَمِيرٌ → أَمْرَاءٌ - амирлар.
12. أَفْعَلَاءٌ - قَرِيبٌ → أَقْرِبَاءٌ - қариндошлар,
 - وَليٌّ → أَوْلِيَاءٌ - авлиёлар.
13. فُعَلَانٌ - بَلَدٌ → بُلْدَانٌ - ўлкалар,
 قَضِيبٌ → قُضَبَانٌ - таёқлар.
14. فَعَالِلٌ - تَرْجَمَةٌ → تَرَاجِمٌ - таржималар,
 دَسَكْرَةٌ → دَسَاكِرٌ - қишлоқлар.
15. مَفَاعِلٌ - مَنَظَرٌ → مَنَاطِرٌ - манзаралар,
 مَجْلِسٌ → مَجَالِسٌ - йиғинлар.
16. فَعَالِلٌ - سُلْطَانٌ → سُلَاطِينٌ - султонлар,

	عَصْفُورٌ	→	عَصَافِيرُ	- чумчуқлар.
17.	مَفَاعِيلُ	-	مَفَاتِيحُ	- калитлар,
			مَسَاكِينُ	- бечоралар.
18.	فَعْلَى	-	مَرَضَى	- беморлар,
			مَوْتَى	- ўликлар.
19.	فَعَالَى	-	مَزَايَا	- хусусиятлар,
			هَدَايَا	- совғалар.

Араб тилида камроқ учрайдиган бошқа вазндаги кўплик ҳам учраб туради.

Бу кўпликларни охиридаги кўшимчасига қараб, уч гуруҳга ажратиш мумкин:

1. Танвин кўшимчаси билан тугайдиган кўплик вазнлари:

... فَعَالٌ، أَفْعَلَةٌ، فَعْلٌ، فُعْلٌ، فُعُولٌ، أَفْعُلٌ

2. Танвин кўшимчаси билан тугамайдиган кўплик вазнлари:

مَفَاعِيلُ، فَعَالِيلُ، مَفَاعِلُ، فَعَالِلُ، أَفْعِلَاءُ، فَوَاعِلُ، فَعَائِلُ

3. Алиф ёки алиф мақсура билан тугайдиган кўплик вазнлари: فَعَالَى، فَعَالِي، فَعْلَى

Булар келишикларда турланганида ҳар хил кўшимчалар қабул қилади. Шунинг учун буларга кўпроқ эътибор бериш керак.

Юқорида айтганимиздек, синиқ кўпликнинг шаклланишида маълум қонуният йўқ. Шу сабабли ҳар бир сўз ўзининг кўплик вазни билан бирга ўрганилгани мақсадга мувофиқдир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

52-машқ. Қуйидагиларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг кўплигини ёдда сақлаб қолинг ва вазини аниқланг:

Ҳарбий кема,	бахтсиз,	ўткир,	бахт,
тўлин ой,	ибодатхона,	ҳовуз,	оғиз,
кўриш,	хачир,	бўталок,	масхарабоз,
музей,	совға,	тепалик,	гуруҳ,
нарх,	тоғ,	арик,	журъатли,
қўнғирок,	жосус,	қўнғиз,	туя,
ён, биқин,	жиҳоз,	сиёҳдон,	олим.
қирғоқ,	девор,	мактаб,	

ИККИНЧИ МАТН

هم معلمون. هن مریات. انتم ملاحون و أنتن صبایا. زینب و فاطمة و هند طالبات. نحن أجریاء. هم جواسیس. هؤلاء صبایا. البنات تلميذات. أحمد و مالك و فؤاد نجارون. الجمال هنا. أما البغال فهي هناك. انتم أحبار. أنتن مؤرخات. هذه بكار و تلك جمال. الجبال هناك و التلال هناك أيضاً. هؤلاء مهندسات و أولئك مترجمات. البنون موظفون و البنات موظفات. الإرشادات و التوجيهات هناك. الخالات سيدات و الجدات شيخات. هن بیسات و هم بؤساء. البرك هناك و الجداول هناك أيضاً. نحن بهالیل. هذه محابر. انتم ممثلون و هم ملاحون. تلك جعلان.

53-машқ. Иккинчи матнни кўчириб ёзинг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

54-машқ. Қуйидагиларни янги сўзлар ичидан топинг, кўплигини аниқланг, улардан танвин билан, танвинсиз ва чўзиқ унли билан тугайдиган сўзларни алоҳида гуруҳларга ажратинг ва ёд олинг:

Илгак,
зехн,
нақлиёт,
катта
пичок,
мих,
мўйлов,
узук,
тугун,

мижоз,
бўталок,
осколка,
ҳалокат,
кирим,
метеор,
тарнов,
занжир,
халқ,

лифт,
подвал,
босқич,
жойнамоз,
ип, сим,
томон,
ўлдирилган,
қаттиқ
совук,

ноғора,
қир,
туяқуш,
совға,
дангаса,
характер.

УЧИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

أَبْجَرُ қорни катта
أَبْيَضُ оқ
أَجْعَدُ сочи жингалак
أَحْدَبُ букри
أَحْمَرُ қизил
أَحْوَلُ ғилай
أَخْضَرُ заңгор, яшил
أَخِيْرُ сўнгги
أَذْرَدُ тиши йўк
أَزْرَقُ кўк
أَسْمَرُ бугдойранг
أَسْوَدُ қора
أَشْقَرُ малла
أَشْمَطُ соч-соқоли оқ
أَشْهَلُ кўккўз
أَصْعَلُ калласи кичик
أَصْفَرُ сариқ
أَصْلَعُ тепакал
أَغْسَرُ чапақай
أَعْنَشُ олти панжали
أَمْرٌ кўп. أُمُورٌ иш

بَارِدٌ совук (*сифат*)
بَحْثٌ кўп. بُحُوثٌ изланиш
بَعِيدٌ кўп. بُعْدَاءٌ узок
بَلَحٌ хурмо
تَعَاوُنٌ ҳамкорлик
تَعَايُشٌ биргаликда яшаш
تُفَاحَةٌ бир дона олма
تَلْمِيذٌ кўп. تَلَامِيذٌ ўқувчи
бола
ثِقَالٌ кўп. ثِقَالٌ оғир
جَادٌ жиддий
جَوَامِدٌ кўп. جَوَامِدٌ қаттик
جُبْرَانُ خَلِيلٌ جُبْرَانٌ *ат.от*
Жуброн Халил Жуброн
جَدٌّ кўп. أَجْدَادٌ бобо
جَدِيْدٌ кўп. جُدُدٌ янги
جَرِيْدَةٌ кўп. جَرَائِدٌ газета
جَسُورٌ кўп. جُسُورٌ жасур
جَمِيْلٌ чиройли
جَوٌّ ҳаво
جَيِّدٌ кўп. جَيَادٌ яхши
حَوَامِضٌ кўп. حَوَامِضٌ нордон

حَجْرٌ кўп. أَحْجَارٌ тош
 حَرَانٌ кўп. حَرَارَى иссиқлаган
 حَرْبِيٌّ урушга доир,
 ҳарбий
 حَسَنٌ кўп. حَسَانٌ яхши
 خِدْمَةٌ кўп. خِدْمَاتٌ хизмат
 خَفِيفٌ кўп. أَخْفَاءُ енгил
 دَفْتَرٌ кўп. دَفَاتِرٌ дафтар
 رَطْبٌ кўп. رُطْبٌ хўл, нам
 سَابِقٌ собиқ
 سَاخِنٌ илиқ
 سَائِلٌ кўп. سَوَائِلٌ суюқ
 سَعِيدٌ кўп. سَعْدَاءٌ бахтли
 سَفْرَجَلٌ беҳи
 سِلَاحٌ кўп. أَسْلِحَةٌ қурол
 سَلْمِيٌّ тинчликка оид
 سَمِيكٌ йўғон
 سَمِيْنٌ кўп. سِمَانٌ семиз
 سَهْلٌ осон
 سِيَاسِيٌّ сиёсий
 سَيِّدٌ кўп. سَادَةٌ жаноб
 شَارِعٌ кўп. شَوَارِعٌ кўча
 شَنِيعٌ хунук
 شَيْخٌ кўп. شَيْوخٌ кекса

صَعْبٌ кўп. صَعَابٌ қийин
 صَغِيرٌ кўп. صَغَارٌ кичик
 ضَرُورِيٌّ зарур
 ضَيْفٌ кўп. ضِيُوفٌ меҳмон
 ضَيْقٌ тор (сифат)
 طَبَاشِيرٌ бўр
 طَبِيٌّ тиббий
 طَبِيْبٌ кўп. أَطْبَاءٌ врач
 طَوِيلٌ кўп. طَوَالٌ узун
 طَيِّبٌ яхши *тн* ظَمِيٌّ
 ظَمَانٌ кўп. ظَمَاءٌ чанқоқ
 عَاصِمَةٌ кўп. عَوَاصِمٌ пойтахт
 عَاقِلٌ кўп. عَقْلَاءٌ ақлли
 عَامٌ кўп. أَعْوَامٌ йил; *دِرَاسِيٌّ* ~
 ўқув йили
 عَامِلٌ кўп. عَمَالٌ ишчи
 عَجُوزٌ кўп. عَجَائِرٌ кекса
 عَرَبِيٌّ араб, арабча
 عَرِيْقٌ қадимий
 عَطْشَانٌ кўп. عَطَاشٌ ташна
 عِلْمٌ кўп. أَغْلَامٌ байроқ
 عِلْمِيٌّ илмий
 عَمِيْقٌ чуқур
 غَيْبِيٌّ кўп. أَغْبِيَاءٌ тентак

غَنِيٌّ бой
قَاعَةٌ зал
القَاهِرَةُ Қоҳира
كُؤن. قَدِيمٌ эски
كُؤн. أَقْرَبُ، أَقْرَبَاءُ яқин,
қариндош
كُؤн. قَصِيرٌ қисқа
كُؤн. قَلِيلٌ оз
كُؤн. قَوِيٌّ кучли
كُؤн. كَبِيرٌ катта
كُؤн. كَثِيرُونَ кўп
كُؤн. كَثِيفٌ куюқ
كُؤн. كَهْرَبَانِيٌّ электрга оид
كُؤн. لُبْنَانِيٌّ ливанлик киши
كُؤн. لَدَائِدٌ мазали
كُؤн. أَلْوَاخٌ доска
كُؤн. لَيِّنٌ юмшоқ
كُؤн. مَاءٌ сув
كُؤн. مَوَادُّ модда
كُؤн. مَالِحٌ шўр
كُؤн. مَاهِرٌ моҳир
كُؤн. مُتَأَخَّرٌ охирги, кечиккан
كُؤн. مُجْتَهِدٌ тиришқоқ

مُحْتَرَمٌ ҳурматли
مُخْتَلِفٌ турли хил
مُرٌّ аччик
كُؤн. مَصَابِيحٌ лампа
مُضِرٌّ зарарли
مُعَاصِرٌ замонавий
مُفِيدٌ фойдали
مُقَدَّسٌ муқаддас,
табаррук
مُكْرَمٌ ҳурматга лойиқ
مُمْتَعٌ мароқли, қизиқарли
مُنِيرٌ ёруғ
مُهْمٌ муҳим
مُشَفٌّ курук
كُؤн. نَحَافٌ ориқ
كُؤн. نِسْوَانٌ, نِسْوَةٌ, نِسَاءٌ аёллар
كُؤн. نَشِيطٌ фаол
كُؤн. نَظْفَاءٌ озода
كُؤн. نَهْرٌ дарё
وَاسِعٌ кенг
وَسِخٌ ифлос
يَدَوِيٌّ кўлга тегишли

§ 26. СИФАТ

Предметнинг белгисини билдирувчи бу сўз туркуми араб тилида асосан уч ундош ўзакли сўзлардан иборатдир. Сифатлар ҳам отлар каби музаккар ва муаннас жинсларга, бирлик, иккилик, кўплик сонларга эга. Сифатдаги бирлик, иккилик сонларнинг ҳосил бўлиш усули отлардан фарқ қилмайди. Сифатнинг кўплик шакли одатда у одамларнинг белгисини билдириб келганида ишлатилади.

Араб тилида сифатларнинг 20 дан ортиқ вазни мавжуд. Шулардан қуйидаги ўнтаси энг кўп учрайдиган вазнлардир:

№	Вазнлар		Мисоллар		
	МЗ	МН			
1	فَاعِلٌ	فَاعِلَةٌ	بَارِدٌ	بَارِدَةٌ	совук
			حَامِضٌ	حَامِضَةٌ	нордон
2	فَعِيلٌ	فَعِيلَةٌ	كَبِيرٌ	كَبِيرَةٌ	катта
			طَوِيلٌ	طَوِيلَةٌ	узун
3	فُعْلٌ	فُعْلَةٌ	صَلْبٌ	صَلْبَةٌ	каттик
			مُرٌّ	مُرَّةٌ	аччик
4	فَعِلٌ	فَعِلَةٌ	تَعِبٌ	تَعِبَةٌ	чарчок
			خَشِنٌ	خَشِنَةٌ	дағал
5	فَعْلٌ	فَعْلَةٌ	صَعْبٌ	صَعْبَةٌ	қийин
			بَخْسٌ	بَخْسَةٌ	арзон
6	فَعَلٌ	فَعَلَةٌ	حَسَنٌ	حَسَنَةٌ	яхши
7	فَعِيلٌ	فَعِيلَةٌ	جَيِّدٌ	جَيِّدَةٌ	яхши

			لَيْنٌ	لَيْنَةٌ	юмшок
8	فَعُولٌ	فَعُولٌ	جَسُورٌ	جَسُورٌ	жасур
			رَؤُوفٌ	رَؤُوفٌ	рахмдил
9	أَفْعَلٌ	فَعْلَاءٌ	أَبْيَضٌ	بَيْضَاءٌ	ок
			أَعْرَجٌ	عَرَجَاءٌ	чўлок
10	فَعْلَانٌ	فَعْلِي	ظَمَانٌ	ظَمْنِي	чанқоқ
			عَطْشَانٌ	عَطْشِي	ташна

Жадвалдан кўришиб турибдики, **فَعُولٌ** вазнидаги сифат музаккар ва муаннас жинсда ўзгармайди.

Бу вазнлар ичида энг кўп учрайдигани **فَعِيلٌ** ва **فَعْلٌ** вазнларидир. Қолганлари нисбатан камроқ учрайди.

Буларнинг ичида **أَفْعَلٌ** (мн. **فَعْلَاءٌ**) вазни танвин кўшимчасини қабул қилмайди. Бу вазндаги сифатлар асосан рангни ва жисмоний хусусиятни ифодаловчи сифатлардир. Масалан:

أَخْضَرٌ - **خَضْرَاءٌ** - зангор, **أَحْمَرٌ** - **حَمْرَاءٌ** - қизил,

أَهْدَبٌ - **هَدَبَاءٌ** - узун киприкли, **أَشْهَلٌ** - **شَهْلَاءٌ** - кўккўз.

Бу сифатларнинг кўплиги музаккар ва муаннас жинслар учун **فَعْلٌ** вазнида ҳосил бўлади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

55-машқ. Қуйидаги сифатларни янги сўзлар ичидан топинг, уларни ёдланг, вазнини аниқланг ва муаннас шаклини топинг:

Чиройли,
хунук,

мазали,
аччик,

нордон,
юмшок,

қаттиқ,
чуқур,

илиқ,	узоқ,	қизил,	кўккўз,
сўнгни,	яқин,	сарик,	малла,
озода,	куюқ,	кўк,	каллеси
ифлос,	суюқ,	зангор,	кичик,
узун,	семиз,	соч-соқоли оқ,	тентак,
қиска,	йўғон,	тепакал,	тиришқоқ,
катта,	орик,	чапақай,	фаол,
кичик,	хўл,	олти панжали,	дангаса,
осон,	муҳим,	ғилай,	чанқоқ,
қийин,	куруқ,	буғдойранг,	иссиқлаган,
оғир,	шўр,	охирги,	тор,
енгил,	қари,	тиши йўқ,	кенг,
замонавий,	яхши,	қорни катта,	кўп,
янги,	оқ,	сочи	оз,
эски,	кора,	кўнғироқ,	бахтли.

56-машқ. Қуйидаги сифатларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг кўплигини ёдда сақланг ва бу кўпликларнинг вазини аниқланг:

Бахтли,	букри,	узоқ,	чанқоқ,
оз,	кекса,	эски,	жасур,
кўп,	хўл,	янги,	яхши,
иссиқлаган,	орик,	енгил,	қиска,
фаол,	семиз,	оғир,	озода,
тиришқоқ,	суюқ,	кичик,	қаттиқ,
тентак,	яқин,	ташна,	мазали.

57-ماشق. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) الكلية صغيرة. 2) النهر عميق. 3) الجوبارد. 4) العجوز أدرد. 5) الماء ساخن. 6) الطالبان نشيطان. 7) الطالبة شهلاء. 8) اللوح أسود. 9) أنا عطشان. 10) الطباشير أبيض. 11) هما نشيطان. 12) الدرس سهل. 13) الشارع ضيق. 14) الشيوخ درد. 15) الكتاب ثقيل. 16) الدفتر خفيف. 17) مصر عريقة. 18) المدينة قرية. 19) القرية بعيدة. 20) المدرسون نشطاء. 21) التلاميذ كسالى.

58-ماشق. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Сув суюқдир. 2. Сут илиқдир. 3. Уй оқдир. 4. Кўча тордир. 5. Студент (мз.) фаолдир. 6. Йўл ҳўлдир. 7. Дарс қийиндир. 8. Эшик тозадир. 9. Дераза ифлосдир. 10. Тош қаттиқдир. 11. Ўқувчи (мз.) кичикдир. 12. Иккита қиз бола сочи кўнғирокдир. 13. Биз (мз.) соч-соқоли оқмиз. 14. Сизлар (мн.) фаолсизлар. 15. У иккиси (мз.) ориқдир. 16. У (мн.) чапақайдир. 17. Мен (мн.) малламан. 18. Улар (мн.) дангасалардир. 19. Кутубхона яқиндир. 20. Университет узокдир. 21. Ўриндиқ юмшоқдир. 22. Дурадгорлар узун бўйлидирлар. 23. Тарихшунослар (мн.) фаолдирлар. 24. Иккита олма нордондир. 25. Чой илиқдир. 26. Мен (мз.) иссиқлаганман. 27. У (мн.) чанқоқдир. 28. Уй кенгдир. 29. Дарахт яшилдир. 30. Иккита атиргул қизилдир. 31. Домла каридир. 32. Тупроқ қуруқдир. 33. Овқат ёғлидир. 34. Сиз иккинги (мн.) дангасасиз.

§ 27. АНИҚЛОВЧИ

Араб тилида аниқловчилар ўзининг морфологик хусусиятларига кўра икки турга бўлинади:

1. Мослашган аниқловчи.
2. Мослашмаган аниқловчи.

Аниқловчилар аниқлаб келаётган от аниқланмиш дейилади.

§ 28. МОСЛАШГАН АНИҚЛОВЧИ

Мослашган аниқловчи одатда предметнинг белгисини билдирувчи сифатловчи аниқловчидир. Мослашган аниқловчи кўпишча аслий ёки нисбий сифатлардан, тартиб сонлардан, аниқ ва мажхул нисбат сифатдошларидан, кўрсатиш олмошларидан ва бошқалардан ифодаланади.

Агар мослашган аниқловчи сифат, тартиб сон, сифатдош билан ифодаланган бўлса, аниқланмишдан кейин келади ва у билан тўрт жиҳатда мослашади:

1. Жинсда, яъни аниқланмиш қайси жинсда бўлса, аниқловчи ҳам ўша жинсда бўлади. Масалан:

بَيْتٌ جَدِيدٌ – янги уй,   بَابٌ قَدِيمٌ – эски эшик,

مَدِينَةٌ جَمِيلَةٌ – чиройли шаҳар,   يَدٌ طَوِيلَةٌ – узун қўл.

2. Сонда, яъни аниқланмиш қайси сонда бўлса, аниқловчи ҳам ўша сонда бўлади. Масалан:

بَيْتَانِ جَدِيدَانِ – иккита янги уй,

بَابَانِ قَدِيمَانِ – иккита эски эшик,

الطُّلَابُ الْمَجْتَهِدُونَ – тиришқоқ талабалар.

3. Келишиқда, яъни аниқланмиш қайси келишиқда бўлса, аниқловчи ҳам ўша келишиқда бўлади. Масалан:
دَرْسٌ سَهْلٌ – осон дарс, مَدِينَةٌ كَبِيرَةٌ – катта шаҳар.

Эслатма. Араб тилидаги келишиқлар масаласига кейинроқ муфассал тўхталинади. Ҳозиргача учраган мисолларнинг барчаси бош келишиқдадир.

4. Ҳолатда, яъни аниқланмиш аниқ ҳолатда бўлса, аниқловчи ҳам аниқ ҳолатда бўлади ёки аксинча. Масалан:

تَلْمِيذٌ عَاقِلٌ – (номаълум) ақлли ўқувчи,

طِفْلَةٌ صَغِيرَةٌ – (номаълум) кичкина қиз,

التَّلْمِيذُ الْعَاقِلُ – (маълум) ақлли ўқувчи,

الطِّفْلَةُ الصَّغِيرَةُ – (маълум) кичкина қиз.

Табиатан ل артиклини қабул қилмаса ҳам аниқ ҳисобланадиган сўзлар аниқланмиш бўлиб келганида, аниқловчи албатта ل артикли ёрдамида аниқ ҳолатда туриши шарт. Масалан:

مِصْرُ الْقَدِيمَةِ – Қадимий Миср,

مَكَّةُ الْمُكْرَمَةِ – табаррук Макка,

سَمَرْقَنْدُ الْجَمِيلَةِ – гўзал Самарқанд.

Кўрсатиш олмошларидан ифодаланган аниқловчилар аниқлан-мишдан олдин туради ва у ҳам тўрт жиҳатдан аниқланмиш билан мослашади. Бундай аниқланмиш ҳар доим аниқ ҳолатда келади, чунки кўрсатиш олмошлари табиатан аниқ ҳолатдадир. Масалан:

هَذَا الْكِتَابَانِ – бу икки китоб...,

هَذَا الشَّارِعُ – бу кўча...,

تلك السيارة – ўша машина....,

أولئك المعلمون – ўша ўқитувчилар... .

Аниқланмиш билан аниқловчининг ҳолатда мослашишига алоҳида эътибор бериш керак. Агар аниқланмиш аниқ ҳолатда бўлиб, аниқловчи ноаниқ ҳолатда бўлса, булар аниқловчи-аниқланмиш муносабатидан чиқиб, от кесимли гапга айланиб қолади.

Масалан:

الوردة الحمراء – қизил атиргул,

الوردة حمراء – Атиргул қизилдир.

مصر الجديدة – янги Миср,

مصر جديدة – Миср янгидир.

Шунингдек, аниқловчи кўрсатиш олмошидан иборат бўлганида, аниқланмиш аниқ ҳолатда келиши шарт, акс ҳолда кўрсатиш олмоши гапнинг эгаси, от гапнинг кесимига айланади. Масалан:

هذا التلميذ شيط – Бу ўқувчи бола ғайратлидир.

هذا تلميذ – Бу ўқувчидир.

أولئك الأطفال أذكيا – Ўша болалар зийракдирлар.

أولئك أطفال – Ўшалар болалардир.

أولئك أطفال أذكيا – Ўшалар зийрак болалардир.

Аниқловчи билан аниқланмиш ўртасидаги мослашувнинг яна бир хусусияти шуки, булар ўртасидаги сонда мослашув куйидаги омилларга боғлиқ:

1. Агар аниқланмиш от кўпликда бўлса ва у одамни (шахсни) билдирса, аниқловчи ҳам албатта кўпликда келади. Масалан:

فَلَاحٌ عَاقِلٌ – ақли дехқон → فَلَاحُونَ عَقْلَاءٌ – ақли дехқонлар,

مُدْرَسَاتٌ مُجْتَهِدَاتٌ – тиришқоқ муаллима → مَدْرَسَةٌ مُجْتَهِدَةٌ – тиришқоқ муаллималар.

2. Агар аниқланмиш от кўпликда келса ва у одамни (шахсни) билдирмайдиган сўз бўлса, аниқланмишнинг музаккар ёки муаннаслигидан қатъи назар аниқловчи бирлик сонда муаннасада келади. Масалан:

بَيْتٌ جَدِيدٌ – янги уй → بُيُوتٌ جَدِيدَةٌ – янги уйлар,

غُرْفَةٌ كَبِيرَةٌ – катта хона → غُرُفٌ كَبِيرَةٌ – катта хоналар.

3. Аниқловчи кўрсатиш олмоши билан ифодаланганида ҳам бу қоида ўз кучини сақлайди. Масалан:

هَذَا الْفَلَّاحُ – бу дехқон... → أَوْلَادُ الْفَلَاحُونَ – ўша дехқонлар,

هَذِهِ الطَّبِيبَةُ – бу врач аёл... → هَؤُلَاءِ الطَّبِيبَاتُ – бу врач аёллар.

هَذَا الْبَابُ – бу эшик... → هَذِهِ الْأَبْوَابُ – бу эшиклар,

هَذِهِ الْمَدِينَةُ – бу шаҳар... → هَذِهِ الْمُدُنُ – бу шаҳарлар.

4. Мазкур мослашув қоидаси от кесимли гапдаги эга билан кесим ўртасида бўладиган мослашувга ҳам тааллуқлидир. Масалан:

الْبَيْتُ كَبِيرٌ – Уй каттадир → الْبُيُوتُ كَبِيرَةٌ – Уйлар каттадир.

ذَلِكَ قَلَمٌ – У қаламдир → تِلْكَ أَقْلَامٌ – У қаламлардир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

59-машқ. Қуйидаги бирикмаларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) حجر جامد. 2) الدرس الصعب. 3) التلميذ النحيف. 4) علم أحمر. 5) غرفتان نظيفتان. 6) التفاحتان الحامضتان. 7) قرية بعيدة. 8) البيوت الجديدة. 9) الماء المالح. 10) السماء الزرقاء. 11) الألواح السوداء. 12) الأشجار الخضراء. 13) السفرجل اللذيذ. 14) التلاميذ الكسالى. 15) قاعتان واسعتان. 16) التلميذات النشيطات. 17) الشيوخ الدرد. 18) الشوارع الوسخة. 19) الشبابات الجميلات. 20) المدارس الجديدة. 21) الحيطان البيضاء. 22) الطلاب الشهل. 23) معلمون صلح. 24) مصر القديمة. 25) طشقند المعاصرة.

60-ماشқ. Қуйидаги бирикмаларни арабчага ўғиринг:

1. Совуқ сув. 2. Иккита катта балик. 3. Иккита кўк дастурхон. 4. Фаол талабалар. (мз.). 5. Илиқ овқат. 6. Оғир китоблар. 7. Қисқа йўл. 8. Яқин келажак. 9. Осон дарслар. 10. Қийин маърузалар. 11. Чуқур дарёлар. 12. Чиройли ўқувчи қизлар. 13. Ақлли бувилар. 14. Иккита тор коридор. 15. Буғдойранг ёш йигитлар. 16. Сочсоқоли оқ бобо-лар. 17. Янги факультетлар. 18. Иккита ифлос майдон. 19. Иккита катта туя. 20. Иккита сарик ўрик. 21. Тиши йўқ аммалар. 22. Кичик хоналар. 23. Чуқур денгизлар. 24. Иккита юмшоқ стул. 25. Узун столлар.

61-ماشқ. Қуйидагиларнинг ҳаркатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) هذه الجامعة جديدة. 2) هذه جامعة جديدة. 3) ذاك القلمان أصفران. 4) ذاك قلمان أصفران. 5) هاتان المجلتان صغيرتان. 6) هي سيارة جديدة. 7) أولئك المهندسون جدد. 8) هذه القاعة واسعة. 9) هذا التلميذ النشيط جديد.

10) هذه المجلات القديمة جيدة. 11) هؤلاء الأجداد شيط. 12) أولئك الخالات
جعد. 13) تلك الدبلة صفراء. 14) الشنب الأسود طويل. 15) تلك السجادة
الحمراء قديمة. 16) أولئك النساء بئسات. 17) هؤلاء الكسالى بؤساء.

62-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Қизил дастурхон каттадир. 2. Бу кўча тордир. 3. Бу
икки ўқувчи (мз.) фаолдир. 4. Бу толиба қизлар фаол-
дирлар. 5. Булар фаол толиба қизлардир. 6. Ўша иккита
катта ариқ узокдир. 7. Ўша инженер йигитлар буғдой-
рангдирлар. 8. Бу икки одам тикувчидир. 9. Бу тарихшу-
нослар (мз.) ақлидирлар. 10. Ўша икки аёл чевардир.
11. Ўша ўқитувчилар (мз.) тиришқокдирлар. 12. Бу врач
(мз.) моҳирдир. 13. Сиз иккинги оқида аёлларсиз.
14. Мен бахтли инсонман. 15. У дангаса одам бахтсиз-
дир. 16. Ўша иккита дангаса қиз ўқувчидир. 17. Бу икки
шаҳар озодадир. 18. Ўша қишлоқ каттадир. 19. Бу дарё-
лар чуқурдир. 20. Бу сув шўрдир. 21. Бу шўр сувдир.
22. Ер қаттиқдир. 23. Бу юмшоқ нон мазалидир. 24. Ўша
кичкина хона кутубхонадир. 25. Ўша сочи қўнғироқ қиз
тиришқок ўқувчидир.

§ 29. НИСБИЙ СИФАТ

Нисбий сифат предметнинг белгисини бошқа пред-
метга ёки тушунчага нисбатан билдиради. У кўпинча
белгиси аниқланиб келаётган аниқланмишнинг ишлан-
ган материални, келиб чиққан жойини, бирор предмет-
га мансублигини ва шунга ўхшаш бошқа белгиларини
билдиради.

Нисбий сифат ҳам аслий сифат каби музаккар ва муаннас шаклларга эга.

Нисбий сифатнинг музаккари асосан отдан охиридаги -ун қўшимчасини олиб ташлаб, ўрнига **ى** – -ийун қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Муаннас нисбий сифат эса, кўпчилик сифат қатори музаккар охирига -атун қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

خشب – ёғоч → мз. **خَشَبِي** , мн. **خَشَبِيَّة** – ёғочдан ишланган, **الْبَيْتُ الخَشَبِي** – ёғочдан ишланган уй, **مِلْعَقَةٌ خَشَبِيَّة** – ёғоч қошиқ.

ذهب – олтин → мз. **ذَهَبِي** , мн. **ذَهَبِيَّة** – олтиндан ясалган, **إبريق ذهبي** – олтин кўза, **ساعة ذهبية** – олтин соат.

1 ёки **ى** ҳарфи билан тугаган отлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида **ى** - қўшимчасидан олдинги 1 ёки **ى** ҳарфлари **و** га айланади. Масалан:

دنيا – дунё → **دُنْيَوِي** , **دُنْيَوِيَّة** – дунёвий,

آسيا – Осиё → **آسِيَوِي** , **آسِيَوِيَّة** – осиели, осиеча.

فرنسا - Франция – **فَرَنْسِي** , **فَرَنْسِيَّة** – француз, французча.

Бу сўзлардан баъзан нисбий сифат бошқачарок шаклда ҳам ҳосил бўлади :

دنيا → **دُنْيَاوِي** , **دُنْيَاوِيَّة** . **آسيا** → **آسِيَاوِي** , **آسِيَاوِيَّة** .

Айрим сўзлардан эса, олдинги 1 (алиф) тушиб қолиб, **ى** - қўшимчасини қўшиш билан ҳосил бўлади. Масалан:

فرنسا → **فَرَنْسِي** , **فَرَنْسِيَّة** . **أوروبا** – Европа → **أورُوبِي** , **أورُوبِيَّة** .

Та марбута билан тугаган сўзлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида, мазкур ҳарф тушиб қолади. Масалан:

خُرَافَةٌ – хурофот → خُرَافِيٌّ , خُرَافِيَّةٌ .

جُمْهُورِيَّةٌ – жумҳурият → جُمْهُورِيٌّ , جُمْهُورِيَّةٌ .

Айрим отлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида, сўзнинг вазни ҳам бир оз ўзгаради. Масалан:

مَدِينَةٌ – шаҳар → مَدَنِيٌّ , مَدَنِيَّةٌ – шаҳарли, мадинали.

فَرِيضَةٌ – фарз → فَرَضِيٌّ , فَرَضِيَّةٌ – фарзга тегишли.

Икки ўзак ундошдан иборат айрим отлардан нисбий сифат ҳосил қилинганда, و ҳарфи орттирилади.

Масалан:

شَفَاةٌ → شَفَوِيٌّ , شَفَوِيَّةٌ – оғзаки,

سَنَةٌ → سَنَوِيٌّ , سَنَوِيَّةٌ – йиллик,

يَدٌ → يَدَوِيٌّ , يَدَوِيَّةٌ – қўлда ишланган.

Баъзи сўзлардан икки хил нисбий сифат ҳосил бўлади. Масалан:

رُوحٌ – рух → رُوحِيٌّ , رُوحِيَّةٌ – руҳий, спиртли,

رُوحٌ – рух → رُوحَانِيٌّ , رُوحَانِيَّةٌ – руҳоний.

Айрим синиқ кўпликдаги отлардан ҳам нисбий сифат ҳосил бўлиши мумкин. Масалан:

دَوْلَةٌ – кўпл. دَوْلٌ → دَوْلِيٌّ , دَوْلِيَّةٌ – давлатлараро,

صَحِيفَةٌ – кўпл. صُحُفٌ → صُحُفِيٌّ , صُحُفِيَّةٌ – журналист.

Нисбий сифатлар гапда кўпинча мослашган аниқловчи бўлиб келади. Масалан:

لُغَةٌ عَرَبِيَّةٌ – араб тили, بَلَدٌ إِسْلَامِيٌّ – мусулмон ўлка,

لِسَانٌ فَارِسِيٌّ – форс тили , أَمْرٌ دُنْيَاوِيٌّ – дунёвий иш.

Географик номлардан ҳосил бўлган нисбий сифат ўша ерли ёки ўша ерда туғилган, яшаган кишини ифодалайдиган от вазифасида келиши мумкин. Масалан:

مِصْرِيّ – мисрлик киши, مِصْرِيَّة – мисрлик аёл,
 اَفْرِيْقِيّ – африкалик, اَفْرِيْقِيَّة – африкалик аёл.

Амалий машғулот учун топшириқлар

63-машқ. Қуйидаги нисбий сифатларнинг шаклига эътибор беринг ва ёдланг:

بَادِيَّة	сахро	→	بَادِيّ	бадавий, сахровий
الْبَحْرَيْنِ	Баҳрайн	→	بَحْرَانِيّ	баҳрайнлик киши
حَضْرَمَوْت	Ҳадрамавт	→	حَضْرَمِيّ	ҳадрамавтлик киши
رَبّ	илоҳ, раб	→	رَبّانِيّ	раббоний, илоҳий
رَقَبَةٌ عَظِيمَةٌ	йўғон бўйин	→	رَقَبَانِيّ	бўйни йўғон киши
الرَّيّ	Рай	→	رَايِيّ	Рай шаҳрилик киши
شَعْرٌ كَثِيرٌ	кўп соч	→	شَعْرَانِيّ	серсоч
شُوْرَةٌ	нафрат	→	شَنْيِيّ	манфур
صَدْرٌ كَبِيرٌ	катта кўкрак	→	صَدْرَانِيّ	кўкраги катта
بَنُو عَيْبَةَ	Бану Убайда	→	عَبْدِيّ	Бану Убайдага тегишли
عَبْدُ قَيْسِ	Абдуқайс	→	عَبْسِيّ	Абдуқайсга тегишли
عَبْدُ شَمْسِ	Абдушамс	→	عَبْشَمِيّ	Абдушамсга тегишли
عَبْدُ اللَّهِ	Абдуллоҳ	→	عَبْدَلِيّ	Абдуллоҳга тегишли
الْفَرَاهِيْدُ	Алфароҳид	→	فَرَاهُوْدِيّ	Алфароҳидга қарашли
قُرَيْشٌ	Қурайш	→	قُرَيْشِيّ	қурайшлик
لَحْيَةٌ عَظِيمَةٌ	катта соқол	→	لَحْيَانِيّ	серсоқол одам,

صَنَعَاءُ سана → صَنَعَانِيَّ سانалик киши
 امْرُؤُ الْقَيْسِ Имруулқайс → مُرْقِسِيَّ Имруулқайсга тегишли

64-машқ. Қуйидаги сўзлардан нисбий сифат ҳосил қилинг ва ўзбекчага ўғиринг:

ватан	وَطَنٌ	инглиз	إِنجِلِيزِيَّ	хўжалиги	زِرَاعَةٌ
тинчлик	سَلَامٌ	форс	فَارِسِيَّ	кутубхона	مَكْتَبَةٌ
Миср	مِصْرٌ	электр	كَهْرَبَاءٌ	мактаб	مَدْرَسَةٌ
шарк	شَرْقٌ	ой	شَهْرٌ	тил	لُغَةٌ
китоб	كِتَابٌ	кун	يَوْمٌ	кўл	يَدٌ
девор	حَائِطٌ	кооператив	تَعَاوُنٌ	ота	أَبٌ
қишлоқ	قَرْيَةٌ	Африка	إِفْرِيْقِيَا	ака	أَخٌ
араб	عَرَبٌ	тиббиёт	طَبٌّ	адабиёт	أَدَبٌ
ўзбек	أُوْرُبْكٌ	саноат	صِنَاعَةٌ		
Америка	أَمْرِيكَا	қишлоқ			

65-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) الأسلحة الحربية كثيرة. 2) البلح العراقي لذيذ. 3) فيروز مطربة لبنانية.
- 4) العام الدراسي الجديد قريب. 5) هذا أمر سياسي. 6) الحرب العالمية الثانية كبيرة.
- 7) اللغة العربية ممتعة. 8) اللغة الفارسية سهلة. 9) اللغة الروسية صعبة.
- 10) هؤلاء عمال مصريون. 11) الطلاب العراقيون مجتهدون. 12) الأطباء المصريون ماهرون.
- 13) هذه جريدة إنجليزية. 14) تلك مجلة فرنساوية. 15)

ذاتك الكتابان الأوزبكيان جديدان. 16) مكة المكرمة مدينة سعودية. 17) الكتب المدرسية كثيرة. 18) العلماء الأمريكيون أقوياء.

66-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Африкалик студент (мз.) тиришқокдир. 2. Бу китоблар арабчадир. 3. Ўша журналлар инглизчадир. 4. Арабча газета янгидир. 5. Мисрлик аёл дехқондир. 6. Мисрлик санъаткор (мн.) машҳурдир. 7. Умм Кулсум мисрлик хонандадир. 8. Инглиз ва форс тиллари осондир. 9. Қишлоқ хўжалиги ишлари кўпдир. 10. Қўл иши қийиндир. 11. Биродарларча дўстлик фойдалидир. 12. Шарқ тиллари кўпдир. 13. Музлатқич электрлидир. 14. Саҳролик аёл тиришқокдир. 15. Баҳ-райнлик ўқувчи қиз активдир. 16. Иккита ҳадрамавтлик тарихшунос (мн.) кексадир. 17. Студент қиз серсочдир. 18. Халқаро тайёрагоҳ кенгдир. 19. Бу толиба қизлар шаҳарликдилар. 20. Шаҳарлик толиба қизлар кўпдир. 21. Сиёсий партиялар оздир. 22. Илмий изланишлар қийиндир. 23. Ғарб адабиёти осондир. 24. Инглизча газеталар кунликдир.

УЧИНЧИ МАТН

الجامعة كبيرة. هذا كتاب قديم. هذا الكتاب قديم. المصباح الكهربائي متير. الغرفتان واسعتان. هؤلاء فلاحون نشطاء. هؤلاء الفلاحون نشطاء. البحوث العلمية مفيدة. هن جعد. هذه الدروس الجديدة صعبة. الأدب الأوزبكي غني. هم سمر. الشوارع الوسخة بعيدة. هاتان المجلتان العربيتان قديمتان. القاهرة كبيرة. المتاحف الجديدة كثيرة. الخدمات الطبية ضرورية. هؤلاء العلماء صلح. أولئك مهندسون جدد. القاهرة عاصمة مصرية. مكة المكرمة مدينة مقدسة.

التعايش السلمي مسألة جادة. الأعمال اليدوية صعبة. التعاون أمر إنساني. هذه المدن الصغيرة جميلة ونظيفة. أولئك الممثلون لبنانيون. الأسلحة الحربية مضرّة. المجالات السياسية قليلة. المواد الدراسية مختلفة. جبران خليل جبران كاتب لبناني. هذا الشاب القوي عامل مصري. المدرسون العراقيون العقلاء كثيرون. هذه السيدة مدرسة أوزبكية. ذلك الشيخ السعودي ذكي وظريف. هؤلاء السادة ضيوف محترمون. أولئك المعلمات الروسيات مجتهدات.

67-ماشқ. Учинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

68-ماشқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

معلمات روسيات، الشيخ السعودي، كاتب لبناني، المواد الدراسية، أسلحة حربية، أمر إنساني، أعمال يدوية، مكة المكرمة، خدمات طبية، الأدب العربي، مصباح كهربائي، مسألة جادة، عاصمة مصرية، جبران خليل جبران، مجلة سياسية، ضيوف محترمون، بحث علمي، فلاحون نشطاء، دروس جديدة، المدن الصغيرة، تعايش سلمي

ТҮРТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

اِبْتِسَامَةٌ битта табассум

اَئِيرٌ эфир

اِخْتِرَاقٌ ёниш, куйиш

اِحْتِرَامٌ ҳурмат қилиш

اِخْرَى энг муносиб

اِحْمَقٌ аҳмоқ

اِخْوِي биродарона, дўстона

اَدَبِيЙ адабий, бадий

اَدْنَى энг яқин

اَذَى оғриқ, азият

اَسْتَاذٌ кўп. اَسَاتِدَةٌ устоз,

профессор

اَسَى ғам, қайғу

اَعْلَى مِنْ ..дан қимматроқ

اِلَى اللِّقَاءِ الْجَدِيدِ яна кўришгун-

ча (сўз. янги учрашувгача)

اِنِّي вақт

اَوْ ёки

بَازِيلاً кўк нўхат

بِجَوَارِ ёнида

بَدَلَةٌ костюм

بِدُونِ ...сиз,

بِدُونِ تَمْهِيدٍ тайёргарликсиз

بِرَى ер

بِسُرْعَةٍ тезда, зудлик билан

بِصَوْتٍ مُرْتَفِعٍ бор овоз билан

(сўз. кўтарилган овоз

билан)

بِالطَّبْعِ албатта

بِطَرِيقَةٍ اَوْ اٰخَرَى бир илож

қилиб (сўз. у ёки бу йўл билан)

بِلَوَى бахтсизлик, фалокат

بُولِيْسِيЙ полицияга тегишли

بَيْنَ الْفَيْئَةِ وَالْاٰخَرَى ГОҲ-ГОҲ,

онда-сонда

تَحْضِيْرٌ ҳозирлик

تَذَكْرَةٌ кўп. تَذَاكُرٌ чипта, патта

تَرْجَمَةٌ кўп. تَرَاجِمٌ таржима

تَمَثَالٌ кўп. تَمَاتِيْلٌ ҳайкал

تَمْهِيْدٌ тайёргарлик

ثَانِىٌّ - ثَانِىٌّ مِّنْ ثَانِيَةٍ иккинчи

ثَرَى бойлик

كُنْدِيلٌ қандил
ثَمِينٌ қиммат
كَنْوَتٌ كُنْ. أَجْنَحَةٌ қанот
حَادٌّ ўтқир, кучли
حَشَا ичак-чавоқ
حَصَى майда тош
حُمَى безгак
حَيَا ёмғир
خَبْرٌ нон
خِزَانَةٌ шкаф, жавон
خِجَابٌ كُنْ. خَلَايَا хужайра
خِيُوطٌ مِنَ الشَّمْسِ қуёш нурла-
ри (сўз. қуёшдан чиккан иплар)
دَقِيقَةٌ كُنْ. دَقَائِقُ минут
ذَرَّةٌ зарра
ذِكَاةٌ хушёрлик
رُجُوعٌ қайтиш
رَخِيسٌ арзон
رِضَا розилик
رَغْبَةٌ хохиш, истак
رُغِيْفٌ كُنْ. أَرْغِفَةٌ обинон
رَمَادِيٌّ кулранг
رَهِيْبٌ кўрқинчли
رُؤْيَا туш (уйқудаги)

رِيشَةٌ перо
سُجُونٌ كُنْ. سَجُونٌ қамоқхона
سُكْرٌ қанд
سِينَمَا кинотеатр
شَاشَةٌ экран
شُعْرَاءُ كُنْ. شَاعِرٌ шоир
شُعْرٌ كُنْ. أَشْعَارٌ шеър
شُهُورٌ, أَشْهُرٌ كُنْ. شَهْرٌ ой
(календардаги)
أَشْيَاءٌ كُنْ. شَيْءٌ нарса
صَافِيَةٌ مَن. الصَّافِي - صَافٍ
беғубор
صَبَاحٌ тонг
صَمْتٌ сукунат
طَالِبٌ كُنْ. طَلَابٌ талаба
طَاوِلَةٌ стол
طُفُولَةٌ болалик
طَيَّارٌ учувчи
ظَلَامٌ қоронғулик
عَالَمٌ олам
أَعْزَاءُ كُنْ. عَزِيْزٌ азиз
عِلْمٌ كُنْ. عُلُوْمٌ илм, фан
عَلَى الْأَقْلِ ҳеч бўлмаганда
عَلَى الْخُصُوصِ хусусан

غَالِي - غَالِي مَن. غَالِيَةٌ қиммат
فِكْرٌ кўп. فِكْرٌ фикр
فِيلْمٌ кўп. أَفْلَامٌ фильм
فَاهِمٌ кўп. أَفْهَامٌ фахмлаш,
фикр
فِي الْفَيْتَةِ بَعْدَ الْآخَرَى ГОҲ-ГОҲ,
онда-сонда
فِي كَثِيرٍ مِنَ الظُّرُوفِ кўпинча
(сўз. вазиятларнинг кўпида)
فِي يَوْمٍ مِنَ الْيَوْمِ кунлардан бир
кун
قَاطِعٌ кескин, кескир
قَرْيَةٌ кўп. قَرْيٌ қишлоқ
قَضِبٌ кўп. قَضَبَانٌ таёқ
قَضِيَّةٌ кўп. قَضَايَا муаммо
قَلْبٌ кўп. قُلُوبٌ юрак
قَلَمٌ кўп. أَقْلَامٌ қалам
قَهْوَةٌ қаҳва; سَوْدَاءُ -- қанд-
сиз қаҳва
قَوْلٌ кўп. أَقْوَالٌ сўз, гап
كَاتِبٌ кўп. كُتَّابٌ ёзувчи
كُبْرَى ЭНГ катта
كُتُبٌ кўп. كُتُبٌ китоб
كِيلُومِترٌ километр
رَاقِبٌ кўп. رَاقِبَانٌ ранг

أَمْوَالٌ кўп. مَالٌ мол, мол-
мулк
مَأْوَى паноҳ, бошпана
مُبَارَاةٌ мусобақа
مُبْتَوْرٌ узук-юлук
مَبْنِيٌّ кўп. مَبَانٌ бино
مَشْنِيٌّ маснавий
مَجْرَى оқим, ўзан
مَجْمُوعَةٌ тўплам
مُحْرَكٌ мотор
مُحِيطٌ океан
مُدْعَى талаб қилинган нарса
مَرِيضٌ кўп. مَرَضَى касал,
бемор
مَرْنِيٌّ кўриниш
مُشْتَرِكٌ иштирокчи
مِصرٌ Миср
مَعَ السَّلَامَةِ хайр, кўришгунча
(сўз. сало-матлик билан)
مُقَدَّمَةٌ муқаддима
مَكْتَبَةٌ кутубхона
مُلْتَقَى учрашув жойи
مِلْيَاءٌ ...га тўла

مِنْ جَدِيدٍ қайта, яна (сўз
 .янгидан)
 مُنْتَشِرٌ ёйилган, тарқалган
 مُؤَدَّى моҳият
 لِسَانٌ кўп. أَلْسِنَةٌ тил
 نَاحِيَةٌ кўп. نَوَاحٍ тараф
 نَادِرٌ камёб, кам
 учрайдиган
 نَافُورَةٌ фонтан

نَصِيحَةٌ кўп. نَصَائِحُ тавсия
 هُدُوءٌ сокинлик
 هَلَالٌ ярим ой, ҳилол
 وَاثِقٌ ишончли
 وَدَاعٌ хайрлашув
 وَزِيرٌ кўп. وَزَرَاءُ вазир
 وَلَدٌ кўп. أَوْلَادٌ бола

§ 30. КЕЛИШИКЛАР

Араб тилида исм гуруҳига кировчи сўзларда уч келишик мавжуд: бош келишик, қаратқич келишиги ва тушум келишиги. Келишиклар ўзига хос қўшимчаларга эга ва бу қўшимчалар отнинг гапдаги бажараётган вазифаси билан узвий боғлиқ:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда		Аниқ ҳолатда	
		—		—	
1	Бош келишик	—	-ун	—	-у
2	Қаратқич келишиги	—	-ин	—	-и
3	Тушум келишиги мз.	—	-ан	—	-а
	Тушум келишиги мн.	—	-ан	—	-а

Бу турланиш уч келишикли турланиш дейилади ва шу йўсинда турланувчи сўзлар уч келишикли сўзлар дейилади. Масалан:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда		Аниқ ҳолатда	
		МЗ	МН	МЗ	МН
1	Бош келишик	كِتَابٌ	مَجَلَّةٌ	الْكِتَابُ	الْمَجَلَّةُ
2	Қаратқич келишиги	كِتَابٍ	مَجَلَّةٍ	الْكِتَابِ	الْمَجَلَّةِ
3	Тушум келишиги	كِتَابًا	مَجَلَّةً	الْكِتَابَ	الْمَجَلَّةَ

Араб тилида от ва сифатларнинг асосий қисми уч келишикли сўзлар ҳисобланади ва улар юқоридаги жадвал асосида турланади. Булар ноаниқ ҳолатда танвин кўшимчаси билан тугайдиган бирлик ва синик кўпликдаги сўзлардир. قَلْبٌ, مَدِينَةٌ, مَعْهَدٌ, كَلِيَّةٌ, دَفْتَرٌ (бирлиги), (قَلْبٌ), أَقْلَامٌ (бирлиги قَلَمٌ), أَجْنَحَةٌ (бирлиги جَنَاحٌ) каби сўзлар шулар жумласидандир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

69-машқ. Қуйидаги сўзларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда ҳар уч келишикда турланг:

- (1) سَلَمٌ (2) بَابٌ (3) خَيْرٌ (4) ذَرَّةٌ (5) رَأْسٌ (6) رَغْبَةٌ
 (7) زَوْجَةٌ (8) مَدِينَةٌ (9) رِيْشَةٌ (10) دَقِيقَةٌ (11) أَسْتَاذٌ (12) بَدَلَةٌ
 (13) ذَهَبٌ (14) عُرْفَةٌ (15) سَنَةٌ (16) مُمَثِّلٌ (17) جَرِيدَةٌ (18) أَقْلَامٌ
 (19) كُتُبٌ (20) أَرْغَفَةٌ (21) مُدُنٌ (22) أَشْهُرٌ (23) أَلْسُنٌ (24) أَنْهَارٌ
 (25) قُلُوبٌ (26) طُلُوبٌ (27) كُتُوبٌ

70-машиқ. Қуйидаги атоқли отларни ҳар уч кели-шиқда турланг:

- 1) مُحَمَّدٌ (2) نُوحٌ (3) هِنْدٌ (4) عَبَّاسٌ (5) زَيْدٌ (6) مَسْعُودٌ (7) عُقَيْلٌ
 8) شَعِيبٌ (9) بِلَالٌ (10) عَلِيٌّ (11) أَسَدٌ (12) حَمَّادٌ (13) زُهَيْرٌ (14) وَهْبٌ
 15) هِشَامٌ

§ 31. ИККИЛИК ВА ТЎҒРИ КЎПЛИК ШАКЛИДАГИ СЎЗЛАРНИНГ КЕЛИШИҚДА ТУРЛАНИШИ

Иккилик сондаги сўзлар келишиқда қуйидагича турланади:

№	Келишиқлар	Ноаниқ ҳолатда		Аниқ ҳолатда	
		МЗ	МН	МЗ	МН
1	Бош келишиқ	كِتَابَانِ	مَجَلَّتَانِ	الْكِتَابَانِ	الْمَجَلَّتَانِ
2	Қаратқич келишиғи	كِتَابَيْنِ	مَجَلَّتَيْنِ	الْكِتَابَيْنِ	الْمَجَلَّتَيْنِ
3	Тушум келишиғи	كِتَابَيْنِ	مَجَلَّتَيْنِ	الْكِتَابَيْنِ	الْمَجَلَّتَيْنِ

Жадвалдан кўриниб турганидек, иккилик сондаги сўзнинг қаратқич ва тушум келишиқлари бир хил кўшимчага эга.

Шунингдек, аниқ ҳолатда ҳам, ноаниқ ҳолатда ҳам бир хил келишиқ кўшимчаларини оладилар.

Шу билан бирга музаккар ва муаннас сўзлар ҳам келишиқда бир хил кўшимчага эга.

Музаккар тўғри кўплиқдаги сўзлар келишиқларда қуйидагича турланади:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда	Аниқ ҳолатда
1	Бош келишик	فَلَا حُونَ	أَفَلَا حُونَ
2	Қаратқич келишиги	فَلَا حِينَ	أَفَلَا حِينَ
3	Тушум келишиги	فَلَا حِينَ	أَفَلَا حِينَ

Муаннас тўғри кўпликдаги сўзларнинг келишикда турланиши куйидагичадир:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда	Аниқ ҳолатда
1	Бош келишик	فَلَا حَاتٌ	أَفَلَا حَاتٌ
2	Қаратқич келишиги	فَلَا حَاتٍ	أَفَلَا حَاتٍ
3	Тушум келишиги	فَلَا حَاتٍ	أَفَلَا حَاتٍ

Жадваллардан кўришиб турганидек, музаккар ва муаннас тўғри кўпликдаги сўзларда қаратқич ва тушум келишиклари бир хил кўшимча оладилар ҳамда аниқ ва ноаниқ ҳолатларда келишик кўшимчалари ўзгармайди.

Илгари айтиб ўтганимиздек, кўрсатиш олмошлари келишикда турланмайди. Лекин уларнинг иккилик сондаги вариантлари қаратқич ва тушум келишигида бошқача шаклда бўлади:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда		Аниқ ҳолатда	
		МЗ	МН	МЗ	МН
1	Бош келишик	هَذَا	هَئَانِ	ذَانِكَ	تَانِكَ
2	Қаратқич келишиги	هَذَيْنِ	هَاتَيْنِ	ذَيْنِكَ	تَيْنِكَ
3	Тушум келишиги	هَذَيْنِ	هَاتَيْنِ	ذَيْنِكَ	تَيْنِكَ

Гапнинг эгаси, от кесимли гапнинг эгаси ва кесими ҳамда уларнинг мослашган аниқловчилари кўпинча бош келишикда келади.

Бирор предлог билан келган ёки мослашмаган аниқловчи бўлиб келган от ўзининг мослашган аниқловчилари билан бирга қаратқич келишигида, воситасиз тўлдирувчи бўлиб келган отлар эса тушум келишигида келади (бу масалага кейинроқ муфассал тўхталинади).

Амалий машғулот учун топшириқлар

71-машқ. Қуйидаги сўзларнинг иккилик сонини топинг ва ҳар уч келишикда турланг:

- (1) جَامِعَةٌ (2) عُمَرُ (3) لَوْحٌ (4) مَقْعَدٌ (5) رِحْلَةٌ (6) مَذْهَبٌ (7) ثَلَاثَةٌ
(8) سَنَةٌ (9) جَبَلٌ (10) شَوْكَةٌ (11) شَابٌّ (12) لَيْلَةٌ (13) بَلَدَةٌ (14) سَاعَةٌ
(15) فَنَاءٌ (16) جَارٌ (17) مُوظَّفٌ (18) عَامِلٌ

72-машқ. Қуйидаги музаккар сўзларнинг кўплигини топинг ва бу кўпликни ҳар уч келишикда турланг:

- (1) مُدْرَسٌ (2) مُعَلِّمٌ (3) مُصَوِّرٌ (4) مُجْتَهِدٌ (5) مُؤَرِّخٌ (6) مَلَاخٌ
(7) مُتَرْجِمٌ (8) خِيَّاطٌ (9) نَجَّارٌ (10) طَيَّارٌ (11) مُهَنْدِسٌ (12) مُتَعَلِّمٌ

73-машқ. Қуйидаги муаннас сўзларнинг кўплигини топинг ва бу кўпликни ҳар уч келишикда турланг:

- (1) خَالَةٌ (2) عَمَّةٌ (3) جَدَّةٌ (4) تَلْمِيذَةٌ (5) طَالِبَةٌ (6) عَامِلَةٌ (7) مُتَرْجِمَةٌ
(8) فَلَاحَةٌ (9) مُعَلِّمَةٌ (10) مُهَنْدِسَةٌ (11) جَارَةٌ (12) مَرِيضَةٌ (13) مُطْرِبَةٌ
(14) فَنَاءَةٌ (15) شَاعِرَةٌ

74-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Қўл иши; янги муҳандислар (мз.); Ироқ пойтахти; ҳарбий қурооллар; ўқув предметлари; сиёсий журналлар; муқаддас шаҳар; ўзбек адабиёти; тиббий хизмат; мисрлик ишчи; ливанлик ёзувчи; инсоний иш; янги музейлар; фаол деҳқонлар; электр лампа.

§ 32. ИККИ КЕЛИШИКЛИ ОТЛАР

Араб тилида қаратқич ва тушум келишиги бир хил кўшимчага эга бўлган қатор сўзлар мавжуд. Булар икки келишикли сўзлар дейилади. Икки келишикли сўзларга асосан қуйидагилар мансубдир:

1. **ال** артиклини олмайдиган, лекин аниқ ҳолатда деб ҳисобланувчи танвин кўшимчасини олмайдиган сўзлар.

Масалан: **مِصْرُ** – Миср, **إِسْمَاعِيلُ** – Исмоил,
فَاطِمَةُ – Фотима, **يُوسُفُ** – Юсуф.

2. **ال** артиклини олиши мумкин бўлган, танвин билан тугамай-диган бирлик сондаги отлар ёки сифатлар ноаниқ ҳолатда келганида:

صَحْرَاءُ – саҳро, **جُوعَانُ** – очикқан,
أَبْيَضُ – оқ, **أَكْبَرُ** – энг катта.

3. Ноаниқ ҳолатда ҳам танвин кўшимчаси билан тугамай-диган ва ноаниқ ҳолатда келган синик кўпликдаги от ва сифатлар. Масалан:

جَرَائِدُ (бирл. **جَرِيدَةٌ**) – газеталар,
قَوَاعِدُ (бирл. **قَاعِدَةٌ**) – қоидалар,

أَمْرَاءُ (бирл. أَمِيرٌ) – амирлар.

Бу сўзлар куйидаги тарзда турланади:

№	Келишиклар	Мисоллар	Мисоллар
1	Бош келишик	فَاطِمَةٌ	أَيْضُ
2	Қаратқич келишиги	فَاطِمَةٌ	أَيْضَ
3	Тушум келишиги	فَاطِمَةً	أَيْضًا

Шуни унутмаслик керакки, ноаниқ ҳолатда танвин кўшимчасини олмайдиган, лекин ال артиклини олиши мумкин бўлган сўзлар (2- ва 3-пунктлар) ال артикли билан келганида уч келишикли сўзларга айланиб кетади.

Масалан:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда	Аниқ ҳолатда
1	Бош келишик	جَرَانِدٌ، أَكْبَرُ	الْجَرَانِدُ، الْأَكْبَرُ
2	Қаратқич келишиги	جَرَانِدٌ، أَكْبَرِ	الْجَرَانِدِ، الْأَكْبَرِ
3	Тушум келишиги.	جَرَانِدٍ، أَكْبَرٍ	الْجَرَانِدِ، الْأَكْبَرِ

Икки келишикли сўзлар мослашмаган аниқловчининг аниқланмиши бўлиб келганида ҳам (изофанинг музоф қисми бўлганида ҳам) уч келишикли сўзга айланиб кетади. Бу ҳақда кейинроқ тўхталинади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

75-машқ. Қуйидаги сўзларни ҳар уч келишикда турланг (ال - артиклини олиши мумкин бўлган сўзларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда олинг):

- 1) دَمَشْقُ (2) ظَمَانُ (3) لُبْنَانُ (4) سَوْدَاءُ (5) أَحْمَرُ (6) صَفْرَاءُ
 7) عَطَشَانُ (8) حَمْرَاءُ (9) زَرْقَاءُ (10) أَخْضَرُ (11) يَوْسُفُ (12) يُوْسُ
 13) إِسْمَاعِيلُ (14) إِسْرَائِيلُ (15) طَشْقَنْدُ (16) نَمَنَغَانُ (17) سُلَيْمَانُ
 18) سَلْمَانُ (19) أَحْمَدُ (20) يَزِيدُ (21) زَيْنَبُ (22) عَائِشَةُ (23) أَيُّوبُ
 24) عُثْمَانُ (25) عُمَرُ (26) هَارُونُ (27) بَأْسَاءُ (28) ضَرَاءُ

76-машқ. Қуйидаги сўзларнинг кўплигига эътибор беринг ва у кўпликни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда ҳар уч келишикда турланг:

яқин	قَرِيبٌ	→	أَقْرَبَاءُ	ажойиб	عَجِيبٌ	→	عَجَائِبُ
турар жой	مَسْكَنٌ	→	مَسَاكِنُ	ўриндик	مَقْعَدٌ	→	مَقَاعِدُ
меҳмонхона	فُنْدُقٌ	→	فُنَادِقُ	олим	عَالِمٌ	→	عُلَمَاءُ
яшаш жойи	مَنْزِلٌ	→	مَنَازِلُ	азиз	عَزِيزٌ	→	أَعْزَاءُ
касбдош	زَمِيلٌ	→	زُمَلَاءُ	озгин	نَحِيفٌ	→	نَحَافٌ
коридор	دِهْلِيزٌ	→	دِهَالِيزُ	кекса	عَجْوَزٌ	→	عَجَائِزُ
вазир	وَزِيرٌ	→	وُزَرَاءُ	заиф	ضَعِيفٌ	→	ضِعَافٌ، ضِعَفَاءُ
мазҳаб	مَذْهَبٌ	→	مَذَاهِبُ	ошхона	مَطْعَمٌ	→	مَطَاعِمُ
ҳужжат	وَثِيقَةٌ	→	وَتَائِقُ	врач	طَبِيبٌ	→	أَطْبَاءُ
университет	جَامِعَةٌ	→	جَامِعَاتُ	карта	خَرِيْطَةٌ	→	خَرَائِطُ

кухня	مَطْبَخٌ	→	مَطَابِخٌ
мулойим	لَطِيفٌ	→	لَطَافٌ
ходиса	ظَاهِرَةٌ	→	ظَوَاهِرٌ
завод	مَصْنَعٌ	→	مَصَانِعٌ
хушбичим	ظَرِيفٌ	→	ظُرْفَاءٌ
дўст	صَدِيقٌ	→	أَصْدِقَاءٌ
ракета	صَارُوخٌ	→	صَوَارِيخٌ
лифт	مَصْعَدٌ	→	مَصَاعِدٌ
чакмок	صَاعِقَةٌ	→	صَوَاعِقُ
манзара	مَنْظَرٌ	→	مَنَاظِرٌ
рост	صَحِيحٌ	→	أَصْحَاءٌ
кўриниш	مَظْهَرٌ	→	مَظَاهِرٌ
бошлик	رَيْسٌ	→	رُؤَسَاءٌ
шерик	شَرِيكٌ	→	شُرَكَاءٌ

хазина	خَزِينَةٌ	→	خَزَائِنٌ
авлиё	وَلِيٌّ	→	أَوْلِيَاءٌ
марварид	لَوْلُوٌ	→	لَالِيٌ
дераза	نَافِذَةٌ	→	نَوَافِذٌ
мактаб	مَدْرَسَةٌ	→	مَدَارِسٌ
кўйлак	فُسْتَانٌ	→	فَسَاتِينٌ
шалвор	سِرْوَالٌ	→	سَرَائِلٌ
пичок	سَكِينٌ	→	سَكَائِينٌ
чаён	عَقْرَبٌ	→	عَقَارِبٌ
карвон	قَافِلَةٌ	→	قَوَافِلٌ
халифа	خَلِيفَةٌ	→	خُلَفَاءٌ
шайтон	شَيْطَانٌ	→	شَيْاطِينٌ
султон	سُلْطَانٌ	→	سَلَاطِينٌ
исбот	بُرْهَانٌ	→	بَرَهِينٌ

§ 33. КЕЛИШИКДА ТУРЛАНМАЙДИГАН ОТЛАР

Охири «-ан» ёки «-ā» билан тугайдиган сўзлар шу кўшимча алиф билан ёзилса ҳам, алиф мақсура билан ёзилса ҳам, ҳар уч келишикда бир хил кўшимча қабул қилади. Булар келишикда турланмайдиган сўзлар дейилади. Масалан:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда	Аниқ ҳолатда
1	Бош келишик	فَتِي، عَصَا	الْفَتِي، الْعَصَا
2	Қаратқич келишиги	فَتِي، عَصَا	الْفَتِي، الْعَصَا
3	Тушум келишиги	فَتِي، عَصَا	الْفَتِي، الْعَصَا

Алиф максура билан тугайдиган сифатлар, масалан: *جَوْعَى* (мз. *جَوْعَانُ*), синиқ кўпликдаги отлар, масалан: *مَرَضَى* (бирл. *مَرِيضٌ*), *مَوْتَى* (бирл. *مَيِّتٌ*) ҳам келишикда турланмайдиган сўзлар тоифасига киради.

Амалий машғулот учун топшириқлар

✓-машқ. *Келишикда турланмайдиган қуйидаги сўзларни янги сўзлар ичидан топинг ва ёдингизда сақлаб қолинг:*

Моҳият,
паноҳ,
бино,
энг муносиб,
ёмғир,
энг яқин,
муаммолар,
оғриқ, азоб,
кўк нўхат,
бойлик,

ичак-чавок,
ғалаб
қилинадиган
нарса,
туш,
хужайралар,
ғам, қайғу,
ер,
маснавий,
майда тош,

шифоҳона,
кўриниш,
қандил,
вакт,
бахтсизлик,
оқим,
безгак,
учрашув жойи,
розилик,
энг катта.

§ 34. ПРЕДЛОГЛАР

Ёрдамчи сўз туркумининг каттагина қисмини предлоглар деб аталувчи сўзлар ташкил этади. Араб тилида келишиклар сони жуда оз бўлганлиги сабабли, предмет, воқеа-ходисанинг вақтга, ўринга муносабати, чегараланиш ва бошқа турли муносабатлар асосан предлоглар ёрдамида ифодаланади.

Предлоглар учун умумий хусусият шуки, қайси сўзга боғланиб келган бўлса, ўша сўздан олдин келади ва ўша сўзни қараткич келишигида келишга мажбур қилади.

Масалан:

...да → فِي الْمَدْرَسَةِ – мактабда,

...га → إِلَى الْكَلْبَةِ – факультетга,

...дан → مِنَ الرَّجُلَيْنِ – иккита эркакдан.

Предлоглар тузилишига кўра уч гуруҳга бўлинади:

1. Асл предлоглар. Мустақил сўз шаклини йўқотган ва фақат предлог сифатидагина ишлатиладиган сўзлар асл предлоглардир. Асл предлогларга қуйидагилар киради:

1. فِي – ...да, ичида (бу ва бундан кейин предлогларнинг асосий маъносигина берилади. Бошқа маъноларини билиш учун мавжуд луғатларга мурожаат қилиш керак). فِي الْمَعْهَدِ – институтда. فِي предлоги ...да маъносида одамларга нисбатан ишлатилмайди.

2. إِلَى – ...га, ...гача. إِلَى الْمَسَاءِ – окшомгача.

3. مِنْ – ...дан. مِنَ الصُّبْحِ – тонгдан.

4. عَلَى – ...да, устида, устига. عَلَى الطَّائِلَةِ – стол устида.

5. عَنْ – ҳақида. عَنِ الدَّرْسِ – дарс ҳақида.
6. ب – билан, воситасида. بِالْقَلَمِ – қалам воситасида.
7. لَدَى – ...да, қошида, ҳузурида. لَدَى الأَسْتَاذِ – домла ҳузурида.

8. مَعَ – билан бирга. مَعَ الصَّدِيقِ – дўст билан бирга.
9. ل – ...нинг, ...да бор. لِلطَّالِبِ – студентда бор.
10. كَ – ...дек, каби. كَالشَّمْسِ – қуёш каби.
11. حَتَّى – ...гача. حَتَّى الصَّبَاحِ – тонггача.
12. مُنْذُ، مُنْذُ – ...дан буён. مُنْذُ سَنَتَيْنِ – икки йилдан буён.

II. От-предлоглар. Бу гуруҳга ўзининг отлик хусусиятини йўқотмаган, от сифатида ишлатилиши мумкин бўлган, лекин шу билан бирга предлог вазифасида ҳам келиши мумкин бўлган сўзлар киради. Булар предлог вазифасида ишлатилганида кўпинча тушум келишигида келади:

1. دَاخِلَ – ичида, ичига. دَاخِلَ المَدْرَسَةِ – мактаб ичида.
2. خَارِجَ – ташқарида, ташқарига. خَارِجَ البَيْتِ – уй ташқарисида.
3. عَبْرَ – орқали. عَبْرَ الهَوَاءِ – ҳаво орқали.
4. خِلَالَ – давомида. خِلَالَ العُطْلَةِ – каникул давомида.
5. بَيْنَ – орасида. بَيْنَ التَّلْمِيزَيْنِ – икки ўқувчи орасида.
6. قُرْبَ – яқинида. قُرْبَ التَّافِذَةِ – дераза яқинида.
7. أَمَامَ – олдида. أَمَامَ الوَالِدَيْنِ – ота-она олдида.
8. إِزَاءَ – қаршисида. إِزَاءَ التَّافُورَةِ – фонтан қаршисида.
9. وِرَاءَ – орқасида, орқасига. وِرَاءَ الجِدَارِ – девор орқасида.

10. فَوْقَ – устида, устига. فَوْقَ الْمَاءِ – сув устида.
11. تَحْتَ – остида, остига. تَحْتَ الشَّجَرَةِ - дарахт остида.
12. خَلْفَ – орқасида, орқасига. خَلْفَ فَاطِمَةَ – Фотиманинг орқасида.
13. عِنْدَ – ...да, ҳузурида. عِنْدَ الْمُدِيرِ – бошлиқ ҳузурида.
14. حَوْلَ – атрофида, ҳақида. حَوْلَ الْمَسْئَلَةِ – масала ҳақида.
15. حَوْلَى – қарийб, тахминан. حَوْلَى مِترٍ – тахминан бир метр.
16. قَبْلَ – ...дан олдин. قَبْلَ الظُّهْرِ – пешиндан олдин.
17. بَعْدَ – ...дан кейин. بَعْدَ الدَّرْسِ – дарсдан кейин.
18. أثنَاءَ – давомида, асносида. أثنَاءَ الزِّيَارَةِ – зиёрат асносида.
19. ضِدَّ – ...га қарши. ضِدَّ الْعُدْوَانِ – агрессияга қарши.
20. تُجَاهَ – қаршисида. تُجَاهَ النَّافُورَةِ – фонтан қаршисида.
21. تَلَوْ – ...нинг орқасидан, изидан. تَلَوْ الْآبَاءِ – оталар изидан.
22. إبانَ – давомида, вақтида. إبانَ الْحَرْبِ – уруш вақтида.

Бу сўзлар баъзан мустақил сўз сифатида бошқа предлогларни қабул қилиши мумкин:

إِلَى الْأَمَامِ – олдинга, олға.

III. Мураккаб предлоглар. Булар икки-уч сўздан иборат бўлиб, юқоридаги предлогларга нисбатан мураккаброқ муносабатларни ифодалайди:

1. لِأَجْلِ – ...ни деб, йўлида.

2. فِي سَبِيلِ – ...ни деб, йўлида.

3. خَلَا فَا ل – ...га қарамай.
4. خَوْفًا مِّنْ – ...дан қўрқиб.
5. فَضْلًا عَن – ...дан ташқари.
6. عَلَى مَقْرَبَةٍ مِّنْ – ёнида, яқинида.
7. بِالْقُرْبِ مِّنْ – ёнида, яқинида.
8. بِجَانِبِ – ёнида, яқинида.
9. بِالرَّغْمِ مِّنْ – ...га қарамасдан.
10. بِصَرْفِ النَّظَرِ عَن – ...дан ташқари.
11. بِالنَّظَرِ إِلَى – сабабли.
12. نَظْرًا إِلَى – сабабли.
13. عَوْضًا عَن – ...нинг бадалига.
14. عَوْضًا ل – ...нинг бадалига.
15. نَتِيجَةً ل – натижасида.
16. بِوَسِطَةِ – воситасида.
17. بِجَوَارِ – ёнида.
18. فِي غَضُونِ – ...нинг давомида, мобайнида.

Юқоридагилардан ل ، ب ، ك – предлоглари ва шу предлоглар билан тугаган мураккаб предлоглар ўзидан кейинги сўзга қўшиб ёзилади. Масалан:

بِالرَّيْشَةِ – перо билан, كَالسَّيْفِ – қиличдек.

ل – предлоги ال артикли билан келган сўзларга қўшилганида, артиклдаги васлани хамза (i) ёзувда тушиб қолади. Масалан:

لِلْحُكْمِ + ل = لِلْحُكْمِ – ҳукм учун.

ل ҳарфи билан бошланадиган сўзларга ل предлоги кўшилганида эса, ل ҳарфи битта ёзилади ва у икки хил ўқилиши мумкин. Масалан:

لَلْبَيْنِ = ل + اللَّيْنُ ; لِلْبَيْنِ = ل + لَبْنٌ .

Қолган предлогларнинг барчаси ўзидан кейинги сўздан ажратиб ёзилади.

Предлоглар асосан исм гуруҳидаги сўзларнинг олдида келади ва улар билан муносабатга киришади, лекин улар айрим феълларга ҳам ўз таъсирини ўтказиши мумкин. У ёки бу феъл ўзидан кейин турган предлог билан боғлиқ ҳолда турли маъноларни билдириши мумкин.

Амалий машғулот учун топшириқлар

ТҶРТИНЧИ МАТН ✓

وراء الشجرة، بين النافذتين، خارج المدينة، قرب الجامعة، عبر الأثير،
داخل السيارة، بالسكر، للدرس، على المائدة، بالقلم، إلى الرئيس، لدى
الوزير، عن الترجمة، في الكلية، من الله، كالبدر، حتى الصباح، منذ الطفولة،
عبر المحيط، خلال شهرين، أمام الأستاذ، إزاء النافورة، فوق الخزانة، تحت
الأرض، عند المساء، حوالي كيلومتر، حول العالم، إزاء التمثال الكبير، خارج
القرية البعيدة، مع القهوة السوداء، حول القضايا المهمة، خلف المكتبة الجديدة،
خلال السنوات الأخيرة، كاهلال، حتى الساعات المتأخرة، بجوار البيت
الأبيض، عند الرئيس السابق، فوق المبنى الجديد، وراء الشجرتين الكبيرتين، أمام
الباب الأزرق، بين الطالبتين الجديدتين، تحت السماء الزرقاء، بالأقلام السوداء،

من القرينتين القريبتين، في مصر، إلى سمرقند الجميلة، من المدارس القديمة، لدى الجامعة الجديدة، على الطاولة الحمراء، للتلاميذ المجتهدين، من الأشعار القديمة، في الوداع الأخير، إلى الرجوع الثاني، في الظلام، مجموعة من الكتب العلمية والأدبية، في ذلك السجن الرهيب، من وراء القضبان، بين التلميذات، في تلك المدرسة الصغيرة، بصمت وهدوء ثقيلين، بابتسامة واثقة صافية، بدون مقدمات أو تمهيدات أو تحضيرات وبكلمات مبتورة قاطعة جادة، أنا من هؤلاء لا من أولئك، ناحية مليئة بالأشجار، فلم بوليسى على الشاشة الصغيرة، تحت الأجنحة، أمام المحرك، أثناء الاحتراق، تلو هذه الأقوال المنتشرة، في تلك السينما، لأجل هذه التذكرة، عن المعطف الرخيص، لأجل البدلة الرمادية، بعد النصيحة الأخوية، من الفهم الحاد، من السيارات الغالية، لدى الأولاد الصغار، الاحترام شيء ضروري، اللون الرمادي نادر، للمشاركين الأعضاء، قبل المباراة، العلم أغلى من المال، من تلك الفكرة الحمقاء، العقل والفهم والذكاء أشياء مفيدة.

78-машқ. Қуйида берилган предлогли турғун бирик-маларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг маъносига эътибор беринг ва ёдланг:

Яна кўришгунча,
кўпинча,
бир илож қилиб,
тезда,
гоҳ-гоҳ,
хусусан,
бор овоз билан,

кунлардан бир кун,
хайр, кўришгунча,
куёш нурлари,
албатта,
ҳеч бўлмаганда,
қайта.

79-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

بابتسامة واثقة، فلم بوليسي، بكلمات مبتورة، الكتب العلمية، خارج القرية، أشياء مفيدة، أولاد صغار، نصيحة أخوية، بالطبع، في يوم من الأيام، مع السلامة، بين الفينة والأخرى، خيوط من الشمس، إلى اللقاء الجديد، بطريقة أو أخرى، بصوت مرتفع، البيت الأبيض، سنوات أخيرة، تمثال كبير، أشعار قديمة، قهوة سوداء، سمرقند الجميلة، قضايا مهمة، مدارس قديمة، بصمت ثقيل، شيء ضروري.

80-машқ. Қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг:

1. Икки узок қишлоқдан.
2. Чиройли шаҳарларга.
3. Икки кенг кўча орасида.
4. Ўқитувчилар (мз.) қаршисида.
5. Оқ катта бино олдида.
6. Сўнгги икки ой давомида.
7. Бу қийин савол орқасида.
8. Фарзандлар билан бирга.
9. Ўша эски китоб ичида.
10. Ўша янги бошлиқлар ҳузурида.
11. Янги зангор қалам билан.
12. Бу муҳим масала ҳақида.
13. Оқ деворлар устида.
14. Катта денгиз остида.
15. Ўша қора машина орқасида.
16. Ўрганиш борасида.
17. Қадимги мухтарам олимлар ҳузурида.
18. Бу тор хона ичида.
19. Ўша иккита янги мактаб ташқарисида.
20. Икки соатдан кейин.
21. Кичкина дарё яқинида.
22. Ўша икки заводда.
23. Шу икки фабрикадан.
24. Яшил дарахтлар атрофида.
25. Тошкентдан Қоҳирага.
26. Хитойдан Ироққача.

БЕШИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

أَحَدٌ *мн.* бир, битта
 آخِرٌ *кўп.* охирги
 آدَبٌ *кўп.* адабиёт
 إِدْرِيسُ *ат. от* Идрис
 إِذَاعَةٌ радиоэшиттириш
 اسْتِشْرَاقٌ шарқшунослик
 اسْتِقْبَالٌ қабул қилиш
 أَصْلٌ насл, келиб чиқиш, зот
 أَكْبَرٌ энг катта
 أُمٌّ ёки
 أُمٌّ *кўп.* она
 اِمْتِحَانٌ имтиҳон
 الْآنَ ҳозир
 أَنَا بِخَيْرٍ мен яхшиман
 إِنْسَانٌ *кўп.* инсон
 أَهْمِيَّةٌ аҳамият
 أَوَّلٌ *мн.* биринчи
 بَاكِرٌ эрта, барвақт; ~ صَبَاحٌ -
 эрта тонг
 بَحْرٌ *кўп.* денгиз
 بَعْضٌ баъзи

بَلَدٌ *кўп.* ўлка
 بُيُوتٌ *кўп.* уй
 تَارِيخٌ тарих
 تَمَارِينُ *кўп.* машқ
 ثَانَوِيٌّ ўрта (*мактаб*)
 جَامِعَةُ عَيْنِ الشَّمْسِ Айнушшамс
 университети (*Қоҳирада*)
 جَامِعَةُ اللُّغَاتِ الْعَالَمِيَّةِ Жаҳон
 тиллари университети
 جَدًّا жуда
 جُدْرٌ، جُدْرَانٌ *кўп.* девор
 جُمْهُورِيَّةٌ республика
 جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةِ Миср Араб
 Республикаси
 حَدِيثٌ янги, замонавий
 حَدَائِقُ *кўп.* боғ, парк
 حَزِينٌ ғамгин
 الْحَمْدُ لِلَّهِ Оллоҳга шукр
 أَحْوَالٌ *кўп.* ҳол, ҳол-аҳвол
 خَاصٌّ ...га алоқадор
 خَيْرٌ *кўп.* яхши
 دَاخِلِيٌّ ички

دُولِي халқаро
 رِيَاضِي спортга тегишли
 زَانِر كۆپ. زُوَارَ зиёратчи
 زَرَع экин, кишлок хўжалиги
 زَمِيل كۆپ. زُمَلَاء хамкасб
 زَهْرَة كۆپ. زُهُورَ гул
 سُبُورَة доска
 فِي - فِي - سَبَل كۆپ. йўл; -
 ..ни деб, йўлида
 سَلَم тинчлик
 شَاق машакқатли
 شَجَر كۆپ. أَشْجَارَ дарахт
 شَرَف шараф
 شَرَق шарқ
 شَفِيق ат. от Шафик
 شُكْرًا раҳмат! أَلْفُ! минг
 раҳмат!
 شَكْل كۆپ. أَشْكَالَ шакл
 صَارُوخ كۆپ. صَوَارِيخُ ракета
 صَحِيفَة كۆپ. صُحُفَ газета
 صَدِيق كۆپ. أَصْدِقَاءُ дўст, ўртоқ
 صَوْت كۆپ. أَصْوَاتَ овоз
 صَوْتُ الْعَرَبِ «Араблар овози»
 (Қоҳира радиоси канали)

صُورَة كۆپ. صُورَ расм, сурат
 طِب табобат, тиббиёт
 عالِي - عالِيَة. عالِيَة. عالِي ми. баланд
 عَدَد сон, санок
 عَدَد كۆپ. عَدَد كَبِيرٌ مِنْ...
 عِدَّة бир неча
 عَرَبِي الْأَصْلُ хақиқий араб,
 келиб чиқиши араб
 عَرِيض كенг
 عَمَل كۆپ. أَعْمَالُ иш
 عَمِيد декан
 عَيْن كۆپ. عَيْنُ кўз
 فَتِي كۆپ. فَتِيَانُ йигит
 فَسْتَان كۆپ. فَسَاتِينُ кўйлак
 فِي الْأَيَّامِ الْقَلِيلَةِ الْمُقْبِلَةِ якин
 кунларда
 قَامَة қомат, гавда
 قَدَم كۆپ. أَقْدَامُ оёқ, оёқнинг
 ости
 قِرَاءَة ўқиш
 قُرْآن Қуръон
 قِسْم كۆپ. أَقْسَامُ қисм, бўлим
 قَلِيلًا бир оз миқдорда
 قَمَر كۆп. أَقْمَارٌ ой (осмондаги)

كريم	кимматбаҳо, муқаддас	مقبل	келгуси, келаси
كَلِيَّةُ الْاَدَابِ الْاَوْزُبَكِيَّةُ	ўзбек филологияси факультети	ناطق	гапирувчи
لا	йўқ («ҳа»нинг акси)	نص	кўп. نصوص матн, текст
متعدد	бир неча	نعم	ҳа
متفتح	очилган (гул)	واد	кўп. اودية водий
محاكمة	муҳокама, мунозара	واقعة	жойлашган
محب	ихлосманд, мухлис	وجه	кўп. وجوه юз, бет
مسطرة	кўп. مساطر чизғич	وردة	атиргул
مشكلة	кўп. مشاكل муаммо	وطني	миллий
مشمشة	бир дона ўрик	يوم	кўп. أيام кун
معهد	кўп. معاهد институт	اليوم	бугун
مفتوح	очик		

§ 35. МОСЛАШМАГАН АНИҚЛОВЧИ (ИЗОФА)

Араб тилида мослашган аниқловчи кўпинча ўзбек тилидаги сифатловчи аниқловчиларга ўхшаб кетса, ўзбек тилидаги қаратқичли аниқловчиларга («шаҳарнинг дарвозаси», «факультет студенти» каби) кўпроқ мос келадиган ибора мослашмаган аниқловчидир. Мослашмаган аниқловчи билан аниқланмишдан ташкил топган бирикма араб тилида إضافة – 'идāфатун – изофа дейилиб, уни ташкил этувчи аниқланмиш مضاف - мудā-фун – музоф, мослашмаган аниқловчи эса مضاف إليه -

мудāфун ʼилайҳи – музоф илайҳи деб юритилади. Бундан кейин ушбу дарсликда ҳам шу терминлар қўлланилади.

Изофада музоф илайҳи мослашган аниқловчи каби аниқлан-мишдан кейин келади, лекин улар ўртасида тўрт жихат бўйича мослашиш мавжуд эмас. Аксинча, изофада музоф билан музоф илайҳининг ўзаро муносабатга киришувининг бошқача характери мавжуд, яъни музоф ال артиклисиз ва танвин қўшимчасисиз келади, музоф илайҳи эса ҳар доим қаратқич келишигида келади. Масалан:

كِتَابُ طَالِبٍ – (номаълум) студентнинг китоби.

بَابُ بَيْتٍ – (номаълум) уйнинг эшиги.

Музоф ال артиклини қабул қилмайди. Унинг аниқноаниқлиги музоф илайҳининг ҳолатига боғлиқ. Агар музоф илайҳи аниқ ҳолатда бўлса, музоф ҳам аниқ ҳолатда ҳисобланади. Масалан:

كِتَابُ الطَّالِبِ – (маълум) студентнинг (маълум) китоби.

بَابُ الْبَيْتِ – (маълум) уйнинг (маълум) эшиги.

Гапдаги вазифасига қараб, изофа ҳар уч келишикда келиши мумкин. Бунда фақат изофанинг музоф қисми келишикда турланади, музоф илайҳининг келишиги ўзгармайди. Масалан:

№	Келишиклар	Ноаниқ ҳолатда	Аниқ ҳолатда
1	Бош келишик	كِتَابُ طَالِبٍ	كِتَابُ الطَّالِبِ
2	Қаратқич келишиги	كِتَابِ طَالِبٍ	كِتَابِ الطَّالِبِ
3	Тушум келишиги	كِتَابٍ طَالِبٍ	كِتَابٍ الطَّالِبِ

Араб тилида қуйидаги бешта сўз бирлик сонда келиб, изофанинг музофи вазифасини бажарганида, унинг келишиги ҳаракатлар билан эмас, ҳарфлар ёрдамида шаклланади:

أَبٌ – ота, حَمٌّ – қайната, أَخٌ – ини,
هِنَّ – нарса, ذُو – соҳиб(и), эга(си).

№	Келишиклар	Аниқ ҳолатда	Ноаниқ ҳолатда
1	Бош келишик	أَبُو الطَّالِبِ	أَبُو طَالِبٍ
2	Қаратқич келишиги	أَبِي الطَّالِبِ	أَبِي طَالِبٍ
3	Тушум келишиги	أَبَا الطَّالِبِ	أَبَا طَالِبٍ

Эслатма. Бу сўзлар иккилик ёки кўплик сонда бўлганида, улар умумий қоида асосида турланади.

Бу сўзлар ичидан ذُو сўзи ўзидан кейинги музоф илай-хи билан қўшилиб, «қандай, қанақа?» саволларига жавоб бўладиган мураккаб аниқловчини ташкил этади ва бинобарин ўзидан олдинги сўзнинг мослашган аниқловчиси вазифасини бажаради. Аниқланмиш билан бу бирикманинг мослашуви мазкур ذُو сўзи ёрдамида амалга ошади. Демак, ذُو сўзи сонда, жинсда ва келишикда турлича шаклга киради. Унинг турланиши қуйидагича бўлади:

Сон	Жинс	Бош келишик	Қараткич келишиги	Тушум келишиги
бирлик	МЗ.	ذُو	ذِي	ذَا
	МН.	ذَاتُ	ذَاتِ	ذَاتَ
иккилик	МЗ.	ذَوَا	ذَوَيْ	ذَوَيْ
	МН.	ذَوَاتَا	ذَوَاتِي	ذَوَاتِي
кўплик	МЗ.	ذَوُو	ذَوِي	ذَوِي
	МН.	ذَوَاتُ	ذَوَاتِ	ذَوَاتِ

Масалан:

التَّلْمِيذُ ذُو الْأَدَبِ – одобли ўқувчи,

التَّلْمِيذَانِ ذَوَا الْأَدَبِ – иккита одобли ўқувчи,

التَّلَامِيذُ ذَوُو الْأَدَبِ – одобли ўқувчилар,

مِنَ التَّلْمِيذِ ذِي الْأَدَبِ – одобли ўқувчидан,

مِنَ التَّلْمِيذَيْنِ ذَوِي الْأَدَبِ – иккита одобли ўқувчидан,

مِنَ التَّلَامِيذِ ذَوِي الْأَدَبِ – одобли ўқувчилардан.

الطَّالِبَةُ ذَاتُ الْأَدَبِ – одобли талаба қиз,

الطَّالِبَتَانِ ذَوَاتَا الْأَدَبِ – иккита одобли талаба қиз,

الطَّالِبَاتُ ذَوَاتُ الْأَدَبِ – одобли талаба қизлар,

إِلَى الطَّالِبَةِ ذَاتِ الْأَدَبِ – одобли талаба қизга,

إِلَى الطَّالِبَتَيْنِ ذَوَاتِي الْأَدَبِ – иккита одобли талаба қизга,

إِلَى الطَّالِبَاتِ ذَوَاتِ الْأَدَبِ – одобли талаба қизларга.

Агар музоф иккиликдаги ёки музаккар тўғри кўп-ликдаги отдан иборат бўлса, сўз охиридаги ن ёки ن қўшимчалари тушиб қолади.

№	Келишиклар	Иккилик мз.	Иккилик мн.	Тўғри кўплик мз.
1	Бош келишик	كِتَابُ الطَّالِبِ	مَجَلَّتَا الطَّالِبِ	فَلَاحُو الْقَرْيَةِ
2	Қаратқич келишиги	كِتَابِي الطَّالِبِ	مَجَلَّتِي الطَّالِبِ	فَلَاحِي الْقَرْيَةِ
3	Тушум келишиги	كِتَابِي الطَّالِبِ	مَجَلَّتِي الطَّالِبِ	فَلَاحِي الْقَرْيَةِ

Агар музоф муаннас тўғри кўплик ёки синик кўпликдаги оддан иборат бўлса, келишикларда умумий қоида бўйича турланади:

طَلَبَاتُ الْكُلِّيَّةِ – факультет талаба қизлари.

أَقْلَامُ التَّلْمِيذِ – ўқувчининг ручкалари.

Баъзан изофа уч ва ундан ортик сўздан иборат бўлиши мумкин. Бунда ўртадаги сўзлар ўзидан олдинги сўзга нисбатан музоф илайҳи, ўзидан кейинги сўз учун эса музоф вазифасини бажаради ва шунинг учун ўзида ҳам музофлик, ҳам музоф илайҳилик хусусиятларини мужассамлаштирган бўлади яъни ال артиклини қабул қилмаган ва қаратқич келишигида бўлади. Масалан:

كِتَابُ مُدْرَسِ الْمَدْرَسَةِ – мактаб ўқитувчиси китоби,

بَيْتُ أَسْتَاذِ مَعْهَدِ الطَّبِّ – тиббиёт институти профессорининг уйи.

Бундай иборалар изофа занжири деб юритилади.

Гоҳо изофада музофнинг ёки музоф илайҳининг ўзига яраша мослашган аниқловчиси ҳам бор бўлиши мумкин. Агар музофнинг мослашган аниқловчиси мавжуд бўлса, у музоф илайҳидан кейин келади:

لِبَاسُ الْفَلَّاحِ الْجَدِيدِ – деҳқоннинг янги кийими,

غُرْفَةُ الطَّالِبِ الْوَّاسِعَةِ – талабанинг кенг хонаси.

Музофнинг мослашган аниқловчиси ўзидан олдин келадиган аниқловчи бўлганида ҳам у музоф илайҳидан кейин келади. Масалан:

لِبَاسُ الْفَلَّاحِ هَذَا – деҳқоннинг бу кийими,

غُرْفَةُ الطَّالِبِ تِلْكَ – талабанинг ўша хонаси:

Агар мослашган аниқловчи музоф илайҳига тегишли бўлса, у умумий қоида бўйича ифодаланади. Масалан:

لِبَاسُ هَذَا الْفَلَّاحِ – Бу деҳқоннинг кийими...

غُرْفَةُ ذَلِكَ الطَّالِبِ – Ўша талабанинг хонаси... .

Агар изофада ҳам музоф, ҳам музоф илайҳи мослашган аниқловчига эга бўлса, аввал изофа, сўнг музоф илайҳининг, ундан сўнг музофнинг мослашган аниқловчилари келади. Масалан:

دَفْتَرُ الطَّالِبِ الْمُجْتَهِدِ الْجَدِيدِ – Тиришқоқ талабанинг янги дафтари.

مِحْفَظَةُ التَّلْمِيذَاتِ الْعَاقِلَاتِ هَذِهِ – Ақлли ўқувчи қизларнинг бу портфели.

Изофа билан келган мослашган аниқловчилар, хусусан музоф билан музоф илайҳининг жинси бир хил бўлса ёки изофа занжири бўлганида кўп чалкашликларга сабаб бўлади. Шунинг учун бундай изофа бирикмаси ل فِي، بИ каби предлоглар ёрдамида изофа бўлмаган бирикмаларга айлантириб юборилади. Масалан:

Изофа – رِئَاسَةُ مَجْلِسِ الْجُمْهُورِيَّةِ الْجَدِيدَةِ الْأَعْلَى – янги республиканинг Олий мажлиси раёсати.

Изофа эмас – رِئَاسَةُ الْمَجْلِسِ الْأَعْلَى لِلْجُمْهُورِيَّةِ الْجَدِيدَةِ – янги республиканинг Олий мажлиси раёсати.

Изофа – كِتَابُ الدِّينِ الْإِسْلَامِيِّ الْمُقَدَّسُ – Ислом динининг муқаддас китоби.

Изофа эмас – الْكِتَابُ الْمُقَدَّسُ لِلدِّينِ الْإِسْلَامِيِّ – Ислом динининг муқаддас китоби.

Амалий машғулот учун топшириқлар

81-машқ. Қуйидаги сўзлардан изофа ҳосил қилинг ва маъносини тушунтиринг:

1. Мактаб, ҳовли. 2. Факультет, бино. 3. Фотима, пальто. 4. Аҳмад, китоб. 5. Китоб, саҳифа. 6. Университет, ўқитувчилар. 7. Дехқон (мз.), уй. 8. Уй, эшик. 9. Ёзувчи, китоб. 10. Мактаб, кутубхона. 11. Ўқувчилар, столлар. 12. Фабрика, ишчилар. 13. Толиба қиз, ўртоқ. 14. Декан, хона. 15. Араб тили, дарс. 16. Самарқанд, музлаткич. 17. Тошкент, денгиз. 18. Наманган, олма. 19. Салим, бобо. 20. Завод, ишчи. 21. Фабрика, ишчи (мн.). 22. Ўқувчи, ота. 23. Салима, ини. 24. Ўзбекистон, санъаткор (мз.). 25. Фотима, қайнота.

82-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Ёш болалар; қимматбаҳо автомобиллар; кулранг костюм; тарқалиб кетган гап; онда-сонда; бир илож қилиб; албатта; бор овоз билан; зудлик билан; яна кўришгунча; қуёш нурлари; кўпинча; қандсиз қаҳва; кўришгунча; қайта; янги мактаб; эски бино; кўрқинчли қамокхона; сўнгги видолашув; мовий осмон; катта хайкал; қора қалам; бадий китоблар; иккинчи қайтиш; гўзал Наманган; янги шеърлар; охириги йиллар.

83-машқ. Қуйидаги изофаларнинг ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) طالب الجامعة.
- 2) تلميذة المدرسة.
- 3) بدلة الشاب.
- 4) فستان الشابة.
- 5) طلاب القسم العربي.
- 6) فلاحات القرية المجتهدات.
- 7) غرفة أستاذ الكلية.
- 8) مبنى جامعة غنغان.
- 9) يد الفلاح الذهبية.
- 10) طالبات السنة الأولى.
- 11) كلية اللغات الشرقية.
- 12) غرفة الدرس.
- 13) باب الغرفة الكبير.
- 14) نافذة الغرفة الصغيرة.
- 15) نافذتا البيت المفتوحتان.
- 16) طالبات الكلية الجديدة الشيطات.
- 17) معلمو المدرسة الجديدة.
- 18) مترجمو اللغة العربية.
- 19) ملاحو البحر الأحمر المجتهدون.
- 20) أخو محمود الأكبر.
- 21) سيارة الموظف القديمة.
- 22) جامعة غنغان الجديدة.
- 23) كلية العلوم الشرقية.
- 24) من طالبى الكلية.
- 25) إلى مؤرخى الجامعة المشهورين.

84-машқ. Қуйидаги бирикмаларни арабчага ўғиринг:

1. Қишлоқ оқшоми.
2. Тоғ ҳавоси.
3. Ўрмон дарахтлари.
4. Ўқитувчининг қизил қалами.
5. Денгизчининг костюми.
6. Университетнинг янги ўқитувчиси (мз.).
7. Янги университетнинг ўқитувчиси (мз.).
8. Ўқувчининг (мз.) иккита кўли.
9. Ўқитувчининг (мн.) иккита китоби.
10. Студентнинг (мн.) янги столи.
11. Институтнинг тиришқоқ талабалари.
12. Шаҳарнинг боғида.
13. Шаҳарнинг гўзал боғидан.
14. Гўзал шаҳарнинг боғига.
15. Ишчиларнинг фарзандлари.
16. Фаол ишчиларнинг тиришқоқ фарзандлари.
17. Ўша кўчанинг номи.
18. Бу шаҳарнинг эски номи.
19. Завод директори.
20. Фабриканинг ишчи аёллари ҳақида.
21. Ўқитувчилар хонаси.
22. Ўқитувчиларнинг янги хонаси.
23. Университет ўқитувчиларининг хонаси.
24. Иккита тарих ўқитувчиси билан бирга.
25. Янги факультетнинг кутубхонасига.
26. Факультетнинг янги кутубхонаси рўпара-сида.

§ 36. ИЗОФАНИНГ ВАЗИФАСИ

Юқорида кўрганимиздек, изофа бир предметнинг иккинчи предметга (шахсга) тегишли ёки мансуб эканлигини билдиради ва у ўзбек тилида қараткич келишиги билдирган маънога мосдир. Масалан:

غُرْفَةُ الطَّالِبِ - талабанинг хонаси,

بَابُ الْمَعْهَدِ - институт эшиги,

حَدِيقَةُ الْمَدِينَةِ - шаҳар парки.

Бундан ташқари изофа яна қуйидаги грамматик маъноларни ифодалаши мумкин:

1. Предметнинг ишланган материални билдиради. Бунда предмет музоф, предмет ишланган материал музоф илайҳи ўрнида келади:

بَيْتُ خَشَبٍ - ёғоч уй,

سَاعَةٌ ذَهَبٍ - олтин соат,

رِيشَةٌ فُؤَادٍ - пўлат перо.

2. «Нил дарёси», «Ўзбекистон жумҳурияти» каби изоҳловчи-изоҳланмиш муносабатини ифодалайди. Бунда изоҳловчи музоф, изоҳланмиш музоф илайҳи ўрнида келади. Масалан:

نَهْرُ دَجَلَةَ - Дажла дарёси,

مَدِينَةُ طَرَابُلُسَ - Триполи шаҳри.

صَحِيفَةُ الْأَهْرَامِ - «Ал-аҳром» газетаси,

مَجَلَّةُ الرِّيَاضَةِ - «Ар-рийода» журнали.

3. Бутуннинг қисмини ифодалайди. Бунда جمع - барча, عِدَّةٌ - бир неча, شَيْءٌ - барча, بَعْضٌ - айрим, كُلٌّ -

хамма, ҳар бир каби еўзлар музоф, бутунни ифодаловчи сўз эса кўпликда музоф илайҳи бўлиб келади. Масалан:

بَعْضُ الْكُتُبِ – баъзи китоблар,

شَيْءُ الْمَيَادِينِ – барча соҳалар,

عِدَّةُ أَقْسَامٍ – бир неча қисмлар,

كُلُّ الطُّلَّابِ – барча талабалар.

Эслатма. Агар музоф илайҳи кўпликда ва аниқ ҳолатда бўлса, **كُلُّ** сўзи «барча», «ҳамма», музоф илайҳи бирликда ва ноаниқ ҳолатда бўлса, «ҳар бир» сўзи маъносини билдиради. Масалан:

كُلُّ النَّاسِ – барча одамлар,

كُلُّ إِنْسَانٍ – ҳар бир инсон.

4. Агар музоф ўтимли феълдан шаклланган сифатдош ёки ҳаракат номидан иборат бўлса, музоф илайҳи шу сифатдош ёки ҳаракат номининг воситасиз тўлдирувчисини билдиради. Масалан:

شُرْبُ الْمَاءِ – сув(ни) ичиш,

تَطْوِيرُ الْعِلَاقَةِ – алоқани ривожлантириш,

مُفَسِّرُ الْقُرْآنِ – Қуръонни тафсир қилувчи.

5. Баъзан музоф илайҳи иш-ҳаракатнинг ёки отнинг пайтини билдириши мумкин. Масалан:

عُطْلَةُ الشِّتَاءِ – кишки каникул,

رِحْلَةُ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ – кишки ва ёзги саёҳат,

إِذَاعَةُ الْمَسَاءِ – оқшомги эшиттириш.

6. Гоҳо музоф ўрнида сифат ёки сифат вазифасидаги бошқа сўз келиши мумкин. Бундай изофадаги музоф

илайҳи ўша сифат билдирган белгининг доирасини чегаралаб келади. Масалан:

طَوِيلُ الْقَامَةِ – қомати узун (узун қоматли),

حَسَنُ الْوَجْهِ – юзи чиройли (гўзал юзли),

حَسَنُ الْخُلُقِ – хулқи чиройли (чиройли хулқли).

Бу мисоллардан кўриниб турибдики, юқоридаги изофаларнинг ўзи бутунлигича қандай, қанақа саволларига жавоб бўлади ва бошқа бирор отнинг аниқловчиси бўлиб келади. Шунинг учун бу изофанинг музофи ўзидан олдин аниқланмиш бўлиб келган от билан жинсда, сонда, келишиқда мослашади.

Изофадан олдинги от музаккар бўлса, қуйидагича турланади:

№	Келишиқлар	Бирлик	Иккилик	Кўплик
1	Бош кел.	رَجُلٌ طَوِيلٌ الْقَامَةِ	رَجُلَانِ طَوِيلَا الْقَامَةِ	رِجَالٌ طَوَالٌ الْقَامَةِ
2	Қаратқич кел.	رَجُلٍ طَوِيلٍ الْقَامَةِ	رَجُلَيْنِ طَوِيلَيِ الْقَامَةِ	رِجَالٍ طَوَالٍ الْقَامَةِ
3	Тушум кел.	رَجُلًا طَوِيلًا الْقَامَةِ	رَجُلَيْنِ طَوِيلَيِ الْقَامَةِ	رِجَالًا طَوَالًا الْقَامَةِ

Изофадан олдинги от муаннас бўлса, қуйидагича турланади:

№	Келишиқлар	Бирлик	Иккилик	Кўплик
1	Бош кел.	شَابَةٌ طَوِيلَةٌ الْقَامَةِ	شَابَتَانِ طَوِيلَتَا الْقَامَةِ	شَابَاتٌ طَوِيلَاتُ الْقَامَةِ
2	Қаратқич кел.	شَابَةٍ طَوِيلَةٍ الْقَامَةِ	شَابَتَيْنِ طَوِيلَتَيِ الْقَامَةِ	شَابَاتٍ طَوِيلَاتٍ الْقَامَةِ
3	Тушум кел.	شَابَةً طَوِيلَةً الْقَامَةِ	شَابَتَيْنِ طَوِيلَتَيِ الْقَامَةِ	شَابَاتٍ طَوِيلَاتٍ الْقَامَةِ

Бу маънодаги изофанинг бошқаларидан фарқи шуки, ўзидан олдинги от аниқ ҳолатда бўлса, изофанинг музофи ҳам ал артиклини қабул қилиши керак. Масалан:

الرَّجُلُ الطَّوِيلُ الْقَامَةُ → رَجُلٌ طَوِيلٌ الْقَامَةُ

الشَّابَّةُ الطَّوِيلَةُ الْقَامَةُ → شَابَّةٌ طَوِيلَةٌ الْقَامَةُ

Амалий машғулот учун топшириқлар

85-машқ. Қуйидаги ибораларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) كل الطالبات. 2) جميع المدن. 3) مجلة الثقافة الوطنية. 4) في صحيفة الجمهورية. 5) من إذاعة صوت العرب. 6) قراءة القرآن الكريم. 7) من عدة أيام. 8) الصديق الحسن الخلق. 9) إلى مدينة دمشق. 10) في بعض الكليات. 11) تلميذة قصيرة القامة. 12) شابة سوداء العينين. 13) شابان حسنا الوجه. 14) جمهورية أوزبكستان. 15) من كل امرأة. 16) دبلة ذهب. 17) إذاعة الصباح. 18) رجل عربي الأصل. 19) في نهر النيل. 20) من جميع الطلاب والطالبات. 21) جريدة المساء اللبنانية. 22) مجلة السعادة الأوزبكية.

86-машқ. Музоф қисмини бирлик, иккилик ва кўплик вариантларида олган ҳолда қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг:

1. Университетнинг тиришқоқ студенти (мз.). 2. Бўйи узун деҳқон аёл. 3. Шаҳарнинг иккита чиройли паркидан. 4. Биринчи курснинг янги талабасига (мз.). 5. Араб

тили ўқитувчисидан (мн.). 6. Бу араб дехконининг инисида. 7. Ҳавоси яхши қишлоқ. 8. Кўп қаватли уйда. 9. Серсув шаҳардан. 10. Гўзал юзли киз.

87-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ҳар бир инсонда ақл бор. 2. Факультет профессорининг хонаси ўша бинодадир. 3. Ўқитувчининг янги квартираси шаҳар ташқарисидадир. 4. Тарих ўқитувчисининг янги қора машинаси бор. 5. Ўша эски заводнинг инженери тиришқоқ йигитдир. 6. Дехконнинг (мз.) янги костюми жундандир. 7. Айрим қадимий китобларда фойдали гаплар бор. 8. Қоҳира шаҳри Миср пойтахтидир. 9. Бўйи узун инженерда (мз.) иккита янги журнал бор. 10. Қора кўз толибалар аудиторияда кўпдирлар. 11. Иккита хулқи яхши таржимон (мз.) Наманган шаҳридан. 12. Нил дарёсининг суви чучукдир. 13. Тошкент денгизида бир неча кемалар бор. 14. Наманган университетининг талабалари барча шаҳар ва қишлоқлардан. 15. Марказий Осиё ўлкалари чиройли ва серсувдир. 16. Баланд фонтан қаршисида катта уй бор. 17. Меҳмонларни кутиб олиш муҳим ишдир. 18. Икки мамлакат ўртасидаги алоқани ривожлантириш икки томон учун фойдалидир. 19. Толиба қиз холасининг ўғли денгизчидир. 20. Барча араб ва инглиз тили ўқитувчилари бошлиқ хонасидадирлар. 21. Ўзбекистон жумҳурияси мустақил республикадир.

88-машқ. Қуйидаги гап ва ибораларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) صاروخ ذوأجنحة. 2) المحرك ذوالاحتراق الداخلي منتشر جداً في العالم.
3) وادي فرغانة واد ذوزرع. 4) مدرسو كليتنا ذوالعقل والأخلاق الحسنة.

5) تذكرة هذه السينما ذات أشكال متعددة. 6) الشابة ذات الشعر الرمادي من طشقند. 7) هذه النصيحة من الرجال ذوى الفهم والعقل. 8) تلك الهدايا الثمينة للأمهات ذوات الأولاد الصغار. 9) هاتان الضيفتان ذواتا الشرف والاحترام من جامعة القاهرة. 10) عليشير نوائي شاعر ذواللسانين. 11) في البلد كثير من الشعراء ذوى اللسانين الأوزبكي والتاجكي. 12) في ذلك الكتاب الجديد عدد كبير من الصور ذات الألوان. 13) أحد الأقارب مشترك في المباراة الرياضية ذات الأهمية الكبيرة. 14) ذووالعقل عقلاء. 15) هؤلاء الناس ذووالأموال. 16) تانك المدرستان ذواتا خلق حسن. 17) هذه الفكرة الجميلة من التلميذات ذوات الذكاء.

§ 37. ҚЎШИЛИБ ЁЗИЛУВЧИ – БИРИКМА ОЛМОШЛАР

Кишилик олмошларининг иккинчи тури бирикма олмошлар дейилади ва улар у ёки бу сўздан кейин шу сўзга қўшиб ёзилади. Бирикма олмошлар қайси сўзга қўшилиб келганига боғлиқ ҳолда ўзбек тилидаги бош келишикдан бошқа бешта келишикдаги кишилик олмошларидан бирини билдиради (масалан: менда, сендан, унинг, уларга, бизни ва ҳ.з.).

Бирикма олмошлар отга, предлогларга, феълга ва юкламаларга қўшилиб келиши мумкин.

Бирикма олмошлар қуйидаги шаклга эга:

Шахс	Жинс	Бирлик		Иккилик		Кўплик	
		аж.олм.	қўш.олм.	аж.олм.	қўш.олм.	аж.олм.	қўш.олм.
III	МЗ	هُوَ	هُ —	هُمَا	هُمَا —	هُم	هُم —
	МН	هِيَ	هَا —	هُمَا	هُمَا —	هُنَّ	هُنَّ —
II	МЗ	أَنْتَ	كَ —	أَنْتُمَا	كُمَا —	أَنْتُمْ	كُمْ —
	МН	أَنْتِ	كَ —	أَنْتُمَا	كُمَا —	أَنْتُنَّ	كُنَّ —
I	МЗ	أَنَا	أَنَا —			أَنَا	أَنَا —
	МН					أَنَا	أَنَا —

§ 38. ОТГА ҚЎШИЛУВЧИ ОЛМОШЛАР

Отга қўшилувчи олмошлар одатда эгаликни билдиради ва ўзбек тилида эгалик аффикслари бажарган вазифаларни бажаради (-им, -инг, -и, -си). Бошқача айтганда, қаратқич келишигида келган кишилик олмошлари билан вазифадошдир (менинг ...им, сенинг ...инг, унинг ...си (и) ва ҳ.з.). Масалан:

بَيْتٌ → بَيْتُهُ — унинг (мз) уйи ёки уйи,

شَعْبٌ → شَعْبُكَ — сенинг (мз) халқинг ёки халқинг.

«Та марбута» ҳарфи билан тугаган отларга бу олмошлар қўшилганида, у «та мамдуда»га ўзгариб кетади.

Масалан:

غُرْفَةٌ → غُرْفَتُهَا — унинг (мн) хонаси,

كَلِيَّةٌ → كَلِيَّتُنَا — бизнинг факультетимиз.

«Алиф мақсура» ҳарфи билан тугаган отларга олмошлар қўшилганида, у «алиф» га ўзгаради. Масалан:

مُسْتَشْفَى → مُسْتَشْفَاكُمْ — сизларнинг (мз) шифохонангиз,

ذِكْرِي → ذِكْرَاهَا — унинг (мн) хотираси.

Олмош кўшилиб келган отларни изофа сифатида тасаввур қилиш керак. Бунда от музоф, кўшилиб келган олмош музоф илайҳи вазифасини бажаради. Масалан:

دَفْتَرُهَا → دَفْتَرُ فَاطِمَةَ , كِتَابُهُ → كِتَابُ مُحَمَّدٍ

Демак от музоф сифатида ҳар уч келишида келиши мумкин. Келишик бирикма олмошдан олдинги кўшимча билан ифодаланади.

Бош к. يَتِّكَ – сенинг (мз) уйинг,

Қар. к. فِي يَتِّكَ – сенинг (мз) уйингда,

Туш. к. يَتِّكَ – сенинг (мз) уйингни.

От қаратқич келишигида келганида ёки «-ай» кўшимчаси билан тугаганида, III шахс бирикма олмошларидаги «у» товуши «и» товушига ўзгаради. Масалан:

هُ - → ه -   هُم - → هِم -
هُمَا - → هَمَا -   هُنَّ - → هِنَّ -

Масалан:

فِي يَتِّهِ → يَتِّهِمْ   فِي يَتِّهِمْ → يَتِّهِمْ
فِي يَتِّهِمَا → يَتِّهِمَا   فِي يَتِّهِنَّ → يَتِّهِنَّ

I шахс бирлик олмоши кўшилганида, от ҳар уч келишида бир хил кўринишда бўлади. Масалан:

Бош к. غُرْفَتِي - менинг хонам,

Қар.к. فِي غُرْفَتِي - менинг хонамда,

Туш.к. غُرْفَتِي - менинг хонамни.

Юқорида айтилганидек, олмош кўшилган от изофа-нинг музофи билан бир хил мавқеда тургани сабабли, отнинг мослашган аниқловчиси мавжуд бўлса, у олмошдан кейин умумий қоидага мувофиқ аниқ ҳолатда

келади, чунки музоф илайхи ўрнида келувчи олмошлар табиатан аниқ ҳолатдадир. Масалан:

унинг (мз) уйи – بَيْتُهُ ,

унинг (мз) янги уйи – بَيْتُهُ الْجَدِيدُ ,

унинг (мз) бу уйи – بَيْتُهُ هَذَا

От иккилик ёки музаккар тўғри кўпликда бўлса, олмош изофа қоидаси асосида қўшилади. Масалан:

Бош к. غُرْفَتَانِ → غُرْفَتَاهُ – унинг(мз) икки хонаси,

Қар. к. فِي غُرْفَتَيْنِ → فِي غُرْفَتَيْهِ – унинг(мз) икки хонасида,

Туш. к. رَأَيْتُ غُرْفَتَيْنِ → رَأَيْتُ غُرْفَتَيْهِ – унинг(мз) икки хонасини кўрдим.

Бош к. مُعَلِّمَانِ → مُعَلِّمَاهَا – унинг (мн) икки домласи,

Қар. к. مِنْ مُعَلِّمَيْنِ → مِنْ مُعَلِّمَيْهَا – унинг (мн) икки домласидан,

Туш. к. رَأَيْتُ مُعَلِّمَيْنِ → رَأَيْتُ مُعَلِّمَيْهَا – унинг (мн) икки домласини кўрдим.

I шахс бирлик олмоши иккилик ва музаккар тўғри кўпликдаги отга қўшилганида, -йа деб ўқилади.

Масалан:

Бош к. كِتَابَانِ → كِتَابَايَ – иккита китобим,

Қар. к. فِي كِتَابَيْنِ → فِي كِتَابَايَ – иккита китобимда,

Туш. к. رَأَيْتُ كِتَابَيْنِ → رَأَيْتُ كِتَابَايَ – иккита китобимни кўрдим.

Амалий машғулот учун топшириқлар

89-машқ. Қуйидаги ибораларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) مجلتنا. 2) جريدتهن. 3) في بيوتهم. 4) إلى أولاده. 5) عند تلميذتنا.
- 6) من غرفتيهما. 7) إلى مدنهن. 8) عن مدعاكم. 9) قرب جامعتكم.
- 10) خارج رغبتك. 11) تحت أقدامهن. 12) وراء جدرانها. 13) أمام آبائنا.
- 14) مع زملائهم. 15) إزاء نافذتها.

90-машқ. Қуйидаги изофаларнинг музоф илайҳи қисмини мос келувчи олмошлар билан алмаштиринг:

Мисол: مَحْفَظَاتُ التَّلَامِيذِ ← مَحْفَظَاتُهُمْ

- 1) عاصمة مصر. 2) لأجل دراسة اللغة العربية. 3) من مهندس المصنع.
- 4) إلى مدرس التاريخ. 5) في شقة المدرس الجديدة. 6) عميد الكلية السابق.
- 7) إلى طلاب الجامعة الجدد. 8) استقبال الضيوف. 9) بيت الطالبات.
- 10) محاكمة اللغتين. 11) فلاحوا القرية. 12) جامعة نمنغان. 13) مدرسو
- الجامعة. 14) كتب الطلاب. 15) دفاتر الطالبات. 16) قلما التلميذيين.
- 17) بمسطرتي التلميذتين. 18) إلى سياري المدرسين السوداوين. 19) أعمال الفلاحين الشاقة.

91-машқ. Қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг:

1. Уларнинг (мз.) дўсти. 2. Актёрлар ва актрисаларимиздан. 3. Сиз иккингиизнинг тиришқоқ ўқувчиларингизга. 4. Яқин қўшним. 5. У икковларининг боласида.

6. Моҳир тикувчимиз ҳақида. 7. Бобомизнинг соғлиғини деб. 8. Уларнинг (мн.) иккита санъаткорлари (мн.) олдида. 9. Сизларнинг (мз.) ишчи аёлларингиз билан бирга. 10. Сенинг (мн.) кекса қайнотангга. 11. У икковининг иккита журнали. 12. Бизнинг дангаса ўқувчиларимиз (мз.). 13. Уларнинг (мн.) узоқ қиш-лоғидан. 14. Менинг янги уйларим. 15. Сизларнинг (мн.) тоза кўчаларингизга. 16. Уларнинг (мз.) китоблари учун. 17. Бизнинг қийин дарсимиз. 18. Уларнинг (мн.) осон тили. 19. Унинг (мз.) шўр суви. 20. Бизнинг яшил дарахтларимиз устида. 21. Уларнинг (мз.) чиройли фарзандлари.

92-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Араб тили ўқитувчилари факультетимиз декани хонасидадирлар. 2. Таржимонлар (мз.) ўз уйларидадирлар. 3. Икки инженер (мз.) ўз заводидадир. 4. Унинг (мн.) оиласи отаси, онаси, акаси ва иккита синглисидан иборатдир. 5. Сизларнинг (мз.) отангиз шаҳримизнинг фаол аҳлларидадир. 6. Бизнинг бувимиз қаридирлар. 7. Уларнинг (мн.) акаси Наманган университетиде ўзбек тили ўқитувчисидир. 8. Арабча китоб унинг (мн.) қора сумкасидадир. 9. Менинг инглизча китобларимда чиройли суратлар бор. 10. Унинг (мз.) отасининг сурати иккита катта кўк дераза ўртасидадир. 11. Менинг қайнотам тиббиёт институтининг профессоридир. 12. Сизларнинг (мн.) иккала акангизда магнитофон ва арабча кассеталар бор. 13. Менинг янги қора машинам акамнинг ҳовлисидадир. 14. Факультетимизнинг араб тили ўқитувчилари ошхонададирлар. 15. Мисрлик меҳмон аёллар шаҳар ҳокимлигидадирлар. 16. Бу талабалар (мз.) вилоятимизнинг узоқ қишлоғидандир. 17. Аммаларимиз

ва холаларимиз ўз уйларидадирлар. 18. Янги фонтан ёнидаги бино рус филологияси факультети биносидир. 19. Унинг (мн.) иккала кўлида бир неча китоб бор. 20. Сизларнинг (мн.) кўшнилариингиз узоқ сафардадирлар.

§ 39. **غَيْرٌ** СЎЗИНИНГ ИШЛАТИЛИШИ

غَيْرٌ сўзи ўзидан кейинги сўз билан доим изофа муносабатида бўлади. Бунда музоф илайҳи от бўлса, **غَيْرٌ** сўзи «...дан бошқа» маъносини ифодалайди. Масалан:

غَيْرُ الطَّالِبِ – студентдан бошқа,

غَيْرُ هَذِهِ الْمَجَلَّةِ – бу журналдан бошқа.

غَيْرٌ сўзи уюшиқ бўлақларда ҳам ишлатилиши мумкин ва бунда бирикма олмошлар ҳам иштирок этадилар.

Масалан:

Бош. к. **مَحْمُودٌ وَ مُحَمَّدٌ وَ غَيْرُهُمَا** – Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқалар.

Қар. к. **مِنْ مَحْمُودٍ وَ مُحَمَّدٍ وَ غَيْرِهِمَا** – Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқалардан.

Туш. к. **رَأَيْتُ مَحْمُودًا وَ مُحَمَّدًا وَ غَيْرَهُمَا** – Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқаларни кўрдим.

غَيْرٌ сўзи сифатдан олдин келиб, мураккаб сифат хосил қилади. Бунда ўша сифатдаги белгининг мавжуд эмаслиги ифодаланади:

جَمِيلٌ – чиройли,

مَالِحٌ – шўр,

غَيْرُ جَمِيلٍ – хунук,   غَيْرُ مَالِحٍ – шўр эмас.

Бу мураккаб сифат белгиси билдирилиб келаётган отдан кейин келади ва от билан келишиқда غَيْرٌ сўзи, жинсда, сонда, ҳолатда эса сифат мослашади. Масалан:

Бош к. بَيْتٌ غَيْرٌ بَعِيدٍ – узок бўлмаган уй,

Қар. к. فِي بَيْتٍ غَيْرٍ بَعِيدٍ – узок бўлмаган уйда,

Туш. к. رَأَيْتُ بَيْتًا غَيْرَ بَعِيدٍ – узок бўлмаган уйни кўрдим.

Бош к. الْقَرْيَةُ غَيْرُ الْبَعِيدَةِ – узок бўлмаган қишлоқ,

Қар. к. فِي الْقَرْيَةِ غَيْرِ الْبَعِيدَةِ – узок бўлмаган қишлоқда,

Туш. к. رَأَيْتُ الْقَرْيَةَ غَيْرَ الْبَعِيدَةِ. – узок бўлмаган қишлоқни кўрдим.

Бош к. الْقَرْيَتَانِ غَيْرِ الْبَعِيدَتَيْنِ – узок бўлмаган икки қишлоқ,

Қар. к. فِي الْقَرْيَتَيْنِ غَيْرِ الْبَعِيدَتَيْنِ – узок бўлмаган икки қишлоқда,

Туш. к. رَأَيْتُ الْقَرْيَتَيْنِ غَيْرِ الْبَعِيدَتَيْنِ – узок бўлмаган икки қишлоқни кўрдим.

Бундан ташқари غَيْرٌ сўзи эргашган қўшма гапларда ҳам ишлатилади ва уларга кейинчалик тўхталинади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

• 93-машқ. Қуйидаги гап ва ибораларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) أحمد و شفيق وإدريس وغيرهم من الطلاب أصدقائي. 2) هؤلاء الزوار من طشقند وسمرقند وبخارى وغيرها من المدن القديمة 3) أولئك المدرسات الشابات من القاهرة ودمشق وغيرهما من عواصم البلدان العربية. 4) هذان الفتیان زميلا ابن أخي وابن أختي

وغیرہما من اقاربي. 5) هذه الكتب العربية لطلبة الجامعات وتلاميذ المدارس الثانوية
وغیرہم من محبي اللغة العربية. 6) هؤلاء الطالبات الحسنات الأخلاق وغيرهن من الشابات
من القسم العربي لكليتنا. 7) منزلي غير بعيد عن جامعتنا. 8) هذه دروس اللغة العربية
لغير الناطقين بها. 9) ماء نهر سيردریا غير صالح. 10) زميلي هذا من القرية غير الكبيرة.
11) في كتبنا المدرسية كثير من النصوص غير السهلة. 12) هناك مشاكل خاصة بالطلبة
والأساتذة وغيرهم. 13) لدى ابني كتب عربية وإنجليزية غير قديمة. 14) هم بين الأشجار
غير العالية والأزهار غير المتفتحة. 15) أمي في بيت خشبي غير كبير.

94-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Тошкент, Наманган, Самарқанд университетлари
ва бошқа университетлар Ўзбекистоннинг фахридир.
2. Кенг бўлмаган хонада болалар кўп. 3. Бу малакали
шифокор аёллар болаларимизнинг саломатлиги учун-
дир. 4. Факультетимиз биноси катта бўлмаган театр
яқинида-дир. 5. Ичдан ёнар двигателли машиналарга
талаб каттадир. 6. Янги бўлмаган китоб ва журналлар
кутубхонамда кўп. 7. Сигарет чекувчи (кашанда) одам-
лардан бошқаси соғломдирлар. 8. Бу дугоналарим узок
бўлмаган ўша ям-яшил қишлоқдандирлар. 9. Бу қийин
бўлмаган дарслар ўша араб тили дарслигидандир. 10. Бу
кўк жойнамоз эски эмасдир.

§ 40. ПРЕДЛОГЛАРГА ҚЎШИЛУВЧИ ОЛМОШЛАР

Юқорида таъкидланганидек, бирикма олмошлар предлогларга ҳам қўшилиши мумкин. Бунда олмошлар барча предлогларга қўшиб ёзилади.

Предлогларга қўшилиб келган олмошлар ўзбек тилидаги жўналиш, ўрин-пайт, чиқиш келишиклари ва айрим кўмакчилар билан келган кишилик олмошларини билдиради («менда», «сендан», «бизга», «сенинг ҳақингда», «улар учун» ва ҳ.з.)

عِنْدَهُمْ = عِنْدَ + هُمْ – уларда (мз),

مِنْكُمْ = مِنْ + كُمْ – сизлардан (мз),

عَنْهُمْ = عَنْ + هُمْ – улар (мн) ҳақида.

Бирикма олмошлар барча сўзлар учун бир хил бўлсада, предлогларга қўшилувчи олмошлар қуйидаги ўринларда бошқалардан фонетик жиҳатдан ажралиб туради:

1. **ي** – билан тугаган предлогларга (عَلَى, إِلَى ва ҳ.з.) олмошлар қўшилганида, мазкур қисм «-ай» га ўзгаради.

Масалан:

إِلَيْكُمْ = إِلَى + كُمْ – сизларга (мз),

عَلَيْهِمْ = عَلَى + هُمْ – уларга (мн),

لَدَيْنَا = لَدَى + نَا – бизда.

2. Қисқа «а» билан тугаган предлогларга I шахс бирлик олмоши қўшилганда, «а» товуши «и» га ўзгаради.

Масалан:

عِنْدِي = عِنْدَ + ي – менда,

ي + مَع = مَعِي – мен билан бирга,

ي + قُرْب = قُرْبِي – ёнимда.

3. Ундош билан тугаган предлогларга I шахс бирлик олмоши نِي – шаклида кўшилади. Масалан:

ي + مِنْ = مِنْي – мендан,

ي + عَنْ = عَنِّي – мен ҳақимда.

4. فِي предлогига I шахс бирлик олмоши кўшилганида, ي ҳарфи ташдидланади. Масалан:

ي + فِي = فِيَّ

5. لِ предлогига олмошлар кўшилганида, у ل га ўзгаради:

ل + كُمْ = لَكُمْ – сизларга(мз),

ل + نَا = لَنَا – бизга,

ل + هُ = لَهُ – унга(мз).

Эслатма. لِ – предлогига I шахс бирлик олмоши кўшилганида, юқоридаги ўзгариш содир бўлмайди. Масалан: ي + ل = لِي ёки لِي – менда.

6. ي – (алиф) мақсура билан тугаган предлогларга I шахс бир-лик олмоши кўшилганида, мазкур ي ҳарфи иккиланади. Масалан:

ي + إِلِي = إِلَيَّ – менга,

ي + عَلِي = عَلَيَّ – менга, менда,

ي + لَدِي = لَدَيَّ – менда.

7. (مُد) مُنْدُ , حَتَّى , كُ предлогларига олмошлар умуман кўшилмайди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

95-машқ. Қуйидагиларни тўғри ўқинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) عنك. 2) إليك. 3) حولهم. 4) عندنا. 5) ورائي. 6) بينهم.
- 7) خلفكما. 8) إزاءها. 9) أمامكن. 10) لديهما. 11) في. 12) معهم.
- 13) هن. 14) هن. 15) بكن. 16) على. 17) قربنا. 18) خوفًا.
- منى. 19) بجانبنا. 20) بجواركما. 21) عوضًا عنه. 22) بواسطتها.
- 23) لأجلك. 24) على مقربة منهم. 25) بالرغم منها. 26) لكما.
- 27) لي.

96-машқ. Қуйидагиларни арабчага ўғиринг:

Биз ҳақимизда; уларнинг (мн.) ёнида; сизларнинг (мз.) атрофингизда; сендан (мз.); сендан (мн.) кўркиб; бизни деб; унинг (мн.) устида; уларнинг (мз.) орасида; бизга қарамай; сиз иккинги хузурингизда; у иккови орасида; уларнинг (мн.) орқасидан; бизнинг рўпарамизда; улар (мз.) орқали; мен билан бирга; у иккови воситасида.

97-машқ. Қуйидаги отларни мос келган бирикма олмошларга алмаштиринг:

- 1) من المهندسين. 2) إلى المدرسات. 3) داخل الدار. 4) حول السيارة. 5) عن الجامعة. 6) للطلبة. 7) لدى المؤرخين. 8) على السبورة. 9) مع الأصدقاء. 10) قرب الزميلات. 11) بالريشة. 12) في المجلة. 13) كالقمر. 14) حول المائدة. 15) في سبيل

السلم. 16) فضلاً عن هذا الدرس. 17) بصرف النظر عن هذا التمرين. 18) للطالبات.
19) نتيجة للحرب. 20) بواسطة المسطرة.

98-ماشқ. Қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг ва ундаги отларни бирикма олмошларга алмаштиринг:

1. Икки ўртоқда. 2. Икки хонада. 3. Қариндошлардан. 4. Хона ташқарисида. 5. Инженерлар ҳақида. 6. Имтиҳонлардан олдин. 7. Мусулмонлар учун. 8. Хонимлар ҳақида. 9. Иккита автомобиль ичида. 10. Бал билан рўпарасида. 11. Шифохона орқасида. 12. Иккита журналнинг ёнида. 13. Врач аёллардан олдин. 14. Тарихшунослар ҳузурида. 15. Икки табассум орасида. 16. Тепаликлардан кейин. 17. Имтиҳонлар асносида. 18. Уруш давомида. 19. Куздан олдин. 20. Халифадар ҳақида. 21. Ўқиувчилар (мз.) учун. 22. Чипталарсиз. 23. Радиоэшиттириш давомида. 24. Сафардан олдин. 25. Спортни деб. 26. Перо билан (ёрдамида).

§ 41. СЎРОҚ ГАП ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Таркибидаги сўроқнинг маъносига қараб, сўроқ гаплар учга бўлинади:

I. Умумий сўроқ гап. «ҳа – نَعَمْ» ёки «йўқ – لا» сўзлари жавоб бўла оладиган сўроқ гап умумий сўроқ гапдир. Умумий сўроқ гаплар гапнинг бошига қўйиладиган هَل ёки هَلْ юкламалари ёрдамида шаклланади:

هَلْ أَنْتَ طَالِتٌ؟ – Сен (мз) студентмисан?

أَمْ هِيَ فَالْأَحَى؟ – У (мн) деҳқон аёлми?

Умумий сўроқ гаплар паст интонация билан бошланиб, юқори интонация билан тугайди.

هَلْ هُوَ مُدْرَسٌ؟ - У (мз) ўқитувчими?

Баъзан умумий сўроқ гап сўроқ юкламалари иштирокисиз ҳам ҳосил бўлади. Бунда гапнинг сўроқ эканлиги оҳанг воситасида ифодаланади. Масалан:

هُوَ مُدْرَسٌ - У (мз) ўқитувчидир,

هُوَ مُدْرَسٌ؟ - У (мз) ўқитувчими?

II. Махсус сўроқ гап. Муайян сўроқ олмошлари ёрдамида ясаладиган ва тўла жавобни талаб қиладиган сўроқ гаплар махсус сўроқ гаплар дейилади.

Махсус сўроқ гаплар одатда сўроқ олмошлари билан бошланади. Араб тилида қуйидаги сўроқ олмошлари мавжуд: مَا ёки مَاذَا - нима, مَنْ - ким, كَيْفَ - қандай, қандай қилиб, أَيْنَ - қаерда, مَتَى - қачон, أَيُّ (أَيَّة) - қайси, كَمْ - қанча, нечта, неча.

Бу олмошлар олдига турли предлоглар қўшилиб, янги сўроқ олмошлари ҳосил қилинган: لِمَاذَا ёки لِمَ - нимага, нима учун, нима сабабли, مَنْ + مِنْ = مِمَّنْ - кимдан, مَا + مِنْ = مِمَّا - нимадан, إِلَى أَيْنَ - қаерга, مِنْ أَيْنَ - қаердан, إِلَى مَتَى - қачонгача, بِكَمْ - қанчадан ва ҳ.з. Масалан:

أَيْنَ أَبُوكَ؟ - Отангиз қаерда?

مِنْ أَيْنَ هَذِهِ التُّفَاحَةُ؟ - Бу олма қаердан?

إِلَى مَتَى أَنْتُمْ هُنَا؟ - Сизлар (мз) бу ерда қачонгача (бўласизлар)?

Бу сўроқ олмошлари ичида أَيُّ ва كَمْ олмошлари ўзига хос характерга эга:

1. **أَيُّ** олмоши қайси сўз билан бириккан бўлса, ўша сўз билан жинсда мослашади: **مذ** – **أَيُّ** , **مِنْ** – **أَيُّ** . Шунингдек, ўзи бириккан сўз билан изофа ҳосил қилади ва бунда **أَيُّ** сўзи музоф, бириккан сўз эса ноаниқ ҳолатда бирликда музоф илайҳи бўлиб келади:

أَيُّ كِتَابٍ؟ – қайси китоб?

أَيُّ جَرِيدَةٍ؟ – қайси газета?

مِنْ أَيِّ مَدِينَةٍ أَنْتُمْ؟ – Сиз қайси шаҳардансиз?

Айрим тарихий ёдгорликларда булар ўртасида жинсда мослашмаганликни ҳам кўришимиз мумкин. Масалан: **أَيُّ لُغَةٍ؟** – қайси тил?

2. **كَمْ** олмоши ўзидан кейинги отни ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келишга мажбур қилади. Масалан:

كَمْ طَالِبًا هُنَا؟ – Бу ерда қанча студент бор?

كَمْ مَجَلَّةً فِي الْمَكْتَبَةِ؟ – Кутубхонада қанча журнал бор?

Баъзан **كَمْ** олмоши ўзидан кейинги сўзни қаратқич келишигида келтириши мумкин (гоҳи **مِنْ** предлоги билан). Бунда **كَمْ** олмоши эҳтиросни билдирувчи «қанчалар» маъносини ифодалайди. Масалан:

كَمْ طِفْلٍ فِي الدَّارِ – Ҳовлида қанчалар бола бор!

كَمْ مِنْ فَنَةٍ قَلِيلَةٍ... – Қанчалар оз гуруҳ...

III. Альтернатив сўроқ гаплар. Икки ва ундан ортиқ предмет ёки фикрдан бирини таклиф этиш маъносидаги сўроқ гаплар альтернатив сўроқ гаплардир. Бундай сўроқ гап **هَلْ** ёки **أ** юкламаси билан бошланади ва таклиф қилинаётган предмет (фикр) ўртасига **أَوْ** ёки **أَمْ** юкламаси

қўйилади. Масалан: **هَلْ أَنْتَ طَبِيبٌ أَمْ مُهَنْدِسٌ؟** - Сиз (мз)
врачмисиз ёки инженермисиз?
أَهِيَ فِي الْمَدْرَسَةِ أَوْ فِي الْمَكْتَبَةِ؟ - У (мн) мактабдами ёки
кутубхонадами?

Амалий машғулот учун топшириқлар

99-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Сизлар (мз.) Наманганданмисизлар? 2. Шу сизларнинг (мн.) университетингизми? 3. Сиз (мз.) қайси факультет талабасисиз? 4. Бир кунда дарсингиз (мн.) неча соат? 5. Паст бўйли аёл қанча вақтдан буён шу ерда? 6. Ўша икки талаба қиз Сурияданми ёки Ливанданми? 7. Айнушшамс университети қайси шаҳарда? 8. Миср Араб Республикасининг пойтахти қайси шаҳар? 9. Нимага сиз (мн.) ғамгинсиз? 10. Нима учун биз эрта тонгдан бу ердамиз? 11. Далада нечта дехқон бор? 12. Дехқон аёллар қаерда? 13. Отангизнинг (мз.) аҳволлари қалай? 14. Онангиз (мн.) соғмилар? 15. Қора автомобиль ичида нечта одам бор? 16. Олма қанчадан (қанча туради)? 17. Наманган университети қайси кўчада? 18. Инглиз тили ўқитувчисининг бу икки янги дўсти қаердан? 19. Бу ҳурматли меҳмонлар мисрликларми ёки саудияликларми?

БЕШИНЧИ МАТН

- هل هذا الرجل من طشقند؟

- نعم، هو من طشقند.

- من أين هذه المرأة ؟
- هذه المرأة من مدينة من مدن أوزبكستان.
- متى الامتحانات في جامعتكم ؟
- الامتحانات في الأيام القليلة المقبلة.
- كيف حالك ؟
- أنا بخير، الحمد لله، شكرًا
- لماذا أنت حزين ؟
- أنا مريض قليلاً.
- من أي معهد أنتما ؟
- نحن من معهد الطب باندجان. أما ذلك الشاب فهو من معهد الاستشراق.
- أ أنتن طالبات في الجامعة ؟
- نعم، نحن طالبات في جامعة تمنغان.
- هل أنتم من قرية بعيدة أم قرية ؟
- نحن من القرية القريبة من مدينتكم.
- أين دار مدرس اللغة العربية ؟
- دار مدرس اللغة العربية في آخر هذا الشارع العريض.
- هل أنت عربي الأصل ؟
- لا، أنا أوزبكي
- منذ أية ساعة هم هنا ؟
- هم هنا منذ الصباح الباكر.
- كم طالبًا وطالبة في جامعتكم ؟

- في جامعتنا عدد كبير من الطلاب والطالبات.
- من أين هذا الشاب الطويل القامة؟
- هو من جمهورية مصر العربية.
- في أية جامعة هو الآن؟
- هو الآن في جامعة عين الشمس في القاهرة.
- إلى متى درس اللغة العربية اليوم؟
- هو إلى أواخر المساء.

100-машиқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

مدينة من مدن أوزبكستان، في الأيام القليلة المقبلة، الحمد لله، مدرس اللغة العربية، عدد كبير من الطلاب، جامعة عين الشمس، أواخر المساء، جمهورية مصر العربية، شاب طويل القامة، معهد الطب بآندجان، جامعة نمنغان، جامعة اللغات العالمية، أنا بخير، مدرسة ثانوية، كلية الآداب الأوزبكية، صوت العرب، البحر الأحمر، معهد الاستشراق، عربي الأصل، طبعاً، عدد كبير من المدرسين، درس اللغة العربية؛

101 – машиқ. Қуйидаги гапларнинг тагига чизилган бўлагига савол беринг:

- 1) هؤلاء الممثلون من تلك المدينة السورية الكبيرة. 2) بيت مدرس الجامعة واقع في ذلك الشارع الضيق. 3) هذا الطالب من جامعة اللغات العالمية. 4) القلم أحمر والمسطرة صفراء. 5) هذه الوردة البيضاء الجميلة لكم. 6) أنا الآن في

كلية الآداب 7. أنتم اليوم في قسم اللغة العربية 8. أنا طالب كلية الآداب الأوزبكية 9. في كلية التاريخ عدد كبير من الطلاب والطالبات 10. عندنا الآن درس الأدب العربي. 11. على الطاولة الطويلة جرائد عربية 12. المشمش في السوق رخيص 13. النوافذ في هذا المتحف كثيرة جدًا. 14. في هذه المدينة القديمة جامعة جديدة 15. الجرائد والمجلات العربية في تلك الخزانة الصفراء القديمة. 16. طشقند عاصمة جمهورية أوزبكستان 17. أشجار هذه الحديقة خضراء 18. سيارة مدرستا جديدة وجميلة جدا 19. في شقة هذا العامل عدد كبير من الكتب القديمة والحديثة 20. الحيطان مليئة بالصور.

102-машиқ. Қуйидаги суҳбатни арабчага ўғиринг:

- Сиз кимсиз?
- Мен актрисаман.
- Студент укангиз хозир қаерда ?
- У хозир ўртоқлари билан бирга Шарқшунослик инсти-
тутида.
- Бу китоблар қайси кутубхонадан?
- Бу китоблар ўша институт кутубхонасидан.
- Анави одамлар кимлар?
- Улар деҳқонлардир, булар эса завод инженерларидир.
- Сизнинг акангиз ёзувчиларми?
- Йўқ, акам шоирлар.
- Тоғангиз ишчими?
- Ҳа, тоғам автомобиль заводининг фаол ишчисилар.
- Опангиз институт ўқитувчисилар-а?
- Ҳа, опам Жаҳон тиллари университетидеда инглиз тили
ўқитувчисилар.

ОЛТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

أثاث	мебель	حَمَّامٌ	хаммом
أريكة	диван	حَايَةٌ	хаёт
استراحة	истироҳат	خَوْخٌ	шафтоли
إسلام	ислом дини, ислом	دين	кўп. أديان
البحر الأبيض المتوسط	Ўрта Ер денгизи	رسالة	кўп. رسائل
بساط	гилам	رؤيا	кўриш
بستان	кўп. بساتين	زهريّة	гулдон, ваза
بلور	биллур	ستارة	парда
بناية	бино, иморат	سريّر	каравот
تلفزيون	телевидение	سلكي	симли; ~ ʌ симсиз
تليفون	телефон; ~ محمول	شقة	кўп. شقق
تليفون	телефон		квартира, хонадон
جلوس	ўтириш	صحة	саломатлик, соғлик
جهاز التليفزيون	телевизор	صاحبة	кўп. ضواح
جهاز التليفون	телефон аппарати	طابق	кават, этаж
جهاز الفيديو	видеомагнитофон	طعام	кўп. أطعمة
جو	ҳаво, об-ҳаво		овқат
حالة	ҳолат	... عبارة عن ...	дан иборат
حريري	ипакли, ипакдан	عصري	замонавий
تۇكىلغان	тўкилган	عظيم	кўп. عظماء
		غاز طبيعي	табий газ
		غرفة النوم	хобхона

فِي السَّابِقِ илгари
 فِي مَصْنَعٍ مِنْ مَصَانِعِ مَدِينَتِنَا шаҳримиз
 заводларидан бирида
 فِي مُعْظَمِ الْأَوْقَاتِ кўпинча, кўп
 пайт
 قَلَمٌ حَبِيرٌ ручка
 قَلَمٌ رِصَاصٍ қалам
 كَلِمَةُ اللُّغَاتِ الْأَجْنَبِيَّةِ чет тиллар
 факультети
 كَثْرَى нок
 مُشَمَّرٌ мевали
 مُحَاضِرَةٌ маъруза
 مَدْرَسَةُ مُلَّا قِيرْغِيزِ Мулла Қирғиз
 мадрасаси
 مِرَاةٌ кўзгу, ойна
 كُؤن. مُرَافِقٌ кулайлик
 مُرِيحٌ кулай, юмшоқ
 مُزَوَّدٌ таъминланган
 مَسَاحَةٌ ўчирғич

مُشْمِسٌ куёшга қараган,
 кунгай
 كُؤن. مُطَابِحٌ ошхона,
 кухня,
 كُؤн. مُطَاعِمٌ ошхона,
 емакхона
 مُعْظَمٌ кўпчилик
 مَغْسَلَةٌ ювиниш хонаси
 مَفْرُوشٌ тўшалган
 كُؤн. مَلْبَسٌ кийим
 مُلَوْنٌ рангли
 مُؤَلَّفٌ иборат
 كُؤн. نُقُوشٌ нақш, безак
 نُؤْمٌ уйқу
 نَيْرٌ ёруғ
 وَالِدٌ ота; اِن - ота-она
 وَزَارَةٌ вазирлик
 كُؤн. أَوْقَاتٌ вақт

§ 42. АЖРАТИШ ОЛМОШЛАРИ

От кесимли гапларнинг кесими баъзан аниқ ҳолатдаги сўздан иборат бўлади. Қиёсланг: Бу ҳаётдир → Бу (сиз билан менга маълум бўлган) ҳаётдир. Буни

Ўзбек тилида куйидаги ибора ёрдамида ифодалаш мумкин: «Хаёт дегани мана шу».

Биринчи вариант «Бу хаётдир» илгари ўрганганимиз умумий қоида асосида шаклланади: **هَذِهِ حَيَاةٌ**.

Иккинчи вариантдаги иборани ифодалаш учун гапнинг эгаси билан кесими ўртасига уларга жинсда ва сонда мос бўлган кишилик олмоши кўйилади ҳамда шу кишилик олмоши ажратиш олмоши деб юритилади: **هَذِهِ**. Масалан:

هَذَا هُوَ الدِّينُ الْإِسْلَامِيُّ – Ислом дини дегани мана шу.

Амалий машғулот учун топшириқлар

103-машқ. Куйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) هذا درس، هذا هو الدرس. 2) هذه جامعة، هذه هي الجامعة. 3) هذا أمر مفيد، هذا هو الأمر المفيد، 4) أولئك فلاحون، أولئك هم الفلاحون. 5) هؤلاء مدرسون، هؤلاء هم المدرسون. 6) هذا نجاح، هذا هو النجاح. 7) هذا إسلام، هذا هو الإسلام. 8) هذه رسالة، هذه هي الرسالة. 9) هذا رجل حضرمي، هذا هو الرجل الحضرمي. 10) هذه خزانة، هذه هي الخزانة.

104-машқ. Куйидаги гапларни ажратиш олмошлари ёрдамида ўзгартириңг ва маъносига эътибор беринг:

- 1) هذه غنغان. 2) هؤلاء كتاب. 3) هذا معهد الاستشراق. 4) هذه كلية. 5) أولئك ممثلون. 6) هؤلاء متعلمون. 7) هذه تلميذة نشيطة. 8) تلك تلميذة كسلى. 9) هذا متحف. 10) هاتان مجلتان.

105-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бу касалхонадир. Бу ўша (бизга маълум бўлган) касалхонадир.
2. Ўшалар дурадгорлардир. Ўшалар (бизга маълум бўлган) дурадгорлардир.
3. Бу озодликдир. Озодлик дегани мана шудир.
4. Бу ютукдир. Ютук дегани мана шудир.
5. Ўша (одам) врачдир. У ўша врачдир.
6. Бу исботдир. Бу (бизга маълум бўлган) исботдир.
7. Булар қахрамонлардир. Булар ўша қахрамонлардир.
8. Бу шаҳардир. Бу (бизга маълум бўлган) шаҳардир.
9. Ўша таржимадир. У ўша таржимадир.
10. Бу гўзалликдир. Гўзаллик дегани мана шу.

§ 43. ПРЕДЛОГЛАР ИШТИРОК ЭТГАН ОТ КЕСИМЛИ ГАП

Баъзан гапнинг кесими предлог билан келган отдан иборат бўлади. Бунда, табиийки, эга билан кесим жинсда ва сонда ўзаро мослашмайди. Кесим ноаниқ ҳолатда келади деган қоидага ҳам амал қилинмайди. Бундай кесим эганинг мавжудлик ўрнини ёки пайтини билдириш учун хизмат қилади. Масалан:

الطَّالِبُ فِي الْكَلْبَةِ – Студент факультетдадир.

الْفَلَاخَةُ فِي الْحَقْلِ – Дехкон (мн) далададир.

الْإِمْتِحَانَاتُ فِي الْأُسْبُوعِ الْقَادِمِ – Имтиҳонлар келаси ҳафтада.

Баъзан гапнинг эгаси кесимдан кейин келади ва у ноаниқ ҳолатда бўлади. Бундай гапдаги кесим ўзбекчага ҳол шаклида таржима қилиниб, ўзбекча гапдаги кесим «бор» ёки «йўқ» сўзлари билан ифодаланади. Масалан:

عَلَى الطَّائِلَةِ كِتَابٌ – Стол устида китоб бор.

Шаҳарда парк бор. – فِي الْمَدِينَةِ حَدِيقَةٌ

От кесим ل предлоги билан келган бўлса, кўпинча бундай гапда эгалик маъноси ифодаланган бўлади. Эга билан кесимнинг ўрни алмашса, албатта, юқорида айтилган маъно хусусиятлари уларда ўз аксини топади. Масалан:

Қалам студентникидир. – الْقَلَمُ لِلطَّالِبِ

Студентда қалам бор. – لِلطَّالِبِ قَلَمٌ

Амалий машғулот учун топшириқлар

106-машқ. Қуйидаги гапларни ўқинг ва ўзбекчага ўгиринг:

- 1) فِي هَذِهِ الْغُرْفَةِ بَابٌ وَنَافِذَتَانِ كَبِيرَتَانِ. 2) عَلَى طَاوِلَاتٍ هُوَلاءِ التَّلَامِيذِ
- كُتُبٌ عَرَبِيَّةٌ وَجُرَائِدٌ وَمَجَلَّاتٌ. 3) فِي هَذِهِ الْجَامِعَةِ عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْكَلِيَّاتِ. 4) مَبْنَى
- كَلِيَّةِ الْآدَابِ الْأُوْزْبَكِيَّةِ وَرَاءَ مَطْعَمِ الْجَامِعَةِ. 5) طَالِبَا الْقِسْمِ الْعَرَبِيِّ الْمُجْتَهِدَانِ
- الْآنَ فِي بَيْتَيْهِمَا. 6) هَذِهِ الْقِصَّةُ الْمُمْتَعَةُ عَنْ حَيَاةِ الشَّعْبِ الْعَرَبِيِّ. 7) هُوَلاءِ الْفَنَّاوِنِ
- الْمَشْهُورِوْنَ مِنْ تِلْكَ الْمَدِينَةِ الْقَدِيْمَةِ. 8) الْحَمْدُ لِلَّهِ، صَحْتَنَا فِي حَالَةٍ جَيِّدَةٍ. 9)
- بِالْقُرْبِ مِنْ سُوْقِ مَدِينَتِنَا مَدْرَسَةٌ إِسْلَامِيَّةٌ وَهِيَ مَدْرَسَةُ مَلَا قَيْرَغِيْزِ. 10) – هَلْ
- مَعَكَ قَلَمٌ رِصَاصٌ؟ – لَا، مَعِيَ قَلَمٌ حَبْرٍ. 11) هَذَا الْمُدْرَسُ الشَّابُّ مِنْ جُمْهُورِيَّةِ
- مِصْرٍ الْعَرَبِيَّةِ. 12) الْمُدْرَسُ الْمِصْرِيُّ الْآنَ فِي الْمَحَاضِرَةِ. 13) هُوَلاءِ الطَّالِبَاتِ
- النَّشِيْطَاتِ فِي مَكْتَبَةِ الْكَلِيَّةِ مِنَ الصَّبَاحِ الْبَاكِرِ. 14) هَذِهِ الْكُتُبُ الْجَدِيْدَةُ لِمُدْرَسَتِي
- اللُّغَةِ الْأُوْزْبَكِيَّةِ الْعَجُوْزِيْنَ. 15) مَبْنَى كَلِيَّةِ اللُّغَاتِ الْأَجْنَبِيَّةِ وَرَاءَ حَدِيقَةِ
- الاسْتِرَاحَةِ. 16) لَكُمْ دِيْنِكُمْ وَلي دِيْنِي. 17) – هَلْ مَعَكَ مَسَاحَةٌ؟ – نَعَمْ، مَعِيَ
- مَسَاحَةٌ.

107 – машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гаплар тузинг:

Эрта тонгдан; баланд бўйли йигит; араб тили дарси; кенг кўча; кўпгина толибалар; олдинги имтиҳонлар; раҳмат!; Тошкентдаги тиббиёт институти; Қизил денгиз; олтин кўл; биринчи курс; Наманган университети; рус филологияси факультети; машҳур тарихшунослар; Ўзбекистон республикаси; олтин узук; Нил дарёси; Дамашқ шаҳри; ичдан ёнар двигатель; Фарғона водийси; спорт мусобақаси; гўзал (ажойиб) фикр; факультет декани; машаққатли ишлар.

108-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва маъноларига эътибор беринг:

1) المجلتان الروسية والإنجليزية معي. معي مجلتان روسية وإنجليزية. 2) خلف دار السينما هذه حديقة كبيرة وجميلة. الحديقة الكبيرة والجميلة خلف دار السينما هذه. 3) تجاه مبنى معهد الاستشراق شجرة عظيمة. الشجرة العظيمة تجاه مبنى معهد الاستشراق. 4) البدلة السوداء الجديدة له. له بدلة سوداء جديدة. 5) لنا منزل كبير وجميل. المنزل الكبير والجميل لنا. 6) لصديقي القديم سيارة بيضاء. السيارة البيضاء لصديقي القديم. 7) في هذه الشقة عدة غرف واسعة. عدة غرف واسعة في هذه الشقة. 8) هل معكم دفتر جديد؟ - نعم، معنا دفتر جديد. - هل الدفتر الجديد معكم؟ - لا، الدفتر الجديد مع زميلنا. 9) خارج مدينة نمنغان حدائق واسعة. الحدائق الواسعة خارج مدينة نمنغان. 10) الطرق الطويلة العريضة داخل جمهوريتنا. داخل جمهوريتنا طرق طويلة عريضة.

109-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Менда янги портфель бор ва унда бир неча китоб ва дафтар бор. Қизил қалам ва ўчирғич эса менинг ёнимда. 2. Барча толиба қизлар хонададирлар. Улар ўзбек филологияси факультетидандирлар. 3. Шаҳримиз ўртасида озода ва кичкина парк бор. Мана бу қизил атиргул ўша парктандир. 4. Ўша қимматбаҳо квартира мисрлик араб тили ўқитувчисиникидир. Унда иккита кенг ва қулай хона бор. 5. Бу қизиқарли қисса суриялик машҳур ёзувчиникидир. Унда бир неча қаҳрамонлар бор. 6. Университетимиз ёнида катта кинотеатр бор ва бу ки-нотеатрда жуда кўп қулай ўриндиклар бор. 7. Бу оқ атиргул кўшнимизнинг ҳовлисидадир. Кўшнимизнинг ҳовлисида қизил, оқ, сариқ турли хил атиргул кўп. 8. Касбдошимнинг (мн.) дадаси ва акаси заводнинг муҳандисидир. У икковининг жуда кўп шогирдлари бор. 9. – Университетингиз қошида бирор институт борми? – Ҳа, университетимиз қошида иккита институт бор. 10. – Расмлари кўп бу арабча журнал қаердан? – У Миср Араб Республикасининг пойтахти Қоҳирадандир

§ 44. فَيْسَ فَيْسَЛИ ҲАҚИДА

فَيْسَ фейли гарчи маъно жиҳатидан ҳозирги замонни билдирса-да, фақат ўтган замон шаклида ишлатилади ва у қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	لَيْسَ	لَيْسَا	لَيْسُوا
	МН	لَيْسَتْ	لَيْسَتَا	لَيْسَنَ
II	МЗ	لَسْتَ	لَسْتُمَا	لَسْتُمْ
	МН	لَسْتِ	لَسْتُمَا	لَسْتُنَّ
I	МЗ	لَسْتُ		لَسْنَا
	МН			

لَيْسَ феъли икки маънода ишлатилади:

1. Мустақил феъл маъносида. Бунда у «йўқ» деб таржима қилинади:

لَيْسَ لِي كِتَابٌ – Менда китоб йўқ.

لَيْسَتْ عَلَى الطَّوَلَةِ مَجَلَّةٌ – Стол устида журнал йўқ.

2. Кўмакчи феъл маъносида. Бунда у «эмас» деб таржима қилинади:

لَيْسَ الْكِتَابُ لِي – Китоб меники эмас.

لَيْسَتْ الْمَجَلَّةُ عَلَى الطَّوَلَةِ – Журнал стол устида эмас.

Агар кўшма феълдаги асосий маънони ифодаловчи қисм предлогсиз от ёки сифатдан иборат бўлса, у икки хил ифодаланиши мумкин:

а) эга билан жинсда ва сонда мослашгани ҳолда ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади. Масалан:

لَيْسَ الطَّالِبُ مَرِيضًا – Талаба касал эмас.

لَسْنَا تَلَامِيذًا – Биз ўқувчилар эмасмиз.

б) юқоридаги каби эга билан мослашгани ҳолда ب предлоги билан қаратқич келишигида келади. Масалан:

لَيْسَتْ فَاطِمَةُ بِمَرِيضَةٍ – Фотима касал эмас.

لَسْتُ بِغَافِلٍ – Гофил эмасман.

Амалий машғулот учун топшириқлар

110-машқ. феълнинг қуйидаги олмошларга мос вариантини топинг:

Сиз (мз.), улар (мн.), сизлар(мз.), биз иккимиз, улар иккови (мн.), сиз иккинги, мен, биз, улар (мн.), у (мз.), сиз (мн.), у (мн.).

111-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўгиринг:

- 1) ليس الكتاب ممتعاً. 2) ليست المجلة جديدة. 3) لسنا الآن في مبنى الكلية.
- 4) لست أنا بعيداً عنك. 5) الطالبات لسن بكسليات. 6) الطلاب ليسوا مجتهدين.
- 7) ليست هذه الغرفة نيرة. 8) ليست الأريكة بمریحة. 9) ليس هذا المدرس من جمهورية مصر العربية.
- 10) ليست هذه المرأة مصرية. 11) لست أنا بحزين.
- 12) لسنا من قرية بعيدة. 13) ليس هذا الشاب بطويل القامة. 14) اللغة العربية ليست سهلة.
- 15) دار مدرس اللغة الروسية ليست في آخر هذا الشارع.
- 16) جامعة نمغان ليست بقديمة. 17) الأعمال اليدوية ليست سهلة.
- 18) المجالات العربية ليست قليلة في مكتبة جامعتنا. 19) المدرسون السوريون ليسوا كثيرين في بلادنا.
- 20) هؤلاء السادة ليسوا ضيوفاً.

ОЛТИНЧИ МАТН

شقة المدرس

بيت مدرسي جامعتنا في ضاحية المدينة في أحد الشوارع العريضة. وهذا البيت مؤلف من طابقين وهو عبارة عن بناية غير ضخمة. شقق هذا البيت نيرة ومشمسة. وفي الشقق مرافق عصرية: مطبخ وحمام ومغسلة ومصابيح كهربائية.

شقة مدرسنا في الطابق الأول. وفي الشقة غرفة الجلوس وهي غرفة الاستقبال ومطعم وغرفة النوم. في غرفة الاستقبال كثير من الأثاث وهي كراسي جميلة وطاولة وأريكة مريحة. والأرض مفروشة ببساط أحمر ذي نقوش ملونة وعلى نافذتي هذه سترتان حريرتان، جهازا التلفزيون الملون والفيديو على طاولة صغيرة. عند أستاذنا جهاز التليفون المحمول. وعلى حائط الغرفة صور والديه وفي غرفة النوم سرير عريض وخزانة للملابس ومرآة كبيرة وعالية. في وسط المطعم مائدة وعلى المائدة زهرية من البلور. ومطبخ الشقق في هذا البيت مزود بالغاز الطبيعي.

وراء هذا البيت بستان وفيه كثير من الأزهار المختلفة والأشجار المثمرة كالنجاح والمشمش والكمثرى والسفرجل والخوخ. هذا البستان لمدرسنا و مدرسونا في معظم الأوقات في بستانهم هذا.

112-маишқ. Олтинчи матн асосида қуйидаги савол-ларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) أين بيت مدرسي جامعتنا ؟ 2) في أي شارع بيت مدرسي جامعتنا ؟ 3) كم طابقاً في هذا البيت ؟ 4) هل هذا البيت عبارة عن بناية كبيرة ؟ 5) ما هي المرافق العصرية في شقق هذا البيت ؟ 6) في أي طابق شقة مدرسنا ؟ 7) كم غرفة في شقة مدرسنا ؟ 8) هل أريكة غرفة الاستقبال مريحة ؟ 9) ما لون البساط على الأرض ؟ 10) كم عدد النوافذ في غرفة الاستقبال ؟ 11) أين جهازا التلفزيون والفيديو ؟ 12) هل التليفون عند أستاذنا محمول ؟ 13) صور من على حائط

غرفة الاستقبال؟ 16) أين السرير العريض؟ 17) هل المرأة في غرفة النوم كبيرة أم صغيرة؟ 18) أين المائدة؟ 19) بم مزود مطبخ الشقق في هذا البيت؟ 21) أين بستان هذا البيت؟ 22) لمن البستان؟ 23) متى مدرسوننا في بستانهم؟ 24) أين معهد الاستشراق؟

113 – машқ. Қуйидаги гапларни кѝс феъли ёрдамида бўлишсиз шаклга айлантинг:

1) بيت مدرسي معهد الاستشراق في وسط المدينة. 2) شقق هذا البيت نيرة ومشمسة. 3) أرض الغرفة مفروشة ببساط أخضر. 4) الأثاث كثيرة في غرفة الاستقبال. 5) الستارتان على نافذتي هذه الغرفة. 6) جهازا التلفزيون والفيديو على طاولة صغيرة. 7) جهاز التلفزيون ملون. 8) جهاز التليفون لأستاذنا محمول. 9) على جدران غرفة الجلوس صور الوالدين. 10) المائدة في وسط المطعم. 11) على المائدة طعام لذيذ. 12) مطبخ هذه الشقة مزود بالغاز الطبيعي. 13) البستان أمام البيت. 14) الأشجار المثمرة والأزهار الجميلة في هذا البستان. 15) المدرسون في معظم الأوقات في بستانهم. 16) هذا الأستاذ مدرس اللغة الأوزبكية في كليتنا. 17) في هذه الشقة حمام. 18) المصابيح الكهربائية كثيرة في الشقة. 19) شقة أستاذنا في الطابق الثاني. 20) هذه الشقة مؤلفة من غرفتين.

114-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бу янги дарслар қийиң эмас. 2. Улар (мз.) бугдой-ранг эмаслар. 3. Ўша муҳандислар янги эмаслар. 4. Бу актёрлар ливанлик эмаслар. 5. Ўқув предметлари кўп эмас. 6. Бу кучли ёш йигит мисрлик эмас. 7. Жуброн Халил Жуброн суриялик ёзувчи эмас. 8. Искандария шаҳри Мисрнинг пойтахти эмас. 9. Гўзал Самарқанд Ўзбекистоннинг пойтахти эмас. 10. Бу икки катта дарахт орқасида бино йўқ. 11. Истироҳат парки катта ҳайкал

рўпарасида эмас. 12. Сиз (мн.) тўлин ойдек эмассиз. 13. Бу кўк чой қандли (қанд билан) эмас. 14. Икки дераза ўртасида телевизор йўқ. 15. Бу маъруза тиришқоқ талабалар учун эмас. 16. Ўша кинотеатрда полициячилар фильми йўқ. 17. Бу одам Намангандан эмас. 18. Имтиҳонлар яқин кунларда эмас. 19. Сизлар (мн.) узок қишлоқдан эмасмисизлар? 20. Биз Наманган университети толибалари эмасмиз.

115-машқ. Қуйидаги савол-жавобни арабчага ўғиринг:

- Бу қандай хона?
- Бу хона емакхонадир.
- Унда замонавий мебеллар борми?
- Ҳа, унда овқатланиш столи, стуллар ва юмшоқ диван бор.
- Емакхонада яна нима бор?
- Емакхонада симсиз телефон аппарати, кичкина стол устида рангли телевизор бор.
- Бу хонадон кимники?
- Бу хонадон завод муҳандисиники.
- Муҳандиснинг уйи янгими?
- Йўқ, у янги эмас.

116-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

غاز طبيعي، في السابق، في معظم الأوقات، رجل حضرمي، القسم العربي، قصة ممتعة، حالة جيدة، سوق المدينة، قلم رصاص، مدرس مصري، مكتبة الكلية، بدلة زرقاء اللون، البحر الأبيض المتوسط، الحرب العالمية الثانية، مدرس الأدب الأوزبكي، بناية غير ضخمة، شقق هذا البيت، مرافق عصرية، في الطابق الأول، غرفة الجلوس، مفروش بالبساط، نقوش ملونة، جهاز التليفون، سرير

عريض، خزانة للملابس، زهرية من البلور، أزهار مختلفة، الأشجار المثمرة، في الطابق الثاني، قلم حبر، كتب عربية، سيارة بيضاء، حدائق واسعة، الطرق الطويلة.

ЕТТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

I آَبَ (y) қайтмоқ (ء وب)	I تُوخُومٌ تُوخُومٌ
I أُتِيَ (u) келмоқ	I تَأَرَّ (a) қасос олмоқ
I أَخَذَ (y) олмоқ	I سُوْنِغٌ سُوْنِغٌ, кейин
I آَدَ (u) пишиқ бўлмоқ (ءيد)	I جَاءَ (u) келмоқ (جيء)
I أسبوعٌ أسبوعٌ. كُنْ. أسبوعٌ	I جَرُوْ (y) журъатли бўлмоқ
I أُسْرَةٌ أُسْرَةٌ	I جَلَسَ (u) ўтирмоқ
I أَسْفَى (a) афсусланмоқ	I جَمِيعٌ جَمِيعٌ барча, ҳамма
I أَكَلَّ أَكَلَّ ейиш, овқатланиш	I حَبَّ (u) севмоқ
I أَكَلَ (y) емоқ, овқатланмоқ	I حَسُنَ (y) яхши бўлмоқ
I أَمَرَ (y) буюрмоқ	I حَقُولٌ حَقُولٌ. كُنْ. حَقْلٌ
I أَمْسَ أَمْسَ кеча, кечаги кунда	I حَقَائِبٌ حَقَائِبٌ. كُنْ. حَقِيَّةٌ
I انْتَهَاءٌ انْتَهَاءٌ тугаш	I حَقِيَّةٌ حَقِيَّةٌ. كُنْ. حَقِيَّةٌ مَدْرَسِيَّةٌ
I أَوَى (u) паноҳ изламоқ	I خَافَ (a) қўрқмоқ (خوف)
I الْبَاقِي - الْبَاقِي қолган	I خَرَجَ (y) чикмоқ
I بَعَدَ (y) узоқлашмоқ	I دَبَّ (y) судралмоқ
I بَقِيَ (a) қолмоқ	I دَخَلَ (y) кирмоқ
I بَكَى (u) йиғламоқ	I دُرُوسٌ دُرُوسٌ. كُنْ. دَرَسَ

I دَقَّ (y) тақиллатмоқ
 دَقَّ بِالتَّلْفُونِ телефон қилмоқ
 I دَنَا (y) (دنو) яқинлашмоқ
 ذَهَابٌ кетиш
 I ذَهَبَ (a) кетмоқ, бормоқ
 I رَأَى (a) кўрмоқ
 رَاحَةٌ роҳат, дам
 I رَجَعَ (u) қайтмоқ
 رَقْمٌ кўп. أَرْقَامٌ рақам
 I رَمَى (u) отмоқ, ирғитмоқ
 زُبْدَةٌ сариеғ
 I سَاءَ (y) (سوء) ёмон бўлмақ
 I سَأَلَ (a) сўрамоқ
 سَرِيعًا тезда, зудлик билан
 I سَمِعَ (a) эшитмоқ, қулоқ
 солмоқ
 I سَوَّى (a) тенглашмоқ
 شَايٌ чой
 I شَرَبَ (a) ичмоқ
 شَطْرُنْجٌ шахмат
 I شَوَى (u) қовурмоқ
 صَابُونٌ совун
 I طَلَّبَ (y) илтимос қилмоқ,
 талаб қилмоқ

عَادَةٌ одат, ~ одатда
 I عَرَفَ (u) билмоқ, танимоқ
 عَشَاءٌ кечки овқат, кечлик
 عُضْوٌ кўп. أَعْضَاءٌ аъзо
 عُطْلَةٌ ҳордиқ куни, каникул
 I عَلِمَ (a) билмоқ
 عَوْدَةٌ қайтиш
 عِيدٌ кўп. أَعْيَادٌ байрам, ҳайит
 غَدَا эртага
 غَدَاءٌ тушлик
 غُرْفَةُ الْأَكْلِ емакхона
 I غَسَلَ (u) ювмоқ
 I فَأَذَّ (a) қамраб олмоқ
 I فَتَحَ (a) очмоқ
 I فَرَّ (u) қочмоқ
 فُطُورٌ нонушта
 فَنَاجِيْنٌ кўп. فَنَاجِيْنٌ пиёла
 I فَهِمَ (a) тушунмоқ
 I قَالَ (y) (قول) айтмоқ, демоқ
 I قَامَ (y) (قوم) турмоқ; ...ب~
 бажармоқ
 I قَرَأَ (a) ўқимоқ (китобни)
 I قَرُبَ (y) яқинлашмоқ
 I قَضَى (u) ўтказмоқ (вақтни)

قَطَعَة кўп. قَطَعَ бўлак, парча

I قَلَّ (u) озаймоқ

I كَانَ (y) бўлмоқ, эмоқ

I كَتَبَ (y) ёзмоқ

كَالْعَادَةِ одатдагидек

I لَبَسَ (a) киймоқ

لَبَنٌ кўп. أَلْبَانٌ сут

I لَعِبَ (a) ўйнамоқ

I لَقِيَ (a) учратмоқ

مُتَأَخَّرًا кеч, кечикиб

① مَتَحَفُ الْفُنُونِ санъат музейи

I مَدَّ (y) чўзмоқ

I مَسَّ (a) тегиб кетмоқ

مَسْلُوقٌ сувда қайнатилган

مُطَالَعَةٌ мутолаа, ўқиш

مُفْرَدٌ ёлғиз; بِالْـ ёлғиз ҳолда

مَقَالَةٌ мақола

مَنْزِلِي уйга тегишли

مُنْفَرِدٌ ёлғиз; بِـ – ёлғиз ҳолда

I نَزَلَ (u) тушмоқ

I نَظَّفَ (y) озода бўлмоқ

I نَهَضَ (a) уйғонмоқ

وَاجِبٌ кўп. وَاجِبَاتٌ вазифа

وَاقِعٌ قَرِيْبًا مِنْ مَعْمَلَاتِنَا институтимиз

яқинига жойлашган

وَزَارَةُ الْخَارِجِيَّةِ Ташқи Ишлар

вазирлиги

I وَصَلَ (u) етиб келмоқ

I وَضَعَ (a) қўймоқ

I وَطِنَ (a) топтамоқ

I وَعَدَ (u) ваъда бермоқ

I وَهَبَ (a) бермоқ

I يَتِمَ (u) етим бўлмоқ

I يَسِرَ (a) қулай бўлмоқ

I يَقِظَ (a) уйғоқ бўлмоқ

I يَنْسَ (a) умидсизланмоқ

§ 45. ФЕЪЛ ҲАҚИДА УМУМИЙ МАЪЛУМОТ

Иш-ҳаракат ёки ҳолатни билдирувчи бу сўз туркуми араб тили грамматикасида жуда катта ўрин тутди,

чунки жуда кўп бошка туркум сўзлари ҳам асосан феъл ўзаклари заминида ясалади.

Феъллар, илгари айтганимиздек, уч ўзак ундошли ва тўрт ўзак ундошлиларга бўлинади ва уларнинг кўпчилигини уч ўзак ундошли феъллар ташкил этади.

Бу ўзак ундошлар атрофидаги унлиларни ўзгартириш, у ёки бу ўзак ундошни иккилантириш, бирор ноўзак ундошни киритиш йўли билан феълларнинг ҳосила шакллари ясалади. Ҳосила шаклдаги феълларнинг, табиийки, мазмунида ҳам ўзгариш содир бўлади. Ҳосила шаклларни боблар деб аташ қабул қилинган. Уч ўзак ундошли феълларнинг 15 та, тўрт ўзак ундошли феълларнинг 4 та боби мавжуд. Бу бобларга уларни ўзаро фарқлаш учун ном қўйилган. Араб тадқиқотчилари уч ўзак ундошли феълнинг бошланғич шаклини *فِعْلٌ ثَلَاثِيٌّ مُجَرَّدٌ* - фи'лун сулāсиййун мужаррадун, тўрт ўзак ундошли феълнинг бошланғич шаклини эса *فِعْلٌ رُبَاعِيٌّ مُجَرَّدٌ* - фи'лун рубā'иййун мужаррадун деб, қолган бобларни эса шу бобнинг ҳаракат номи (масдари) атамаси билан атаганлар. Масалан: *بَابُ التَّفْعِيلِ* – бāбу-ттаф'īли – тафъил боби, *بَابُ الْإِفْتِعَالِ* – бāбу-л'ифти'āли – ифтиол боби ва ҳ.з. Замонавий адабиётларда бу бобларга тартиб рақами берилган ва улар рим рақамлари билан ифодаланади. Масалан: II боб, VII боб, XII боб ва ҳ.з.

Феълнинг барча боблари ўтган ва ҳозирги-келаси замонга эга. Улар шахсда, сонда, жинсда тусланади. Феъллар араб тилида аниқ ва мажхул нисбатга эга. Бундан ташқари феълларнинг 5 та майли мавжуд.

Ўзбек тилидан фарқли ўлароқ, араб тилидаги феъллар инфинитив – феълнинг ноаниқ шаклига эга

эмас. Шунинг учун замонавий луғатларда феълнинг ўтган замон III шахс бирлик музаккар шакли шартли равишда инфинитив сифатида қабул қилинган. Масалан:

كَتَبَ – асл маъноси: у (мз) ёзди, шартли маъноси: ёзмок.

§ 46. УЧ ЎЗАК УНДОШЛИ ФЕЪЛЛАР

Уч ўзак ундошли феъллар араб тилида феълларнинг асосий қисмини ташкил этади. Унинг ҳаммаси бўлиб ўн беш боби мавжуд. Шундан ўн боби ҳозирги араб адабий тилида фаол иштирок этади. Қолган беш боби эса қадимги араб тилида кенг ишлатилган, лекин кейинчалик истеъмолдан чиқиб кетган.

§ 47. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I бобдаги кўпчилик феълларнинг ўтган замони **فَعَلَّ** шаклида ҳосил бўлади. Масалан: **ذَهَبَ** – кетмок, **دَخَلَ** – кирмок, **خَرَجَ** – чикмок. Бундан ташқари қисман **فَعَلَ** ва **فَعِلَّ** шаклидаги феъллар ҳам учраб туради. Масалан: **شَرِبَ** – ичмок, **عَلِمَ** – билмок, **نَظَّفَ** – покиза бўлмок, **حَسُنَ** – яхши бўлмок ва ҳ.з.

Умуман, I боб феълининг ўтган замони **فَعَلَّ** қолипига эга бўлиб, **فَعَلَ** ва **فَعِلَّ** шакллари ҳам ўтимли, ҳам ўтимсиз феъллар бўлиши мумкин. **فَعَلَ** шаклидаги феъллар эса фақат ўтимсиз феъллардир.

I боб феъли ўтган замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	فَعَلَ	فَعَلَا	فَعَلُوا
	МН	فَعَلْتُ	فَعَلْنَا	فَعَلْنَا
II	МЗ	فَعَلْتِ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُمْ
	МН	فَعَلْتِ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُمْ
I	МЗ	فَعَلْتُ		فَعَلْنَا
	МН			

Масалан: كَتَبَ – У (мз) ёзди, خَرَجُوا – Улар (мз) чиқдилар, شَرِبْتُمْ – Сизлар (мз) ичдингизлар, نَظَفْنَا – Биз покиза бўлдик.

Барча бобдаги ўтган замон феълининг инкор шакли феъл олдига مَا юкламасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

مَا كَتَبْتَ – У (мн) ёзмади, مَا خَرَجْنَا – Улар (мн) чиқишмади, مَا شَرِبْتُمَا – Сиз (икки киши) ичмадингиз.

I боб феъли мажхул нисбатининг ўтган замони ҳар уч шаклдаги феъллардан فَعَلَ вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

ضَرَبَ – урмоқ, → ضَرِبَ – урилмоқ,

شَرِبَ – ичмоқ, → شَرِبَ – ичилмоқ.

Мажхул нисбатнинг шахс-сонда тусланиши аниқ нисбатдаги феълнинг тусланишидан фарқ қилмайди.

Мажхул нисбат феълининг ишлатилиши араб тилида бир оз мураккаброқ. У ўзбек тилидаги мажхул нисбат феъли ифодаламайдиган тушунчаларни ҳам ифодалаши мумкин. Масалан: سَأَلَ – сўрамоқ феълидан سَأَلْتُ – мен сўрадим, шунинг мажхул нисбати سَأَلْتُ – «мен

сўралдим» маъносидан ташқари «мендан сўрадилар» маъносини ҳам билдиради. Шунингдек, غَضِبَ – газабланмоқ феълидан غَضِبْتُ – мен газабландим, غَضِبْتُمْ – «мен газаб остида қолдим», «мендан газабландилар» маъносини ифодалайди.

Барча боблардаги ўтган замон феъли олдидан (аниқ ва мажхул нисбатларида) لَقَدْ ёки قَدْ юкламаси келиши мумкин ва у иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бажариб бўлинганлигини билдиради. Масалан:

قَدْ سَأَلْتُ – сўраганман, сўраган эдим,

لَقَدْ خَرَجَ. – у (мз) чиққан, чиққан эди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

117-машқ. Юқоридаги мавзуларда ишлатилган феълларнинг маъносини ёдланг.

118-машқ. حَسُنَ، عَلِمَ، ذَهَبَ феълларининг ўтган замонда қуйидаги шахс ва сонга мос шаклини топинг:

Сиз (мн.); улар (мз.); мен; биз иккимиз; сиз (мз.); улар (мн.); улар иккови (мз.); сиз иккинги; у (мз.); у (мн.).

119-машқ. دَخَلَ، شَرِبَ، نَظَفَ феълларининг қуйидаги кишилик олмошларига мос шаклини топинг (ўтган замонда):

هم، أنتن، نحن، هما (мз.)، أنت، أنا، أنت، هو، أنتم، هي

120-машқ. Қуйидаги гапларни олмош иштирокисиз арабчага ўғиринг:

1. Мен кетдим. 2. У (мз.) кирмади. 3. Сиз (мн.) чикдингиз. 4. Биз ёзиб бўлдик. 5. Сиз (мн.) ғазабланмадингиз. 6. Улар (мн.) урмадилар. 7. У (мз.) пок бўлди. 8. Биз ичмадик. 9. У иккиси (мн.) кириб бўлишди. 10. Сизлар (мз.) кетдингизлар. 11. Сизлар (мн.) чикдингизлар. 12. Биз чикмадик. 13. Мен билмадим. 14. Уни (мн.) билмадилар (у билинмади). 15. Бизни уришмади (биз урилмадик). 16. Мендан ғазабландилар (мен ғазаб остида қолдим). 17. У иккиси (мз.) киришди. 18. У иккиси (мз.) кириб бўлишди. 19. Сизлар (мз.) ичмадингизлар. 20. У (мн.) қаерга кетди? 21. Нима учун сиз иккинги ичдингиз? 22. Улар (мн.) чикмадиларми? 23. Улар иккиси (мн.) нима ёзишди? 24. Сиз иккинги ғазабланмадингизми? 25. Нима учун улар (мз.) кетишди? 26. Қачон ёздик? 27. Сиз (мн.) урдингизми, урмадингизми? 28. Нима учун биз билинмадик? 29. Мен ғазаб остида қолмадимми? 30. Сизлар (мз.) нима учун ичмадингизлар? 31. Сиз (мн.) ёзиб бўлгансиз. 32. Улар (мн.) чиқиб бўлишди. 33. У иккиси (мз.) кетиб бўлишди. 34. Биз кириб бўлдик. 35. Бизни урдилар (биз урилдик). 36. Сизларни (мз.) уришмади (сизлар урилмадингизлар). 37. Сиз (мн.) ғазабландингиз ёки ғазабланмадингиз. 38. Улар (мз.) ғазабландилар ёки ғазаб остида қолдилар. 39. У (мз.) ёзиб бўлди ва кетди. 40. Биз чикмадик.

§ 48. НОТЎҒРИ ФЕЪЛАРНИНГ ЎТГАН ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

Нотўғри феълларнинг куйидаги шакллари мавжуд:

1. Иккиланган феъллар. Иккинчи ва учинчи ўзак ундошлари бир хил товушдан иборат бўлган феъллар иккиланган феъллар дейилади. Бундай феълларнинг айрим шахс-сонларида бир хил ўзак ундошлар ёнма-ён келади. Масалан:

حَبَّ → حَبٌ – севмок,   قَلَّلَ → قَلٌّ – озаймок,

مَسِسَ → مَسٌ – тегиб кетмок,   دَبَّ → دَبٌ – судралмок.

Бу феъллар ўтган замонда куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قَلٌّ	قَلًّا	قَلُّوا
	МН	قَلَّتْ	قَلَّتَا	قَلَلْنِ
II	МЗ	قَلَلْتُ	قَلَلْتُمَا	قَلَلْتُمْ
	МН	قَلَلْتِ	قَلَلْتُمَا	قَلَلْتُنَّ
I	МЗ	قَلَلْتُ		قَلَلْنَا
	МН			

Яна бир мисол:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	مَسٌ	مَسًّا	مَسُّوا
	МН	مَسَّتْ	مَسَّتَا	مَسِسْنِ
II	МЗ	مَسِسْتُ	مَسِسْتُمَا	مَسِسْتُمْ
	МН	مَسِسْتِ	مَسِسْتُمَا	مَسِسْتُنَّ
I	МЗ	مَسِسْتُ		مَسِسْنَا
	МН			

Бу феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قُلُّ	قُلَّا	قُلُّوا	مُسَّ	مُسَّا	مُسُّوا
	МН	قُلَّتْ	قُلْنَا	قُلِّلْنَا	مُسَّتْ	مُسَّتَا	مُسِسْنَا
II	МЗ	قُلِّلْتُ	قُلِّلْتُمَا	قُلِّلْتُمْ	مُسِسْتُ	مُسِسْتُمَا	مُسِسْتُمْ
	МН	قُلِّلْتُ	قُلِّلْتُمَا	قُلِّلْتُنَّ	مُسِسْتُ	مُسِسْتُمَا	مُسِسْتُنَّ
I	МЗ	قُلِّلْتُ		قُلِّلْنَا	مُسِسْتُ		مُسِسْنَا
	МН						

Юқоридаги мисоллардан кўриниб турибдики, айрим шахс-сонда бир хил ўзак ундошлар уюшган. Бундай уюшиш агар улар орасидаги унли қисқа бўлса ва у унли очик бўғинни ташкил этса содир бўлади. Масалан:

قُلَّا → قُلُّ , قُلِّلْتُ → قُلَّتْ ва ҳ.з.

Агар бир хил икки ундошнинг иккинчиси сукунли бўлса ва у бўғинни ёпаётган бўлса, уюшиш содир бўлмайди. Масалан: قُلِّلْنَا → قُلِّلْنَا .

II. Ҳамзали феъллар. Ўзак таркибида ҳамза товуши иштирок этган феъл ҳамзали феъллар дейилади. Ҳамзанинг қайси ўзак ундош ўрнида келишига қараб, бу феъллар уч турга бўлинади:

1. Биринчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феъл. Масалан:

أَسَفَ – афсусланмоқ, أَمَرَ – буюрмоқ,

أَمَلَ – умид қилмоқ, أَكَلَ – емоқ,

أَسَرَ – асир қилмоқ, أَدِنَ – рухсат бермоқ.

Буларнинг ўтган замонда тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَمَرَ	أَمَرَا	أَمَرُوا
	МН	أَمَرْتُ	أَمَرْتَا	أَمَرْنَا
II	МЗ	أَمَرْتِ	أَمَرْتُمَا	أَمَرْتُمْ
	МН	أَمَرْتِ	أَمَرْتُمَا	أَمَرْتُنَّ
I	МЗ МН	أَمَرْتُ		أَمَرْنَا

Мажхул нисбатда ҳам фонетик ўзгариш содир бўлмайди.

2. Иккинчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феъллар. Масалан:

فَأَدَّ – қамраб олмоқ, سَأَلَ – сўрамоқ, تَلَّزَّ – қасос олмоқ.

Буларнинг тусланиши ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	سَأَلَ	سَأَلَا	سَأَلُوا
	МН	سَأَلْتُ	سَأَلْتَا	سَأَلْنَا
II	МЗ	سَأَلْتِ	سَأَلْتُمَا	سَأَلْتُمْ
	МН	سَأَلْتِ	سَأَلْتُمَا	سَأَلْتُنَّ
I	МЗ МН	سَأَلْتُ		سَأَلْنَا

Бундай феълларнинг мажхул нисбатида ҳам товуш ўзгариши содир бўлмайди, лекин имлода ҳамзанинг ёзилиши билан боғлиқ ўзгаришлар бўлади. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	سُئِلَ	سُئِلَا	سُئِلُوا
	МН	سُئِلْتُمْ	سُئِلْتَا	سُئِلْتُمْ
II	МЗ	سُئِلْتُمْ	سُئِلْتُمَا	سُئِلْتُمْ
	МН	سُئِلْتُمْ	سُئِلْتُمَا	سُئِلْتُمْ
I	МЗ МН	سُئِلْتُمْ		سُئِلْنَا

3. Учинчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феъллар. Масалан:

قَرَأَ – ўқимок, خَبَأَ – яширинмок,

بَطُوَ – секинламок, جَرُؤَ – журъатли бўлмок.

Бу феъллар шахс-сонда тусланганида, ҳамза товуши имлоси қоидалари асосида айрим ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قَرَأَ	قَرَأَ	قَرَأُوا	جَرُؤَ	جَرُؤَا	جَرُؤُوا
	МН	قَرَأْتُمْ	قَرَأْتَا	قَرَأْتُمْ	جَرُؤْتُمْ	جَرُؤْتُمَا	جَرُؤْتُمْ
II	МЗ	قَرَأْتُمْ	قَرَأْتُمَا	قَرَأْتُمْ	جَرُؤْتُمْ	جَرُؤْتُمَا	جَرُؤْتُمْ
	МН	قَرَأْتُمْ	قَرَأْتُمَا	قَرَأْتُمْ	جَرُؤْتُمْ	جَرُؤْتُمَا	جَرُؤْتُمْ
I	МЗ МН	قَرَأْتُمْ		قَرَأْنَا	جَرُؤْتُمْ		جَرُؤْنَا

Мажхул нисбатда ҳам ҳамзанинг имлосига алоқадор ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قُرِيءٌ	قَرِنَا	قُرُونَا	جُرِيءٌ	جُرِنَا	جُرُونَا
	МН	قُرَيْتٌ	قَرِنَتَا	قَرِنَنَ	جُرَيْتٌ	جُرِنَتَا	جُرِنَنَ
II	МЗ	قُرَيْتٌ	قُرَيْتُمَا	قُرَيْتُهُمْ	جُرَيْتٌ	جُرَيْتُمَا	جُرَيْتُهُمْ
	МН	قُرَيْتٌ	قُرَيْتُمَا	قُرَيْتُنَّ	جُرَيْتٌ	جُرَيْتُمَا	جُرَيْتُنَّ
I	МЗ МН	قُرَيْتٌ	.	قَرِنْنَا	جُرَيْتٌ		جُرِنْنَا

III. Заиф феъллар. Ўзак таркибида **و** – «в» ёки **ى** – «й» ундоши мавжуд бўлган феъллар заиф феъллар дейилади. Ўзак таркибида учровчи **و** – «в», **ى** – «й» ундошлари, шунингдек, улар ўрнида келиши мумкин бўлган **ا** – алиф ҳарфи ҳарфи иллатлар (ар. **حُرُوفٌ عَلِيَّةٌ** – ҳу-рўфу ‘иллатин) дейилади. Бу феъллар **و** ёки **ى** ундошининг тушиб қолиши ёки бошқа товушга ўзгариши билан боғлиқ айрим хусусиятларга эга.

و – «в» ёки **ى** – «й» ундошининг қайси ўзак ундош ўрнида келишига қараб, заиф феъллар учга бўлинади:

1. Солимсифат феъллар (ар. **مِثَالٌ** – мисālун). Булар ўзагининг биринчи ундоши **و** – «в» ёки **ى** – «й» товушидан иборат бўлган феъллардир. Масалан:

وَصَلَ – етиб келмоқ, **يَقِظُ** – ҳушёр тортмоқ,
يَتِمُّ – етим бўлмоқ, **يَسِرُ** – қулай бўлмоқ.

Бундай феъллар ва уларнинг мажхул нисбати ўтган замонда тусланганида солим феъллардан мутлақо фарк қилмайди.

2. Ажваф феъллар. Булар иккинчи ўзак ундоши **و** – «в» ёки **ى** – «й» товушидан иборат бўлган феъллардир. Ажваф феъллар шахс-сонда тусланганида катта товуш ўзгаришлари содир бўлади.

Агар иккинчи ўзак ундош бўлган **و** ёки **ى** ҳарфи «-ава-», «-ави-», «-аву-», «-айа-», «-айи-», «-айу-» товуш бирикмалари таркибида келса ва учинчи ўзак ундош билан бўғин ёпилмаса, юқоридаги товуш бирикмалари «ā» га айланади ва **ا** (алиф) билан ёзилади. Масалан:

قَوْلٌ → قَالَ – айтмоқ,

سَيْرٌ → سَارَ – бормоқ, кезмоқ,

خَوْفٌ → خَافَ – қўрқмоқ.

Агар учинчи ўзак ундош билан бўғин ёпилса, яъни у суқун ҳаракатини олса, иккинчи ўзак ундош ва ундан олдинги қисқа «а» тушиб қолади:

سِرْتُ → سِيرْتُ   خَفْتُ → خَوَفْتُ   قُلْتُ → قَوْلْتُ

Хуллас, ажваф феъллар қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик'	Иккилик	Кўплик
III	M3	قَالَ	قَالَا	قَالُوا	سَارَ	سَارَا	سَارُوا
	MH	قَالَتْ	قَالَتَا	قَلْنَ	سَارَتْ	سَارَتَا	سِرْنَ
II	M3	قُلْتُ	قُلْتُمَا	قُلْتُمْ	سِرْتُ	سِرْتُمَا	سِرْتُمْ
	MH	قُلْتِ	قُلْتُمَا	قُلْتُنَّ	سِرْتُ	سِرْتُمَا	سِرْتُنَّ
I	M3 MH	قُلْتُ		قُلْنَا	سِرْتُ		سِرْنَا

Ажваф феълларнинг мажхул нисбатидаги «-уви-», «-уйи-» товуш бирикмалари «ū» га ўзагаради. Масалан:

قَوْلٌ → قِيلَ – айтилмоқ, дейилмоқ,

سَيْرٌ → سِيرَ – юрилмоқ, сайр қилинмоқ.

Булар ўтган замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	قِيلَ	قِيلاً	قِيلُوا	خِيفَ	خِيفَا	خِيفُوا
	MH	قِيْلَتْ	قِيْلَتَا	قِيْلْنَ	خِيفَتْ	خِيفَتَا	خِيفْنَ
II	M3	قَلَتْ	قَلْتَمَا	قَلْتُمْ	خَفَتْ	خَفْتَمَا	خَفْتُمْ
	MH	قَلَتْ	قَلْتَمَا	قَلْتُنَّ	خَفَتْ	خَفْتَمَا	خَفْتُنَّ
I	M3	قَلْتُ		قَلْنَا	خَفْتُ		خَفْنَا
	MH						

Бу тусланишдан кўриниб турибдики, айрим феълларнинг I, II шахси ва III шахс кўплик муаннас шакллари аниқ ва мажхул нисбатларда бир хил кўринишга эга. Қиёсланг:

خَفْتُ، خَفْتُ، خَفْتُ ва ҳ.з. → خَافَ

خَفْتُ، خَفْتُ، خَفْتُ ва ҳ.з. → خِيفَ

سِرْتُ، سِرْتُ، سِرْتُ ва ҳ.з. → سَارَ

سِرْتُ، سِرْتُ، سِرْتُ ва ҳ.з. → سِيرَ

Ажваф феълларнинг бири كَانَ феълидир. كَانَ феълининг маъноси «бўлмоқ»дир. Бу феъл ўтган замонда шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	كَانَ	كَانَا	كَانُوا
	МН	كَانَتْ	كَانَتَا	كَانَتْ
II	МЗ	كُنْتَ	كُنْتُمَا	كُنْتُمْ
	МН	كُنْتِ	كُنْتُمَا	كُنْتُمْ
I	МЗ	كُنْتُ		كُنَّا
	МН			

Ўзбек тилидаги «бўлмоқ» феъли каби араб тилида ҳам бу феъл икки вазифани бажаради:

1. Мустақил феъл вазифасини. Масалан:

أَمْسِ كُنْتُ فِي الْقَرْيَةِ – Кеча мен қишлоқда бўлдим.

2. От ёки сифат билан бирга келиб, ўтган ёки келаси замонда турган қўшма феълнинг ёрдамчи феъли вазифасини. Бунда бу феъл билан келган от ёки сифат ноаниқ ҳолатда эга билан жинсда ва сонда мослашгани ҳолда тушум келишигида келади. Масалан:

كَانَ الطَّالِبُ مَرِيضًا – Талаба касал эди.

كَانَتْ فَاطِمَةُ طَالِبَةً – Фотима талаба эди.

كُنَّا تَلَامِيذًا – Биз ўқувчи бўлган эдик.

3. Ноқис феъллар. Учинчи ўзак ундоши و – «в» ёки ى – «й» ундошидан иборат бўлган заиф феъллар ноқис феъллар дейилади. Масалан:

(ب ك ى) ўзаги – йиғламоқ,

(د ن و) ўзаги – яқинлашмоқ,

(ل ق ى) ўзаги – учратмоқ.

Ноқис феълларнинг ўтган замонда қуйидаги кўринишлари мавжуд:

а) **فَعَلَ** вазнидаги ноқис феълларнинг тусланиши қуйидагича:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	بَكِيَ	بَكَيَا	بَكَوْا	دَنَا	دَنَوَا	دَنَوْا
	MH	بَكَتْ	بَكَتَا	بَكَتْنَ	دَنَتْ	دَنَتَا	دَنَوْنَ
II	M3	بَكَتَ	بَكَتَمَا	بَكَتُمْ	دَنَوْتُ	دَنَوْتُمَا	دَنَوْتُمْ
	MH	بَكَتِ	بَكَتِمَا	بَكَتْنِ	دَنَوْتِ	دَنَوْتِمَا	دَنَوْتِنِ
I	M3 MH	بَكَتِ		بَكَتْنَا	دَنَوْتُ		دَنَوْنَا

Эслатма. 1. III шахс бирлик музаккар шаклида учинчи ўзак ундош **ى** – «й» бўлса, алиф мақсура билан, **و** – «в» бўлса **ا** (алиф) билан ёзилади.

2. Бирикма олмош кўшилганида, феъл охиридаги **ى** (алиф мақсура) **ا** (алиф) ҳарфига ўзгаради. Масаан: **رَمَى** – отди, **رَمَاهُ** – уни отди.

б) **فَعِلَ** вазнидаги ноқис феъллар қуйидагича тусланади:

(**ل ق ى**) ўзаги – учратмоқ.

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	لَقِيَ	لَقِيَا	لَقَوْا
	MH	لَقِيَتْ	لَقِيَتَا	لَقِيْنَ
II	M3	لَقَيْتَ	لَقَيْتُمَا	لَقَيْتُمْ
	MH	لَقَيْتِ	لَقَيْتِمَا	لَقَيْتِنِ
I	M3 MH	لَقَيْتِ		لَقَيْتْنَا

Эслатма. Ноқис феъллар ичида **فَعَلَ** вазнига тушадигани деярли йўқ.

в) ҳар уч типдаги феълнинг мажҳул нисбати бир хил вазнда тусланади:

لَقِيَ → لَقِيَ , دَنَا → دُنِيَ , بَكَى → بَكِيَ .

Бу мажҳул нисбатдаги феълларнинг охирги қисми **لَقِيَ** феълининг аниқ нисбатидаги қисми билан бир хил бўлганлиги сабабли, шахс-сонда тусланиши ҳам **لَقِيَ** феълининг аниқ нисбати билан бир хилдир. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	بَكِيَ	بَكِيَا	بَكُوا	دُنِيَ	دُنِيَا	دُنُوا
	МН	بَكَيْتُ	بَكَيْتَا	بَكَيْنَ	دُنَيْتُ	دُنَيْتَا	دُنَيْنَ
II	МЗ	بَكَيْتُ	بَكَيْتَمَا	بَكَيْتُمْ	دُنَيْتُ	دُنَيْتَمَا	دُنَيْتُمْ
	МН	بَكَيْتُ	بَكَيْتَمَا	بَكَيْتُنَّ	دُنَيْتُ	دُنَيْتَمَا	دُنَيْتُنَّ
I	МЗ МН	بَكَيْتُ		بَكَيْنَا	دُنَيْتُ		دُنَيْنَا

§ 49. ИККИ ЁҚЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ЎТГАН ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

Ўзакдаги ундошлардан иккитаси ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар икки ёқлама нотўғри феъллар дейилади. Бу тоифадаги феъллар ҳақида гап кетганда, « (хамза) товуши ҳам ҳарфи иллатлар таркибига киритилади.

Ҳарфи иллатларнинг қайси ўринда турганлигига қараб, бу феъллар ўзига хос йўл билан тусланади. Буларни уч турга бўлиш мумкин:

1. Биринчи ва иккинчи ундошлари ҳарфи иллатлардан иборат бўлган феъллар. Масалан:

وَأَلَّ – паноҳ сўрамоқ, يَنْسَى – умидсизланмоқ,

(ء و ب) أَبَّ – қайтмоқ, (ء ي د) آذَّ – пишиқ бўлмоқ.

Солимсифат феъллар ўтган замонда солим феъллардан фарқ қилмаганлиги сабабли, وَأَلَّ ва يَنْسَى феъллари типдаги феъллар ҳам солим феъллар каби тусланади.

آب, آذ феълларида эса, ажваф феълларда бўладиган ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَب	أَبَا	أَبْوَا	آذ	آذَا	آذُوا
	МН	أَبْت	أَبْنَا	أَبْن	آذْت	آذْنَا	إِذْن
II	МЗ	أَبْت	أَبْتَمَا	أَبْتُمْ	إِذْت	إِذْتَمَا	إِذْتُمْ
	МН	أَبْت	أَبْتَمَا	أَبْتُن	إِذْت	إِذْتَمَا	إِذْتُن
I	МЗ	أَبْت		أَبْنَا	إِذْت		إِذْنَا
	МН						

2. Ўзакдаги биринчи ва учинчи ундошлар ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар. Масалан:

أَتَى – келмоқ, وَطَى – топтамоқ,

وَفَى – вафо қилмоқ, وَفَى – ҳимоя қилмоқ.

Тушлашда бу ҳарфи иллатларнинг қайси ўринда келаётганига эътибор бериш керак: وَطَى феълида ҳам

солимсифат, ҳам ҳамзали феъл хусусияти мавжуд. **آتَى** феълида эса ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феълнинг хусусияти бор, **وَفَى**, **وَفَى** феълларида бўлса, ҳам солимсифат, ҳам ноқис феъллар хусусияти мужассамлашган.

وَطَى феъли ўтган замонда солим феъллар билан бир хил. Қолганлари эса қуйидаги тарзда тусланади:

آتَى – феъли

وَفَى - феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	آتَى	آتَا	آتَوْا	وَفَى	وَفَا	وَفَوْا
	МН	آتَتْ	آتَا	آتَيْنَ	وَفَتْ	وَفَتَا	وَفَيْنَ
II	МЗ	آتَيْتَ	آتَيْتُمَا	آتَيْتُمْ	وَفَيْتَ	وَفَيْتُمَا	وَفَيْتُمْ
	МН	آتَيْتِ	آتَيْتُمَا	آتَيْتُنَّ	وَفَيْتِ	وَفَيْتُمَا	وَفَيْتُنَّ
I	МЗ	آتَيْتُ		آتَيْنَا	وَفَيْتُ		وَفَيْنَا
	МН						

3. Ўзакдаги иккинчи ва учинчи ундошлар ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар. Масалан: **سَاءَ** (с о ʼ) – ёмон бўлмоқ, **جَاءَ** (ж ʼ ʼ) – келмоқ, **رَأَى** (р ʼ ʼ) – кўрмоқ, **سَوَى** (с о ʼ) – тенглашмоқ, **شَوَى** (ш о ʼ) – қовурмоқ кабилар. Булардан **سَاءَ**, **جَاءَ** каби феъллар ўзида ҳам ҳамзали, ҳам ажваф феъллар хусусиятини, **رَأَى** – феъли ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феъллар хусусиятини мужассамлаштирган. **سَوَى**, **شَوَى** каби феълларда эса, иккинчи ўзак ундош бўлган **و** – «в» ҳарфига ҳарфи иллат сифатида қаралмайди.

سَاء – типидаги феъллар

جَاء – типидаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	سَاء	سَاء	سَاءُوا	جَاء	جَاء	جَاءُوا
	MH	سَاءَاتُ	سَاءَاتَا	سُونُ	جَاءَتْ	جَاءَتَا	جِنُّ
II	M3	سُونُ	سُونِمَا	سُونُمُ	جِنْتُ	جِنْتِمَا	جِنْتُمُ
	MH	سُونُ	سُونِمَا	سُونُنُ	جِنْتُ	جِنْتِمَا	جِنْتُنُ
I	M3 MH	سُونُ		سُونَا	جِنْتُ		جِنْنَا

رَأَى – типидаги феъллар

سَوَى – типидаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	رَأَى	رَأَيَا	رَأَوْا	سَوَى	سَوَيَا	سَوَوْا
	MH	رَأَاتُ	رَأَاتَا	رَأَيْنُ	سَوَيْتُ	سَوَيْتَا	سَوَيْنُ
II	M3	رَأَيْتُ	رَأَيْتِمَا	رَأَيْتُمُ	سَوَيْتُ	سَوَيْتِمَا	سَوَيْتُمُ
	MH	رَأَيْتُ	رَأَيْتِمَا	رَأَيْتُنُ	سَوَيْتُ	سَوَيْتِمَا	سَوَيْتُنُ
I	M3 MH	رَأَيْتُ		رَأَيْنَا	سَوَيْتُ		سَوَيْنَا

شَوَى – типидаги феъллар қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	شَوَى	شَوَيَا	شَوَوْا
	MH	شَوَاتُ	شَوَاتَا	شَوَيْنُ
II	M3	شَوَيْتُ	شَوَيْتِمَا	شَوَيْتُمُ
	MH	شَوَيْتُ	شَوَيْتِمَا	شَوَيْتُنُ
I	M3 MH	شَوَيْتُ		شَوَيْنَا

Бундан ташқари араб тилида ҳар уч ўзак ундоши ҳам ҳарфи иллатдан иборат бўлган иккита феъл мавжуд: *أوى* – паноҳ изламоқ, *وأى* – ваъда бермоқ. Улар қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أوى	أويَا	أَوْوا	وَأى	وَأَيَا	وَأَوْوا
	МН	أوتُ	أوتَا	أوتِنَ	وَأتُ	وَأتَا	وَأتِنَ
II	МЗ	أويتَ	أويتَمَا	أويتُمُ	وَأيتَ	وَأيتَمَا	وَأيتُمُ
	МН	أويتِ	أويتَمَا	أويتِنَ	وَأيتِ	وَأيتَمَا	وَأيتِنَ
I	МЗ	أويتُ		أويتَا	وَأيتُ		وَأيتَا
	МН						

Амалий машғулот учун топшириқлар

121-машқ. Юқоридаги мавзуларда ишлатилган феълларнинг маъносини ёдланг.

122-машқ. Қуйидаги феълларнинг турини аниқланг:

Мисол: *قُلُ* - иккиланган феъл, *سَارَ* - ажсваф феъл ва ҳ.з.

- 1) لَقِيَ. 2) قَالَ. 3) جَاءَ. 4) سَوِيَ. 5) أوى. 6) وَطِئَ. 7) رَمَى.
- 8) قرأ. 9) أمر. 10) أتى. 11) آب. 12) يش. 13) يتم. 14) جرؤ.

15) مَسَّ. 16) ثَارَ. 17) يَسِرَ. 18) دَنَا. 19) خَافَ. 20) بَكَى. 21) فَأَادَ. 22) يَقِظَ. 23) حَبَّ. 24) وَصَلَ.

123-машқ. *دَبَّ، قَالَ، بَكَى، لَقِيَ* феълларининг ўтган замонда қуйидаги шахс ва сонга мос шаклини топинг:

У (мн.); сиз иккинги; улар иккиси (мн.); у (мз.); улар (мн.); сиз (мз.); биз иккимиз; сиз (мн.); улар (мз.); мен; биз.

124-машқ. *رَأَى، آبَ أْتَى، رَمَى* феълларининг қуйидаги кишилик олмошларига мос шаклини топинг (ўтган замонда):

1) أَنْتُمْ. 2) هِيَ. 3) هُمَا (мн.). 4) هُمْ. 5) أَنْتُمْ. 6) نَحْنُ. 7) أَنْتِ. 8) أَنَا. 9) أَنْتِ. 10) هُوَ

125-машқ. *ثَارَ، دَنَا، آدَ، أَوَى، شَوَى، سَاءَ، قَالَ* феълларини ўтган замонда ёзма рившида тусланг ва бунда ҳамзали феълларнинг имлосига эътибор беринг.

126-машқ. *كَانَ* феъли ўтган замонининг қуйидаги олмошларга мос вариантини топинг:

Биз, у (мн.), сиз (мз.), улар иккови (мз.), улар (мн.), сиз икковингиз, мен, биз иккимиз, у (мз.).

127-машқ. *Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:*

- 1) كانت الغرفة وسخة. 2) كان زميلي مريضاً. 3) كانت جامعتنا مليئة بالطلبة. 4) كان الجوصافياً. 5) كان الطيار ماهراً. 6) كانت السيارة قديمة.
- 7) كانت أخت جارنا النجار طويلة القامة وحسنة الوجه. أما الآن فهي عجوز.
- 8) كانت بدلة أستاذنا القديمة زرقاء اللون. 9) - هل كان أخوك الأكبر في بحر؟ - نعم، هو كان في البحر الأبيض المتوسط. 10) في وقت الحرب العالمية الثانية كان أحمد طالباً في معهد الطب بطشقند. 11) كنتُ مشغولاً في المساء. 12) كان هذا الدرس صعباً جداً. أما ذلك الدرس فكان سهلاً قليلاً. 13) كانت عمّة صديقي مدرسة الأدب الأوزبكي في كليتنا. 14) كنتُ منذ عدة أيام في قبول رئيس جامعتنا. 15) كان أبي في ذلك الوقت مهندساً في مصنع من مصانع مدينتنا. 16) هل كانت أمك موظفة في الوزارة؟ 17) كنا سعداء برؤياكم.

128 – машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Иккинчи жаҳон урушидан илгари мен заводда инженер эдим. 2. Узун бўйли қўшнимиз (мз.) моҳир дурадгор эди. 3. Тиббиёт институти фақат Тошкентда бор эди. 4. Дўстимнинг укаси ўзбек филологияси факультетида ўзбек тили ўқитувчиси эди. 5. Ўша шифохонанинг врачлари жуда маҳоратли аёл эди. 6. Майдон одамлар билан тўла эди. 7. Синглимнинг кўйлаги жуда тор эди. 8. - Сиз (мн.) вазирликда хизматчи эдингизми? 9. Биз ҳафта давомида Қизил денгизда эдик. 10. Сизлар (мн.) Ўрта Ер денгизида бўлганмисизлар? 11. Тошкент ҳавоси ҳафта давомида иссиқ бўлди. 12. Тоғларнинг устида қор жуда қалин эди. 13. Самолёт тайёрагоҳда эди. 14. Бу сўз тўғрими? 15. Биз урушдан илгари катта бўлмаган уйда эдик. 16. Ўша вақтда ҳаво жуда совуқ эди. 17. Опам савдо институтида талаба бўлган эди.

18. Биз савдо вазирлигида хизматчи эдик. 19. Икки йил бурун бизнинг араб бўлимимиз кичкина эди. 20. Икки ҳафта давомида биз мисрлик талабалар ҳузурида меҳмон бўлдик.

129-машқ. Қуйидаги гапларни олмош ишлатмаган ҳолда арабчага ўғиринг:

1. Биз кетдик ва келдик. 2. У (мн.) яқинлашди ва деди. 3. Улар (мн.) вафо қилмадилар ва ёмон бўлдилар. 4. Сизлар (мн.) кўркмадингизлар ва йиғламадингизлар. 5. Мен буюрдим ва кетдим. 6. – Сиз иккинги отмадингизми? – Йўқ, биз отмадик. 7. Биз буюрдик ва келдик. 8. – Улар (мз.) ковормадиларми? – Йўқ, улар ковормадилар. 9. У иккиси (мн.) журъатли бўлдилар ва ҳимоя қилдилар. 10. Биз озчилик бўлмадик. 11. У (мн.) кирди ва деди. 12. Улар (мз.) тенглашдилар. 13. Мен умидсизланмадим. 14. Улар (мз.) секинлашмадилар ва яширинмадилар. 15. Сиз (мн.) учратдингиз ва дедингиз. 16. – Сизлар (мн.) овқатланиб бўлдингизларми? – Йўқ, биз овқатланмадик. 17. Биз афсусландик ва қайтдик. 18. У (мн.) ҳимоя қилди ва яширинди. 19. Биз асир тушдик (асир олиндик) ва калтак едик (калтак остида қолдик). 20. Сиз иккинги судралдингиз ва асир тушдингиз. 21. – Сизлар (мн.) кўркмадингизларми? – Ҳа, биз кўркдик ва паноҳ изладик. 22. Улар (мз.) севдилар ва ваъда бердилар. 23. Менга айтилмади. 24. У иккиси (мз.) учратишди ва қасос олишди. 25. Биз билдик ва яшириндик. 26. У (мн.) ўқилди ва ирғитилди. 27. Улар (мн.) қовурдилар ва едилар. 28. Сиз (мн.) афсусланмадингизми ва умидсизликка тушмадингизми? 29. Биз ваъда бердик ва вафо қилдик. 30. Улар (мз.) ғазаблан-

дилар ва яқинлашдилар. 31. Улар иккиси (мз.) кўрдилар ва секинладилар. 32. Мен ўқидим ва йиғладим. 33. Унга (мз.) буюрдилар (у буюрилди) ва дедилар. 34. Уларга (мн.) айтишмаганми? 35. Биз озайдик ва асир тушдик. 36. Сиз иккинги судралдингиз ва сизларга яқинлашдилар (сизлар яқинлашилдингиз). 37. Биз умидсизликка тушмадик ва йиғламадик. 38. Улар (мз.) журъатли бўлдилар ва ўч олдилар. 39. Улар (мн.) асир тушдилар ва ёмон бўлдилар. 40. Сиз иккинги келмадингиз ва асир тушдингиз. 41. Биз сайр қилдик (кездик) ва овқатландик. 42. Улар (мн.) озайдилар ва бошпана изладилар. 43. Улар (мз.) келишди ва яқинлашишди. 44. Мен умид қилдим ва умидсизликка тушмадим. 45. – Сиз (мн.) чикмадингизми? – Йўқ, мен кирдим. 46. Улар (мн.) қовуришди ва ейишди. 47. У иккиси (мн.) секинлашишди ва яқинлашишди.

§ 50. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ҲОЗИРГИ – КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

Араб тилида феълнинг ҳозирги – келаси замони ҳозирги замонда, келаси замонда, баъзан эса ўтган замонда амалга ошадиган тугалланмаган иш-ҳаракатни билдиради, шунингдек у ҳар доим амалга ошадиган иш-ҳаракатни ҳам ифодалаши мумкин.

I боб феълнинг ҳозирги-келаси замони куйидаги шаклларда бўлиши мумкин: **يَفْعَلُ، يَفْعَلُ، يَفْعَلُ**. Масалан: **خَرَجَ** - чикмоқ феълидан **يَخْرُجُ**; **شَرِبَ** - ичмоқ феълидан **يَشْرَبُ**; **نَزَلَ** - тушмоқ феълидан **يَنْزِلُ**. Демак, унинг вазни куйидагича: **يَفْعَلُ**.

Ҳозирги-келаси замон феъли шахс-сонда қуйида-
гича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفْعَلُ	يَفْعَلَانِ	يَفْعَلُونَ
	МН	تَفْعَلُ	تَفْعَلَانِ	يَفْعَلْنَ
II	МЗ	تَفْعَلُ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلُونَ
	МН	تَفْعَلِينَ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلْنَ
I	МЗ	أَفْعَلُ		تَفْعَلُ
	МН			

Масалан: يَخْرُجَانِ – у (икки киши) чиқаётир, تَذْهَبْنَ – сизлар (мн) кетаяпсизлар, نَنْزِلُ – биз тушамиз.

I боб феълининг ҳозирги-келаси замонида ҳам вазндаги ع ҳарфи (иккинчи ўзак ундош) уч хил ҳаракатга эга. Қайси феълда шу уч ҳаракатдан қайси бири эканлигини қуйидагилардан аниқлаш мумкин:

1. Агар ўтган замонда феъл فَعَلَ вазнида бўлса, ҳозирги - келаси замонда албатта يَفْعَلُ вазнида бўлади.

Масалан:

яхши бўлмоқ - حَسُنَ → يَحْسُنُ , яқинлашмоқ - قَرُبَ → يَقْرُبُ .

2. Ўтган замонда феъл فَعَلَ вазнида бўлса, ҳозирги-келаси замонда кўпинча يَفْعَلُ вазнида бўлади. Масалан:

тушунмоқ - فَهَمَ → يَفْهَمُ , билмоқ - عَلِمَ → يَعْلَمُ ,

ичмоқ - شَرِبَ → يَشْرَبُ .

3. Агар ўтган замонда феъл **فَعَلَ** вазнида бўлса, ҳозирги-келаси замони кўпчилик ҳолларда **يَفْعُلُ** вазини қабул қилади. Масалан:

чикмоқ - **خَرَجَ** → **يَخْرُجُ**, кирмоқ - **دَخَلَ** → **يَدْخُلُ**.

Бироқ бу феълларнинг айримлари бошқача вазнда бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

кетмоқ - **ذَهَبَ** → **يَذْهَبُ**, ўтирмақ - **جَلَسَ** → **يَجْلِسُ**,

очмоқ - **فَتَحَ** → **يَفْتَحُ**, тушмоқ - **نَزَلَ** → **يَنْزِلُ**.

Кўриниб турибдики, ҳозирги-келаси замонда **ع** нинг ҳаракатини ўтган замон шаклига қиёсан аниқлаш мумкин, лекин уни конкрет билиб бўлмайди. Шунинг учун замонавий луғатларда феълнинг ўтган замони (инфинитив) шаклидан кейин қавс ичидаги (и), (у), (а) ҳарфлари шу феълнинг ҳозирги-келаси замондаги иккинчи ўзак ундош ҳаракатини кўрсатиб туради. Масалан: **دَخَلَ** (у) → демак **يَدْخُلُ**

Феълни ёдлаганда, **ع** нинг ҳаракатини кўшиб ёдлаш керак, чунки феълнинг кўпчилик майллари, феълдан шакланган турли хил отлар ва бошқа сўзларнинг шакли шу ҳаракатга боғлиқ ҳолда ўзгаради.

Ҳозирги-келаси замоннинг инкор шакли феълнинг барча бобларидан феъл олдига **لَا** юкламасини кўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан: **يَخْرُجُ** – у (мз) чиқади → **لَا يَخْرُجُ** – у (мз) чикмайди, **أَذْهَبُ** – бораман → **لَا أَذْهَبُ** – бормайман, **تَنْزِلِينَ** – сен (мн) тушасан → **لَا تَنْزِلِينَ** – сен (мн) тушмайсан.

Ҳозирги-келаси замоннинг мажҳул нисбати қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

فَهُمْ - يَفْهَمُ → يُفْهَمُ - у (мз) тушунилади,

عَرَفَ - يَعْرِفُ → يُعْرِفُ - у (мз) билинади.

Мажҳул нисбат феъли аниқ нисбат билан шахсонда бир хил тусланади.

Ҳозирги-келаси замон феъли олдидан феълнинг барча бобларида қуйидаги юкламалар ишлатилиши мумкин:

1. *سَوْفَ* ёки *سَ* юкламаси. Булар иш-ҳаракатнинг келаси замонда содир бўлишини билдиради. Масалан:

أَكْتُبُ - ёзаман, ёзаяпман → سَأَكْتُبُ ёки سَوْفَ أَكْتُبُ (келажакда) ёзаман.

Эслатма. Инкор формадаги феълларда *سَ* ишлатилмайди: *سَوْفَ لَا أَكْتُبُ* - (келажакда) ёзмайман.

2. Иш-ҳаракатнинг бажарилишидаги гумонни, эҳтимолликни билдирувчи *قَدْ* юкламаси. Масалан:

قَدْ يَذْهَبُ - эҳтимол у (мз) борар, у (мз) борса керак.

Амалий машғулот учун топшириқлар

130-машқ. Юқоридаги мавзуда ишлатилган феълларнинг маъносини ёдланг.

131-машқ. Юқоридаги мавзуда мавжуд феълларнинг ўрта ўзак ундоши ҳаракатини ёдланг.

132-машқ. *ذَهَبَ (a), عَلِمَ (a), كَتَبَ (y), فَتَحَ (a), نَزَلَ (u)* феълларининг ҳозирги-келаси замонда қуйидаги шахс ва сонга мос вариантыни топинг:

Улар (мн.); сиз (мз.); биз иккимиз; сиз (мн.); улар (мз.); мен; биз; у (мн.); сиз иккинчисиз; улар иккиси (мн.); у (мз.).

133-машқ. *قَرُبَ (y), فَهَمَ (a), حَسَنَ (y), شَرِبَ (a), خَرَجَ (y)* феълларининг қуйидаги кишилик олмошларига мос вариант-тини топинг (ҳоз.- кел. замонда):

- 1) أَتَيْتُ. 2) نَجِنُ. 3) أَتَيْتُ. 4) أَنَا. 5) أَتَيْتُمَا.
6) هِيَ. 7) هُمَا. (мз.). 8) أَتَيْتُ. 9) هُوَ.

134-машқ. Қуйидаги феълларнинг ҳозирги-келаси замонда ўрта ўзак ундоши ҳаракатини ёддан эслашга уриниб кўринг:

- 1) كَتَبَ. 2) عَرَفَ. 3) جَلَسَ. 4) فَتَحَ. 5) دَخَلَ. 6) عَلِمَ. 7) قَرُبَ.
8) فَهَمَ. 9) حَسَنَ. 10) ذَهَبَ. 11) نَزَلَ. 12) شَرِبَ. 13) خَرَجَ.

135-машқ. Қуйидаги феълларнинг шахс - сонини аниқланг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) يَكْتُوبُونَ. 2) يَجْلِسُونَ. 3) تَعْرِفَانِ. 4) تَفْتَحُ. 5) يَدْخُلُونَ. 6) سَيَعْلَمُونَ.
7) تَنْزِلِينَ. 8) أَشْرَبَ. 9) يَفْهَمِينَ. 10) يَقْرَبَانِ. 11) يَذْهَبُ. 12) لَا
يَجْلِسُونَ. 13) سَوْفَ لَا تُشْرَبُ. 14) تُخْرَجُونَ. 15) تَنْزِلِينَ. 16) سَتَعْرِفُ.
17) لَا تَدْخُلُ. 18) يَحْسَنَانِ. 19) تَفْهَمُونَ. 20) أَنْزَلَ. 21) يَشْرَبِينَ. 22)
سَوْفَ تَنْزِلُونَ. 23) سَوْفَ لَا تُعْرِفُ. 24) سَوْفَ يَخْرَجُونَ. 25)

ثُشْرَبُ. 26) يَفْتَحُونَ. 27) لَا نَفْهَمُ. 28) سَوْفَ نَعْرِفُونَ. 29) سَتَذَهَبْنَ. 30) يَحْسَنَ.

136-машқ. Қуйидаги гапларни олмош ишлатмаган ҳолда арабчага ўғиринг:

1. Биз ўтирмаяпмиз. 2. – Сизлар (мн.) ёзаяпсизларми? – Йўқ, биз ёзмаяпмиз. 3. – У иккиси (мз.) киришаяптими? – Ҳа, у иккиси кириш-аяпти. 4. Улар (мн.) тушуншмаяпти. 5. Мен (келажакда) яқинлашаман. 6. Сиз иккинги тушмаяпсиз. 7. Улар (мз.) чиқишмайди. 8. Сиз (мн.) тушасиз. 9. Биз кирмаймиз. 10. Мен ичмадим ва ичмайман. 11. Сизлар (мз.) келдингизлар ва кетмайсизлар. 12. У (мн.) билмайди ва тушунмайди. 13. У иккиси (мз.) ёзишаяпти. 14. У иккиси (мн.) ўтиришмайди. 15. Мен яқинлашмайман. 16. Сизлар (мн.) билмай сизлар. 17. Улар (мз.) кирадилар ва чиқадилар. 18. Биз тушунмаймиз. 19. Мен билмайман. 20. У (мн.) ўтиради ва ёзади.

§ 51. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

I. Иккиланган феълларнинг тусланиши қуйидагилар асосида содир бўлади: агар иккинчи ўзак ундошдан кейинги унли билан бўғин тугаётган бўлса, иккиланган феълларда бу унли биринчи ўзак ундошдан кейинга ўтади ва иккита бир хил ундош ёнма-ён келади. Масалан:

يَمَسُّ (а) – тегиб кетмоқ - يَمَسُّسُ – йамсасу → йамассу – يَمَسُّسُ.

Бу феъл қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَمَسُّ	يَمَسَّانِ	يَمَسُّونَ
	МН	تَمَسُّ	تَمَسَّانِ	يَمَسُّنَ
II	МЗ	تَمَسُّ	تَمَسَّانِ	تَمَسُّونَ
	МН	تَمَسَّبِنِ	تَمَسَّانِ	تَمَسَّبِنَ
I	МЗ	أَمَسُّ		نَمَسُّ
	МН			

مد (y) – чўзмок - يَمُدُّ – йамдуду → йамудду – يَمُدُّ .

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَمُدُّ	يَمُدَّانِ	يَمُدُّونَ
	МН	تَمُدُّ	تَمُدَّانِ	يَمُدُّونَ
II	МЗ	تَمُدُّ	تَمُدَّانِ	تَمُدُّونَ
	МН	تَمُدَّبِنِ	تَمُدَّانِ	تَمُدَّبِنَ
I	МЗ	أَمُدُّ		نَمُدُّ
	МН			

فر (и) – қочмок - يَفِرُّ – йафриру → йафирру – يَفِرُّ .

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفِرُّ	يَفِرَّانِ	يَفِرُّونَ
	МН	تَفِرُّ	تَفِرَّانِ	يَفِرُّونَ
II	МЗ	تَفِرُّ	تَفِرَّانِ	تَفِرُّونَ
	МН	تَفِرَّبِنِ	تَفِرَّانِ	تَفِرَّبِنَ
I	МЗ	أَفِرُّ		نَفِرُّ
	МН			

Солим феълларнинг мажхул нисбати бир хил шаклга эга бўлганидек, иккиланган феълларнинг мажхул нисбати ҳам бир хил шаклга эга (يَفْرُ، يُمَدُّ، يُمَسُّ) ва у куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُمَدُّ	يُمَدَّان	يُمَدُّونَ
	МН	تُمَدُّ	تُمَدَّان	يُمَدِّدْنَ
II	МЗ	تُمَدُّ	تُمَدَّان	تُمَدُّونَ
	МН	تُمَدِّينَ	تُمَدَّان	تُمَدِّدْنَ
I	МЗ	أُمَدُّ		تُمَدُّ
	МН			

II. Ҳамзали феълларнинг ҳозирги-келаси замони солим феъллардан фарқ қилмайди. Фақат феълнинг бошида қисқа унлидан иборат бўлган бир ёпиқ бўғин таркибида иккита ҳамза товушининг мавжуд бўлиши мумкин эмас. Масалан: «'и'», «'а'», «'у'». Агар шундай ҳолат мавжуд бўлса, иккинчи ҳамза тушиб қолади ва унинг ҳисобига қисқа унли чўзикка айланади: «'а'» → «'ā», «'у'» → «'ū», «'и'» → «'ī». Масалан:

أَكَلَ (y) – емоқ феълининг аниқ ва мажхул нисбати.

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَأْكُلُ	يَأْكُلَانِ	يَأْكُلُونَ	يُؤْكَلُ	يُؤْكَلَانِ	يُؤْكَلُونَ
	МН	تَأْكُلُ	تَأْكُلَانِ	يَأْكُلْنَ	تُؤْكَلُ	تُؤْكَلَانِ	يُؤْكَلْنَ
II	МЗ	تَأْكُلُ	تَأْكُلَانِ	تَأْكُلُونَ	تُؤْكَلُ	تُؤْكَلَانِ	تُؤْكَلُونَ
	МН	تَأْكُلِينَ	تَأْكُلَانِ	تَأْكُلْنَ	تُؤْكَلِينَ	تُؤْكَلَانِ	تُؤْكَلْنَ
I	МЗ	أَكَلَ		تَأْكَلُ	أُؤْكَلُ		تُؤْكَلُ
	МН						

سَأَلَ (а) – сўрамоқ феълнинг аниқ ва мажхул нисбати.

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَسْأَلُ	يَسْأَلَانِ	يَسْأَلُونَ	يُسْأَلُ	يُسْأَلَانِ	يُسْأَلُونَ
	МН	تَسْأَلُ	تَسْأَلَانِ	يَسْأَلْنَ	تُسْأَلُ	تُسْأَلَانِ	يُسْأَلْنَ
II	МЗ	تَسْأَلُ	تَسْأَلَانِ	تَسْأَلُونَ	تُسْأَلُ	تُسْأَلَانِ	تُسْأَلُونَ
	МН	تَسْأَلِينَ	تَسْأَلَانِ	تَسْأَلْنَ	تُسْأَلِينَ	تُسْأَلَانِ	تُسْأَلْنَ
I	МЗ МН	أَسْأَلُ		نَسْأَلُ	أَسْأَلُ		نَسْأَلُ

قَرَأَ (а) – сўрамоқ феълнинг аниқ ва мажхул нисбати.

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَقْرَأُ	يَقْرَأَانِ	يَقْرَأُونَ	يُقْرَأُ	يُقْرَأَانِ	يُقْرَأُونَ
	МН	تَقْرَأُ	تَقْرَأَانِ	يَقْرَأْنَ	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	يُقْرَأْنَ
II	МЗ	تَقْرَأُ	تَقْرَأَانِ	تَقْرَأُونَ	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأُونَ
	МН	تَقْرَأِينَ	تَقْرَأَانِ	تَقْرَأْنَ	تُقْرَأِينَ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأْنَ
I	МЗ МН	أَقْرَأُ		نَقْرَأُ	أَقْرَأُ		نَقْرَأُ

III. Заиф феълларнинг тусланиши:

1. Солимсифат феълларнинг тусланиши қуйидагича бўлади:

а) феълнинг биринчи ўзак ундоши **و** – «в» товушидан иборат бўлса ва иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — бўлса, бундай феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَجَلَّ (а) – кўркмок феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُوجَلُّ	يُوجَلَّانِ	يُوجَلُّونَ
	МН	تُوجَلُّ	تُوجَلَّانِ	يُوجَلُّنَ
II	МЗ	تُوجَلُّ	تُوجَلَّانِ	تُوجَلُّونَ
	МН	تُوجَلِّينَ	تُوجَلَّانِ	تُوجَلُّنَ
I	МЗ МН	أُوجَلُّ		تُوجَلُّ

وَجَعَّ (а) – оғрикни сезмок феъли ҳам шу каби тусланади.

Биринчи ўзак ундоши و – «в» бўлган яна айрим феълларнинг ҳозирги-келаси замонида бу ундош тушиб қолади. Масалан: وَضَعَّ (а) – қўймоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَضَعُّ	يَضَعَّانِ	يَضَعُّونَ
	МН	تَضَعُّ	تَضَعَّانِ	يَضَعُّنَ
II	МЗ	تَضَعُّ	تَضَعَّانِ	تَضَعُّونَ
	МН	تَضَعِّينَ	تَضَعَّانِ	تَضَعُّنَ
I	МЗ МН	أَضَعُّ		تَضَعُّ

Шунингдек, وَقَعَّ (а) – йиқилмок, жойлашмок; وَهَبَّ (а) – бермок каби феъллар ҳам шу тарзда тусланади.

Агар феълнинг биринчи ўзак ундоши و – «в» товушидан иборат бўлса ва иккинчи ўзак ундошининг ҳара-

кати — бўлса, барча шахс-сонларда биринчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

وَجَدَ (и) – топмок феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَجِدُ	يَجِدَانِ	يَجِدُونَ
	MH	تَجِدُ	تَجِدَانِ	يَجِدْنَ
II	M3	تَجِدُ	تَجِدَانِ	تَجِدُونَ
	MH	تَجِدِينَ	تَجِدَانِ	تَجِدْنَ
I	M3 MH	أَجِدُ		نَجِدُ

Шунингдек, وُلِدَ (и) – туғмок, وَعَدَ (и) – ваъда бермок, وَتَبَّ (и) – сакрамок каби феъллар ҳам шу тарзда тусланади.

Биринчи ўзак ундоши و – «в» товушидан иборат бўлса ва иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — бўлса, биринчи ўзак ундош ҳеч қачон тушиб қолмайди. Масалан:

وَجَّهَ (у) – номдор бўлмок феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُوجِهُ	يُوجِهَانِ	يُوجِهُونَ
	MH	تُوجِهُ	تُوجِهَانِ	يُوجِهِنَّ
II	M3	تُوجِهُ	تُوجِهَانِ	تُوجِهُونَ
	MH	تُوجِهِينَ	تُوجِهَانِ	تُوجِهِنَّ
I	M3 MH	أُوجِهُ		نُوجِهُ

Юкоридаги барча феълларнинг мажхул нисбати солим феъллардан фарқ қилмайди, фақат феъл таркибидаги «ув» товуш бирикмаси «ў»га ўзгаради. Масалан:

وَجَدَ – бор бўлмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُوجَدُ	يُوجَدَانِ	يُوجَدُونَ
	МН	تُوجَدُ	تُوجَدَانِ	يُوجَدُونَ
II	МЗ	تُوجَدُ	تُوجَدَانِ	تُوجَدُونَ
	МН	تُوجَدِينَ	تُوجَدَانِ	تُوجَدُونَ
I	МЗ	أُوجَدُ		تُوجَدُ
	МН			

б) биринчи ўзак ундоши ي – й ҳарфидан иборат феълларнинг тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди.

2. Ажваф феълларнинг ҳозирги-келаси замонида иккинчи ўзак ундоши устидаги ҳаракат биринчи ўзак ундош устига ўтади ва бунда икки хил ҳодиса бўлиши мумкин:

а) учинчи ўзак ундош сукунли бўлмаса, иккинчи ўзак ундош тушиб қолади ва ундан олдинги унли чўзилади.

Масалан:

يَقُولُ → يَقُولُ – ўзагидан – ق و ل

يَخَافُ → يَخَوفُ – ўзагидан – خ و ف .

б) учинчи ўзак ундош сукунли бўлса, иккинчи ўзак ундош бутунлай тушиб қолиб, унинг ҳаракати қолади:

يَقُولُنَّ → يَقُلْنَ , يَخَوْفُنَّ → يَخْفَنَ . Масалан:

قَالَ (y) – демоқ феъли

سَارَ (и) – юрмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَقُولُ	يَقُولَانِ	يَقُولُونَ	يَسِيرُ	يَسِيرَانِ	يَسِيرُونَ
	MH	تَقُولُ	تَقُولَانِ	يَقْلَنَ	تَسِيرُ	تَسِيرَانِ	يَسِرْنَ
II	M3	تَقُولُ	تَقُولَانِ	تَقُولُونَ	تَسِيرُ	تَسِيرَانِ	تَسِيرُونَ
	MH	تَقُولِينَ	تَقُولَانِ	تَقْلَنَ	تَسِيرِينَ	تَسِيرَانِ	تَسِرْنَ
I	M3	أَقُولُ		نَقُولُ	أَسِيرُ		نَسِيرُ
	MH						

خَافَ (a) – кўркмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَخَافُ	يَخَافَانِ	يَخَافُونَ
	MH	تَخَافُ	تَخَافَانِ	يَخْفَنَ
II	M3	تَخَافُ	تَخَافَانِ	تَخَافُونَ
	MH	تَخَافِينَ	تَخَافَانِ	تَخْفَنَ
I	M3	أَخَافُ		نَخَافُ
	MH			

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам юқоридаги икки банд қондаси асосида тусланади. Масалан: قَالَ феълининг мажхул нисбати:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقَالُ	يُقَالَانِ	يُقَالُونَ
	МН	تُقَالُ	تُقَالَانِ	يُقَلْنَ
II	МЗ	تُقَالُ	تُقَالَانِ	تُقَالُونَ
	МН	تُقَالِينَ	تُقَالَانِ	تُقَلْنَ
I	МЗ	أَقَالُ		نُقَالُ
	МН			

3. Ноқис феълларнинг тусланишида қуйидаги ҳолатлар бўлиши мумкин:

а) ҳозирги-келаси замонда иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — ёки — бўлса, феъл охиридаги «-ийу» товуш бирикмаси «- ī »га, «-уву» товуш бирикмаси «-ū» товушига ўзгаради ва натижада шахс-сонда қуйидагича тусланади. Масалан:

يَكِي (и) – йигламоқ феъли

يَدَا (у) – яқинлашмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَكِي	يَكِيَانِ	يَكُونُ	يَدُو	يَدُوَانِ	يَدُونُ
	МН	تَكِي	تَكِيَانِ	يَكِينُ	تَدُو	تَدُوَانِ	يَدِينُ
II	МЗ	تَكِي	تَكِيَانِ	تَكُونُ	تَدُو	تَدُوَانِ	تَدُونُ
	МН	تَكِينُ	تَكِيَانِ	تَكِينُ	تَدِينُ	تَدُوَانِ	تَدِينُ
I	МЗ	أَكِي		تَكِي	أَدُو		تَدُو
	МН						

Иккинчи ўзак ундош ҳаракати — бўлса, у қуйидагича тусланади. Масалан: لَقِي (а) – учратмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَلْقِي	يَلْقِيَانِ	يَلْقَوْنَ
	МН	تَلْقِي	تَلْقِيَانِ	يَلْقَيْنَ
II	МЗ	تَلْقِي	تَلْقِيَانِ	تَلْقَوْنَ
	МН	تَلْقَيْنَ	تَلْقِيَانِ	تَلْقَيْنَ
I	МЗ	أَلْقِي		نَلْقِي
	МН			

Ноқис феълларнинг мажхул нисбатида ҳам феъл охиридаги ўзгариш **لَقِي** феълининг аниқ нисбати охиридаги ўзгариш билан бир хил бўлганлиги сабабли, тусланиши ҳам бир хил бўлади. Масалан:

يَتَكِي (и) – феълининг мажхули, **يَدْتُو** – феълининг мажхули:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَكِي	يَتَكِيَانِ	يَتَكُونُ	يُدْتِي	يُدْتِيَانِ	يُدْتُونُ
	МН	يَتَكِي	يَتَكِيَانِ	يَتَكِينُ	يُدْتِي	يُدْتِيَانِ	يُدْتَيْنَ
II	МЗ	يَتَكِي	يَتَكِيَانِ	يَتَكُونُ	يُدْتِي	يُدْتِيَانِ	يُدْتُونُ
	МН	يَتَكِينُ	يَتَكِيَانِ	يَتَكِينُ	يُدْتَيْنَ	يُدْتِيَانِ	يُدْتَيْنَ
I	МЗ	أَتَكِي		يَتَكِي	أُدْتِي		يُدْتِي
	МН						

§ 52. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар: **وَأَل** (и) –/«паноҳ изламоқ»/

фелида ҳам солимсифат, ҳам ҳамзали феъллар хусусияти мавжуд:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَنْلُ	يَنْلَانِ	يَنْلُونُ
	MH	تَنْلُ	تَنْلَانِ	يَنْلَنَ
II	M3	تَنْلُ	تَنْلَانِ	تَنْلُونُ
	MH	تَنْلِينَ	تَنْلَانِ	تَنْلَنَ
I	M3 MH	أَنْلُ		نَنْلُ

(a) يَنْسُ – типдаги феълларда ўзгариш содир бўлмайди, чунки биринчи ўзак ундош ي товушидан иборат бўлган феъллар солим феъллардан фарқ қилмайди.

آب (y) – типдаги феъл

آذ (и) – типдаги феъл

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُؤُوبُ	يُؤُوبَانِ	يُؤُوبُونَ	يَنْيِدُ	يَنْيِدَانِ	يَنْيِدُونَ
	MH	تُؤُوبُ	تُؤُوبَانِ	يُؤُوبِنَ	تَنْيِدُ	تَنْيِدَانِ	يَنْيِدَنَ
II	M3	تُؤُوبُ	تُؤُوبَانِ	تُؤُوبُونَ	تَنْيِدُ	تَنْيِدَانِ	تَنْيِدُونَ
	MH	تُؤُوبِينَ	تُؤُوبَانِ	تُؤُوبِنَ	تَنْيِدِينَ	تَنْيِدَانِ	تَنْيِدَنَ
I	M3 MH	أُؤُوبُ		نُؤُوبُ	أَنْيِدُ		نَنْيِدُ

2. Ўзакдаги биринчи ва учинчи ундошлар ҳарфи иллатдан иборат феъллар:

(и) أَيْ – феъли ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феъллар каби тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَأْتِي	يَأْتِيَانِ	يَأْتُونَ
	МН	تَأْتِي	تَأْتِيَانِ	يَأْتِينَ
II	МЗ	تَأْتِي	تَأْتِيَانِ	تَأْتُونَ
	МН	تَأْتِينَ	تَأْتِيَانِ	تَأْتِينَ
I	МЗ	آتِي		نَأْتِي
	МН			

وَطِي (а) – феъли ҳам солимсифат, ҳам ҳамзали феъллар каби тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَطَأُ	يَطَأَانِ	يَطْؤُونَ
	МН	تَطَأُ	تَطَأَانِ	يَطَأَانِ
II	МЗ	تَطَأُ	تَطَأَانِ	تَطْؤُونَ
	МН	تَطْئِينَ	تَطَأَانِ	تَطَأَانِ
I	МЗ	أَطَأُ		نَطَأُ
	МН			

وَفِي (и) – феъли ҳам солимсифат, ҳам ноқис феъллар каби тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفِي	يَفِيَانِ	يَفُونَ
	МН	تَفِي	تَفِيَانِ	يَفِينَ
II	МЗ	تَفِي	تَفِيَانِ	تَفُونَ
	МН	تَفِينَ	تَفِيَانِ	تَفِينَ
I	МЗ	أَفِي		نَفِي
	МН			

3. Ўзакдаги иккинчи ва учинчи ундошлари ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар қуйидагича тусланади:

سَاءَ (y) – типидagi феъл

جَاءَ (и) – типидagi феъл

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَسُوءُ	يَسُوْرَانِ	يَسُوْرُوْنَ	يَجِيءُ	يَجِيئَانِ	يَجِيئُوْنَ
	MH	تَسُوءُ	تَسُوْرَانِ	تَسُوْنُ	تَجِيءُ	تَجِيئَانِ	تَجِيئُوْنَ
II	M3	تَسُوءُ	تَسُوْرَانِ	تَسُوْرُوْنَ	تَجِيءُ	تَجِيئَانِ	تَجِيئُوْنَ
	MH	تَسُوئِيْنَ	تَسُوْرَانِ	تَسُوْنُ	تَجِيئِيْنَ	تَجِيئَانِ	تَجِيئُوْنَ
I	M3	أَسُوءُ		تَسُوءُ	أَجِيءُ		تَجِيءُ
	MH						

رَأَى (a) – типидagi феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَرِي	يَرِيَانِ	يَرُوْنَ
	MH	تَرِي	تَرِيَانِ	يَرِيْنَ
II	M3	تَرِي	تَرِيَانِ	تَرُوْنَ
	MH	تَرِيْنَ	تَرِيَانِ	تَرِيْنَ
I	M3	أَرِي		تَرِي
	MH			

Бу гуруҳга кировчи феълларнинг ҳарфи иллатлари сафида ҳамза товуши бўлмаса, иккинчи ўзак ундошга ҳарфи иллат сифатида қаралмайди. Масалан:

سوي (a) – типидаги феъл

شوي (и) – типидаги феъл

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَسُوِي	يَسُوِيَان	يَسُوُون	يَشُوِي	يَشُوِيَان	يَشُوُون
	MH	تَسُوِي	تَسُوِيَان	تَسُوِيْن	تَشُوِي	تَشُوِيَان	تَشُوِيْن
II	M3	تَسُوِي	تَسُوِيَان	تَسُوُون	تَشُوِي	تَشُوِيَان	تَشُوُون
	MH	تَسُوِيْن	تَسُوِيَان	تَسُوِيْن	تَشُوِيْن	تَشُوِيَان	تَشُوِيْن
I	M3 MH	أَسُوِي		نَسُوِي	أَشُوِي		نَشُوِي

Ҳар уч ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар куйидигича тусланади:

أوي (и) – феъли

وأي (и) – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَأُوِي	يَأُوِيَان	يَأُوُون	يَيْي	يَيْيَان	يَيْوُون
	MH	تَأُوِي	تَأُوِيَان	تَأُوِيْن	تَيْي	تَيْيَان	تَيْيْن
II	M3	تَأُوِي	تَأُوِيَان	تَأُوُون	تَيْي	تَيْيَان	تَيْوُون
	MH	تَأُوِيْن	تَأُوِيَان	تَأُوِيْن	تَيْيْن	تَيْيَان	تَيْيْن
I	M3 MH	أُوِي		نَأُوِي	أَيْي		نَيْي

Амалий машғулот учун топшириқлар

137-машқ. Юқоридаги мавзуларда учраган феълларнинг маъносини ёдланг.

138-машқ. *فَرَّ* (u), *أَكَل* (y), *قَالَ* (y), *لَقِيَ* (a), *جَاء* (u)
феълларининг ҳозирги-келаси замонда қуйидаги шахс ва
сонга мос вариантини топинг:

Улар (мн.); сиз (мз.); биз иккимиз; сиз (мн.); улар
(мз.); мен; биз; у (мн.); сиз иккинчисиз; улар иккиси
(мн.); у (мз.).

139-машқ. *مَدَّ* (y), *وَهَبَ* (a), *وَعَدَ* (u), *بَكَى* (u), *أَتَى* (u)
феълларининг қуйидаги кишилик олмошларига мос
вариантини топинг (ҳоз.-кел. замонда):

1) نحن. 2) أنت. 3) أنتن. 4) أنا. 5) أنتما. 6) هي. 7) هما (мн.).
8) أنت. 9) هو.

140-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзаги, нисбати,
шахс-сонини аниқланг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) يأتون. 2) يأوين. 3) تلقين. 4) ناكل. 5) سيضعن. 6) يقرؤون. 7)
آكل. 8) تجدن. 9) تسيرين. 10) نلدا. 11) تخافون. 12) سوف لا يرون.
13) تقعان. 14) تثب. 15) يولدون. 16) تبكين. 17) سيلقون. 18)
يهبن. 19) يمدون. 20) يوجدن. 21) يوعدون. 22) يئيدون. 23)
تؤوبين. 24) يئين. 25) يسوؤان. 26) تولدون. 27) يسألون. 28) ئمد.
29) يلقين. 30) تقلن. 31) يخفن. 32) نوجه. 33) سوف لا يرون.

يئين

- (34) لا تُرى. (35) سوف لا أرى. (36) يشوون. (37) تُوعدون. (38) يجدن.
 (39) سوف لا يُقرأ. (40) تفررن. (41) سقلن. (42) ستخافين.

141-ماشқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариант-
 тини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Шаҳримиз заводларидан бири; видеомагнитофон;
 чет тиллар факультети; ота-она; Ўрта Ер денгизи;
 шаҳар чети; кўп пайт; машҳур санъаткорлар; қадимий
 шаҳар; ёш ўқитувчи йигит; истироҳат парки; Шарқ-
 шунослик институти биноси; янги дафтар; қора янги
 костюм; оқ атиргул; касбдошимнинг дадаси; моҳир
 учувчи; вазирлик ходими; Тошкент ҳавоси; ҳафта
 давомида; шаҳримиз тайёрагоҳи; мисрлик талабалар
 ҳузурида; савдо вазирлиги; иккинчи жаҳон уруши;
 совуқ ҳаво; хобгоҳ; юмшоқ диван.

142-ماشқ. Қуйидаги ўтган замон феълларининг
 шахс-сонини аниқланг ва ҳозирги-келаси замон шаклини
 ҳосил қилинг:

- (1) قُلْتُمْ. (2) آبُوا. (3) قَرِئْتُمْ. (4) مَدَدْنَا. (5) سَوَيْتُمْ. (6)
 وَعِدْتُمْ. (7) سَأَلْتُمْ. (8) أَوَيْتُمْ. (9) وَهَبْنَا. (10) مَسِسْتُمْ. (11)
 سَرِئْتُمْ. (12) وُلِدْتُمْ. (13) وَقَعُوا. (14) بَكَيْتُمْ. (15) خَافُوا. (16) أَكَلْتُمْ.
 (17) دَنَيْتُمْ. (18) قَالْتُمْ. (19) لَقِينَا. (20) فَرَرْتُمْ. (21) إِذْنَا. (22)
 وَفَيْتُمْ. (23) سُوئْتُمْ. (24) شَوْنَا. (25) جِئْتُمْ. (26) وَأَلْتُمْ. (27)
 وَتَبْتُمْ. (28) وَلَدْتُمْ. (29) وَهَبْنَا. (30) مُسْتَا.

143 – машқ. Қуйидаги гапларни кишилик олмошини ишлатмаган ҳолда арабчага ўғиринг:

1. Сиз иккингиз кўрқаяпсиз. 2. Улар (мн.) овқатла-нишмаяпти. 3. – Улар (мн.) йиғлашмаяптими? – Йўқ, улар йиғлашмаяпти. 4. Сизлар (мн.) келасизлар, улар (мз.) эса, келмайдилар. 5. Сизлар (мз.) кўрина-сизлар. 6. Нима учун улар (мн.) топтаяптилар? 7. Сиз (мн.) қаердан топасиз? 8. Улар (мз.) нима берадилар? 9. У иккиси (мз.) сакрашмаяпти. 10. Нима учун сиз иккингиз ваъда беряпсиз? 11. Сиз (мн.) узайтираяпсизми? 12. Сиз (мз.) нима деяпсиз? 13. У (мн.) овқатла-нади. 14. Сизлар (мз.) ўқимаяпсизлар. 15. Сизлар (мн.) вафо қилмаяпсизлар. 16. Мен кўраяпман. 17. Сиз иккингиз қовурасиз. 18. У иккиси (мз.) қачон келишади? 19. Биз топмаяпмиз. 20. Улар (мн.) кезишма-япти. 21. Биз тенглашаяпмиз. 22. Нима учун улар (мз.) сўрамаяптилар? 23. Сизни (мн.) учратмайдилар (сиз учратилмайсиз). 24. Биз демаймиз. 25. Мен яқинлашмайман. 26. Нима учун сиз (мз.) йиғламаяпсиз? 27. Бизга беришади (биз бериламиз). 28. Сиз иккингиз келмаяпсиз. 29. Улар (мн.) туғилажаклар. 30. У иккиси (мн.) топмайдилар.

§ 53. ФЕЪЛ КЕСИМЛИ ГАП

Кесими феъл билан ифодаланган гап феъл кесимли гап дейилади. Феъл кесимли гапнинг эгаси қайси сўз туркуми билан ифодаланганлигига қараб кесимдан олдин ва кейин келиши мумкин:

1. Агар эга кишилик олмоши билан ифодаланган бўлса, у гап таркибида ишлатилмаслиги мумкин, чунки

феълнинг шахс ва сонда тусланган шакли гапнинг эгаси қайси олмош эканлигини кўрсатиб туради. Масалан:

ذَهَبْنَا – Биз кетдик. تَكْتُبُونَ – Сизлар (мз) ёзасизлар.

Агар бундай гапнинг эгаси таъкидланиб келаётган бўлса ва шу олмошни гапда акс эттириш шарт бўлса, у ҳар доим кесимдан олдин келади. Масалан:

نَحْنُ ذَهَبْنَا – Биз кетдик. أَنْتُمْ تَكْتُبُونَ – Сизлар (мз)

ёзасизлар.

2. Агар гапнинг эгаси от билан ифодаланган бўлса, у кесимдан олдин ҳам, кейин ҳам келиши мумкин. Бунда эга билан кесим ўртасидаги мослашув қуйидаги омилларга боғлиқ:

а) агар гапнинг эгаси одамни билдирадиган отдан иборат бўлса ва кесимдан кейин келса, улар жинсда мослашади ва кесим ҳар доим birlikда келади. Масалан:

خَرَجَ الْمُهَنْدِسُ – Муҳандис (мз) чиқди.

خَرَجَ الْمُهَنْدِسَانُ – Икки муҳандис (мз) чиқди.

خَرَجَ الْمُهَنْدِسُونَ – Муҳандислар (мз) чиқишди.

دَخَلَتِ الطَّالِبَةُ – Толиба кирди.

دَخَلَتِ الطَّالِبَاتَانُ – Икки толиба кирди.

دَخَلَتِ الطَّالِبَاتُ – Толибалар киришди.

Бундай эга кесимдан олдин келса, кесим эга билан жинсда ва сонда тўла мослашади:

الْمُهَنْدِسُ خَرَجَ

الطَّالِبَةُ دَخَلَتْ

الْمُهَنْدِسَانُ خَرَجَا

الطَّالِبَاتَانُ دَخَلَتَا

الْمُهَنْدِسُونَ خَرَجُوا

الطَّالِبَاتُ دَخَلْنَ

б) агар гапнинг эгаси одамни билдирмайдиган от билан ифодаланган бўлса ва у бирлик ёки иккилик сонда бўлса, кесим одамни билдирувчи отдан ифодаланган эга билан қандай мослашса, у билан ҳам шундай мослашади. Масалан:

وَصَلَ الْقَطَارُ – Поезд келди.

وَصَلَ الْقَطَارَانِ – Иккита поезд келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَةُ – Самолёт келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَتَانِ – Иккита самолёт келди.

ёки

الطَّائِرَةُ وَصَلَتْ – الْقَطَارُ وَصَلَ

الطَّائِرَتَانِ وَصَلَتَا – الْقَطَارَانِ وَصَلَا

в) агар бу хилдаги эга кўпликда келган бўлса, кесим эгадан олдинда келса ҳам, кейин келса ҳам, эганинг жинсидан қатъи назар кесим бирликда муаннаса келади. Масалан:

وَصَلَتِ الْقُطُرُ – Поездлар келди.

وَصَلَتِ الْقُطُرُ – Поездлар келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَاتُ – Самолётлар келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَاتُ – Самолётлар келди.

г) агар гапнинг эгаси уюшиб келиб, уларнинг жинси ҳар хил бўлса ва кесим бундай эгадан олдин турган бўлса, кесим ўзига энг яқин эга билан жинсда мослашади. Масалан:

وَدَخَلَ الطَّالِبُ وَ الْمُعَلِّمَةُ – Талаба ва муаллима киришди.

وَدَخَلَتِ الْمُعَلِّمَةُ وَ الطَّالِبُ – Муаллима ва талаба киришди.

Агар бундай характердаги эга кесимдан олдин турган бўлса, кесим ҳар доим музаккар жинсда иккиликда келади. Масалан:

المُعَلِّمَةُ وَالطَّالِبُ دَخَلَا ۋ الْعَلِمَةُ وَالطَّالِبُ ۋ الْعَلِمَةُ دَخَلَا

д) агар гапнинг кесими уюшиб келган бўлса, аввал гапнинг биринчи уюшган кесими (эга билан жинсда мослашган ҳолда, бирликда), сўнг гапнинг эгаси, ундан кейин эга билан сонда ва жинсда мослашган ҳолда қолган уюшиқ кесимлар келади. Масалан:

دَخَلَ الطُّلَّابُ فَجَلَسُوا ثُمَّ سَمِعُوا وَ كَتَبُوا – Талабалар кирдилар, сўнг ўтирдилар, ундан кейин тингладилар ва ёздилар.

Амалий машғулот учун топшириқлар

144-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) دخل الطالبان فجلسا. 2) تقرب الطيور ثم تبعده. 3) أكل الفلاحون فشرّبوا.
- 4) تفهم التلميذات ثم يكتبن. 5) المدرستان تقولان. 6) هل أنتم تعلمون؟ 7) يدخل
- أستاذنا فيجلس ثم يكتب. 8) قد خرج جميع الطلبة فذهبوا أما أحمد وزينب فما ذهبا.
- 9) لماذا أنتما تبكيان؟ 10) قرأت فاطمة ومحمود ثم فهما.

145-машқ. Қуйидаги гапларда қавс ичидаги феълларни керакли шахс ва сонга қўйинг:

- 1) هم يفهمون أما محمد ومحمود فـ (тушунмаяптилар).
- 2) (чиқмайдилар) الطالبات من المكتبة. 3) يأتي الفلاحون إلى الحقل ثم
- (кетадилар). 4) قرنت الكتب فـ (ирғитилди). 5) أما أسفت الشابتان
- و(умидсизликка тушмадиларми)؟ 6) قرأ الشيخان فـ

و (сайр қилдилар) الضيفان (7 .(йиғладилар)
.(бошпана изладилар) و قل الأطفال (8 .(овқатландилар)
و (вафо қилмайдилар) هن (10 .(келдилар) ثم ذهب الفنانون (9
.(ёмон бўладилар)

146-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Рассомлар қаердан топишади? 2. Нима учун толиб ва толиба ўқишмаяпти? 3. Мисрлик устозлар ва талабалар сен (мн.) ҳақингда сўрашмаяпти. 4. Янги университетлар ва институтлар очилди. 5. Янги йил яқинлашмоқда. 6. Бойлар йиғлайдиларми? 7. Аёллар кўйлаклари тоза бўлди. 8. Фойдали китоблар ёзилди. 9. Қариндошлар келадилар, овқатланадилар, сўнг кетадилар. 10. Қоидалар тушунилди. 11. Карвонлар яқинлашдилар. 12. Фарзандлар туғилди. 13. Университетнинг янги кутубхонаси очилди. 14. Дангаса ўқувчилар ўқимайдилар ва ёзмайдилар. 15. Тиришқоқ болалар эса, ўқийдилар ва тушунадилар. 16. Дурадгорлар тиришқоқ эдилар. 17. Денгизчилар ҳам дангаса эмас эдилар. 18. Уйларнинг деразалари очилди. 19. Араб тили ўқитувчилари ўқияптилар ва ёзаяптилар. 20. Кичик болалар кўрқадилар.

§ 54. ТЎЛДИРУВЧИ

Феъл ифодалаган иш-ҳаракатни мазмунан тўлдириб, кимни, нимани, кимдан, қайси нарсадан, кимда, нимада, кимга, қайси нарсага каби сўроқларга жавоб бўлувчи гап бўлаги тўлдирувчи дейилади.

Тўлдирувчи воситали ва воситасиз бўлади.

Иш-ҳаракатнинг объектини билдириб, кимни, нимани сўроғига жавоб бўлувчи тўлдирувчи воситасиз тўлдирувчи дейилади (Мен китобни ўқидим. Сен Аҳмадни учратдингми?).

Араб тилида феъл кесимли гапларда гапнинг эга ва кесимидан кейин бевосита воситасиз тўлдирувчи келади ва у тушум келишигида қўйилади. Масалан:

كَتَبَ الطَّالِبُ الْوَاجِبَ – Талаба вазифани ёзди.

فَهَمَّتْ زَيْنَبُ الْمَوْضُوعَ – Зайнаб мавзуни тушунди.

Воситали тўлдирувчи кимни ва нимани сўроқларидан бошқа сўроқларга жавоб бўлувчи тўлдирувчилардир. У ҳам араб тилида гапнинг бош бўлақларидан кейин у ёки бу предлог билан ва, табиийки, қаратқич келишигида келади. Масалан:

سَمِعْتُ مِنْ وَالِدِي – Мен отамдан эшитдим.

يَكْتُبُ صَدِيقِي بِقَلَمِ الْحَبْرِ – Дўстим ручкада ёзади.

Агар гапда ҳам воситасиз, ҳам воситали тўлдирувчи мавжуд бўлса, аввал воситасиз, сўнг воситали тўлдирувчи ўрин олади. Масалан:

أَكَلَ الطِّفْلُ الطَّعَامَ بِالْمَلْعَقَةِ – Гўдак таомни қошиқ билан еди.

أَخَذْتُ الْمَجَلَّةَ مِنَ الْمُدْرَسِ – Журнални ўқитувчидан олдим.

Бундай тўлдирувчилар ўз навбатида мослашган ва мослашмаган аниқловчиларга эга бўлиши мумкин. Бунда аниқловчилар юқоридаги қоидаларга мувофиқ қўйилади. Масалан:

قَرَأْتُ الْمَجَلَّةَ الْجَدِيدَةَ – Янги журнални ўқидим.

قَرَأْتُ مَجَلَّةَ الرِّيَاضَةِ – «Ар-риёда» журналини ўқидим.

قَرَأْتُ مَجَلَّةَ الرِّيَاضَةِ المِصْرِيَّةِ – Мисрнинг «Ар-риёда» журна-
лини ўқидим.

سَمِعْتُ هَذَا الخَيْرَ مِنْ طَالِبِ كَلْبَتِنَا – Бу хабарни факультетимиз
талабасидан эшитдим.

أَكَلَ الطِّفْلُ الطَّعَامَ بِالْمِلْعَقَةِ الخَشَبِيَّةِ – Гўдак овқатни ёғоч қошиқ
билан еди.

Араб тилида ҳаракатни билдирувчи جَاء - келмоқ,
ذَهَبَ - кетмоқ, وَصَلَ - келмоқ, رَجَعَ - қайтмоқ, أَتَى - келмоқ, قَدِمَ
- келмоқ каби ўтимсиз феъллар мавжудки, ҳаракат
объектини билдирувчи сўздан олдин ب предлогини
келтириш билан улар ўтимли феълга айланади.

جَاءَ بِالْكِتَابِ – китобни олиб келмоқ,

ذَهَبَ بِالْكِتَابِ – китобни олиб кетмоқ,

وَصَلَ بِالْخَبَرِ – хабар олиб келмоқ,

رَجَعَ بِالْبَشْرِيِّ – хушхабар олиб қайтмоқ.

Яна айрим шундай ўтимсиз феъллар ҳам мавжудки,
улар билан ишлатилган воситали тўлдирувчи ёки ҳол
тушум келишигида келади. Масалан:

رَكَبَ السَّيَّارَةَ – машинага ўтирмоқ,

دَخَلَ العُرْفَةَ – хонага кирмоқ,

سَأَلَ الْمُعَلِّمَ – ўқитувчидан сўрамоқ.

Эслатма: دَخَلَ феъли бирор одам олдига кириш
маъносида ишлатилганида, шу феълдан кейин عَلَى
предлоги қўлланилади. Масалан:

دَخَلَ عَلَى العَمِيدِ – декан хузурига кирмоқ.

Амалий машғулот учун топшириқлар

147-машқ. Қуйидаги гапларда қавс ичидаги тўлдирувчиларни керакли келишиқда қўйинг:

- 1) نسمع (араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини)
- 2) هل أنت مددت (кўлингни) ؟ 3) أكلت أمي (кечлигини)
- 4) لا أخاف (сендан мз.) . 5) قرأنا (арабча ва инглизча)
- 6) سمعنا (маърузани) بكل اهتمام ففهمنا (журналларни)
- 7) كتبنا أمس (араб дўстларимизга хат)
- 8) دقت لي أمي جيداً جداً
- 9) متى تنهضين بالتليفون وسألت: لماذا ما أكلت (тушлигингни) ؟
- 10) ندرس الآن (араб ва инглиз тилларини) (уйқингдан)
- 11) أخذ (китоб ва дафтарларимни) وأضع في حقيتي. 12) لبس الطلاب (пальтолларини) ثم خرجوا من قاعة المطالعة. 13) نقضي (дам олиш)
- 14) سأبقى في الغرفة (мен ўзим) . 15) هل تسمعون (кунларини) في منزلنا.
- 16) وهب لي أستاذي (арабча китобни) فسأل: هل قرأت هذا (сўзимни) ؟
- 17) فتحنا (деразаларни ва эшиқларни) ثم جلسنا على الكتاب سابقاً؟
- 18) نطلب (((сизлардан (мз.) العودة إلى بيوتكم. 19) هل فهمت الكراسي.
- 20) لقينا أمس (эски дўстларимизни) (уй вазифаларингизни) وجلسنا معهم في أحد من مطاعم مدينتنا.

ЕТТИНЧИ МАТН

في يوم الراحة

كَانَ أَمْسَ يَوْمِ الرَّاحَةِ فَنَهَضْتُ مِنَ النَّوْمِ مُتَأَخِّرًا قَلِيلًا. بَعْدَ الْفَطْوْرِ قَرَأْتُ
الْجَرَائِدَ وَالْمَجَلَّاتِ الْأَوْزُبَكِيَّةَ ثُمَّ قُمْتُ بِوَأَجِبَاتِي الْمُنْزِلِيَّةِ وَبَعْدَ انْتِهَاءِ الْوَأَجِبَاتِ

ذَهَبْتُ إِلَى صَدِيقِي وَلَعِبْتُ مَعَهُ بِالشُّطْرَنْجِ حِوَالِي سَاعَةٍ. ثُمَّ ذَهَبْنَا إِلَى مَتْحَفِ الفُنُونِ
الوَاقِعِ قَرِيبًا مِنْ مَعْهَدِنَا. ثُمَّ أَكَلْنَا غَدَاءَنَا فِي أَحَدِ مِنَ المَطَاعِمِ فَرَجَعْنَا إِلَى بَيْتِي
وَجَلَسْنَا فِي غُرْفَتِي قَلِيلًا ثُمَّ دَقَّتْ لَنَا أُمُّ صَدِيقِي بِالتَّلِيفُونَ وَطَلَبَتْ عَوْدَةَ ابْنِهَا سَرِيعًا
إِلَى بَيْتِهِمْ. بَعْدَ ذَهَابِ صَدِيقِي بَقِيتُ مَنفَرِدًا فِي المَنْزِلِ وَقَضَيْتُ بَاقِيَ الأَوْقَاتِ
بِمَفْرَدِي.

أَمَّا غَدَاً فَيَوْمَ العَمَلِ وَعَادَةٌ فِي أَيَّامِ العَمَلِ أَهْضُ مِنَ النُّوْمِ صَبَاحًا بَاكِرًا وَأَقُومُ
بِالمَمارِينِ الرِّيَاضِيَّةِ ثُمَّ أَغْسِلُ وَجْهِي وَيَدَيَّ بِالمَاءِ البَارِدِ وَالمَصَابُونِ وَبَعْدَ هَذَا أَلْبَسُ
مِلابِسِي وَأَدْخُلُ غُرْفَةَ الأَكْلِ. نَجْلِسُ أَنَا وَجَمِيعُ أَعْضَاءِ أُسْرَتِي حَوْلَ المَائِدَةِ. فِي
الفُطُورِ كَالعَادَةِ نَأْكُلُ قِطْعَةً مِنَ الخُبْزِ مَعَ الزَّبْدَةِ أَوِالبَيْضَةِ المَسْلُوقَةِ وَنَشْرَبُ فَنَجَانَا
مِنَ الشَّايِ الأَخْضَرِ أَوِالقَهْوَةِ مَعَ السُّكَّرِ وَالمَلْبَنِ.

وَبَعْدَ الفُطُورِ آخِذٌ كِتَابِي وَدِفَاتِرِي فَأَضَعُ هَذِهِ الأَشْيَاءَ فِي الحَقِيبةِ المَدْرَسِيَّةِ
وَأَذْهَبُ إِلَى المَعْهَدِ. أَنَا أَدْرُسُ فِي جَامِعَةِ الدِّرَاسَاتِ الشَّرْقِيَّةِ وَأَدْرُسُ اللُّغَةَ العَرَبِيَّةَ
وَأَدَابَهَا. وَبَعْدَ الدَّرُوسِ أَذْهَبُ إِلَى المَكْتَبَةِ أَوْقَاعَةَ المِطَالَعَةِ.

مَسَاءً أَرْجِعُ إِلَى البَيْتِ وَبَعْدَ العِشَاءِ أَقْرَأُ الكُتُبَ أَوْأَسْمَعُ بِالرَّادِيوِإِذَاعَةَ طَشْقَنْدِ
أَوْإِذَاعَاتِ بِلْدَانِ العَرَبِ بِاللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ.

148-машқ. Еттинчи матн асосида қуйидаги савол-
ларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) متى كان يوم الراحة ؟ 2) متى فُهِضتَ من نومك ؟ 3) ماذا فعلتَ بعد الفُطُورِ ؟
- 4) هل قمتَ بواجباتك المنزلية ؟ 5) إلى أين ذهبتَ بعد انتهاء واجباتك ؟ 6) ماذا فعلتَ في بيت صديقك ؟ 7) كم ساعة لعبتما بالشطرنج ؟ 8) إلى أي متحف ذهبتما ؟
- 9) أين يقع متحف الفنون ؟ 10) أين أكلتما غداءكما ؟ 11) ماذا فعلتما في غرفتك ؟
- 12) من دق لك بالتليفون ؟ 13) ماذا طلبت أم صديقك ؟ 14) مع من قضيت باقي أوقاتك ؟ 15) متى تنهض من نومك في أيام العمل ؟ 16) هل تقوم بالتمارين الرياضية ؟

- 17) ماذا تأكلون في الفطور ؟ 18) ماذا تشربون ؟ 19) إلى أين تذهب بعد الفطور ؟
20) في أية جامعة تدرس ؟ 21) ماذا تدرس في الجامعة ؟ 22) إلى أين تذهب بعد
الدروس ؟

149 – машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) سنقوم بواجباتنا المنزلية غدا. 2) بعد ذهاب صديقتها دخلت فاطمة
غرفتها وكتبت المقالة إلى الجريدة عن حياة الطلبة في الجامعة. 3) قبل العشاء
غسلت يدي بالصابون. 4) نقضي عطلتنا الأسبوعية المقبلة مع أصدقائنا العرب.
5) لماذا ما لبستن ملابسك الجديدة في العيد؟ 6) دققنا له بالتليفون وطلبنا عودة
أخي الأصغر من بيته. 7) أمس ما قام موظفو وزارة الخارجية بالتمارين الرياضية
أما غدا فيقومون بها. 8) جلس جميع أعضاء أسرة مدرس اللغة العربية في جامعتنا
حول الطاولة فقرأوا الجرائد والمجلات المختلفة. 9) – هل تسمعون الإذاعات
العربية كل يوم؟ – نعم، نسمع هذه الإذاعات كل يوم أما أمس فما سمعنا هذه
الإذاعات. 10) قالت لنا مدرستنا: أنتم ما فهتمم هذه المحاضرة. 11) – هل معك
كتب ودفاتر وأقلام؟ – لا، هي بقيت في بيت صديقي ذلك. 12) كم فنجانا
شربتما من الشاي؟ – شربنا فنجانا أوفنجانين منه. 13) قد كتبت واجباتي
المنزلية من اللغة العربية أما واجبي من الأدب العربي فسأقوم به غدا بعد أكل
العشاء. 14) – لماذا لا تدقني لي بالتليفون؟ هل لا تعرفين رقم تليفوني؟ 15) ما
بقي شيء عندي.

150-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Онам Тошкент радиоэшиттиришини ҳар куни эрталаб эштадилар. Кечкурун эса Тошкент радиоси билан бирга араб радиоэшиттиришларини ҳам тинглайдилар. 2. Синглим нонуштадан кейин китоб ва дафтарларини портфелига солди-да, мактабига жўнади. У ҳозир мактабда ўқийди. 3. Эртага ҳафталик дам олиш куни ва бу кунни биз жуда мароқли ўтказамиз. Дўстим билан шахмат ўйнайман, уй азифаларимни бажараман, вазифаларим тугаганидан кейин маданият саройига ёки истироҳат боғига бораман. 4. Отам биринчи қаватдаги емакхонага кирдилар, у ерда стол ёнига ўтирдилар ва бир пиёла кўк чой ичдилар. Сўнг емакхонадан чиқдилар ва меҳмонхонага кирдилар, телевизор рўпарасига ўтирдилар ва ахборот дастурини томоша қилдилар. 5. Бувим кеча хоналаридан чиқмадилар ва бугун эрталабгача ўша ерда ўтирдилар. Бобом эса, нонуштадан сўнг бозорга бордилар ва у ердан турли хил кийим - кечаклар олиб келдилар.

151-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

وَأَقَع قَرِيْبًا مِّنَ الْمَعْهَدِ، يَوْمَ الرَّاحَةِ، بَعْدَ الْفَطْوْرِ، كَالْعَادَةِ، أَيَّامَ الْعَمَلِ، قَاعَةُ
الْمَطَالَعَةِ، إِذَاعَةُ طَشْقَنْدِ، لَعِبَ بِالشَّطْرَنْجِ، وَاجِبَاتٌ مَّرَلِيَّةٌ، حَوَالِي سَاعَةِ، مَتَحَفِ الْفَنُوْنِ،
بَاقِي الْأَوْقَاتِ، تَمَارِيْنِ رِيَاضِيَّةٍ، الْمَاءِ الْبَارِدِ، غُرْفَةِ الْأَكْلِ، أَعْضَاءَ الْأَسْرَةِ، حَوْلَ الْمَائِدَةِ،
فَنَجَانٍ مِّنَ الشَّايِ الْأَخْضَرِ، بِيضَةٌ مَسْلُوْقَةٌ، قَهْوَةٌ مَعَ السُّكْرِ، إِذَاعَاتُ الْبِلْدَانِ الْعَرَبِيَّةِ،
الْجُرَائِدِ وَالْمَجَلَّاتِ، أَحَدٌ مِّنَ الْمَطَاعِمِ، مَنفَرْدًا، وَزَارَةُ الْخَارْجِيَّةِ، بِالْمَفْرَدِ؛

САККИЗИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

I أَخَذَ (y) бошламок	سَارٌ хурсанд қилувчи
اهْتِمَامٌ диққат, эътибор	I سَرَّ (y) хурсанд қилмок
كَيْبُ بَاخِرَةٍ кўп. بَوَاخِرٌ пароход, катта кема	سَمَكَةٌ бир дона балиқ
الْبَارِحَةُ кеча, кечаги кунда	السُّوَيْشُ Сувайш
بِهَيْجٍ марокли, шод	شَوَاطِي كُيُن. شَوَاطِي соҳил,
تَارِيخِيЙ тарихий	қирғоқ
ثَلَاثٌ уч (рақам)	شَتَاءٌ қиш
كُيُن. ثُلُوجٌ қор	صَحْرَاءٌ сахро
كُيُن. جُمَلٌ гап, жумла	صَخْرِيЙ тошдан иборат,
كُيُن. أَجْوَبَةٌ жавоб	тошлок
رَصِيفٌ поезд ёки кема келиб	صُفُوفٌ кўп. صَفٌّ курс, саф
тўхтайдиган жой	صَيْفِيЙ ёзги
I رَكِبَ (a) ўтирмак (мас. авто- мобилга)	عُلَمَاءُ кўп. عَالِمٌ олим, билувчи
رَئِيسِيЙ асосий, марказий	كُيُن. فَتَاةٌ қиз, қиз бола
I زَارَ (y) бормок, зиёрат	فِي ثَلَاثِ سَاعَاتٍ уч соатда
қилмок	فِي قَلْبِ الْمَدِينَةِ шаҳар марказида
رُجَاجٌ ойна, шиша	I قَصَدَ (y) йўл олмок,
كُيُن. أَزْرَارٌ тугма	йўналмок
I سَارَ (u) бормок, кезмок	I قَطَعَ (a) кесмок, кесиб
	ўтмок
	قَنَاةٌ канал

كَلَامٌ гап, калом
 مَاضٍ - الْمَاضِي ўтган, ўтиб
 кетган
 مَخْزَنٌ кўп. مَخَازِنُ омбор,
 хазина
 مَدْخَلٌ кириш жойи,
 киравериш жой
 I مرّ (y) - ўтмоқ; ب ~ олиб
 ўтмоқ
 مَرصُوفٌ асфальтланган
 مَسْرَحٌ кўп. مَسَارِحُ театр
 مِصْرُ الْجَدِيدَةِ Мисру-л-жадида
 (Қоҳира мавзеларидан бири)
 مِعْطَافٌ кўп. مِعَاطِفٌ пальто
 مَعْمَلٌ кўп. مَعَامِلُ фабрика

مَعْمَلُ تَكْرِيرِ النَّفْطِ нефтни қайта
 ишлаш заводи
 أَمَاكِنٌ кўп. مَكَانٌ жой
 مُمَهَّدٌ текис, силлик
 مَنَاظِرٌ кўп. مَنَاظِرُ манзара
 مَوْضُوعٌ мавзу
 مِينَاءُ порт, денгиз порти
 مِينَاءُ بُوْر تَوْفِيْقِ Порт Тавфик
 порти
 نَزْهَةٌ сайр, экскурсия
 I وَجَدَ (u) топмоқ
 وَجَدُوْهَا جَمِيْلَةً уни чиройли
 ҳолатда кўришди; кўрди-
 ларки, у чиройли экан
 يَوْمَ الْجُمُعَةِ жума куни

§ 55. ФЕЪЛЛАРГА ҚЎШИЛУВЧИ БИРИКМА ОЛМОШЛАР

Феълларга кўшилиб ёзилувчи олмошлар асосан
 тушум келишигида келган воситасиз (баъзан воситали)
 тўлдирувчи ўрнида келади. Масалан:

كَبَّتْ الرِّسَالَةَ → كَبَّتْهَا

Феълларга кўшилувчи олмошлар от ва предлогларга
 кўшилувчи олмошлар билан шаклан бир хилдир.
 Масалан: كَبَّتْ , عِنْدَهُ , كِتَابُهُ .

Лекин олмошлар феълга кўшилганида, куйидаги товуш ўзгаришлари содир бўлади:

1. Ўтган замон III шахс кўплик музаккар феълига олмош кўшилганида, ўқилмайдиган ا (алиф) тушиб қолади. Масалан: كَتَبُوا الرِّسَالَةَ → كَتَبُوهَا

2. Ўтган замон II шахс музаккар кўплигидаги феълга олмош кўшилганида, ўртада و ҳарфи орттирилади ва у «ў» товушини билдиради:

سَمِعْتُمُوهَا → سَمِعْتُمُوهَا

3. Феълнинг барча шакллари I шахс бирлик олмоши نِي шаклида кўшилади. Масалан:

سَمِعْتَنِي – Сен мени эшитдинг,

يَسْأَلُونِي – Улар (мз) мендан сўрайдилар.

Хуллас, масалан كَتَبَ – у (мз) ёзди феълига олмошлар куйидагича кўшилади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	كَتَبَهُ	كَتَبَهُمَا	كَتَبَهُمْ
	МН	كَتَبَهَا	كَتَبَهُمَا	كَتَبَهُنَّ
II	МЗ	كَتَبَكَ	كَتَبَكُمَا	كَتَبَكُم
	МН	كَتَبَكَ	كَتَبَكُمَا	كَتَبَكُنَّ
I	МЗ	كَتَبَنِي		كَتَبَنَا
	МН			

Масалан:

كَتَبْتُمُونِي – Сизлар (мз) мени ёздингизлар,

كَتَبْتُنَّهَا – Сизлар (мн) уни (мн) ёздингизлар,

كُتِبْنَا هُنَّ – Biz ularni (mn) ёздик ва х.з.

Баъзан тарихий ёдгорликларда бирикма олмош бевосита феълга қўшилмай, إِيَّا юкламасига қўшилган.

Масалан:

نَعْبُدُ إِيَّاكَ ёки – Biz senгагина ибодат қиламиз.

Амалий машғулот учун топшириқлар

152-машқ. Қуйидаги гаплардан тагига чизилган сўзларни бирикма олмош билан алмаштиринг:

- 1) خلال درس اللغة العربية نكتب جملا على اللوح. 2) هل سمعتم هذا الكلام؟ 3) سأل المدرس الطلاب: هل فهمتم الموضوع؟ 4) يعرف الطلبة كثيرا من الكتاب المشهورين. 5) قام أحمد من مكانه وفتح هاتين النافذتين. 6) في الفطور أكلت قطعة رغيف. 7) ندرس في الجامعة اللغتين العربية والإنجليزية. 8) أخذ التلاميذ الدفاتر والكتب من المقعد. 9) سمع الطلاب محاضرة الأستاذ المشهور باهتمام ثم سألوا هذا الأستاذ عن واجباتهم المنزلية. 10) وضعت فاطمة الحقيبة المدرسية على الطاولة. 11) ما دخلت الطالبات غرفة العميد. 12) هل قرأت الجريدة الأسبوعية؟ 13) قضينا أيام العطلة الصيفية ممتعا. 14) هل غسلت يديك قبل الأكل؟ 15) هل درستم دروسكم؟ 16) في الشتاء نلبس معاطفنا كل يوم. 17) طالبات جامعتنا عرفن صديقاتهن جيدا جدا. 18) من وجد أجوبة هذه الأسئلة؟ 19) لماذا ضربتم هؤلاء الفتيات بالثلج؟ 20) هل غسلتم أيديكم؟

153 – машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ўқитувчимизнинг янги квартираси фонтан каршида жойлашган. Сиз (мз.) унга кирганмисиз? 2. Мен биринчи матнни жуда яхши ўргандим. Сиз (мн.) ҳам уни ўргандингизми? 3. Дугонангизнинг исми Хадича, шундай эмасми? Уни сиз арабча ҳарфлар билан дафтарингизга ёздингизми? 4. Ота-онамнинг иккита сурати деворда турипти. Уни синглим уйдан келтириб берган. 5. Умумий хонада (ўтириш хонасида) юмшоқ диван бор. Меҳмон аёллар унга киришди ва ўтиришди. 6. Тушлик вақти яқинлашяпти. Бир оз вақтдан кейин ошхоналардан бирига кирамиз ва уни тановул қиламиз. 7. Жисмоний машқлар саломатлик учун жуда фойдали. Мен уни ҳар куни эрталаб бажараман. 8. Китоб ва дафтарларимни олдим ва уларни портфелимга солдим. 9. Ушбу маъруза сизлар (мз.) учундир. Сизлар эса уни диққат билан тингламадингизлар ва дафтарларингизга ёзмадингизлар. 10. Араб адабиётидан эртага дарс бўлмайди. Мен уни эртага кечки овқатдан сўнг ўқийман. 11. Сизларнинг (мн.) янги кийимларингиз жуда чиройли. Нима учун уларни хотин-қизлар байрами куни киймадингизлар? 12. Олий таълим вазирлиги ходимлари араб мамлакатлари радио эшиттиришларини тинглашмайди ва уларни тушунишмайди. 13. Эртага ҳафталик дам олиш куни. Уни биз мисрлик меҳмонлар билан ўтказамиз. 14. Талабалар пальтолларини олишди ва тезлик билан уни кийишди.

154-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Иш кунлари; вазифалар тугаганидан кейин; китоб ва дафтар-ларим; дарслардан сўнг; Тошкент радиоси; араб тили ва адабиёти; бир пиёла қора чой; сариёғ

билан бир бурда нон; дастурхон атрофида; емакхона; совуқ сув ва совун билан; санъат музейи; телефон аппарати; илиқ сув; телефон қилмоқ; уй вазифалари; ҳар куни; икки пиёла қандли қаҳва; араб адабиёти; ташқи ишлар вазирлиги ходимлари; кенжа укам; араб дўстларимиз; келгуси ҳафталик дам олиш куни.

§ 56. ҲОЛ

(ПАЙТ, ЎРИН, ДАРАЖА ВА МИҚДОР ҲОЛЛАРИ)

Иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрни, пайти, даражаси, мақсади, сабаби каби турли муносабатларни ифодаловчи сўзлар ҳол дейилади ва улар иш-ҳаракатга нисбатан қандай муносабатни билдиришига қараб қуйидаги турларга бўлинади:

1. Пайт холи. Иш-ҳаракатнинг бажарилиш пайтини билдирувчи сўзлар пайт холи дейилади ва улар қачон, қачондан буён, қачонгача каби сўроқларга жавоб бўлади. Пайт холи араб тилида ноаниқ ҳолатда тушум келишигида ёки бирор предлог ёрдамида қаратқич келишигида келган отлардан шаклланади. Масалан:

أقرأ كُتُبًا عَرَبِيَّةً دَائِمًا – Мен доим арабча китобларни ўқийман.

جَلَسْنَا مَعَ الْأَصْدِقَاءِ فِي قَاعَةِ الْمُطَالَعَةِ حَتَّى الْمَسَاءِ – Дўстлар билан қироатхонада кечгача ўтирдик.

Баъзан тушум келишигидаги ҳол аниқ ҳолатда бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

زُرْنَا هَذِهِ السَّنَةَ كَثِيرًا مِنَ الْقُرَى – Бу йил биз кўп қишлоқларга бордик.

Пайт холи изофали бирикмалардан ҳам шаклланади ва бунда музоф тушум келишигида бўлади. Масалан:

نُكْتُبُ وَقْتِ الدَّرْسِ كَثِيرًا مِنْ الْجُمَلِ الْعَرَبِيَّةِ إِلَى دَفَاتِرِنَا – Дарс пайтида кўпгина арабча жумлаларни дафтаримизга ёзамиз.

Пайт ҳолини ифодаловчи айрим сўзлар аниқ ҳолатда тушум келишигида келади ва бундай сўзлар озчиликни ташкил қилади. Масалан: الْيَوْمَ، الْبَارِحَةَ، الْآنَ ва ҳ. з.

Яна шундай ёрдамчи сўзлар мавжудки, улар умумий қоидага хилоф равишда бош келишикда келгани ҳолда пайт ҳолини ифодалайди. Масалан:

مَا وَصَلَ الْقِطَارُ بَعْدُ - Поезд ҳали келгани йўқ.

أَعْرِفُ هَذَا الْمُمَثَّلَ مِنْ قَبْلُ – Бу актёрни мен илгаридан биламан.

2. Ўрин ҳоли. Иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрнини билдириб, қа-ерда, қаерга, қаердан каби саволларга жавоб бўлувчи сўзлар ўрин ҳоли дейилади. Ўрин ҳоли ҳам пайт ҳоли каби тушум келишигидаги ёки бирор предлог билан қаратқич келишигида келган отлардан ифодалана-ди. Масалан:

مَشَى الطَّالِبُ يَمِينًا وَيَسَارًا - Талаба ўнгу чапга томон юрди.

تَقَعُ جَامِعَتُنَا قُرْبَ مَسْرَحِ نَوَائِي – Университетимиз Навоий театри ёнида жойлашган.

3. Даража ва миқдор ҳоли. Иш-ҳаракатнинг бажарилиш миқдори ва даражасини ифодаловчи бу сўзлар одатда ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади ва қанча, қай даражада каби саволларга жавоб бўлади. Масалан:

كُتِبْنَا هَذِهِ الْجُمْلَةَ مَرَّتَيْنِ – Бу жумлани икки марта ёздик.

أَمْسَ لَعِبْنَا كَثِيرًا وَتَعَبْنَا جَدًّا – Кеча кўп ўйнадик ва жуда чарчадик.

Амалий машғулот учун топшириқлар

155-машқ. Қуйидаги гаплар ичидан ҳолларни топинг, уларнинг турини аниқланг ва қай йўл билан шаклланганини изоҳланг:

1) جميع الطرق في جمهوريتنا ممهدة ومرصوفة. 2) قام تلاميذ تلك المدرسة برحلة إلى الجبل الصخري العالي. 3) رأينا أمامنا قناة عريضة وسُررنا كثيراً بمنظرها. 4) جاء الطلاب في الصباح الباكر إلى المبنى الرئيسي لجامعة نمنغان. 5) زرنا البارحة مصنع تكرير النفط في مدينة فرغانة. 6) وصل فنانومسرح نوائي إلى مدينة أورغانج فوجدوها مدينة جميلة على شاطئ نهر آمودريا. 7) وصلت سيارتنا إلى طشقند في ثلاث ساعات. 8) أثناء رحلتنا إلى فرغانة زرنا مصنع تكرير النفط ومخازن النفط ثم رجعنا إلى نمنغان بعد ساعتين. 9) بعد انتهاء الرحلة جئت إلى البيت ولبست ملابس المنزلية ثم لعبت مع أخي الصغير بالشطرنج حوالي ساعتين. 10) في معظم الأوقات نقوم برحلة إلى مدين أوزبكستان المختلفة ونجدها جميلة ونظيفة. 11) في السنة الماضية زرنا سمرقند وهي مدينة إسلامية قديمة كانت في التاريخ عاصمة لدولة جدنا العظيم الأمير تيمور فوجدناها مدينة تاريخية. قال العلماء عنها متحفاً تحت السماء المفتوحة.

156-машқ. Қуйидаги ҳолларни арабчага ўғиринг ва шу ҳоллар иштирокида гап тузинг:

Ўтган жума кунида; шахримизга; тез-тез; уч соатда; экскурсиямиз давомида; Сувайш каналига кираверишда; кемалар тўхтайдиган жойда; чапга ва ўнгга;

эрта тонгда; дастурхон атрофида; иш кунларида; дам олиш кунда; бугун; нонуштадан сўнг; илгари (вақтга нисбатан).

157-машқ. Куйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз ўтган ойда Бухорога экскурсия қилдик. Кўрдикки, Бухоро тарихий шарқона шаҳар экан. 2. Замонавий машиналаримиз ҳозирги кунда Тошкент билан Наманган ўртасидаги йўлни уч соатда босиб ўтади. 3. Толибалар институтнинг асосий биноси ёнига келишди ва автобусга чиқишди. Улар Андижон шаҳрини зиёрат қилишади. 4. Тошкент билан Самарқанд ўртасидаги йўл теп-текис ва асфальтлангандир. 5. Сирдарё катта дарё эмас ва унда катта кемалар қатнамайди. 6. Республикамизда баланд тоғлар кўп. Улар тошлоқ (тошдан иборат) эмас, улар ям-яшил тоғлардир. 7. Эртага биз Бухорога жўнаймиз ва у ерда янги нефтни қайта ишлаш заводини зиёрат қиламиз. 8. Катта Фарғона канали ва Шимолий Фарғона канали Фарғона водийсида жойлашган. Унда катта пароход ва кемалар йўқ, шунингдек, кемалар тўхтайдиган бекат ҳам мавжуд эмас. 9. Шимолий Фарғона канали сувини Сирдарёдан олади. 10. Порт Тавфиқ порти Сувайш шаҳрида жойлашган ва у Сувайш каналининг бошланишидир.

§ 57. ФЕЪЛ КЕСИМЛИ ГАПЛАРДА СЎЗЛАРНИНГ ТАРТИБИ

Феъл кесимли гаплар бош бўлақлар билан бошланади. Гапда эга билан кесимнинг ўрни юқорида айтиб ўтилган. Иккинчи даражали бўлақлар эса, бош бўлақлардан кейин келиб, уларнинг тартиби куйидагича бўлади:

1. Бош бўлақлардан кейин аввал воситасиз тўлдирувчи келади. Масалан, أَخَذَ أَحْمَدُ الْكِتَابَ وَالدَّفْتَرَ – *Аҳмад китоб ва дафтарни олди.*

– سَمِعْتُ إِذَاعَةَ صَوْتِ الْعَرَبِ *Савту-л-араб радиотўлқинини эшитдим.*

2. Агар гапда воситасиз тўлдирувчини таъкидлаш, унга логик урғу бериш керак бўлса, у эгадан олдинга ўтиши ҳам мумкин. Масалан,

كَتَبَ الرَّسَالَةَ الطَّالِبُ – *Талаба (бошқа нарсани эмас) хатни ёзди.*

3. Агар гапнинг эгаси ҳам, воситасиз тўлдирувчи ҳам келишида турланмайдиган сўздан ифодаланган бўлса, эга ҳар доим тўлдирувчидан олдинда туради. Масалан,

رَأَى يَحْيَى مُوسَى – *Яҳё Мусони кўрди.*

4. Агар гапда воситали тўлдирувчи ҳам мавжуд бўлса, у воситасиз тўлдирувчидан кейин келади. Масалан,

أَخَذْتُ الْمَجَلَّةَ مِنْ صَدِيقِي – *Мен журнални дўстимдан олдим.*

5. Тўлдирувчилардан кейин ўрин холи, сўнг даража ва микдор ҳоллари ўрин олади. Масалан,

سَمِعَ الطَّلَابُ الْمُحَاضِرَةَ فِي الْقَاعَةِ بِاهْتِمَامٍ كَبِيرٍ – *Талабалар залда лекцияни катта қизиқиш билан тингладилар.*

6. Пайт ҳоли гапнинг хоҳлаган жойида келиши мумкин ва бунда гапнинг мазмунига халал етмайди. Масалан,

زَارَ الضُّيُوفُ مَصْنَعَ تَكْرِيرِ النَّفْطِ أَمْسَ
زَارَ الضُّيُوفُ أَمْسَ مَصْنَعَ تَكْرِيرِ النَّفْطِ
زَارَ أَمْسَ الضُّيُوفُ مَصْنَعَ تَكْرِيرِ النَّفْطِ
أَمْسَ زَارَ الضُّيُوفُ مَصْنَعَ تَكْرِيرِ النَّفْطِ

*Кеча меҳмонлар
нефтни қайта
ишлаш заводини
бориб кўрдилар.*

7. Табиийки, гапда эга ҳам, тўлдирувчилар ҳам, ҳоллар ҳам ўзларининг аниқловчиларига эга бўлишлари мумкин. Бунда аниқловчилар ўзларининг характерларига ва қайси бўлакники эканлигига қараб, ўша гап бўлагининг олдидан ёки кетидан жой олади. Масалан,

سمع هؤلاء الطلاب المُحاضرة – Бу толиблар маърузани тингладилар.

سمع هؤلاء الطلاب مُحاضرةَ المُدرّس المشهور – Бу толиблар машҳур ўқитувчининг маърузасини тингладилар.

سمع هؤلاء الطلاب مُحاضرةَ المُدرّس المشهور الجديدةَ باهتمام تام – Бу толиблар машҳур ўқитувчининг янги маърузасини катта қизиқиш билан тингладилар.

8. Гапдаги ички вазиятга боғлиқ равишда, у ёки бу гап бўлагига бериладиган урғу ва шу каби омиллар таъсирида гапда сўзларнинг тартиби юқоридагидан бошқачароқ бўлиши ҳам мумкин.

Амалий машғулот учун топшириқлар

САККИЗИНЧИ МАТН

رحلة إلى السويس

في يوم الجمعة الماضي قام طلاب الجامعة برحلة إلى مدينة السويس وكانت نزهة بهيجة سارة. جاؤوا إلى مبنى الجامعة الرئيسي في الصباح الباكر وركبوا سيارة كبيرة. ومرت بهم هذه السيارة من خلال مصر الجديدة ثم أخذت طريقها في الصحراء وهو طريق ممهد مرصوف. قطعت السيارة هذا الطريق في ثلاث ساعات. وصلوا إلى السويس فوجدوها مدينة جميلة على شاطئ البحر الأحمر ورأوا بجوارها جبالاً صخرية عالية وسرّوا كثيراً بمنظر البحر والجبال وقصدوا إلى مينائها بور

توفيق ورأوا السفن هناك عند الرصيف. ثم ساروا إلى مدخل قناة السويس ولقوا فيه بعض البواخر الكبيرة تمر بها. أثناء رحلتهم زاروا مصنع الأزرار المصرية ومعمل تكرير النفط ومخازن السمك ثم رجعوا إلى القاهرة في المساء.

(O.B. Фролованинг «Мы говорим по-арабски» китобидан айрим ўзгарттишлар билан)

158-машқ. Саккизинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

159-машқ. Саккизинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) من قام برحلة إلى السويس ومتى قامت الرحلة ؟ (2) إلى أين جاء الطلاب صباحا باكرا ؟ (3) هل طريق السويس ممهد ومرصوف ؟ (4) في أية مدة قطعت السيارة هذا الطريق ؟ (5) أين تقع مدينة السويس ؟ (6) ماذا يوجد بجوار مدينة السويس ؟ (7) ماذا رأى الطلاب في الميناء ؟ (8) هل زار الطلاب مكانا آخر في السويس ؟ (9) أية مؤسسات زاروها في السويس ؟ (10) متى رجع الطلاب إلى القاهرة ؟

160-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги сўзларнинг тартибига эътибор беринг:

- 1) قام موظفو وزارة الخارجية يوم العطلة الأسبوعية الماضي برحلة إلى ضاحية المدينة وهي كانت نزهة مريحة وبهيجة. (2) دخلنا غرفة الأكل وجلس جميع أعضاء أسرتي حول المائدة. (3) بعد العشاء عادةً نشرب فنجانا أو فنجانين من الشاي الأخضر وهو مفيد جدا لصحة الإنسان. (4) أختي الصغيرة الآن تلميذة في الصف الأخير في المدرسة وبعد عدة شهور ستكون طالبة لجامعة نمنغان. (5) في وسط غرفة

الأكل مائدة عريضة وعليها زهرية من الزجاج. 6) غدا سنذهب مع مجموعة من الضيوف المصريين إلى متحف الفنون الواقع في قلب طشقند. 7) يقوم أخي الصغير بواجباته المنزلية كل يوم بعد رجوعه من المدرسة.

161-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва қайси гап бўлагининг қаерда жойлашганини изоҳланг:

1. Олий таълим вазирлиги хизматчилари ўтган ойда Катта Фарғона каналига сафар қилишди ва канал қирғоғига жойлашган кўпгина қишлоқларга киришди. 2. Уларнинг (мз.) машиналари Тошкент билан Наманган ўртасидаги йўлни уч соатда босиб ўтди. 3. Хизматчилар эрта тонгда вазирликнинг баланд биноси ёнига келишди ва машинага ўтиришди. 4. Улар (мн.) ўзлари билан нон, озгина сариёғ, қайнатилган тухум ва кўк чой олишган. 5. Нонуштадан сўнг холамнинг ўғли китоб ва дафтарларини олади, уларни сумкасига жойлайди ва институтга жўнайди. У ҳозир Тошкент тиббиёт институтида ўқимокда. 6. Иш кунлари одатда мен жуда эрта уйғонаман, тезлик билан нонушта қиламан ва ишга жўнайман. Мен нефтни қайта ишлаш заводида бош муҳандис бўлиб ишлайман. 7. Яқинда заводимизга Миср Араб Республикасидан меҳмонлар келишди. Улар завод фаолиятидан жуда хурсанд бўлишди.

162-ماشқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

مصر الجديدة، معمل تكرير النفط، ميناء بور توفيق، في قلب المدينة، محاضرة الأستاذ المشهور، غرفة العميد، العطلة الصيفية، قطعة رغيف، على

اللوح، في ثلاث ساعات، شاطئ البحر الأحمر، بواخر كبيرة، مصنع الأزرار،
في المساء، الجبل الصخري العالي، مسرح نوائي، في معظم الأوقات، في السنة
الماضية، جدنا العظيم الأمير تيمور، مدينة تاريخية، متحف تحت السماء المفتوحة،
ضاحية المدينة، نزهة مريحة، صحة الإنسان، كل يوم، زهوية من الزجاج، عدة
شهور، مجموعة من الضيوف المصريين، الطرق الممهدة، قناة عريضة، المبنى
الرئيسي، شاطئ نهر آمودريا.

ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

اِتَّفَقْنَا келишдик	I رَأَسَ (a) бошқармоқ
اِجَازَةٌ каникул, таътил	كُنْ. رُكَّابٌ йўловчи, пассажир
I أَذِنَ (a) рухсат бермоқ	رَأَى фикр, муносабат
اِسْتِقْلَالٌ истиқлол	رَوَّعٌ улуғворлик
I أَمَلَ (y) умид қилмоқ	رُؤْيَةٌ кўриш
بَاصٌ автобус	I زَالَ (a) ; ما ~ давом этмоқ
I بَدَأَ (a) бошламоқ	سِتٌّ олти
بِالضَّبْطِ аниқ равишда	كُنْ. أَسْرَارٌ сир, яширин нарса
بِكُلِّ سُرُورٍ катта хурсандлик билан	سُرُورٌ хурсандлик
I بَنَى (u) қурмоқ	كُنْ. سِكَتٌ йўл
تَرَامٌ трамвай	I سَمَحَ (a) рухсат бермоқ, имкон бермоқ
جَزِيلٌ кўп, катта	سُهْلٌ кُنْ. سُهْلٌ чўл
حَبِيبٌ севимли, севилган	سَيَّارَةُ الرُّكَّابِ енгил автомобиль
حَدِيدِيЙ темирдан ишланган	I شَاءَ (a) хоҳламоқ
I حَزَمَ (u) тугмоқ, бойламоқ	كُنْ. شَبَابِكُ дераза
حِكَايَةٌ ҳикоя	شُكْرًا катта раҳмат
حِوَارٌ суҳбат, диалог	كُنْ. أَصِحَاءٌ соғ, соғлом
حَيٌّ кун. أَحْيَاءٌ тирик	
خَصْبٌ унумдор, серҳосил	
I ذَرَى (u) билмоқ	

صُعُوبَةٌ қийинлик,
 қийинчилик
 ضَبَطَ аниқлик
 I ضَرَبَ (u) урмоқ
 ضَرِيحٌ мавзолей, мақбара
 الطَّابِقُ الْأَرْضِيُّ биринчи қават
 طَائِرَةٌ самолёт
 طَوَّلَ узунлик
 طُولَ النَّهَارِ кун бўйи
 ظَرَفٌ كُيُن. ظُرُوفٌ вазият
 ظُهُرٌ туш пайти, пешин
 عَجِيبٌ كُيُن. عَجَائِبٌ ажойиб
 عَرَبَةٌ вагон
 عَصْرٌ كُيُن. عَصُورٌ аср, давр
 العُصُورُ الْوَسْطَى ўрта асрлар
 عَمَلَاقٌ улкан, гигант
 I غَضِبَ (a) ғазабланмоқ
 فَعَلٌ феъл; ١~ ҳақиқатда
 فِي نَفْسِ الْوَقْتِ шу билан бирга
 (сўз. шу вақтнинг ўзида)
 قَبْلٌ томон, тараф
 قُرُونٌ كُيُن. قُرُونٌ аср
 I قَصَدَ (y) кўзда тутмоқ,
 ният қилмоқ

قَطَارٌ كُيُن. قُطْرٌ поезд
 لَحْمٌ كُيُن. لَحْمَانٌ гўшт
 لَذَّةٌ كُيُن. لَذَاتٌ лаззат
 لَسْتُ أَذْرِي билмайман
 لَكِنْ лекин
 مَتَاعٌ كُيُن. أَمْتَعَةٌ матох, юк
 مُحْتَفَظٌ сақланган,
 сақланаётган
 مَحَطَّةٌ бекат
 مَحَطَّةُ السِّكِّ الْحَدِيدِيَّةِ темир йўл
 вокзали
 مُسْتَحِقٌّ арзийдиган, арзигу-
 лик
 مُسْتَقِلٌّ мустақил
 مُشْتَاقٌ муштоқ
 مَعًا биргаликда
 مَقْبَرَةٌ كُيُن. مَقَابِرُ мақбара, қабр
 مَكْتُوبٌ ёзилган
 مِنْ قَبْلُ олдин, илгари
 مِنْذُ زَمَنٍ بَعِيدٍ анча вақтдан бери
 مَيْدَانٌ كُيُن. مَيَادِينُ майдон
 مَيْدَانُ رَيْغِسْتَانَ بِمَا فِيهِ مِنَ الْمَدَارِسِ
 Регистон майдони унда-
 ги мадрасалар билан
 نِصْفٌ ярим

I نَظَرَ (y) қарамоқ

I هَامَّ муҳим

I وَاحِدٌ бир, битта

I وَأَلَّ (u) паноҳ сўрамоқ

I وَأَى (u) ваъда бермоқ

I وَجَلَ (a) кўрқмоқ

I وَسَأَلَ وَسَائِلٌ وَسَيْلَةٌ қўп. восита

I وَفَى (u) вафо қилмоқ

I وَقَعَ (a) жойлашмоқ

I وَوَدَّ (u) туғмоқ

§ 58. ФЕЪЛ МАЙЛЛАРИ

Феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг воқеликка муносабатини ифодаловчи категория феъл майли дейилади.

Араб тилидаги феълларда бешта майл мавжуд:

1. Аниқлик майли.
2. Шарт майли.
3. Буйруқ майли.
4. Истак майли.
5. Кучайтирма майл.

Иш-ҳаракатнинг мавжуд замонлардан бирига муносабатини билдирувчи майл аниқлик майли дейилади. Биз ҳозиргача кўрган бўлишли ва бўлишсиз шакллардаги ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъллари аниқлик майлидаги феъллардир.

§ 59. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

I боб феълининг шарт майли ҳозирги-келаси замон шаклидан ҳосил бўлади ва шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفْعَلُ	يَفْعَلَا	يَفْعَلُوا
	МН	تَفْعَلُ	تَفْعَلَا	يَفْعَلْنَ
II	МЗ	تَفْعَلُ	تَفْعَلَا	تَفْعَلُوا
	МН	يَفْعَلِي	تَفْعَلَا	تَفْعَلْنَ
I	МЗ	أَفْعَلُ		تَفْعَلُ
	МН			

Масалан: يَدْرُسْنَ , تَشْرَبُوا , يَجْلِسُ .

Мажхул нисбатдаги феълларнинг шарт майли ҳам юқоридаги тартиб асосида тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفْعَلُ	يُفْعَلَا	يُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	يُفْعَلْنَ
II	МЗ	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	تُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلِي	تُفْعَلَا	تُفْعَلْنَ
I	МЗ	أُفْعَلُ		تُفْعَلُ
	МН			

Бу майл учун кўйилган ном – «шарт майли» мазкур майлнинг характерини тўла очиб беролмайди, чунки бу майлдаги феъл фақат шартни билдирмайди. Умуман, шарт майли қуйидаги вазифаларда ишлатилади:

1. Шарт эргаш гапли қўшма гапларда шарт эргаш гапнинг ва бош гапнинг кесимлари шарт майлида ишлатилади. Бунда шарт эргаш гапнинг кесими олдида қуйидаги юкламалар мавжуд бўлиши мумкин: **إِنْ** – агар,

مَتَّى - қачонки, مَنْ - кимки. Масалан: **إِنْ تَقْرَأْ تَعْلَمَ** - Ўқисанг (мз), биласан. **مَنْ يَزِرْ عَ الْمَعْرُوفِ يَخْصُدُهُ** - Кимки яхшиликни экса, ўшани теради. **مَتَّى تَذْهَبْ أَذْهَبْ** - Қачонки сен кетсанг, мен кетаман.

Баъзан мазкур юкламалар иштирок этган қуйидаги мураккаб юкламалар ҳам ишлатилиши мумкин: **إِنْ → لَئِنْ**, **إِذَا مَا , كَلَّمَا , مَتَّى مَا → مَتَّى**.

Шарт эргаш гапли қўшма гапларда гоҳо шарт майлидаги феъл эмас, ўтган замон феъли ҳам ишлатилиши мумкин. Бунда мазмунга халал етмайди.

2. **لَمْ** олд юкламаси билан келган шарт майлидаги феъл ўтган замондаги қатъий инкорни ифодалайди ва ўтган замон феъли билан ишлатиладиган **مَا** юкламаси бажарган вазифани бажаради. Масалан:

لَمْ أَكْتُبْ - ҳеч ёзмадим, **مَا كَتَبْتُ** - ёзмадим.

3. Шарт майлидаги феъл **ل** ва **لَا** юкламалари билан келиб буйруқ маъносини ифодалайди. Бунга кейинроқ муфассал тўхталинади.

Шарт майлининг вазифалари феълнинг барча боблари учун умумийдир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

163-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

كَبَّ (y) - ёзмок; **فَتَحَ** (a) - очмок; **جَلَسَ** (u) - ўтирмак;
سَمِعَ (a) - эшитмок; **نَهَضَ** (a) - уйғонмок; **لَعِبَ** (a) - ўйнамок;
رَجَعَ (u) - қайтмок; **طَلَبَ** (y) - сўрамок; **غَسَلَ** (u) - ювмок; **لَبَسَ**

(a) - киймок; (y) - ўрганмок; (u) - урмок; غَضَبَ (a) - ғазабланмок; (y) - نُظِفَ (y) - покиза бўлмок; (a) - رَكِبَ (a) - минмок; (y) - قَصَدَ (y) - йўланмок; (a) - قَطَعَ (a) - кесмок; (a) - شَرِبَ (a) - ичмок.

164-машқ. Қуйидаги ўтган замон феълларининг шахс ва сонини ўзгартирмаган ҳолда шарт майли шаклини топинг:

Масалан: تَسْمَعُوا → سَمِعْتُمْ ز نَغْسِلُ → غَسَلْنَا

1	نُظِفْتُمْ	2	ضَرَبُوا	3	نَهَضَا	4	دَرَسْتُ	5	لَبِسْتُ	6	رَجَعُ
7	طَلَبْتُ	8	جَلَسْتَمَا	9	كَبْتَا	10	سَمِعْتُمْ	11	فَتَحْنَا	12	فَهِمَّا
13	نَزَلْتُمْ	14	شَرِبْتُ	15	قَطَعْنَا	16	قَصَدْتُ	17	لَعَبْنَا	18	قُطِعْنَا
19	ضَرِبْتُ	20	عَرَفُوا	21	ذَهَبْتُ	22	عَلِمْنَا	23	دَخَلْنَا	24	فُتِحْنَا
25	فُهِمْتُ										

165-машқ. Қуйидаги феълларга *إِنْ* - юкламасини қўшинг ва гапни ўзингиз давом эттиринг:

Масалан: очмок → *إِنْ تَفْتَحْ هَذِهِ التَّافِذَةَ يَدْخُلُ الْجَوُّ الْبَارِدُ الْعُرْفَةَ*

Қайтмок; урмок; ғазабланмок; минмок; кесмок; ичмок; ювмок; эшитмок; очмок; ўтирмок; ёзмок; тушмок; чиқмок; кирмок; кетмок; билмок; тушунмок.

166-машқ. Қавс ичидаги феълларни керакли майлда ишлатиб, гапларни тўлгазинг ва ўзбекчага ўгиринг:

- 1) *إِنْ (сўрамок) الْإِنْسَانُ كَثِيرًا (олмок) كَثِيرًا. (2) مِنْ (ювмок) يَدِيهِ*
 (билмок) *أَوَّلًا (кирмок) غُرْفَةِ الْأَكْلِ أَوَّلًا. (3) إِنْ (ўрганмок) اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ (билмок)*
صَعُوبَتِهَا. (4) لَمْ (ёзмок) صَدِيقِي الرِّسَالَةَ لِي. (5) قَرَأْنَا لَهُ حِكَايَةَ مُمْتَعَةٍ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَلَمْ

- (кайтмоқ) (уни тушунмоқ) 6. ذهبت أختاي الصغيرتان إلى دار الثقافة ولم (уни ўқимок) 7. جاء أبوك بكتاب الحكايات الممتعة لك. لماذا لم (уни ўқимок) 7

167-машқ. Қуйидаги жумлаларни арабчага ўғиринг:

1. Агар аудиторияга кирсангиз (мз.), профессорнинг маърузасини яхши эшитасиз. 2. Ким кўп ўқиса, кўп билади. 3. Агар сизлар (мз.) араб тилини тушунсангизлар, ўша тилда хатлар ёзасизлар. 4. Бугун ҳаво жуда совуқ ва болалар (мз.) эса, пальтолларини мутлақо кийишмаган. 5. Унинг (мн.) машинаси эски ва у йил давомида ҳеч қачон Тошкент билан Наманган ўртасидаги йўлни уч соатда босиб ўтмаган. 6. Мен уйда ёлғиз қолдим ва кўчага мутлақо чиқмадим. 7. Агар мен уйга кеч келсам, араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тингламайман. 8. Қачонки сиз (мн.) кўлингизни совуқ сув ва совун билан ювсангиз, кўлингиз тоза бўлади. 9. Кимки бир пиёла кўк чой ичса, унинг мазасини тушунади. 10. Уч соат илгари акаларим машинага ўтиришди, қаергадир кетишди ва ҳозиргача умуман қайтишмади. 11. Агар Бухоро шаҳрига борсангиз (мн.), ўз тарихингизни яхши билиб оласиз.

§ 60. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

I. Иккиланган феълнинг иккинчи ўзак ундоши ҳаракати — бўлса, шарт майли тўрт вариантда ҳосил бўлади. Масалан: دَلَّ (y) – далил бўлмоқ феъли:

1-вариант

2-вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَدُلُّ	يَدُلَا	يَدُلُّوا	يَدُلُّ	يَدُلَا	يَدُلُّوا
	МН	تَدُلُّنَ	تَدُلَا	يَدُلُّنَ	تَدُلُّ	تَدُلَا	يَدُلُّنَ
II	МЗ	تَدُلُّنَ	تَدُلَا	تَدُلُّوا	تَدُلُّ	تَدُلَا	تَدُلُّوا
	МН	تَدُلِّي	تَدُلَا	تَدُلُّنَ	تَدُلِّي	تَدُلَا	تَدُلُّنَ
I	МЗ МН	أَدُلُّنَ		نَدُلُّنَ	أَدُلُّ		نَدُلُّ

3-вариант

4-вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَدُلُّ	يَدُلَا	يَدُلُّوا	يَدُلُّ	يَدُلَا	يَدُلُّوا
	МН	تَدُلُّ	تَدُلَا	يَدُلُّنَ	تَدُلُّ	تَدُلَا	يَدُلُّنَ
II	МЗ	تَدُلُّ	تَدُلَا	تَدُلُّوا	تَدُلُّ	تَدُلَا	тَدُلُّوا
	МН	تَدُلِّي	тَدُلَا	тَدُلُّنَ	тَدُلِّي	тَدُلَا	тَدُلُّنَ
I	МЗ МН	أَدُلُّ		نَدُلُّ	أَدُلُّ		نَدُلُّ

Агар иккинчи ўзак ундош ҳаракати — ёки — бўлса, шарт майли уч вариантда ҳосил бўлади. Масалан: فَرَّ (и) – қочмоқ феъли.

1-вариант

2-вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفْرِزُ	يَفِرَا	يَفِرُوا	يَفِرُّ	يَفِرَا	يَفِرُوا
	МН	تَفْرِزُ	تَفِرَا	يَفِرُونَ	تَفِرُّ	تَفِرَا	يَفِرُونَ
II	МЗ	تَفْرِزُ	تَفِرَا	تَفِرُوا	تَفِرُّ	تَفِرَا	تَفِرُوا
	МН	تَفْرِي	تَفِرَا	تَفِرُونَ	تَفْرِي	تَفِرَا	تَفِرُونَ
I	МЗ МН	أَفْرِزُ		نَفِرُ	أَفِرُّ		نَفِرُّ

3-вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفِرُّ	يَفِرَا	يَفِرُوا
	МН	تَفِرُّ	تَفِرَا	يَفِرُونَ
II	МЗ	تَفِرُّ	تَفِرَا	تَفِرُوا
	МН	تَفْرِي	تَفِرَا	تَفِرُونَ
I	МЗ МН	أَفِرُّ		نَفِرُّ

II. Ҳамзали феълларнинг шарт майли солим феълларнинг шарт майлидан фарқ қилмайди.

III. Заиф феълларнинг шарт майлида тусланиши:

1. Солимсифат феъллардаги заифлик биринчи ўзак ундошда бўлганлиги ва шарт майлидаги ўзгариш асосан учинчи ўзак ундош атрофида содир бўлиши сабабли, бундай феъллар ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَجَدَ (и) – топмок феъли:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَجِدُ	يَجِدَا	يَجِدُوا
	MH	تَجِدُ	تَجِدَا	يَجِدْنَ
II	M3	تَجِدُ	تَجِدَا	تَجِدُوا
	MH	تَجِدِي	تَجِدَا	تَجِدْنَ
I	M3 MH	أَجِدُ		نَجِدُ

2. Ажваф феълларнинг шарт майлидаги хусусияти шуки, ёпиқ бўгин таркибидаги чўзиқ унли қисқага ўзгаради. Масалан:

قَالَ (y) - типдаги феъллар

خَافَ (a) - типдаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَقُلُ	يَقُولَا	يَقُولُوا	يَخْفُ	يَخَافَا	يَخَافُوا
	MH	تَقُلُ	تَقُولَا	يَقُلْنَ	تَخْفُ	تَخَافَا	يَخْفَنَ
II	M3	تَقُلُ	تَقُولَا	تَقُولُوا	تَخْفُ	تَخَافَا	تَخَافُوا
	MH	تَقُولِي	تَقُولَا	تَقُلْنَ	تَخَافِي	تَخَافَا	تَخْفَنَ
I	M3 MH	أَقُلُ		نَقُلُ	أَخْفُ		نَخْفُ

سَارَ (и) – типдаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَسِرُ	يَسِيرَا	يَسِيرُوا
	MH	تَسِرُ	تَسِيرَا	يَسِرْنَ
II	M3	تَسِرُ	تَسِيرَا	تَسِيرُوا
	MH	تَسِيرِي	تَسِيرَا	تَسِرْنَ
I	M3 MH	أَسِرُ		نَسِرُ

3. Ноқис феълларнинг шарт майлидаги ўзига хослик шуки, феъл охиридаги чўзиқ унли қисқага ўзгаради. Масалан:

بَكِيَ (и) - типидаги феъллар   دَنِيَ (у) - типидаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	بَكَ	بَكَيَا	بَكَوْا	يَدُنْ	يَدُنُوْا	يَدُنُوْا
	МН	بَكَتْ	بَكَيَا	يَبْكِيْنَ	تَدُنْ	تَدُنُوْا	يَدُنِيْنَ
II	МЗ	تَبَكَ	تَبَكَيَا	تَبَكَوْا	تَدُنْ	تَدُنُوْا	تَدُنُوْا
	МН	تَبَكِي	تَبَكَيَا	تَبْكِيْنَ	تَدُنِي	تَدُنُوْا	تَدُنِيْنَ
I	МЗ	أَبَكَ		تَبَكَ	أَدُنْ		نَدُنْ
	МН						

لَقِيَ (а) – типидаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَلِقْ	يَلْقِيَا	يَلْقَوْا
	МН	تَلِقْ	تَلْقِيَا	يَلْقِيْنَ
II	МЗ	تَلِقْ	تَلْقِيَا	تَلْقَوْا
	МН	تَلْقِي	تَلْقِيَا	تَلْقِيْنَ
I	МЗ	أَلِقْ		تَلِقْ
	МН			

Амалий машғулот учун топшириқлар

168-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

قَضَى (и) - ўтказмоқ; سَأَلَ (а) - сўрамоқ; أَدِنَ (а) – рухсат бермоқ; قَامَ (у) - турмоқ; وَضَعَ (а) - қўймоқ; مَدَّ (у) – чўзмоқ; قَرَأَ (а) - ўқимоқ; دَبَّ (и) - судралмоқ; بَقِيَ (а) - қолмоқ; سَارَ (и) - юрмоқ; بَكَى (и) - йиғламоқ; وَجَلَ (يُوجَلُ) -

кўркмок; مَسَّ (a) - тегмок; وَهَبَ (a) - хадя этмок; خَافَ (a) - кўркмок; لَقِيَ (a) - учратмок; قَالَ (y) - демок; أَخَذَ (y) - олмок; بَدَأَ (a) - бошламок; بَتِيَ (u) - курмок; رُمِيَ - отилмок; وُلِدَ - туғилмок; أَكَلَ - ейилмок.

169-машқ. Шарт майли шаклида келтирилган қуйидаги феълларнинг ўзагини топинг ҳамда нисбат ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, وَضَعَ → تَضَعِي аниқ нисбат, II шахс, бирлик, мн.

1) يُولَدُ	2) يَعِدَا	3) يَرْمُوا	4) تَذَرِي	5) تَقُولُوا
6) يُخْفَنَ	7) أَسِرُ	8) تَلْقُوا	9) يَكُنُ	10) تَبِنَ
11) يَفِرُ	12) تَصَلُوا	13) يَمْرُزَنَ	14) يُبْقُوا	15) تَدْتَقِنَ
16) أَبِنُ	17) يُقْضِيَا	18) تَبْطُوا	19) تَخْبِي	20) يُدْنِيْنَ
24) تَذُرُ	22) تَمُوتِي	23) يَخَافَا	24) أَبِكُ	25) يُؤْخَذُ
26) تَأْسَفِي	27) تُؤْمَرُوا	28) يَمْدُدُنَ	29) نَهَبُ	30) تَعِدِي

170-машқ. Қуйидаги феълларнинг талаб қилинган нисбат ва шахс-сони шаклидаги шарт майлини топинг:

مَدَّ (y) - аниқ нисбат, III шахс кўплик, мз.; فَرَّ (u) - мажхул нисбат, II шахс, кўплик, мз.; أَكَلَ (y) - аниқ нисбат, I шахс, кўплик; سَأَلَ (a) - мажхул нисбат, II шахс, бирлик, мн.; قَرَأَ (a) - мажхул нисбат, I шахс, бирлик; وَضَعَ (a) - мажхул нисбат, II шахс, иккилик, мз.; وَهَبَ (a) - аниқ нисбат, II шахс, иккилик, мз.; وُلِدَ (u) - мажхул нисбат, II шахс, кўплик, мн.; وَعَدَ (u) - аниқ нисбат, I шахс, кўплик; قَالَ (y) - мажхул нисбат, II шахс, бирлик, мз.; خَافَ (a) -

мажхул нисбат, I шахс, бирлик, *بَكِي* (*u*) - аниқ нисбат, III шахс, кўплик, мн.; *لَقِي* (*a*) - аниқ нисбат, II шахс, кўплик, мз.; *قَامَ* (*y*) - мажхул нисбат, II шахс, иккилик, мн.; *بَقِيَ* (*a*) - мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мн.; *أَخَذَ* (*y*) - аниқ нисбат, I шахс, кўплик.

171-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва шарт майлидаги феълларга эътибор беринг:

1) إن تذهبوا إلى مدينة السويس فتجدوها مدينة جميلة. 2) من يقرب من جبال بلادنا الخضراء يُسرر كثيرا بمنظرها الجميل. 3) إن تقصد إلى ميناء بور توفيق تقض يوم راحتك وقتا طيبا. 4) إن تدق أمك بالتليفون وتطلب عودتك إلى بيتك فتقض باقي أوقاتك بمفردك فيه. 5) إن تدرس في معهد الاستشراق تعلم كثيرا عن حياة شعوب آسيا وإفريقيا. 6) من ينهض صباحا باكرا ويقم بالتمارين الرياضية يكن صحيحا طول النهار. 7) إن لم تشرب فنجانا من الشاي الأخضر فلم تعرف ما هي اللذة. 8) متى تقومي بواجباتك المنزلية تفهمي صعوبة اللغة العربية. 9) إن نذهب إلى قناة السويس ندخل ميناء بور توفيق ونزر مصنع تكرير النفط في مدينة السويس. 10) إن أذهب إلى السويس بعد الظهر أو مساءً فلا أرجع إلى القاهرة وأبق عند أحد أصدقائي في مدينة السويس. 11) إن تزوروا نهر سردريا فلا تلقوا فيه بواخر كبيرة ولا سفنا. 12) الطريق في قربتكم غير ممهد وغير مرصوف. ولذا لم تقطعه سيارتنا في ثلاث ساعات.

172-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Ёзги таътил; бир бурда обинон; инглиз тили; деканнинг хонаси; янги кийимлар; Олий таълим вазирлиги; ҳафталик дам олиш куни; Сувайш канали; уч соат-

да; асфальтланган йўл; яшил тоғларга саёҳат; Навоий театри; Фарғона водийси; тарихий шаҳар; буюк бобомиз Амир Темур; очиқ осмон остидаги музей; замонавий машиналар; баланд тошли тоғлар; Шимолий Фарғона канали; шаҳар чети; бир гуруҳ мисрлик меҳмонлар; бир неча ойдан кейин; кўк чой; Катта Фарғона канали; инсон саломатлиги; завод фаолияти.

§ 61. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллардан **وَأَل** (и), **يَنْسَ** (а) типидagi феълларнинг тусланиши солимсифат феъллардан фарқ қилмайди.

آب (у), **آد** (и) типидagi феълларда эса, ажваф феълларнинг шарт майлидаги ўзгаришлар содир бўлади:

آب (у) - типидagi феъллар   **آد** (и) - типидagi феъллар

Шаҳс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤَبُّ	يُؤُوبَا	يُؤُوبُوا	يَنْدُ	يَنْدَا	يَنْدُوا
	МН	تُؤَبُّ	تُؤُوبَا	تُؤُوبِنَ	تَنْدُ	تَنْدَا	يَنْدُنَ
II	МЗ	تُؤَبُّ	تُؤُوبَا	تُؤُوبُوا	تَنْدُ	تَنْدَا	تَنْدُوا
	МН	تُؤُوبِي	تُؤُوبَا	تُؤُوبِنَ	تَنْدِي	تَنْدَا	تَنْدُنَ
I	МЗ МН	أُؤَبُّ		تُؤَبُّ	أَنْدُ		نَنْدُ

2. Биринчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллардан **أَتِي** (и) – феъли ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феъллар каби тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَأْتِ	يَأْتِيَا	يَأْتُوا
	МН	تَأْتِ	تَأْتِيَا	يَأْتِينَ
II	МЗ	تَأْتِ	تَأْتِيَا	تَأْتُوا
	МН	تَأْتِي	تَأْتِيَا	تَأْتِينَ
I	МЗ МН	آت		تَأْتِ

Ҳамза товуши кўпинча ҳарфи иллатга ўхшамагани учун وَطِي (а) феъли фақат солимсифат феъллар каби тусланади.

وَفِي (и) типдаги феълларда ҳам солимсифат, ҳам ноқис феъл хусусияти мавжуддир:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفِ	يَفِيَا	يَفُوا
	МН	تَفِ	تَفِيَا	يَفِينَ
II	МЗ	تَفِ	تَفِيَا	تَفُوا
	МН	تَفِي	تَفِيَا	تَفِينَ
I	МЗ МН	أَفِ		تَفِ

2. Иккинчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар қуйидагича тусланади:

سَاء (y) - типидаги феъллар

جاء (и) - типидаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَسُو	يَسُووَا	يَسُووُوا	يَجِي	يَجِيْنَا	يَجِيْنُوَا
	MH	تَسُو	تَسُووَا	تَسُوْن	تَجِي	تَجِيْنَا	تَجِيْن
II	M3	تَسُو	تَسُووَا	تَسُووُوا	تَجِي	تَجِيْنَا	تَجِيْنُوَا
	MH	تَسُوِي	تَسُووَا	تَسُوْن	تَجِيْنِي	تَجِيْنَا	تَجِيْن
I	M3	أَسُو		نَسُو	أَجِي		لَجِي
	MH						

رأى (a) – типидаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَر	يَرِيَا	يَرُوَا
	MH	تَر	تَرِيَا	يَرِيْن
II	M3	تَر	تَرِيَا	تَرُوَا
	MH	تَرِي	تَرِيَا	تَرِيْن
I	M3	أَر		كَر
	MH			

سوى (a) - типидаги феъллар

شوى (и) - типидаги феъллар

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَسُو	يَسُوِيَا	يَسُووُوا	يَشُو	يَشُوِيَا	يَشُووُوا
	MH	تَسُو	تَسُوِيَا	يَسُوِيْن	تَشُو	تَشُوِيَا	يَشُوِيْن
II	M3	تَسُو	تَسُوِيَا	تَسُووُوا	تَشُو	تَشُوِيَا	تَشُووُوا
	MH	تَسُوِي	تَسُوِيَا	تَسُوِيْن	تَشُوِي	تَشُوِيَا	تَشُوِيْن
I	M3	أَسُو		نَسُو	أَشُو		نَشُو
	MH						

Ҳар уч ўзак ундоши харфи иллатдан иборат бўлган феъллар шарт майлида қуйидагича тусланади:

أوى (и) - феъли

وأى (и)- феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَاوِي	يَاوِيَا	يَاوُوا	يَا	يَنِيَا	يُؤُوا
	МН	تَاوِي	تَاوِيَا	يَاوِين	تَا	تَنِيَا	يُنِين
II	МЗ	تَاوِي	تَاوِيَا	تَاوُوا	تَا	تَنِيَا	تُؤُوا
	МН	تَاوِي	تَاوِيَا	تَاوِين	تَي	تَنِيَا	تُنِين
I	МЗ	أَوِي		نَاوِي	أَوِي		نَا
	МН						

Амалий машғулот учун топшириқлар

173-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

وطني (a) - топтамоқ; وآل (и) - паноҳ сўрамоқ; جاء (и) - келмоқ; وأى (и) - ваъда бермоқ; أوى (и) - паноҳ изламоқ; شوى (и) - қовурмоқ; سوي (a) - тенглашмоқ; رأى (a) - кўрмоқ; ساء (y) - ёмон бўлмоқ; وفى (и) - вафо қилмоқ; أتى (и) - келмоқ; آذ (и) - пишиқ бўлмоқ; أب (y) - қайтмоқ.

174-машқ. Шарт майли шаклида келтирилган қуйи-даги феълларнинг ўзагини топинг ҳамда нисбат ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, يَأْتُوا → (ء ت ي), аниқ нисбат, III шахс, кўплик, мз.

- 1) يَرَيْنَ (2) تَسْوِي (3) يَنْبِنَ (4) نَجِي (5) تَف (6) يَشُو (7) نَسَأ
 8) تَلُوا (9) يُرُوا (10) نَد (11) يُوت (12) تَنِن (13) تَأو (14) تُرِن
 15) تُوف (16) تُوب (17) تُطَان

175-машқ. Қуйидаги феълларнинг талаб қилинган нисбат ва шахс-сондаги шарт майли шаклини топинг:

(a) سَوِي - аниқ нисбат, II шахс, иккилик, мз.; (u) أْتِي - мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мн.; (u) وَفِي - аниқ нисбат, II шахс, бирлик, мн.; (u) جَاء - мажхул нисбат, III шахс, бирлик, мн.; (a) رَأَى - аниқ нисбат, I шахс, кўплик; (y) أَب - мажхул нисбат, I шахс, бирлик; (u) أَوَى - аниқ нисбат, III шахс, иккилик, мз.; (u) شَوَى - мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мз.; (u) وَأَى - аниқ нисбат, II шахс, кўплик, мз.; (a) وَطِي - мажхул нисбат, II шахс, бирлик, мз.

176-машқ. Қуйидаги гаплардан феълларни топинг ва уларнинг майлини, нисбатини, замонини ва шахсини аниқланг, ўзбекчага ўғиринг:

- 1) سمع الطلاب عن الذهاب إلى بحر طشقند فأتوا إلى المبنى الرئيسي للجامعة صباحا باكرا. 2) كان مدرسوكليتنا مرضى ولذا لم يجيئوا إلى الرحلة. 3) إن تشوأنا البيض مع اللحم لغدائنا فآكل بكل سرور ونقل لها: شكرا جزيلا للغداء. 4) إن تزوروا متحف الفنون في طشقند فترا فيه كثيرا من الأشياء العجيبة. 5) لم

تمر البواخر الكبيرة بقناة فرغانة الشمالية ولم يوجد فيها رصيف. (6) زرنا في السنة الماضية الجبال العالية بجوارنا فسررنا كثيرا بمنظرها الجميل. (7) لم تدق لي أمني بالتليفون ولم تطلب عودتي إليها. (8) لئن لم تسمع الطالبات الخبر عن الرحلة إلى سمرقند فلم يأتين إلى مبنى الكلية صباحا باكرا. (9) متى تصل الأخبار عن عودتنا من جمهورية مصر العربية نركب الطائرة ونرجع إلى أوزبكستان الحبيبة. (10) إن تقوموا برحلة إلى بخارى فتروا هناك بنايات قديمة وجديدة معا.

177-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Вазифалар тугаганидан кейин дўстим менга телефон қилди ва бир оздан кейин бизникига келди. 2. Тушликдан олдин одатда мен қўлларимни юваман, емакхонага кираман ва стол ёнига ўтираман. Сўнг онам менга тушлик олиб келадилар ва мен уни мамнуният билан тановул қиламан. 3. Кўпинча дўстларим бизникига келишади ва биз биргалашиб шахмат ўйнаймиз. 4. Араб тили ўқитувчисининг ҳовлиси ўша кенг кўчага жойлашган ва унда барча замонавий қулайликлар мавжуд. 5. Бу баланд бўйли йигит университетимизга Суриядан келган. У илгари Қоҳирадаги Айнушшамс университетида талаба эди. 6. Анави паст бўйли аёлни кўряписизми (мн.)? У инглиз ва француз тилларини жуда яхши билади. У ишлаш учун бизга Қаршидан келган ва яна икки йил шу ерда бўлади. 7. Агар биз баланд яшил тоғларга экскурсия қилсак, дарахтлар билан тўла ўша томонда икки ҳафта қоламиз.

§ 62. УНДАЛМА

Гапдан англашилган маъно тегишли бўлган шахс ёки предметни билдирувчи сўзга ундалма дейилади. Ундалма гап бўлаги ҳисобланмайди ва гапдаги бошқа бўлақлар билан муносабатга киришмайди.

Араб тилидаги ундалма гапнинг бошида, ўртасида ва охирида келиши мумкин ва у ҳеч қачон ундалмаликни билдирувчи юкламасиз ишлатилмайди.

Ундалма қуйидаги юкламалар билан ишлатилади:

1. **يا** юкламаси. Бу юклама ишлатилганида ундалма **ال** артиклисиз ва танвинсиз бош қелишиқда келади. Масалан:

يَا طَالِبُ – Эй талаба, **يَا مُحَمَّدُ** – Эй Муҳаммад,

يَا إِخْوَانُ – Ҳой биродарлар, **يَا نِسْوَانُ** – Эй аёллар.

2. Агар ундалма изофа шаклида бўлса, изофанинг музоф қисми тушум келишигида келади. Масалан:

يَا حَبِيبَ الْقَلْبِ – Эй кўнгилнинг севгани,

يَا عَالِمَ الْأَسْرَارِ – Эй сирлардан хабардор (зот),

يَا رَبَّنَا – Эй худойимиз,

يَا عَبْدَ اللَّهِ – Эй Оллоҳнинг бандаси.

3. Ундалма музаккар бўлса **أَيُّهَا**, муаннас бўлса **أَيْتُهَا** юкламалари (ундалманинг сонидан қатъи назар) ишлатилади ва ундалма **ال** артикли билан келади. Масалан:

أَيُّهَا الرَّجُلُ – Эй одам, **أَيُّهَا الرِّجَالُ** – Эй одамлар,

أَيْتُهَا الطَّالِبَةُ – Эй толиба, **أَيْتُهَا السَّيِّدَاتُ** – Эй хонимлар.

4. Баъзан **يَا** ва **أَيْهَا** юкламалари олдидан **يَا** юкламаси ҳам кўшилиши мумкин. Масалан:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ – Эй жон,

يَا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ – Эй мўминлар.

5. Нотаниш шахсга мурожаат қилинганида, **يَا** юкламаси ишлатилади ва ундалма ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади. Масалан:

يَا طَالِبًا – Ҳой талаба, **يَا رَجُلًا** – Ҳой одам.

6. **يَا** сўзига нисбатан бу юкламалар ишлатилмайди, балки алоҳида сўз шакли хизматга келади:

اللَّهُمَّ → **اللَّهُ**

Амалий машғулот учун топшириқлар

178-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) **يا أمي، هل الإرشادات المكتوبة على تلك الطاولة؟** (2) **يا رجلا، من أنت؟** (3) **يا أيها الطالبات لمّ لمّ تجئن إلى محاضرة الأستاذ المصري؟** (4) **يا حبيب عيني، أين أنت الآن؟** (5) **يا أيها النفس، هل لا تزالين تأملين؟** (6) **يا عالم الأسرار، هل تراني؟** (7) **يا أستاذنا، قد قمنا بواجباتنا المنزلية.** (8) **يا سيدة، هل تعملين مدرسة أم طبيبة؟** (9) **يا أيها الطلاب، هل بخارج المدينة سنزى كثيرا من التلال والجبال الخضراء والحقول الخصبة؟** (10) **يا صديقنا، هل رأيت الضيوف المحترمين؟ هم ركبوا القطار أمس ووصلوا إلينا اليوم صباحا باكرا.** (11) **يا عيني، لماذا تبكيان؟** (12) **يا أيها الضيوف اللبنانيون، هل أكلتم غداءكم؟**

179-машқ. Ундалмаларни мос шаклга қўйиб,
қавсдан чиқаринг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) يا (أبو طالب)، متى وصلت إلى مدينتنا؟ (2) وصلت إلى مدينتكم يا (محمد)
- أمس ليلا. (3) يا (مدرسوا الكلية)، هل أخذتم راحتكم جيدا؟ (4) يا (طالب الصف الأول)، لماذا ما حضرتما هذه المحاضرة الهامة؟ (5) يا (أستاذ زينب) أين كتابك ذلك؟ (6) يا (إبراهيم)، هل ستقوم بهذا التمرين الرياضي غدا؟ (7) نعم، يا (أستاذي)، سأقوم به غدا بعد انتهاء دروسي. (8) يا (طالب)، أين تقع مكتبة جامعتكم؟ (9) هي واقعة يا (حبيب القلب) في الطابق الأرضي.

ТЎҚҚИЗИНЧИ МАТН

الحوار

بختيار: لقد جاءت إجازة نصف السنة يا خالد فكيف تقضيها؟

خالد: لست أدري بالضبط فأنا أجنبي ولا أعرف الأماكن الجميلة المستحقة
بالرؤية في بلادكم..

بختيار: ما رأيك يا خالد في رحلة إلى سمرقند؟ هي مدينة جميلة وفي نفس
الوقت تاريخية قديمة. أنا منذ زمن بعيد مشتاق إلى رؤيتها ولكن لم
تسمح لي الظروف من قبل.

خالد: هي فكرة جميلة جدا. كما تقول كتب التاريخ هي كانت عاصمة
دولة أوزبكية عظيمة في العصور الوسطى.

بختيار: نعم، فعلا هناك كانت عاصمة الدولة المستقلة ورأس هذه الدولة
جدنا العملاق الأمير تيمور. فهناك ضريحه العظيم واسمه "غوري أمير"

وبني هذا الضريح من قبل أشهر المعمارين من الهند وخراسان وبلاد العرب وليس هذا فقط بل فيها أيضا المساجد والمدارس القديمة الضخمة مثل مسجد بيبي خانم وميدان ريغيستان بما فيه من مدرسة اولوغبيك ومدرسة شيردار ومدرسة طلا كاري. وكذلك هناك مقابر "شاه زنده" (الملك الحي) وما زالت ألوان النقوش داخل هذه المباني وخارجها محتفظة برونقها وجمالها منذ ستة قرون حتى يومنا هذا.

خالد: هذا جميل ولكن كيف نذهب إلى سمرقند؟

بختيار: نحزم أمتعتنا الخفيفة أونضعها في حقيبة وغدا نذهب.

خالد: لا... لا... لا أقصد هذا. أنا أقصد بأية وسيلة نذهب؟

بختيار: آه... بالباص أوبسيارة الركاب أوبالقطار من محطة السكك الحديدية.

إن تشأ نذهب بالطائرة.

خالد: لا... القطار أحسن. سنركب القطار فندخل العربة ونجلس إلى

أماكننا وننظر من شباكها إلى حقول بلادكم الخصبة الخضراء

وقراكم الصغيرة وسهولكم الواسعة في الطريق. ولكن كيف نصل

إلى محطة السكك الحديدية في طشقند؟

بختيار: نركب الباص حتى محطة ميدان "مستقل ليك" (الاستقلال) ثم ننزل

هناك ونركب الترام ونصل إلى محطتنا.

خالد: حسنا، هل اتفقنا وكلامنا واحدا؟

بختيار: نعم، كلامنا واحدا.

180-ماشқ. Тўққизинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

181-ماشق. Қуйидаги саволларга тўққизинчи матн асосида ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) ماذا قال بختيار لخالد في بداية الحوار؟ 2) هل مدينة سمرقند مدينة جميلة؟ 3) لماذا لم يزر بختيار مدينة سمرقند من قبل؟ 4) متى كانت سمرقند عاصمة دولة أوزبكية عظيمة؟ 5) من رأس هذه الدولة العظيمة؟ 6) ما اسم ضريح الأمير تيمور؟ 7) من بنى ضريحه؟ 8) من أين جاء المعماريون؟ 9) ماذا يوجد في ميدان ريغيستان؟ 10) هل ألوان النقوش في هذه المباني محفوظة إلى يومنا هذا؟ 11) منذ كم سنة بنيت هذه المباني التاريخية؟ 12) أين نضع أمتعتنا في الطريق؟ 13) ماذا يفعل خالد في عربة القطار؟ 14) كيف يصل بختيار وخالد إلى محطة السكك الحديدية بطشقند؟ 15) هل حقول بلادنا خصبة وخضراء؟ 16) ماذا قال خالد لبختيار في آخر حوارهما؟

182-ماشق. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Дўстим, қишки таътил яқинлашмоқда. 2. Акамнинг дўсти, акамнинг аҳволи қалай? 3. Эй укамнинг икки ўртоғи, Наманганга нимада (нима воситасида) келдингиз? 4. Эй кўзимнинг нури, сиз Самарқандда бўлганмисиз? 5. Хадича, Гўри Амирни ким қурган? 6. Эй иккала синглим, сизлар Регистон майдонини ва ундаги мадрасаларни кўрмагансизлар. 7. Ҳой йигит, темир йўл вокзалига қандай бораман? 8. Яхши киз, бу бекатда тушасизми? 9. Эй менинг дўстларим, икковингиз жуда узоқ вақт шахмат ўйнадингиз. 10. Алло, Фотима, кеча кечқурун «Араблар овози» радиотўлқинини эшитдингизми? 11. Талабалар, нима учун Тоҳир маърузаларга келмаяпти? Касалмикин ёки ота-онаси касалмикин? 12. Эй сирларни билгувчи (зот), сен меҳрибонсан. 13. Холид, қишки таътилни қаерда ўтказасиз? 14. Араб бўлими талабалари, Сувайш

шахрига бордингизларми ва Сувайш каналидаги катта кемаларни кўрдингизларми?

183-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

العودة إلى البيت، أحد أصدقائي، طريق غير ممهد، فخر سردريا، بحر طشقند،
المبنى الرئيسي، البيض مع اللحم، رحلة إلى بخارى، مبنى الكلية، محطة السكك الحديدية،
سيارة الركاب، ألوان النقوش، ميدان ريغيستان بما فيه من المدارس، أشهر المعماريين،
ضريح الأمير تيمور، يا عالم الأسرار، إرشادات مكتوبة، يا حبيب العين، الضيوف
اللبنانيون، مكتبة الجامعة، إذاعة صوت العرب، المحاضرة الهامة، الأمتعة الخفيفة، مدرسة
شيردار، الأماكن الجميلة، إجازة نصف السنة، بالضبط، منذ زمن بعيد، فكرة جميلة،
كتب التاريخ، عاصمة الدولة الأوزبكية القديمة، العصور الوسطى، دولة مستقلة، خبر
عن الرحلة.

ЎНИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

اِحْتِيَاجٌ эҳтиёж	حَوَادِثُ кўп. حَادِثَةٌ воқеа,
اِسْتِبْدَالٌ алмаштириш	ходиса
اِسْتِخْدَامٌ ишлатиш, (н. дан- dir) фойдаланиш	حُبٌّ кўп. حُبُّوبٌ дон, ғалла
اَلْفُ кўп. اَلْفٌ минг	I حَضَرَ (y) келмоқ, ҳозир бўлмоқ
اِنتَاجٌ маҳсулот	I حَيَانَ кўп. حَيْنٌ вақт
اِبْدَالٌ алмаштириладиган нарсa	I دَارَ (y) айланмоқ
بَدَلًا مِنْ ...нинг ўрнига, эвазига	I دَفَعَ (a) тўламоқ
بَعْدَ حِينٍ مِنَ الزَّمَانِ маълум муддат ўтгандан кейин	أَدْوَارٌ кўп. دَوْرٌ роль
بَقْرَةٌ сугир	I رَغِبَ (a) хоҳламоқ
بَيْعٌ сотиш	I زَادَ (u) кўп бўлмоқ, зиёда бўлмоқ
تِجَارَةٌ савдо-сотик, савдо	زِرَاعَةٌ қишлоқ хўжалиги
تِجَارَةٌ بِهَذَا الشَّكْلِ бундай савдо- сотик	زِرَاعِيٌّ қишлоқ хўжалигига тегишли
I تَرَكَ (y) ташламоқ, тарк этмоқ	سَكَتٌ зарб қилиш (<i>тангани</i>)
تَقْسِيمٌ бўлиш, тақсимлаш	I سَكَتَ (y) жим турмоқ, гапирмай турмоқ
I جَمَعَ (a) тўпламоқ, йиғмоқ	I سَهَرَ (a) бедор бўлмоқ
حَاجَةٌ ҳожат, эҳтиёж	شِرَاءٌ сотиб олиш
	ضَرُورَةٌ зарурат
	I طَابَ (u) яхши бўлмоқ

طَرِيفٌ ажиб, қизикарли,
 кизик
 I عَاشَ (u) яшамок (вақтга
 нисбатан)
 عَسِيرٌ қийин, машаққатли
 عِنْدَئِدْ ўша пайтда
 I عَنِي (a) қийналмок,
 қийинлик сезмок
 فَضَّةٌ кумуш
 I فَعَلَ (a) қилмок, бажармок
 I قَاضٍ (u) (бирор нарсага)
 алмаштирмок (من)
 قَبِيلَةٌ қабила
 قِيمَةٌ қиймат
 I كَشَفَ (u) кашф этмок,
 ихтиро этмок
 كَيْسٌ кўп. أَكْيَاسٌ коп, халта
 I لَجَأَ (a) ўтмок (إِلَى)
 لَجَأَ إِلَى الْاِسْتِبْدَالِ алмашти-
 ришга ўтмок
 مَا нима бўлса, ўша

مَا قَرَأْتُ нимани ўқиган
 бўлсам, ўша; мен ўқиган
 нарса
 I مَاتَ (y) ўлмок
 مَحْدُودٌ маълум, чекланган
 I مَضَى (u) ўтмок, ўтиб
 кетмок
 فِي ~ فِي مُقَابَلِ эваз; унинг
 эвазига
 I مَلَكَ (u) эга бўлмок
 مُنْتَجَاتٌ маҳсулотлар
 نُقُودٌ кўп. نُقْدٌ пул
 نَقَلَ ташиш, элтиш
 وَأَخِيرًا ва ниҳоят
 I وَتَقَّ (u) ишонмок
 I وَدَّ (a) хоҳламок, истамок
 وَزَنَ тортиш (тарозида);
 оғирлик, вазн
 وَزَنَ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ маълум
 оғирликдаги олтин ва
 кумуш

§ 63. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Буйрук майлидаги феъл II ва III шахсда буйрук, илтимос маъноларини билдиради (ўқи, ўқинг, ўқисин,

ўқисинлар каби), I шахсда эса хоҳиш, истак маъноларини ифодалайди (ўқий, ўқийлик каби).

Буйруқ майли араб тилида **الْأمر** деб юритилади ва у шарт майли асосида ясалади.

II шахс учун буйруқ майли шарт майли олдидаги **ن** кўшимчасини олиб ташлаш йўли билан ҳосил қилинади. Бунда сўз бошидаги ёнма-ён турган ва бир бўғин ичидаги иккита ундош товуш улар олдида васлани ҳамзани кўйиш билан икки бўғинга ажратилади. Масалан:

أَفْتَحُ → فَتَحُ → تَفْتَحُ → يَفْتَحُ → فَتَحَ .
أَدْخُلُ → دَخُلْ → تَدْخُلُ → يَدْخُلُ → دَخَلَ .
أَجْلِسُ → جَلِسْ → تَجْلِسُ → يَجْلِسُ → جَلَسَ .

Буйруқ майлидаги феъл гапнинг бошида келганида ёки алоҳида олинган сўз бўлса, васлани ҳамзанинг ҳаракати феълнинг иккинчи ўзак ундоши ҳаракатига боғлиқ. Агар иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — бўлса, васлани ҳамза — ўқилади. Масалан:

أَدْخُلُ → أَدْخُلْ — кир, أَكْتُبُ → أَكْتُبْ — ёз.

Агар феълдаги иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — ёки — бўлса, васлани ҳамза — ҳаракатини олади. Масалан: أَفْتَحُ → افْتَحْ — оч, أَجْلِسُ → اجْلِسْ — ўтир.

Агар буйруқ майлидаги феъл гапнинг ўртасида бўлса ва ундан олдиндаги сўз унли товуш билан тугаган бўлса, васлани ҳамза талаффуз қондасига биноан ёзилади, лекин ўқилмайди. Масалан:

قُلْتُ أَجْلِسْ — Қулту-жлис — Ўтир дедим,

قَالَ أَدْخُلْ – Қала-дхул – Кир деди.

II шахс буйруқ майли сон ва жинсда қуйидагича тусланади:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَدْخُلْ	أَدْخُلَا	أَدْخُلُوا
МН	أَدْخُلِي	أَدْخُلَا	أَدْخُلْنَ

Буйруқ майлининг I ва III шахслари феълларнинг барча бобларида шу шахсдаги феълнинг шарт майли олдига ل юкламасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан: لِيَدْخُلْ – кирсин, لِنَدْخُلْ – кирайлик.

Агар ل юкламасидан олдин وَ ёки فَ - ёрдамчи сўзлари мавжуд бўлса, ل юкламасидаги «касра» ҳаракати сукунга ўзгаради. Масалан: وَيَكْتُبْ – ёзсин, فَلْيَسْأَلْ – сўрасин.

Демак, буйруқ майли шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	لِيَفْعَلْ	لِيَفْعَلَا	لِيَفْعَلُوا
	МН	لَتَفْعَلْ	لَتَفْعَلَا	لِيَفْعَلْنَ
II	МЗ	أَفْعَلْ	أَفْعَلَا	أَفْعَلُوا
	МН	أَفْعَلِي	أَفْعَلَا	أَفْعَلْنَ
I	МЗ МН	لَأَفْعَلْ		لَتَفْعَلْ

Ҳамма шахслар учун буйруқ майлининг инкор шакли шарт майли олдига *لَا* юкламасини кўшиш билан ҳосил қилинади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	لَا يَفْعَلُ	لَا يَفْعَلَا	لَا يَفْعَلُوا
	МН	لَا تَفْعَلُ	لَا تَفْعَلَا	لَا يَفْعَلْنَ
II	МЗ	لَا تَفْعَلُ	لَا تَفْعَلَا	لَا تَفْعَلُوا
	МН	لَا تَفْعَلِي	لَا تَفْعَلَا	لَا تَفْعَلْنَ
I	МЗ МН	لَا أَفْعَلُ		لَا نَفْعَلُ

Масалан:

لَا يَكْتُبُوا – улар (мз) ёзмасинлар,

لَا تَجْلِسِي – сен (мн) ўтирма,

لَا نَذْهَبُ – кетмайлик.

Баъзан, III шахсга нисбатан буйруқ майли ўрнига ўтган замон феъли ҳам ишлатилиши мумкин. Масалан:

عَاشَ السَّلَامُ – Яшасин тинчлик.

طَابَتْ لَيْلَتُكُمْ – Тунингиз хайрли бўлсин.

Амалий машғулот учун топшириқлар

184-машқ. Қуйидаги феълларнинг буйруқ майлини ҳосил қилинг ва уларни ҳар уч шахсда тусланг:

خَرَجَ (y) - чиқмоқ; عَلِمَ (a) - билмоқ; شَرِبَ (a) - ичмоқ;
دَخَلَ (y) - кирмоқ; نَزَلَ (u) - тушмоқ; فَتَحَ (a) - очмоқ; ذَهَبَ (a)

- бормок; جَلَسَ (u) - ўтирмак; حَسُنَ (y) - яхши бўлмак; عَرَفَ (u) - танимок; قَرُبَ (y) - яқинлашмок; كَتَبَ (y) - ёзмак; فَهِمَ (a) - тушунмок; سَمِعَ (a) - эшитмок; نَظَرَ (y) - қарамок; حَزَمَ (u) - боғламак; سَمَحَ (a) - рухсат бермок; قَطَعَ (a) - кесмок; رَكِبَ (a) - минмок; غَضِبَ (a) - газабланмок; ضَرَبَ (u) - урмак.

185-машқ. Буйруқ майлидаги ушбу феълларнинг инкор шаклини топинг ва ўзбекчага ўгиринг:

Масалан: انظُرْ → لا تَنْظُرْ - қараманг (мз.)

- 1) انْهَضْ 2) لِيَسْلُوا 3) لِنَلْعَبَ 4) اذْرُسُوا 5) لِيَقْصُدَنَّ 6) اسْمَعَا
 7) ارْجِعِي 8) لِنَتَلَّبْ 9) لِنَلْبَسَا 10) لِأَضْرِبَ 11) لِيَدْخُلْنَ 12) افْتَحِي
 13) اجْلِسْ 14) اغْرِفْنَ 15) اكْتُبُوا 16) لِأَذْهَبَ 17) احْسِنُوا 18) لِيَقْرُبَنَّ
 19) لِنَفْهَمَ 20) اعْلَمُوا 21) اخْرُجَا 22) لِيَشْرَبَا 23) لِنَنْزِلَ

186-машқ. Ўтган замон шакли қуйидаги феълларнинг шахс-сонини ўзгартирмаган ҳолда буйруқ майлини ҳосил қилинг:

Масалан: لِيَخْرُجُوا → خَرَجُوا

- 1) رَجَعْتُ 2) طَلَبْنَا 3) دَرَسْتُ 4) لَبَسْنَا 5) غَسَلْتُمَا
 6) عَرَفْنَا 7) كَتَبَا 8) سَمِعَ 9) نَهَضْنَا 10) لَعَبْتُ
 11) فَهِمْنَا 12) عَلِمُوا 13) دَخَلَا 14) فَتَحْنَا 15) جَلَسْتُمْ
 16) شَرَبْنَا 17) نَزَلْنَا 18) ذَهَبْنَا 19) حَسَبْتُمْ 20) قَرَبْتُ

187-машқ. Қуйидаги феълларни олмошлар иштирокисиз арабчага ўғиринг:

Очинг ва киринг (мн.); у иккиси чиқсин ва кетсин (мз); ўқийлик ва тушунайлик; улар (мн.) уйғонсинлар ва йўл олсинлар; ғазабланманглар, балки рухсат беринглар (мн.); талаб қилайлик, лекин урмайлик; ёзинг ва тушунинг (мз.); у иккиси ўйнасин, лекин ичмасин (мз.); чиқайлик ва кетайлик; ўтирсинлар ва эшитсинлар (мз.); қаранглар, лекин ғазабланманглар (мн.); тушсин ва кирсин (мн.); урмасинлар, балки кетсинлар (мз.); у иккиси чиқмасин, балки ўтирсин (мз.).

188-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Дўстим, ёнимга ўтиринг. 2. Синглим, бу мактубни диққат билан ўқинг. 3. Толиба қизлар, аудиториянинг деразаларини очманглар. 4. Болалар, пешиндан кейин ҳовлида ўйнанглар. 5. Талабалар, ҳар куни араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тингланглар. 6. Араб бўлими толибалари, китобингизни очинглар ва ундаги матнни ўқинглар. 7. Деразадан мана бу ажойиб манзарага қаранглар (мз.). 8. Эрталаб ҳар куни сутли ва қандли қахва ёки кўк чой ичайлик, лекин совуқ сув ичмайлик. 9. Бу қийин масалани ўрган ва яхшилаб тушун (мн.). 10. Бу хонага кирманглар, балки уйлариңизга кетинглар (мн.).

§ 64. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Нотўғри феълларнинг ҳам I ва III шахсдаги буйруқ майли биз юқорида кўргандек, шарт майли олдига ↓ юкламасини кўйиш билан ҳосил қилиниши сабабли

куйида фақат II шахсга тегишли бўлган майлгагина тўхталинади.

1. Иккинчи ўзак ундоши — бўлган иккиланган феъллардан буйруқ майли тўрт вариантда ясалади.

Масалан: دَلَّ (y) – феъли

1-вариант

2-вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَدَّلَ	أَدَلَّا	أَدَّلُوا	دَلُّ	دَلَّا	دَلُّوا
МН	أَدَّلِي	أَدَلَّا	أَدَّلْنَن	دَلِّي	دَلَّا	أَدَّلْنَن

3-вариант

4-вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	دَلَّ	دَلَّا	دَلُّوا	دَلُّ	دَلَّا	دَلُّوا
МН	دَلِّي	دَلَّا	أَدَّلْنَن	دَلِّي	دَلَّا	أَدَّلْنَن

Иккинчи ўзак ундоши — ёки — бўлган феъллардан буйруқ майли уч вариантда ҳосил бўлади.

Масалан: فَرَّ (и) – феъли

1 - вариант

2 – вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَفَرَّ	أَفَرَّا	أَفَرُّوا	فَرَّ	فَرَّا	فَرُّوا
МН	أَفَرِّي	أَفَرَّا	أَفَرْرَن	فَرِّي	فَرَّا	أَفَرْرَن

3 – вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	فَرَّ	فَرَا	فَرُوا
МН	فَرَّي	فَرَا	أَفَرَرْنَ

II. Ҳамзали феъллар қуйидагича тусланади:

Биринчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат бўлган феъллардан қуйидагича ҳосил бўлади: Масалан: أَذِنَ (а) – рухсат бермоқ феъли: يَأْذَنُ → تَأْذَنُ → إِنْذَنُ → اِيذَنُ .

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	<u>أَنْذَنُ</u>	أَنْذَنَا	أَنْذَنُوا
МН	أَنْذَنِي	أَنْذَنَا	أَنْذَنَ

أَوْمَلُ → أَوْمَلُ → تَأْمَلُ → يَأْمَلُ (у) – умид қилмоқ феъли:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَوْمَلُ	أَوْمَلَا	أَوْمَلُوا
МН	أَوْمَلِي	أَوْمَلَا	أَوْمَلْنَ

Бундай феъллардан фақат учта феълнинг буйруқ майли ҳамзасиз ҳосил бўлади: أَخَذَ (у) – олмоқ → خَذَ , أَكَلَ (у) – емоқ → كُلَّ , أَمَرَ (у) – буюрмоқ → مَرَّ .

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	خَذَ	خَذَا	خَذُوا
МН	خَذِي	خَذَا	خَذْنَ

Иккинчи ёки учинчи ўзак ундошлари ҳамзадан иборат бўлган феълларнинг буйруқ майли, ҳамзанинг имлосини эътиборга олмаганда, солим феъллардан фарқ қилмайди.

III. Заиф феълларнинг буйруқ майли:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли ҳозирги-келаси замонда биринчи ўзак ундошнинг тушиш-тушмаслигига қараб, икки хил ҳосил бўлади:

а) биринчи ўзак ундош тушиб қолса, буйруқ майлида ҳам тушиб қолади. Масалан: وَتَّقَ (и) – ишонмоқ феъли:

تَقُّ → تَتَّقُ → تَتَّقُوا → يَتَّقُوا .

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَقُّ	تَتَّقَا	تَتَّقُوا
МН	تَتَّقِي	تَتَّقَا	تَتَّقِنَ

б) биринчи ўзак ундош тушмаса, буйруқ майли солим феълларнинг буйруқ майлидан фарқ қилмайди. Масалан: وَجَعَ (а) – оғрикни сезмоқ феъли.

أَوْجَعُ → تَوْجَعُ → تَوْجَعُوا → يَوْجَعُ .

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَوْجَعُ	أَوْجَعَا	أَوْجَعُوا
МН	أَوْجَعِي	أَوْجَعَا	أَوْجَعْنَ

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли ҳам шарт майли асосида қуйидагича ҳосил бўлади:

قَالَ (y) - типидаги феъллар-
нинг тусланиши:

سَارَ (и)- типидаги феъллар-
нинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	قَالَ	قَوْلًا	قُولُوا	سَرَ	سِرًا	سِرُوا
МН	قَوْلِي	قَوْلًا	قُلْنِ	سِرِي	سِرًا	سِرْنِ

خَافَ (a) – типидаги феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	خَفَ	خَافَا	خَافُوا
МН	خَافِي	خَافَا	خَفْنِ

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майли феъл типла-
рига боғлиқ ҳолда қуйидагича бўлади:

بَكَى (и) типидаги

بَدَا (y) типидпги

феълларнинг тусланиши: феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	بَكَى	بَكَيَا	بَكَوْا	بَدَأَ	بَدَآوَا	بَدَآوْا
МН	بَكَيى	بَكَيَا	بَكَيْنِ	بَدَأْنِ	بَدَآوَا	بَدَآيْنِ

أَلْفَى (a) типидпги феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَلْفَى	أَلْفَيَا	أَلْفَوْا
МН	أَلْفَى	أَلْفَيَا	أَلْفَيْنِ

Амалий машғулот учун топшириқлар

189-машқ. Қуйидаги феълларнинг буйруқ майлини ҳосил қилинг ва уларни ҳар уч шахсда тусланг:

طَابَ (u) - яхши бўлмоқ; رَأَسَ (a) - бошқармоқ; مَاتَ (y) - ўлмоқ; دَارَ (y) - айланмоқ; أَمَرَ (y) - буюрмоқ; لَقِيَ (a) - учратмоқ; وَجَدَ (u) - топмоқ; قَرَأَ (a) - ўқимоқ; مَدَّ (y) - чўзмоқ; وَثِقَ (u) - ишонмоқ; مَرَّ (y) - ўтмоқ; وَصَلَ (u) - етиб келмоқ; بَدَأَ (a) - бошламоқ; بَقِيَ (a) - қолмоқ; بَكَى (u) - йиғламоқ; وَهَبَ (a) - бермоқ; سَأَلَ (a) - сўрамоқ; عَاشَ (u) - яшамоқ; وَوَلَدَ (u) - туғмоқ; رَمَى (u) - отмоқ; بَنَى (u) - қурмоқ; قَالَ (y) - демок; خَافَ (a) - қўрқмоқ; وَضَعَ (a) - қўймоқ; أَكَلَ (y) - овқатланмоқ.

190-машқ. Қуйидаги буйруқ майли феълларининг ўз-гину ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, لِيَكُونُوا → (كون), III шахс, кўплик, мз.

1 قَوْمِي	2 خُذِي	3 الْقَيْنَ	4 ارْمِي	5 ادثُوا	6 لِنَطِبْ
7 عَشْ	8 صِلَا	9 لِيَتَّقُوا	10 خَافِي	11 لِيَسِرْنَ	12 فِرَّ
13 كُنْ	14 هَبْ	15 لِنَبِنَ	16 ادثُوا	17 دُورَا	18 لَتَكُونَا
19 لِيَمُتْ	20 لِدَنَّ	21 اوْجَعْ	22 ابْكِ	23 لِيَقْلَنَّ	24 لِنَقْضِ
25 اَنْدَنَّ	26 مُرُوا	27 اَبْدُوا	28 ابْنِي	29 اَقْرَبِي	30 ضَعِي
	31 عِدُوا	32 ثَبَا			

191-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариант-ни топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Маданият уйи; юртимизнинг яшил тоғлари; Шарқ-шунослик институти; кун бўйи; бир пиёла қандсиз қах-ва; араб тилининг қийинлиги; пешиндан кейин; дўстларимиздан бири; Сувайш канали; уч соатда; эрта тонгда; катта раҳмат; Тошкентдаги санъат музейи; факультет биноси; қайтишимиз хақидаги хабар; севимли Ўзбекистон; Бухорога саёхат; тушликдан олдин; мамнуният билан; кўпинча; замонавий қулайликлар; дарахтлар билан тўла тоғлар; икки ҳафта давомида; кишки таътил; енгил автомобиль; темир йўл; айна пайтда.

192-машқ. Қуйидаги феълларни олмошлар иштирокисиз арабчага ўгиринг:

Енглар ва ичинглар (мз.); олинг ва ўқинг (мн.); кетсин, яқинлаш-масин (мз.); у иккиси курсин ва яшасин (мз.); ўлмайлик, балки яшайлик; умид қилайин; очинг ва ёзинг (мз.); кетманг, қолинг (мн.); ваъда бермасинлар (мн.); демагин (мз.): «биз хоҳладик»; олсинлар ва ўйнасинлар (мз.); сиз иккинги қасос олинг (мз.); сиз рухсат беринг (мз.), кетайлик; кўркманг ва йигламанг (мн.); ёзсин ва ўқисин (мн.); буюринглар (мз.), биз бошлайлик.

193-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўгиринг:

1. Ўғлим, уйқудан уйғонинг ва уй вазифаларингизни бажаринг. 2. Синглингиз хонага кирсин ва нон билан сариёғни есин. 3. Яшасин тинч биргалиқда яшаш! 4. Тунингиз хайрли бўлсин, дўстларим. 5. Қалам ва дафтарларингизни портфелга солинг (мн.). 6. Фотимага айтинг-

лар (мз.), у кўп йиғламасин. 7. Каримага айтайлик, талабалар қишки таътилни уйларида ўтказишсин. 8. Устозим, кўлингизни менга чўзинг, ушлайин. 9. Болаларим, ота-боболаримизнинг қабрларини тез-тез зиёрат қилинглр, хурсанд бўласизлар. 10. Баланд тоғлар томон борайлик ва у ерда икки кун дам олайлик. 11. Меъморлар Самарқандга турли ўлкалардан келганлар. 12. Турли хил китобларни кўп ўқинглр (мз.), кўп нарсани биласизлар. 13. Амир Темур мақбарасига борайлик ва уни зиёрат қилайлик. 14. Меҳмонлар аввал Регистон майдонига боришсин, сўнг Улуғбек мадрасасига киришсин. 15. Агар сиз (мн.) Бухорога борсангиз, албатта Минораи калонни зиёрат қилинг.

§ 65. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

وَال (и) - типдаги
феълларнинг тусланиши:

يَس (а) - типдаги
феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	إِل	إِلَا	إِلْوَا	آيَأْسُ	آيَأَسَا	آيَأَسُوا
МН	إِلِي	إِلَا	إِلْن	آيَأَسِي	آيَأَسَا	آيَأَسْن

آب (у) - типдаги
феълларнинг тусланиши:

إِد (и) - типдаги
феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَب	أَوْبَا	أَوْبُوا	إِد	إِيدَا	إِيدُوا
МН	أَوْبِي	أَوْبَا	أَوْبْن	إِيدِي	إِيدَا	إِيدْن

2. Биринчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

أنى (и) – типдаги феълларнинг тусланиши:

وطني (а)- типдаги феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	إِت	إِتِيَا	إِيتُوا	طَأ	طَأ	طُؤُوا
МН	إِيتِي	إِيتِيَا	إِيتِيْنَ	طِنِي	طَأ	طَأْنَ

وفي (и) – типдаги феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	فِ (فِه)	فِيَا	فُؤَا
МН	فِي	فِيَا	فِيْنَ

Эслатма: Феълнинг буйруқ майли биргина ҳарфдан иборат бўлса, феъл охирига « ҳарфи қўшилиши мумкин.

Масалан: فِه ёки فِ .

3. Иккинчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

سَاء (y) - типдаги феълларнинг тусланиши:

جاء (и)- типдаги феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	سُو	سُوؤَا	سُوؤُوا	جِي	جِيْنَا	جِيْنَا
МН	سُوْنِي	سُوؤَا	سُوؤَنْ	جِيْنِي	جِيْنَا	جِيْنَنْ

رأى (a) - типидаги феълларнинг тусланиши:

سوى (a)- типидаги феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	رَ (رَة)	رَيَا	رَوَا	أَسُو	أَسُوِيَا	أَسُوُوَا
МН	رَى	رَيَا	رَيْنَ	أَسُوِي	أَسُوِيَا	أَسُوِيْنَ

شوى (и) – типидаги феълларнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَشُو	أَشُوِيَا	أَشُوُوَا
МН	أَشُوِي	أَشُوِيَا	أَشُوِيْنَ

Ҳар уч ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

أزى (и) - феълнинг тусланиши:

رأى (и)- феълнинг тусланиши:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	إِيُو	إِيُوِيَا	إِيُوُوَا	إِ (إِة)	إِيَا	أُوَا
МН	إِيُوِي	إِيُوِيَا	إِيُوِيْنَ	إِي	إِيَا	إِيْنَ

Амалий машғулот учун топшириқлар

194-машқ. Қуйидаги феълларнинг буйруқ майлини ҳосил қилинг:

يَسَّ (a) - умидсизланмоқ; أتى (и) - келмоқ; جاء (и) - келмоқ; وَفَى (и) - вафо қилмоқ; وَطَى (a) - топтамоқ; وَآل (и) - паноҳ сўрамоқ; رأى (a) - кўрмоқ; سَاءَ (y) - ёмон бўлмоқ.

195-машқ. Қуйидаги феълларни олмошлар иштирокисиз арабчага ўғиринг:

Келсин ва ковурсин (мн.); қолинглар ва ухланглар (мз.); умидсизликка тушмайлик; кетинг ва паноҳ сўранг (мз.); ваъда берсинлар ва вафо қилсинлар (мн.); кўркманг, балки умид қилинг (мн.).

196-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Муаллималар, мана бу ўқувчига қаранглар.
2. Дўстларингизга (мз.) айтинг, бу ерга келишсин ва гўшт билан картошкадан ейишсин.
3. Актёрларга рухсат берайлик, уйларига боришсин ва дамларини олишсин.
4. Синглим, йиғламанг, умидсизликка тушманг.
5. Қадимий шеърлардан ўқийлик.
6. Ўша ахмокона фикрдан кайтинг (мн.).

§ 66. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

Феълларнинг истак майли ҳозирги-келаси замон шаклидан ҳосил бўлади ва у шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفْعَلُ	يَفْعَلَا	يَفْعُلُوا
	МН	تَفْعَلُ	تَفْعَلَا	يَفْعَلْنَ
II	МЗ	تَفْعُلُ	تَفْعُلَا	تَفْعُلُوا
	МН	تَفْعُلِي	تَفْعُلَا	تَفْعُلْنَ
I	МЗ МН	أَفْعَلُ		تَفْعُلُ

Истак майли мажхул нисбатдаги феъллардан ҳам ҳосил бўлиши мумкин ва у ҳам умумий қоида асосида тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفْعَلُ	يُفْعَلَا	يُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	يُفْعَلْنَ
II	МЗ	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	تُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلِي	تُفْعَلَا	تُفْعَلْنَ
I	МЗ МН	أُفْعِلُ		تُفْعَلُ

Истак майли қуйидаги вазифаларда ишлатилади:

1. Иш-ҳаракатни бажаришдан кўзланган мақсадни ифодалаш учун феълдан олдин **كَي** ёки **ل** юкламаси ишлатилади. **ل** юкламаси истак майлидаги феълга қўшиб ёзилади. Масалан:

كَي أَفْهَمَ – Тушунишим учун, тушунишим мақсадида.

لَيَزُورُوا – Улар (мз) зиёрат қилишлари учун, улар (мз) зиёрат қилсинлар деб.

Бу иборалар олдидан ўтган ёки ҳозирги-келаси замондаги феъл ҳам келиши мумкин. Масалан:

أَسْمَعُ كَي أَفْهَمَ – Тушунишим учун қулоқ соляпман.

ذَهَبَ الطُّلَّابُ لَيَزُورُوا – Талабалар зиёрат қилиш учун кетишди.

Баъзан ҳар икки юклама кўшилиб келиши мумкин ва у ҳам юқорида айтилган маънони ифодалаш учун ишлатилади. Масалан:

أَسْمَعُ لَكَ أَفْهَمَ – Тушунишим учун кулоқ соляпман.

Агар истак майлидаги феъл инкор маънода бўлса, мазкур юкламалардан кейин $\bar{\text{ل}}$ юкламаси кўшилади:

لَكَيْلَا = كَيْلَا + لَ ; كَيْلَا = كَيْلَا + لَا . Масалан:

لَا تَظْلِمُ لَكَيْلَا تُظْلِمَ – Зулм кўрмайин десанг, зулм қилма.

لَا تَظْلِمُ كَيْلَا تُظْلِمَ – Зулм кўрмайин десанг, зулм қилма.

2. Истак, мақсад, ният, зарурият, имконият, қарор, розилик, ман этиш, буйруқ, илтимос, хурсандлик, кўркув, таажжуб ва шунга ўхшаш турли ҳиссиётларни ифодаловчи феъллардан кейин ўша феълларнинг иккинчи компоненти сифатидаги феъл истак майлида келади ва истак майлидаги феълдан олдин $\bar{\text{أ}}$ ёки, агар истак майли инкор маънода бўлса, $\bar{\text{ل}}$ + $\bar{\text{أ}}$ = $\bar{\text{أَل}}$ юкламаси ишлатилади. Масалан:

أَسْمَحُ لِي أَنْ أَقْرَأَ – Ўқишимга рухсат беринг.

قَصَدْتُ أَنْ أَدْخُلَ غُرْفَةَ الْعَمِيدِ – Декан хонасига киришга жазм қилдим.

Истак майли мазкур маънода ишлатилганида, ундан олдин кўлланиладиган феъллар ичида энг кўп ишлатиладигани $\bar{\text{أَرَادَ}}$ – хохламоқ ва $\bar{\text{أَسْتَطَاعَ}}$ – кўлидан келмоқ феълларидир. Бу феъллар ўзак эътибори билан заиф феъллар туркумига мансуб бўлиб, I боб феъли эмас. Бу туркум феълларга кейинчалик муфассал тўхталинади. Лекин амалиётда ишлатиш осон бўлсин

учун шу икки феълнинг шахс-сонда тусланишини кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

1. أَرَادَ – феълининг тусланиши:

Ўтган замон

Ҳозирги-келаси замон

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	أَرَادَ	أَرَادَا	أَرَادُوا	يُرِيدُ	يُرِيدَانِ	يُرِيدُونَ
	MH	أَرَادَتْ	أَرَادَتَا	أَرَادْنَ	يُرِيدُ	يُرِيدَانِ	يُرِيدْنَ
II	M3	أَرَدْتَ	أَرَدْتَمَا	أَرَدْتُمْ	تُرِيدُ	تُرِيدَانِ	تُرِيدُونَ
	MH	أَرَدْتِ	أَرَدْتُمَا	أَرَدْتُنَّ	تُرِيدِينَ	تُرِيدَانِ	تُرِيدْنَ
I	M3 MH	أَرَدْتُ		أَرَدْنَا	أُرِيدُ		نُرِيدُ

Масалан:

أَرَادُوا أَنْ يَسْمَعُوا – Эшитмоқчи бўлдилар (мз).

نُرِيدُ أَنْ نَرْجِعَ إِلَى بَيْتِنَا – Уйимизга қайтмоқчимиз.

2. اسْتَطَاعَ – феълининг тусланиши:

Ўтган замон

Ҳозирги-келаси замон

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	اسْتَطَاعَ	اسْتَطَاعَا	اسْتَطَاعُوا	يَسْتَطِيعُ	يَسْتَطِيعَانِ	يَسْتَطِيعُونَ
	MH	اسْتَطَاعَتْ	اسْتَطَاعَتَا	اسْتَطَاعْنَ	يَسْتَطِيعُ	يَسْتَطِيعَانِ	يَسْتَطِيعْنَ
II	M3	اسْتَطَعْتَ	اسْتَطَعْتَمَا	اسْتَطَعْتُمْ	تَسْتَطِيعُ	تَسْتَطِيعَانِ	تَسْتَطِيعُونَ
	MH	اسْتَطَعْتِ	اسْتَطَعْتُمَا	اسْتَطَعْتُنَّ	تَسْتَطِيعِينَ	تَسْتَطِيعَانِ	تَسْتَطِيعْنَ
I	M3 MH	اسْتَطَعْتُ		اسْتَطَعْنَا	اسْتَطِيعُ		نَسْتَطِيعُ

Масалан: *يَسْتَطِيعُ أَحْمَدُ أَنْ يَقْفِرَ* – Аҳмад сакрай олади.

نَسْتَطِيعُ أَنْ نَكْتُبَ بِالْعَرَبِيَّةِ – Биз арабча ёза оламиз.

3. Заруриятни, имкониятни билдирувчи айрим феъллардан кейин *أَنْ* юкламаси билан бирга ишлатилади.

Бу феълларнинг хусусияти шуки, улар шахс-сонда тусланмасдан бир хил қолипда ишлатилади ва иш-ҳаракатнинг кимга тегишли эканлиги шу феълдан кейинги предлогга ёки шу феълнинг ўзига қўшилиб келган олмошлар орқали ифодаланади. Булар қуйидаги феъллардир: *يَجِبُ عَلَيَّ* – керак, *يَنْبَغِي لِي* – керак, лозим, *يُمْكِنُ* – мумкин, *يَجُوزُ لِي* – жойиз, *يَسَعُ* – имкон бор. Масалан:

يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَسْكُتَ – У (мз) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهَا أَنْ تَسْكُتَ – У (мн) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهِمَا أَنْ يَسْكُتَا – У иккиси (мз) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهِمَا أَنْ تَسْكُتَا – У иккиси (мн) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَسْكُتُوا – Улар (мз) жим туришлари керак.

يَجِبُ عَلَيْهِنَّ أَنْ يَسْكُنَّ – Улар (мн) жим туришлари керак.

يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَرْجِعَ – Сен (мз) қайтишинг керак.

يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَرْجِعِي – Сен (мн) қайтишинг керак.

يَنْبَغِي لَكُمْ أَنْ تَرْجِعَا – Сиз иккинги (мз, мн) қайтишингиз керак.

يَنْبَغِي لَكُمْ أَنْ تَرْجِعُوا – Сизлар (мз) қайтишингиз керак.

يَنْبَغِي لَكُمْ أَنْ تَرْجِعْنَ – Сизлар (мн) қайтишларингиз керак.

يُمْكِنُنِي أَنْ أَسْمَعَ – Эшитишим мумкин.

يُمْكِنُنَا أَنْ نَسْمَعَ – Эшитишимиз мумкин.

يَجُوزُ لَهُ أَنْ يَسْمَعَ – У (мз) эшитиши жоиз.

يَجُوزُ لَنَا أَنْ نَذْهَبَ – Биз боришимиз жоиз.

يَسَعُنِي أَنْ أَحْفَظَ – Ёдлаш имконим бор.

لَا يَسَعُنَا أَنْ نَقْرَأَ – Ўқиш имконимиз йўқ.

Гоҳо заруриятни ифодаловчи бу феъллар тушиб қолиб, улардан кейинги предлогларнинг ўзи шу феъл билдирган маъноларда ишлатилиши мумкин. Масалан:

عَلَيْنَا أَنْ نَذْهَبَ – Биз кетишимиз керак,

لَكُمْ أَنْ تَفْهَمُوا – Сизлар (мз) тушунишингиз керак.

4. Баъзан истак майлидаги феъл قَبْلَ , بَعْدَ , دُونَ каби предлоглардан кейин ҳам ишлатилиши мумкин. Бунда ҳам феъл олдидан أَنْ юкламаси ёзилади. Масалан:

أَغْسِلُ يَدَكَ قَبْلَ أَنْ تَأْكُلَ – Овқатланишингдан олдин қўлингни юв (мз).

خَرَجْنَا مِنَ السَّيْنَمَا دُونَ أَنْ نَفْهَمَ شَيْئًا – Биз ҳеч нарса тушунмаганимиз ҳолда кинодан чиқдик.

5. Истак майли حَتَّى юкламасидан кейин ишлатилади ва у «-гача» маъносини билдиради. Масалан:

سَهَرْتُ حَتَّى يَرْجِعَ ابْنِي مِنْ سَفَرِهِ – Ўғлим сафаридан қайтгунича бедор бўлдим.

6. لَنْ юкламасидан кейин истак майли ишлатилади ва келаси замонда мутлақо амалга ошмайдиган иш-харакатни ифодалайди. Масалан:

لَنْ أَذْهَبَ مَعَكَ – Мен ҳеч қачон сен билан бормайман.

7. Зарурият, эҳтимоллик, имконият, шубҳасизлик маъноларини билдирувчи қуйидаги бирикмалардан кейин ҳам **أَنَّ** юкламаси воситасида феъл истак майлида келади:

- ... **مِنَ الْمُمْكِنِ أَنْ** ... мумкин,
- ... **مِنَ الْجَائِزِ أَنْ** ... жойиз,
- ... **مِنَ الْمُحْتَمَلِ أَنْ** ... эҳтимол,
- ... **لَا بُدَّ أَنْ** ... зарур,
- ... **لَا بُدَّ مِنْ أَنْ** ... зарур,
- ... **مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ** ... зарур,
- ... **مِنَ الضَّرُورِيِّ أَنْ** ... зарур,
- ... **الْمَطْلُوبِ أَنْ** ... сўралади,
- ... **مِنَ الْحَقِّ أَنْ** ... ҳақиқатдир,
- ... **مِنَ الْحَقِيقَةِ أَنْ** ... ҳақиқатдир,
- ... **لَا شَكَّ أَنْ** ... шубҳасиздир,
- ... **لَا رَيْبَ أَنْ** ... шубҳасиздир,
- ... **مَا مِنْ شَكِّ فِي أَنْ** ... га шубҳа йўқ,
- ... **مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ** ... маълумдир,
- ... **مِنَ الْوَاضِحِ أَنْ** ... аниқдир,
- ... **مِنَ الْأَكِيدِ أَنْ** ... аниқдир,
- ... **فِي إِمْكَانِنَا أَنْ** ... имконимиз бор,
- ... **بِإِمْكَانِنَا أَنْ** ... имконимиз бор.

Истак майлининг вазифалари феълнинг барча боблари учун умумийдир.

Амалий машғулот үчүн топшириклар

197-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

خَرَجَ (y) - чиқмоқ; تَرَكَ (y) - ташламоқ; جَمَعَ (a) - жамламоқ; دَفَعَ (a) - тўламоқ; كَشَفَ (u) - ихтиро қилмоқ; مَلَكَ (u) - эгалик қилмоқ; سَكَتَ (y) - жим турмоқ; سَهَرَ (a) - бедор бўлмоқ; نَظَرَ (y) - карамоқ; حَزَمَ (u) - тугмоқ; سَمَحَ (a) - рухсат бермоқ; قَطَعَ (a) - кесмоқ; رَكِبَ (a) - минмоқ; كَتَبَ (y) - ёзмоқ.

198-машқ. Истак майлидаги ушбу феълларнинг шахс-сонини аниқланг:

Масалан: يَكْتُبُوا → III шахс, кўплик, мз.

1) تَعَلَّمَا 2) يَفْهَمَ 3) تَقَرَّبُوا 4) تَحْسُنَ 5) أَذْهَبَ 6) تَشْرَبِي 7) تَرْجِعِي
8) يَلْعَبَا 9) نَسَمَعَ 10) أَعْرِفَ 11) نَجَلِسَ 12) يَفْتَحُوا 13) تَضْرِبَ
14) تَدْرُسُوا 15) يَلْبَسُوا 16) تَغْسِلَا 17) يَطْلُبَ 18) نَقَطَعَ 19) تَقْضُدُنَ
20) يَرْكَبِينَ 21) نَنْظَفَ 22) تَغْضَبُوا

199-машқ. Қавс ичидаги феълларни керакли майлда ва шахс-сонда ишлатинг:

1) يجب علينا أن (عرف) تاريخ وطننا. 2) أما الكثيرون فلا يرغبون أن (رجع) إلى بيوتهم. 3) هل تستطيع سيارتك الجديدة أن (قطع) الطريق بين طشقند وغمغان في ثلاث ساعات؟ 4) بأية وسيلة يمكنني أن (ذهب) إلى سمرقند؟ 5) من أراد أن (خرج) من غرفة الدرس فليخرج. 6) هل تسمحين لي أن (ترك) حقيتي هنا؟ 7) لا يجوز للأولاد أن

(ضرب) بعضهم بعضاً. 8) يجب عليك أن (تمض) من نومك صباحاً باكراً. 9) فتحت لي أختي الباب لكي (دخل) غرفتها. 10) هل وصلت يا فاطمة إلى طشقند لـ (دخل) معهد الاستشراق؟ 11) يطلبون منكم أن (سهر) الليلة. 12) لا ينبغي لهم أن (ركب) السيارة بل يجب عليهم أن (رجع) إلي بيوتهم. 13) فتحت المدرسة باب غرفة الدرس لكي (دخل) ها الطلاب. 14) حضر هؤلاء الطلاب المحاضرة لـ (عرف) الأخبار الجديدة عن البلدان العربية. 15) دخلت أُمِّي غرفة الأكل لكي (شرب) فنجاناً من الشاي الأخضر. 16) من أراد أن (عرف) الأخبار فليقرأ الصحف وليسمع الإذاعة. 17) من أراد أن (سأل) المدرس سؤالاً فليسأله بعد انتهاء الدرس.

200-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Эртага иш куни. Биз уйқудан барвақт уйғонишимиз керак. 2. Карима, араб тилидаги газетани ўқий оласизми? 3. Биз араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тингламоқчимиз. 4. Сиз (мн.) менинг сўзларимни тушуна оласизми? 5. Самир хонадан чиқди ва сув ичиш учун ошхона (кухня) томон кетди. 6. Мен бу ерда Зайнаб қайтгунича ўтиришим керак. 7. Биз вақтида поездга ўтириш учун темир йўл вокзалига барвақт келдик. 8. Талабалар бу машҳур ёзувчини яхши ўрганиш учун унинг асарларини диққат билан ўқиб чиқдилар. 9. Устоз аудиторияга кирди ва талабаларга деди: «Сизлар имтиҳонни яхши топширишларинг ва араб тилини билишларинг учун арабча китобларни кўп ўқишларинг керак». 10. Хадича боласи касаллиги сабабли кеча Ироқдаги сиёсий аҳвол ҳақидаги маърузада ҳозир бўла олмади. 11. Бугун мен хонамда ёлғиз бўлишни хоҳлаган эдим. 12. Биз жуда кўп грамматик қоидаларни ўрганишимиз ва билишимиз керак. 13. – Киришим мумкинми? – Ҳа,

киришингиз ва жойингизга ўтиришингиз мумкин.
14. Эртага дўстим ота-онасига хат ёзиши ва улардан пул сўраши керак. 15. Бугун ҳаво жуда совук, шунинг учун биз костюм ва пальтомизни кийишимиз керак. 16. Киришимизга рухсат беринг (мн.).

ЎНИНЧИ МАТН

تاريخ النقود

كلنا نعرف النقود. أما الكثيرون منا فلا يعرفون كيف وصلت إلينا النقود وما تاريخها. ولهذا قصة طريفة. تبدأ حوادث هذه القصة منذ آلاف السنين. كان الإنسان قد علم الزراعة ووجد عنده ما يقيض من إنتاجاته الزراعية فلجأ إلى استبدال احتياجاته بما يزيد عن حاجته. فكانت القبيلة إذا ودت أن تملك بقرة قاضت عليها من كيس من الحبوب والتجارة بهذا الشكل كانت عسيرة لصعوبة نقل الحبوب أو تقسيمها.

وبعد حين من الزمان كشف الإنسان الذهب والفضة وبدأ استخدامها في التجارة بدلا من الحبوب فكان إذا ود شراء شيء يدفع في مقابله وزنا من الذهب أو الفضة. ومضت سنوات طويلة وعني الناس بضرورة وزن الذهب والفضة عند كل بيع وشراء وأخيرا كشفوا النقود وقاموا بسك الذهب والفضة في قطع محدودة القيمة وعندئذ تركوا الوزن وبدؤوا استخدام هذه القطع في بيع وشراء الأشياء الضرورية.

(O.Б. Фролованинг «Мы говорим по-арабски» китобидан айрим ўзгарттишлар билан.)

201-машқ. Ўнинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўгиринг.

202-машқ. Қўйидаги саволларга ўнинчи матн асосида ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) متى تبدأ حوادث قصة النقود؟ 2) ماذا فعل الإنسان بما يزيد عن حاجته؟
- 3) أي دور لعبت المنتجات الزراعية للإنسان؟ 4) ممّ قاض الإنسان إذا رغب شراء

- شيء؟ (5) هل التجارة منذ آلاف السنين كانت سهلة أم صعبة وما السبب؟ (6) ماذا كشف الإنسان بعد حين من الزمان؟ (7) ماذا بدأ الإنسان يدفع بدلا من الحبوب؟ (8) بم عني الإنسان عند كل بيع وشراء؟ (9) ماذا فعل الإنسان بالذهب والفضة؟ (10) في أي شكل قام الإنسان بسك الذهب والفضة؟ (11) هل تعرف تأريخ النقود؟

203-ماشқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

بعد حين من الزمان، تجارة بهذا الشكل، وزن من الذهب والفضة، وأخيرا، تاريخ النقود، قصة طويلة، منذ آلاف السنين، علم الزراعة، إنتاج زراعي، كيس من الحبوب، صعوبة نقل الحبوب، الذهب والفضة، سنوات طويلة، عند كل بيع وشراء، سك الذهب، قطعة محدودة القيمة، أشياء ضرورية، غرفة الدرس، هؤلاء الطلاب، الأخيار الجديدة، الصحف الجديدة، انتهاء الدرس، منتجات زراعية، البلدان العربية، نصوص من هذا الكتاب، نوافذ غرفة الدرس، ضريح الأمير تيمور، مدرسة أولوغبيك، البطاطس مع اللحم، الأشعار القديمة؛

ЎН БИРИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

الإِسْكَندَرِيَّةُ	Искандария шаҳри	I ظَلَمَ (u) ظَلَمَ	зулм қилмоқ
بِأَعْلَى صَوْتِهِ	бор овози билан	I ظَنَّ (y) ظَنَّ	ўйламоқ, гумон қилмоқ
I بَانَ (u) بَيَّانَ	равшан бўлмоқ	I عَادَ (y) عَادَ	кайтмоқ
I بَحَثَ (a) بَحَثَ	қидирмоқ (عَنْ)	I عَجِبَ (a) عَجِبَ	ажабланмоқ
بَلَاءٌ	бало, офат	عَلِيٌّ	ат. от Али
يَيْنَمَا هُوَ يَمْشِي	у кетаётган пайтда	غَابَةٌ	ўрмон
I خَبَأَ (a) خَبَأَ	яширмоқ	غُرَبَاءُ	ғалати
...خَوْفًا مِنْ	...дан кўркиб	غَضَبٌ	ғазаб
ذَاتَ يَوْمٍ	бир куни	فِي الْحَالِ	дарров, ўша заҳоти
I رَدَّ (y) رَدَّ	кайтarmoқ	فِيمَا هُوَ يَلْعَبُ	у ўйнаётган пайтда
I سَبَّ (y) سَبَّ	сўкмоқ, таҳқирламоқ	أَقْطَانَ	пахта
سَوَى ...	дан бошқа	كَلِمَةً	сўзма-сўз
I شَتَمَ (u) شَتَمَ	сўкмоқ	لَا عَجَبَ مِنْ ذَلِكَ	бунинг ажабланарли жойи йўқ
شَتَائِمُ	сўкиш, сўқиниш	لَأَنَّهُ	чунки у (мз.)
I شَكَأَ (y) شَكَأَ	шикоят қилмоқ	لَمَّا لَمْ يَجِدْهُ	уни топмагач
أَصْدَاءُ	акс садо	مُخْتَبِئًا	яширинган
I صَرَخَ (y) صَرَخَ	кичқирмоқ, бақирмоқ	مَرْجٌ	кўкаламзор, ўтлокзор
I طَرَقَ (y) طَرَقَ	тақиллатмоқ	مُسْتَقْبَلٌ	келажак
طَيْرٌ	қуш		

مَقْبُولٌ маъкул, мақбул

مَوْجُودٌ мавжуд

كُؤن. أَوْسَاطٌ ўрта

يَا أَبَتَاهُ отажон!

يَا بُنَيَّ Э ўғилчам!

§ 67. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

I. Иккиланган феълларнинг истак майли қуйидагича тусланади:

• مَسَّ (a) - типдаги феълларнинг тусланиши:

مَدَّ (y) - типдаги феълларнинг тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَمَسُّ	يَمَسَّا	يَمَسُّوا	يَمُدُّ	يَمُدَّا	يَمُدُّوا
	MH	تَمَسُّ	تَمَسَّا	يَمَسِّنَ	تَمُدُّ	تَمُدَّا	يَمُدُّنَ
II	M3	تَمَسُّ	تَمَسَّا	تَمَسُّوا	تَمُدُّ	تَمُدَّا	تَمُدُّوا
	MH	تَمَسَّى	تَمَسَّا	تَمَسِّنَ	تَمُدَّى	تَمُدَّا	تَمُدُّنَ
I	M3 MH	أَمَسَّ		نَمَسَّ	أَمَدَّ		نَمَدَّ

فَرَّ (и) - типдаги феълларнинг тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَفِرُّ	يَفِرَّا	يَفِرُّوا
	MH	تَفِرُّ	تَفِرَّا	يَفِرُّنَ
II	M3	تَفِرُّ	تَفِرَّا	تَفِرُّوا
	MH	تَفِرَّى	تَفِرَّا	تَفِرُّنَ
I	M3 MH	أَفِرَّ		نَفِرَّ

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли солим феъл – ларнинг истак майлидан деярли фарқ қилмайди. Масалан: يَأْكُلُ – يَأْكُلُ ; يَسْأَلُ – يَسْأَلُ ; يَقْرَأُ – يَقْرَأُ .

III. Заиф феълларнинг истак майли қуйидагича бўлади:

1. Солимсифат феълларда учинчи ўзак ундош ҳарфи иллатдан иборат бўлмаганлиги учун солим феълларнинг истак майлидан фарқ қилмайди. Масалан: يَضَعُ – يُوَجِّلُ – يَضَعُ – يَضَعُ ; يَسِرُ – يَسِرُ ; يَجِدُ – يَجِدُ ; يَضَعُ – يَضَعُ .

2. Ажваф феълларда ҳам учинчи ўзак ундош ҳарфи иллатдан иборат бўлмаганлиги учун фақат ҳозирги-келаси замонда содир бўлган ўзгаришларгина мавжуд бўлади. Масалан: يَقُولُ – يَقُولُ ; يَسِرُ – يَسِرُ ; يَخَافُ – يَخَافُ .

3. Ноқис феълларнинг учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлганлиги учун, истак майлида маълум ўзгаришлар содир бўлади:

بَكِي (и) - типдаги феъллар-
нинг тусланиши:

دَنَا (у) - типдаги феъллар-
нинг тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَبْكِي	يَبْكِيَا	يَبْكُوا	يَدْنُو	يَدْنُوا	يَدْنُوا
	МН	يَبْكِي	يَبْكِيَا	يَبْكِين	تَدْنُو	تَدْنُوا	يَدْنِين
II	МЗ	تَبْكِي	تَبْكِيَا	تَبْكُوا	تَدْنُو	تَدْنُوا	تَدْنُوا
	МН	تَبْكِي	تَبْكِيَا	تَبْكِين	تَدْنِي	تَدْنُوا	تَدْنِين
I	МЗ МН	أَبْكِي		تَبْكِي	أَدْنُو		تَدْنُو

لَقِيَ (а) - типидаги феълларнинг тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَلْقَى	يَلْقَيَا	يَلْقَوُا
	МН	تَلْقَى	تَلْقَيَا	يَلْقَيْنَ
II	МЗ	تَلْقَى	تَلْقَيَا	تَلْقَوُا
	МН	تَلْقَى	تَلْقَيَا	تَلْقَيْنَ
I	МЗ	أَلْقَى		نَلْقَى
	МН			

§ 68. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ИСТАҚ МАЙЛИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феълларда учинчи ўзак ундош ҳарфи иллатдан иборат бўлмаганлиги сабабли, уларнинг ҳозирги-келаси замондаги ўзгаришларгина содир бўлади. Масалан: يَنْبِئُ - يَنْبِئُ ; يَنْبِئُ - يَنْبِئُ ; يَنْبِئُ - يَنْبِئُ ; يَنْبِئُ - يَنْبِئُ .

2. Иккинчи ва учинчи ўзак ундошлари ҳарфи иллатдан иборат бўлган феълларда, агар учинчи ўзак ундош ҳамзадан иборат бўлмаса, қисман ўзгариш бўлади:

يَأْتِي (и) - типидаги феълларнинг тусланиши: يَأْتِي (и)-типидаги феълларнинг тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَأْتِي	يَأْتِيَا	يَأْتُوا	يَأْتِي	يَأْتِيَا	يَأْتُوا
	МН	تَأْتِي	تَأْتِيَا	يَأْتِينَ	تَأْتِي	تَأْتِيَا	يَأْتِينَ
II	МЗ	تَأْتِي	تَأْتِيَا	تَأْتُوا	تَأْتِي	تَأْتِيَا	تَأْتُوا
	МН	تَأْتِي	تَأْتِيَا	تَأْتِينَ	تَأْتِي	تَأْتِيَا	تَأْتِينَ
I	МЗ	آتِي		نَأْتِي	أَفِي		نَفِي
	МН						

Агар учинчи ўзак ундош ҳамзадан иборат бўлса, унда ҳозирги-келаси замондаги ўзгаришларгина содир бўлади. Масалан: **يَطَأُ – يَطَأُ**.

3. Иккинчи ва учинчи ўзак ундошлари ҳарфи иллатдан иборат бўлган феълларда ҳам деярли катта ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

يَرِيَا – يَرِيَانُ ; يَجِيءُ – يَجِيءُ ; يَسُوءُ – يَسُوءُ.

Ҳар уч ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар қуйидагича тусланади:

Оу (y) - феълнинг тусланиши: (и) - феълнинг тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَأْوِي	يَأْوِيَانِ	يَأْوُوا	يَأْوِي	يَأْوِيَانِ	يَأْوُوا
	МН	تَأْوِي	تَأْوِيَانِ	تَأْوِينِ	تَأْوِي	تَأْوِيَانِ	تَأْوِينِ
II	МЗ	تَأْوِي	تَأْوِيَانِ	تَأْوُوا	تَأْوِي	تَأْوِيَانِ	تَأْوُوا
	МН	تَأْوِي	تَأْوِيَانِ	تَأْوِينِ	تَأْوِي	تَأْوِيَانِ	تَأْوِينِ
I	МЗ МН	أَوِي		نَأْوِي	أَنِي		نَأْوِي

Амалий машғулот учун топшириқлар

204-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

рми (u) - отмоқ; دار (y) - айланмоқ; دنا (y) – яқинлашмоқ; ذرى (u) - билмоқ; دب (u) - эмакламоқ; خبا (a) – яширмоқ; جاء (u) - келмоқ; بان (u) - маълум бўлмоқ; بدأ (a) - бошламоқ; قصى (u) - ўтказмоқ; أمر (y) - буюрмоқ; بقي (a) - қолмоқ; أتى (u) - келмоқ; وعد (u) - ваъда бермоқ; وجد (u) -

топмоқ; (a) وَهَبَ - бермоқ; (y) أَكَلَ - овкатланмоқ; (y) مَدَّ - чўзмоқ; (u) سَارَ - юрмоқ; (u) زَادَ - кўпаймоқ; (a) وَدَّ - хоҳламоқ.

205-машқ. Истак майлида турган қуйидаги феълларнинг ўзагини ва шахс-сонини аниқланг:

1	يَتَّقُ	2	يُودِدُنْ	3	أَزِيدَ	4	يَخَافَا	5	يَأْذَنُوا	6	تُرَأْسِي
7	تَزَالَا	8	يَطُوبَا	9	نَعِيشَ	10	تَذُلْنَ	11	تَيْأَسُوا	12	تُرْمِي
13	يَكُنْ	14	نَمُوتَ	15	يَصِلْنَ	16	يُولَدَ	17	تَمُرُّنَ	18	أَبْكِي
19	يَلْقِيَا	20	نَاتِي	21	تَفِي	22	يُرَوَا	23	يَقُومَا	24	تَبْقِي

206-машқ. Истак майлида турган қуйидаги феъллар иштирокида гап тузинг:

Масалан, لَا يَجُوزُ لَكَ أَنْ تَبْقِيَ فِي الْبَيْتِ وَحِيدَةً → تَبْقِي

1	تَضَعْنَ	2	تَقْرَنِي	3	تَسْأَلُ	4	تَأْكُلُ	5	يَفْرُرْنَ
6	تَمُدُّوَا	7	تَقْلُنَ	8	تَثَبَ	9	نَعَدَ	10	تُولَدَ
11	أَجِدَ	12	يَهْبُوا	13	يَأْتِي	14	تَلْقَى	15	تَدَثُوا
16	يَبْكِي	17	يَسِيرَا	18	نَخَافَ	19	تَأْخُذِي	20	نَقْضِي
21	يَدُقْ	22	تَقُومِي	23	تَرَوْنَ	24	تَجِينُوا	25	نُصَلْ
26	تَمُوتُوا	27	تَكُنْ	28	تُدَوِّرِي	29	تَبْنِي	30	تَبْدَأُ

207-машқ. Қуйидаги гапларда қавс ичида берилган феълларни керакли шахс-сонда истак майлида келтиринг:

- 1) متى تريدان أن (وَصَلَ) إلى محطة السكك الحديدية؟ (2) يجب علينا أن (قَضَى) إجازة نصف السنة في مكان من الأماكن الجميلة. (3) يجوز لنا أن (عَمِلَ) خيرا للجميع قبل أن (مَاتَ). (4) هل تريدون أن (قَامَ) برحلة إلى ضاحية من ضواحي المدينة؟ (5) لا

تستطيع سيارتي أن (قَطَعَ) هذا الطريق بسرعة. 6) أريد أن (بَنَى) بيتا جديدا لي ولأسرتي.
 7) لا ينبغي لنا أن (خَافَ) من الصعوبات في الحياة. 8) يمكننا أن (جَلَسَ) حول المائدة
 و(أَكَلَ) مما عليها. 9) أريد أن (رَأَى)ك سعيدة في هذه الحياة. 10) ليس هذا الطريق
 ممهدا ومرصوفا فنحن لا نستطيع أن (مَرَّ) به سريعا. 11) لا يوجد بحر كبير في وطننا
 ولذا لا نستطيع أن (رَكِبَ) البواخر الكبيرة فيه. 12) قبل أن (تَرَكَ) بلادنا الحبيبة يجب
 علينا أن (زَارَ) أقاربنا وأصدقاءنا. 13) جئنا إلى ميناء الإسكندرية لكي (رَكِبَ) سفيتنا.
 14) قبل أن (كَشَفَ) الإنسان النقود كان في استخدامه الذهب والفضة. 15) اجلسي
 أمامي لكي (رَأَى)ك من قريب .

208-маишқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Кўп денгизчилар катта кемаларда ишлашни хоҳлай-
 дилар. 2. Биз ифлос кўчалардан ўтмаслигимиз керак. 3. Тарих
 музейини кўришимиздан илгари ўз тарихимизни ўрганишимиз
 зарур. 4. Ўша ливанлик актёрлар кеча институтимизга кела
 олмадилар. 5. Ўша бақувват йигитни мен эртага учратишим
 мумкин. 6. Жуброн Халил Жубронни тушунишимиз учун
 унинг ҳаётини ўрганишимиз керак. 7. Анави хорижлик
 хонимни мен вокзалда қолдириб кетмаслигим керак. 8. Бу
 ироқлик муҳтарам жаноблар эътибордан четда қолмаслик-
 ларини истайман. 9. Илмий китобларни ўқишлари учун араб ва
 форс тил-ларини билишлари зарур. 10. Университетга кири-
 шингдан (мз.) олдин мана бу биродарона маслаҳатга қулоқ
 сол. 11. Кўнғир рангли костюмимни киймоқчи эмасман.
 12. Мусобақа бошланишидан олдин ҳар икки мураббий бир-
 бирини кўриши керак. 13. – Мен билан шахмат ўйнашни
 истайсизми (мз.) ? – Ҳа, лекин шахматни мен яхши ўйнай
 олмайман. 14. Ўша талабалик йиллари қалбимизни ҳеч қачон
 тарк этмайди. 15. Қизчам эртага янги либосларини киймоқчи
 ва дугонасининг уйига бормоқчи.

209-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари; ажойиб ривоят; қийин савдо; ўша пайтда; бир қоп ғалла; мен ўқиган нарса; унинг эвазига; маълум оғирликдаги олтин ва кумуш; араб бўлими толибалари; ажойиб манзара; сутли ва қандли қаҳва; совуқ сув; қийин масала; машхур меъморлар; турли хил китоблар; Регистон майдони; Улуғбек расадхонаси; тинч биргаликда яшаш; Амир Темур макбараси; олтин ёки кумуш тўлаш ўрнига; ва ниҳоят; олди-сотди; зарур нарсалар; кисса воқеалари.

§ 69. КУЧАЙТИРУВ МАЙЛИ

Кучайтирув майли иш-ҳаракатнинг келгусида албатта амалга ошишини билдиради. У феълнинг истак майли шаклидан қуйидаги икки усул билан ҳосил бўлади:

1. Феъл охирига ташдидли *ن* ҳарфини қўшиш билан. Бунда феъл қуйидаги тарзда тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفْعَلَنَّ	يَفْعَلَانَّ	يَفْعَلُنَّ
	МН	تَفْعَلَنْنَ	تَفْعَلَانَّ	يَفْعَلُنَانَّ
II	МЗ	تَفْعَلَنْنَ	تَفْعَلَانَّ	تَفْعَلُنَّ
	МН	تَفْعَلَنْنَ	تَفْعَلَانَّ	تَفْعَلُنَانَّ
I	МЗ	أَفْعَلَنَّ		تَفْعَلُنَّ
	МН			

Нотўғри феъллардан иккиланган, ҳамзали, солим сифат, ажваф феълларнинг кучайтирув майли шу феълларнинг истак майли шаклига қиёсан ҳосил қилинади ва унда товуш ўзгаришлари жуда кам бўлади. Ноқис феъллардан эса, кучайтирув майли қуйидагича шаклланади:

بكى (и) – йигламоқ феъли:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَبْكِي	يَبْكِيَان	يَبْكُوْنَ
	МН	يَبْكِيْنَ	يَبْكِيَان	يَبْكِيَان
II	МЗ	تَبْكِي	تَبْكِيَان	تَبْكُوْنَ
	МН	تَبْكِيْنَ	تَبْكِيَان	تَبْكِيَان
I	МЗ МН	أَبْكِي		نَبْكِي

دعا (у) – чорламоқ феъли:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَدْعُوْ	يَدْعُوَان	يَدْعُوْنَ
	МН	تَدْعُوْ	تَدْعُوَان	يَدْعُوْنَا
II	МЗ	تَدْعُوْ	تَدْعُوَان	تَدْعُوْنَ
	МН	تَدْعُوْ	تَدْعُوَان	تَدْعُوْنَا
I	МЗ МН	أَدْعُوْ		نَدْعُوْ

نَفَى (а) – учратмок феъли:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَلْقَيْنَ	يَلْقَيَانِ	يَلْقَوْنَ
	МН	تَلْقَيْنَ	تَلْقَيَانِ	يَلْقَيْنَانِ
II	МЗ	تَلْقَيْنَ	تَلْقَيَانِ	تَلْقَوْنَ
	МН	تَلْقَيْنَ	تَلْقَيَانِ	تَلْقَيْنَانِ
I	МЗ	أَلْقَيْنَ		تَلْقَيْنَ
	МН			

2. Истак майлидаги феъл охирига сукунли ن харфини кўшиш билан. Бундай феъл қуйидаги тарзда тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَفْعَلْنَ		يَفْعَلْنَ
	МН	تَفْعَلْنَ		
II	МЗ	تَفْعَلْنَ		تَفْعَلْنَ
	МН	تَفْعَلْنَ		
I	МЗ	أَفْعَلْنَ		نَفْعَلْنَ
	МН			

Эслатма. Сукунли ن харфи билан кучайтирув майли II ва III шахсларнинг иккилик сонларидан ва II, III шахс кўплик муаннас вариантларидан ҳосил қилинмайди.

Мисоллар:

يَحْفَظْنَ الطُّلَابُ هَذَا النَّصَّ – Талабалар бу текстни албатта

يَحْفَظُنِ الطُّلَابُ هَذَا التَّهْرَ – ёдлайдилар.

Кўпинча кучайтирув майли феъл олдига кўйиладиган ل юкламаси билан ишлатилади ва бу юклама кўшимча маъно ифодаламайди. Масалан:

لَنَذْهَبَنَّ – Биз албатта кетамиз.

لَيَكْتُبَنَّ – Улар (мз) албатта ёзадилар.

Кучайтирув майлининг бу шакли Куръоннинг айрим оятларида от каби танвин фатҳа ёрдамида ёзилган. Масалан: كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ – 96 - сура, 15 - оят – Йўқ, агар у тўхтамаса, пешона сочидан тутишимиз муқаррар.

Кучайтирув майли бўлишли ва инкор маънодаги буйруқ майли билан ҳам ишлатилади. Бунда буйруқ майли суқун билан тугаган бўлса (Масалан: لَا تَفْتَحْ, اَكْتُبْ), бу суқун фатҳага ўзгаради. Масалан:

أَجْلَسَنَّ – Сен албатта ўтир,

لَا تَسْمَعَنَّ هَذَا الْكَلَامَ – Бу гапга ҳеч қачон қулоқ солманглар (мз).

Амалий машғулот учун топшириқлар

210-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) الجو بارد جدا يا أحمد، لا تفتحن النوافذ. 2) أريد أن أقول لكم شيئا مهما فاسمعن.
- 3) لأدعون الناس إلى الحق في المستقبل. 4) لا تظلمن غيرك لكيلا تُظلم.
- 5) لأضربنك إذا سمعت عنك شيئا غير مقبول. 6) اجلسن يا محمد هنا لكي تسمع كلامي.
- 7) لنكتبن مقالة عنك في جريدة جامعتنا. 8) لتأتين إليك غدا خالاتك وعماتك

ليرين سيارتك الجديدة. 9) اقرون أيها الطلبة كثيرا من المجلات السياسية. 10) لتحسن الخدمات الطبية في جمهوريتنا في المستقبل القريب. 11) لترون أيها الضيوف الأعزاء مدنا الصغيرة تلك نظيفة وجميلة. 12) لتسألن أيها الطلبة عما قرأتم من الكتب.

211-ماشқ. Феълларни кучайтирув майлига солиб, қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз келаси хафтада албатта ўқитувчимизни зиёрат қилгани борамиз. 2. Овқат ейишдан олдин албатта кўларингизни ювинг. 3. Сизлар албатта Қоҳирага борасизлар ва у ердаги тарихий жойларни кўрасизлар (мн.). 4. Ҳурматли олимлар, илмий мақола ва китобларни кўп ёзинглар. 5. Университетимиз янги кутубхонаси эшиги олдида мен келгунимча албатта тўхтанг (мз.). 6. Сўнгги йилларда жуда кўплаб чақалоқлар туғилди, келажакда албатта улар яна кўпаяди. 7. Сизлар (мн.) кичкина экранда (телевизорда) албатта саудиялик меҳмонларни кўрасизлар. 8. Биз албатта ота-онамиз қанотлари остида бўламиз. 9. Она албатта ўзининг кичик фарзандлари орасида бўлади. 10. Эй фарзандларим, албатта тушунинглар: илм мол-дунёдан қимматлироқдир. 11. Мана бу араб йигит Миср Араб Республикасидан келган ва дарслар тугаганидан кейин албатта юртига кетади. 12. Араб тили жуда қийин тилдир. Бу қийин тилни мен албатта ўрганаман. 13. Ўзбек адабиёти ўзбек филологияси талабалари томонидан албатта ўрганилади. 14. Мана бу ироқлик хонимни факультетимиз ўқитувчилари эртага деканнинг хонасида албатта учратадилар. 15. Ўша мисрлик актёрлар ўз таътилларини албатта шаҳар чеккаларидан бирида ўтказадилар.

§ 70. ҲАРАКАТ НОМИ

Ҳаракат номи араб тилида масдар (مَصْدَرٌ - масдарун) дейилади ва феълдаги маънони шахс ва сондан, замондан ва жинсдан холи ҳолда ифодалайди. У ўзбек тилидаги «ўқиш», «ёзиш», «йигирув», «тўқув» каби шаклларга мос келади.

Ҳаракат номи ҳам араб тилида маълум вазнга эга:

فَعُولٌ - чиқиш - خُرُوجٌ → خَرَجَ .

فَعَلٌ - уриш - ضَرْبٌ → ضَرَبَ .

فَعَلٌ - қидириш, талаб қилиш - طَلَبٌ → طَلَبَ .

Ҳар бир боб феълининг ўзига хос масдар вазнлари мавжуд. Булар ичида энг мураккаби I боб феълидир. Чунки I бобдаги ҳар бир феълдан масдар ўзига хос вазнда ясалади. Масалан:

فَعَلٌ - نَصَرَ - نَصْرٌ - голиб келиш,

فَعَلٌ - عَلِمَ - عِلْمٌ - билиш,

فَعَلٌ - صَغَرَ - صَغَرٌ - кичик бўлиш, кичиклик,

فَعَلٌ - ضَحِكَ - ضَحْكٌ - кулиш,

فَعَالٌ - خَلَصَ - خِلَاصٌ - халос бўлиш,

فُعَالٌ - سَأَلَ - سُؤَالٌ - сўраш,

فَعْلَةٌ - مَزَقَ - مَزَقَةٌ - йиртиш,

فَعْلَةٌ - خَبَرَ - خَبْرَةٌ - хабардор бўлиш,

فَعْلَةٌ - غَلَبَ - غَلَبَةٌ - ғалаба қилиш,

فُعْلَى - ذَكَرَى - ذِكْرَى - хотирлаш,

فُعْلَى - سَكَنَى - سَكْنٌ - истиқомат қилиш,

قَبُولٌ - فَعُولٌ - قَبِلَ - қабул қилиш,
 رَحِيلٌ - فَعِيلٌ - رَحَلَ - жүнаш,
 جُلُوسٌ - فَعُولٌ - جَلَسَ - ўтириш,
 سُهُولَةٌ - فَعُولَةٌ - سَهَلَ - енгил бўлиш, енгиллик,
 كَرَاهِيَةٌ - فَعَالِيَةٌ - كَرِهَ - ёмон кўриш,
 نُقْصَانٌ - فُعْلَانٌ - نَقَصَ - камчилик, камчил бўлиш,
 مَرْجِعٌ - مَفْعَلٌ - رَجَعَ - қайтиш,
 مَغْفِرَةٌ - مَفْعَلَةٌ - غَفَرَ - кечириш ва х.з.

Ҳатто айрим феъллардан масдар икки хил вазнда ҳосил бўлади. Масалан:

مَغْفِرَةٌ - مَفْعَلَةٌ - غَفَرَ - кечириш,
 غُفْرَانٌ - فُعْلَانٌ - кечириш,
 مَعْرِفَةٌ - مَفْعَلَةٌ - عَرَفَ - билиш,
 عَرْفَانٌ - فُعْلَانٌ - билиш.

Мисоллардан кўриниб турибдики, феълларнинг масдари ҳар хил вазнга эга ва уларнинг барчасини ёдда сақлаб қолиш қийин. Ишни енгиллатиш мақсадида замонавий луғатларда ҳар бир I боб феълидан кейин ўша феълнинг масдари ёзиб қўйилган бўлиб, шу луғат орқалигина масдарнинг вазнини билиб олиш мумкин.

Масдарлар феълдан ясалгани билан грамматик хусусиятларига кўра отга кўпроқ ўхшаб кетади. У танвин кўшимчасини қабул қилади, иккилик сони от каби кўшимчага эга ва отлар каби келишикларда турланади. Масалан: Бош к. رَحِيلَانِ ، رَحِيلٌ .

Қар. к. رَحِيلَيْنِ ، رَحِيلٌ .

Туш. к. رَحِيلَيْنِ ، رَحِيلاً .

Шу билан бирга масдарларнинг феъллик хусусияти хам йўқ эмас. Масдар ҳосил бўлган феъл қайси предлогни талаб қилса, масдар хам тўлдирувчи ёки холни ўша предлог ёрдамида бошқаради. Масалан:

خَرَجْتُ إِلَى الشَّارِعِ – Мен кўчага чикдим.

الْخُرُوجُ إِلَى الشَّارِعِ – кўчага чиқиш.

سَأَلْتُ عَنْ الْوَجِبِ – Вазифани сўрадим.

السُّؤَالُ عَنْ الْوَجِبِ – вазифани сўраш.

Агар феъл ўзидан кейинги отни тушум келишиги ёрдамида бошқарса, шу феълнинг масдари ўша от билан изофа ҳосил қилади. Масалан:

زَرَعَ الْقَطْنَ – У (мз) пахта экди → زَرْعُ الْقَطْنِ – пахта экиш.

رَكِبْنَا الطَّائِرَةَ – Самолётга ўтирдик → رُكُوبُ الطَّائِرَةِ – самолётга ўтириш.

Барча тилларда бўлгани каби араб тилида хам кўпчилик сўзлар, шу жумладан масдарлар хам отлашади. Бу хол *субстантивация* деб юритилади. Масалан:

عَلِمَ – عَلِمَ – билиш → илм,

سَأَلَ – سُؤَالَ – сўраш → савол,

طَلَبَ – طَلَبَ – талаб қилиш → талаб.

Булар отга айланганидан кейин отлар қандай хусусиятга эга бўлса, улар хам шундай хусусиятларни қабул қиладилар – кўплик шаклига эга бўладилар:

عِلْمٌ → عُلُومٌ – илмлар,

سُؤَالٌ → أَسْئَلَةٌ – саволлар,

طَلَبٌ → طَلَبَاتٌ – талаблар.

Энг муҳими шундаки, улар масдар каби «нима килиш» саволига эмас, «нима» саволига жавоб бўлиб келади.

Масдарларнинг айтиб ўтилган грамматик хусусиятлари фақат I боб учун эмас, балки барча боблар учун умумийдир.

§ 71. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ МАСДАРИ

Юқорида айтилганидек, ҳар бир феъл ўзининг масдар ҳосил қилувчи вазнига эга. Бу нарса нотўғри феълларга ҳам тааллуқлидир. Лекин нотўғри феъллардан ҳосил бўлган масдарлар қуйидаги морфологик хусусиятларга эга:

1. Айрим солимсифат феълларнинг масдарида биринчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

صَلَّةٌ (a) → وَصَلَ (a) ; تَقَّةٌ (и) → وَتَّقَ (и) ; هِبَةٌ (a) → وَهَبَ (a) .

2. Ноқис феъллардан масдар فَعَالٌ , فَعَالٌ ёки فَعَالٌ вазнларида ҳосил бўлса, ҳарфи иллат ҳамза товушига ўзгаради. Масалан:

لِقَاءٌ (a) → لَقِيَ (a) ; وَفَاءٌ (и) → وَفَى (и) ; قَضَاءٌ (и) → قَضَى (и) ;

دُعَاءٌ (y) → دَعَا (y) ; بُكَاءٌ (и) → بَكَى (и) ; رَجَاءٌ (y) → رَجَا (y) .

Масдар юқоридаги вазнлардан бошқа вазнда ҳосил бўлса, бундай товуш ўзгариши ҳосил бўлмайди. Масалан:

رَبُّوْ (y) → رَبَا (y) ; جَنِّيْ (и) → جَنَى (и) ; دُنُوْ (y) → دَنَا (y) .

Амалий машғулот учун топшириқлар

212-машқ. Қуйидаги феълларнинг масдарини ёд олинг ва уларнинг вазнини аниқланг:

<p>شَرِبَ (a) ичмоқ → شُرْبٌ</p> <p>ذَهَبَ (a) кетмоқ → ذُهُوبٌ, ذَهَابٌ</p> <p>قَرُبَ (y) яқинлашмоқ → قُرْبٌ</p> <p>عَلِمَ (a) билмоқ → عِلْمٌ</p> <p>فَتَحَ (a) очмоқ → فَتْحٌ</p> <p>كَتَبَ (y) ёзмоқ → كِتَابَةٌ</p> <p>كَرِهَ (y) хунук бўлмоқ → كِرَاهَةٌ</p> <p>سَهَّلَ (y) осон бўлмоқ → سُهُولَةٌ</p> <p>رَحَلَ (a) жўнамоқ → رَحِيلٌ</p> <p>قَبِلَ (a) қабул қилмоқ → قَبُولٌ</p> <p>دَرَسَ (y) ўрганмоқ → دِرَاسَةٌ</p> <p>نَهَضَ (a) ўриндан турмоқ, уйғонмоқ → نُهُوضٌ</p>	<p>نَزَلَ (u) тушмоқ → نَزُولٌ</p> <p>حَسُنَ (y) яхши бўлмоқ → حُسْنٌ</p> <p>فَهِمَ (a) тушунмоқ → فَهْمٌ</p> <p>دَخَلَ (y) кирмоқ → دُخُولٌ</p> <p>جَلَسَ (u) ўтирмоқ → جُلُوسٌ</p> <p>عَرَفَ (u) танимоқ → عَرِفَانٌ, مَعْرِفَةٌ</p> <p>سَمِعَ (a) эшитмоқ → سَمَاعٌ, سَمْعٌ</p> <p>عَفَرَ (u) кечирмоқ → عَفْرَانٌ, عَفْرٌ</p> <p>نَقَصَ (y) етмай қолмоқ → نَقْصٌ, نُقْصَانٌ</p> <p>سَكَنَ (y) истиқомат қилмоқ → سَكْنٌ</p> <p>ظَلَمَ (u) зулм қилмоқ → ظَلْمٌ</p>
--	---

213-машқ. Қуйидаги нотўғри феълларнинг масдарларини ёд олинг ва уларнинг вазнларини аниқлашга уриниб кўринг:

<p>زَادَ (u) зиёда бўлмоқ → زِيَادَةٌ (زيد)</p> <p>مَشَى (u) юрмоқ → مَشْيٌ (مشي)</p> <p>قَاضَى (u) алиштирмоқ → قَيْضٌ (قيض)</p>	<p>مَضَى (u) ўтиб кетмоқ → مَضِيٌّ, مَضُوءٌ (مضي)</p> <p>وَدَّ (a) хоҳламоқ → وَدٌّ (ودد)</p> <p>عَوَدَ (y) қайтмоқ → عَوْدَةٌ, عَوْدٌ (عود)</p>
---	--

ظَنَّ (y) ўйламоқ → ظَنُّ (ظنن)	بَدَأَ، بَدْأَةً (a) бошламоқ → بَدَأَ (بدأ)
وَتَوَقَّ، تَوَقُّ (u) ишонмоқ → وَتَقَّ (وثق)	بَوْرَمَ، زِيَارَةً (y) бормоқ, зиёрат қилмоқ → زِيَارَةً
عَيْشٌ، عَيْشَةٌ (u) яшамоқ → عَاشَ (عيش)	بُكَاءً (u) йиғламоқ → بَكَى (بكى)
طَابَ (u) яхши бўлмоқ → طَابَ (طيب)	ذَقَّ (y) жирингламоқ → ذَقَّ (دقق)
مَوْتٌ (y) ўлмоқ → مَاتَ (موت)	وَجَعٌ (a) оғриқни сезмоқ → وَجَعٌ
قَلَّ (u) озаймоқ → قَلَّ (قلل)	دَرَايَةً (u) билмоқ → دَرَى (درى)
شَكَوْ، شَكْوَى (y) шикоят қилмоқ → شَكَا (شكو)	مَجِيءً (u) келмоқ → جَاءَ (جيا)
دَوْرٌ، دَوْرَانٌ (y) айланмоқ → دَارَ (دور)	بَيَانٌ (u) аниқ бўлмоқ → بَانَ (بين)
قِيَامٌ (y) турмоқ → قَامَ (قوم)	بُنْيَانٌ (u) қурмоқ → بَنَى (بني)
أَكَلَ (y) емоқ → أَكَلَ (أكل)	بَقَاءً (a) қолмоқ → بَقِيَ (بقي)
	رَأَى، رُؤْيَةً (a) кўрмоқ → رَأَى (رأى)
	قَرَأَ (a) ўқимоқ → قَرَأَ (قرأ)

214-маишқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги мас- дарларнинг гапдаги вазифасини аниқланг:

- 1) قبل دخولي جامعة ثمنغان عملت عدة سنوات في مصنع تكرير القطن. (2) دراسة اللغة العربية أمر غير سهل. (3) قراءة الجرائد والمجلات الجديدة المختلفة مفيدة جدا. (4) فمضت من نومي باكرا للقيام بواجباتي المنزلية. (5) تركنا غرفة الجلوس ودخلنا غرفة الأكل فجلسنا حول المائدة. (6) طلبت عودة ابني سريعا إلى منزلنا. (7) قبل ذهابنا إلى سمرقند جمعنا ملابسنا ووضعناها في الحقيبة. (8) البقاء في الغابة منفردا أمر صعب جدا. (9) القيام بالتمارين الرياضية أمر مفيد جدا لصحة الإنسان. (10) بقينا في دار صديقنا لشرب فنجان أوفنجانين من الشاي الأخضر. (11) مجيء جميع الطلبة إلى الدروس شيء مهم

جدًا لفهم المواد الدراسية. 12) سهرتُ الليلة الماضية لسماع إذاعة صوت العرب.
13) قبل ركوب القطار يجب عليكم شراء التذكرة من الشباك. 14) يذهب والدي في
صيف كل سنة إلى الجبل لقضاء إجازته السنوية. 15) ينبغي لجميعنا أن نعرف وقت بدء
الدروس في الكلية. 16) زيارة الأقارب والأصدقاء واجب كل منا.

ЎН БИРИНЧИ МАТН

علي والصدى

ذهب علي ذات يوم إلى جبل من الجبال الخضراء وبينما هو يمشي في الطريق وصل إلى
مرج قريب من غابة كثيرة الأشجار. وفيما هو يلعب في المرج فر من أمامه طير فصرخ علي
من الخوف فرجع إليه الصدى في الحال. أما علي فعجب من ذلك كثيرا لأنه ما كان يعرف
قبل ذلك ما هو الصدى وظن هذا الصراخ صراخ ولد موجود في الغابة. فقال: من أنت يا
هذا؟ فجاء الصدى: من أنت يا هذا؟ فصرخ علي بأعلى صوته: أنت أحق فجاء الصدى:
أنت أحق. وعند ذلك زاد غضب علي وبدأ يسب ويشتم وكان الصدى يرد إليه شتائه
كلمة فكلمة. وعند ذلك أخذ علي يبحث عن ذلك الولد ولما لم يجده عاد إلى بيته وشكا
أمره إلى أبيه فقال له: يا أبتاه، كان ولد مختبئا وفعل أشياء غريبة فأخذت أسبه فرد عليّ
بنفس السب فبحثت عنه فلم أجد أحدا. فقال أبوه: يا بني، لم تسمع سوى صدى
كلامك. أنت بدأت الشتم فرجع إليك صده من وسط الغابة ولا عجب من ذلك. يقال
من طرق الباب سمع الجواب وبلاء الإنسان من اللسان.

(билан ўзгартишлар айрим 2-қисмидан китобининг مبدأ القراءة)

215-машқ. Ўн биринчи матнни дафтарингизга кўчи-
ринг, ҳаракатларини қўйинг, нотаниш сўзларини ўрга-
нинг ва ўзбекчага ўғиринг.

216-машқ. Ўн биринчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) إلى أين ذهب علي؟ 2) ماذا يوجد قرب الغابة؟ 3) هل الغابة قليلة الأشجار؟
- 4) متى فر من أمام علي طير؟ 5) مما عجب علي؟ 6) هل كان علي يعرف ما هو الصدى؟ 7) ماذا قال علي؟ 8) لماذا صرخ علي بأعلى صوته؟ 9) لماذا بدأ علي يثتم؟ 10) عن أي شيء بحث علي؟ 11) ماذا قال علي لأبيه؟ 13) كيف رد له الجواب أبوه؟

217-машқ. Матн охирида берилган қуйидаги маталларни ёдланг ва ўзбекча эквивалентини топинг:

- 1) من طرق الباب سمع الجواب 2) بلاء الإنسان من اللسان

218-машқ. Матн ичидаги масдарларни топинг, уларнинг гапдаги вазифасини изоҳланг ва вазнларини топинг.

219-машқ. Керакли ўринларда масдарлардан фойдаланиб, қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Университетда ўқиш катта бахтдир. 2. Илмий китобларни ўқиш учун кутубхонага борамиз. 3. Бу кичик шаҳарда яшаш қулайдир. 4. Арабча газета ва журналларнинг озлиги талабалар учун зарарлидир. 5. Фонтан қаршисида ўтиришдан чарчадим. 6. Узоқ кишлоқлардан бирида яшашни хоҳлайман. 7. Қадимий шеърларни тушунишимиз керак. 8. Илмий ва бадиий китоблардан олиш учун университет кутубхонасига бориш керак. 9. Дарахтлар билан тўла ўрмонда сайр қилмоқчимиз. 10. Азиз иштирокчилар университет ректори қабулида

бўл-дилар. 11. Илм мол-дунёдан кимматлироқдир.
12. Уйқудан тургандан кейин юз-кўлимни юваман.
13. Хонага киришингиздан олдин эшикни тақиллатинг
(мн.). 14. Наманганга қайтганимдан кейин араб тили
ўқитувчиси бўлиб ишладим. 15. Араб мамлакатлари
радиоэшиттиришларини тинглаш араб бўлими талаба-
лари учун жуда фойдалидир.

*220-машиқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар
иштирокида гап тузинг:*

يا بُني، في الحال، مدينة الإسكندرية، لا عجب من ذلك، فيما هو يلعب، أماكن
جميلة، ميناء الإسكندرية، بلادنا الحبيبة، حول المائدة، ضواحي المدينة، جريدة الجامعة،
في المستقبل القريب، أيها الضيوف الأعزاء، بأعلى صوته، بينما هو يمشي، ذات يوم،
من وسط الغابة، أشياء غريبة، كلمة فكلمة، عدة سنوات، قراءة الجرائد والمجلات،
غرفة الجلوس، الليلة الماضية، شراء التذكرة، الإجازة السنوية، عند ذلك، يا أبتاه،
صدى الكلام، غابة كثيرة الأشجار، زيارة الأقارب والأصدقاء؛

ЎН ИККИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

أَخْتٌ кўп. أَخَوَاتٌ опа, сингил	أَحْجَامٌ кўп. حَجْمٌ хажм
أَرْزٌ гуруч	حَلْوَى ширинлик
إِشَارَةٌ ишора	خَضِرٌ кўкат
أَنْشُودَةٌ кўп. أَنَاشِيدٌ ашула	I دَوَامٌ (y) دَوَامٌ давом этмок, چўзилмок
أَهْلٌ кўп. أَهَالٌ аҳоли, эл	دُجَاجٌ товук
بَاجِلٌ Ямандаги қишлоқ номи	I دَعَا (y) دَعْوَةٌ таклиф қилмок, чорламок
بَدْوٌ бадавийлар	I دَلٌ (y) далолат бермок
بَعْدَمَا شَرِبْنَا ичиб	I ذَكَرٌ (y) ذِكْرٌ эсламок, хотирламок
бўлганимиздан сўнг	I رَاحٌ (y) бошламок
I بَلَعٌ (a) بَلَعٌ ютмок, ютиб	رَسْمِيٌّ расмий
юбөрмок	رَقْصٌ ўйин, рақс
بُنٌ қаҳва дони	I رَقْصٌ (y) رَقْصٌ рақс тушмок, ўйнамок
تُرْكِيٌّ кўп. تُرْكٌ турк	I زَرَعٌ (a) زَرْعٌ экмок
تَنَاوُلٌ тановул қилиш	سَافِرٌ юзи очик, ниқобсиз
تِهَامَةٌ Тихома (<i>жой номи</i>)	سَاكِنٌ кўп. سُكَّانٌ яшовчи
ثِقَّةٌ ишонч	سَبَبٌ кўп. أَسْبَابٌ сабаб
جَانِبٌ кўп. جَوَانِبٌ ён, биқин	سِمَاطٌ кўп. أَسْمِطَةٌ дастурхон
جَمَاهِيرٌ кўп. جَمَاهِيرٌ оломон, тўда	
جَوْعَانٌ очикқан, оч	
حَارٌّ аччиқ (<i>таом ҳақида</i>)	
حِجَابٌ парда, тўсик	

عَشْرَةَ кўн. قَوَاعِدُ коида
 иккидан ошмайди
 شَأْنُ кўн. شُؤْنٌ алоқа, иш
 شِعَاعٌ кўн. أَشْعَاءُ нур
 شَعِيرٌ арпа
 I شَهِدَ (a) شُهُودٌ (ниманингдир)
 гувоҳи бўлмоқ
 صَاحِبٌ кўн. أَصْحَابٌ соҳиб, эга
 صُنْدُوقٌ кўн. صِنَادِيقٌ кути, коробка
 I صَنَعَ (a) صُنْعٌ (ниманидир)
 ясамоқ, яратмоқ, ҳосил қилмоқ
 I ضَحِكَ (a) ضَحْكٌ кулмоқ
 ضَرْبُ الطُّبُولِ ногораларнинг
 гумбурлаши
 طَرَفٌ кўн. أَطْرَافٌ тараф, томон
 عَرُوسٌ келин
 عَرِيْسٌ куёв
 عُرُوبٌ куннинг ботиши
 I غَفَرَ (u) مَغْفِرَةٌ кечирмоқ
 I غَلَى (u) غَلِيٌّ қайнамоқ
 فَقِيرٌ кўн. فُقَرَاءٌ камбағал
 فُلْفُلٌ кўн. فَلَافِلٌ қалампир
 فِيْمَا يَلِي كуйида
 I قَارَى (u) قَرَاءٌ (ниманидир)
 ўқувчи, ўқиётган

قَوَاعِدُ кўн. قَوَاعِدُ коида
 قُبْعَةٌ шляпа
 I قَبِلَ (a) قَبُولٌ қабул қилмоқ
 I قَتَلَ (y) قَتْلٌ ўлдирмоқ
 I قَدِمَ (a) قُدُومٌ келмоқ
 قُرْفُصَاءٌ чўккалаб
 قَشْرٌ бугдой пояси, сомон
 قَشْرٌ қаҳва дони пўстлоғидан
 тайёрланган ичимлик
 قَمَحٌ бугдой
 قَمِيصٌ кўн. قَمِيصَاتٌ эркаклар
 кўйлаги, сорочка
 كُمٌ кўн. أَكْمَامٌ кўйлак енги
 لَعِبٌ кўн. أَلْعَابٌ ўйин
 لُقْمَةٌ кўн. لُقَمٌ лукма, бўлак
 مُخْرِقٌ ёндирувчи,
 ёндирадиган
 مُدَّةٌ муддат
 مُدِيرٌ мудир, бошлик
 مَرَضٌ кўн. أَمْرَاضٌ касаллик
 مَرَاكِزٌ кўн. مَرَاكِزٌ марказ
 مَرَّةٌ кўн. مَرَارٌ марта
 I مَشَى (u) مَشْيٌ юрмоқ, пиёда
 юрмоқ

مَعْنَوِيَّ	рамзий	وَجَعُ	огрик
مَلْعَبٍ	кўп. مَلْعَبُ ўйингоҳ, стадион	وَصَفَّ	васф, таъриф
مَوَاقِبَ	кўп. مَوَاقِبُ саф-саф бўлиб юриш	I وَصَفَّ (u)	таърифламоқ, тавсифламоқ
مَوَاقِبَ مِنَ النَّاسِ	саф-саф одамлар	I وَوَلِيَّ (u)	куйида келмоқ, (ниманингдир) кейинида бўлмоқ
I نَشَدًا (y)	куйламоқ, ашула айтмоқ	الْيَمَنُ	Яман
هَجْرًا	кўп. هَجْرًا тезюрар туя		

§ 72. МАСДАРИ МУТЛАҚ

Феълнинг масдари гап таркибида баъзан шу феълдан англашилган маънони кучайтириш учун ишлатилиши мумкин. Бу вазифадаги масдар масдари мутлақ дейилади ва у гапнинг охирида ноаниқ ҳолда тушум келишигида келади. Масалан:

ضَرَبُوا اللَّصَّ ضَرْبًا – Ўғрини қаттиқ урдилар.

Масдари мутлақ ўзидан кейин мослашган аниқловчиси билан келиши мумкин. Бу аниқловчи, табиийки, масдар билан тўла мослашган бўлади.

Масалан:

ضَحِكَ الطَّالِبُ ضَحْكًا شَدِيدًا – Талаба қаттиқ кулди.

Баъзан масдар ўзининг мослашмаган аниқловчиси билан келиши мумкин. Масалан:

طَرَدَنِي طَرْدًا أَلْغَرِيبِ – У мени бегонани хайдагандек хайдади.

Баъзан эса масдари мутлақдан олдин **كُلُّ** , **أَشَدُّ** сўзлари тушум келишигида келиб, масдари мутлақ уларга нисбатан музоф илайҳи бўлиб келиши мумкин. Бу изофа ҳам феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг даражасини ошириш учун хизмат қилади:

حَبَّتِ الْأُمُّ أَوْلَادَهَا كُلَّ الْحَبِّ – Она фарзандларини қаттиқ севарди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

221-машқ. Қуйидаги гаплар ичидан масдари мутлақни топинг, унинг шаклланишини изоҳланг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) قرأ أحمد الدرس قراءة جيدة. 2) يا طلبة، هل تعرفون النص كل المعرفة؟ 3) في تلك السنوات عشنا عيشة سعيدة. 4) وضحكنا ضحك طفلين معا. 5) فهم فريد الموضوع فهم طالب علم حقيقي. 6) سمعت جدي هذه الحكاية فبكت بكاء شديدا جدا. 7) أكل أخي الصغير غداءه أكل الجوعان. 8) يجب علينا أن نعرف هذه القواعد حق المعرفة. 9) يا فاطمة، نحن نثق بك ثقة الوالدين. 10) شكوا المريض من مرضه شكوا طويلا. 11) زار رئيس جمهورية مصر العربية أوزبكستان زيارة رسمية. 12) يا كريمة، لماذا تجلسين هنا جلوس القرفصاء؟

222-машқ. Қавс ичидаги сўзларни арабчага ўғириб, қуйидаги гапларни тўлгазинг:

- 1) أكلنا عشاءنا أمس (оч киши овқатланганидек) 2) سيزور رئيسنا الجمهورية العربية اليمنية (расмий бўлмаган визит билан) 3) يا هند لم تجلسين هنا (бегоналар ўтирганидек) ؟ 4) يعرف أستاذنا قواعد

اللغة العربية (олимлар билганидек) 5. يا خديجة، اقرني هذا النص بسرعة
 ولا تقرنيه (ёш бола ўқиганидек) 6. لا تظلموا الفقراء (жуда
 (каттик) 7. جلس الأصدقاء في البستان مدة طويلة وضحكوا (жуда каттик
 8. وددنا والدينا (жуда каттик) 9. عاش جبران خليل جبران في لبنان وأمريكا
 10. قل الماء في النهر (жуда тез) (жуда тез) (жуда тез) (жуда тез)

223-машиқ. Қуйидаги гапларни масдари мутлақни ишлатган ҳолда арабчага ўғиринг:

1. Телефон каттик жиринглади. 2. Талабалар, ўтган мавзунни жуда яхши биласизларми? 3. Расмий бўлмаган зиёрат билан Саудия Арабистонига бормокчиман. 4. Биз мумтоз шоирларимизнинг шеърларини жуда яхши ўрганишимиз керак. 5. Зайнаб, нимага ёш болага ўхшаб (ёш бола йиғлагандек) йиғлайсиз? 6. Ўқувчилар бу матнни жуда тез тушуниб олдилар. 7. Қўшнилари ўғрини роса уришди. 8. Талабалар, ўринларингизга яхшилаб ўтириб олинглар. 9. Мен кеча Кувейт давлати радиоэшиттиришини жуда яхшилаб эшитдим. 10. Ўқувчилар дарсда арабча матнни жуда яхши ўқишади.

§ 73. СИФАТДОШЛАР

Сифатдошлар араб тилида феълдан ҳосил бўлган ва ўзида ҳам феъллик, ҳам сифатлик хусусиятларини мужассамлаштирган сўзлардир. Араб тилидаги сифатдошларнинг ўзбек тилидагидан фарқи шуки, ўзбек тилида улар замонга қараб ўзгарса (борган, бораётган, боражак), араб тилида барча замонлар учун бир хил шаклга эга.

Сифатдошлар икки хил бўлади:

1. Аниқ нисбат сифатдошлари. Булар I боб феълидан **فَاعِلٌ** вазнида ҳосил бўлади ва феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг бажарувчисини (субъектини) билдиради. Масалан: **دَخَلَ** → **دَاخِلٌ** – кирувчи,

شَرِبَ → **شَارِبٌ** – ичувчи,

قَرَأَ → **قَارِئٌ** – ўқувчи (китобни).

Бу сўзлар исм тоифасидаги бошқа сўзлар каби **ال** артиклини олиши, жинсда ва сонда ҳамда келишиқда турланиши мумкин. Масалан:

الدَّاخِلُونَ – **الدَّاخِلَانُ** – **الدَّاخِلُ** .

الدَّاخِلَاتُ – **الدَّاخِلَتَانِ** – **الدَّاخِلَةُ** .

Эслатма. Музаккар сифатдошнинг кўплиги синик кўплик шаклида бўлиши ҳам мумкин.

Иккинчи томондан, феълдан кейин тўлдирувчи ёки хол предлоглар ёрдамида бошқарилса, шу феълдан ҳосил бўлган сифатдош ҳам ўша предлог ёрдамида бошқаради. Масалан:

خَرَجْتُ إِلَى الشَّارِعِ – Кўчага чиқдим.

الْخَارِجُ إِلَى الشَّارِعِ – кўчага чиқувчи.

2. Мажхул нисбат сифатдошлари. Булар I боб феълидан **مَفْعُولٌ** вазнида ҳосил бўлади ва ифодалаган иш-ҳаракат объекти бўлган предметни ёки ўша иш - ҳаракат натижасида ҳосил бўлган натижани (иш-ҳаракат натижасини) билдиради. Масалан:

فَتَحَ → **مَفْتُوحٌ** – очилган,

شَرِبَ → **مَشْرُوبٌ** – ичилган,

مَقْتُولٌ → قَتَلَ – ўлдирилган.

Булар ҳам аниқ нисбат сифатдошлари каби исмларга хос умумий хусусиятларга эга. Масалан:

الْمَقْتُولُونَ – الْمَقْتُولَانِ – الْمَقْتُولُ .

الْمَقْتُولَاتُ – الْمَقْتُولَتَانِ – الْمَقْتُولَةُ .

Агар мажхул нисбат сифатдоши ўзидан кейин у ёки бу предлогни талаб қиладиган феълдан ясалган бўлса, у жинсда ва сонда ўзгармасдан доим музаккар бирликда ишлатилади. Жинс ва сонда эса сифатдошдан кейин келувчи предлогга қўшилиб келган олмош мослашади. Масалан: *مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمَا* , *مَغْضُوبٌ عَلَيْهِ* → *غَضِبَ عَلَى* - *غازابланмоқ* , *مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ* , *مَغْضُوبٌ عَلَيْهِنَّ* , *مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمَا* , *مَغْضُوبٌ عَلَيْهَا* , *مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ* .

Аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари гапда турли вазифаларни бажаради:

1. Улар масдар каби отлашиши ва гапда от бажарадиган вазифани бажариши мумкин. Масалан:

عَالِمٌ – عَلِيمٌ – билувчи → عَالِمٌ – олим,

مَنْشُورٌ – مَنْشُورٌ – тарқатилган → مَنْشُورٌ – варақа.

2. Сифатдошлар кўпинча гапда мослашган аниқловчи вазифасида келади. Масалан:

رَجُلٌ مَشْهُورٌ – машхур одам,

طَالِبَاتٌ عَاقِلَاتٌ – ақлли талаба қизлар.

3. Гапнинг кесими вазифасини бажаради ва бундан нутқ сўзланиб турган пайтда амалга ошаётган иш-ҳаракатни ифодалайди. Масалан:

أَنَا ذَاهِبٌ – Мен кетаяпман,

هُنَّ جَالِسَاتٌ – Улар (мн) ўтириптилар.

Сифатдошларнинг юқорида зикр этилган грамматик хусусиятлари барча боблар учун умумийдир.

§ 74. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

I. Иккиланган феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши куйидагича ясалади:

دَلُّ (y) – فَاعِلٌ – دَالٌّ → دَالٌ – далолат берувчи,

دَبُّ (и) – فَاعِلٌ – دَابِبٌ → دَابٌّ – судралувчи.

Бу феълларнинг мажхул нисбат сифатдошида иккита бир хил ундош ўртасидаги унли чўзик бўлганлиги сабабли, товуш ўзгариши содир бўлмайди. Масалан:

دَلُّ (y) – مَفْعُولٌ – مَذْلُومٌ .

دَبُّ (y) – مَفْعُولٌ – مَشْدُودٌ .

II. Ҳамзали феълларда ҳам сифатдошлар ҳамзанинг имлосини ҳисобга олмаганда, солим феъллар сифатдошларидан фарқ қилмайди. Масалан:

أَكَلٌ (y) – فَاعِلٌ – آكَلٌ , مَأْكُولٌ – مَفْعُولٌ ,

سَأَلَ (a) – فَاعِلٌ – سَأَلَ , مَسْئُولٌ – مَفْعُولٌ ,

مَقْرُوءٌ – مَفْعُولٌ , قَارِئٌ – فَاعِلٌ – قَرَأَ (a) .

III. Заиф феъллар:

I. Солимсифат феълларнинг сифатдошлари солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

مَوْصُولٌ – مَفْعُولٌ , وَاصِلٌ – فَاعِلٌ – وَصَلَ (и) ,

مَيْسُورٌ – مَفْعُولٌ , يَاسِرٌ – فَاعِلٌ – يَسَرَ (a) .

2. Ажваф феълларнинг аниқ нисбат сифатдошида иккинчи ўзак ундош бўлган **و** ёки **ى** ҳарфи ҳамзага айланади. Масалан:

قَالَ (y) – فَاعِلٌ – قَاوِلٌ → قَانِلٌ ,

سَارَ (и) – فَاعِلٌ – سَايِرٌ → سَانِرٌ ,

خَافَ (a) – فَاعِلٌ – خَاوِفٌ → خَانِفٌ .

Ажваф феълларнинг мажҳул нисбат сифатдошлари:

а) агар феълнинг иккинчи ўзак ундоши **و** ҳарфидан иборат бўлса, қуйидагича ҳосил бўлади:

قَالَ (y) – مَفْعُولٌ – مَقْوُولٌ → مَقُولٌ ,

خَافَ (a) – مَفْعُولٌ – مَخْوُوفٌ → مَخُوفٌ .

б) агар феълнинг иккинчи ўзак ундоши **ى** ҳарфидан иборат бўлса, қуйидагича ҳосил бўлади:

سَارَ (и) – مَفْعُولٌ – مَسْيُورٌ → مَسِيرٌ ,

بَاعَ (и) – مَفْعُولٌ – مَبْيُوعٌ → مَبِيعٌ .

3. Ноқис феъллар:

а) ноқис феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши учинчи ўзак ундошни бутунлай тушириб қолдириб, ўрнига – танвин касра қўйиш билан (муаннас шаклида эса **ى** ҳарфини орттириш билан) ҳосил қилинади. Лекин сифатдош аниқ ҳолатда келганида, танвин йўқолиб, ўрнига **ى** ҳарфи орттирилади. Масалан:

Феъл	Музаккар		Муаннас	
	Ноаник ҳолат	Аник ҳолат	Ноаник ҳолат	Аник ҳолат
بَكِي	بَاك	أَلْبَاكِي	بَاكِيَّة	أَلْبَاكِيَّة
دَنَا	دَان	أَلْدَانِي	دَانِيَّة	أَلْدَانِيَّة
لَقِي	لَاق	أَلْلَاقِي	لَاقِيَّة	أَلْلَاقِيَّة

بَاك , دَان , لَاق шаклидаги бу сифатдошлар келишикларда куйидагича турланади:

	Бош келишик	Қаратқич келишиги	Тушум келишиги
Ноаник ҳолатда	بَاك	بَاك	بَاكِيَا
Аник ҳолатда	أَلْبَاكِي	أَلْبَاكِي	أَلْبَاكِي

Булар сонда куйидагича тусланади. Масалан:

بَكِي (и) – феълидан:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
мз	أَلْبَاكِي بَاك	أَلْبَاكِيَانِ بَاكِيَانِ	أَلْبَاكُونِ بَاكُونِ
мн	أَلْبَاكِيَّة بَاكِيَّة	أَلْبَاكِيَّانِ بَاكِيَّانِ	أَلْبَاكِيَّاتُ بَاكِيَّاتُ

б) мажхул нисбат сифатдошлари:

1) агар учинчи ўзак ундош , ҳарфидан иборат бўлса, куйидагича ҳосил бўлади:

مَدَثُوْ → مَدَثُوْوْ – مَفْعُوْلٌ – دَنَا (y)

2) агар учинчи ўзак ундош *ى* харфидан иборат бўлса, куйидагича ҳосил бўлади:

مَرْمِيٌّ → مَرْمُوءِيٌّ - مَفْعُولٌ - (и) رَمَى .

Мазкур сифатдошларнинг иккилик ва кўплик формалари умумий қоида асосида ясалади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

224-машқ. Қуйидаги сифатдошларнинг маъносини аниқланг:

1) كَاتِبٌ	2) سَاكِتٌ	3) كَاشِفٌ	4) مَطْرُودٌ	5) مَضْرُوبٌ
6) مَوْلُودٌ	7) مَمْلُوكٌ	8) طَارِقَةٌ	9) طَارِقٌ	10) رَاكِبٌ
11) ظَالِمٌ	12) مَتْرُوكٌ	13) مَذْرُوسٌ	14) مَقْصُودٌ	15) مَنْظُورٌ
16) جَامِعٌ	17) صَارِخٌ	18) قَاطِعٌ	19) قَافِزٌ	20) مَدْفُوعٌ

225-машқ. Қуйидаги нотўғри феълларнинг аниқ ва мажхул нисбат сифатдошларини ҳосил қилинг ва маъносини аниқланг:

(دب) دَبَّ (y) - эмакламок	(بنى) بَنَى (u) - курмок,
(بدأ) بَدَأَ (a) - бошламок,	(زيد) زَادَ (u) - кўпаймок,
(أوى) أَوَى (u) - паноҳ изламок,	(خبا) خَبَأَ (a) - яширмок,
(أوب) آبَ (y) - қайтмок,	(أسف) أَسَفَ (a) - афсусланмок,
(جاء) جَاءَ (u) - келмок,	(بقي) بَقِيَ (a) - қолмок,
(قول) قَالَ (y) - демоқ,	(أتى) أَتَى (u) - келмок,
(وعد) وَعَدَ (u) - ваъда бермок,	(رأى) رَأَى (a) - кўрмок,
(سأل) سَأَلَ (a) - сўрамок,	(بكى) بَكَى (u) - йиғламок,

(a) قَرَأَ (قرأ) – ўқимок,
 (y) رَجَا (رجو) – илтимос
 қилмок,
 (y) دَنَا (دنو) – яқинлашмок,

(u) بَاعَ (بيع) – сотмок.

226-машқ. Қавс ичидаги феъллардан гапнинг мазмунига қараб аниқ ёки мажхул нисбат сифатдоши ҳосил қилинг ва заруратга кўра уларни турланг:

- 1) نحن (سَرًّا) بهذا اللقاء. 2) ميخائيل نعيمة (كَتَبَ) لبناني (شَهْرًا). 3) باب الغرفة كان (فَتَحَ). 4) كان التلاميذ (جَلَسَ) على مقاعدهم. 5) إلى أين (ذَهَبَ) أنتم؟ 6) رأيت ولدا (صَرَخَ) في بيت أحد من جيراننا. 7) النقود شيء (عَرَفَ) عند جميع الشعوب. 8) (بنى) هذا المتحف الضخم معماري (شَهْرًا) جدا في جمهوريتنا. 9) في يوم الأحد الـ (مَضَى) قمنا برحلة إلى ضاحية من ضواحي طشقند. 10) هل أنت (فهِمَ) كلامي؟ 11) يجب علينا أن ندخل غرفة (فَتَحَ) لنقرأ درسا ال (مَضَى). 12) أنا (أَسَفَ) جدا يا أستاذي لم أقم بواجباتي المنزلية. 13) أرجوكم أن تكونوا (سَمِعَ) للدرس. 14) – هل أولئك البنات (طَلَبَ)؟ – لا هن لسن بـ (طَلَبَ)، بل (عَمِلَ) في مصنع تكرير القطن. 15) هل رأيت يا عزيزي المرأة الـ (بَكَى) في الطريق؟

227-машқ. Қуйидаги гаплардан сифатдошларни топинг, уларнинг гапдаги вазифасини аниқланг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) أحد الأساتذة المشهورين المصريين يعمل مدرسا في جامعتنا. 2) هل محاضرة الأستاذ المشهور عن سياسة أوزبكستان الخارجية مفهومة؟ 3) أ تسمعين قلبا شاكيا من وجعه؟ 4) مررت بقاعة المطالعة ورأيت هناك قراء الجرائد والمجلات الجديدة. 5) هل أنت نازلة في المحطة الآتية؟ 6) يا عالم الأسرار اغفر لنا ولآبائنا وأمهاتنا. 7) أخذ البائع

النقود المدفوعة ووضعها في صندوقه الخاص. 8) يا طارق الباب ادخل البيت واجلس بجانب الشابة العاقلة. 9) علينا أن نشرب الماء المغلي فقط. 10) أكل الضيوف في الغداء اللحم المشوي مع الخبز وشربوا فنجانا أو فنجانين من المشروبات الباردة. 11) يا رجلا، لا تترك اليد الممدودة إليك دون اهتمام. 12) معظم الأطفال المولودين في السنة الماضية موجودون في تلك الغرفة المرئية. 13) لا أستطيع أن أنظر إلى العيون الباكية. 14) قد جاء الوقت الموعود فذهبنا لزيارة المتحف المذكور. 15) المربيات مسنولات عن الأطفال أمام والديهم. 16) اليد العاملة ضرورية في كل مصنع ومعمل. 17) جاء محمود بالنقود المطلوبة ودفعها للبائع. 18) البساط الملون مفروش على الأرض. 19) هذه القصة الممتعة الجديدة للكاتب الأوزبكي المشهور. 20) سكان هذا المبنى الجديد الجميل مدرسو كلية الآداب الأوزبكية.

228-машиқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Сўзма-сўз; отажон!; яқин келажак; бунинг ажабланарли жойи йўқ; ўша захоти; у кетаётган пайтда; бор овози билан; бир куни; отасидан (мз.) кўркиб; уни топмагач...; эй, ўғил-чам!; араб мамлакатлари радио-эшиттиришлари; университет кутубхонаси; дарахтлар билан тўла ўрмон; ректор қабули; илмий китоблар; газета ва журналларнинг озлиги; узок кишлоқлардан бирида; бадий китобларни олиш учун; чиптахона туйнуги; поездга ўтиришдан олдин; ҳар йили ёзда; дарсларнинг бошланиш пайти; бадантарбия машқларини бажариш.

229-машиқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўгиринг:

1. Азиз меҳмонлар, салқин ичимликлардан ичинглар.
2. Навбатдаги бекатда мен тушишим керак.
3. – Нимага

сиз (мз.) бакирдингиз, нимадан кўрқаяпсиз? 4. Дехкон аёллар даладан уйларига қайтаяптилар. 5. Унинг (мз.) сўкишларини сўзма-сўз эшитдим ва ўзимга дедим: «У hozир каттиқ ғазабланаётир». 6. Отагинам, нима учун бор ҳақиқатни бизга айтмаяпсиз? 7. Ҳой эшикни тақиллатаётган киши, жавобимни эшитинг. 8. Биз ўртоқларимиз билан ўтлоққа бордик ва у ерда шахмат ўйнадик. Биз шахмат ўйнар эканмиз, бор овози билан бакираётган одамни кўрдик. Бакираётган овоз бизнинг ёнгинамизда эди. 9. Пиёда кетаётган одамлар орасида менинг акам ҳам бор эди. Улар ям-яшил тоғлардан бирига кетишяпти. 10. Олтин пуллар ҳозир жуда оздир. 11. – Сиз (мн.) бирор сигир сотиб олмоқчимисиз? Пулингиз олдиндан тўланганми? – Йўқ, пул олдиндан тўланган эмас. Сотиладиган сигирни мен ҳали кўрганим йўқ. 12. Инсон томонидан кашф этилган олтин ва кумушни кичкина бўлакчалар қилиб кўйдилар. 13. Улуғбек мадрасаси машҳур меъморлар томонидан қурилган. 14. Келгуси таътилда Шоҳимардон тоғларига бормоқчимиз. Ўтган ҳафтада дўстларимиздан бир гуруҳи у ерга боришди ва баланд тоғлар орасидаги қишлоққа киришди. 15. Ичилган чой учун пул тўламай туриб, қаерга кетаяпсиз, биродар?

§ 75. ҲОЛ

(РАВИШ, МАҚСАД ВА САБАБ ҲОЛЛАРИ)

1. Равиш холи. Иш - ҳаракатнинг бажарилиш жараёнидаги субъектнинг ҳолатини билдирувчи бўлак равиш холи дейилади ва у қай тарзда, қай вазиятда,

кандай сўроқларига жавоб бўлади. Равиш ҳоли бўлиб келган сўз одатда ноаниқ ҳолатда тушум келишигида бўлади. Масалан,

قَرَأَ الطُّلَابُ هَذَا النَّصَّ جُمْلَةً جُمْلَةً - Талабалар матнни жумла-жумла қилиб (жумлаларга ажратиб) ўқидилар.

جِئْنَا هُنَا طَاعَةً لِأَمْرِكُمْ - Амрингизга биноан (итоат этган ҳолда) бу ерга келдик.

Равиш ҳоли баъзан аниқ нисбат сифатдошидан шаклланиши мумкин ва бунда сифатдош иш-харакатнинг субъекти билан жинсда ва сонда мослашиши керак. Масалан,

خَرَجَ الطَّالِبُ مِنْ بَيْتِهِ ضَاحِكًا - Талаба уйдан кулиб туриб чикди.

خَرَجَ الطُّلَابُ مِنْ بَيْتِهِمْ ضَاحِكِينَ - Талабалар уйларидан кулиб туриб чикдилар.

خَرَجَتِ الطَّالِبَةُ مِنْ بَيْتِهَا ضَاحِكَةً - Толиба қиз уйдан кулиб туриб чикди.

Агар сифатдош ўзидан кейин тушум келишигини талаб қилувчи феълдан шаклланган бўлса, шу хусусият сифатдошда ҳам сақланиб қолади. Масалан,

وَصَلَ صَدِيقِي إِلَيْنَا رَاكِبًا سَيَّارَتَهُ - Дўстим бизникига машинасини миниб келди.

Равиш ҳоли гоҳо субъектнинг эмас, балки объектнинг ҳолатини билдириши ҳам мумкин ва бунда, табиийки, ҳол объект билан сонда ва жинсда мослашади. Масалан,

دَخَلْتُ الْبَيْتَانَ مُزْهَرًا

دَخَلْتُ الحَدِيقَةَ مُزْهَرَةً – Мен боққа яшнаб турган ҳолатида кирдим.

2. Мақсад ва сабаб ҳоли. Иш-ҳаракатни бажаришдан кўзланган мақсад ёки иш-ҳаракатнинг бажарилиш сабабини билдирувчи бу сўзлар ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келган масдарлар ёрдамида шаклланади. Масалан,

قَالَ لِابْنِهِ هَذَا الكَلَامَ تَأْذِيًا لَهُ - Ўғлига бу гапни одоб бериш ниятида айтди.

صَرَخَتْ الأُمُّ غَضَبًا - Она ғазабдан бакирди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

230-машиқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги ҳолларни топиб, турини аниқланг:

- 1) خرج الطلاب من قاعة المحاضرة مسرورين. (2) أكل أخي الصغير اللحم مشويا.
- 3) أتاني تلميذي سائلاً الكتب العربية الجديدة. (4) دخل أحمد درس اللغة العربية اليوم متأخراً قليلاً. (5) جاءتني الطفلة باكية ورجعت من عندي ضاحكة. (6) رأيت أخواني راجعات من مركز المدينة. (7) هل ذهبتم إلى زيارة أستاذكم راكبين أم ماشين؟ (8) لماذا تتركين نافذة غرفتك مفتوحة؟ (9) بعد فموضي أغسل وجهي ويدي وأكمل فطوري بسرعة.
- 10) دخل الزائران المطعم طالبين فنجانا من القهوة. (11) كان الطالب يدرس اللغة العربية كثيراً. (12) اقرؤوا مقالة الجريدة الرئيسية جملة جملة. (13) اجلسوا أيها الطلبة واسمعوا كلام أستاذكم بكل اهتمام. (14) زرت بغداد عاصمة العراق منذ سنتين. (15) ذهبنا منذ أسبوعين إلى قناة السويس. (16) يقع بيتي بعيداً عن المعهد ولهذا السبب أفض من نومي صباحاً باكراً. (17) متى وصلتكم أيها الطلبة من بلادكم؟ (18) أنا ذهبت إلى القرية لأزور جدي وجدتي وبقيت هناك عدة أيام ورجعت من هناك البارحة. (19) يا أستاذ، هل تسمح

لي أن أجلس أمامك؟ (20) جلس الزوار عند المدير نصف ساعة. (21) سيزور معهدنا غدا ضيوف من إحدى جامعات مصر.

231-ماشق. *Қавс ичидаги ҳолларни арабчага ўгириб, қуйидаги гапларни тўлгазинг:*

1) جلس الضيوف لدى الوزير (икки соат). (2) وضعت الأم (стол)
(устига) رغيفا وسكرا وبعض الفناجين. (3) هما لعبا بالشطرنج (тонггача).
(4) قرأ أحمد (икки ой давомида) عدة قصص أجنبية. (5) بعد الخروج من
مبنى المدرسة مشى التلاميذ (тахминан бир километр). (6) أريد أن ألقاك
янгги) (катта ҳайкал қаршисида). (7) علم جمهورية أوزبكستان المستقلة (янги)
(бинонинг тепасида). (8) لقيت الأم ابنها (кўк эшик олдида).
(9) توجد الحدائق والميادين الخضراء الواسعة (Қоҳирада). (10) وصل (кеча)
الضيوف العراقيون (гўзал Самарқандга) وزاروا الأماكن التاريخية القديمة
(кечгача). (11) توجد التلميذات العاقلات المجتهديات (ўша мактабнинг)
орасида (қизлари ўқувчи) (12) يقع بيت مدرسي معهد الاستشراق
(шаҳар чеккасида). (13) أضع كتي ودفاتري في محفظتي (نونштадан)
кейин) ثم أذهب (факультетга). (14) (فما مع
أساتذتنا برحلة إلى (шаҳар ташқарисига). (15) أثناء رحلتنا إلى مدينة
السويس ذهبنا إلى (нефтни қайта ишлаш заводига). (16) (эртага)
سنذهب إلى الغابة الكثيرة الأشجار.

232-ماشق. *Қуйидаги гапларни арабчага ўгиринг:*

1. Унинг (мз.) бакиришини йиғлаётган қизнинг бакириги деб ўйладим. 2. Онам мени бир соат кидирдилар ва топмагач, уйга қайтиб кетдилар. 3. Биз кўчада ўйнар

эканмиз, ёнимиздан кўшнимизнинг ити ўтиб кетди. 4. Мен ўлтириш хонасида (умумий хонада) яшириниб турган эдим, отам мени кўрмадилар. 5. Отам менга дедилар: «Ўғилгинам, сиз одамларни ҳеч қачон сўкманг!». 6. Мен эшикни узоқ тақиллатдим, лекин ҳеч ким жавоб бермади. 7. Бемор врач олдида ўз касалидан шикоят қилди. 8. Мен итнинг олдига яқинлашганимда, ит қочиб кетди. 9. Қизалоқ акс садони яширинган итнинг овози деб ўйлади ва бор овози билан бақирди: «Кет, кет, мен сендан кўрқаман». 10. Мен автобус бека-тида узоқ турдим, автобус келгач, унга чиқдим ва уйга жўнадим. Автобус тахминан икки соат юрди. 11. Мен ҳар куни икки соат араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тинглашим керак. 12. Маълум вақт ўтгач, одамлар олтин билан кумушни ихтиро этдилар. 13. Ўша ажойиб араб қиссасидаги воқеаларни эшитишни жуда хоҳлайман. 14. Минглаб йиллар бурун инсон радиони кашф этмаган эди. 15. Мен дарҳол отамга яқинлашдим ва улардан ўтлоқзорга боришимизга рухсат беришларини сўрадим. 16. Зангори осмон остида халқлар бахтли яшасинлар.

§ 76. ЎРИН ВА ПАЙТ НОМЛАРИ

Иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрни ёки пайтини билдирувчи сўзлар ўрин ва пайт номлари дейилади. Бу икки тушунча араб тилида бир вазн асосида ясалади ва у бир вақтнинг ўзида ҳам ўринни, ҳам пайтни билдириб келади. Масалан:

مَدْخَلٌ – кириш жойи ёки кириш пайти,

مَخْرَجٌ – чиқиш жойи ёки чиқиш пайти.

Ўрин ва пайт номлари ҳар қандай феълдан қуйидаги тартибда ясалади:

I боб феълнинг ҳозирги-келаси замонидаги олд қўшимча — ҳарфи м билан алмаштирилади ва учинчи ўзак ундоши, табиийки, танвин ҳаракатини қабул қилади.

Агар ҳозирги-келаси замонда ع нинг ҳаракати — ёки — бўлса, ўрин ва пайт номлари مَفْعَل вазнида шаклланади. Масалан:

مَعْمَلٌ - يَعْمَلُ - عَمِلَ - иш жойи ёки иш пайти,

مَصْنَعٌ - يَصْنَعُ - صَنَعَ - иш жойи ёки иш пайти,

مَكْتَبٌ - يَكْتُبُ - كَتَبَ - ёзиш жойи ёки ёзиш пайти,

مَطْبَعٌ - يَطْبَعُ - طَبَعَ - пишириш ўрни ёки пишириш пайти.

Агар ҳозирги-келаси замонда ع нинг ҳаракати — бўлса, ўрин ва пайт номлари مَفْعَل вазнида шаклланади. Масалан:

مَجْلِسٌ - يَجْلِسُ - جَلَسَ - ўтириш ўрни ёки пайти,

مَنْزِلٌ - يَنْزِلُ - نَزَلَ - тушиш ўрни ёки пайти.

Шуни эътиборга олиш керакки, ع ўзак ундоши ҳаракати — бўлган айрим феъллардан ҳам шу вазнда ясалади. Масалан:

مَسْجِدٌ - يَسْجُدُ - سَجَدَ - сажда ўрни ёки пайти,

مَشْرِقٌ - يَشْرِقُ - شَرَقَ - кун чиқиш ўрни ёки пайти,

مَغْرِبٌ - يَغْرِبُ - غَرَبَ - кун ботиш ўрни ёки пайти.

Нотўғри феъллардан ўрин ва пайт номлари куйидагича ясалади:

1. Иккиланган феъллардан ҳозирги-келаси замонда ع нинг ҳаракатидан қатъи назар бир хил вазнда ҳосил бўлади:

مَقَرُّ - يَقْرُ - قَرَّ - тўхташ жойи ёки вақти,

مَحَلُّ - يَحُلُّ - حَلَّ - ҳал этиш жойи ёки вақти,

مَمَسُّ - يَمَسُّ - مَسَّ - тегиб кетиш мумкин бўлган жой ёки вақт.

2. Ҳамзали феъллардан ҳосил бўлган ўрин ва пайт номлари ҳамзанинг имлосини эътиборга олмаганда, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

مَأْكَلٌ - يَأْكُلُ - أَكَلَ - овқатланиш ўрни ёки пайти,

مَخْبَأٌ - يَخْبَأُ - خَبَأَ - яшириш ўрни ёки пайти.

3. Солимсифат феълнинг биринчи ўзак ундоши و дан иборат бўлса, ҳозирги-келаси замонда ع нинг ҳаракатига боғлиқ бўлмаган ҳолда, барчасидан مَفْعَلٌ вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

مَوْسِمٌ - يَقَعُ - وَقَعَ - мавсум, مَوْقِعٌ - يَقَعُ - وَقَعَ - позиция,

مَوْضِعٌ - يَضَعُ - وَضَعَ - жой, مَوْحِلٌ - يَوْحِلُ - وَحَلَ - балчиқли жой.

Агар феълнинг биринчи ўзак ундоши ى дан иборат бўлса, ҳар бир феълдан ўзига хос вазнда ҳосил бўлади. Масалан:

مَيْتَمٌ - يَيْتَمُ - يَتَمَ - етимхона, مَيْسَرٌ - يَيْسَرُ - يَسَرُ - қимор.

4. Ажваф феълларнинг иккинчи ўзак ундоши бўлган феълларидан қуйидагича шаклланади:

(مَكَانٌ - يَكُونُ - كَانَ (كون),

(مَقَامٌ - يَقُومُ - قَامَ (قوم)

(مَدَارٌ - يَدُورُ - دَارَ (دور)

Иккинчи ўзак ундош *ى* дан иборат бўлган феъллардан қуйидагича шаклланади:

(مَسِيرٌ - يَسِيرُ - سَارَ (سير)

(مَفِيزٌ - يَفِيزُ - فَازَ (فيض)

5. Нокис феълларнинг учинчи ўзак ундоши қайси харф бўлишидан қатъи назар бир хил вазнда шаклланади:

(مَجْتَى - يَجْتُو - جَاءَ (جو)

(مَجْلَى - يَجْلُو - جَلَا (جلو)

(مَرْمَى - يَرْمَى - رَمَى (رمى)

(مَلْقَى - يَلْقَى - لَقِيَ (لقى)

Узак муддат давом этадиган ёки тез-тез қайтарилиб турадиган иш-ҳаракатнинг ўрни ёки пайтини билдирувчи сўз *مَفْعَلَةٌ* вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

(مَدْرَسَةٌ - يَدْرُسُ - دَرَسَ

(مَصْبَغَةٌ - يَصْبِغُ - صَبَغَ

(مَطْبَعَةٌ - يَطْبَعُ - طَبَعَ

(مَحْكَمَةٌ - يَحْكُمُ - حَكَمَ

Эслатма. Ҳосила бобларнинг ўрин ва пайт номлари мажхул нисбат сифатдоши билан бир хил шаклга эга.

Амалий машғулот үчүн топшириклар

233-машқ. Қуйидаги нотўғри феъллардан ҳосил бўлган ўрин ва пайт номларини эслаб қолинг:

جَنَى (جنى)	(u) – термоқ, йиғмоқ	مَجْنَى –
رَبَا (ربو)	(y) – тарбияламоқ, етиштирмоқ	مَرْبَى –
فَرَّ (فرر)	(u) – қочмоқ	مَفْرٌ –
أَكَلَ (أكل)	(y) – емоқ, овқатланмоқ	مَأْكَلٌ –
قَرَأَ (قرأ)	(a) – ўқимоқ	مَقْرَأٌ –
وَضَعَ (وضع)	(a) – қўймоқ	مَوْضِعٌ –
وَقَعَ (وقع)	(a) – воқеъ бўлмоқ, жойлашмоқ	مَوْقِعٌ –
وَلَدَ (ولد)	(u) – туғмоқ	مَوْلِدٌ –
قَالَ (قول)	(y) – демоқ, айтмоқ	مَقَالٌ –
سَارَ (سير)	(u) – юрмоқ, ҳаракатланмоқ	مَسِيرٌ –
بَكَى (بكى)	(u) – йиғламоқ	مَبْكَى –
لَقِيَ (لقي)	(a) – учратмоқ	مَلْقَى –
أَتَى (أتى)	(u) – келмоқ	مَأْتَى –
أَوَى (أوى)	(u) – паноҳ изламоқ	مَأْوَى –
قَامَ (قوم)	(y) – турмоқ	مَقَامٌ –
أَخَذَ (أخذ)	(y) – олмоқ	مَأْخِذٌ –
عَادَ (عود)	(y) – қайтмоқ	مَعَادٌ –
مَرَّ (مرر)	(y) – ўтмоқ	مَمْرٌ –

234-ماشқ. Қуйидаги феъллардан ўрин ва пайт номлари ҳосил қилинг ва уларнинг кўплик шаклини топинг:

شَهَدَ (a) - гувоҳ бўлмоқ; سَكَنَ (y) - истиқомат қилмоқ; ذَهَبَ (a) - бормоқ, кетмоқ; خَرَجَ (y) - чиқмоқ; دَخَلَ (y) - кирмоқ; كَتَبَ (y) - ёзмоқ; قَتَلَ (y) - ўлдирмоқ; قَطَعَ (a) - кесмоқ, кесиб ўтмоқ; جَمَعَ (a) - жамламоқ; سَهَرَ (a) - бедор бўлмоқ; نَظَرَ (y) - қарамоқ; غَسَلَ (и) - ювмоқ; رَجَعَ (и) қайтмоқ; رَقَصَ (y) - рақс тушмоқ.

ЎН ИККИНЧИ МАТН

رحلة إلى القرية

خلال رحلتي إلى اليمن زرت قراها المختلفة وفيما يلي وصف إحداها. في ذات يوم صباحا ركبنا سيارتنا وسرنا إلى باجل فوصلنا إليها قبل الظهر. دخلنا بيتا فقبلنا صاحبه بقبول حسن. وقبل تناول الغداء أتوا لنا بالقشر. وفي جميع أطراف اليمن لا يشربون القهوة بل يشربون القشر. والقشر هوقهوة عرب اليمن وهي مصنوعة ليس من البن كما هي العادة عند الترك وغيرهم بل من قشره.

وبعدما شربنا القشر جميعنا مدت الأسمطة وجيء إلينا بالطعام وكان أرزا ولحما ودجاجا وخضرا وحلوى ووضعت بعضها إلى جانب بعض. فجلسينا حول السماط ورحنا نأكل الطعام بأيدينا ومرارا لم أستطع أن أبلع اللقمة من كثرة الفلفل الحار فيه.

خرجت من البيت بعد تناول الطعام فشهدت موكبا من الناس سائرا نحو بيوت مصنوعة من القش مثل بيوت الشعير عند البدو وجمع الجمهور حول بيت

من تلك البيوت وأخذ بعض الرجال يرقصون على ضرب الطبول كما أخذ البعض ينشد أناشيد مختلفة.

ورأيت أيضا بعض الفتيان والفتيات راكبين على الهجن وكان بينهم فتى وفتاة وسنهما لا تزيد عن اثني عشرة وهما راكبان هجينين وأمامهما طفلان صغيران:

فسألت عن أمرهما فقيل لي هما عريس وعروس قادمان من بيت العروس فقلت وما شأن الطفلين الراكبين أمامهما؟ فقيل لي هذه إشارة معنوية لطلب البنين.

وكان بعض الرجال يلبسون ألبسة ملونة وبعض النساء كن يلبسن سراويل طويلة وقمصانا طويلة الأكمام ووجوههن كانت سافرة. وبعضهن وضعن على رؤوسهن حجابا أسود وبعضهن وضعن فوق هذا الحجاب قبعة مصنوعة من قش القمح والشعير ذات حجم كبير لترد أشعة شمس قمامة المحرقة.

دامت الأناشيد ودام الرقص مدة طويلة ثم مدت الأسمطة فأكل جميع المدعوين وشربوا وعند الغروب ذهبوا إلى منازلهم.

(А.А. Ковалёв ва Г.Ш. Шарбатовларнинг «Учебник арабского языка» китобидан айрим ўзгартишлар билан)

235-машқ. Ўн иккинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) ماذا يوصف في هذا النص؟ (2) ما اسم القرية الموصوفة في النص؟ (3) متى وصل الكاتب إلى تلك القرية؟ (4) كيف قبل صاحب البيت الضيف؟ (5) ماذا يشربون في اليمن بدلا من القهوة؟ (6) ما اسم مشروب أهل اليمن؟ (7) مما يصنع القشر؟ (8) ماذا يأكل أهل هذه القرية؟ (9) بم أكل الضيف الطعام؟ (10) لماذا لم يستطع الضيف أن يبلع اللقمة؟ (11) ماذا رأى الضيف في الشارع بعد خروجه من البيت؟ (13) لماذا جمع الجمهور حول بيت من تلك البيوت؟ (14) من بدأ يرقص على ضرب الطبول؟ (15) كم كانت سن العروس والعريس؟ (16) من كان أمام العريس والعروس؟ (17) من

- أين جاء الموكب من الناس؟ 18) على أي شيء يدل الطفلان الصغيران أمام العريس والعروس؟ 19) ماذا لبس الرجال والنساء؟ 20) هل كانت وجوه النساء سافرة أم محجوبة؟ 21) ماذا وضعت النساء على رؤوسهن؟ 22) من أي شيء مصنوعة القبعة؟ لماذا لبست النساء القبعة فوق حجابهن؟ 23) كم مدة دامت الأناشيد والرقص؟ 24) ماذا مُد بعد الرقص والأناشيد؟ 25) متى ذهب المدعوون إلى منازلهم؟

236-ماشқ. Ўн иккинчи матни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

237-ماشқ. Ўн иккинчи матндан феълларни ажратиб олинг, уларнинг турини аниқланг ва тўла морфологик таҳлил қилинг.

238-ماشқ. Ўн иккинчи матндаги масдарларни аниқланг ва улар отлашган ёки отлашмаганини аниқланг.

239-ماشқ. Ўн иккинчи матндан сифатдошларни топинг, турларини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

240-ماشқ. Ўн иккинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг ва улар иштирокида ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

241-ماشқ. Қўйидаги гаплардан ўрин ва пайт номларини топинг, маъносини ўрганинг, гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) قمنا برحلة إلى خارج المدينة وسُررنا بمنظر البحر والجبال الخضراء. 2) جاءت فاطمة إلى مدخل الحديقة ولقيت هناك بعض صديقاتها. 3) يُزرع القطن في جمهوريةنا كثيرا جدا ولهذا يوجد معمل تكرير القطن في كل مدينة كبيرة. 4) مسجد بيبي خانوم هو أحد الأماكن التاريخية المستحقة بالرؤية. 5) ذهب التلاميذ بعد الدروس إلى الملعب ولعبوا هناك ألعابا رياضية مختلفة.

242-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Кинотеатрнинг кириш жойига эрта етиб келдим.
2. Нефтни қайта ишлаш заводига жуда кўп малакали ишчилар

керак. 3. Унинг (мз.) қора янги машинасини икки йўлнинг кесишган жойида учратганман. 4. Шаҳримизда истиқомат қилинадиган кўплаб турар жойлар қурилди. 5. Менинг туғилган жойим Наманган шаҳридир. 6. Бу китобларнинг кўйиладиган ўрни нариги қора жавондир. 7. Ироқлик меҳмонлар ўз турар жойларига кетишди. 8. Таклиф қилинганлар рақс тушиш учун ажратилган жойга яқинлашдилар. 9. Дастурхон атрофидаги ўлтириш жойига келдик ва бизга овқат олиб келишди. 10. Уйдан чиқадиган жойда қишр ичаётган яманлик дўстларимни кўриб қолдим. 11. Пешиндан кейин оломон тўпланган жойга етиб келдик. 12. Яманликларнинг овқати гуруч, гўшт, товук, кўкат ва ширинликлардан иборат ва яманликлар уни емакхонада эмас, балки ўз уйларида тановул қиладилар. 13. Ўйингоҳда жуда кўп одамлар тўпланган. 14. Ахлоқ ва одобнинг бошланиш жойи оиладир. 15. Ҳой ўғрилар, қочишдан фойда йўқ, мен қочиб борадиган жойларингизни бари-бир сўзсиз топаман. 16. Икки тоғ ўртасидаги ўтиш жойи жуда тор ва хавфли эди.

243-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

سنه لا تزيد عن اثني عشرة، موكب من الناس، الجمهورية العربية اليمنية، زيارة رسمية، ضاحية من ضواحي طشقند، مصنع تكرير القطن، أحد الأساتذة المصريين، العيون الباكية، الوقت الموعود، يد عاملة، النقود المطلوبة، بساط ملون، القصة الممتعة، الكاتب الأوزبكي الماهر، قاعة المحاضرة، مركز المدينة، مقالة الجريدة الرئيسية، بكل اهتمام، عاصمة العراق، نصف ساعة، علم جمهورية أوزبكستان المستقلة، أماكن تاريخية قديمة، ضرب الطبول، قبول حسن، من كثرة الفلفل الحار، من بيت العروس، إشارة معنوية، قبة مصنوعة من قش القمح، أشعة الشمس المحرقة، عند الغروب، أمام العريس والعروس، منظر البحر والجبال، ألعاب رياضية مختلفة.

ЎН УЧИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

أَثَرٌ кўп. آثَارٌ ёдгорлик

II أَخْرَجَ кечга сурмоқ,
кечиктирмоқ

أَخْرَجُ мн. أَخْرَجَ бошқа, ўзга

II (أدى) أَدَّى олиб келмоқ
(бирор натижага)

أَسَّسَ кўп. أُسِّسَ асос

II أُسِّسَ асос солмоқ

II أَلْفَ тузмоқ, битмоқ, ёзмоқ

آلَةٌ асбоб

آلَةُ التَّصْوِيرِ фотоаппарат

أَمَلٌ кўп. آمَالٌ умид

أَهْمٌ энг муҳим

II أَيَّدَ кўллаб-қувватламоқ

بَجِدٌ жиддийлик билан

I بَدَأَ (y) кўринмоқ

II بَرَّرَ айбсиз деб билмоқ,
оқламоқ

بَشَكَلٌ عادِلٌ одилона

بِضْعَةٌ, بَضْعَةٌ бир неча

I بَعَثَ (a) بَعَثَ жўнатмоқ,
юбормоқ

II بَكَرَ (бирор нарсани)

барвакт бажармоқ

II بَكَى йиғлатмоқ

بِنَاءٌ кўп. أَبْنَيْتُ бино, иморат

بِنْتٌ қиз

II بَيْنَ баён қилмоқ

بُجْرِبَةٌ кўп. تَجَارِبُ тажриба,
синаш

تَرْبِيَةٌ тарбиявий

تَرْحِيْبٌ саломлашув

تَصْرُفٌ тасарруф

تَقْدِيرٌ миннатдорлик

تُرُوَّةٌ бойлик

جَبِيْنٌ пешона

I جَرَى (u) оқмоқ; бўлиб
ўтмоқ

جَزِيرَةٌ кўп. جُزُرٌ орол

جُغْرَافِيَا география

II جَفَّفَ қуритмоқ

II حَدَّثَ гапириб бермоқ

حَدَثٌ кўп. أَحْدَاثٌ ҳодиса

II حَدَّدَ аниқламоқ

حُرٌّ хур, эркин
 حَضَارَةٌ маданият, цивилизация
 حَفْلَةٌ тантана
 حَفْلَةٌ مُوسِيقِيَّةٌ концерт
 II حَقَّقَ амалга оширмоқ
 حَكَمَ ҳакам, судья
 I خَدَمَ (u) خِدْمَةٌ хизмат қилмоқ
 خَدِيوِيٌّ хадив (*Миср ҳукмронларининг номи*)
 دَارُ الْأُوْبْرَا опера театри биноси
 II دَرَسَ ўқитмоқ, дарс бермоқ
 ذَنْبٌ кўп. ذَنَابٌ бўри
 I رَبَطَ (y) رَبَطٌ боғламоқ, тугмоқ
 II رَبَعَ катакларга бўлмоқ (*варақ*)
 II رَبَّى (ربو) тарбияламоқ, боқмоқ
 I رَجَاءٌ (y) رَجَاٌ илтимос қилмоқ
 II رَدَدَ қайтармоқ
 I رَفَضَ (y) رَفَضٌ рад қилмоқ, қайтармоқ

II رَكَّبَ миндирмоқ
 رَوَايَةٌ пьеса
 II رَوَّعَ кўрқитиб юбормоқ
 II زَوَّجَ уйлантирмоқ;
 турмушга бермоқ
 II زَوَّرَ қалбакилаштирмоқ
 زِيَارَةٌ зиёрат, бориш, визит
 II زَيْنٌ безамоқ, безатмоқ
 II سَبَّ сабабчи бўлмоқ
 سَبَبٌ кўп. أَسْبَابٌ сабаб
 II سَجَّلَ ёзиб олмоқ, рўйхат қилмоқ
 II سَمَّى (سمي) атамоқ
 سُوءٌ ёмонлик
 شَعْرٌ соч
 شَقِيقٌ туғишган ини
 II شَيْدٌ қурмоқ, бино қилмоқ
 II صَحَّحَ тўғриламоқ (*хатони*)
 صَدَّرَ бошланиш
 II صَفَّرَ хуштак чалмоқ
 II صَفَّقَ қарсак чалмоқ
 II صَمَّمَ қаттиқ турмоқ (*ўз фикрида*)

җин - җин ~ җин; җин; җин
 юракдан
 II җин навларга ажрат-
 моқ, даражаларга
 бұлмоқ
 II җин тасвирламоқ
 II җин ривожлантирмоқ
 I җин (а) җин давом этмоқ
 I җин (а) җин пайдо
 бұлмоқ
 җин одил, адолатли
 I җин (у) җин сувда сузмоқ
 җин җин. җин омил, фактор
 II җин ифодаламоқ
 җин дохий, гений
 җин остона
 II җин осмоқ, осиб кўймоқ
 II җин узок яшамоқ
 I җин (а) җин ишламоқ
 II җин оммалаштирмоқ;
 салла ўрамоқ
 җин давр, вақт
 II җин тайинламоқ
 II җин овқатлантирмоқ

II җин (җин) җин ёпмоқ, коп-
 ламоқ
 II җин ўзгартирмоқ
 җин җин. җин мева
 II җин (җин) җин кидирмоқ
 җин җин. җин чўтка
 җин җин. җин труппа
 җин җин. җин санъат, маҳорат
 II җин ўйламоқ (җин)
 II җин тушунтирмоқ
 II җин шляпа киймоқ
 II җин такдим қилмоқ
 II җин қарор қилмоқ
 җин миллий
 I җин (и) җин ёлғон га-
 пирмоқ, алдамоқ
 II җин бағишламоқ
 II җин ташкил этмоқ
 II җин музика басталамоқ
 II җин силкитмоқ (җин)
 II җин турли рангга бўямоқ
 җин маданиятли
 II җин роль ўйнамоқ
 җин муҳаббат

II مَرَضٌ беморга қарамок
 مَرَوْحَةٌ кўп. مَرَاوِحُ елпиғич
 مَسَاحَةٌ худуд
 مَسَاعِدٌ ёрдамчи
 مُسْتَعْرَبٌ арабшунос
 مُشَهَّيَاتٌ иштаҳа очувчи
 зираворлар, салатлар
 مُطْرَبَشٌ бошига тарбуш
 кийган
 مُعَالَجَةٌ муолажа, даволаш
 مُعْدِنِي фойдали
 қазилмаларга оид
 مِعْمَارِي меъморий
 مُغْلَقٌ ёпик
 مِنْ فَضْلِكَ марҳамат қилиб
 مُتْتَصِفٌ ярим
 I مَنَعَ (a) ман қилмоқ
 مَوَاطِنُ кўп. مَوَاطِنُ ватан
 مَوْعِدٌ ваъда
 مَوَاقِفُ кўп. مَوَاقِفُ позиция

II مَيِّزٌ фарқламоқ
 مِيْلَادٌ туғилиш пайти
 نَحْوِيٌّ грамматикага оид
 I نَسِيَّانَ (a) نَسِيٌّ унутмоқ
 I نَشْرٌ (y) نَشْرٌ нашр қилмоқ
 II نَظْمٌ ташкил этмоқ
 I نَقَلَ (y) نَقْلٌ кўчириб олмоқ
 II هَاتَا табрикламоқ
 II هَيَّا тайёрламоқ, тахт
 қилмоқ
 هَيْئَةٌ ҳайъат
 أَوْزَاقٌ кўп. وَرَقٌ қоғоз варағи
 II وَزَعٌ тарқатмоқ,
 улашмоқ
 فِي سِنَا - فِي سِنَا - имконият;
 қўлимиздан келади
 II وَصَلَ етказмоқ
 II وَضَحٌ аниқлик киритмоқ
 II وَقْتٌ вақтни ҳисобламоқ

§ 77. II БОБ ФЕЪЛИ

Феълнинг II боби I боб феълидан иккинчи ўзак ундошни йккилантириш йўли билан ҳосил қилинади. I бобнинг ўтган замонида иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати қандай бўлишидан қатъий назар II бобнинг ўтган замонида у фатҳалидир.

II боб феълнинг ўтган замонда тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	فَعَلَّ	فَعَلَّا	فَعَلُوا
	МН	فَعَلْنَا	فَعَلْنَا	فَعَلْنَا
II	МЗ	فَعَلْتِ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُمْ
	МН	فَعَلْتِ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُنَّ
I	МЗ	فَعَلْتُ		فَعَلْنَا
	МН			

Масалан:

فَسَّمْتُمْ – Сизлар (мз) майдалаб тақсимладингизлар.

سَلَّمْنَا – Биз топширдик.

Ўтган замоннинг инкор формаси مَا юкламаси ёрдамида ясалади. Масалан: مَا فَسَّمْتُمْ .

II боб феъли ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَعِّلُ	يُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلُونَ
	МН	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلَنَ
II	МЗ	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلُونَ
	МН	تُفَعِّلِينَ	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلَنَ
I	МЗ	أَفَعَّلُ		نُفَعِّلُ
	МН			

Масалан: **تُكَذِّبَانِ** – Сиз икковингиз рад этмоқдасиз.

يُصَدِّقُونَ – Улар (мз) ишонадилар.

Ҳозирги-келаси замоннинг инкор формаси **لَا** юкласи ёрдамида ҳосил қилинади.

II боб феълининг мажхул нисбати қуйидагичадир:

1. Ўтган замонда тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	فَعَّلَ	فَعَّلَا	فَعَّلُوا
	МН	فَعَّلَتْ	فَعَّلْنَا	فَعَّلْنَا
II	МЗ	فَعَّلْتَ	فَعَّلْتُمَا	فَعَّلْتُمْ
	МН	فَعَّلْتِ	فَعَّلْتُمَا	فَعَّلْنَا
I	МЗ	فَعَّلْتُ		فَعَّلْنَا
	МН			

Масалан: **ذَهَبَتِ الدَّبَلَةُ** – Узукка тилла суви юритилди.

2. Ҳозирги-келаси замонда тусланиши:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَعِّلُ	يُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلُونَ
	МН	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلَنَ
II	МЗ	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلُونَ
	МН	تُفَعِّلِينَ	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلَنَ
I	МЗ	أَفَعَّلُ		نُفَعِّلُ
	МН			

II боб феъли қуйидаги маъноларни ифодалайди:

1. I бобдаги феъл ифодалаган иш-ҳаракатнинг кучли амалга ошганлигини, шу иш-ҳаракат бир неча марта қайтарилганлигини ёки иш-ҳаракатнинг объекти кўп эканлигини билдиради. Масалан:

ضَرَبَ – урмоқ → ضَرَّبَ – роса урмоқ,

قَطَعَ – кесмоқ → قَطَعَّ – майдаламоқ.

2. I бобдаги ўтимсиз феъллар II бобда ўтимли феълга айланади:

نَظَفَ – тоза бўлмоқ → نَظَّفَ – тозаламоқ,

حَسُنَ – яхши бўлмоқ → حَسَّنَ – яхшиламоқ.

3. I бобдаги ўтимли феъллар II бобда шу феълнинг орттирма нисбатига айланади:

عَلِمَ – билмоқ → عَلِّمَ – ўргатмоқ,

شَرِبَ – ичмоқ → شَرَّبَ – ичирмоқ.

4. I боб феъли ифодалаган иш-ҳаракатни мавжуд деб ҳисоблаш маъносини билдиради. Масалан:

كَذَّبَ – ёлгон гапирмоқ → كَذَّبَ – ёлгон деб ҳисобламоқ, рад этмоқ,

صَدَقَ – ростгўй бўлмоқ → صَدَقَ – ишонмоқ.

5. Бирор предмет шаклига киритиш маъносини билдиради. Бу маънодаги II боб феъли ўша предметни ифодалаган сўзнинг ўзаги асосида ясалади. Масалан:

نُحَّسَ – мис → نَحْسَ – мис қопламоқ,

ذَهَبَ – олтин → ذَهَبَ – олтин суви бермоқ,

حَجَّرَ – тош → حَجَّرَ – тошга айлантирмоқ.

6. У ёки бу иборани талаффуз қилиш маъносини билдиради. Масалан:

كَبِرَ - كَبِرَ - «Аллоҳ энг буюқдир» иборасини айтмоқ,

صَحَّحَ - صَحَّحَ - «Хайрли кун» иборасини айтмоқ.

7. Яна шундай феъллар ҳам мавжудки, улар ифодалаган маъно юқоридаги бирор қоидага тўғри келмайди. Булар тарихан катта семантик ўзгаришларга учраган феъллардир. Буларнинг маъносини билиш учун луғатга муурожаат қилиш керак. Масалан: قَبِلَ – қабул қилмоқ → قَبِلَ – ўпмоқ, هَتَكَ – узмоқ → هَتَكَ – обрўсини тўкмоқ.

8. Айрим ўзаклардан умуман II боб феъли ҳосил бўлмайди. Буни луғатлардан билиш мумкин.

Амалий машғулот учун топшириқлар

244-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажҳул нисбатда ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

هَتَكَ – обрўсини туширмоқ; صَحَّحَ – «хайрли тонг» демок; حَجَّرَ – тошга айлантирмоқ; نُحَّسَ – мис билан коплатмоқ; شَرَّبَ – ичирмоқ; عَلَّمَ – билдирмоқ, ўргатмоқ;

حَسَنَ – яхшиламоқ; نَظَّفَ – тозаламоқ; قَطَعَ – майдаламоқ;
 صَدَّقَ – дўппосламақ; ذَهَبَ – тилла суви юритмоқ; صَرَبَ –
 ишонмоқ; كَذَّبَ – инкор қилмоқ; سَلَّمَ – топширмоқ; قَسَمَ –
 таксимламақ; قَبَّلَ – ўпмоқ; كَبَّرَ – «Оллоху акбар» демоқ.

245-машқ. Қуйидаги I боб феълларидан ва отлардан II боб феъли ҳосил қилинг ва маънодаги ўзгаришни тушунтиринг:

خَرَجَ – чикмоқ; نَزَلَ – тушмоқ; ذَهَبَ – олтин; قَرُبَ –
 яқинлашмоқ; دَخَلَ – кирмоқ; سَمِعَ – эшитмоқ; سَهَّلَ –
 осонлашмоқ; ذَكَرَ – эсламоқ; رَقَصَ – рақс тушмоқ; ضَحِكَ –
 кулмоқ; قَتَلَ – ўлдирмоқ.

246-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, замонини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

Масалан: نُشِرَبُونَ (شَرِبَ), II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, кўплик, мз.

1) نُحَسِّنُ	2) حُجِّرْتُمْ	3) قُبَلْنَا	4) نَظَّفْتَنِي	5) تُكَذِّبَانِ
6) صَدَّقُوا	7) يُصَبِّحُونَ	8) أَضْرَبُ	9) يُقَسِّمَنِي	10) تُقَطِّعُونَ
11) يَذْهَبَانِ	12) حَسِنَا	13) نُقَبِّلُ	14) نُشْرَبُ	15) تُعَلِّمُونَ
16) نُصَدِّقُ	17) أُعَلِّمُ	18) يُنَظِّفُونَ	19) تُضْرَبِينَ	20) نُسَلِّمُ
21) ذَهَبْتَنِي	22) ضَرَبْتُ	23) تُحَجِّرُونَ	24) نُحَسِّنِينَ	25) عَلَّمْنَا
26) صَبَحْنَا	27) تُهْتَكَنُ	28) يُحَجِّرَانِ	29) سَلَّمَا	30) كَذَّبُوا

247-машқ. Қавс ичида берилган қўйидаги феълларни гапнинг мазмунига қараб керакли бобда ва шахс-сонда ишлатинг:

1) كل يوم (فمض) من نومي باكرا و(نظف) أسناني و(غسل) وجهي ويدي بالماء البارد. 2) (قبل) الأم ابنها أمس بقبول حسن و(قبل) من جيبه وخديه. 3) (دخل) أختي منذ وقت غير بعيد غرفة الأكل و(صبح) علينا جميعا. 4) نحن الآن (درس) اللغة العربية في معهد الاستشراق وبعد سنتين سوف (عمل) في المدارس و(درس) اللغة العربية للأطفال. 5) (فهم)ني أستاذي هذا الموضوع جيدا فـ(فهم)هـ. 6) (قدم) التلميذة إلى المعلمة و(قدم) لها الزهور. 7) بعد يومين (وصل) الضيوف العراقيون إلى عاصمة أوزبكستان و(سلم) رسالة من رئيس الجمهورية العراقية. 8) عادة (شرب) الأم اللبن أولا ثم (شرب)هـ طفلها.

248-машқ. Қўйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Салқин ичимликлар; навбатдаги бекатда; олтин пуллар; сотиладиган сигир; баланд тоғлар орасидаги қишлоқ; ичилган чой ҳақи; яширинган итнинг овози; ажойиб араб қиссаси; мовий осмон остида; яманликларнинг овқати; дастурхон атрофида; нариги қора жавон; малакали ишчилар; пахтани қайта ишлаш заводи; ахлоқ ва одоб; турли рангдаги кийим-кечак; узун энгли кўйлак; катта ҳайкал қаршисида; янги бинонинг тепасида; кўк эшик олдида; икки ой давомида; дўстларимизнинг бир гуруҳи; келгуси таътилда; ҳой эшикни тақиллатаётган иши....

249-машқ. Қўйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги феълларнинг бобини аниқланг:

1) حدثنا العالم المصري عن حياة علماء مصر ونشاطهم العلمي. 2) من علم الكتابة للأطفال؟ 3) بعد هذه المحاضرة علمنا الحقيقة. 4) ماذا تعرفين عن تاريخ شعوب

أوزبكستان؟ (5) في أي شيء تفكر يا صديقي؟ (6) فتنش الذئب عن الطعام مدة طويلة فلم يجده. (7) وفي ذلك اليوم قادت سيارتي وركبتها بعض أصدقائي ثم ذهبنا إلى ضاحية المدينة. (8) أخذت بعض النساء يرقصن على ضرب الطبول وبدأ الشبان يصفقون. (9) في جامعتنا يعمل الأساتذة المشهورون وهم يدرسون المواد الدراسية المختلفة. (10) - كيف أستطيع أن أذهب إلى محطة السكك الحديدية؟ - اركب هذا الترام وهو يوصلك إليها. (11) يصفر الحكم أولاً ثم يبدأ اللاعبون ألعابهم في الملعب. (12) سجلنا أمس صوت مدرس جامعة القاهرة المشهور من إذاعة صوت العرب.

250-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва ундаги феълларнинг бобига эътибор беринг:

1. Карима ўзининг ўтмиши хақида узок гапирди, сўнг дугонасидан бир пиёла совуқ сув ёки чой сўради. 2. Раққоса куёв билан келин олдида бир муддат рақс тушди, унга йигит ва қизлар чапак чалиб турдилар. 3. Зайнаб акасидан келган хатни диққат билан бир неча марта ўқиди ва уни майда-майда қилиб ташлади. 4. Ошпаз овқатни хўрандаларга тўғри тақсимлади. 5. Ҳасан, сен аввал араб тилини яхшилаб ўрганиб ол, сўнг уни бошқаларга ўргатасан. 6. Синглим, нима учун сиз бу гапга ишонмайсиз? 7. Одамлар ўғрини ушлаб олишди ва роса дўппослашди. 8. Карим онасининг олдига яқинлашди, унга гул тақдим этди ва қўлларидан ўпди. 9. Аҳмад қариянинг елкасидан юкини олди ва бу билан унинг ишини енгиллатди. 10. Биз бу ҳужжатларни албатта жамлаймиз ва керакли идорага топширамиз. 11. Машина – яхши нарса, йўлингни яқин қилади, мушкулингни осон қилади. 12. Биз ҳар куни тонгда уйқудан турамыз ва онамизга «Хайрли тонг» деймиз. Шунда онамиз бизга яқинлашадилар ва пешонамиздан ўпадилар. 13. Устоз, сиз бу мав-

зуни бизга яхши тушунтирмадингиз, шунинг учун биз тушуна олмадик. 14. Яхши келин ўзининг хонасини, ҳовлисини, кўчасини ҳар куни тозалайди. 15. Ўшанда тоғам менга ҳақ гапни айтган эди, мен унинг гапларини диққат билан эшитдим ва инкор қилмадим. 16. Биз ўз келажагимизга, юртимизнинг келажагига ишонамиз.

§ 78. II БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замони солим феъллардан фарқ қилмайди.

Масалан: $قَلَّ \rightarrow قَلَّلَ$ – озайтирмак.

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قَلَّلَ	قَلَّلَا	قَلَّلُوا
	МН	قَلَّلْتُ	قَلَّلْنَا	قَلَّلْنَا
II	МЗ	قَلَّلْتِ	قَلَّلْتُمَا	قَلَّلْتُمْ
	МН	قَلَّلْتِ	قَلَّلْتُمَا	قَلَّلْتُمْ
I	МЗ	قَلَّلْتُ		قَلَّلْنَا
	МН			

Бу феълнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قَلَّلَ	قَلَّلَا	قَلَّلُوا
	МН	قَلَّلْتُ	قَلَّلْنَا	قَلَّلْنَا
II	МЗ	قَلَّلْتِ	قَلَّلْتُمَا	قَلَّلْتُمْ
	МН	قَلَّلْتِ	قَلَّلْتُمَا	قَلَّلْتُمْ
I	МЗ	قَلَّلْتُ		قَلَّلْنَا
	МН			

II: Ҳамзали феъллар ҳам ўтган замонда солим феъллар каби тусланади. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	أَمَرَ	أَمْرًا	أَمْرُوا	رَأَسَ	رَأْسًا	رَأْسُوا
	MH	أَمَرَتْ	أَمْرَتَا	أَمَرْنَ	رَأَسَتْ	رَأَسْتَا	رَأَسْنَ
II	M3	أَمَرْتِ	أَمَرْتُمَا	أَمَرْتُمْ	رَأَسْتِ	رَأَسْتُمَا	رَأَسْتُمْ
	MH	أَمَرْتِ	أَمَرْتُمَا	أَمَرْتُنَّ	رَأَسْتِ	رَأَسْتُمَا	رَأَسْتُنَّ
I	M3 MH	أَمَرْتُ		أَمَرْنَا	رَأَسْتُ		رَأَسْنَا

$\text{قَرَأَ} \rightarrow \text{قَرَأًا}$ – ўқитмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	قَرَأَ	قَرَأَا	قَرَأُوا
	MH	قَرَأَتْ	قَرَأَتَا	قَرَأْنَ
II	M3	قَرَأْتِ	قَرَأْتُمَا	قَرَأْتُمْ
	MH	قَرَأْتِ	قَرَأْتُمَا	قَرَأْتُنَّ
I	M3 MH	قَرَأْتُ		قَرَأْنَا

Ҳамзали феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

أَمَرَ → أَمْرًا – феъли

رَأَسَ → رَأْسًا – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَمَرَ	أَمْرًا	أَمْرُوا	رَأَسَ	رَأْسًا	رَأْسُوا
	МН	أَمَرْتُ	أَمَرْتَا	أَمَرْنَا	رَأَسْتُ	رَأَسْتَا	رَأَسْنَا
II	МЗ	أَمَرْتُ	أَمَرْتُمَا	أَمَرْتُمْ	رَأَسْتُ	رَأَسْتُمَا	رَأَسْتُمْ
	МН	أَمَرْتُ	أَمَرْتُمَا	أَمَرْتُنَّ	رَأَسْتُ	رَأَسْتُمَا	رَأَسْتُنَّ
I	МЗ МН	أَمَرْتُ		أَمَرْنَا	رَأَسْتُ		رَأَسْنَا

قَرَأَ → قَرَأًا – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قَرَأَ	قَرَأًا	قَرَأُوا
	МН	قَرَأْتُ	قَرَأْتَا	قَرَأْنَا
II	МЗ	قَرَأْتُ	قَرَأْتُمَا	قَرَأْتُمْ
	МН	قَرَأْتُ	قَرَأْتُمَا	قَرَأْتُنَّ
I	МЗ МН	قَرَأْتُ		قَرَأْنَا

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар. Ўтган замонда феълнинг тусланиши биринчи ўзак ундошга таъсир қилмаганлиги сабабли, солимсифат феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَصَلَّ → وَصَلَّ – етказмок феъли   يَسَّرَ → يَسَّرَ – осонлаштирмок феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	MЗ	وَصَلَّ	وَصَلَّآ	وَصَلُّوْا	يَسَّرَ	يَسَّرَا	يَسَّرُوْا
	MН	وَصَلَّتْ	وَصَلَّتَا	وَصَلَّتْنَ	يَسَّرَتْ	يَسَّرَتَا	يَسَّرْنَ
II	MЗ	وَصَلَّتْ	وَصَلَّتُمَا	وَصَلَّتُمْ	يَسَّرَتْ	يَسَّرْتُمَا	يَسَّرْتُمْ
	MН	وَصَلَّتِ	وَصَلَّتُمَا	وَصَلَّتْنَ	يَسَّرَتْ	يَسَّرْتُمَا	يَسَّرْتُنَّ
I	MЗ MН	وَصَلَّتْ		وَصَلَّتْنَا	يَسَّرْتُ		يَسَّرْنَا

Бу феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

وَصَلَّ → وَصَلَّ

يَسَّرَ → يُسَّرَ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	MЗ	وَصَلَّ	وَصَلَّآ	وَصَلُّوْا	يُسَّرَ	يُسَّرَا	يُسَّرُوْا
	MН	وَصَلَّتْ	وَصَلَّتَا	وَصَلَّتْنَ	يُسَّرَتْ	يُسَّرَتَا	يُسَّرْنَ
II	MЗ	وَصَلَّتْ	وَصَلَّتُمَا	وَصَلَّتُمْ	يُسَّرَتْ	يُسَّرْتُمَا	يُسَّرْتُمْ
	MН	وَصَلَّتِ	وَصَلَّتُمَا	وَصَلَّتْنَ	يُسَّرَتْ	يُسَّرْتُمَا	يُسَّرْتُنَّ
I	MЗ MН	وَصَلَّتْ		وَصَلَّتْنَا	يُسَّرْتُ		يُسَّرْنَا

2. Ажваф феъллар. Бу феълларда иккинчи ўзак ундош ҳисобланган ҳарфи иллат қайтиб келади ва феъл солим феъллар каби тусланади. Масалан:

قَالَ → قَوْلٌ – кўп гапирмоқ
 феъли

سَارَ → سَيْرٌ – ҳаракатга
 келтирмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قَوْلٌ	قَوْلًا	قَوْلُوا	سَيْرٌ	سَيْرًا	سَيْرُوا
	МН	قَوْلَتْ	قَوْلَاتَا	قَوْلُنَّ	سَيْرَتْ	سَيْرَتَا	سَيْرْنَّ
II	МЗ	قَوْلَتْ	قَوْلْتُمَا	قَوْلْتُمْ	سَيْرَتْ	سَيْرْتُمَا	سَيْرْتُمْ
	МН	قَوْلَتْ	قَوْلْتُمَا	قَوْلْتُنَّ	سَيْرَتْ	سَيْرْتُمَا	سَيْرْتُنَّ
I	МЗ МН	قَوْلَتْ		قَوْلْنَا	سَيْرَتْ		سَيْرْنَا

Ажваф феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича ясалади:

قَوْلٌ → قَوْلٌ – феъли

سَيْرٌ → سَيْرٌ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	قَوْلٌ	قَوْلًا	قَوْلُوا	سَيْرٌ	سَيْرًا	سَيْرُوا
	МН	قَوْلَتْ	قَوْلَاتَا	قَوْلُنَّ	سَيْرَتْ	سَيْرَتَا	سَيْرْنَّ
II	МЗ	قَوْلَتْ	قَوْلْتُمَا	قَوْلْتُمْ	سَيْرَتْ	سَيْرْتُمَا	سَيْرْتُمْ
	МН	قَوْلَتْ	قَوْلْتُمَا	قَوْلْتُنَّ	سَيْرَتْ	سَيْرْتُمَا	сَيْرْتُنَّ
I	МЗ МН	قَوْلَتْ		قَوْلْنَا	سَيْرَتْ		سَيْرْنَا

3. Ноқис феъллар. Бу феъллар учун умумий хусусият шуки, учинчи ўзак ундош бўлган و ҳарфи (د ن و → دَا феъли) ҳам ҳосила бобларда ى ҳарфига ўзгариб кетади (I боб – دَا → II боб - دَائِي). Демак, II бобда ноқис феълларнинг бир хил шакли мавжуд, у ҳам бўлса охири

حرفى харфига эга бўлган феъллар. Бу феълларнинг охири I бобдаги بكى феълининг охирига ўхшаш бўлганлиги сабабли, унда қандай товуш ўзгариши содир бўлса, буларда ҳам ўша ўзгариш содир бўлади. Масалан:

بكى → بكي – йиглатмок феъли   دئى → دئي – яқинлатмок феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	بكى	بكيَا	بكُوا	دئى	دئيا	دئُوا
	MH	بكت	بكتا	بكين	دئت	دئتا	دئين
II	M3	بكت	بكتما	بكتيم	دئيت	دئيتما	دئيتيم
	MH	بكت	بكتما	بكتين	دئيت	دئيتما	دئيتين
I	M3 MH	بكت		بكتنا	دئيت		دئيتنا

Ноқис феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

بكى → بكي – феъли   دئى → دئي – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	بكى	بكيَا	بكُوا	دئى	دئيا	دئُوا
	MH	بكت	بكتا	بكين	دئيت	دئيتا	دئيتين
II	M3	بكت	بكتما	بكتيم	دئيت	دئيتما	دئيتيم
	MH	بكت	بكتما	بكتين	دئيت	دئيتما	دئيتين
I	M3 MH	بكت		بكتنا	دئيت		دئيتنا

Амалий машғулот учун топшириқлар

251-машқ. Қуйидаги феълларни янги сўзлар ичидан топинг, маъносини ёдланг, аниқ ва мажхул нисбатда ўтган замонда тусланг:

- 1) غَيْرَ (2) هَتَأَ (3) بَيْنَ (4) جَفَفَ (5) قَرَّرَ (6) صَحَّحَ
7) عَمَّمَ (8) عَيَّنَ (9) رَوَّعَ (10) لَوَّحَ (11) وَزَّعَ (12) أَدَّى
13) أَسَّسَ (14) رَبَّى (15) أَخَّرَ (16) غَطَّى (17) زَيَّنَ (18) سَمَّى
19) زَوَّجَ (20) مَيَّزَ (21) صَوَّرَ (22) شَيَّدَ (23) رَدَّدَ (24) سَبَّبَ
25) وَضَّحَ (26) هَيَّأَ (27) صَمَّمَ (28) حَفَّقَ (29) أَيْدَى (30) طَوَّرَ

252-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини ва шахс-сонини аниқланг:

- 1) صَوَّرُوا (2) غَطَّيْنَا (3) غَيْرْتَمَا (4) سَمُّوا (5) زَيَّنَّا (6) نُسَيْنَا
7) ظَلَّلْنَا (8) جَرَّتْ (9) أَلْفَتْ (10) أَيْدَتْنُ (11) رَدَّدْتُ (12) رَبَّوْا
13) هَتَأَ (14) لَوَّحْتُمْ (15) كَوَّنَ (16) زُوِّجَتْ (17) رَوَّعْنَا (18) وَصَلَتْ
19) وَضَّحُوا (20) وَزَّعْتَنُ

253-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги феълларнинг бобига эътибор беринг:

- 1) غيرت الممثلات أصواتهن ولهذا السبب أنا لم أعرفهن. (2) بينت محاضرة أستاذنا هذه معظم مشاكل اللغة العربية النحوية. (3) قررت رئاسة الجامعة على بقائها في مكانها الأول. (4) عمم أطباؤنا طرق المعالجة الجديدة للأمراض المختلفة. (5) روعتني وروعت جميع أعضاء أسرتنا حالة جدتنا العجوز. (6) حددت كليتنا أعمالها الدراسية والتربوية في العام الدراسي الجديد. (7) أدى الشتم والسب بين هذين الرجلين إلى سوء العلاقات بينهما. (8) ربت والدي ابنا واحدا وبناتا واحدة فقط. (9) غطي هذا الجبل الأخضر الكثير

الأشجار إلى يومنا هذا كثيرا من الثرى الطبيعي. 10) سمي الوالدان بنتهما زينب. 11) هناأنا أمس والدتنا يوم ميلادها. 12) منذ ساعة غسل أخي الصغير شعره وجففه فذهب إلى المدرسة. 13) صححت التلميذة ما كتبت على اللوح من الجمل. 14) منذ وقت غير بعيد عين عميد جديد لكلية الآداب الأوزبكية. 15) نزلت هند من القطار إلى الرصيف ولوحت لصديقاتها بيدها. 16) وزعت الأم الكتب والدفاتر بين الأطفال بعدل. 17) كون الشعب الأوزبكي دولته وحكومته المستقلتين. 18) قد أسست جامعة تخنغان منذ سنوات قليلة ماضية.

254-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бир куни эрта тонгда машинага ўтиришга ва Яман кишлокларидан бирига боришга қарор қилдик. 2. Синглим онамнинг олдиларига кирди, туғилган кунлари билан табриклади ва қимматбаҳо совға тақдим қилди. 3. Яқиндагина факультетимизга янги декан тайинланди. 4. – Укаларим, бизни жуда кўрқитиб юбордингизлар. 5. Ўқитувчимиз (ми.) араб адабиёти тарихидан айрим воқеаларни баён қилиб берди. 6. Илгари ҳам оналар фарзандларини ёмон тарбияламаганлар. 7. Фотима сочларини совун билан ювди ва уни яхшилаб қуритди. 8. Хадича янги фарзанд кўрди ва унга Зайнаб деб ном берди. 9. Кўпчилик одамлар катта ҳажмдаги шляпа билан бошларини офтобдан тўсдилар. 10. Тўйга тақлиф қилинганларнинг барчасига палов улашилди. 11. Биз ҳаммамиз дастурхон атрофига ўтирдик ва бир оздан кейин бизга ширинлик тақдим этилди. 12. Қишр ичиш одати Яманнинг ҳамма жойида оммалашиб кетган. 13. Куёв билан келин қўлларини силкитишди-да, чиройли қора машинага ўтиришди. 14. Синглим ўзининг рангли кўйлагини узок қидирди, аммо топа олмади. 15. Куёв

билан келини ҳамма табриклади ва кун ботар пайтда уй-уйларига кетишди. 16. Муаллима доскада ёзилган арабча жумлани тўғрилади ва хатосини тушунтирди. 17. Фариданинг дугонаси ўз одатини ўзгартирди ва узок муддат Фариданинг уйига келмади. 18. Биз сиз (мн.) ҳақингизда узок ўйладик ва бу масалага яна қайтишга қарор қилдик. 19. – Нима учун сен (мз.) онангни кўп йиғлатдинг?

§ 79. II БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

I. Иккиланган феъллар. Уларнинг ҳозирги-келаси замони солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

قَلَّلَ – озайтирмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	мз	يُقَلِّلُ	يُقَلِّلَانِ	يُقَلِّلُونَ
	мн	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَانِ	يُقَلِّلْنَ
II	мз	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَانِ	تُقَلِّلُونَ
	мн	تُقَلِّلِينَ	تُقَلِّلَانِ	تُقَلِّلْنَ
I	мз мн	أَقَلَّلُ		نُقَلِّلُ

Иккиланган феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади: Масалан: قَلَّلَ → يُقَلِّلُ :

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقَلِّلُ	يُقَلِّلَانِ	يُقَلِّلُونَ
	МН	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَانِ	يُقَلِّلْنَ
II	МЗ	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَانِ	تُقَلِّلُونَ
	МН	تُقَلِّلِينَ	تُقَلِّلَانِ	تُقَلِّلْنَ
I	МЗ МН	أَقَلِّلُ		نُقَلِّلُ

II. Ҳамзали феъллар. Бу феълларнинг тусланиши ҳам ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгариш эътиборга олинмаса, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أَمَرَ → يُؤَمِّرُ – феъли

رَأَسَ → يُرَأِّسُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤَمِّرُ	يُؤَمِّرَانِ	يُؤَمِّرُونَ	يُرَأِّسُ	يُرَأِّسَانِ	يُرَأِّسُونَ
	МН	تُؤَمِّرُ	تُؤَمِّرَانِ	يُؤَمِّرْنَ	تُرَأِّسُ	تُرَأِّسَانِ	يُرَأِّسْنَ
II	МЗ	تُؤَمِّرُ	تُؤَمِّرَانِ	تُؤَمِّرُونَ	تُرَأِّسُ	تُرَأِّسَانِ	تُرَأِّسُونَ
	МН	تُؤَمِّرِينَ	تُؤَمِّرَانِ	تُؤَمِّرْنَ	تُرَأِّسِينَ	تُرَأِّسَانِ	تُرَأِّسْنَ
I	МЗ МН	أَوْمِّرُ		تُؤَمِّرُ	أُرَأِّسُ		نُرَأِّسُ

قَرَأَ → يَقْرَأُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقْرَأُ	يُقْرَأَانِ	يُقْرَأُونَ
	МН	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	يُقْرَأْنَ
II	МЗ	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأُونَ
	МН	تُقْرَأِينَ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأْنَ
I	МЗ	أَقْرَأُ		نُقْرَأُ
	МН			

Ҳамзали феълларнинг мажҳул нисбати қуйидагича тусланади:

قَرَأَ → يَقْرَأُ – феъли

رَأَسَ → يُرَأَسُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقْرَأُ	يُقْرَأَانِ	يُقْرَأُونَ	يُرَأَسُ	يُرَأَسَانِ	يُرَأَسُونَ
	МН	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	يُقْرَأَانِ	تُرَأَسُ	تُرَأَسَانِ	يُرَأَسْنَ
II	МЗ	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأُونَ	تُرَأَسُ	تُرَأَسَانِ	تُرَأَسُونَ
	МН	تُقْرَأِينَ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأَانِ	تُرَأَسِينَ	تُرَأَسَانِ	تُرَأَسْنَ
I	МЗ	أَقْرَأُ		نُقْرَأُ	أُرَأَسُ		نُرَأَسُ
	МН						

أَمْرٌ → يُؤْمَرُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤْمَرُ	يُؤْمَرَانِ	يُؤْمَرُونَ
	МН	تُؤْمَرُ	تُؤْمَرَانِ	يُؤْمَرْنَ
II	МЗ	تُؤْمَرُ	تُؤْمَرَانِ	تُؤْمَرُونَ
	МН	تُؤْمَرِينَ	تُؤْمَرَانِ	تُؤْمَرْنَ
I	МЗ	أُؤْمَرُ		تُؤْمَرُ
	МН			

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг биринчи ўзак ундоши ҳисобланган و ёки ى ҳарфига ҳарфи иллат сифатида қаралмайди. Шунинг учун у солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَصَلَ → يُوَصَّلُ – феъли   يَسَّرَ → يُيسَّرُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُوصَلُ	يُوصَلَانِ	يُوصَلُونَ	يُيسَّرُ	يُيسَّرَانِ	يُيسَّرُونَ
	МН	تُوصَلُ	تُوصَلَانِ	يُوصَلْنَ	تُيسَّرُ	تُيسَّرَانِ	يُيسَّرْنَ
II	МЗ	تُوصَلُ	تُوصَلَانِ	تُوصَلُونَ	تُيسَّرُ	تُيسَّرَانِ	تُيسَّرُونَ
	МН	تُوصَلِينَ	تُوصَلَانِ	تُوصَلْنَ	تُيسَّرِينَ	تُيسَّرَانِ	تُيسَّرْنَ
I	МЗ	أُوصَلُ		تُوصَلُ	أُيسَّرُ		يُيسَّرُ
	МН						

Солимсифат феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

يُوصَلُ → وَصَلَ – феъли

يُسْرُ → يَسْرُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُوصَلُ	يُوصَلَانِ	يُوصَلُونَ	يُسْرُ	يُسْرَانِ	يُسْرُونَ
	МН	تُوصَلُ	تُوصَلَانِ	يُوصَلْنَ	تُسْرُ	تُسْرَانِ	يُسْرَنْ
II	МЗ	تُوصَلُ	تُوصَلَانِ	تُوصَلُونَ	تُسْرُ	تُسْرَانِ	تُسْرُونَ
	МН	تُوصَلِينَ	تُوصَلَانِ	تُوصَلْنَ	تُسْرِينَ	تُسْرَانِ	تُسْرَنْ
I	МЗ МН	أُوصَلُ		نُوصَلُ	أُسْرُ		يُسْرُ

2. Ажваф феълларнинг иккинчи ўзак ундоши و ёки ى ҳарфига ҳам ҳарфи иллат сифатида қаралмайди. Шунинг учун у солим феъллар каби тусланаверади. Масалан:

يُقَوَّلُ → قَوَّلَ – феъли

يُسْرُ → يَسْرُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقَوَّلُ	يُقَوَّلَانِ	يُقَوَّلُونَ	يُسْرُ	يُسْرَانِ	يُسْرُونَ
	МН	تُقَوَّلُ	تُقَوَّلَانِ	يُقَوَّلْنَ	تُسْرُ	تُسْرَانِ	يُسْرَنْ
II	МЗ	تُقَوَّلُ	تُقَوَّلَانِ	تُقَوَّلُونَ	تُسْرُ	تُسْرَانِ	تُسْرُونَ
	МН	تُقَوَّلِينَ	تُقَوَّلَانِ	تُقَوَّلْنَ	تُسْرِينَ	تُسْرَانِ	تُسْرَنْ
I	МЗ МН	أَقَوَّلُ		نُقَوَّلُ	أُسْرُ		يُسْرُ

Ажваф феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

فَوَلَ → يَقُولُ – феъли

سَيَّرَ → يُسَيِّرُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَقُولُ	يَقُولَانِ	يَقُولُونَ	يُسَيِّرُ	يُسَيِّرَانِ	يُسَيِّرُونَ
	МН	تَقُولُ	تَقُولَانِ	يَقُولْنَ	تُسَيِّرُ	تُسَيِّرَانِ	يُسَيِّرْنَ
II	МЗ	تَقُولُ	تَقُولَانِ	تَقُولُونَ	تُسَيِّرُ	تُسَيِّرَانِ	تُسَيِّرُونَ
	МН	تَقُولِينَ	تَقُولَانِ	تَقُولْنَ	تُسَيِّرِينَ	تُسَيِّرَانِ	تُسَيِّرْنَ
I	МЗ МН	أَقُولُ		نَقُولُ	أُسَيِّرُ		نُسَيِّرُ

3. Ноқис феълларнинг ҳозирги-келаси замони охири -ийу кўшимчаси билан тугагани сабабли (يُكِّيُ – بَكِّيُ феъли), I бобда охири -ийу кўшимчаси билан тугайдиган ноқис феълларда қандай товуш ўзгаришлари содир бўлса, II бобда ҳам шундай товуш ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

بَكِّيُ → يَكِّيُ – феъли

دَتَّى → يُدَّتَّى – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَكِّيُ	يَكِّيَانِ	يَكِّيُونَ	يُدَّتَّى	يُدَّتِّيَانِ	يُدَّتِّيُونَ
	МН	تَكِّيُ	تَكِّيَانِ	يَكِّيْنَ	تُدَّتَّى	تُدَّتِّيَانِ	يُدَّتِّيْنَ
II	МЗ	تَكِّيُ	تَكِّيَانِ	تَكِّيُونَ	تُدَّتَّى	تُدَّتِّيَانِ	تُدَّتِّيُونَ
	МН	تَكِّيِينَ	تَكِّيَانِ	تَكِّيْنَ	تُدَّتِّيِينَ	تُدَّتِّيَانِ	تُدَّتِّيْنَ
I	МЗ МН	أَكِّيُ		نَكِّيُ	أُدَّتَّى		نُدَّتَّى

Ноқис феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

يُكِّي → بُكِّي – феъли

يُدِّي → بُدِّي – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُكِّي	يُكِّيَان	يُكُون	يُدِّي	يُدِّيَان	يُدُون
	МН	يُكِّي	يُكِّيَان	يُكِين	يُدِّي	يُدِّيَان	يُدِين
II	МЗ	يُكِّي	يُكِّيَان	يُكُون	يُدِّي	يُدِّيَان	يُدُون
	МН	يُكِين	يُكِّيَان	يُكِين	يُدِين	يُدِّيَان	يُدِين
I	МЗ МН	أُبْكِي		يُكِّي	أُدِّي		يُدِّي

Икки томонлама нотўғри феълларнинг II бобида ҳам биз юқорида кўрган нотўғри феълларда содир бўлган товуш ўзгаришлари содир бўлади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

255-машқ. Қуйидаги феълларни янги сўзлар ичидан топинг, уларни ёдланг, аниқ ва мажхул нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

- 1) هَتَأَ (2) لَوَّحَ (3) وَزَّعَ (4) رَبَّى (5) رَوَّعَ (6) قَرَّرَ (7) غَيَّرَ (8) غَطَّى
9) سَمَّى (10) عَمَّمَ (11) بَيَّنَّ (12) بَكَّى

256-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини, жинсини аниқланг:

Масалан, يَكُونُ – (بكي), II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, кўплик, мз.

- 1) تُسَمُّونَ (2) تَفَرِّقِينَ (3) نُوزَعُ (4) تُلَوِّحِينَ (5) يُبَيِّنُ
 6) أُبَيِّنُ (7) نُسَمَّى (8) نُقَرَّرُ (9) تُرْمَوْنَ (10) يُؤَدِّينَ
 11) نُعْطَى (12) أُدَيْتُمْ (13) بُكَيْنَا (14) ذُنَيْتَ (15) أُيَسَّرُ
 16) يُفْتَشُونَ (17) هُنُنَا (18) صَحَحْتُنَّ (19) وَزَعُوا (20) رَبَّنَا
 21) سَمَّتْ (22) يُقْلَنَ (23) يَرْمُونَ (24) جَفَفْنَا (25) عَمَّمْنَا

257-машиқ. Феълларнинг қуйидаги шаклини ҳаракатларини ўзгартириш билан қандай ўқиш мумкинлигини аниқланг ва уларни тўла морфологик таҳлил қилинг:

Масалан, يلوح:

1. يَلُوحُ - لَوحُ феъли, I боб, аниқ нисбат, ҳозиргикеласи замон, III шахс, бирлик, мз.

2. يَلُوحُ - لَوْحُ феъли, II боб, аниқ нисбат, ҳозиргикеласи замон, III шахс, бирлик, мз.

3. يَلُوحُ - لَوْحُ феъли, II боб, мажҳул нисбат, ҳозиргикеласи замон, III шахс, бирлик, мз.

- 1) نقسم (2) سجلنا (3) تفتشون (4) نقول (5) أكذب (6) بينون
 7) تجففون (8) سمّت (9) يسمى (10) تقبلون (11) تعلمين (12) بكينا
 13) ربيت (14) تقولين (15) دنيت (16) يركبون

258-машиқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) ستؤسس جمهورية مصر العربية بعد أيام قليلة مقبلة قسما من أقسام المركز الثقافي المصري في جامعنا. (2) تكون قواعد الكتابة والقراءة أساس اللغة. (3) أهنتك يا والدي يوم ميلادك من صميم قلبي. (4) من آخر عمله يوما فقد ذهب يومه. (5) عندما تلبس الفتاة ملابس جميلة فتزينها جدا هذه الملابس. (6) في الأيام القليلة المقبلة يزوج أخي الكبير ابنه الصغير. (7) تسمى جريدة جامعنا الجديدة "أميد - الأمل". (8) بعد بضعة أيام

سيقرر طلاب كليتنا على زيارة "الميراث الثقافي". (9) نذهب أولاً إلى محطة السكك الحديدية ثم نغير طريقنا إلى اتجاه آخر. (10) يبين هذا الرسم أهم جوانب حياتنا الاجتماعية. (11) اركب هذا الأوتوبيس وهو يوصلك إلى مكانك المطلوب. (12) تربي البقرة في كل بيت في قرانا. (13) تغطي الغابات معظم مساحات روسيا. (14) تصور الآثار المعمارية القديمة روح الشعب في التاريخ. (15) يصحح والذي الساعات والمراوح والأجهزة الأخرى. (16) يوجد في وسط مدينة طشقند مسرح ويسمونه مسرح "عليشير نواني". (17) غدا سيعين عميد كليتنا مساعداً له. (18) تشيد كثير من المباني العالية في وسط مدينة تونغان. (19) لماذا تردددين هذه الكلمة من الصباح يا فاطمة؟ (20) لقاء رئيسي الدولتين العظيمتين سيؤدي إلى تعايش شعبهما السلمي.

259-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Устоз ўз маърузасидан кейин айрим масалаларга аниқлик киритди. 2. Қаҳва донининг пўстлоғи «қишр» деб аталади. 3. Аҳмад дўстининг қулоғига нимадир деди ва у Аҳмадга қўлини силкита бошлади. 4. Ҳар йили ўқув йилининг бошида гуруҳларга мураббийлар тайинландилар. 5. – Нима учун ёзганингни тўғриламаяпсан, Карима?. 6. Онажон, бизга қандай таом тайёрлаяпсиз? 7. Яқин кунларда Наманганда меваларни қайта ишлаш заводи барпо этилади. 8. Оналар фарзандларининг барча одатларини фарқлайдилар. 9. Отам ҳар доим ўз фикрларида қаттиқ турадилар ва биздан ҳам шуни талаб қилдилар. 10. Бизни бу поезд Тошкентга эртага эрталаб етказиб боради. 11. Географик хариталар тоғларни, дарёларни, шаҳарларни аниқ баён этиб туради. 12. Қишда кенг далаларни оппоқ қор қоплаб ётади. 13. – Сизлар (мз.) уйларингизда сигир боқасизларми? – Йўқ, биз сигир боқмаймиз. Бизда иккита қўзичоқ бор. Уларга синглим қарайди. 14. Касалнинг аҳволи барчани кўр-

китиб юборди. 15. Шахримиздаги врачлар ўз билимларини оммалаштирмоқдалар. 16. Факультетимиз Олимлар кенгаши эртага ўз йиғилишида бу масалани яна бир марта ўрганиб чиқишга қарор қилади. 17. Азизам, мен сизни бажону дил машинада уйингизга элтиб қўяман. 18. Навбатдаги бекатда автобусдан тушамиз ва йўлимизни ўзгартириб, темир йўл вокзали томонга кетамиз. 19. Бизнинг барча мақсадларимиз, худо хоҳласа, амалга ошади. 20. Университетимизнинг келажакдаги журналини «Илм-фан янгиликлари» деб атаймиз.

§ 80. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

Солим феълларнинг II боби шарт майли қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَعِّلُ	يُفَعِّلَا	يُفَعِّلُوا
	МН	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَا	يُفَعِّلُنْ
II	МЗ	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَا	تُفَعِّلُوا
	МН	تُفَعِّلِي	تُفَعِّلَا	تُفَعِّلُنْ
I	МЗ	أَفَعِّلُ		نُفَعِّلُ
	МН			

Масалан: أَنْ تُصَدِّقَ أَصَدِّقَ – Агар сен (мз) ишонсанг, мен ҳам ишонаман.

Нотўғри феъллар шарт майли қуйидагича тусланади:

I. Иккиланган феъллар. Бу феълларнинг шарт майлида товуш ўзгаришлари содир бўлмайди. Масалан:

فَعْلٌ - يُقَلِّلُ - قَلَّلَ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقَلِّلُ	يُقَلِّلَا	يُقَلِّلُوا
	МН	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَا	يُقَلِّلْنَ
II	МЗ	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَا	تُقَلِّلُوا
	МН	تُقَلِّلِي	تُقَلِّلَا	تُقَلِّلْنَ
I	МЗ	أَقَلِّلُ		نُقَلِّلُ
	МН			

II. Ҳамзали феъллар. Бу феълларда ҳам ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгаришларни ҳисобга олмаганда, деярли ўзгариш бўлмайди.

أَمَرَ → يُؤَمِّرُ - феъли

رَأَسَ → يُرِّسُ - феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤَمِّرُ	يُؤَمِّرَا	يُؤَمِّرُوا	يُرِّسُ	يُرِّسَا	يُرِّسُوا
	МН	تُؤَمِّرُ	تُؤَمِّرَا	يُؤَمِّرْنَ	تُرِّسُ	تُرِّسَا	يُرِّسْنَ
II	МЗ	تُؤَمِّرُ	تُؤَمِّرَا	تُؤَمِّرُوا	تُرِّسُ	تُرِّسَا	تُرِّسُوا
	МН	تُؤَمِّرِي	تُؤَمِّرَا	تُؤَمِّرْنَ	تُرِّسِي	تُرِّسَا	تُرِّسْنَ
I	МЗ	أُؤَمِّرُ		نُؤَمِّرُ	أُرِّسُ		نُرِّسُ
	МН						

فَعْلٌ - يُقَرِّئُ - قَرَأَ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقَرِّئُ	يُقَرِّئَا	يُقَرِّئُوا
	МН	تُقَرِّئُ	تُقَرِّئَا	يُقَرِّئْنَ
II	МЗ	تُقَرِّئُ	تُقَرِّئَا	تُقَرِّئُوا
	МН	تُقَرِّئِي	تُقَرِّئَا	تُقَرِّئْنَ
I	МЗ	أَقَرِّئُ		نُقَرِّئُ
	МН			

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларда ҳарфи иллат биринчи ўзак ундош билан боғлиқ бўлганлиги сабабли, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

فَعَّلٌ - فَعَّلَ - وَصَلَ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُوصَلُ	يُوصَلَا	يُوصَلُوا
	МН	تُوصَلُ	تُوصَلَا	يُوصَلْنَ
II	МЗ	تُوصَلُ	تُوصَلَا	تُوصَلُوا
	МН	تُوصَلِي	تُوصَلَا	تُوصَلْنَ
I	МЗ МН	أُوصَلُ		نُوصَلُ

2. Ажваф феълларнинг шарт майлида ҳам деярли товуш ўзгариши содир бўлмайди. Масалан:

قَوْلٌ → يَقُولُ - феълли

سَيَّرٌ → يُسَيِّرُ - феълли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَقُولُ	يَقُولَا	يَقُولُوا	يُسَيِّرُ	يُسَيِّرَا	يُسَيِّرُوا
	МН	تَقُولُ	تَقُولَا	يَقُولْنَ	تُسَيِّرُ	تُسَيِّرَا	يُسَيِّرْنَ
II	МЗ	تَقُولُ	تَقُولَا	تَقُولُوا	تُسَيِّرُ	تُسَيِّرَا	تُسَيِّرُوا
	МН	تَقُولِي	تَقُولَا	تَقُولْنَ	تُسَيِّرِي	تُسَيِّرَا	تُسَيِّرْنَ
I	МЗ МН	أَقُولُ		نَقُولُ	أَسَيِّرُ		نُسَيِّرُ

3. Ноқис феъллар охиридаги чўзиқ унли тушиб қолиб, шунга мос ҳаракат ифодаловчи қисқа унлига ўзгаради. Масалан:

بَكِيَ → يَكِي – феъли

دَنَى → يَدْنِي – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُكِّ	يُكِّيَا	يُكُّوَا	يُدَنَّ	يُدْنِيَا	يُدْنُوَا
	МН	يُكِّ	يُكِّيَا	يُكِّينَ	يُدَنَّ	يُدْنِيَا	يُدْنِيْنَ
II	МЗ	يُكِّ	يُكِّيَا	يُكُّوَا	يُدَنَّ	يُدْنِيَا	يُدْنُوَا
	МН	يُكِّي	يُكِّيَا	يُكِّينَ	يُدْنِي	يُدْنِيَا	يُدْنِيْنَ
I	МЗ МН	أَبُكِّ		يُكِّ	أُدَنَّ		يُدَنَّ

Барча боб феълларининг, шу жумладан II боб феъли шарт майли I боб шарт майли ишлатилган ўринларда ишлатилади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

260-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

سَمِيَ - атамоқ; زَيْنَ - безамоқ; هَتَأَ - табрикламоқ; زَوْجَ - уйлантирмоқ; رَوْعَ - кўрқитиб юбормоқ; جَفَفَ - қуритмоқ; رَبَّى - тарбияламоқ; غَطَّى - тўсмоқ, ёпмоқ; أَخْرَأَ - кечга сурмоқ; فَتَشَ - тафтиш қилмоқ; فَهَمَ - тушунтирмоқ; صَفَّقَ - қарсак чалмоқ; سَجَّلَ - рўйхат қилмоқ.

261-машқ. Шарт майлида берилган қуйидаги феълларнинг ўзагини, нисбатини ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, (روع) - يُرَوِّعُوا, мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мз.

- 1) يُفْتَشَا (2) أُوَزَّعَ (3) تُهَيَّيْ (4) نُفَهِّمَ (5) تُؤَسِّسَنَ (6) يُسَمِّيَا
 7) نُزَيِّنَ (8) يُزَوِّجُ (9) تُحَقِّقُوا (10) يُفَهِّمَنَ (11) يُسَجِّلُوا (12) يُغَطُّوْا
 13) يُرَبُّوْا (14) نُصَفِّقُ (15) يُؤَخَّرُوا (16) يُرَبِّينَ (17) تُسَمِّينَ

262-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) إن تنظف أسنانك ففرشة الأسنان هناك. (2) متى تجففوا هذه الفواكه آت إليكم للمساعدة. (3) لم أحدث أحدا عما جرى بيننا. (4) لم نشيد شيئا في صيف هذه السنة. (5) من يحسن ظنه تطب عيشته. (6) لم تؤسس جامعتنا في هذه السنة. (7) إن تسجلوا أصوات مدرسيكم تسمعوها في منازلكم. (8) لم تحققي آمالك يا أختي؟ (9) من يغير عادته اليومية فلم يجد نفسه في الراحة. (10) نحن لم نقرر الذهاب إلى الحفلة الموسيقية المسائية. (11) إن تربوا البقرة تشربوا اللبن كل يوم. (12) إن تقدم القهوة أو الشاي للضيوف فيشربوها بكل سرور. (13) من يوصلنا إلى منازلنا في سيارته نقدم له نقودا مناسبة. (14) إن تصدقني أقل لك أخبارا ممتعة. (15) إن أدرس اللغة العربية أدرسها للأطفال في المستقبل. (16) إن تهني لنا الطعام فنأكله بكل سرور.

263-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Агар сиз (мз.) бизни Божил қишлоғига уч соатда етказсангиз, сиздан жуда хурсанд бўламиз. 2. Меҳмонлар қаҳвани ичиб бўлишганидан кейин пиёлаларни мутлақо тозаламапсан (мн.). 3. Дастурхонлар ёзилди, атрофига таклиф қилинганлар ўтиришди, лекин овқат

тақдим этилмади. 4. Қовурилган гўшт ва ноннинг устини ёпсак, нон қотиб (куриб) қолмайди. 5. Йигитлар, агар сизлар ноғора овозига рақсга тушсангизлар, биз мамнуният билан қарсак чаламиз. 6. Мен бирорта ҳам ўғлимни уйлантирганим йўқ, лекин қизларимни турмушга берганман. 7. Сердарахт ўрмонда мени ҳеч нарса кўрkitмади. 8. Кимки фарзандларини яхши тарбияласа, келажакда хурсанд бўлади. 9. Бибихоним масжидига Амир Темур асос солган эмас. 10. Агар биз Қоҳирага самолётда борсак, номларимиз албатта рўйхатдан ўтади. 11. Талабалар жуда кўп нарсаларни билишлари керак, лекин ўқитувчи бу нарсаларни мутлақо тушунтирмаган. 12. Агар Миср Араб Республикасига қилган сафарингиз давомида кўрганларингизни тасвирласангиз (мз.), бир соат ҳам етмайди. 13. Агар сизлар (мн.) ўз фикрингизда қаттиқ турсангизлар, сизларга ҳеч ким ҳеч нарса дея олмайди. 14. Нанайга бориш масаласида талабалар қачон қарор қилсалар, биз у қарорни қўллаб-қувватлаймиз. 15. Бу орзуларни ким рўёбга чиқарса, халқ оммаси унга миннатдорчилик билдиради. 16. Агар сиз (мз.) бувингизни туғилган кунлари билан табрикласангиз, сизни «ўғилгинам» деб атайдилар.

§ 81. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг II шахси учун буйруқ майли қуйидагича ҳосил бўлади: $\text{فَعَّلٌ} \rightarrow \text{تَفَعَّلٌ} \rightarrow \text{تُفَعَّلُ}$.

I ва III шахс учун буйруқ майли I бобдаги каби шарт майли олдига ل юкламасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Хуллас, ҳар уч шахс учун буйруқ майли қуйидаги шаклда ҳосил бўлади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	لِفْعَلٌ	لِفْعَلَا	لِفْعَلُوا
	МН	لِنْفَعَلٍ	لِنْفَعَلَا	لِنْفَعَلَنَ
II	МЗ	فَعَلٌ	فَعَلَا	فَعَلُوا
	МН	فَعَلِي	فَعَلَا	فَعَلْنِ
I	МЗ	لَأَفْعَلٌ		لِنْفَعَلٍ
	МН			

Масалан: **صَدَّقَ** - ишон (МЗ).

Буйруқ майлинг инкор формаси ҳам I бобдаги каби шарт майли олдига **لَا** юкламасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан: **لَا تُصَدِّقْ** – ишонма (МЗ).

Эслатма. Қуйида буйруқ майлинг фақат II шахси борасида фикр юритилади, чунки I ва III шахслари шарт майлидан ҳосил бўлади.

Нотўғри феълларнинг буйруқ майли қуйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

فَعَلٌ – **قَتَلَ** феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
II	МЗ	قَتَلَ	قَتَلَا	قَتَلُوا
	МН	قَتَلِي	قَتَلَا	قَتَلْنِ

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أَمَرَ → يُؤْمَرُ феъли

رَأَسَ → يُرْتَسُ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَمَرَ	أَمَرَا	أَمَرُوا	رَأَسَ	رَأَسَا	رَأَسُوا
МН	أَمَرِي	أَمَرَا	أَمَرْنَا	رَأَسِي	رَأَسَا	رَأَسْنَا

قَرَأَ → يُقْرَأُ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	قَرَأَ	قَرَأَا	قَرَأُوا
МН	قَرَأِي	قَرَأَا	قَرَأْنَا

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَصَلَ → يُوَصَلُ феъли

يَسَرَ → يُسَرُ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	وَصَلَ	وَصَلَا	وَصَلُوا	يَسَرَ	يَسَرَا	يَسَرُوا
МН	وَصَلِي	وَصَلَا	وَصَلْنَا	يَسَرِي	يَسَرَا	يَسَرْنَا

3. Ажваф феълларнинг буйруқ майлида ҳам товуш ўзгаришлари содир бўлмайди. Масалан:

فَوَّلَ → يَقُولُ феъли

سَرَّ → يُسِرُّ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	قَوْلٌ	قَوْلًا	قَوْلُوا	سِرٌّ	سِرًّا	سِرُّوا
МН	قَوْلِي	قَوْلَا	قَوْلِنَ	سِرِّي	سِرًّا	سِرِّنَ

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майлида шарт майлидаги товуш ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

بَكَى → يَبْكِي феъли

دَنَى → يُدْنِي феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	بَكَى	بَكَيَا	بَكَوْا	دَنٌ	دَنِيَا	دَنُوْا
МН	بَكَيى	بَكَيَا	بَكَيِنَ	دَنِي	دَنِيَا	دَنِيِنَ

Амалий машғулот учун топшириқлар

264-машқ. Қуйидаги феълларни ҳар уч шахсда буйруқ майлида тусланг:

عَبَّرَ - тайёрламоқ; سَمَّى - атамоқ; صَوَّرَ - тасвирламоқ; غَيَّرَ - ўзгартирмоқ; أَيْدَى - қўллаб-қувватламоқ; رَوَّعَ - кўр-қитмоқ; مَيَّزَ - фарқламоқ; بَيَّنَ - баён қилмоқ; حَقَّقَ - амалга оширмоқ; عَمَّمَ - оммалаштирмоқ; وَزَّعَ - тарқатмоқ, улашмоқ; أَخَّرَ - кечиктирмоқ; هَنَّا - табрикламоқ; سَجَّلَ - рўйхат қилмоқ; رَبَّيَّ - тарбияламоқ; فَهَّمَّ - тушунтирмоқ; قَدَّمَ - тақдим қилмоқ.

265-машқ. Буйруқ майлида турган қуйидаги феълларнинг бобини, шахс-сонини, жинсини аниқланг:

1) صَدَّقَنَ 2) سَمَّوْا 3) حَقَّقِي 4) لِيَهْتَنُوا 5) لِيَصَوِّرَنَّ

- (6) لِنُورِغْ (7) سَجَلًا (8) لِنُقَدِّمًا (9) غَيْرُوا (10) لِنَمِيزُ
 (11) هَبْنِي (12) لِنُؤَخِّرُنْ (13) عَمَدُوا (14) لِنِفْهَمُوا (15) أَيَدِي

266-ماشқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- (1) إذا لم يعيش حرا بموطنه الفتي فسم الفتي ميتا وموطنه قبرا (من الشعر العربي)
 (2) بين لنا يا رجلا من أنت ومن أين جنت وإلى أين أنت ذاهب؟ (3) صدقيني أو لا تصدقيني هذا أمرك. (4) لنؤيد هؤلاء الطلاب إن يقرروا أن يعودوا إلى قرارهم الأول.
 (5) يا كريمة، وضحي ما قلت لنا عن حياة شاعرنا العظيم مشرب. (6) أيها الطلبة لا تؤخروا عملكم إلى يوم الغد. (7) صوروا أيها الضيوف ما رأيتم في بلدنا من الآثار القديمة.
 (8) لنشيد جميعنا أبنية جديدة في وطننا الحبيب. (9) إن تروا أصدقاءكم من البعيد لوحوا أيديكم فيأتوا إليكم في الحال. (10) يا بُني، لقد حان الوقت فميز ما هو جيد وما هو غير جيد. (11) يا ابنتي العزيزة، الضيوف قد دخلوا الغرفة قدمي لهم فنجانا من الشاي أو القهوة. (12) قد دق الجرس يا فؤاد لا تفكر في شيء وادخل غرفة الدرس واسمع كلام مدرسك. (13) كذب ذلك الرجل ولا يزال يكذب فلا تصدقوه. (14) أنت شاب عاقل ومثقف فحسن خلقك وآدابك. (15) لينظف كل منكم غرفته قد تفتشها هيئة الجامعة.

267-ماشқ. Қавс ичидаги ўзбекча феълларни керакли майлга ва шахс-сонга солиб, гапларни тўлгазинг:

- (1) اكتب يا عزيزي كثيرا من الأشعار فـ (تасвирласин) أشعارك هذه روح الشعب الأوزبكي. (2) (такдим этинг) من فضلك فنجانا من الشاي الأخضر يا أختي المحترمة. (3) يا طلاب قسمنا العربي قولوا لأصدقائكم (تاъсис этсинлар) مدارس في أماكن إقامتهم لتعليم اللغة العربية. (4) يجب علينا أن نقول لأولادنا: (орқага сурманглар) عملكم اليوم إلى الغد. (5) (қаттиқ турсин) بنتك على رأيها القديم. (6) (اتاسинлар) هذه الأحداث كما يشاؤون. (7) قل لمدير

ذلك المصنع (тайинласин) أحدا من هؤلاء الشبان مساعدا له. 8) غدا عندنا عيد عظيم فـ (безатайлик) شوارعنا ومياديننا بالأعلام. 9) (ўйланглар) أيها الطلبة في تحسين أخلاقكم وآدابكم. 10) يا طالبتي كلية الآداب الأجنبية (белгидайлик) (топширинглар) أوراقكما إلى عميد كليتكما. 11) (белгидайлик) يوما من أيام الربيع للرحلة إلى خارج المدينة.

268-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Сиз (мз.) Миср Араб Республикаси ва Сурияга бордингиз, энди бизга у ерда кўрганларингиз хақида гапириб беринг. 2. Устоз жуда муҳим мавзуда маъруза ўқияпти. Дугоналарингиз уни ёзиб олишсин. 3. Тинчлик бўлсин, қизларимизни турмушга берайлик, ўғилларимизни уйлантирайлик. 4. Кекса отахонлар узок ўтиришди, ўғлим, уларни янги машинангизда уйларига элтиб кўйинг. 5. Бугун бизда катта байрам. Боболаримизни, бувиларимизни, оталаримизни ва оналаримизни ушбу байрам билан табриклайлик. 6. Қизим, онангиз уйда беморлар. Уни кўрқитиб юборманг. 7. Араб тилининг қийин қоидаларини талабаларга сабр билан тушунтирайлик. 8. Факультетимиз деканининг бу фикрини қўллаб-қувватлайлик. 9. Сиз (мн.) фарзандларингизга айтинг, улар ўз фикрларида қаттиқ туришсин. 10. Бу янги ва фойдали одатларни одамлар ўртасида оммалаштирайлик. 11. Улар (мн.) яхши бўлмаган бу одатларини ўзгартирсинлар. 12. Эй бизнинг оналаримиз, фарзандларингизни ватанга муҳаббат руҳида тарбияланглар. 13. Аудиторияларга кирайлик ва талабаларни янги ўқув йили билан табриклайлик.

§ 82. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

II боб солим феълларининг истак майли қуйидаги шаклда тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَعِّلُ	يُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلُونَ
	МН	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلْنَ
II	МЗ	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلُونَ
	МН	تُفَعِّلِي	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلْنَ
I	МЗ	أَفَعَّلَ		نُفَعِّلَ
	МН			

Масалан: **يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ تُصَدِّقَ** – Сен (мз) ишонишинг керак.

Нотўғри феълларнинг истак майли қуйидагича ясалади:

I. Иккиланган феълларнинг истак майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

يُقَلِّلُ – يُقَلِّلُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقَلِّلُ	يُقَلِّلَانِ	يُقَلِّلُونَ
	МН	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَانِ	يُقَلِّلْنَ
II	МЗ	تُقَلِّلُ	تُقَلِّلَانِ	تُقَلِّلُونَ
	МН	تُقَلِّلِي	تُقَلِّلَانِ	تُقَلِّلْنَ
I	МЗ	أَقَلَّلَ		نُقَلِّلَ
	МН			

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли ҳам имлодаги ўзгаришни ҳисобга олмаганда, солим феъллардан фарк қилмайди. Масалан:

буғра → буғра – феъли

буғра → буғра – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤْمَرُ	يُؤْمَرَا	يُؤْمَرُوا	يُرْتَسَ	يُرْتَسَا	يُرْتَسُوا
	МН	تُؤْمَرُ	تُؤْمَرَا	يُؤْمَرْنَ	تُرْتَسَ	تُرْتَسَا	يُرْتَسْنَ
II	МЗ	تُؤْمَرُ	تُؤْمَرَا	تُؤْمَرُوا	تُرْتَسَ	تُرْتَسَا	تُرْتَسُوا
	МН	تُؤْمَرِي	تُؤْمَرَا	تُؤْمَرْنَ	تُرْتَسِي	تُرْتَسَا	تُرْتَسْنَ
I	МЗ МН	أُؤْمَرُ		أُؤْمَرُ	أُرْتَسَ		أُرْتَسَ

буғра → буғра феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقْرَأُ	يُقْرَأَا	يُقْرَأُوا
	МН	تُقْرَأُ	تُقْرَأَا	يُقْرَأْنَ
II	МЗ	تُقْرَأُ	تُقْرَأَا	تُقْرَأُوا
	МН	تُقْرَأِي	تُقْرَأَا	تُقْرَأْنَ
I	МЗ МН	أُقْرَأُ		أُقْرَأُ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

يُوصَلُ → وَصَلَ – феъли

يُسِرُّ → سَرَّ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُوصَلُ	يُوصَلَا	يُوصَلُوا	يُسِرُّ	يُسِرَّا	يُسِرُّوا
	MH	تُوصَلُ	تُوصَلَا	يُوصَلْنَ	تُسِرُّ	تُسِرَّا	يُسِرْنَ
II	M3	تُوصَلُ	تُوصَلَا	تُوصَلُوا	تُسِرُّ	تُسِرَّا	تُسِرُّوا
	MH	تُوصَلِي	تُوصَلَا	تُوصَلْنَ	تُسِرِّي	تُسِرَّا	تُسِرْنَ
I	M3 MH	أُوصَلُ		تُوصَلُ	أُسِرُّ		يُسِرُّ

2. Ажваф феълларнинг истак майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

يُقَوَّلُ → قَوَّلَ – феъли

يُسِرُّ → سَرَّ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُقَوَّلُ	يُقَوَّلَا	يُقَوَّلُوا	يُسِرُّ	يُسِرَّا	يُسِرُّوا
	MH	تُقَوَّلُ	تُقَوَّلَا	يُقَوَّلْنَ	تُسِرُّ	تُسِرَّا	يُسِرْنَ
II	M3	تُقَوَّلُ	تُقَوَّلَا	تُقَوَّلُوا	تُسِرُّ	تُسِرَّا	تُسِرُّوا
	MH	تُقَوَّلِي	تُقَوَّلَا	تُقَوَّلْنَ	تُسِرِّي	تُسِرَّا	تُسِرْنَ
I	M3 MH	أُقَوَّلُ		تُقَوَّلُ	أُسِرُّ		يُسِرُّ

3. Ноқис феълларнинг истак майлидаги товуш ўзгаришлари I боб *بكى* – *يُكِي* типидagi феълнинг истак майлидаги ўзгаришлар билан бир хилдир. Масалан:

بكى → *يُكِي* – феъли

دنى → *يُدْنِي* – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	<i>يُكِي</i>	<i>يُكِيَا</i>	<i>يُكُوا</i>	<i>يُدْنِي</i>	<i>يُدْنِيَا</i>	<i>يُدْنُوا</i>
	MH	<i>تُبْكِي</i>	<i>تُبْكِيَا</i>	<i>تُبْكِين</i>	<i>تُدْنِي</i>	<i>تُدْنِيَا</i>	<i>تُدْنِين</i>
II	M3	<i>تُبْكِي</i>	<i>تُبْكِيَا</i>	<i>تُبْكُوا</i>	<i>تُدْنِي</i>	<i>تُدْنِيَا</i>	<i>تُدْنُوا</i>
	MH	<i>تُبْكِي</i>	<i>تُبْكِيَا</i>	<i>تُبْكِين</i>	<i>تُدْنِي</i>	<i>تُدْنِيَا</i>	<i>تُدْنِين</i>
I	M3	<i>أُبْكِي</i>		<i>تُبْكِي</i>	<i>أُدْنِي</i>		<i>تُدْنِي</i>
	MH						

Амалий машғулот учун топшириқлар

269-машқ. Қуйидаги феъллардан истак майли ҳосил қилинг ва шахс-сонда тусланг:

سَجَّلَ - ёзиб олмоқ, рўйхат қилмоқ; *زَيْنَ* - безамоқ; *قَدَّمَ* - тақдим қилмоқ; *أَخَّرَ* - кечиктирмоқ; *صَفَّقَ* - чапак чалмоқ; *جَفَّفَ* - қуритмоқ; *وَصَّلَ* - етказмоқ; *أَسَّسَ* - асос солмоқ; *حَدَّثَ* - гапириб бермоқ; *حَقَّقَ* - рўёбга чиқармоқ; *قَرَّرَ* - қарор қилмоқ; *أَيْدَ* - қўллаб-қувватламоқ; *غَيَّرَ* - ўзгартирмоқ; *هَيَّأَ* - тайёрламоқ; *لَوَّحَ* – силкитмоқ; *وَضَّحَ* - аниқламоқ.

270-машқ. Қавс ичидаги феълларни керакли шахс-сон шаклига солинг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

1) يجب على المستعربين الأوزبكيين أن (قَدَّمَ) لنا أبحاثا علمية مختلفة لزيادة معرفتنا بالعرب وحضارتهم القديمة والمعاصرة. 2) نريد أن (أَسَّسَ) مدرسة علمية للمستعربين في

3) قبل أن (قَرَّرَ) الذهاب إلى ضاحية المدينة ينبغي لكم أن (فَكَّرَ) في وسائل النقل.
 4) لا نستطيع أن (سَمَّى) هذا الرجل بطلا. 5) منذ بضعة أيام قررت حكومة أوزبكستان
 أن (عَيَّنَ) أحدا من أصدقائنا وزيرا للشئون الخارجية. 6) نريد أن (سَجَّلَ) أسماءكم في
 تاريخ وطننا. 7) يجب علينا جميعا أن (رَبَّى) أولادنا الصغار بشكل صحيح. 8) يجوز لي أن
 (نَعَثَ) رسالة بالبريد الجوي فهل يمكنني أن (سَلِّمَ)ها لكم؟ 9) نحن لا نرغب أن (سَبَّ)
 لكم بعض الصعوبات. 10) يود زميلنا أن (وَضَحَّ) أهم النتائج الاقتصادية في جمهوريتنا.
 11) أرجوك يا شقيقي أن (صَحَّحَ) ما كتبه الآن على السبورة. 12) يجب على كل منا
 أن (فَكَّرَ) في مستقبل بلادنا وشعبها. 13) هذه هدايانا لكي (قَدَّمْ)ها لوالدتنا في يوم
 ميلادها. 14) في وسعنا أن (هَيَّأَ) كل ما تريدهونه منا. 15) من الضروري أن (شَيَّدَ) شبانا
 وشاباتنا كثيرا من المعامل والمصانع لكي (طَوَّرَ) اقتصاد جمهوريتنا.

271-машқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ҳурматли дўстлар, энди сизларга ўзбек мумтоз шеърятидан бир шеър тақдим этишимга ижозат беринглар. 2. Сизлар (мз.) Сурияда бир ўқув йили давомида яшадингизлар. Унинг пойтахти Дамашқ хақида араб тилида гапириб бера оласизларми? 3. Мен инглиз тилини яхши биламан, лекин талабаларга ундан дарс бера олмайман. 4. Оналаримиз ва сингилларимиз ўқишишли аёллар, уларнинг бу гапга ишонишлари мумкин эмас. 5. Поездимиз бир оздан кейин Тошкентга жўнаши керак, бизни тезда темир йўл вокзалига етказиб қўя оласизми? 6. Сиз (мн.) келажакда барча орзуларингизни рўёбга чиқара оласизми? 7. Қор бир соатда барча дала-ларни, адирларни коплаб олиши мумкин. 8. Биз халқимиз тарихи борасидаги билимларимизни аҳоли ўртасида оммалаштиришимиз керак. 9. Биз Фаридани факультетдан хайдаш хақида мутлақо қарор қилмаганмиз ва

қилмаймиз ҳам. 10. Биз қароримизни ўзгартиришимиздан илгари унинг (мн.) келажаги ҳақида ўйлашимиз керак. 11. Ўғлим, сафарга жўнашингиз учун барча нарсаларни муҳайё қила олдингизми? 12. Сизлар (мн.) машинадан тушмасингиздан илгари қўлларингизни баланд силкитишингизни сўрайман. 13. Устоз, мен янги мавзунини яхши тушунмадим, уни яна бир марта тушунтириб беришингиз мумкинми? 14. Мен икки ўғлимни уйлантирдим, яна икки ўғлимни уйлантиришим керак. 15. Боғдаги ўрикларни қишга қуритиб олишга қарор қилдик.

§ 83. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

II боб феълининг масдари **تَفَعَّلَ** вазнида ҳосил бўлади.

Масалан: **صَدَّقَ** → **تَصَدَّقَ** – ишониш,

عَلَّمَ → **تَعَلَّمَ** – ўрганиш, **كَبَّرَ** → **تَكَبَّرَ** - дейиш ва ҳ.з.

Айрим феъллардан **تَفَعَّلَ** вазнида ҳам ҳосил бўлади.

Масалан: **فَرَّقَ** → **تَفَرَّقَ** – ажратиш, **جَرَّبَ** → **تَجَرَّبَ** – синаш.

Нотўғри феълларнинг масдари қуйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг масдари умумий коида асосида ҳосил бўлади. Масалан:

قَلَّلَ → **تَقَلَّلَ** – озайтириш, **مَدَّدَ** → **تَمَدَّدَ** – чўзиш.

II. Ҳамзали феъллардан ҳам масдар умумий коида асосида ҳосил бўлади. Масалан: **أَلَّفَ** → **تَأَلَّفَ** – тузиш,

أَكَّدَ → **تَأَكَّدَ** – таъкидлаш,

رَأَسَ → **تَرَأَسَ** – бошлиқ этиб тайинлаш,

تَقْرِيءٌ → قَرَأَ - ўқитиш,

تَجْزِئَةٌ → جَزَأَ - тақсимлаш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг масдари ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَصَّلَ → وَصَّلَ - етказиш, تَيْسَرَ → يَسَرَ - мослаштириш.

2. Ажваф феълларнинг масдари ҳам умумий қоида асосида ҳосил бўлади. Масалан:

تَقْوِمٌ → قَوْمٌ - тўғрилаш, تَقِيْمٌ → قِيْمٌ - баҳолаш.

3. Ноқис феълларнинг масдари تَفَعَّلَ вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

تَسْرِيَةٌ → سَرَى - таскин бермоқ

تَسْلِيَةٌ → سَلَى - тасалли бермоқ

Амалий машғулот учун топшириқлар

272-машқ. Қуйидаги феъллардан масдар ҳосил қилинг ва уларнинг маъносини эслаб қолинг:

فَكَّرَ - ўйламоқ; لَوَّحَ - силкитмоқ; وَصَّلَ - етказмоқ; صَحَّحَ - тўғриламоқ; قَدَّمَ - тақдим этмоқ; هَنَّأَ - табрикламоқ; دَرَّسَ - дарс бермоқ; جَفَّفَ - қуритмоқ; غَيَّرَ - ўзгартирмоқ; عَمَّمَ - оммалаштирмоқ; قَرَّرَ - қарор қилмоқ; بَيَّنَّ - баён қилмоқ; رَوَّعَ - кўрkitмоқ; مَيَّرَ - фарқламоқ; حَدَّدَ - аниқламоқ; أَيَّدَ - қўллаб-қувватламоқ; رَبَّى - тарбияламоқ; حَقَّقَ - амалга оширмоқ; زَيَّنَّ - безамоқ; صَوَّرَ - тасвирламоқ; أَخَّرَ -

кечиктирмоқ; سَبَب - сабабчи бўлмоқ; асос солмоқ; غَطَّى - ёпмоқ, қопламоқ; وَزَع - таркатмоқ; سَمَى - атамоқ.

273-маишқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундаги масдарларнинг қайси феълдан эканлигини аниқланг ва маъносига эътибор беринг:

1) يقوم بالتدريس في جامعنا مجموعة من المدرسين والأساتذة. 2) يدرس طلاب القسم العربي في كليتنا اللغة العربية وتاريخ الأدب العربي. 3) لا تنس يا صديقي أن تأخذ معك آلة التصوير إن تذهب إلى حديقة الحيوانات. 4) يجب عليهم أن يعلموا تجربتهم للآخرين. 5) بعد زيارة الأقارب ومنتهم بالعيد سرنا في شوارع مدينتنا الحبية. 6) تبين هذه الخريطة توزيع الثروة المعدنية في جمهوريتنا. 7) في ميدان التحرير كثير من السيارات المختلفة. 8) هل يمكنني أن أعرف شيئا عن التعليم العالي في أوزبكستان؟ 9) ماتت زوجتي أثناء الحرب العالمية الثانية من سوء التغذية. 10) ظهرت أمي على عتبة بيتنا بابتسامة ترحيب. 11) تعبر هذه الهدية عن محبتي وتقديري له. 12) كانت أمهاتنا مشغولات بتربية أولادهن. 13) طلب من الضيف صاحب البيت تقسيم الطعام وتوزيعه على الجالسين حول المائدة. 14) طلبت الوالدة من ابنها تبريرا لهذه التصرفات الغريبة. 15) كلنا نعرف النقود ولكن لا نعرف كيف وصلت إلينا وما تأريخها.

274-маишқ. Қуйидаги масдарлар иштирокида гап тузинг:

1) تقديم 2) تشييد 3) تعليم 4) تقسيم 5) توزيع 6) تغذية
7) غطية 8) تربية 9) ترحيب 10) تركيب 11) تغميم 12) تجربة
13) تصحيح 14) تبرير 15) تقدير 16) تفتيش 17) تفكير 18) تجهيز
19) تهنة

Солим феълларнинг мажхул нисбат сифатдоши **مُفَعَّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

عَلَّمَ – ўргатмоқ → **مُعَلِّمٌ**, **مُعَلَّمَةٌ** – ўргатилган нарса,

ذَهَبَ – олтин суви юритмоқ → **مُذَهَّبٌ**, **مُذَهَّبَةٌ** – олтин суви юритилган.

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари қуйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши:

قَلَّلَ – озайтирмоқ → **مُقَلِّلٌ**, **مُقَلِّلَةٌ** – озайтирувчи,

مَدَدَ – чўзмоқ → **مُمَدِّدٌ**, **مُمَدِّدَةٌ** – чўзувчи.

Иккиланган феълларнинг мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларники каби ҳосил бўлади:

قَلَّلَ – озайтирмоқ → **مُقَلَّلٌ**, **مُقَلَّلَةٌ** – озайтирилган,

مَدَدَ – чўзмоқ → **مُمَدَّدٌ**, **مُمَدَّدَةٌ** – чўзилтирилган.

II. Ҳамзали феълларнинг сифатдошлари ҳам умумий қоида асосида ҳосил бўлади:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

أَلَّفَ – тузмоқ → **مُؤَلِّفٌ**, **مُؤَلِّفَةٌ** – тузувчи,

رَأَسَ – бошлиқ этиб тайинламоқ → **مُرَئِسٌ**, **مُرَئِسَةٌ** – бошлиқ этиб тайинловчи,

قَرَأَ – мутолаа қилдирмоқ → **مُقَرِّئٌ**, **مُقَرِّئَةٌ** – мутолаа қилдирувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

أَلَّفَ → **مُؤَلَّفٌ**, **مُؤَلَّفَةٌ** – тузилган, тасниф этилган,

رَأَسَ → **مُرَاسٌ**, **مُرَاسَةٌ** – бошлиқ этиб тайинланган,

قَرَأَ → **مُقَرَّأٌ**, **مُقَرَّأَةٌ** – мутолаа қилдирилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар сифатдоши солим феълларникидан фарқ қилмайди:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

وَصَلَ → مُوَصَّلًا، مُوَصِّلٌ – етказувчи,

يَسَّرَ → مُيَسِّرًا، مُيَسِّرٌ – мослаштирувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

وَصَلَ → مُوَصَّلًا، مُوَصِّلٌ – етказилган,

يَسَّرَ → مُيَسِّرًا، مُيَسِّرٌ – мослаштирилган, муяссар.

2. Ажваф феъллар сифатдоши:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

قَوَّمَ → مُقَوِّمًا، مُقَوِّمٌ – тўғриловчи,

قَيَّمَ → مُقَيِّمًا، مُقَيِّمٌ – баҳоловчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

قَوَّمَ → مُقَوِّمًا، مُقَوِّمٌ – тўғриланган,

قَيَّمَ → مُقَيِّمًا، مُقَيِّمٌ – баҳоланган.

3. Ноқис феълларнинг сифатдоши:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

سَرَى → مُسَرًّا (ан.х. - الْمُسَرَّى)، مُسَرِّيًا (ан.х. - الْمُسَرِّيَّةُ) – таскин берувчи,

سَلَّى → مُسَلًّا (ан.х. - الْمُسَلَّى)، مُسَلِّيًا (ан.х. - الْمُسَلِّيَّةُ) – тасалли берувчи.

Бу сифатдошлар келишикларда بَاكٌ , لَاقٌ каби I боб сифатдошлари қандай турланса, шундай турланади.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

سَرَى → مُسَرًّا (ан.х. - الْمُسَرَّى)، مُسَرًّا (ан.х. - الْمُسَرَّاةُ) – таскинланувчи,

سَلَى → مُسَلَى (ан.х. - الْمُسَلَى), مَسَلَاً (ан.х. - الْمَسَلَاً) – тасалли берилган.

Мажхул нисбат сифатдошларининг музаккар шакли келишикларда турланмайди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

276-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг:

هَذَا - карсак чалмоқ; سَمَى - атамоқ; فَكَّرَ - ўйламоқ; صَفَّقَ - табрикламоқ; دَرَسَ - дарс бермоқ; صَحَّحَ - тўғриламоқ; سَجَّلَ - ёзиб олмоқ; لَوَّحَ - силкитмоқ; غَيَّرَ - ўзгартирмоқ; أَسَّسَ - асос солмоқ; قَرَّرَ - қарор қилмоқ; زَيَّنَ - безатмоқ; رَوَّعَ - кўрқитмоқ; مَيَّرَ - фаркламоқ; رَبَّى - тарбияламоқ; صَوَّرَ - тасвирламоқ.

277-машқ. Қуйидаги сифатдошларнинг қайси феълдан эканлигини аниқланг:

مُقَدِّمٌ - тушунтирувчи; مَشْوِيٌّ - қовурилган; مَفْهَمٌ - тақдим этилган; مُحَقَّقٌ - куритилган; مُحَدَّثٌ - гапириб берувчи; مُصَحِّحَاتٌ - корректор аёллар; مُفْتَشٌ - қидирилган; مُعَيَّنٌ - тайинланган; مُبَيَّنٌ - баён қилувчи; مُوَزَّعُونَ - таркатувчилар; مُعَمَّمُونَ - оммалаштирувчилар; مُهَنْئُونَ - табрикловчилар; عالٌ - юқори, олий; مُؤَسَّسٌ - асос солинган; مُحَدَّدَةٌ - аниқланган; مُؤَخَّرٌ - кечиктирилган; مُعْطَاةٌ - усти ёпилган; سَائِلٌ - сўровчи; مُسَمَّوْنَ - номланганлар; سَائِلٌ - суюлтирилган, суюк; مُزَوَّجٌ - уйлантирувчи.

278-машқ. Қуйидаги сифатдошларни сонда ва жинсда турланг:

Масалан, مُجَفَّفٌ

	бирлик	иккилик	кўплик
МЗ.	مُجَفَّفٌ	مُجَفَّفَانِ	مُجَفَّفُونَ
МН.	مُجَفَّفَةٌ	مُجَفَّفَاتَانِ	مُجَفَّفَاتٌ

1 (مُصَحَّحٌ 2) الْمُسَمَّى 3) مُسَمًّى 4) الْمُعْطَى 5) مُعْطًى 6) الْمُسَمَّى 7) مُسَمٌّ 8) مُهَنْئَةٌ 9) مُحَدَّدٌ 10) مُقَدَّمٌ

279-машқ. Қуйидаги сифатдошларни келишикларда турланг:

Масалан: مُرَبٌّ

	бош келишик	караткич келишиги	тушум келишиги
аник х.	المُرَبِّي	المُرَبِّي	المُرَبِّي
ноаник х.	مُرَبٌّ	مُرَبٌّ	مُرَبِّيًا

1) مُبَيَّنَاتٌ 2) مُحَدَّدَاتٌ 3) مُصَحَّحَاتٌ 4) مُسَمَّوْنَ 5) مُعْطَى 6) مُرَبِّيَاتٌ 7) مُرَبُّوْنَ 8) مُفْتَشُونَ 9) مُؤَخَّرَةٌ 10) مُهَنْئُونَ

280-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўзгиринг, ундаги сифатдошларни топинг, маъносига эътибор беринг ва қандай гап бўлаги бўлиб келганлигини аниқланг:

1) نشرت في جريدة جامعتنا مقالة مكرسة لهذه المناسبة. 2) أخذت ممرضات المستشفى يخدمن المرضى بجهد. 3) شجرة البن معمرة فهي تعيش عدة سنوات. 4) الرجل

المثقف لا يكذب أحدا أبدا. 5) أنا لم أكن مربوطا بموعد محدد. 6) كنت في ذلك الحين بين الرجال المعممين والمقبعين والمطربشين. 7) عاش صديقي في منزل أسرة خالته موقتا. 8) كان الأب أمام مائدة الطعام مع عائلته المكونة منه ومن زوجته وولديه وبنتيه. 9) الفنادق في جمهورية مصر العربية مصنفة إلى عدة درجات. 10) نحن نريد أن نأكل غداءنا مع المشهيات المختلفة. 11) يجب عليكم يا تلاميذ أن تحينوا بدفتر واحد على شكل المربعات. 12) هناك عوامل معينة لتقدير الموقف الاقتصادي. 13) قد ذهب موظفو وزارة التعليم العالي إلى بيوتهم مبكرين. 14) تجمع الرسائل الموضوعية في صناديق البريد المعلقة في شوارع المدينة مرتين يوميا. 15) اسم مؤلف الكتاب مكتوب فوق اسم الكتاب. 16) يوجد في أيامنا هذه جهاز التلفزيون الملون في كل بيت. 17) نوافذ بيت عمنا الجديد مزينة بقطع من الزجاج الملون. 18) كانت كل الرسائل مزورة. 19) على طول شاطئ هذه الجزيرة كثير من المؤسسات العلمية.

281-машиқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. «Кунлар» қиссасининг муаллифини биласизми (мн.)? 2. Маданиятли кишилар шахримизда жуда кўп. 3. Ўзбек филологияси факультети ўқитувчилари арабшуносларнинг илмий мактабига асос солдилар. 4. Ташки ишлар вазирлигининг хизматчилари Саудия Арабистонининг миллий байрамига бағишланган тантанада ҳозир бўлдилар. 5. Анави деворга осилган почта қутисидан хатларни ҳалигинада олиб кетишди. 6. Сиёсий вазиятни аниқлашнинг муайян омиллари мавжуд. 7. Менга салат олиб келманг (мн.), мен уни емайман. Менга қовурилган балиқ олиб келинг. 8. Оиламиз мендан, хотинимдан, ўғлим ва кизимдан ташкил топган. 9. Ўғлим Тошкентдаги дўстимнинг уйида вақтинча яшаб турган эди. 10. Шляпа кийган, салла ўраган одамлар орасидан тоғам-нинг ўғлини қийинлик билан топдим. 11. Синг-

лим юрак хасталиклари шифохонасида икки йил ҳам-шира бўлиб ишлаган. 12. Қадимда ҳовлимиз икки қисмга бўлинган эди. 13. Нок дарахти узоқ яшовчи дарахт-дир. У бир аср яшаши мумкин. 14. Кумушдан ишланган мана бу қандилни кўраяпсизми (мз.) ? У хонанинг ўр-тасида осиглик турипти. 15. Бастакор Муҳаммад Абдул-вахҳоб Мисрнинг машҳур кишиларидандир.

ЎН УЧИНЧИ МАТН

فن التمثيل في مصر

فن التمثيل من الفنون القديمة في أوروبا من عهد اليونان وقد نقل العرب في صدر الدولة العباسية علوم اليونان ورفضوا الآداب والتمثيل والسبب في ذلك على ما يبدو منع المسلمين ظهور المرأة المسلمة على المسرح. ودخل التمثيل الحديث إلى اللغة العربية في أواسط القرن الماضي وأول من مثل في أول رواية عربية كان مارون النقاش من أهل بيروت. أما في مصر فبنى الخديوي إسماعيل دار الأوبرا في النصف الثاني من القرن الماضي بمناسبة افتتاح قناة السويس. ولكن ظلت الأوبرا الخديوية مغلقة في وجه التمثيل العربي إلى أواخر القرن الماضي حينما أذنت الحكومة المصرية لسلامة حجازي بالتمثيل في الأوبرا. والشيخ سلامة حجازي كان صاحب أول فرقة منظمة في الشرق. وكان هومثل الدور الأول في كافة الروايات وملحن جميع الأغان وكان جميل الصوت وعنده قدرة فائقة في التلحين. وعندما زارت ساره بيرنار الممثلة الفرنسية الشهيرة القاهرة علمت الشيخ سلامة عبقرية في فنه. ومن أكبر الممثلين في مصر عزيز عيد ونجيب الريحاني ويوسف الوهبي وزكي طليمات.

ومن المسارح المشهورة في مصر الآن - الفرقة القومية . نظمت هذه الفرقة في بداية قرننا الحالي وفرقة المسرح المصري الحديث . نظم هذه الفرقة زكي طليمات في منتصف قرننا وأول من عين مديرا للفرقة القومية كان الشاعر المصري المشهور خليل مطران .

وفي عهد الرئيس جمال عبد الناصر نظمت في مصر مسارح جديدة وهي مسرح حديقة الأزبكية ومسرح محمد فريد ومسرح الجمهورية ومسرح المقطم والمسرح العائم وأوركسترا القاهرة السمفوني إلى غير ذلك .

(О.Б. Фролованинг «Мы говорим по-арабски» китобидан айрим ўзгартишлар билан.)

282-маишқ. Ўн учинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

283-маишқ. Ўн учинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг :

- 1) لماذا لم يقبل العرب التمثيل من أوروبا؟ (2) متى نقل العرب علوم اليونان؟
- 3) متى دخل فن التمثيل البلدان العربية؟ (4) من هو أول ممثل في رواية عربية؟ (5) من أية مدينة مارون النقاش؟ (6) من بنى دار الأوبرا في القاهرة ومتى؟ (7) بأية مناسبة بنيت دار الأوبرا؟ (8) لمن أذنت الحكومة المصرية بالتمثيل في الأوبرا؟ (9) من هو الشيخ سلامة حجازي؟ (10) هل الشيخ سلامة حجازي ممثل أم ملحن؟ (11) هل تعرف أكبر الممثلين المصريين ومن هم؟ (12) من عين مديرا للفرقة القومية؟ (13) اذكر المسارح المصرية المشهورة الآن؟ (14) أية مسارح نظمت في عهد الرئيس جمال عبد الناصر؟

284-маишқ. Ўн учинчи матндан феълларни ажратиб олинг, уларнинг бобларини аниқланг ва тўла морфологик таҳлил қилинг.

285-машқ. Ўн учинчи матндан сифатдошларни топинг, қайси боб феълдан эканлигини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

286-машқ. Ўн учинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг, улар иштирокида ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

287-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

في وسعنا؛ من فضلك؛ من صميم القلب؛ دار الأوبرا؛ حفلة موسيقية؛ بجد؛ آلة التصوير؛ العالم المصري؛ تاريخ شعوب أوزبكستان؛ مشاكل اللغة العربية النحوية؛ رئاسة الجامعة؛ طرق المعالجة الحديثة؛ أعمالنا التدريسية والتربوية؛ ثرى طبيعى؛ يوم الميلاد؛ منذ وقت غير بعيد؛ المركز المصري لتعليم اللغة العربية؛ بعد بضعة أيام؛ أهم جوانب حياتنا الاجتماعية؛ الآثار المعمارية القديمة، فرشاة الأسنان، العادة اليومية؛ نقود مناسبة، أبنية جديدة، دق الجرس؛ أبحاث علمية مختلفة؛ وسائل النقل؛ البريد الجوي؛ بعض الصعوبات؛ اقتصاد جمهوريتنا.

ЎН ТЎРТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

كُنُفٌ. أَنَامٌ. گۈنۈخ	V تَأَخَّرَ	кечикмоқ; колоқ
إِرْعَاجٌ ташвишга кўйиш, безовта қилиш		бўлмоқ
اسْتَعْدَادٌ тайёрланиш, тайёр- гарлик	V تَأَسَّفَ	афсусланмоқ
أَقْلٌ энг оз	V تَأَلَّفَ	иборат бўлмоқ
أَكْثَرُ энг кўп	V تَأَمَّلَ	ўйланиб тикилиб турмоқ
إِلَى آخِرِهِ : الخ	V تَبَقَّى	қолмоқ, ортиб қол- моқ
كُنُفٌ. آلَامٌ. оғрик, азоб	V تَجَمَّدَ	қотмоқ, музламоқ
اِقْتِسَادِيЙ иқтисодий	V تَجَمَّعَ	тўпланмоқ, йиғи- лмоқ
أَلْمَانِيَا Германия	V تَحَدَّثَ	гапириб бермоқ
أَمَامٌ олдинги жой	V تَحَرَّكَ	ҳаракат қилмоқ
بِنِغَاءٌ тўти	V تَحَسَّنَ	яхшиланмоқ
بُحَيْرَةٌ кўл	V تَحَقَّقَ	амалга ошмоқ, рўёб- га чиқмоқ
I بَدَلَ (y) بَدَلٌ сарфламоқ	V تَحَوَّلَ	бурилмоқ; тўплан- моқ
I بَدَلَ عِنَايَةً эътибор бермоқ	V تَخَلَّصَ	халос бўлмоқ, кутулмоқ
I بَدَلَ جُهْدًا тиришмоқ	V تَدَرَّبَ	машқ қилмоқ
بُرْتَقَالٌ апельсин	V تَذَرِيحِي	даражама-даража амалга ошадиган
I بَرَزَ (y) بَرُوزٌ пайдо бўлмоқ, кўринмоқ		
بِسْرَعَةٍ тезда, зудлик билан		

V تَدْرِجِيًّا даражама-даража	V تَفْرَجُ томоша қилмоқ
V تَدْفِقُ олдинга интилмоқ	V تَفْضُلُ марҳамат қилмоқ
V تَذَكَّرُ эсламоқ	V تَقَدَّمَ яқин бормоқ, яқин келмоқ
V تَرَأَسَ бошчилик қилмоқ	V تَقَرَّبَ яқинлашмоқ (من)
V تَرَكَ عُثْمَانِيَّ усмонли турк	V تَقْوَى кучли бўлмоқ, куч йиғмоқ
V تَرَكَّرَ тўпланмоқ	V تَقَيَّА қусмоқ, қайт қилмоқ
V تَرُوجَ уйланмоқ, турмушга чикмоқ	V تَكْرَمَ лутф этмоқ, марҳамат қилмоқ
V تَصَوَّرَ тасаввур қилмоқ	V تَكَلَّفَ тортинмоқ, уялмоқ
V تَطَّلَعَ чўзилмоқ, чўзилиб чикиб турмоқ	V تَكَلَّمَ гаплашмоқ
V تَطَوَّرَ ривожланиш	V تَكُونُ тузилмоқ, иборат бўлмоқ
V تَعَدَّدَ кўп бўлмоқ, кўп сонли бўлмоқ	V تَكْوَى иситма чиқармоқ
V تَعْرُفَ танишмоқ	V تَلَفَّتَ атрофга қарамоқ
V تَعَصَّبَ мутаассиб бўлмоқ	V تَلَقَّى олмоқ
V تَعَلَّمَ بِالْمُرَاسَلَةِ сиртдан ўқимоқ	V تَلَوَى бурилмоқ; кулча бўлиб олмоқ (илон)
V تَعْلِيْمَاتَ кўрсатма, инструкция	V تَمَتَّعَ мазза қилмоқ, баҳраманд булмоқ
V تَعَمَّقَ чуқурлашмоқ	V تَمَشَّى пиёда сайр қилмоқ
V تَعَهَّدَ гарданига олмоқ	V تَمَنَّى хоҳламоқ
V تَغَيَّرَ ўзгармоқ	V تَمَهَّلَ секинлашмоқ
V تَفْتَحَ очилмоқ (гул)	

V تَمَيَّرَ ажралиб турмоқ, фарқланмоқ	حُجْرَةٌ хона
V تَنَزَّرَ сайр қилмоқ	II حَرَّرَ озод қилмоқ
V تَنَسَّمَ хиди келмоқ, бўйи келмоқ, анкимок	حَسَبَ عَادَتَنَا одатимизга кўра
V تَنَقَّلَ кўчиб юрмоқ	II حَسَنَ رَفْعًا قِيَاسِيًّا рекордни янгиламоқ
V تَنَوَّعَ турли хил бўлмоқ	حُصُولٌ кўлга киритиш
V تَوَثَّرَ таранглашмоқ	II حَطَمَ парчаламоқ, синдирмоқ
V تَوَجَّهَ юзланмоқ, йўланмоқ	حَفْلَةُ الزَّفَافِ тўй, никоҳ тўйи
V تَوَرَّعَ хижолат чекмоқ	حَفِيدٌ неварара, набира
V تَوَسَّطَ ўртани эгалламоқ, ўртага жойлашмоқ	حُكُومَةٌ ҳукумат
V تَوَفَّى вафот этмоқ	حُلْمٌ кўп. أَحْلَامٌ орзу, умид
تَوَقَّحُ уятсизлик, уяти йўқлик	II خَصَّصَ махсус ажратмоқ (пулни)
V تَوَقَّفَ тўхтамоқ	كُؤپ. خُطُوطٌ чизик, линия
V تَوَلَّى кўлга киритмоқ, эгалламоқ	دَبَابَةٌ танк
V تَبَقَّطَ хушёр бўлмоқ, хушёр бўлиб турмоқ	دِفَاعٌ мудофаа қилиш, мудофаа
جَائِزَةٌ кўп. جَوَائِزُ мукофот	دَوَاءٌ даво, шифо
جُزْءٌ қисм	رَبِيعٌ баҳор
جَيْشٌ армия	رَفَعٌ кўтариш
حَالِيٌّ ҳозирги	رَفْعُ الأَثْقَالِ оғир атлетика
I حَانَ (u) حَيْنٌ (ниманингдир) вақти кирмоқ	رُوَيْدًا секин-аста, аста-секин
	سَاتِرٌ бошқа

سَحْرٌ seхp	عَبِيرٌ бўй, хид
سُرْعَةٌ тезлик, суръат	عَدُوٌّ кўп. أَغْدَاءٌ душман
سَطْحِيٌّ юзаки, сатҳий	عَدِيدٌ кўп сонли
I سَعَى (a) سَعَى интилмоқ, харакат килмоқ	عَصَبٌ кўп. أَغْصَابٌ асаб
سَفِيرٌ элчи	عَصِيرٌ шарбат
II شَجَعٌ рағбатлантирмоқ	عَفْشٌ юк, багаж
شُرْطِيٌّ миршаб, полиция	II عَقَدٌ мураккаблаштирмоқ
شُرْطِيُّ الْمُرُورِ йўл харакати	عَلَّاجٌ даволаш
ХОДИМИ	عَلَّةٌ кўп. عَلَلٌ касаллик
شَعْبِيَّةٌ халқчиллик	عَلَى الْأَقْلٌ камида
I شَعْرٌ (y) شَعُورٌ сезмоқ, ҳис килмоқ	I غَلَبَ (u) غَلَبَةٌ ғалаба килмоқ
شَغْفٌ эҳтирос	I فَوْزٌ (y) فَازَ (فوز) ютмоқ, голиб келмоқ
شِفَاءٌ шифо	فَتْرَةٌ вақт, муддат
شِدْقٌ тўғрилиқ, самимийлик	فَرَّاشٌ фаррош
I ضَرْبَ رَقْمًا قِيَاسِيًّا рекорд ўрнатмоқ	فَرِيقٌ команда
ضَمِيرٌ кўп. ضَمَائِرُ виждон	فُلٌ араб жасмини
طَابِعٌ характер	فَلَسْطِينِيٌّ Фаластинга оид
طَابِعُ جَمَاهِيرِيٍّ оммавий тус	فِي الْهَوَاءِ الطَّلُقِ очик хавода
طَلَّقَ очик (ҳаво)	I قَضَاءٌ (u) قَضَى (قضي) йўқ кил- моқ (على)
طُوفَانٌ тўфон	قَمَمٌ кўп. قِمَمٌ чўкки, тоғ чўк- қиси
غُبُورٌ кесиб ўтиш (йўлни)	

قَوْمَ كۆп. أَقْوَامٌ қавм, элат,
 миллат
 قَيْدٌ كۆп. قَيْوَدٌ кишан
 كَارِثَةٌ كۆп. كَوَارِثٌ фалокат
 كُرَّةٌ копток, тўп
 كُرَّةُ السَّلَّةِ баскетбол
 كُرَّةُ طَائِرَةٍ волейбол
 كُرَّةُ الْقَدَمِ футбол
 كَمَا كُنْتُ أَتَّصَوَّرُ мен тасаввур
 килиб юрганимдек
 لَحْظَةٌ лаҳза
 لَعْمٌ Кۆп. أَلْعَامٌ мина
 مَاشٌ Кۆп. مَشَاةٌ пиёда одам
 مَبَاحَثَةٌ музокара
 مَبَاحَثَاتُ الْقِمَّةِ олий даражадаги
 музокаралар
 مَبْلَغٌ Кۆп. مَبَالِغٌ маблағ
 مُتَكَامِلٌ мукаммал
 مُتَوَحَّلٌ ифлос
 مِثْلَمَا تَرَوْنِي الْآنَ мени ҳозир
 кўриб турганингиздек
 مُحَافَظَةٌ вилоят
 مُرَاسَلَةٌ ёзишув

مُرَافَقَةٌ ҳамроҳ бўлиш, ҳам-
 роҳлик
 مُرَاقَبَةٌ кузатиш, назорат
 қилиш
 مُشَاهَدَةٌ кўриш, томоша қилиш
 مُطْلَقٌ мутлоқ, сўзсиз
 مُطْمَئِنٌّ хотиржам
 مُعَقَّدٌ мураккаб, чигал
 مُقَابَلَةٌ учрашув
 مُقَابَلَةٌ وَدِيَّةٌ дўстона учрашув
 مُلَاكِمَةٌ бокс
 مِعَادٌ (ниманингдир) мудда-
 ти, вақти
 مَيْلٌ мойиллик
 I نَامٌ (a) نَوْمٌ ухламоқ
 نَبَاتِيЙ ўсимликка оид
 II نَفَذٌ бажармоқ, адо қилмоқ
 II نَمَى ривожлантирмоқ,
 ўстирмоқ
 I نَوَى (u) نِيَّةٌ ният қилмоқ
 I هَرَبٌ (a) هُرُوبٌ қочмоқ
 هَمٌّ Кۆп. هُمُومٌ ташвиш
 وَرَاءٌ орқа томон
 وَفْدٌ Кۆп. وَفُودٌ делегация

I وَقَفَ (u) تۇхтамоқ	ياسمين жасмин
الولايات المتحدة الأمريكية Қўшма Штатлари	
ياسر عرفات Ёсир Арафот	

§ 85. V БОБ ФЕЪЛИ

Феълларнинг V боби II боб феъли олдига ت қўшим-часини қўшиш билан ҳосил қилинади - تَفَعَّلَ . Масалан: تَكَلَّمَ – гаплашмоқ, تَخْرُجُ – тугатмоқ.

V боб феъли ўтган замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَفَعَّلَ	تَفَعَّلَا	تَفَعَّلُوا
	МН	تَفَعَّلْتُ	تَفَعَّلْنَا	تَفَعَّلْنَا
II	МЗ	تَفَعَّلْتِ	تَفَعَّلْتُمَا	تَفَعَّلْتُمْ
	МН	تَفَعَّلْتِ	تَفَعَّلْتُمَا	تَفَعَّلْتُنَّ
I	МЗ МН	تَفَعَّلْتُ		تَفَعَّلْنَا

Масалан: تَكَلَّمْنَا – Улар (мн) гаплашдилар, تَخْرُجْتُمْ – Сизлар (мз) тугатдингизлар.

V боб феъли ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَفَعَّلُ	يَتَفَعَّلَانِ	يَتَفَعَّلُونَ
	МН	تَتَفَعَّلُ	تَتَفَعَّلَانِ	يَتَفَعَّلْنَ
II	МЗ	تَتَفَعَّلُ	تَتَفَعَّلَانِ	تَتَفَعَّلُونَ
	МН	تَتَفَعَّلِينَ	تَتَفَعَّلَانِ	تَتَفَعَّلْنَ
I	МЗ	أَتَفَعَّلُ		تَتَفَعَّلُ
	МН			

Масалан: تَتَكَلَّمِينَ – Сен (мн) гаплашасан,

تُخْرِجُ – Биз тугатамиз.

V боб феълининг мажхул нисбати ўтган замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تُفَعَّلُ	تُفَعَّلَا	تُفَعَّلُوا
	МН	تُفَعَّلَتْ	تُفَعَّلَتَا	تُفَعَّلْنَ
II	МЗ	تُفَعَّلَتْ	تُفَعَّلَتَا	تُفَعَّلْتُمْ
	МН	تُفَعَّلَتْ	تُفَعَّلَتَا	تُفَعَّلْتُنَّ
I	МЗ	تُفَعَّلَتْ		تُفَعَّلْنَا
	МН			

Масалан: تُقَبِّلْنَا – Биз қабул қилиндик.

V боб феълининг мажхул нисбати ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُتَفَعَّلُ	يُتَفَعَّلَانِ	يُتَفَعَّلُونَ
	МН	تُتَفَعَّلُ	تُتَفَعَّلَانِ	يُتَفَعَّلْنَ
II	МЗ	تُتَفَعَّلُ	تُتَفَعَّلَانِ	تُتَفَعَّلُونَ
	МН	تُتَفَعَّلِينَ	تُتَفَعَّلَانِ	تُتَفَعَّلْنَ
I	МЗ МН	أُتَفَعَّلُ		تُتَفَعَّلُ

Масалан: يُتَقَبَّلْنَ – Улар (мн) қабул қилинадилар.

V боб феъли қуйидаги маъноларни билдиради:

1. II боб феълидан ҳосил бўлади ва II боб феълининг ўзлик-мажҳул нисбати маъносини ифодалайди.

Масалан: عَلِمَ – ўргатмоқ → تَعَلَّمَ – ўрганмоқ, نَظَّمَ – ташкил этмоқ → تَنْظَمُ – ташкил бўлмоқ.

2. Баъзан I боб феълидан ҳосил бўлади ва I боб феъли маъносини ўзида мужассамлаштиришга уриниш маъносини ифодалайди. Масалан:

جَمَلَ – чиройли бўлмоқ → تَجَمَّلَ – чиройли бўлишга уринмоқ, пардоз қилмоқ.

3. У ёки бу иборани талаффуз қилиш маъносини билдиради. Масалан:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ – تَشْهَدُ қилмоқ.

4. V бобдаги айрим феълларнинг маъносини юқоридагилар асосида шарҳлаб бўлмайди. Уларнинг маъносини билиш учун луғатга мурожаат этиш керак.

Масалан: تَكَلَّمَ – гаплашмоқ, تَخْرُجُ – тугатмоқ (ўқув юртини).

Амалий машғулот учун топшириқлар

288-машқ. Қуйидаги V боб феълларини ўтган ва ҳозирги -келаси замонда тусланг:

تَدْفُقُ – олдинга интилмоқ; تَدْرِبُ – машқ қилмоқ; تَنْقُلُ – кўчиб юрмоқ; تَنْزَعُ – сайр қилмоқ; تَحْرُكُ – ҳаракат қилмоқ; تَعْلَمُ – таълим олмоқ; تَجْمَدُ – қотмоқ, музламоқ; تَحَدِّثُ – гапириб бермоқ; تَفْتَحُ – очилмоқ; تَمْتَعُ – мазза қилмоқ, баҳраманд бўлмоқ; تَذَكَّرُ – эсламоқ; تَرْتِكُزُ – тўпланмоқ; تَزْوُجُ – уйланмоқ, турмушга чиқмоқ.

289-машқ. Қуйида берилган феъллардан V боб феъли ҳосил қилинг ва маъноларидаги ўзгаришни тушунтиринг:

فَتَحَ – очмоқ; حَرَكَ – ҳаракатга келтирмоқ; كَوَّنَ – ташкил этмоқ; عَلَّمَ – ўргатмоқ; زَوَّجَ – уйлантирмоқ, турмушга узатмоқ; خَرَجَ – чиқмоқ; عَرَّفَ – таништирмоқ.

290-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

Масалан, يَتَخَرَّجُنَ – (خَرَجَ), V боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, кўплик, мн.

- 1) تُنْقَلْنَ (2) أَتَنَزُهُ (3) تَذَكَّرْتُمَا (4) تَنَحَّرْتُكَ (5) تَتَدَفَّقُونَ (6) تُزَوِّجُوا
 7) تُنْفَتِحِينَ (8) سَأْتَدْرِبُ (9) يَتَزَوَّجُونَ (10) تَتَجَمَّدَنَّ (11) تَتَمَتَّعَانِ
 12) سُنْضَرَبُ (13) أَقْبَلُ (14) يُشِيدُونَ (15) تُحْرَكْتُ (16) سَتَتَعَرَّفُونَ
 17) يُتَعَلَّمُونَ (18) سَتَتَرَكُّزُ

291-машқ. Феълларнинг қуйидаги шаклини ҳаракатларини ўзгартириши билан қандай ўқиши мумкинлигини аниқланг ва уларни таҳлил қилинг:

Масалан: تعلم:

1. تَعَلَّمَ – (علم), I боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.
2. تُعَلِّمُ – (علم), I боб, мажхул нисбат, ҳозирги- келаси замон, II шахс, бирлик, мз.
3. تُعَلِّمُ – (علم), II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.
4. تُعَلِّمُ – (علم), II боб, мажхул нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.
5. تَعَلَّمَ – (علم), V боб, аниқ нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.
6. تُعَلِّمُ – (علم), V боб, мажхул нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.

- 1) تَزَه (2) تَحَدَّث (3) تَنْقَل (4) تَزُوج (5) تَفْتَح

292-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги V боб феълларининг замони ва шахс-сонини аниқланг:

- 1) كل يوم بعد تناول العشاء أتنزّه في الهواء الطلق. (2) في فصل الربيع نرى الأزهار قد تفتحت. (3) سمعت في الشارع صوتا غريبا وتوجهت نحو صاحبه كي أعرف من

هو. 4) في كليتنا قسم خاص ويتعلم فيه الطلاب بالمراسلة. 5) وصل هذا الطالب من ألمانيا وغدا سيتحدث لنا عن بلاده. 6) في فصل الشتاء يتجمد الماء في معظم الأنهار. 7) في هذه المباراة الرياضية تمتع الجميع بمشاهدة كرة القدم. 8) يتركز أكثر سكان أوزبكستان في وادي فرغانة. 9) وقف الباص ثم تحرك بسرعة. 10) تعرف المهندسون والعمال على الأجهزة الجديدة المأتية من الولايات المتحدة الأمريكية. 11) بدأ الطلاب الأجانب يتكلمون باللغة الأوزبكية تدريجياً. 12) جلسنا مع صديقنا حتى منتصف الليل وتذكرنا أيامنا الطلابية. 13) تخرجت جميع الطالبات من الجامعة وتزوجن. 14) تعهدت حكومة فرنسا بأن تقدم إلى جمهوريتنا مساعدة لتطوير بلدنا اقتصادياً. 15) يتدرب العمال والمهندسون بشغف لتحقيق أحلامهم. 16) أخذت دبابات العدو تندفق على الطريق. 17) في تلك الفترة تنقلتُ بين الكثير من بلاد العالم.

293-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бизнинг янги қора машинамиз жуда тез юради.
2. Биз Миср Араб Республикаси пойтахти Қоҳирада секин-аста миср лаҳжасида гаплаша бошладик.
3. Саудия Арабистонидан келган меҳмонлар ўз юртлари ҳақида бизга гапириб беришди.
4. Бизнинг табаррук заминимизда гуллар баҳордан кузгача тўхтовсиз очилади.
5. Онам бу кеча ухлай олмадилар ва шунинг учун эрта-лаб очик ҳавода сайр қилмадилар.
6. Оила аъзоларимизнинг барчаси Сизни(мн.) жуда яхши эслайдилар.
7. Дехқонлар пахтани ўз вақтида териб олиш мажбуриятини олдилар.
8. Спортчилар ўз орзуларига етишиш учун тинмай машқ қилдилар.
9. Синглим ўзбек филологияси факультетида сиртдан ўқиди, уни ўтган йили тугатди ва бир ўқитувчи йигитга турмушга чиқди.
10. Биз бу йил Наманган университетининг араб филологияси бўлимини тугатамиз ва қишлоқларимизга қайтиб, у ерда бола-

ларга араб тилини ўргатамиз. 11. Бизнинг классик шоиримиз Машраб Хитой билан Эрон ўртасидаги кўпгина шаҳарларда кўчиб юрган. 12. Барча тингловчиларнинг фикри маърузачининг гаплари атрофида жамланди. 13. Оломон олдинга қараб интилди ва бир зумда кўчани кесиб ўтиб, фонтан ёнидаги кенг майдонда тўпланди. 14. Қишда булогимизнинг суви музламайди. 15. Залдаги тингловчилар ўзбек классик мақомларини тинглаб мазза қилдилар.

§ 86. V БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замонда тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

مَدَّ → تَمَدَّدَ – чўзилмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَمَدَّدَ	تَمَدَّدَا	تَمَدَّدُوا
	МН	تَمَدَّدْتُ	تَمَدَّدْتَا	تَمَدَّدْنَا
II	МЗ	تَمَدَّدْتِ	تَمَدَّدْتِمَا	تَمَدَّدْتُمْ
	МН	تَمَدَّدْتِ	تَمَدَّدْتِمَا	تَمَدَّدْتُنَّ
I	МЗ МН	تَمَدَّدْتُ		تَمَدَّدْنَا

Бу феълнинг мажхул нисбати ҳам умумий қоида асосида тусланади. Масалан:

تَمَدَّدَ → تُمَدَّدُ .

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَمَدَّدَ	تُمَدَّدَا	تُمَدَّدُوا
	МН	تَمَدَّدَتْ	تُمَدَّدَتَا	تُمَدَّدْنَ
II	МЗ	تَمَدَّدَتْ	تُمَدَّدْتَمَا	تُمَدَّدْتُمْ
	МН	تَمَدَّدَتْ	تُمَدَّدْتَمَا	تُمَدَّدْتُنَّ
I	МЗ МН	تَمَدَّدَتْ		تُمَدَّدْنَا

II. Ҳамзали феълларда ҳам ҳамза товуши билан боғлиқ имло ўзгаришларидан ташқари товуш ўзгаришлари бўлмайди. Масалан:

أَذِنَ → تَأْذِنُ – хабар бермоқ   سَأَلَ → تَسْأَلُ – тиланчилик қилмоқ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَذِنَ	تَأْذِنَا	تَأْذِنُوا	تَسْأَلَ	تَسْأَلَا	تَسْأَلُوا
	МН	تَأْذِنْتُ	تَأْذِنَتَا	تَأْذِنُ	تَسْأَلْتُ	تَسْأَلَتَا	تَسْأَلْنَ
II	МЗ	تَأْذِنْتُ	تَأْذِنْتَمَا	تَأْذِنْتُمْ	تَسْأَلْتُ	تَسْأَلْتَمَا	تَسْأَلْتُمْ
	МН	تَأْذِنْتُ	تَأْذِنْتَمَا	تَأْذِنْتُنَّ	تَسْأَلْتُ	تَسْأَلْتَمَا	تَسْأَلْتُنَّ
I	МЗ МН	تَأْذِنْتُ		تَأْذِنَا	تَسْأَلْتُ		تَسْأَلْنَا

تَجِبَا → تَجِبَا - беркинмок

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَجِبَا	تَجِبَا	تَجِبُوا
	МН	تَجِبَاتُ	تَجِبَاتَا	تَجِبَانُ
II	МЗ	تَجِبَاتِ	تَجِبَاتِمَا	تَجِبَاتُمْ
	МН	تَجِبَاتِ	تَجِبَاتِمَا	تَجِبَاتِنُ
I	МЗ МН	تَجِبَاتُ		تَجِبَانَا

Бу феълларнинг мажхул нисбатида ҳам фақат имло ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

تُؤَدَّن → تَأْدَن

تُسئَل → تَسْأَل

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تُؤَدَّن	تُؤَدَّنَا	تُؤَدَّنُوا	تُسئَل	تُسئَلَا	تُسئَلُوا
	МН	تُؤَدَّنْتُ	تُؤَدَّنْتَا	تُؤَدَّنُّ	تُسئَلْتُ	تُسئَلْتَا	تُسئَلْنُ
II	МЗ	تُؤَدَّنْتُ	تُؤَدَّنْتِمَا	تُؤَدَّنْتُمْ	تُسئَلْتُ	تُسئَلْتِمَا	تُسئَلْتُمْ
	МН	تُؤَدَّنْتُ	تُؤَدَّنْتِمَا	تُؤَدَّنْتِنُ	تُسئَلْتُ	تُسئَلْتِمَا	تُسئَلْتِنُ
I	МЗ МН	تُؤَدَّنْتُ		تُؤَدَّنْنَا	تُسئَلْتُ		تُسئَلْنَا

تُخَبِّي → تُخَبِّي

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	تُخَبِّي	تُخَبِّيَا	تُخَبُّوْا
	MH	تُخَبِّتُ	تُخَبِّتَا	تُخَبِّتُنَّ
II	M3	تُخَبِّتُ	تُخَبِّتُمَا	تُخَبِّتُمْ
	MH	تُخَبِّتُ	تُخَبِّتُمَا	تُخَبِّتُنَّ
I	M3 MH	تُخَبِّتُ		تُخَبِّتُنَا

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَصَّلُ → تَوَصَّلُ – етиб келмок   تَيَسَّرُ → تَيَسَّرُ – муяссар бўлмок

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	تَوَصَّلُ	تَوَصَّلَا	تَوَصَّلُوا	تَيَسَّرُ	تَيَسَّرَا	تَيَسَّرُوا
	MH	تَوَصَّلَتْ	تَوَصَّلْنَا	تَوَصَّلْنَ	تَيَسَّرَتْ	تَيَسَّرْنَا	تَيَسَّرْنَ
II	M3	تَوَصَّلْتُ	تَوَصَّلْتُمَا	تَوَصَّلْتُمْ	تَيَسَّرَتْ	تَيَسَّرْتُمَا	تَيَسَّرْتُمْ
	MH	تَوَصَّلْتُ	تَوَصَّلْتُمَا	تَوَصَّلْتُنَّ	تَيَسَّرَتْ	تَيَسَّرْتُمَا	تَيَسَّرْتُنَّ
I	M3 MH	تَوَصَّلْتُ		تَوَصَّلْنَا	تَيَسَّرْتُ		تَيَسَّرْنَا

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

تُوَصَّلَ → تُوَصِّلُ

تُيَسَّرُ → تَيَسِّرُ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تُوَصِّلُ	تُوَصِّلَانِ	تُوَصِّلُوا	تُيَسِّرُ	تُيَسِّرَانِ	تُيَسِّرُوا
	МН	تُوَصِّلَتُ	تُوَصِّلَتَانِ	تُوَصِّلُنَّ	تُيَسِّرَتُ	تُيَسِّرَتَانِ	تُيَسِّرُنَّ
II	МЗ	تُوَصِّلَتُ	تُوَصِّلَتُمَا	تُوَصِّلْتُمْ	تُيَسِّرَتُ	تُيَسِّرَتُمَا	تُيَسِّرْتُمْ
	МН	تُوَصِّلَتِ	تُوَصِّلَتِمَا	تُوَصِّلْتُنَّ	تُيَسِّرَتِ	تُيَسِّرَتِمَا	تُيَسِّرْتُنَّ
I	МЗ МН	تُوَصِّلَتُ		تُوَصِّلْنَا	تُيَسِّرَتُ		تُيَسِّرْنَا

2. Ажваф феъллар ҳам V бобда солим феъллар каби тусланади:

تَقُولُ → قَالَ – миш-миш тарқатмок

تَرِيثُ → رَاثٍ – бойимок

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَقُولُ	تَقُولَانِ	تَقُولُوا	تَرِيثُ	تَرِيثَانِ	تَرِيثُوا
	МН	تَقَوْلَتُ	تَقَوْلَتَانِ	تَقَوْلُنَّ	تَرِيثَتُ	تَرِيثَتَانِ	تَرِيثُنَّ
II	МЗ	تَقَوْلَتُ	تَقَوْلَتُمَا	تَقَوْلْتُمْ	تَرِيثَتُ	تَرِيثَتُمَا	تَرِيثْتُمْ
	МН	تَقَوْلَتِ	تَقَوْلَتِمَا	تَقَوْلْتُنَّ	تَرِيثَتِ	تَرِيثَتِمَا	تَرِيثْتُنَّ
I	МЗ МН	تَقَوْلَتُ		تَقَوْلْنَا	تَرِيثَتُ		تَرِيثْنَا

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади:

نُفُولٌ → نَقُولُ

تُرِيثُ → تُرِيثُونَ

Шаҳс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	نُقُولٌ	نُقُولَا	نُقُولُوا	تُرِيثُ	تُرِيثَا	تُرِيثُوا
	МН	نُقُولَتْ	نُقُولْنَا	نُقُولْنَ	تُرِيثَتْ	تُرِيثَتَا	تُرِيثُنْ
II	МЗ	نُقُولَتْ	نُقُولْتَمَا	نُقُولْتُمْ	تُرِيثَتْ	تُرِيثْتَمَا	تُرِيثْتُمْ
	МН	نُقُولَتْ	نُقُولْتَمَا	نُقُولْتُنَّ	تُرِيثَتْ	تُرِيثْتَمَا	تُرِيثْتُنَّ
I	МЗ МН	نُقُولَتْ		نُقُولْنَا	تُرِيثَتْ		تُرِيثْنَا

3. Ноқис феълларнинг учинчи ўзак ундошидаги товуш ўзгариши I бобдаги **بَكِي** феълидаги товуш ўзгариши билан бир хилдир. Шунинг учун **بَكِي** феъли қандай тусланса, ноқис феълларнинг V боби ҳам шундай тусланади. Масалан:

بَكِي → تَبَّى - ўгил
асраб олмоқ

بَكِي → تَجَلَّى - очилмоқ,
фош бўлмоқ

Шаҳс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَبَّى	تَبَّيَا	تَبَّوْا	تَجَلَّى	تَجَلَّيَا	تَجَلَّوْا
	МН	تَبَّتْ	تَبَّتَا	تَبَّتِنِ	تَجَلَّتْ	تَجَلَّتَا	تَجَلَّتِنِ
II	МЗ	تَبَّيْتُ	تَبَّيْتَمَا	تَبَّيْتُمْ	تَجَلَّيْتُ	تَجَلَّيْتَمَا	تَجَلَّيْتُمْ
	МН	تَبَّيْتُ	تَبَّيْتَمَا	تَبَّيْتُنَّ	تَجَلَّيْتُ	تَجَلَّيْتَمَا	تَجَلَّيْتُنَّ
I	МЗ МН	تَبَّيْتُ		تَبَّيْنَا	تَجَلَّيْتُ		تَجَلَّيْنَا

Бу феълларнинг мажхул нисбатидаги товуш ўзгаришлари I боб *لَقِيَ* феъллидаги (аниқ нисбат) товуш ўзгаришлари билан бир хил бўлгани сабабли, мазкур феълга ўхшаш тусланади. Масалан:

تَبَّى → تَبَّتْ

تَجَلَّى → تَجَلَّتْ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَبَّتْ	تَبَّتَا	تَبَّتُوا	تَجَلَّتْ	تَجَلَّتَا	تَجَلَّتُوا
	МН	تَبَّتَتْ	تَبَّتَيْتَا	تَبَّتِينَ	تَجَلَّتَتْ	تَجَلَّتَيْتَا	تَجَلَّتِينَ
II	МЗ	تَبَّتَيْتْ	تَبَّتَيْمَا	تَبَّتَيْمُ	تَجَلَّتَيْتْ	تَجَلَّتَيْمَا	تَجَلَّتَيْمُ
	МН	تَبَّتَيْتِ	تَبَّتَيْمَا	تَبَّتَيْنَ	تَجَلَّتَيْتِ	تَجَلَّتَيْمَا	تَجَلَّتَيْنَ
I	МЗ	تَبَّتَيْتُ		تَبَّتَيْنَا	تَجَلَّتَيْتُ		تَجَلَّتَيْنَا
	МН						

Амалий машғулот учун топшириқлар

294-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажхул нисбатда ўтган замонда тусланг:

تَلَقَّى – олмоқ; تَلَوَّى – бурилмоқ; تَوَفَّى – вафот этмоқ; تَقَّى – қусмоқ; تَكْوَى – иситма чиқармоқ; تَوَزَّعَ – хижолат чекмоқ; تَأَلَّفَ – иборат бўлмоқ; تَرَأَسَ – бошчилик қилмоқ; تَوَجَّهَ – юзланмоқ; تَمَتَّى – хоҳламоқ; تَأَمَّلَ – ўйланиб тикилиб турмоқ.

295-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

Масалан, تَوَلَّى (ولى), V боб, аниқ нисбат, ўтган замон, III шахс, кўплик, МН.

- 1) تَلَوْتُنَّ 2) تَوَرَّعَا 3) تَأَمَّلْنَا 4) تَمَنَّنَا 5) تُوفِينَ 6) تُوفُوا
7) تَمَنَّنَا 8) تَكُونَا 9) تُؤَلِّفْتُ 10) تَلَقُّوْا

296-ماشқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундаги феълларни тўла морфологик таҳлил қилинг:

- 1) تلقينا شيئا من العلم لنلا نبقى فراشين أم فلاحين. 2) قد توفي كراتشكوفسكي أحد المستعربين العظماء في منتصف قرننا الحالي. 3) توترت أعصابنا عندما رأينا لاعينا مغلوبين. 4) هذه المسألة ليست مشكلة كما تصورناها قبل ذلك. 5) تغير كل شيء في ذلك البيت بعدما توفي آباؤنا وأجدادنا. 6) من تولى الحكم في سمرقند بعد قتل أولوغبيك حفيد الأمير تيمور؟ 7) تألفت جدر الغرفة من صف من صور الثيران فوقها صف من صور الحيوانات المختلفة الأخرى. 8) ترأس الوفد الفلسطيني في مباحثات القمة رئيس حركة فلسطين ياسر عرفات. 9) بعدما تفرج فريد تلك البدلة طويلا توجه إلى البائع. 10) ما تورع أبنائي عن أن يجلسوا في غرفتهم. 11) في نهاية حفلة الزفاف تمنينا للعريس والعروس حياة سعيدة. 12) تأمل الرجل فوجد في نفسه ميلا إليه. 13) تلوى الترام على شارع الجيش في الجزء الشرقي من مدينة القاهرة. 14) تكوت المريضة في مرضها أسبوعا كاملا. 15) تقيأت زينب بلون عصير البرتقال. 16) لا نهاية لهذا الكلام أيها الرجل قد تأخر الوقت.

297-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ўзбекистон ҳукумати делегациясига президенти-миз ўзлари бошчилик қилдилар. 2. Талабалар мени кўргани келишди ва кетаётиб менга соғлиқ тилашди. 3. Бобларим ва бувиларим асримизнинг бошларида вафот этишган. 4. Буюк муҳаддисимиз Имом Бухорий дастлабки илми Бухоронинг ўзида олган. 5. Амир Темур давлати Улуғбек вафотидан кейин парчаланиб кетди ва Амир Темурнинг жуда кўп авлодлари ҳокимият тепаси-

га чиқдилар. 6. Бизнинг кечлик овқатимиз ковурилган гўшт, картошка, нон ва кўк чойдан иборат бўлди. 7. Мен бир оз ўйланиб турдим ва у аёлга нисбатан ўзимда мойиллик сездим. 8. Акамнинг тўнғич қизи икки ҳафта иситма чиқарди. 9. Эр-хотин ўртасидаги бу хунук муносабатни кўрдик ва натижада асабларимиз таранглашди. 10. Биз кечаси узок ўтирдик ва натижада биринчи дарсга кечикдик.

§ 87. V БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНИ

I. Иккиланган феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

مَدَّ → تَمَدَّدَ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَمَدَّدُ	يَتَمَدَّدَانِ	يَتَمَدَّدُونَ
	МН	تَتَمَدَّدُ	تَتَمَدَّدَانِ	يَتَمَدَّدُونَ
II	МЗ	تَتَمَدَّدُ	تَتَمَدَّدَانِ	تَتَمَدَّدُونَ
	МН	تَتَمَدَّدِينَ	تَتَمَدَّدَانِ	تَتَمَدَّدُونَ
I	МЗ МН	أَتَمَدَّدُ		تَتَمَدَّدُ

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

تَمَدَّدَ → تُمَدَّدُ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُتَمَدَّدُ	يُتَمَدَّدَانِ	يُتَمَدَّدُونَ
	МН	تُتَمَدَّدُ	تُتَمَدَّدَانِ	يُتَمَدَّدُونَ
II	МЗ	تُتَمَدَّدُ	تُتَمَدَّدَانِ	تُتَمَدَّدُونَ
	МН	تُتَمَدَّدِينَ	تُتَمَدَّدَانِ	تُتَمَدَّدُونَ
I	МЗ МН	أُتَمَدَّدُ		تُتَمَدَّدُ

II. Ҳамзали феълларда ҳамза имлосига алоқадор ўзгариш содир бўлади холос. Масалан:

تَأَذَّنَ → أَدِّنْ

سَأَلَ → سَأَلْ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَأَذَّنُ	يَتَأَذَّنَانِ	يَتَأَذَّنُونَ	يَسْأَلُ	يَسْأَلَانِ	يَسْأَلُونَ
	МН	تَتَأَذَّنُ	تَتَأَذَّنَانِ	يَتَأَذَّنُونَ	تَسْأَلُ	تَسْأَلَانِ	يَتَسَاءَلْنَ
II	МЗ	تَتَأَذَّنُ	تَتَأَذَّنَانِ	تَتَأَذَّنُونَ	تَسْأَلُ	تَسْأَلَانِ	تَسْأَلُونَ
	МН	تَتَأَذَّنِينَ	تَتَأَذَّنَانِ	تَتَأَذَّنُونَ	تَسْأَلِينَ	تَسْأَلَانِ	تَسْأَلْنَ
I	МЗ МН	أَتَأَذَّنُ		تَتَأَذَّنُونَ	أَسْأَلُ		تَسْأَلُ

تَحَيَّا → حَيَّا феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَحَيَّأُ	يَتَحَيَّانَ	يَتَحَيَّوْنَ
	МН	تَتَحَيَّأُ	تَتَحَيَّانَ	يَتَحَيَّانَ
II	МЗ	تَتَحَيَّأُ	تَتَحَيَّانَ	تَتَحَيَّوْنَ
	МН	تَتَحَيَّبِينَ	تَتَحَيَّانَ	تَتَحَيَّانَ
I	МЗ МН	أَتَحَيَّأُ		تَتَحَيَّأُ

Бу феълларнинг мажхул нисбатида ҳам ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

تَأَذَّنَ → تَوَذَّنَ феъли

تَسَأَلَ → تَسَّأَلَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُتَأَذَّنُ	يُتَأَذَّنَانِ	يُتَأَذَّنُونَ	يُتَسَأَلُ	يُتَسَأَلَانِ	يُتَسَأَلُونَ
	МН	تُتَأَذَّنُ	تُتَأَذَّنَانِ	يُتَأَذَّنُ	تُتَسَأَلُ	تُتَسَأَلَانِ	يُتَسَأَلْنَ
II	МЗ	تُتَأَذَّنُ	تُتَأَذَّنَانِ	تُتَأَذَّنُونَ	تُتَسَأَلُ	تُتَسَأَلَانِ	تُتَسَأَلُونَ
	МН	تُتَأَذَّنِينَ	تُتَأَذَّنَانِ	تُتَأَذَّنُ	تُتَسَأَلِينَ	تُتَسَأَلَانِ	تُتَسَأَلْنَ
I	МЗ МН	أُتَأَذَّنُ		تُتَأَذَّنُ	أُتَسَأَلُ		تُتَسَأَلُ

تَحَيَّيْنَا → تَحَيَّيْنَا феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُتَحَيَّيْنَا	يُتَحَيَّيْنَا	يُتَحَيَّوْنَا
	МН	تُتَحَيَّيْنَا	تُتَحَيَّيْنَا	يُتَحَيَّيْنَا
II	МЗ	تُتَحَيَّيْنَا	تُتَحَيَّيْنَا	تُتَحَيَّوْنَا
	МН	تُتَحَيَّبَيْنَا	تُتَحَيَّيْنَا	تُتَحَيَّيْنَا
I	МЗ МН	أُتَحَيَّيْنَا		تُتَحَيَّيْنَا

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

تَوَصَّلَ → تَتَوَصَّلُ феъли

تَيَسَّرَ → تَتَيَسَّرُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	تَتَوَصَّلُ	تَتَوَصَّلَانِ	تَتَوَصَّلُونَ	تَتَيَسَّرُ	تَتَيَسَّرَانِ	تَتَيَسَّرُونَ
	MH	تَتَوَصَّلُ	تَتَوَصَّلَانِ	تَتَوَصَّلْنَ	تَتَيَسَّرُ	تَتَيَسَّرَانِ	تَتَيَسَّرْنَ
II	M3	تَتَوَصَّلُ	تَتَوَصَّلَانِ	تَتَوَصَّلُونَ	تَتَيَسَّرُ	تَتَيَسَّرَانِ	تَتَيَسَّرُونَ
	MH	تَتَوَصَّلِينَ	تَتَوَصَّلَانِ	تَتَوَصَّلْنَ	تَتَيَسَّرِينَ	تَتَيَسَّرَانِ	تَتَيَسَّرْنَ
I	M3 MH	أَتَوَصَّلُ		تَتَوَصَّلُ	أَتَيَسَّرُ		تَتَيَسَّرُ

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

تَوَصَّلَ → تُوَصَّلُ

تَيَسَّرَ → تُتَيَسَّرُ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
II	M3	تُوَصَّلُ	تُوَصَّلَانِ	تُوَصَّلُونَ	تُتَيَسَّرُ	تُتَيَسَّرَانِ	تُتَيَسَّرُونَ
	MH	تُوَصَّلُ	تُوَصَّلَانِ	تُوَصَّلْنَ	تُتَيَسَّرُ	تُتَيَسَّرَانِ	تُتَيَسَّرْنَ
II	M3	تُوَصَّلُ	تُوَصَّلَانِ	تُوَصَّلُونَ	تُتَيَسَّرُ	تُتَيَسَّرَانِ	تُتَيَسَّرُونَ
	MH	تُتَوَصَّلِينَ	تُتَوَصَّلَانِ	تُتَوَصَّلْنَ	تُتَيَسَّرِينَ	تُتَيَسَّرَانِ	تُتَيَسَّرْنَ
I	M3 MH	أُتَوَصَّلُ		تُتَوَصَّلُ	أُتَيَسَّرُ		تُتَيَسَّرُ

2. Ажваф феълларнинг тусланишида ҳам солим феъллардан фарқ қиладиган ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

تَقُولُ → تَقَوْلُ феъли

تَرِيشُ → تَرِيشُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَقُولُ	تَقُولَانِ	تَقُولُونَ	تَرِيشُ	تَرِيشَانِ	تَرِيشُونَ
	МН	تَقَوْلُ	تَقَوْلَانِ	تَقَوْلُنْ	تَرِيشُ	تَرِيشَانِ	تَرِيشُنْ
II	МЗ	تَقَوْلُ	تَقَوْلَانِ	تَقَوْلُونَ	تَرِيشُ	تَرِيشَانِ	تَرِيشُونَ
	МН	تَقَوْلَيْنِ	تَقَوْلَانِ	تَقَوْلُنْ	تَرِيشَيْنِ	تَرِيشَانِ	تَرِيشُنْ
I	МЗ МН	أَقُولُ		نَقُولُ	أَتَرِيشُ		نَتَرِيشُ

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам умумий қоида асосида тусланади. Масалан:

تَقُولُ → تَقَوْلُ феъли

تَرِيشُ → تَرِيشُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَقُولُ	يَقُولَانِ	يَقُولُونَ	يَرِيشُ	يَرِيشَانِ	يَرِيشُونَ
	МН	يَقَوْلُ	يَقَوْلَانِ	يَقَوْلُنْ	يَرِيشُ	يَرِيشَانِ	يَرِيشُنْ
II	МЗ	يَقَوْلُ	يَقَوْلَانِ	يَقَوْلُونَ	يَرِيشُ	يَرِيشَانِ	يَرِيشُونَ
	МН	يَقَوْلَيْنِ	يَقَوْلَانِ	يَقَوْلُنْ	يَرِيشَيْنِ	يَرِيشَانِ	يَرِيشُنْ
I	МЗ МН	أَقُولُ		نَقُولُ	أَرِيشُ		نَرِيشُ

3. Ноқис феълларнинг охирида «-айу» товуш бирикмаси мавжуд. Шунинг учун бундай товуш бирикмасига

эга бўлган يَلْقَى феъли билан бир хил кўшимчага эга бўлади. Масалан:

يَتَّبِعِي → تَبَّتِي феъли

يَتَجَلَّى → تَجَلَّى феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَتَّبِعِي	يَتَّبِعَانِ	يَتَّبِعُونَ	يَتَجَلَّى	يَتَجَلِّيَانِ	يَتَجَلَّوْنَ
	MH	تَتَّبِعِي	تَتَّبِعَانِ	يَتَّبِعِينَ	تَتَجَلَّى	تَتَجَلِّيَانِ	يَتَجَلِّينَ
II	M3	تَتَّبِعِي	تَتَّبِعَانِ	تَتَّبِعُونَ	تَتَجَلَّى	تَتَجَلِّيَانِ	تَتَجَلَّوْنَ
	MH	تَتَّبِعِينَ	تَتَّبِعَانِ	تَتَّبِعِينَ	تَتَجَلِّينَ	تَتَجَلِّيَانِ	تَتَجَلِّينَ
I	M3 MH	أَتَّبِعِي		تَتَّبِعِي	أَتَجَلَّى		تَتَجَلَّى

Бу феълларнинг мажхул нисбатида фақат феъл олдидаги йа-, та-, на- кўшимчалари йу-, ту-, ну- га ўзгаради. Масалан:

يُتَّبِعِي → تَبَّتِي феъли

يُتَجَلَّى → تَجَلَّى феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُتَّبِعِي	يُتَّبِعَانِ	يُتَّبِعُونَ	يُتَجَلَّى	يُتَجَلِّيَانِ	يُتَجَلَّوْنَ
	MH	تُتَّبِعِي	تُتَّبِعَانِ	يُتَّبِعِينَ	تُتَجَلَّى	تُتَجَلِّيَانِ	يُتَجَلِّينَ
II	M3	تُتَّبِعِي	تُتَّبِعَانِ	تُتَّبِعُونَ	تُتَجَلَّى	تُتَجَلِّيَانِ	تُتَجَلَّوْنَ
	MH	تُتَّبِعِينَ	تُتَّبِعَانِ	تُتَّبِعِينَ	تُتَجَلِّينَ	تُتَجَلِّيَانِ	تُتَجَلِّينَ
I	M3 MH	أُتَّبِعِي		تُتَّبِعِي	أُتَجَلَّى		تُتَجَلَّى

Амалий машғулот үчүн топшириклар

298-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажхул нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

تَزَوَّجَ – уйланмоқ, турмушга чиқмоқ; تَوَلَّى – қўлга олмоқ; تَلَقَّى – олмоқ; تَمَشَى – сайр қилмоқ; تَحَقَّقَ – амалга ошмоқ; تَكُونُ – иборат бўлмоқ; تَمَنَّى – хоҳламоқ; تَأَلَّفَ – тузилмоқ; تَصَوَّرَ – тасаввур қилмоқ; تَوَجَّهَ – йўл олмоқ; تَوَلَّى – ғўжанак бўлмоқ; تَحَوَّلَ – бурилмоқ, тўпланмоқ; تَوَقَّفَ – тўхтамоқ.

299-машқ. Қуйидаги феълларнинг бобини, замонини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) تَمَشِينَ 2) تَتَزَوَّجِينَ 3) يَتَلَقُونَ 4) تَتَعَلَّمَن 5) يُكَيِّنُ 6) يَتَمَنِّيَن
7) يَتَوَقَّفُونَ 8) يُدَيِّنُ 9) دَتُوا 10) تَرُوْحَانِ 11) تُلْقِيْتُمَا 12) تَوَلِّيَن
13) تَلَوُّوْا 14) تَتَحَقَّقْنَ 15) تَتَمَشُونُ

300-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) في وقت الغداء يتوقف العمل في كل مكان. 2) بدأت الدبابات تتحول وسط حقول الألغام. 3) ليست هذه المشكلة معقدة كما كنت أتصورها. 4) بعد زيارة أساتذتنا سنتوجه إلى بحيرة "راحت". 5) كان الأتراك العثمانيون يتولون الحكم في معظم البلدان العربية في القرون الوسطى. 6) تتألف أسرة أحد من أصدقائي من جده وجدته ووالديه. 7) يتكون عفشي من الحقيبتين الصغيرتين. 8) كل يوم بعد تناول العشاء يتمشى الناس رجالا ونساء على شاطئ البحيرة. 9) قد حضرت أنا إلى بلدكم في سفينة وأتمنى أن أعود إلى بلدي في سفينة أخرى. 10) تزوج ابني الكبير في هذه السنة أما بنتي

فتزوج في السنة المقبلة إن شاء الله. (11) حسب عادتنا صاحب البيت يتولى بنفسه تقسيم الطعام وتوزيعه على الضيوف. (12) تتلوى الحية في الشتاء تحت الأرض. (13) كثير من الشبان الأجانب يتلقون العلوم في طشقند عاصمة أوزبكستان. (14) لا أتصور أن يفوز الفريق الإيراني على فريقنا "نوبهار" (الربيع الباكر). (15) كل ما صنعوه من علاج كان يزيد من الألم ولا يتحقق منه الشفاء.

301-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Боғимиздаги ўриклар; Ўзбекистоннинг янги тарихи; фарзандларни тарбия қилиш; халқаро хотин-қизлар байрами; маданият саройи; бозор иқтисодиёти; тафтиш ҳайъати; кишлоқ хўжалигини ривожлантириш; шифохона ҳамширалари; кофе дарахти; ўша вақтда: «Кунлар» қиссаси; арабшуносликнинг илмий мактаби; ташқи ишлар вазирлиги; Саудия Арабистони; сиёсий вазият; қовурилган балиқ; шляпа кийган ва салла ўраган одамлар; юрак хасталиклари шифохонаси; актёрлик санъати; ўтган асрнинг ўрталари; Миср ҳукумати; асримизнинг бошларида.

302-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Онажон, сиз менинг бахтсиз бўлишимни хоҳламайсиз. 2. Араб мамлакатларида опера театрининг бўлишини биз тасаввур қилмаймиз. 3. Зайнабнинг барча орзулари бу йилдан амалга оша бошлади. 4. Ҳукумат делегацияси самолётдан тушганидан кейин шаҳар маркази томон йўл олади. 5. Машиналар колоннаси асосий йўлга бурила бошлади. 6. Ўша машҳур ёзувчининг пьесаси бир неча қисмдан иборат бўлади. 7. Ёзги таътилда тала-

ба кизлар саёҳатга чикмайдилар, балки кечкурунлари очик ҳавода сайр қиладилар. 8. Йиллар ўтиши билан одамларнинг одати ўзгаради. 9. Келинчак отасига юзланди ва унга таъзим қилди. 10. Гуруҳимиз толибалари хотин-қизлар байрамида жуда кўп совғалар оладилар. 11. Дехқонларнинг нонуштаси нон, қанд ва кўк чойдан иборат бўлади. 12. Ярим тунда шаҳардаги барча транспорт воситалари тўхтади. 13. Синглим, нима учун ёлғиз ўйланиб турибсан? 14. Нима учун ташқарида кечкурунлари сайр қилмайсиз, дугонам? 15. Биз сизларга (мн.) келгусидаги ишларингизга муваффақиятлар тилаймиз.

§ 88. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

Солим феъллар V бобининг шарт майли I ва II боб феъллари шарт майли билан бир хил кўшимчага эгадир:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَفَعَّلُ	يَتَفَعَّلَا	يَتَفَعَّلُوا
	МН	تَتَفَعَّلُ	تَتَفَعَّلَا	يَتَفَعَّلْنَ
II	МЗ	تَتَفَعَّلُ	تَتَفَعَّلَا	تَتَفَعَّلُوا
	МН	تَتَفَعَّلِي	تَتَفَعَّلَا	تَتَفَعَّلْنَ
I	МЗ МН	أَتَفَعَّلُ		تَتَفَعَّلُ

Масалан: تَكَلَّمَ → يَتَكَلَّمُ гаплашмоқ феъли куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَكَلَّمُ	يَتَكَلَّمَا	يَتَكَلَّمُوا
	МН	تَتَكَلَّمُ	تَتَكَلَّمَا	يَتَكَلَّمْنَ
II	МЗ	تَتَكَلَّمُ	تَتَكَلَّمَا	تَتَكَلَّمُوا
	МН	تَتَكَلَّمِي	تَتَكَلَّمَا	تَتَكَلَّمْنَ
I	МЗ МН	أَتَكَلَّمُ		تَتَكَلَّمُ

Нотўғри феъллар шарт майлида куйидагича тусланади:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

مَدَّ → تَمَدَّدَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَمَدَّدُ	يَتَمَدَّدَا	يَتَمَدَّدُوا
	МН	تَتَمَدَّدُ	تَتَمَدَّدَا	يَتَمَدَّدْنَ
II	МЗ	تَتَمَدَّدُ	تَتَمَدَّدَا	تَتَمَدَّدُوا
	МН	تَتَمَدَّدِي	تَتَمَدَّدَا	تَتَمَدَّدْنَ
I	МЗ МН	أَتَمَدَّدُ		تَتَمَدَّدُ

II. Ҳамзали феъллар шарт майлида ҳам фақат имлога боғлиқ ўзгаришлар бор. Масалан:

تَأْذَنَ → أَدْنُ

تَسْأَلُ → سَأَلَ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَأَذَنُ	يَتَأَذَنَانِ	يَتَأَذَنُوا	يَتَسَأَلُ	يَتَسَأَلَانِ	يَتَسَأَلُوا
	МН	تَتَأَذَنُ	تَتَأَذَنَانِ	يَتَأَذَنُونَ	تَتَسَأَلُ	تَتَسَأَلَانِ	يَتَسَأَلُونَ
II	МЗ	تَتَأَذَنُ	تَتَأَذَنَانِ	تَتَأَذَنُوا	تَتَسَأَلُ	تَتَسَأَلَانِ	تَتَسَأَلُوا
	МН	تَتَأَذَنِي	تَتَأَذَنَانِ	تَتَأَذَنُونَ	تَتَسَأَلِي	تَتَسَأَلَانِ	تَتَسَأَلُونَ
I	МЗ МН	أَتَأَذَنُ		نَتَأَذَنُ	أَتَسَأَلُ		نَتَسَأَلُ

تَخَبَّأَ → خَبَا феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَخَبَّأُ	يَتَخَبَّأَانِ	يَتَخَبَّأُوا
	МН	تَتَخَبَّأُ	تَتَخَبَّأَانِ	يَتَخَبَّأُونَ
II	МЗ	تَتَخَبَّأُ	تَتَخَبَّأَانِ	تَتَخَبَّأُوا
	МН	تَتَخَبَّأِي	تَتَخَبَّأَانِ	تَتَخَبَّأُونَ
I	МЗ МН	أَتَخَبَّأُ		نَتَخَبَّأُ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг шарт майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَصَّلَ → وَصَلَ феъли

تَيَسَّرَ → يَسَّرَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَتَوَصَّلُ	يَتَوَصَّلَا	يَتَوَصَّلُوا	يَتَيَسَّرُ	يَتَيَسَّرَا	يَتَيَسَّرُوا
	MH	تَتَوَصَّلُ	تَتَوَصَّلَا	يَتَوَصَّلْنَ	تَتَيَسَّرُ	تَتَيَسَّرَا	يَتَيَسَّرْنَ
II	M3	تَتَوَصَّلُ	تَتَوَصَّلَا	تَتَوَصَّلُوا	تَتَيَسَّرُ	تَتَيَسَّرَا	تَتَيَسَّرُوا
	MH	تَتَوَصَّلِي	تَتَوَصَّلَا	تَتَوَصَّلْنَ	تَتَيَسَّرِي	تَتَيَسَّرَا	تَتَيَسَّرْنَ
I	M3 MH	أَتَوَصَّلُ		نَتَوَصَّلُ	أَتَيَسَّرُ		نَتَيَسَّرُ

2. Ажваф феълларнинг шарт майли ҳам солим феълларники каби шаклга эга. Масалан:

تَقَوْلَ → قَالَ феъли

تَرَيَّشَ → رَأَى феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَقُولُ	يَقُولَا	يَقُولُوا	يَرَيَّشُ	يَرَيَّشَا	يَرَيَّشُوا
	MH	تَقُولُ	تَقُولَا	يَقُولْنَ	تَرَيَّشُ	تَرَيَّشَا	يَرَيَّشْنَ
II	M3	تَقُولُ	تَقُولَا	تَقُولُوا	تَرَيَّشُ	تَرَيَّشَا	تَرَيَّشُوا
	MH	تَقُولِي	تَقُولَا	تَقُولْنَ	تَرَيَّشِي	تَرَيَّشَا	تَرَيَّشْنَ
I	M3 MH	أَقُولُ		نَقُولُ	أَرَيَّشُ		نَرَيَّشُ

3. Ноқис феълларнинг шарт майлида охиридаги чўзик унлилар қисқага ўзгаради. Бошқача айтганда, لَقِيَ – يَلْقَى феъллининг шарт майли қандай тугаса, бу феъллар ҳам шундай қўшимча билан тугайди. Масалан:

بنى → تبنى феъли

جلا → تجلى феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَتَّبِنُ	يَتَّبِنَا	يَتَّبِنُوا	يَتَّجَلُّ	يَتَّجَلِّيَا	يَتَّجَلُّوْا
	MH	تَتَّبِنُ	تَتَّبِنَا	يَتَّبِنِينَ	تَتَّجَلُّ	تَتَّجَلِّيَا	يَتَّجَلِّينَ
II	M3	تَتَّبِنُ	تَتَّبِنَا	تَتَّبِنُوا	تَتَّجَلُّ	تَتَّجَلِّيَا	تَتَّجَلُّوْا
	MH	تَتَّبِنِي	تَتَّبِنَا	تَتَّبِنِينَ	تَتَّجَلِّي	تَتَّجَلِّيَا	تَتَّجَلِّينَ
I	M3 MH	أَتَّبِنُ		تَتَّبِنُ	أَتَّجَلُّ		تَتَّجَلُّ

Амалий машғулот учун топшириқлар

303-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

تَجَمَّدَ – қотмоқ, музламоқ; تَقَيَّأَ – қусмоқ; تَحَدَّثَ – гапириб бермоқ; تَرَأَسَ – бошчилик қилмоқ; تَدْرَبَ – машқ қилмоқ; تَكْوَى – иситма чиқармоқ; تَوَجَّهَ – юзланмоқ; تَمَنَّى – хоҳламоқ; تَلَوَّى – бурилмоқ; تَكْوَنَ – тузилмоқ.

304-машқ. Қуйида қавс ичида берилган феълларни керакли шахс-сонда қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) إِنْ (تَنَقَّلَ) مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ آخَرَ فَتَرَوْا كَثِيرًا مِنَ الْعَجَائِبِ. 2) لَمْ يَلْمِ (تَلَقَّى) شَيْئًا مِنَ الْعِلْمِ عِنْدَمَا كُنْتُمْ صَغِيرَاتٍ؟ 3) إِنْ (تَلَقَّيْتُمْ) حَوْلَكُمْ تَعَلَّمُوا النَّاسَ جِدًّا. 4) لَمْ

(توتر) أعصابي ولم أشعر بشيء من الإزعاج. 5) قل أسماء أولئك الحمق إن (تذكّر). 6) من (تصوّر) تلك الكارثة لا ينم مطمئنا. 7) متى (تنزّه) في حديقة مدينتنا تلقوا كثيرا من الضيوف الأجانب. 8) اشرب يا صديقي هذه القهوة ثم (توجّه) كلنا معك إلى بيت زميلنا الجديد. 9) متى (تغيّر) الزمن (تغيّر) عادات الناس معه. 10) من (تولّى) الحكم في مصر يكن مشهورا في كل العالم. 11) معظم هؤلاء الطلاب لم (تعلم) اللغة العربية في المدرسة الثانوية. 12) لنخرج من غرفة الدرس هذه ثم (تحدّث) قليلا معك. 13) من (تقدّم) إلى باب تلك الحجرة يلق لوحا كبيرا أمامه. 14) إن (تكرّم) حضرتك أن تجلسي معي أجد لهذا وقتا فارغا. 15) لم نأت إلى هذا البستان ولم (تمشّي) فيه أبدا.

305-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Агар сизлар (мз.) кўп машқ қилсангизлар, ўйинда голиб чиқасизлар. 2. Бизнинг бу дўстимиз ҳеч қачон ҳукумат делегациясига бошчилик қилмаган. 3. Шаҳримизда улкан спорт саройининг очилиши муносабати билан бўладиган тантанада иштирок этинглар (мз.), мазза қиласизлар. 4. Салома Ҳижозий Мисрдаги биринчи миллий труп-панинг бошлиғи эди. Бошқа актёрларни эса, мутлақо эсламаганмиз. 5. Қачонки қизил, оқ, сарик атиргуллар очилса, мен сени (мн.) эслайман. 6. Аччиқ қалампирнинг кўплиги туфайли мен лукмани юта олмадим ва лукма олдинга мутлақо силжимади. 7. Кечқурун кечликдан кейин ким пиёда сайр қилса, кечаси тинч ухлайди. 8. Агар оилангиз (мз.) кўп кишилардан иборат бўлса, уй ишларида чарчамайсиз. 9. Агар сизлар (мз.) бизларга соғлиқ тиласангизлар, биз ҳам сизларга соғлиқ тилаймиз.

§ 89. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг буйруқ майли II шахсда қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

تَفَعَّلُ → تَفَعَّلَ → تَفَعَّلُوا .

Масалан: تَكَلَّمَ – гаплашмоқ → تَكَلَّمَ – гаплаш (мз).

Буйруқ майли шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَفَعَّلَ	تَفَعَّلَا	تَفَعَّلُوا
МН	تَفَعَّلِي	تَفَعَّلَا	تَفَعَّلْنِ

Масалан: تَعَلَّمُوا – ўрганинглр (мз), تَعَلَّمِي – ўрган (мн)
ва ҳ.з.

Нотўғри феъллардан буйруқ майли қуйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

تَمَدَّدَ → تَمَدَّدَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَمَدَّدَ	تَمَدَّدَا	تَمَدَّدُوا
МН	تَمَدَّدِي	تَمَدَّدَا	تَمَدَّدْنِ

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أَذِنَ → تَأَذَّنَ феъли

سَأَلَ → تَسَاءَلَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَأَذَّنَ	تَأَذَّنَا	تَأَذَّنُوا	تَسَاءَلَ	تَسَاءَلَا	تَسَاءَلُوا
МН	تَأَذَّنِي	تَأَذَّنَا	تَأَذَّنَ	تَسَاءَلِي	تَسَاءَلَا	تَسَاءَلَنَ

خَبَأَ → تَخَبَّأَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَخَبَّأَ	تَخَبَّأَا	تَخَبَّأُوا
МН	تَخَبَّأَنِي	تَخَبَّأَا	تَخَبَّأَنَ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَصَلَ → تَوَصَّلَ феъли

يَسَرَ → تَيَسَّرَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَوَصَّلَ	تَوَصَّلَا	تَوَصَّلُوا	تَيَسَّرَ	تَيَسَّرَا	تَيَسَّرُوا
МН	تَوَصَّلِي	تَوَصَّلَا	تَوَصَّلَنَ	تَيَسَّرِي	تَيَسَّرَا	تَيَسَّرَنَ

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

قَالَ → تَقَوَّلَ феъли

رَأَى → تَرَيَّسَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَقَوَّلَ	تَقَوَّلَا	تَقَوَّلُوا	تَرَيَّسَ	تَرَيَّسَا	تَرَيَّسُوا
МН	تَقَوَّلِي	تَقَوَّلَا	تَقَوَّلَنَ	تَرَيَّسِي	تَرَيَّسَا	تَرَيَّسَنَ

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майли учинчи ўзак ундошнинг тушиб қолиши билан ҳосил бўлади. Масалан:

بنى → تبنى феъли

جلا → تجلى феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	تَبَّنُ	تَبَّيَا	تَبَّوْا	تَجَلُّ	تَجَلَّيَا	تَجَلَّوْا
МН	تَبْنِيْ	تَبْنِيَا	تَبْنِيْنَ	تَجَلِّيْ	تَجَلِّيَا	تَجَلِّيْنَ

Амалий машғулот учун топшириқлар

306-машқ. Қуйидаги феълларни II шахсда буйруқ майлида тусланг:

تَذَكَّرَ – эсламок; تَمَنَّى – хоҳламок; تَعَلَّمَ – таълим олмок;
تَكْوَى – иситма чиқармок; تَدْرَبَ – машқ қилмок; تَوَجَّهَ –
юзланмок; تَنَقَّلَ – кўчиб юрмок; تَوَزَّعَ – хижолат чекмок;
تَلَقَّى – олмок; تَمَشَّى – сайр қилмок; تَلَوَّى – бурилмок; تَوَقَّفَ –
тўхтамок.

307-машқ. Қуйидаги буйруқ майли феъллари иштирокида гап тузинг:

1) لَتَمَشَّ 2) لَتَزْوَجَا 3) تَلْقَيْنِ 4) تَوَجَّهِي 5) تَصَوَّرُوا 6) لِيَتَذَقَّنَ
7) تَنَقَّلْنَ 8) تَدْرَبِي 9) لِيَتَمَتَّعُوا 10) تَمَنَّ

308-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) ليتخلص ذلك الضمير وهذه العين وتلك الأذن من طوفان الإثم. 2) ليتجمع
صدقنا كل يوم رويدا رويدا في مخزن قلوبنا. 3) تقدم يا تلميذي واذهب وجئ من الغرفة

بتلك الزجاجة. 4) تأملي يا بنتي وانظري كيف يعيش الناس في هذا العالم. 5) لتوجه إلى عميد كليتنا ولنقل بعض ما جرى في الكلية. 6) فليتحقق كل ما تتمنين. 7) تصورن يا ممثلات مسرحنا هل يمكننا أن نعيش بدون مسرح؟ 8) انظروا السحر المطلق في علاج الطبيب وتأملوا قدرته في العلاج. 9) يا بني آدم حطموا قيودكم وتحرروا منها. 10) هذه هي الأريكة تفضل اجلس يا صديقي العزيز. 11) تحدث من فضلك عن نتائج التطور الاقتصادي في بلدك. 12) تكرمي من فضلك بمرافقتي لحظة واحدة. 13) ليتعلم كل منهم اللغة الإنجليزية خلال هذه السنة الدراسية. 14) تدرّب يا رياضي إذا أردت أن تفوز في المباراة المقبلة. 15) ليتوجهن هؤلاء الطالبات إلى بيوتهن قبل أن يراهن أحد.

309-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Инглиз тилини икки йил ўргандик, энди бу тилда ўзаро гаплашайлик. 2. Ҳиндистондан келган талаба қизлар Ҳиндистон ҳақида бизга гапириб беришсин. 3. «Роҳат» кўлига борайлик ва у ернинг тоза ҳавосидан баҳраманд бўлайлик. 4. Ўйлаб қаранглар, ўғилларим, нима учун араб тилини ўргандингизлар? 5. Спортчилар, келгуси мусобақада ғолиб келиш учун тинмай машқ қилинглр. 6. Нариги ҳовлида бўлиб ўтган нарсаларни эшитманглр (мз.) ҳам, асабларингиз таранглашмасин ҳам. 7. Самарқанд ва Бухорога қилган сафаримиз ҳақида талабаларга гапириб берайлик. 8. Барча орзуларимиз амалга ошсин. 9. Завод ишчиларига айтинглр (мз.), улар йўлнинг ўртасида тўхташмасин. 10. Россия ҳукумат делегацияси аъзолари кечки овқатдан сўнг Навоий номли опера театри томон боришсин. 11. Сизлар бир жойда яшанглр (мз.) ва у шаҳардан бу шаҳарга, бу шаҳардан у шаҳарга кўчиб юрманглр. 12. Шаҳримизда турли-туман гуллар очилаверсин ва биз уларнинг атрофида пиёда қайр қилавераёлик. 13. Чақалокқа эски сут-

ни ичирманг (мн.), у қайт қилиб юбормасин. 14. Фарзандларимизга яхши хулқ-одоб, узок умр, сиҳат-саломатлик тилайлик. 15. Холамнинг ўғлига айтинг, ойижон, унинг янги оқ машинаси жойидан жилмасин.

§ 90. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

V боб солим феълларининг истак майли қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَفَعَّلُ	يَتَفَعَّلَا	يَتَفَعَّلُوا
	МН	تَتَفَعَّلُ	تَتَفَعَّلَا	يَتَفَعَّلْنَ
II	МЗ	تَتَفَعَّلُ	تَتَفَعَّلَا	تَتَفَعَّلُوا
	МН	تَتَفَعَّلِي	تَتَفَعَّلَا	تَتَفَعَّلْنَ
I	МЗ МН	أَتَفَعَّلُ		نَتَفَعَّلُ

Масалан:

كَلِمَ → تَكَلَّمَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَكَلَّمُ	يَتَكَلَّمَا	يَتَكَلَّمُوا
	МН	تَتَكَلَّمُ	تَتَكَلَّمَا	يَتَكَلَّمْنَ
II	МЗ	تَتَكَلَّمُ	تَتَكَلَّمَا	تَتَكَلَّمُوا
	МН	تَتَكَلَّمِي	تَتَكَلَّمَا	تَتَكَلَّمْنَ
I	МЗ МН	أَتَكَلَّمُ		نَتَكَلَّمُ

Нотўғри феълларнинг истак майли куйидагича ясалади:

I. Иккиланган феълларнинг истак майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

مَدَّ - مَدَّدَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَمَدُّدًا	يَتَمَدَّدَا	يَتَمَدَّدُوا
	MH	تَمَدَّدًا	تَتَمَدَّدَا	يَتَمَدَّدُونَ
II	M3	تَمَدَّدًا	تَتَمَدَّدَا	تَتَمَدَّدُوا
	MH	تَمَدَّدِي	تَتَمَدَّدَا	تَتَمَدَّدُونَ
I	M3 MH	أَمَدَّدًا		نَتَمَدَّدُ

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَأَذَّنَ → أَذِنَ - феъли

سَأَلَ → سَأَلَ - феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَتَأَذَّنُ	يَتَأَذَّنَا	يَتَأَذَّنُوا	يَسْأَلُ	يَسْأَلَا	يَسْأَلُوا
	MH	تَتَأَذَّنُ	تَتَأَذَّنَا	يَتَأَذَّنُ	تَسْأَلُ	تَسْأَلَا	يَسْأَلْنَ
II	M3	تَتَأَذَّنُ	تَتَأَذَّنَا	تَتَأَذَّنُوا	تَسْأَلُ	تَسْأَلَا	تَسْأَلُوا
	MH	تَتَأَذَّنِي	تَتَأَذَّنَا	تَتَأَذَّنُ	تَسْأَلِي	تَسْأَلَا	تَسْأَلْنَ
I	M3 MH	أَتَأَذَّنُ		تَتَأَذَّنُ	أَسْأَلُ		نَسْأَلُ

نَحَبًا → حَبًا феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَنْحَبُّ	يَنْحَبَّا	يَنْحَبُّوْا
	МН	تَنْحَبُّ	تَنْحَبَّا	يَنْحَبُّاَن
II	МЗ	تَنْحَبُّ	تَنْحَبَّا	تَنْحَبُّوْا
	МН	تَنْحَبُّبِي	تَنْحَبَّا	تَنْحَبُّاَن
I	МЗ	أَنْحَبُّ		نَنْحَبُّ
	МН			

III. Заиф феълларнинг истак майли қуйидагича ҳосил бўлади:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феълларниқидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَصَّلَ → وَصَلَ феъли

تَيَسَّرَ → يَسَرَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يَتَوَصَّلُ	يَتَوَصَّلَا	يَتَوَصَّلُوْا	يَتَيَسَّرُ	يَتَيَسَّرَا	يَتَيَسَّرُوْا
	МН	تَتَوَصَّلُ	تَتَوَصَّلَا	يَتَوَصَّلُنْ	تَتَيَسَّرُ	تَتَيَسَّرَا	يَتَيَسَّرُنْ
II	МЗ	تَتَوَصَّلُ	تَتَوَصَّلَا	تَتَوَصَّلُوْا	تَتَيَسَّرُ	تَتَيَسَّرَا	تَتَيَسَّرُوْا
	МН	تَتَوَصَّلِي	تَتَوَصَّلَا	تَتَوَصَّلُنْ	تَتَيَسَّرِي	تَتَيَسَّرَا	تَتَيَسَّرُنْ
I	МЗ	أَتَوَصَّلُ		نَتَوَصَّلُ	أَتَيَسَّرُ		نَتَيَسَّرُ
	МН						

2. Ажваф феълларнинг истак майли ҳам солим феълларниқидан фарқ қилмайди. Масалан:

فَال → تَقُولَ – феъли

رَأَى → تَرَى – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَقُولَ	تَقُولَا	تَقُولُوا	تَرَى	تَرِيشَا	تَرِيشُوا
	МН	تَقُولَ	تَقُولَا	تَقُولُنَّ	تَرِيشَ	تَرِيشَا	تَرِيشُنَّ
II	МЗ	تَقُولَ	تَقُولَا	تَقُولُوا	تَرِيشَ	تَرِيشَا	تَرِيشُوا
	МН	تَقُولِي	تَقُولَا	تَقُولُنَّ	تَرِيشِي	تَرِيشَا	تَرِيشُنَّ
I	МЗ МН	أَقُولَ		نَقُولَ	أَتَرِيشَ		نَتَرِيشَ

3. Ноқис феълларнинг истак майли айрим шахсларда ҳозирги-келаси замон шакли билан бир хилдир. Масалан:

بَنَى → تَبْنِي – феъли

جَلَى → تَجْلِي – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	تَبْنِي	تَبْنِيَا	تَبْنُوا	تَجْلِي	تَجْلِيَا	تَجْلُوا
	МН	تَبْنِي	تَبْنِيَا	تَبْنِينَ	تَجْلِي	تَجْلِيَا	تَجْلِينَ
II	МЗ	تَبْنِي	تَبْنِيَا	تَبْنُوا	تَجْلِي	تَجْلِيَا	تَجْلُوا
	МН	تَبْنِي	تَبْنِيَا	تَبْنِينَ	تَجْلِي	تَجْلِيَا	تَجْلِينَ
I	МЗ МН	أَتَبْنِي		نَتَبْنِي	أَتَجْلِي		نَتَجْلِي

Амалий машғулот үчүн топшириқлар

310-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

تَكَلَّمَ – гапирмоқ; تَقَدَّمَ – яқинлашмоқ; تَذَكَّرَ – эсламоқ;
تَحَقَّقَ – рўёбга чиқмоқ; تَحَدَّثَ – гапириб бермоқ; تَنَسَّمَ –
анқимоқ, ҳиди келмоқ; تَدْرَبَ – машқ қилмоқ; تَلَفَّتْ –
атрофга қарамоқ; تَغَيَّرَ – ўзгармоқ; تَصَوَّرَ – тасаввур
қилмоқ; تَحَرَّرَ – озод бўлмоқ; تَنَزَّهَ – сайр қилмоқ.

311-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) يريد كل قوم وشعب أن يتحرر من القيود. 2) قررت الأم أن تتقدم إلى ابنها
وتسأل سؤاها القديم. 3) قالت لي عنه دون أن يتغير لون وجهها. 4) يجب علينا أن
نتحدث عن أعمالنا القادمة. 5) لكي يتحقق كل ما تنويه ينبغي لك أن تسمى إليه بجد.
6) هل بوسعك أن تنسم بعير الفل والياسمين؟ 7) ألا يجوز لكم أن تتكلموا بالعربية؟
8) يجب عليك أن تتلفتي حولك قبل أن تقربي من هناك. 9) علينا أن نتذكر آخر ما سمعناه
من أستاذنا المصري. 10) لا تستطيعين يا زينب أن تتصورى هذه المشكلة. 11) هل
يمكننا أن نتنزه في مثل هذا المساء الجميل؟! 12) أنا لن أتغير في الخلق ولا في الأدب
فسوف تروني دائما مثلما تروني الآن. 13) قررنا أن نتدرب ليلا وفمارا لكي نفوز في
كرة القدم ولكي نتحقق آمالنا الرئيسية. 14) توجهت طالبتا كليتنا إلى القاهرة لتتعلمنا
هناك اللغة العربية. 15) أودك أن تتحدثي معي قليلا. 16) عليك بتناول هذا الدواء كل
صباح لتحسن صحتك.

312-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Шаҳардан шаҳарга, юртдан юртга, кишлоқдан кишлоққа кўчиб юришни мутлако хоҳламайман. 2. Биз дунё гўзаллигидан баҳраманд бўлишимиз керак. 3. Мен фарзандларимга бахт тилашимдан илгари уларни яхши тарбиялашим лозим. 4. Университетни тугатганингиздан (мн.) сўнг қаерда ишламоқчисиз? 5. Бу мавзуда мен билан гаплашмай туриб, нега ўрнингиздан тураяпсиз (мн.)? 6. Кўчани кесиб ўтишингиздан (мн.) илгари атрофингизга карашингиз даркор. 7. Бир вақтнинг ўзида араб тилида ҳам, инглиз тилида ҳам, рус тилида ҳам гаплашиш кўлимиздан келади. 8. Кечкурунлари анҳор бўйлаб сайр қилишни жуда-жуда ёқтираман. 9. Сиз, Муқаддасхон, аёллар делегациясига бошчилик қилишингиз керак. 10. Сиз (мн.) ҳар доим баҳор бўлишини ва ҳар доим гуллар очилишини хоҳлайсизми? 11. Сизнинг (мз.) эски қора машинангиз олдимдан тўхтамай ўтиб кетди. 12. Бу йигитга турмушга чиқишингиздан илгари яхшилаб ўйлаб кўришингиз ва унинг кимлигини билишингиз керак. 13. Биз барчамиз ҳар доим олдинга қараб юришимиз керак.

§ 91. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

V боб солим феълларининг масдари **تَفَعَّلَ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

تَكَلَّمَ – гаплашмоқ → تَكَلَّمْتُ – гаплашиш,

تَخَرَّجَ – тугатмоқ (ўқ.юртини) → تَخَرَّجْتُ – тугатиш.

Нотўғри феълларнинг масдари:

I. Иккиланган феълларнинг масдари солим феълларники билан бир хил вазнда ҳосил бўлади. Масалан:

تَمَدَّدَ - чўзилмок → تَمَدَّدُ - чўзилиш,

تَحَرَّرَ - озод бўлмок → تَحَرَّرَ - озод бўлиш.

II. Ҳамзали феълларнинг масдари ҳам солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

تَأَذَّنَ - хабар бермок → تَأَذَّنَ - хабар бериш,

تَسَأَلَ - тиланмок → تَسْأَلُ - тиланиш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг масдари солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

تَوَصَّلَ - етиб олмок → تَوَصَّلَ - етиб олиш,

تَيَسَّرَ - муяссар бўлмок → تَيَسَّرَ - муяссар бўлиш.

2. Ажваф феълларнинг масдари ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَقَوَّلَ - миш-миш таркатмок → تَقَوَّلَ - миш-миш таркатиш, تَرَيْشَ - бойимок → تَرَيْشَ - бойиш.

3. Ноқис феълларнинг масдарида учинчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

تَبَّنَى - ўғил асраб олмок → تَبَّنَى (аник ҳолатда التَّبْنَى) - ўғил асраб олиш, تَجَلَّى - очилмок, фош бўлмок → تَجَلَّى (аник ҳолатда - التَّجَلَّى) - очилиш, фош бўлиш.

Амалий машғулот учун топшириқлар

313-машқ. Қуйидаги феъллардан масдар ҳосил қилинг ва уларнинг маъносини аниқланг:

تَعَلَّمَ - ўрганмок; تَحَرَّرَ - озод бўлмок; تَنْظَمَ - ташкил бўлмок; تَوَقَّفَ - тўхтамок; تَقَبَّلَ - қабул қилмок; تَمَنَّى -

хоҳламоқ; *تَوَجَّهَ* – йўналмоқ; *تَلَقَّى* – олмоқ; *تَصَوَّرَ* – тасаввур қилмоқ; *تَوَصَّلَ* – етиб олмоқ; *تَقَدَّمَ* – олдинга юрмоқ; *تَقَوَّلَ* – миш-миш тарқатмоқ; *تَفْتَحَ* – очилмоқ; *تَبَّنَى* – ўғил асраб олмоқ; *تَذَكَّرَ* – эсламоқ; *تَجَلَّى* – кўринмоқ; *تَحَقَّقَ* – рўёбга чиқмоқ; *تَأَذَّنَ* – хабар бермоқ; *تَمَدَّدَ* – чўзилмоқ; *تَكَلَّمَ* – гаплашмоқ; *تَيَسَّرَ* – осон бўлмоқ; *تَقَوَّى* – кучли бўлмоқ, куч йиғмоқ.

314-машқ. Қуйидаги масдарлардан V боб феъли ҳосил қилинг:

تَرِيَشُ – бойиш; *تَوْرَعُ* – хижолат чекиш; *تَخْبُوُ* – яшириниш; *تَرُوْسُ* – бошчилик қилиш; *تَسْوُلُ* – тиланиш; *تَزُوْجُ* – уйланиш; *تَجْمَلُ* – пардоз қилиш; *تَوَلُّ* – эгалик қилиш; *تَخْرُجُ* – тугатиш; *تَكُوْنُ* – иборат бўлиш; *تَأَلَّفُ* – ташкил топиш; *تَوَقَّفُ* – тўхташ; *تَلُوُ* – бурилиш; *تَنْقَلُ* – кўчиб юриш; *تَقْيُوُ* – қусиш; *تَحْرُكُ* – ҳаракат қилиш; *تَدْرُبُ* – машқ қилиш; *تَجْمُدُ* – қотиш, музлаш; *تَحَدُّثُ* – суҳбат қилиш; *تَنْزَةُ* – сайр қилиш; *تَمْتَعُ* – баҳраманд бўлиш.

314-машқ. Қуйидаги гаплардан масдарларни топинг, уларнинг нечанчи боб феълидан эканлигини аниқланг ва гапларни ўзбек тилига ўғиринг:

1) تنوع الموقع الجغرافي في البلدان يؤدي إلى تنوع درجة الحرارة فيها. (2) قرر بعض الطلاب العرب أن يزوروا متحف الفنون للتعرف على تاريخ الفنون في بلدنا. (3) يا أيها المشاة نفذوا تعليمات شرطي المرور المعين لتنظيم عبور المشاة. (4) لا تنزلوا من السيارة

أو الباص أثناء تحركها. 5) التنبؤ بالنتيجة في بدء المباراة صعب جدا. 6) جاءني رجل غريب فتقرب مني وتكلم دون تكلف. 7) أريد أن أعبر عن محبتي وتقديري له بكلمتي هذه. 8) جلسنا في قاعة الانتظار وتحدثنا معهم إلى أن يحين ميعاد تحرك القطار. 9) تصرفات صديقك غير صحيحة يا أحمد. اطلب منه تبريرا لهذه التصرفات الغريبة. 10) التطور الاقتصادي هو أساس التقدم الاجتماعي. 11) ورأى إبراهيم الدبابات قد ظهرت في الطريق وبدأت في التقدم. 12) كل ما رأيته من غم وهم هو نتيجة للتبجح والتوقع. 13) ذكرت الفتاة اسم المدينة دون تغير لون وجهها. 14) يا بُني أنت تفكر في الأمور سطحيا فتمعق في تأملك. 15) قصد الوزير بتعبه أن يقضي على حياة السفير.

316-машқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ижтимоий тараққиёт ҳар бир давлатнинг асосини ташкил этади. 2. Биз Навоий ижоди билан танишиш мақсадида адабиёт музейига бордик. 3. Машиналар колоннасининг жўнашига оз вақт колди. 4. Ўқув йилининг бошида унинг натижаси ҳақида башорат қилиш қийин. 5. Юзингизнинг (мн.) ранги ўзгаришидан мен кўрқа-япман. 6. Меҳмонлар шаҳар аҳолисининг ҳаёти билан танишганларидан сўнг пахтани қайта ишлаш заводига бордилар. 7. Маданият соҳасидаги ривожланишни мен Навоий номидаги театрда аниқ кўрдим. 8. Ҳар бир йигитнинг уйланиши ва ҳар бир қизнинг турмушга чиқиши ҳаётдаги энг бахтли ва унутилмас воқеадир. 9. Машиналарнинг бир жойда тўхтаб туриши йўл ҳаракатини қийинлаштиради. 10. Сизнинг (мн.) бу ғайри оддий қилиқларингиз барчамизнинг қўрғунимизни тўқди. 11. Университетни тугатишларидан олдин талабалар Давлат имтиҳони топширадилар. 12. Ҳар куни эрталаб жисмоний машқ қилиш билан киши куч йиғади. 13. Озод бўлиш ва эркин яшаш ҳар бир халқнинг асрий

орзусидир. 14. Бемор куч йиғиш учун бир ой ётиши керак. 15. Ҳар хил дарахтларнинг гуллаши боғларни безайди.

§ 92. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

Солим феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши **مُتَفَعِّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

تَكَلَّمَ – гаплашмоқ → مُتَكَلَّمٌ – гаплашувчи,

تَخْرُجُ – тугатмоқ → مُتَخَرِّجٌ – битирувчи.

Солим феълларнинг мажхул нисбат сифатдоши **مُتَفَعَّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан: تَكَلَّمَ – гаплашмоқ → مُتَكَلَّمٌ – гаплашилган (мавзу), تَخْرُجُ – тугатмоқ → مُتَخَرِّجٌ – битирилган (ўқув юрти).

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари:

I. Иккиланган феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феълларники каби-дир. Масалан:

تَمَدَّدَ – чўзилмоқ → مُتَمَدِّدٌ – чўзилувчи,

تَحَرَّرَ – озод бўлмоқ → مُتَحَرِّرٌ – озод бўлувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феъллар-никидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَمَدَّدَ – чўзилмоқ → مُتَمَدِّدٌ – чўзилган (жой),

تَحَرَّرَ – озод бўлмоқ → مُتَحَرِّرٌ – озод бўлинган.

II. Ҳамзали феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феъллардан фарқ қилмайди:

تَأَذَّنَ – хабар бермоқ → مُتَأَذَّنَ – хабар берувчи,
تَسَأَلَ – тиланмоқ → مُتَسَأَلَ – тиланчи,
تَخَبَّأَ – беркинмоқ → مُتَخَبَّأَ – беркинувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларники кабидир:

تَأَذَّنَ – хабар бермоқ → مُتَأَذَّنَ – хабар берилган,
تَسَأَلَ – тиланмоқ → مُتَسَأَلَ – тиланилган (нарса),
تَخَبَّأَ – беркинмоқ → مُتَخَبَّأَ – беркитилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феълларники кабидир. Масалан:

تَوَصَّلَ – етиб олмоқ → مُتَوَصَّلَ – етиб олувчи,
تَيَسَّرَ – муяссар бўлмоқ → مُتَيَسَّرَ – муяссар бўлган.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَصَّلَ – етиб олмоқ → مُتَوَصَّلَ – етиб олинган,
تَيَسَّرَ – муяссар бўлмоқ → مُتَيَسَّرَ – муяссар бўлинган.

2. Ажваф феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши умумий вазн асосида ҳосил бўлади:

تَقَوَّلَ – миш-миш тарқатмоқ → مُتَقَوَّلَ – миш-миш тарқатувчи, تَرَيْشَ – бойимоқ → مُتَرَيْشَ – боювчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам умумий вазн асосида ҳосил бўлади:

تَقَوْلٌ – миш-миш тарқатмоқ → مُتَقَوْلٌ – миш-миш қилинган, تَرِيْشٌ – бойимоқ → مُتَرِيْشَةٌ – бойилган.

3. Ноқис феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдошида масдари каби учинчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

تَبَى – ўғил асраб олмоқ → مُتَبِّنٌ (аниқ ҳолатда اَلْمُتَبِّنِيُّ) – ўғил асраб олувчи, تَجَلَّى – очилмоқ, фош бўлмоқ → مُتَجَلِّ (аниқ ҳолатда - اَلْمُتَجَلِّى) – очилувчи, фош бўлувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши учинчи ўзак ундоши ўрнига ўқилмайдиган алиф мақсурани кўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

تَبَى – ўғил асраб олмоқ → مُتَبِّنِي (аниқ ҳолатда اَلْمُتَبِّنِيُّ) – ўғил қилиб асраб олинган, تَجَلَّى – очилмоқ, фош бўлмоқ → مُتَجَلِّى (аниқ ҳолатда - اَلْمُتَجَلِّى) – очилган, фош этилган.

Эслатма. V боб феъли кўпинча ўзлик-мажхул маъноларда бўлганлиги сабабли, унинг мажхул нисбат сифатдоши амалда ишлатилмайди.

317-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг:

تَأْمَلٌ – тикилиб турмоқ; تَقَيَّأَ – қусмоқ; تَحَدَّثَ – гапириб бермоқ; تَمَنَّى – хоҳламоқ; تَقَوَّى – куч йиғмоқ; تَلَقَّى – олмоқ; تَقَدَّمَ – олдинга юрмоқ; تَزَوَّجَ – уйланмоқ; تَقَرَّبَ – яқинлашмоқ; تَعَرَّفَ – танишмоқ; تَبَّجَحَ – мақтанмоқ; تَصَرَّفَ –

ўзича иш тутмоқ; تَوَّعَ – ҳар хил бўлмоқ; كَوْلَى – қўлга киритмоқ; تَعَمَّقَ – чуқурлашмоқ; تَخَبَّأَ – яширинмоқ.

318-машқ. Қуйидаги сифатдошларни сонда ва жинсда турланг:

Масалан, مُتَخَبِّئٌ

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
МЗ.	مُتَخَبِّئٌ	مُتَخَبِّئَانِ	مُتَخَبِّئُونَ
МН.	مُتَخَبِّئَةٌ	مُتَخَبِّئَاتَانِ	مُتَخَبِّئَاتٌ

1) الْمُتَمَنِّيُّ (2) الْمُتَوَّعُ (3) مُتَلَقٌ (4) مُتَصَرِّفٌ (5) الْمُتَزَوِّجُ (6) مُتَقَدِّمٌ

319-машқ. Қуйидаги сифатдошларни келишикларда турланг:

Масалан: مُتَمَنَّ

ҳолат	бош кел.	қаратқич кел.	тушум кел.
аниқ ҳ.	الْمُتَمَنِّي	الْمُتَمَنِّي	الْمُتَمَنِّي
ноаниқ ҳ.	مُتَمَنَّ	مُتَمَنَّ	مُتَمَنِّيَا

1) مُتَلَقُونَ (2) مُتَصَرِّفَانِ (3) مُتَوَلِّيَانِ (4) مُتَقَوِّيَاتٌ (5) مُتَمَنُّونَ

320-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг, сифат-дошларнинг қандай гап бўлаги зканлигини аниқланг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

1) بدأت الدبابات المتبقية ترجع إلى الوراثة. (2) رأينا في غرفة المراقبة رجلين متيقظين
والشخصين أمام لوحة أجهزة المراقبة. (3) أول من مثل في الرواية العربية الأولى كان مارون
الشماس من أهل بيروت المتوفى في منتصف القرن الماضي. (4) نود جميعنا أن نرى دائما منظر

الحقول المتعددة الألوان. 5) قال أحد من الضيوف متأسفاً "مع الأسف الشديد جنت متأخراً إلى بلدكم الجميل". 6) نظر صديقي إلى الأمام فرأى القطار قادماً متمهلاً وكانت نوافذ عربات القطار مملوءة بالرؤوس المتطلعة. 7) أوزبكستان جمهورية مشهورة بثرواتها المعدنية المتنوعة. 8) البحر الأبيض المتوسط أحد من البحار الغنية بالثروات النباتية والحيوانية. 9) جاء المتفرجون إلى الملعب وجلسوا على مقاعدهم فبدأت المباراة. 10) الإسكندرية مدينة كبيرة جميلة واقعة على شاطئ البحر الأبيض المتوسط. 11) سمعت في الطريق حديثاً باللغة العربية فتوجهت نحو المتحدث. 12) المتكلمون باللغة العربية قليلون في بلدنا. 13) علة العاشق تتميز عن سائر العلل. 14) كان في العصر القديم يقال وكان له ببغاء حسن الصوت أخضر اللون متكلم. 15) لا تكن يا ولدي متبجحاً ولا متوحلاً.

321-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Зал тамошабинлар билан тўла эди. 2. Миср Араб Республикаси шимол томондан Ўрта Ер денгизи билан чегараланади. 3. Турли рангдаги кийим-кечакларни аёллар ёқтирадилар. 4. Ярим кечада кўчада уйғоқ одамларни учратдик. 5. Асримизнинг ўрталарида вафот этган Тоҳо Хусайн Мисрнинг машҳур ёзувчиларидан бири эди. 6. Фарғона водийси турли хил фойдали қазилмаларга бойдир. 7. Томошабинлар бу машҳур ўзбек бастакори шарафига қарсақлар чалдилар. 8. Араб бўлими талабалари ўзларининг чиройли хулқи, одоби билан ажралиб туриптилар. 9. Араб тили грамматикасининг қолган қоидаларини келгуси ҳафтада ўрганамиз. 10. Университетимиз ректори илғор талабаларни ютуқлар билан табриклади, қоққ талабаларга эса, куч-қувват ва муваффақият тилади. 11. Араб тилини ўрганишда бу толиба илгарилаб кетди. 12. Ўрта мактабни тугатганим-

дан кейин Тошкент Давлат университетига ўқишга кирдим. 13. Гуруҳимиздаги кўпгина толиб ва толибалар уйланган ва турмушга чиққанлардир. 14. Қизчам менга мутаассифона деди: «Афсуски, мен бу ишни бажара олмайман». 15. Ҳозир ярим кечада нима учун уйғоқсизлар (мн.)?

ЎН ТЎРТИНЧИ МАТН

الرياضة البدنية في أوزبكستان

تبذل حكومة جمهورية أوزبكستان عناية كبيرة لتطوير الرياضة البدنية في الجمهورية. للرياضة البدنية أهمية عظيمة في تربية الإنسان المتكامل من جميع الجوانب واستعداده للدفاع عن وطنه المحبوب المستقل. وتخصص الحكومة مبالغ ضخمة لتنمية مختلفة أنواع الرياضة في بلدنا ولبناء الملاعب والقاعات الرياضية في المدن والقرى ولتشجيع نشاط المؤسسات الرياضية فيها.

للرياضة البدنية في بلدنا طابع جماهيري واسع. فمعظم الأطفال والشباب في جمهوريتنا يلعبون واحدة على الأقل من الألعاب الرياضية المختلفة وبينها كرة القدم وكرة السلة والكرة الطائرة والملاكمة والتنس ورفع الأثقال والحد. وبين هذه الألعاب تتمتع كرة القدم بشعبية تمتعا واسعا.

في السنوات الأخيرة بدأت الحكومة ببذل الجهد الكبير لتطوير التنس في البلد. وقد بنيت ملاعب التنس في العاصمة طشقند وفي مراكز جميع المحافظات. وتقام سنويا مباريات التنس الدولية للحصول على جائزة رئيس جمهوريتنا.

في كل مدرسة أو جامعة أو مصنع في أوزبكستان ملعب رياضي أوقاعة للألعاب الرياضية وعدد المؤسسات والفرق الرياضية والأعضاء فيها كبير جدا في الجمهورية.

ونحن نعرف أسماء عدد كبير من الرياضيين الأبطال. هم ضربوا وحسنوا في المباريات الدولية والمقابلات الودية العديدة أرقاما قياسية عالمية في مختلف أنواع الرياضة ولن يقفوا عند نجاحهم هذه وسيضربون أرقاما قياسية جديدة في المستقبل إن شاء الله.

عاشت الرياضة في العالم وهي رمز الصداقة والتعايش السلمي بين الشعوب.

322-машқ. Ўн тўртинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

323-машқ. Ўн тўртинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб беринг:

- (1) لِمَ تبذل حكومة جمهورية أوزبكستان عناية كبيرة للرياضة البدنية؟
- (2) لِمَ تخصص الحكومة مبالغ ضخمة؟
- (3) أي نوع من الألعاب الرياضية يتمتع بشعبية في أوزبكستان؟
- (4) هل تعرف أسماء فرق كرة القدم في أوزبكستان؟
- (5) أين بنيت ملاعب التنس في أوزبكستان؟
- (6) أية مباراة تقام سنويا في بلدنا؟
- (7) أية قاعة رياضية مشهورة في أوزبكستان؟
- (8) هل تعرف أسماء الرياضيين الأبطال في أوزبكستان؟
- (9) من حصل على جائزة رئيس الجمهورية في مباريات التنس في هذه السنة؟

324-машқ. Ўн тўртинчи матндан феълларни ажра-тиб олинг, уларнинг бобини аниқланг ва тўла морфо-логик таҳлил қилинг.

325-машқ. Ўн тўртинчи матндан сифатдошларни топинг; уларнинг қайси боб феълдан ва қандай нисбат сифатдоши эканлигини аниқланг, гапдаги вазифасини тушунтиринг.

326-машқ. Ўн тўртинчи матнда мавжуд феъл-ларнинг барчасидан аниқ ва мажҳул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг, ҳар бир ҳосил қилинган сифат-дош иштирокида биттадан гап тузинг.

327-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

تناول العشاء؛ في الهواء الطلق؛ صوت غريب؛ قسم بالمراسلة؛ معظم الأعمار؛
مشاهدة كرة القدم؛ عناية كبيرة؛ الإنسان المتكامل من جميع الجوانب؛ الدفاع عن الوطن؛
مبالغ ضخمة؛ تشجيع نشاط المؤسسات الرياضية؛ على الأقل؛ رفع الأثقال؛ تطور التنس؛
جائزة رئيس الجمهورية؛ ملعب رياضي؛ فرق رياضية؛ الرياضيون الأبطال؛ ضرب رقما
قياسيا؛ لوحة أجهزة المراقبة؛ منتصف القرن الماضي؛ مع الأسف الشديد؛ الثروات المعدنية
المتنوعة؛ تاريخ الفنون في بلدنا؛ تعليمات شرطي المرور؛ عبور المشاة؛ قاعة الانتظار؛ موعد
تحرك القطار؛ التطور الاقتصادي؛ الأعمال القادمة؛ عبر الفل والياسمين؛ المساء الجميل؛ بيت
زميلنا.

ЎН БЕШИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

IV ~ الثَّفَانِي كۆрсатмоқ; *ан.от*

жонбозлик кўрсатмоқ

IV أَبْصَرَ кўрмоқ

IV أَبْلَغ етказмоқ (*хабарни*)

إِبْنُ عَمِّ амакивачча

أَبُو بَكْرٍ عِزَّتُ Abu Bakr Izzat
(*an.от*)

IV أَمَّاح имкон бермоқ

IV أَتَعَب чарчатмоқ

اتِّفَاقِيَّة шартнома

IV أَتَقَنَّ яхши билмоқ

IV أَتَم тугатмоқ

IV أَتَى бермоқ

IV أَثَار қўзғамоқ

IV أَثْمَرَ самара (*ҳосил*)
бермоқ

IV أَجَاب жавоб бермоқ

IV أَجْرَى амалга оширмоқ

IV أَحَاط ўраб олмоқ

IV أَحَب севмоқ

IV أَحْجَز Ҳижозга йўл олмоқ

IV أَحْرَز қўлга киритмоқ

IV أَحْسَ сезмоқ (—)

IV أَحْضَرَ ҳозирламоқ

IV أَخْبَرَ хабар бермоқ

اخْتِيَار танлов, танлаб олиш

IV أَخْرَج сахналаштирмоқ

أَخْرَجَةُ охират, қиёмат

IV أَخْطَأ хато қилмоқ, хатога
йўл қўймоқ

IV أَخْفَى яширмоқ, сир тут-
моқ

IV أَذْرَكَ идрок этмоқ

IV أَذْهَش лол қолдирмоқ

IV أَذَاع тарқатмоқ

IV أَرَاخ дам бермоқ, роҳат
бахш этмоқ

IV أَرَاق оқизмоқ, тўкмоқ

IV أَرْجَع қайтармоқ, қайтариб
олмоқ

IV أَرْسَلَ юбормоқ, жўнатмоқ

IV أَرْشَد тўғри йўлга бошла-
моқ

IV أَرَى кўрсатмоқ

أَرِيحَ ёқимли хид, бўй
 اسْتِعْمَارِيَّ империалист
 IV اسْرَعَّ шошилмоқ, шоши-
 либ яқинлашмоқ
 اسْتَبْلَّ отхона
 IV اسْلَمَ таслим бўлмоқ; тас-
 лим қилмоқ; ислом дини-
 ни қабул қилмоқ
 اسْوَدَادَ қоралик, қора ранг
 اسِيرٍ кўп. اَسَارَى асир
 IV اَشَارَ ишора қилмоқ
 IV اشْبَهَ ўхшамоқ
 IV اشْرَفَ яқинлашмоқ, яқин
 келмоқ
 IV اشْرَقَ тонг отмоқ
 IV اشْعَلَ ёндирмоқ, ёкмоқ
 IV اصَابَ шикаст етказмоқ
 IV اصْبَحَ бўлмоқ
 IV اضْحَى бўлмоқ
 IV اطَارَ учирмоқ
 IV اَطْفَأَ ўчирмоқ (оловни)
 اِطْلَاقًا мутлақо
 IV اَطَّلَعَ таништирмоқ, хабар-
 дор қилмоқ

IV اَطَّلَعَ озод қилмоқ, қўйиб
 юбормоқ
 IV اَعَادَ орқага қайтармоқ
 IV اَعْجَبَ ёқмоқ, маъқул
 келмоқ
 IV اَعَدَّ тайёрламоқ
 IV اَعْطَى бермоқ
 IV اَعْلَنَ эълон қилмоқ
 اَعْوَزُ мн. عَوَزَاءُ бир кўзи кўр
 IV اَعْرَبَ узоқ-узоқларга кет-
 моқ
 IV اَعْلَقَ ёпмоқ, беркитмоқ
 IV اَغْمَضَ юммоқ
 IV اَفَادَ фойда келтирмоқ,
 фойда бермоқ
 IV اَفْرَحَ хурсанд қилмоқ
 V اَفْرَدَ яккаламоқ, яккалаб
 қўймоқ
 IV اَفْشَى ошкор қилмоқ
 IV اَفْطَرَ нонушта қилмоқ
 IV اَقَامَ истиқомат қилмоқ
 IV اَقْبَلَ келмоқ, кирмоқ,
 яқинлашмоқ
 IV اَقْرَأَ тан олмоқ (—)

IV أَقْصَرَ қисқа қилмоқ,
қисқартирмоқ
IV الْأَقْصَرُ Луксор (*Мисрдаги
шаҳар номи*)
IV أَقْمَرَ ойдин бўлмоқ
IV أَقْنَعَ қаноатлантирмоқ,
қондирмоқ
IV أَكْرَمَ хурмат қилмоқ
IV أَلْعَى бекор қилмоқ
IV أَتَقَى ташламоқ, ирғитмоқ
IV أَلِمَّ яхши билмоқ (بـ)
IV آَلَةٌ асбоб (*бу ерда: касса*)
IV أَمْسَكَ ушламоқ
IV آمَنَ имон келтирмоқ,
ишонмоқ (بـ)
IV أَمِيرٌ кўп. أَمْرَاءُ амир
IV أَمِينٌ кўп. أَمْنَاءُ котиб
IV أَنَارَ ёритмоқ
IV أَنتَجَ етиштирмоқ
(*ҳосилни*)
IV أَنَجَبَ фарзанд кўрмоқ
IV أَنَجَدَ Наждга бормоқ
IV أَنشَأَ қурмоқ, тикламоқ
IV أَنَعَمَ мацца қилмоқ

أَنْفٌ бурун
IV أَنهَى тугатмоқ
IV أَهْدَى юбормоқ, жўнатмоқ
IV أَهَمَّ қизиқтирмоқ
IV أَوْجَبَ (*ниманингдир*)
сабабчиси бўлмоқ
IV أَوْجَزَ қисқартмоқ
IV أَوْفَدَ делегат қилиб
жўнатмоқ
IV أَوْقَعَ ўртага солмоқ (*мас.
совуқчиликни*)
IV أَوْقَفَ тўхтатмоқ
IV أَيْقَطَ уйғотмоқ
IV أَيَّجَازَ қисқа қилиб
IV بَاخْتَصَرَ қисқа қилиб
IV بَاقَةٌ даста, букет
IV بَالٌ ақл, мия, эс
IV الْبِرَازِيلُ Бразилия
IV بُرُوجٌ кўп. بُرُوجٌ танкнинг
юқори қисми; минора
IV بَسِيطٌ содда, очик
II بَشَّرَ башорат қилмоқ,
олдиндан хабар бермоқ
IV بَضَاعَةٌ кўп. بَضَائِعُ сотиладиган
нарса, товар

بَطءٌ секинлик; ~ بِ اста-

секин

بَغْتٌ тирилиш

بِكَلْتِي عَيْنِهِ иккала кўзи билан

بَنْطَلُونَ шим

V تَحَرَّرَ озод бўлмоқ

V تَحَمَّسَ ишқибоз бўлмоқ

تَذَكَّرَةُ الدَّفْعِ тўлов чеки

V تَرَدَّدَ иккиланмоқ

V تَشَوَّى куймоқ, ёнмоқ

V تَعَطَّلَ бузилмоқ, ишдан

чиқмоқ

V تَعَلَّقَ ушламоқ, чирмашмоқ

(—)

تَفَانٍ (ан.х. التَّفَانِي) жонбозлик

V تَفَوَّقَ устун бўлмоқ, баланд

келмоқ

تَقَاطَعٌ кесиб ўтиш

تَقَاطَعُ الطَّرِيقِ чорраха

I تَمَّ (u) تَمَّ тугамоқ, тамом

бўлмоқ

V تَمَدَّنَ маданиятли бўлмоқ

V تَبَّهَ эътибор бермоқ

تَيَّارٌ كَهْرَبَائِيٌّ электр токи

جَادِبِيَّةٌ тортиш кучи

جُحَا Жухо (араб латифалари қаҳрамони)

جَدَالٌ можаро, жанжал

I جَعَلَ (a) جَعَلَ қилмоқ

جَفَنٌ кўп. جُفُونٌ қовоқ (кўздаги)

جُمْرُكُ божхона; ~ مَوْظِفُ ال —

божхона ходими

جَنَاحٌ бўлим, павильон

جَنْزِيرٌ занжир, гусеница

I جَهَلَ (a) جَهَلَ нотаниш

бўлмоқ

حَاجِبٌ қош

حَافِلٌ лик, тўла

حَبْلٌ кўп. حَبَالٌ арқон, чилвир

حَدٌّ кўп. حُدُودٌ чегара; тиг; ~ بِ —

الإِبْرَةُ — игна билан

I حَدَثَ (y) حَدُوثٌ содир бўлмоқ

حَدِيدٌ темир

حِذَاءٌ кўп. أَحْذِيَّةٌ оёқ кийими,

туфли

حِذْقٌ маҳорат

حَرٌّ иссиқлик

حَسَدٌ ичқоралик, ҳасад

حَسَنَةٌ яхшилик

حَصَانٌ кўп. أَحْصَنَةٌ от, чопқир

I حَلَبٌ (y) حَلْبٌ сут соғмоқ

حُلُوٌّ ширин

I خَشِيٌّ (a) خَشِيَّةٌ кўрқмоқ

I خَطْرٌ (y) خَطُورٌ эсга, мияга

келмоқ

دَارُ الْكُتُبِ Дорул-кутуб (*Қо-
ҳирадаги кутубхона номи*)

دَرْجٌ кўп. دُرُوجٌ тортма,

ғаладон

دَرَجَةٌ кўп. دَرَجَاتٌ даража

دَقَّةٌ аниқлик; ب - аниқ,

батафсил

دُكَّانٌ кўп. دُكَاكِينٌ дўкон,

ишхона

دَمٌ кўп. دِمَاءٌ қон

II دَمْرٌ бузмоқ, вайрон қилмоқ

دَوْرَةٌ курслар

ذَهَبٌ خَالِصٌ соф олтин

ذَهَبٌ مَشُوبٌ соф бўлмаган

олтин

رَبْحٌ кўп. أَرْبَاحٌ фойда, даромад

رَجُلُ الدَّوْلَةِ давлат арбоби

رَشَاقَةٌ мулойимлик; нозланиш

رَفٌ кўп. رُفُوفٌ токча, витрина

I رَفَعٌ (a) رَفَعٌ кўтармоқ, баланд

қилмоқ

رُكْبَةٌ кўп. رُكْبٌ тизза

I رِيعٌ (r) رِيعٌ даҳшатга тушмоқ

رَيْتٌ ёғ

رُتْمَةٌ олти юз

السُّدُّ الْعَالِيُّ Баланд тўғон

(*Асвон тўғонининг номи*)

سُرْعَانٌ مَا тезлик билан, дарров

I سَرَقٌ (u) سَرِقَةٌ ўғирламоқ

سُلْطَانٌ кўп. سَلَاطِينٌ подшоҳ

سَلَامٌ кўп. سَلَامٌ зина

سَلِيمٌ тўғри, беҳато; соғ

سُلَيْمَانُ نَجِيبٌ Сулаймон Нажиб

I شَرَحٌ (a) شَرَحٌ шарҳламоқ,

изоҳламоқ

شَاكٌ шак, шубҳа, بَلَا -

шубҳасиз

I شَكَرٌ (y) شَكَرٌ шукр қилмоқ,

миннатдор бўлмоқ

شَمْعٌ кўп. شَمُوعٌ шам

شَوَاطٌ кўп. أَشْوَاطٌ тайм (*футбол*)

شَوَكَةٌ тикан

I صَاخ (u) бақирмоқ (صیح)
 فواید; ...نینگ
 فوایداسیغا
 صَانِع заргар
 صَبَاح النور нурли тонг (эрта-
 лабки саломнинг жавоби)
 صَفْرٌ ноль
 II صَفَف текисламоқ, силлик
 ламоқ
 I صَكَ (y) такиллатмоқ
 II صَلَح тузатмоқ, таъмир
 ламоқ
 صَة жим бўл!
 صِيَاد овчи
 ضِدٌ ...га қарши
 I طَوَّل (y) чўзилмоқ,
 узокиб кетмоқ
 I طَرَحَ (a) ташламоқ (мас.
 савол)
 طَهَ حُسَيْن Тоҳо Хусайн
 (Мисрнинг таниқли
 ёзувчиси ва олими)
 عَاجٌ фил суяги
 عَاجِي фил суягидан ишланган

- أَمِينٌ ~ энг юқори, бош;
 бош котиб
 I عَبَّرَ (y) кесиб ўтмоқ
 I عَثَرَ (y) тўсатдан топиб
 олмоқ
 عَجَزٌ ожизлик
 I عَدَّ (y) санамоқ
 I عَذَرَ (u) кечирмоқ
 I عَرَضَ (u) намойиш
 қилмоқ, кўриққа қўймоқ
 عَسَلٌ асал
 عَشَقٌ ишқ, муҳаббат
 I عَضَّ (u) тишламоқ
 عَقَبَةٌ тўсиқ
 I عَلَوُ (y) кўтарилмоқ,
 баланд бўлмоқ
 عُمُقٌ кўп. أَعْمَاقٌ чуқурлик;
 مِنْ أَعْمَاقِهِ - ич-ичидан
 عَوَارٌ кўрлик
 عَازُورَةٌ газ сув
 غَامِرٌ лим тўла
 غَسِيلٌ кир ювиш
 غَنَاءٌ кўшиқчилик
 فَبْرَايِرُ февраль

فَجَاءَ тўсатдан
 فَخْمٌ катта, улкан
 فَرِحَ хурсанд, шод
 فَرِحَةٌ хурсандлик
 فُرْقَةٌ бўлиниш, парчаланиш
 I فَرَعٌ (a) кўрқиб кетмоқ,
 хурқиб қочмоқ
 II فَسَّرَ шарҳламоқ, изоҳ-
 ламоқ
 فَصِيحٌ тили бурро, нутки
 равон
 فَضَاءٌ фазо, космос
 I فَكٌّ ечмоқ, парчаламоқ
 فَلكٌ кўп. أَفلاكٌ осмон
 فَوْرًا дарҳол
 فُوْلَادٌ пўлат
 فِي عَاقِبَةِ الْأَمْرِ ахийри
 فِيْمَا بَعْدُ кейин, кейинчалик
 قَامُوسٌ кўп. قَوَائِمٌ луғат
 I قَبْضٌ (u) қамамоқ (عَلَى)
 قَدْرٌ тақдир
 قَصْرٌ кўп. قُصُورٌ қаср, сарой
 قَصِيٌّ узок
 قَضَاءٌ суд

I قَفَزَ (u) сакрамоқ
 II قَلْبٌ варақламоқ
 كَانَ فِي غَايَةِ الشُّكْرِ жуда мин-
 натдор бўлмоқ
 I كَثْرَةٌ (y) кўпаймоқ
 I كَسَرَ (u) синдирмоқ
 كَنْزٌ кўп. كُنُوزٌ хазина
 كَوَّاءٌ дазмоллаш
 كَوَاكِبٌ кўп. كَوَكَبٌ юлдуз
 ... لَا بُدَّ مِنْ... зарур, лозим
 لَا نِهَآيَةَ لَهُ бениҳоя, охири йўқ
 كُؤْمِيتَا кўмита
 I لَعَنَ (a) лаънатламоқ
 لَيْلَى طَاهِرٌ Лайло Тоҳир
 مَا دُمْتُ أَنَا حَيًّا мен тирик эка-
 нимда; модомики, мен
 тирик эканман...
 مَارِسٌ март
 مَآشِيَةٌ кўп. مَوَاشٍ ҳайвон
 مَا كِنَةٌ машина, дастгоҳ
 مُجْتَمَعٌ жамият, муҳит
 مُخْسِنٌ سَرْحَانٌ Мухсин Сарҳон

مَحَكُ олтиннинг пробасини
аниқлаш учун ишлатила-
диган тош
مُحَمَّدُ تَوْفِيقُ Муҳаммад Тавфиқ
مَرَكَبَاتُ عَامَّةٌ жамоат
транспорти турлари
مَرْمَى дарвоза (футболда)
مَشْرُوعٌ лойиҳа
مُشَطٌ тароқ
مَشْتَقَةٌ кўп. مَشَاتِقُ дор
مَصَابِيحُ الْمُرُورِ светофор
مُصْطَفَى الثَّالِثُ Мустафо III
(усмонли турк подшоҳ-
ларидан бири)
مَعَ الْأَسْفِ الشَّدِيدِ минг афсус
مُعْتَدِلٌ ўртача, мўътадил
مَعْرَاكٌ кўп. مَعَارِكُ жанг
مُفَاجَأَةٌ тўсатдан бўлган иш,
кутилмаган ҳодиса
مُقَمَّرٌ ойдин, ойли
مُقْيَاسٌ меъёр
مَكْسِيكُ Мексика
مَلَاكِمُ боксчи, боксёр
مَلَكٌ кўп. مَلَائِكَةٌ фаришта
مَلِكٌ кўп. مُلُوكٌ подшоҳ

مَنْدُوبٌ вакил, делегат
مَنْسُوجَاتٌ газламалар
مُنَظَّمَةُ الْأُمَمِ الْمُتَّحِدَةِ БМТ
مُهَاجِمٌ хужумчи
مُوجِبٌ сабабчи; ~ بِ...га
биноан
مُوظَّفُ الْجَوَازَاتِ паспортларни
текширувчи ҳарбий
(чегара пунктида)
I نُوْحٌ (y) نَاَحٌ (نوح) йиғламоқ,
навҳа қилмоқ, бақириб,
айтиб йиғламоқ
نَارٌ дўзах
نَافِعٌ фойдали
I نَيْلٌ (a) نَالٌ (نيل) олмоқ,
етишмоқ
نَجَاحٌ кўп. أَنْجَحَةٌ ютук,
муваффақият
نَجْمَةٌ юлдуз
I نَسِجٌ (y) نَسِجٌ тўқимоқ (газ-
ламани)
نِضَالٌ кураш
نِضْرٌ яшнаб турган, кўркам
نُوعٌ кўп. أَنْوَاعٌ тур, нав, хил
هَلْمٌ бу ёққа келинг!

بِنَا қани, кетдик!
 وَاضِحٌ аниқ, равшан
 I (u) وَقَى ҳимоя қилмоқ
 II يَسَّرَ осонлаштирмоқ

يُسْرَى (мн.) чап, чап томон-
 даги
 يُمْنَى (мн.) ўнг, ўнг томондаги

§ 93. СИФАТ ДАРАЖАЛАРИ

Сифатлар уч хил даражага эга: оддий даража, қиёсий даража ва орттирма даража.

Юқорида зикр этилган сифатларнинг барчаси оддий даража сифатларидир.

Қиёсий даража сифатлари сифатланмишнинг сони ва жинсидан қатъи назар **مِنْ أَفْعُلُ** вазнида ясалади. Бунда белги қайси предметнинг белгисига қиёсланаётган бўлса, ўша сўз **مِنْ** предлогидан кейин келади. Масалан:

الْكِتَابُ أَكْبَرُ مِنَ الْمَجَلَّةِ – Китоб журналдан каттароқ.

الْكِتَابَةُ أَفْعَلُ مِنَ الْقِرَاءَةِ – Ёзиш ўқишдан фойдалироқ.

أَخْتِي أَصْغَرُ مِنِّي – Синглим мендан кичикроқ.

Агар бир предметнинг турли вақтдаги белгиси ўзаро қиёсланса, шу предметнинг номи икки марта такрорланмасдан, ўрнига унга сон ва жинсда мос бўлган бирикма олмош ишлатилади. Масалан:

مَدِينَتُنَا فِي هَذِهِ السَّنَةِ أَجْمَلُ مِنْهَا فِي السَّنَةِ الْمَاضِيَةِ – Шаҳримиз бу йил ўтган йилдагидан чиройлироқ.

Агар **مِنْ** предлогидан кейин бевосита феъл келса, предлогдан кейин **مَا** юкламаси орттирилади – **مِمَّا**.

Масалан:

أَحْسَنُ الطَّالِبَاتِ – Талаба қизларнинг энг яхшиси.

3. Сифатланмиш билан изофа шаклида мослашади. Бунда сифат музоф бўлиб, сифатланмиш эса бирликда ноаниқ ҳолатда музоф илайҳи бўлиб келади. Масалан:

أَحْسَنُ طَالِبٍ – Энг яхши талаба,

أَحْسَنُ طَالِبَةٍ – Энг яхши талаба қиз.

أَفْعَلُ вазнидаги бу даражалар нотўғри ўзакли сифатлардан куйидагича шаклланади:

1. Иккиланган ўзакли сифатлардан:

أَشَدُّ → أَشَدُّدُ → شَدِيدٌ (شَدَدٌ) , أَقْلُ → أَقْلُلُ → قَلِيلٌ (قَلَلٌ) .

2. Ўзак таркибида ҳамза товуши мавжуд бўлган сифатлардан бу даражалар ҳосил бўлганида, товуш ўзгаришлари содир бўлмайди: أَسْوَأُ → سَيِّئٌ (سَوْءٌ) – ёмон, أَضْأَلُ → ضَعِيلٌ (ضَعْلٌ) – кучсиз, رَدِيءٌ (رَدَاءٌ) – ёмон → أَرْدَأُ .

3. Солимсифат ўзакли сифатларда ҳам товуш ўзгариши содир бўлмайди:

أَيْسَرُ → يَسِيرٌ (يَسْرٌ) , أَوْجَزُ → وَجِيزٌ (وَجْرٌ) .

4. Ажваф ўзакли сифатларда ҳам товуш ўзгариши содир бўлмайди:

أَطْيَبُ → طَيِّبٌ (طَيْبٌ) , أَطْوَلُ → طَوِيلٌ (طَوْلٌ) .

5. Ноқис ўзакли сифатларда учинчи ўзак ундоши ўрнидаги و ҳам, ى ҳам «алиф мақсура» билан ёзиладиган «ā» га ўзгаради:

أَدْنَى → دَنِيٌّ (دَنُو) – яқин ,

أَخْرَى → حَرِيٌّ (حَرَى) , أَخْلَى → حُلُوٌّ (حَلُو) .

أَفْعَلُ шаклидаги сифатлардан, белгини билдирувчи сифатдошлардан ва нисбий сифатлардан қиё-

сий ва орттирма даража синтактик йўл билан яъни **أَكْثَرُ** , **أَشَدُّ** , **أَقْلُّ** каби сўзлар ва ундан кейин солиштириладиган белги шу ўзакдан ҳосил бўлган тушум келиши-гидаги ноаниқ ҳолатда турган масдар ёрдамида ҳосил қилинади. Масалан:

هذه ألوردة أشد حمرّة من تلك – Бу атиргул наригисидан қизилроқ.

أخي أقلّ أجتهادًا من صديقه – Укам ўртоғидан кўра камроқ тиришқоқдир.

خير – яхши, **شر** – ёмон сифатларидан қиёсий ва орттирма даража сифати **أفعل** вазнида эмас, шу сифатларнинг ўзидан ҳосил бўлади. Масалан:

الصلاة خير من النوم – Намоз уйқудан яхшироқдир.

شرّ أبلاد مكان لا صديق به – Юртларнинг энг ёмони дўст йўқ бўлган юртдир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

328-машқ. Қуйидаги ибораларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги сифатларнинг даражасини аниқланг:

- 1) القراءة أسهل من الكتابة. 2) النهار في الصيف أطول منه في الشتاء. 3) عدد الأيام في مارس أكثر مما كان في فبراير. 4) الفولاذ أصلب من الحديد. 5) العسل أحلى من السكر. 6) الكتابة أصعب من القراءة. 7) الاستراحة خير من العمل. 8) الوردة أطيب من الياسمين. 9) الثلج أبرد من الماء. 10) القميص أرخص من البنطلون. 11) الفلفل أمر من الثوم. 12) أحسن الكتب؛ 13) أجمل العيون؛ 14) أعلى صوت؛ 15) الحاجب الأشد اسودادا؛ 16) أطول الأنهار؛ 17) أوسع بحر؛ 18) أنفع اللغات؛

- 19) أصغر التلاميذ؛ 20) شر الأعداء؛ 21) أقصى حد؛ 22) الشرق الأوسط؛
 23) آسيا الوسطى؛ 24) العصور الوسطى؛ 25) الدرجات العليا؛ 26) الأسماء الحسنى؛
 27) أطيب التمنيات؛ 28) أحسن التهاني؛ 29) الذهب أغلى من الفضة. 30) النهار
 أقصر من الليل في الشتاء أما الليل فهو أقصر من النهار في الصيف.

329-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) كان ربح مصنعنا في السنة الماضية أقل منه في هذه السنة. 2) هل هناك مقياس
- أصح وأسلم وأوضح؟ 3) قد قام بتزيين بناء الجامعة الجديد أحسن المعمارين والفنانين في
- الجمهورية. 4) في حديقة الأمير تيمور يوجد تمثاله وهو أحسن تماثيل مدينة طشقند. 5) في
- حديقة بابر بمدينة نمنغان توجد نافورة وهي أكبر نافورة في المدينة. 6) في شمالي طشقند
- برج التلفزيون الجمهوري وهو أعلى نقطة في طشقند. 7) سمرقند وبخارى وحيوه أقدم مدن
- جمهوريتنا وأشهرها. 8) وزن أي جسم في الليالي القمرية أقل منه في النهار. 9) كانت أم
- كلثوم من أعظم المطربات في مصر وأشهرهن ولهذا كانت تسمى سيدة الغناء العربي
- وكوكب الشرق. 10) دار الكتب المصرية من أهم المكتبات في البلدان العربية. 11) أريد
- أن أوضح باختصار أهم النتائج الاقتصادية في العام الماضي. 12) العشق بدون لسان
- أفصح من أي بيان. 13) عشق بني آدم يبدو للعين في كل لحظة أنضر من الزهر.
- 14) قيل لليلى: «أنت لست أفضل من الحسنيات الأخريات». فقالت له ليلي «صه، أنت
- لست المجنون». 15) ليست في الطريق عقبة أصعب من الحسد.

330-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариант-
 тини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Ўзбек классик мусикаси; араб филологияси бўлими;
 Хитой билан Эрон ўртасидаги кўпгина шаҳарлар; пах-
 тани ўз вақтида териб олиш; очик ҳавода; баҳордан

кузгача; табаррук замин; Миср лаҳжаси; бизнинг янги қора машинамиз; ҳукумат делегацияси; қовурилган гўшт; Амир Темур авлодлари; дастлабки илм; араб мамлакатларидаги опера театри; Зайнабнинг орзулари; машиналар колоннаси; машҳур ёзувчининг пьесаси; йиллар ўтиши билан; улкан спорт саройи; оқ ва сарик атиргуллар; аччиқ қалампирнинг кўплиги; келгуси спорт мусобақалари; Самарқанд ва Бухорога қилган сафаримиз.

331-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Онажон, туғилган кунингиз билан Сизни табриклайман ва Сизга энг яхши тилакларни тилайман. 2. Нил Африка қитъасидаги энг узун дарёдир. 3. Дунёда энг катта денгизни биласизларми (мз.)? 4. Биз бугун дарсда арабча матнни кечагидан яхшироқ ўқидик. 5. Келгуси йили Наманган шаҳри ҳозиргидан ҳам чиройли бўлиб кетади. 6. Тошкент Шарқшунослик институтининг араб филологияси кафедрасида энг кучли устозлар ишлайдилар. 7. Салима билан Акрам уй вазифаларини бошқалардан кўра яхшироқ бажарганлар. 8. Араб оламида маданият, маориф, санъат соҳасида энг тараққий этган шаҳар Қоҳирадир. 9. Яман Араб Республикаси иқтисодий жиҳатдан араб мамлакатларининг энг кам тараққий этганидир. 10. Амир Темур давлати ўрта асрларда энг қуңди давлатлардан ҳисобланган. 11. Яқин Шарқ мамлакатларида тинчлик ва тинч-тотув яшашга бағишланган музо-каралар Америка Қўшма Штатларида бошланди. 12. Дўстим мени узокдан кўрди ва бор овози билан бақирди. 13. Оллоҳнинг энг гўзал исмларини биласизми (мн.)? 14. Умм Калсум, Муҳаммад Абдулваҳҳоб ва

Файрузлар арабларнинг энг машҳур кўшиқчиларидир.
15. Дунёда энг қадимги университет «Ал-Азҳар» уни-
верситетидир.

§ 94. IV БОБ ФЕЪЛИ

Солим феълларнинг IV боби I боб феълидан ҳосил бўлиб, ўтган замон вазни **أَفْعَل** дир. У шахс-сонда қуйи-
дагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَفْعَلَ	أَفْعَلَا	أَفْعَلُوا
	МН	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْنَا	أَفْعَلْنَا
II	МЗ	أَفْعَلْتِ	أَفْعَلْتُمَا	أَفْعَلْتُمْ
	МН	أَفْعَلْتِ	أَفْعَلْتُمَا	أَفْعَلْتُنَّ
I	МЗ	أَفْعَلْتُ		أَفْعَلْنَا
	МН			

Масалан: **خَرَجَ** → **أَخْرَجَ** чиқармоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَخْرَجَ	أَخْرَجَا	أَخْرَجُوا
	МН	أَخْرَجْتُمْ	أَخْرَجْنَا	أَخْرَجْنَا
II	МЗ	أَخْرَجْتِ	أَخْرَجْتُمَا	أَخْرَجْتُمْ
	МН	أَخْرَجْتِ	أَخْرَجْتُمَا	أَخْرَجْتُنَّ
I	МЗ	أَخْرَجْتُ		أَخْرَجْنَا
	МН			

أَخْرَجْتُمْ - Сизлар (мн) чиқардингизлар,

أَسْقَطْنَا – Биз туширдик.

Солим феълларнинг ўтган замон мажхул нисбати куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَفْعَلَ	أَفْعَلَا	أَفْعَلُوا
	МН	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْنَا	أَفْعَلْنَا
II	МЗ	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْتُمَا	أَفْعَلْتُمْ
	МН	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْتُمَا	أَفْعَلْتُمْ
I	МЗ МН	أَفْعَلْتُ		أَفْعَلْنَا

Масалан: أَسْقَطَتِ الطَّائِرَةُ – Самолёт уриб туширилди.

IV боб солим феълларининг ҳозирги-келаси замони куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفْعَلُ	يُفْعَلَانِ	يُفْعَلُونَ
	МН	تُفْعَلُ	تُفْعَلَانِ	يُفْعَلْنَ
II	МЗ	تُفْعَلُ	تُفْعَلَانِ	تُفْعَلُونَ
	МН	تُفْعَلِينَ	تُفْعَلَانِ	تُفْعَلْنَ
I	МЗ МН	أَفْعَلُ		نُفْعَلُ

Масалан:

سَقَطَ → اسْقَطَ туширмак феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُسْقِطُ	يُسْقِطَانِ	يُسْقِطُونَ
	MH	تُسْقِطُ	تُسْقِطَانِ	يُسْقِطْنَ
II	M3	تُسْقِطُ	تُسْقِطَانِ	تُسْقِطُونَ
	MH	تُسْقِطِينَ	تُسْقِطَانِ	تُسْقِطْنَ
I	M3 MH	اسْقَطُ		نُسْقِطُ

غَدًا سَنَسْقِطُ الطَّائِرَةَ بالصَّارُوخِ – Эртага ракета билан самолётни уриб туширамиз.

IV боб солим феълнинг мажхул нисбати ҳозирги-келаси замонда куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُفَعِّلُ	يُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلُونَ
	MH	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	يُفَعِّلْنَ
II	M3	تُفَعِّلُ	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلُونَ
	MH	تُفَعِّلِينَ	تُفَعِّلَانِ	تُفَعِّلْنَ
I	M3 MH	أَفَعِّلُ		نُفَعِّلُ

Масалан: **تُسْقَطُ الطَّائِرَاتُ كَثِيرًا فِي الْمَعَارِكِ** – Жангларда самолётлар кўплаб уриб туширилади.

Кўриниб турибдики, I боб феъли мажхул нисбати билан IV боб феъли мажхул нисбати ҳозирги-келаси замонда бир хил шаклга эга. Буларнинг қайси боб эканлигини контекстдангина билиб олиш мумкин.

IV боб феъли қуйидаги маъноларни билдиради:

1. I бобдаги ўтимсиз феъл IV бобда ўтимли феълга айланади:

خَرَجَ – чиқмоқ → **أَخْرَجَ** – чиқармоқ,

رَجَعَ – қайтмоқ → **أَرْجَعُ** – қайтармоқ,

سَقَطَ – тушмоқ → **أَسْقَطُ** – туширмоқ.

2. I бобда ўтимли бўлган феълларнинг IV бобда орттирма нисбати ҳосил бўлади. Масалан:

شَرِبَ – ичмоқ → **أَشْرَبَ** – ичирмоқ,

لَبَسَ – киймоқ → **أَلْبَسَ** – кийдирмоқ,

لَعَبَ – ўйнамоқ → **أَلْعَبَ** – ўйнатмоқ.

3. Уч ундошли ўзакдан ташкил топган географик номлардан шу ўзак ёрдамида ҳосил бўлган IV боб феъли шу географик ном томонга йўл олиш маъносини билдиради. Масалан:

مِصْرُ – Миср → **أَمِصَرَ** – Мисрга жўнамоқ,

العِرَاقُ – Ироқ → **أَغْرَقَ** – Ироққа бормоқ,

بَحْرُ – денгиз → **أَبْحَرَ** – денгизга йўл олмоқ.

4. Айрим IV боб феълнинг семантик ўзгаришлари жуда узоқ тарихга бориб тақалади ва уларнинг

маъносини фақат луғат орқали аниқлаш мумкин.
Масалан:

قَسَمَ – қисмга бўлмоқ → أَقْسَمَ – қасам ичмоқ,
ضَرَبَ – урмоқ → أَضْرَبَ – иш ташламоқ.

Амалий машғулот учун топшириқлар

332-машқ. Қуйидаги сўзлардан IV боб феъли ҳосил қилинг, уларнинг маъноларини аниқланг ва ўтган замонда тусланг:

خَبِرَ (y) - хабардор бўлмоқ; حَرَزَ (y) - мустаҳкам бўлмоқ; رَسُولَ - элчи; بَصَرَ (a) - эътибор бермоқ; غَلَقَ (u) - ёпмоқ; طَلَعَ (a) - суриштирмоқ; تَعَبَ (a) - чарчамоқ; عَجِبَ (a) - ажабланмоқ; نَتَجَ (u) - натижада ҳосил бўлмоқ; نَجَدَ - Нажд (Арабистон ярим оролидаги жой номи); شَعَلَ (a) - олов ёқмоқ; الْحِجَازُ - Ҳижоз (Арабистон ярим оролидаги жой номи); شَرَفَ (a) - баландлашмоқ.

333-машқ. Қуйидаги феъллардан ҳозирги-келаси замон шакли ҳосил қилинг ва уларни шахс-сонда тусланг:

أَمَكَنَ - имкон бўлмоқ; أَثَقَنَ - яхшилаб ўзлаштирмоқ; أَثَمَرَ - ҳосил (самара) бермоқ; أَغْرَبَ - узоқ-узоқларга кетмоқ; أَذْهَشَ - лол қолдирмоқ; أَشْرَقَ - тонг отмоқ; أَغْلَنَ - эълон

қилмоқ; أَذْرَكَ - тушунмоқ; أَبْرَزَ - кўрсатмоқ; أَمْسَكَ - ушламоқ.

334-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) تَطَّلَعَان (2) يُخْبِرُونَ (3) تُتَعَبْنَ (4) يَتَعَبُونَ (5) أَغْلَقْتَن (6) أَطْلَعُ
7) أَعْجَبُ (8) تَفْجِئِينَ (9) نُطْلَعُ (10) يُمَكِّنُ (11) تَقَبَّلْتُمَا (12) تُقْبَلُونَ
13) نَتَقَبَّلُ (14) يُشْعَلْنَ (15) يُنْتَجُونَ (16) يَنْتَجَان (17) سَتَتَعَرَّفُ
18) يُبْرِزَان (19) أَمْسَكُوا

335-машқ. Қуйидаги феълларни мажхул нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

أَخْبَرَ - хабар бермоқ; أَشْعَلَ - ёндирмоқ; أَعْجَبَ - ёқмоқ, маъқул келмоқ; أَتَعَبَ - чарчатмоқ; أَبْصَرَ - кўрмоқ; أَرْسَلَ - юбормоқ; أَحْرَزَ - қўлга киритмоқ; أَغْلَقَ - ёпмоқ, беркимок; أَلْجَدَ - Наждга бормоқ; أَحْجَزَ - Ҳижозга йўлга тушмоқ.

336-машқ. Феълларнинг қуйидаги шаклини ҳаракатларини ўзгартириш билан қандай ўқиш мумкинлигини аниқланг ва уларни морфологик таҳлил қилинг:

Масалан: تَقَبَّلَ

1. تَقَبَّلُ - (قبل), I боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.

2. تَقَبَّلُ - (قبل) I боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, бирлик, мн .

3. تُقْبَلُ - (قبل) I боб, мажхул нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.

4. تُقْبَلُ - (قبل) I боб, мажхул нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, бирлик, мн.

5. تُقْبَلُ - (قبل) I боб, истак майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.

6. تُقْبَلُ - (قبل) I боб, шарт майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.

7. تُقْبَلُ - (قبل) II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.

8. تُقْبَلُ - (قبل) II боб, мажхул нисбат, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.

9. تُقْبَلُ - (قبل) II боб, шарт майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.

10. تُقْبَلُ - (قبل) II боб, истак майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.

11. تُقْبَلُ - (قبل) V боб, аниқ нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.

12. تُقْبَلُ - (قبل) V боб, мажхул нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.

13. تُقْبَلُ - (قبل), V боб, буйруқ майли, II шахс, бирлик, мз.

14. تُقْبَلُ - (قبل) V боб, масдар

1) يقبل (2) يغلقن (3) تعجب (4) نطلع (5) يتبع (6) أتعب

337-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатларини қўйинг, ўзбекчага ўғиринг, ундаги IV боб феълларининг замони ва шахс-сонини аниқланг:

1) أحرزت حركة المستعربين في جمهوريتنا نجاحا كبيرا. 2) أبصر إبراهيم الدبابة قد برزت أمامه. 3) حينما زارت تلك الفتاة البائع في اليوم التالي أطلعها على البضائع الجديدة. 4) سألتني بأدب: أي نوع من الأفلام يعجبك؟ 5) أيها الزوار يمكنكم أن تروا هنا مجموعة من المنسوجات القديمة المتنوعة. 6) عندما ظهر الإسلام وأثر التمدن الإسلامي كثرت المكتبات في قصور الملوك والسلاطين والأمراء والوزراء ورجال الدولة. 7) أسرع موظف الجوازات إلى موظف الجمرک. 8) يمكن التعرف على الموقف الاقتصادي في أي بلد عن طريق عوامل معينة. 9) لما أشرف المهندس على هذا الميدان الواسع رجع وفرغ. 10) كم أدهشني خبر سفرکم إلى الخارج. 11) تقام هذه الحفلة ليس فقط بمناسبة يوم ميلاد بنته الصغرى وإنما بمناسبة أهم... سأخبرك بما فيما بعد. 12) قد أرسلتُ الخادم إلى السوق لشراء بعض المأكولات. 13) نزل ذلك الرجل ببطء من العربة ثم أغلق باب الترام. 14) اللغة الفرنسية جميلة جدا فأنا سأقنها بلا شك. 15) أشکرکم شکرا جزیلا على هذه المعلومات المفيدة وأرجو ألا أكون قد أتعبتکم. 16) هؤلاء الاستعماريون أشعلوا بالأمس نيران الحرب العالمية الثانية. 17) تنتج الآن بلاد المكسيك والبرازيل وغيرهما من دول أمريكا محصولا فخما من البن.

338-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Кутубхона ходимаси бизга араб тилига оид янги китобларни кўрсатди. 2. Эрталабда ўқувчилар мактабларига, талабалар университетларига, ишчилар завод-фабрикаларига, хизматчилар иш ўринларига шошиладилар. 3. Тошкент менга жуда ёқади, Самарқанд ҳам ёқади, лекин лекин ўзимнинг шаҳрим ҳаммасидан кўпроқ ёқади. 4. Ислом маданияти ўз мевасини берди ва

Марказий Осиёда жуда кўп дунёвий ва исломий олимлар етишиб чиқдилар. 5. Аҳмад ўрмонда айикни кўрди ва қаттиқ кўркиб кетди. 6. Спорт иншоотларини зиёрат қилишингиз давомида сизлар (мн.) жисмоний тарбия соҳа-сидаги улкан ютуқларимизни кўришингиз мумкин. 7. Бизнинг энг катта бойлигимиз пахтадир ва биз ундан ҳар йили улкан ҳосил оламиз. 8. Опам хонадонининг балкони Бобур паркига қараган. 9. «Савт-ул-араб» радиоси хабар беришича, Исроил давлати ва Фаластин ўрта-сидаги музокаралар муваффақиятли ўтган. 10. «Навбахор» командаси ўзининг ажойиб ўйини билан томошабинларни ҳайратга солди. 11. Ҳар куни эрталаб онамлар укамни сут сотиб олиб келишга жўнатадилар. 12. Кўнғироқ чалингандан кейин залнинг эшиклари беркилади. 13. Ота-боболаримиз қадимда меъморчилик санъатини ўрганганлар ва уни жуда яхши ўзлаштирганлар. 14. Эй шахло кўз қиз, сен менинг юрагимда ишқ оловини ёқдинг. 15. Мен кўрқаманки, биз азиз меҳмонларни чарчатиб қўйдик.

§ 95. IV БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замонида қуйидаги товуш ўзгариши содир бўлади:

I боб – мадада → мадда → IV боб – ’амдада → ’амадда. مَدَّ → أَمَدَّ – таъминламоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَمَدٌ	أَمَدًا	أَمَدُوا
	МН	أَمَدَتُ	أَمَدْنَا	أَمَدَدْنَا
II	МЗ	أَمَدَدْتُ	أَمَدَدْتُمَا	أَمَدَدْتُمْ
	МН	أَمَدَدْتُ	أَمَدَدْتُمَا	أَمَدَدْتُنَّ
I	МЗ МН	أَمَدَدْتُ		أَمَدَدْنَا

Иккиланган феълларнинг мажхул нисбатида ҳам қуйидаги товуш ўзгариши содир бўлади: I боб – мудидда → мудда. IV боб – ’умдида → ’умидда.

مَدُّ → أَمَدٌ таъминланмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَمَدٌ	أَمَدًا	أَمَدُوا
	МН	أَمَدَتُ	أَمَدْنَا	أَمَدَدْنَا
II	МЗ	أَمَدَدْتُ	أَمَدَدْتُمَا	أَمَدَدْتُمْ
	МН	أَمَدَدْتُ	أَمَدَدْتُمَا	أَمَدَدْتُنَّ
I	МЗ МН	أَمَدَدْتُ		أَمَدَدْنَا

II. Ҳамзали феъллар ичидан биринчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феълларда биз илгари зикр қилган ’а’ → ’ā товуш ўзгариши юз беради. Иккинчи ва учинчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат бўлган феълларда эса, имлога алоқадор ўзгаришлар бўлади, холос. Масалан:

آمن → آمن → آمن – имон

أناز → أناز – қасос олмоқ

келтирмоқ феъли

феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	آمن	آمنا	آمنوا	أناز	أنازا	أنازوا
	МН	آمنت	آمتنا	آمن	أنازت	أنازنا	أنازن
II	МЗ	آمت	آمتما	آمتهم	أنازت	أنازتما	أنازهم
	МН	آمت	آمتما	آمتن	أنازت	أنازتما	أنازمن
I	МЗ МН	آمت		آمنا	أنازت		أنازنا

قرأ → أقرأ – ўқитмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أقرأ	أقرأ	أقرأوا
	МН	أقرأت	أقرأنا	أقرأن
II	МЗ	أقرأت	أقرأتما	أقرأهم
	МН	أقرأت	أقرأتما	أقرأنن
I	МЗ МН	أقرأت		أقرأنا

Ҳамзали феълларнинг мажхул нисбатида ҳам 'у' → 'ў' товуш ўзгариши содир бўлади. Қолган вариантларда ўзгариш юз бермайди:

أَمِنَ → أَوْمِنَ – имон

келтирилмоқ феъли

أَثَرَ → أَثَرًا – қасос олинмоқ

феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَوْمِنَ	أَوْمِنَا	أَوْمِنُوا	أَثَرَ	أَثَرًا	أَثَرُوا
	МН	أَوْمِنْتَ	أَوْمِنْتَا	أَوْمِنُوا	أَثَرْتَ	أَثَرْتَا	أَثَرْنَا
II	МЗ	أَوْمِنْتَ	أَوْمِنْتَمَا	أَوْمِنْتُمْ	أَثَرْتَ	أَثَرْتَمَا	أَثَرْتُمْ
	МН	أَوْمِنْتَ	أَوْمِنْتَمَا	أَوْمِنْتُمْ	أَثَرْتَ	أَثَرْتَمَا	أَثَرْتُمْ
I	МЗ МН	أَوْمِنْتُ		أَوْمِنَا	أَثَرْتُ		أَثَرْنَا

أَقْرَأَ → أَقْرَأَ – ўқитилмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَقْرَأَ	أَقْرَأَا	أَقْرَأُوا
	МН	أَقْرَأْتَ	أَقْرَأْتَا	أَقْرَأْنَا
II	МЗ	أَقْرَأْتَ	أَقْرَأْتَمَا	أَقْرَأْتُمْ
	МН	أَقْرَأْتَ	أَقْرَأْتَمَا	أَقْرَأْتُمْ
I	МЗ МН	أَقْرَأْتُ		أَقْرَأْنَا

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг ўтган замони солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَرثَ → أَوْرَثَ – мерос
қолдирмоқ феъли

يَمِنَ → أَيَمَنَ – Яманга
жўнамоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَوْرَثَ	أَوْرَثَا	أَوْرَثُوا	أَيَمَنَ	أَيَمَنَا	أَيَمِنُوا
	МН	أَوْرَثْتُمْ	أَوْرَثْتُمَا	أَوْرَثْتُمْ	أَيَمَنْتُمْ	أَيَمَنْتُمَا	أَيَمَنْتُمْ
II	МЗ	أَوْرَثْتِ	أَوْرَثْتُمَا	أَوْرَثْتُمْ	أَيَمَنْتِ	أَيَمَنْتُمَا	أَيَمَنْتُمْ
	МН	أَوْرَثْتِ	أَوْرَثْتُمَا	أَوْرَثْتُمْ	أَيَمَنْتِ	أَيَمَنْتُمَا	أَيَمَنْتُمْ
I	МЗ МН	أَوْرَثْتُ		أَوْرَثْنَا	أَيَمَنْتُ		أَيَمَنْتْنَا

Солимсифат феълларнинг мажхул нисбатида сўз бошидаги ’ув → ’ў товуш ўзгаришини ҳисобга олмаганда, солим феълларнинг тусланишидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَرثَ → أَوْرَثَ – меърос
қолдирилмоқ феъли

يَمِنَ → أَيَمَنَ – Яманга
жўналмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَوْرَثَ	أَوْرَثَا	أَوْرَثُوا	أَيَمَنَ	أَيَمَنَا	أَيَمِنُوا
	МН	أَوْرَثْتُمْ	أَوْرَثْتُمَا	أَوْرَثْتُمْ	أَيَمَنْتُمْ	أَيَمَنْتُمَا	أَيَمَنْتُمْ
II	МЗ	أَوْرَثْتِ	أَوْرَثْتُمَا	أَوْرَثْتُمْ	أَيَمَنْتِ	أَيَمَنْتُمَا	أَيَمَنْتُمْ
	МН	أَوْرَثْتِ	أَوْرَثْتُمَا	أَوْرَثْتُمْ	أَيَمَنْتِ	أَيَمَنْتُمَا	أَيَمَنْتُمْ
I	МЗ МН	أَوْرَثْتُ		أَوْرَثْنَا	أَيَمَنْتُ		أَيَمَنْتْنَا

2. Ажваф феълларнинг ўтган замони айрим шахсларида I бобдаги каби чўзиқ унлининг қисқариши содир бўлади. Масалан:

(ذ و ب) ذَاب → أذَاب – эритмоқ феъли   (ط ي ر) طَار → أطار – учирмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III.	MЗ	أذَاب	أذَابَا	أذَابُوا	أَطَارَ	أَطَارَا	أَطَارُوا
	MН	أَذَابَتْ	أَذَابَتَا	أَذَبْنَ	أَطَارَتْ	أَطَارَتَا	أَطَرْنَ
II	MЗ	أَذَبْتُ	أَذَبْتَمَا	أَذَبْتُمْ	أَطَرْتُ	أَطَرْتَمَا	أَطَرْتُمْ
	MН	أَذَبْتِ	أَذَبْتِمَا	أَذَبْتُنَّ	أَطَرْتِ	أَطَرْتِمَا	أَطَرْتُنَّ
I	MЗ MН	أَذَبْتُ		أَذَبْنَا	أَطَرْتُ		أَطَرْنَا

Ажваф феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади. Масалан:

ذَب → أذِيب – эритилмоқ феъли   طِير → أطيّر – учирилмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	MЗ	أذِيبَ	أذِيبَا	أذِيبُوا	أَطِيرَ	أَطِيرَا	أَطِيرُوا
	MН	أَذِيبَتْ	أَذِيبَتَا	أَذِيبْنَ	أَطِيرَتْ	أَطِيرَتَا	أَطِيرْنَ
II	MЗ	أَذِيبْتُ	أَذِيبْتَمَا	أَذِيبْتُمْ	أَطِيرْتُ	أَطِيرْتَمَا	أَطِيرْتُمْ
	MН	أَذِيبْتِ	أَذِيبْتِمَا	أَذِيبْتُنَّ	أَطِيرْتِ	أَطِيرْتِمَا	أَطِيرْتُنَّ
I	MЗ MН	أَذِيبْتُ		أَذِيبْنَا	أَطِيرْتُ		أَطِيرْنَا

3. Ноқис феълларнинг ўтган замонида агар учинчи ўзак ундош و дан иборат бўлса, у ى га ўзгариб кетади ва I бобдаги بَكِي феъли билан бир хил кўшимчалар ёрдамида тусланади. Масалан:

أسقى → سقى (س ق ى) – фатво бермок
 أفى → فى (ف ت و) – суғормок

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	أَفَى	أَفَيَا	أَفَوَا	أَسْقَى	أَسْقَيَا	أَسْقَوْا
	MH	أَفَتُ	أَفَتَا	أَفَتِينَ	أَسَقْتُ	أَسَقْتَا	أَسَقْتِينَ
II	M3	أَفَيْتَ	أَفَيْتَمَا	أَفَيْتُمْ	أَسَقَيْتَ	أَسَقَيْتَمَا	أَسَقَيْتُمْ
	MH	أَفَيْتِ	أَفَيْتِمَا	أَفَيْتِنَّ	أَسَقَيْتِ	أَسَقَيْتِمَا	أَسَقَيْتِنَّ
I	M3	أَفَيْتُ		أَفَيْنَا	أَسَقَيْتُ		أَسَقَيْنَا
	MH						

Ноқис феълларнинг мажхул нисбати –ийа кўшимчаси билан тугагани боис, шу кўшимча билан тугайдиган I бобдаги لَقِيَ – феъли каби тусланади. Масалан:

أفى → فى – фатво берилмок феъли
 أسقى → سقى – суғорилмок феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	أَفَى	أَفَيَا	أَفَوَا	أَسْقَى	أَسْقَيَا	أَسْقَوْا
	MH	أَفَيْتِ	أَفَيْتِمَا	أَفَيْتِنَّ	أَسَقَيْتِ	أَسَقَيْتِمَا	أَسَقَيْتِنَّ
II	M3	أَفَيْتَ	أَفَيْتَمَا	أَفَيْتُمْ	أَسَقَيْتَ	أَسَقَيْتَمَا	أَسَقَيْتُمْ
	MH	أَفَيْتِ	أَفَيْتِمَا	أَفَيْتِنَّ	أَسَقَيْتِ	أَسَقَيْتِمَا	أَسَقَيْتِنَّ
I	M3	أَفَيْتُ		أَفَيْنَا	أَسَقَيْتُ		أَسَقَيْنَا
	MH						

Амалий машғулот учун топшириқлар

339-машқ. Қуйидаги нотўғри феълларни ўтган замонда аниқ ва мажхул нисбатда шахс- сонда тусланг:

أَجْرَى - амалга оширмак; أَطَارَ - учирмак; أَنَارَ - қўзғамок;
أَحَسَّ - сезмак; أَتَمَّ - тугатмак; أَجَابَ - жавоб бермак; أَعَادَ - қайтармак; آمَنَ - имон келтирмак, ишонмак; أَنشَأَ - қурмак, тикламак; أَوْفَدَ - делегат қилиб жўнатмак; أَطْفَأَ - ўчирмак; أَرَاقَ - оқизмак; أَصَابَ - шикаст еткизмак; أَخْفَى - яширмак.

340-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, майлини, нисбатини, замонини, шахс – сонини ва жинсини аниқланг:

1) أُجْرِيَتْ (2) أَتَمَّتَا (3) أَصَبْتَمَا (4) أَضَحَتْ (5) يَطْرُنَ (6) أُجِبْتُ
7) أَعِدْنَا (8) أَتْرَثْنُ (9) أَنشَأْنَا (10) أَحْسَسْتَمَا (11) آمَنَ (12) تَجْرِيْنَ
13) أَطْرْنَا (14) أَرَقْتُ (15) أَطْفِنْتُ (16) نَتَمُّمُ (17) أَخْفَتْنَا

341-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) لقد أصبحت في كل مجتمع نانحا. (2) جعل العشق جسم الأرض يعلو على
الأفلاك فأضحى الجبل خفيف الحركة. (3) كل من أجرى علاجاً لروحي نال كنزي

ودري ومرجاني. 4) إذا كان العشق من هذا الجانب أوداك فهو في عاقبة الأمر أهدانا إلى تلك الناحية. 5) إذا أصابت قدم الإنسان شوكة فهو يضع قدمه فوق ركبته ويظل يفتش بجد الإبرة عن رأس الشوكة. 6) كل من أخفى سره سرعان ما يتحقق له مراده. 7) أوفد الملك أحدا من رسله إلى سمرقند. 8) أراقت ضربة الصياد دم الفيل من أجل سنه العاجي. 9) بعد هذا أعد الطبيب للصانغ شربة. 10) آمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر والقدر خيره وشره من الله تعالى والبعث بعد الموت. 11) ذات مرة قفز البيغاء من ناحية الدكان إلى ناحية أخرى فأراق زجاجة زيت الورد. 12) أجاب الوزير قائلا: أيها الملك أنا حاضر. أمامك. 13) من أطفأ في منتصف الليل شمع الوصال؟ 14) ألقى الوزير نار الشوق في قلوب المدعويين. 15) أثبتت في لجنة الترجمة مشكلة اختيار الكتب للترجمة. 16) هناك تعرفت بالكتابة وبدأت أكتب الروايات أتممت كتابة روايتي الأخيرة في الشهر الماضي. 17) لقد أنشئت بعد استقلالنا عدة جامعات في جمهوريتنا. 18) أحس الفؤاد بفرحة غامرة. 19) ضرب إبراهيم وأصابت الضربة جنزير الدبابة فدمرت برجها. 20) وقد أعيد بناء تلك المدرسة المشهورة عدة مرات. 21) نظمت دورة دراسة اللغة العربية في المركز الثقافي المصري بطشقند وبعض التلاميذ المحليين قد أنهوا هذه الدورة بنجاح.

342-майиқ. Қуйидағи гапларни арабчага ўғиринг:

1. Иккинчи жаҳон урушида жуда кўп одамларнинг қони тўкилган. 2. Ишчи аёллар дедилар: «Биз ишларимизни тугатдик». 3. Талабалар ўқишни май ойининг охирида тугатдилар ва ёзги каникулга чиқдилар.

4. «Пахтакор» командасининг ўйинини кўришганда, томо-шабинлар чексиз шодлик ҳис этдилар. 5. Истиқлолдан кейин республикамизда жуда кўп кўшма корхоналар барпо этдик. 6. Суод ўзининг бу сирини икки йил одамлардан яшириб юрди. 7. Врачлар беморга турли даволар қилиб кўрдилар. 8. Республикамиз ҳукумати спортни ривожлантиришга катта эътибор берди ва спортчи қизларимиз ўзларининг улкан муваффақиятлари билан жавоб қайтардилар. 9. Бувимиз касалликдан тузалганларидан кейин серҳаракат бўлиб қолдилар. 10. Ҳукумат музокараларга ташқи ишлар вазирини вакил қилиб жўнатди. 11. Истиқлолимизни деб қанчалар қон тўкдик! 12. Республикамиз спортчилари бу улкан байрамга муносиб совға тайёрладилар. 13. Раббим, мен сенга ва сенинг қудратингга имон келтирдим. 14. Талабалар қаттиқ меҳнатдан кейин эрта кунда электр чироқларини ўчирдилар ва уйкуга кетдилар. 15. Душман танкларига қарши ўт очдик ва танклардан бирининг занжирини учуриб юбордик.

§ 96. IV БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНИ

I. Иккиланган феъллар ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

أَمَدٌ → يُمَدُّ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُمَدُّ	يُمَدَّان	يُمَدُّونَ
	МН	يُمَدُّونَ	يُمَدَّان	يُمَدِّدُونَ
II	МЗ	يُمَدُّونَ	يُمَدَّان	يُمَدِّدُونَ
	МН	يُمَدِّدِينَ	يُمَدَّان	يُمَدِّدُونَ
I	МЗ МН	أَمَدٌ		أَمَدٌ

Бундай феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

مَدَّ → يُمَدُّ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُمَدُّ	يُمَدَّان	يُمَدُّونَ
	МН	يُمَدُّونَ	يُمَدَّان	يُمَدِّدُونَ
II	МЗ	يُمَدُّونَ	يُمَدَّان	يُمَدِّدُونَ
	МН	يُمَدِّدِينَ	يُمَدَّان	يُمَدِّدُونَ
I	МЗ МН	أَمَدٌ		أَمَدٌ

II. Ҳамзали феълларда ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгаришлардан бошқа ўзгариш содир бўлмайди.

Масалан:

آمَنَ → يَوْمِنُ феъли

أَنَارَ → يَنْتَرُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَوْمِنُ	يَوْمَانِ	يَوْمُونِ	يَنْتَرُ	يَنْتَرَانِ	يَنْتَرُونَ
	MH	تَوْمِنُ	تَوْمَانِ	تَوْمِنِ	تَنْتَرُ	تَنْتَرَانِ	تَنْتَرِنَ
II	M3	تَوْمِنُ	تَوْمَانِ	تَوْمُونِ	تَنْتَرُ	تَنْتَرَانِ	تَنْتَرُونَ
	MH	تَوْمِينِ	تَوْمَانِ	تَوْمِنِ	تَنْتَرِينِ	تَنْتَرَانِ	تَنْتَرِنَ
I	M3 MH	أَوْمِنُ		تَوْمِنُ	أَنْتَرُ		تَنْتَرُ

أَقْرَأَ → يَقْرِئُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يَقْرِئُ	يَقْرِئَانِ	يَقْرِئُونَ
	MH	تَقْرِئُ	تَقْرِئَانِ	تَقْرِئِنَ
II	M3	تَقْرِئُ	تَقْرِئَانِ	تَقْرِئُونَ
	MH	تَقْرِئِينِ	تَقْرِئَانِ	تَقْرِئِنَ
I	M3 MH	أَقْرِئُ		تَقْرِئُ

Ҳамзали феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

أومِنَ → يُؤْمِنُ феъли

أنتَرُ → يُنَارُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤْمِنُ	يُؤْمِنَانِ	يُؤْمِنُونَ	يُنَارُ	يُنَارَانِ	يُنَارُونَ
	МН	تُؤْمِنُ	تُؤْمِنَانِ	يُؤْمِنُ	تُنَارُ	تُنَارَانِ	يُنَارَنَ
II	МЗ	تُؤْمِنُ	تُؤْمِنَانِ	تُؤْمِنُونَ	تُنَارُ	تُنَارَانِ	تُنَارُونَ
	МН	تُؤْمِنِينَ	تُؤْمِنَانِ	تُؤْمِنُ	تُنَارِينَ	تُنَارَانِ	تُنَارَنَ
I	МЗ МН	أومِنُ		تُؤْمِنُ	أنتَارُ		تُنَارُ

أقرأ → يُقْرَأُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقْرَأُ	يُقْرَأَانِ	يُقْرَأُونَ
	МН	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	يُقْرَأَنَ
II	МЗ	تُقْرَأُ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأُونَ
	МН	تُقْرَأِينَ	تُقْرَأَانِ	تُقْرَأَنَ
I	МЗ МН	أقرأ		لُقْرَأُ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг ҳозирги-келаси замони солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أوزتُ → يورثُ феъли

يُمنُ → أيمنُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُورِثُ	يُورِثَانِ	يُورِثُونَ	يُيْمِنُ	يُيْمِنَانِ	يُيْمِنُونَ
	МН	تُورِثُ	تُورِثَانِ	يُورِثُنَّ	تُيْمِنُ	تُيْمِنَانِ	تُيْمِنُنَّ
II	МЗ	تُورِثُ	تُورِثَانِ	تُورِثُونَ	تُيْمِنُ	تُيْمِنَانِ	تُيْمِنُونَ
	МН	تُورِثِينَ	تُورِثَانِ	تُورِثُنَّ	تُيْمِنِينَ	تُيْمِنَانِ	تُيْمِنُنَّ
I	МЗ МН	أُورِثُ		تُورِثُ	أُيْمِنُ		تُيْمِنُ

Бу феълларнинг мажхул нисбатида иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати фатҳага ўзгаради холос. Масалан:

أورثُ → يورثُ феъли

يُمنُ → أيمنُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُورِثُ	يُورِثَانِ	يُورِثُونَ	يُيْمِنُ	يُيْمِنَانِ	يُيْمِنُونَ
	МН	تُورِثُ	تُورِثَانِ	يُورِثُنَّ	تُيْمِنُ	تُيْمِنَانِ	تُيْمِنُنَّ
II	МЗ	تُورِثُ	تُورِثَانِ	تُورِثُونَ	تُيْمِنُ	تُيْمِنَانِ	تُيْمِنُونَ
	МН	تُورِثِينَ	تُورِثَانِ	تُورِثُنَّ	تُيْمِنِينَ	تُيْمِنَانِ	تُيْمِنُنَّ
I	МЗ МН	أُورِثُ		تُورِثُ	أُيْمِنُ		تُيْمِنُ

2. Ажваф феъллар ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

أَذَابُ → يُذِيبُ феъли

أَطَارُ → يُطِيرُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُذِيبُ	يُذِيبَانِ	يُذِيبُونَ	يُطِيرُ	يُطِيرَانِ	يُطِيرُونَ
	МН	يُذِيبُ	يُذِيبَانِ	يُذِيبْنَ	يُطِيرُ	يُطِيرَانِ	يُطِيرْنَ
II	МЗ	يُذِيبُ	يُذِيبَانِ	يُذِيبُونَ	يُطِيرُ	يُطِيرَانِ	يُطِيرُونَ
	МН	يُذِيبْنَ	يُذِيبَانِ	يُذِيبْنَ	يُطِيرِينَ	يُطِيرَانِ	يُطِيرْنَ
I	МЗ МН	أَذِيبُ		يُذِيبُ	أَطِيرُ		يُطِيرُ

Бу феълларнинг мажхул нисбати солим феъллар каби I боб феълларнинг мажхул нисбати билан бир хилдир:

أَذِيبُ → يُذَابُ феъли

أَطِيرُ → يُطَارُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُذَابُ	يُذَابَانِ	يُذَابُونَ	يُطَارُ	يُطَارَانِ	يُطَارُونَ
	МН	يُذَابُ	يُذَابَانِ	يُذَابْنَ	يُطَارُ	يُطَارَانِ	يُطَارْنَ
II	МЗ	يُذَابُ	يُذَابَانِ	يُذَابُونَ	يُطَارُ	يُطَارَانِ	يُطَارُونَ
	МН	يُذَابْنَ	يُذَابَانِ	يُذَابْنَ	يُطَارِينَ	يُطَارَانِ	يُطَارْنَ
I	МЗ МН	أَذَابُ		يُذَابُ	أَطَارُ		يُطَارُ

3. Ноқис феълларнинг ҳозирги-келаси замони аслида -ийу қўшимчаси билан тугаши керак бўлгани учун I бобдаги ҳозирги-келаси замон -ийу қўшимчаси билан

тугайдиган **حَكِي** - **يَحْكِي** феъли билан бир хил шаклда тусланади.

أَفِي → يُفِي феъли

أَسْفِي → يُسْفِي феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُفِي	يُفْتِيَانِ	يُفْتُونُ	يُسْفِي	يُسْقِيَانِ	يُسْقُونُ
	MH	تُفِي	تُفْتِيَانِ	تُفْتِينِ	تُسْفِي	تُسْقِيَانِ	تُسْقِينِ
II	M3	تُفِي	تُفْتِيَانِ	تُفْتُونُ	تُسْفِي	تُسْقِيَانِ	تُسْقُونُ
	MH	تُفْتِينِ	تُفْتِيَانِ	تُفْتِينِ	تُسْقِينِ	تُسْقِيَانِ	تُسْقِينِ
I	M3 MH	أَفِي		تُفِي	أَسْفِي		تُسْفِي

Ноқис феълларнинг мажхул нисбатидаги кўшимча **لَقِي** – **يَلْقِي** феъли (аниқ нисбат) кўшимчаси билан бир хилдир. Масалан:

أَفِي → يُفِي феъли

أَسْفِي → يُسْفِي феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُفِي	يُفْتِيَانِ	يُفْتُونُ	يُسْفِي	يُسْقِيَانِ	يُسْقُونُ
	MH	تُفِي	تُفْتِيَانِ	تُفْتِينِ	تُسْفِي	تُسْقِيَانِ	تُسْقِينِ
II	M3	تُفِي	تُفْتِيَانِ	تُفْتُونُ	تُسْفِي	تُسْقِيَانِ	تُسْقُونُ
	MH	تُفْتِينِ	تُفْتِيَانِ	تُفْتِينِ	تُسْقِينِ	تُسْقِيَانِ	تُسْقِينِ
I	M3 MH	أَفِي		تُفِي	أَسْفِي		تُسْفِي

Амалий машғулот учун топшириқлар

343–машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажхул нисбатда ҳозирги-келаси замонда шахс-сонда тусланг:

أَنَارَ - амалга оширмак; أَلَمَ - яхши билмак; أَجْرَى - ёритмак; أَجَابَ - жавоб бермак; أَعْطَى - бермак; أَلْقَى - отмак; أَوْفَدَ - имон келтирмак; أَهْدَى - юбормак, жўнатмак; делегат қилиб жўнатмак; أَحَبَّ - севмак; أَخْفَى - яширмак; أَرَى - кўрсатмак; أَحَسَّ - сезмак; أَشَارَ - ишора қилмак; أَذَاعَ - тарқатмак; أَعَدَّ - тайёрламак.

344-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) يُرِينُ 2) يُرُونُ 3) يَرُونَ 4) أُوْمِنُ 5) يُخْفَيْنُ 6) يُخْفُونَ
7) نُعِدُّ 8) يُعِدَّانِ 9) تُعَدُّونَ 10) تُعَدِّينَ 11) تَعِدِينَ 12) يَجْرُونَ
13) تُلْقِينَ 14) تُلْقِينَ 15) يُلْقِينَ 16) يُلْقُونَ 17) نُهْدِي 18) نُهْدِي
19) يُجْرِيَانِ 20) يَجْرِيَانِ 21) يُجْرُونَ 22) يُجْرُونَ

345 - машқ, Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) ما لم يجئ الربيع بعلامة من الحرارة فلا تذيب الأرض أسرارها. 2) هو يأخذ نصف حياة ويعطي بدلا منه حياتين بل هو يعطي ما لا يخطر لك في بال. 3) الجدار إذا كان يلقي على الأرض ظلا طويلا فيرجع هذا الظل نحوه. 4) إن كان تفسير اللسان ينير السبيل لمعرفة الحقيقة فالعشق بدون اللسان أفصح من أي بيان. 5) في المساء أرجع إلى البيت وبعد تناول العشاء أعد دروسي لليوم القادم. 6) في الربيع يكون الجو معتدلا فلا نحس ببرد الشتاء ولا حر الصيف. 7) قل لي من فضلك يا ابن عمي إلى أي أقربائك من الرجال أري وجهي ومن

منهم لا تريده أن يراني؟ 8) الطلاب في القسم العربي يدرسون تاريخ الأدب العربي قديمه وحديثه وكذلك يلمون بتاريخ العرب في مختلف العصور. 9) هيا بنا الآن إلى جناح الماكينات، هوجناح جميل وأنا أحب أن أرى بدقة كل ما هو معروض فيه. 10) يا مشاة نفذوا ما تشير إليه مصايح المرور عند تقاطع الطرق أوفي الميادين. 11) لا تذهب إلى ما تريك العين واذهب إلى ما يريك العقل. 12) إلى أي مطعم تحبين أن تذهبي؟ 13) أنا أريد بدلة من صوف جميل ولا يهمني الثمن. 14) البائع العاقل يعد النقود أولاً ثم يضعها في الدرج ويضرب على الآلة فتظهر تذكرة الدفع ويعطيها للزبون. 15) أختي العزيزة! أهديك تحياتي الطيبة وأبشرك بقرب حضورنا جميعاً إليك. 16) غدا سيجري الأمين العام لمنظمة الأمم المتحدة مباحثات مع مندوبي الدول العظمى.

346-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Шаҳримизнинг кенг ва тўғри кўчаларини замонавий электр чироқлари ёритиб турибди. 2. Спортчи қизларимиз келгуси мусобақаларда ғолиб бўлиш учун тин-май машқ қиляптилар, шунинг учун улар катта ютуқ-ларга бўлган умидларини яширмаяптилар. 3. Биз Оллоҳга, унинг элчиларига, китобларига имон келтирганмиз ва келтирмоқдамиз. 4. Қурувчилар яқин кунлар ичида бу улкан бинодаги ишларни тугатадилар. 5. Келгуси ҳафтада республикамизнинг бош вазири Кичик Осие давлатлари раҳбарлари билан музокаралар олиб боради. 6. Имтиҳондан илгари талабалар ўрганилган мавзуларни бир неча марта қайтарадилар. 7. Мен араб тилини яхши ўрганишим керак, баҳонинг мен учун аҳамияти йўқ. 8. Биз ўз уйимизни, ўз маҳалламизни, ўз шаҳримизни, ўз юртимизни севамиз. 9. Индинга мисрлик устоз араб тили грамматикасининг асосий муаммолари ҳақида маъруза ўқийди. 10. Республикамиз ҳукумати жуда кўп замонавий биноларни қурмоқда. 11. Нима учун одамлар бир-бирларини ўлдирадилар, нима учун бир-бирларининг қонларини

тўкадилар?! 12. Онажон, мен Сизга ўзимнинг энг яхши саломларимни, энг гўзал тилакларимни йўллаяпман. 13. Ўзбекистон радиоси бу каби нотўғри хабарларни ҳеч қачон тарқатмайди. 14. Журналистлар ҳар куни хабарларнинг янги дастурини тайёрлайдилар. 15. Сизнинг (мз.) бу ҳатти-ҳаракатларингиз талабаларнинг ғазабини кўзғайди.

§ 97. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

IV боб солим феълларининг шарт майли куйидаги-вазнда ҳосил бўлади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفْعَلُ	يُفْعَلَا	يُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	يُفْعَلْنَ
II	МЗ	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	تُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلِي	تُفْعَلَا	تُفْعَلْنَ
I	МЗ МН	أَفْعَلُ		نُفْعَلُ

Масалан:

أَخْرَجَ – чиқармоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُخْرِجُ	يُخْرِجَا	يُخْرِجُوا
	МН	تُخْرِجُ	تُخْرِجَا	يُخْرِجْنَ
II	МЗ	تُخْرِجُ	تُخْرِجَا	تُخْرِجُوا
	МН	تُخْرِجِي	تُخْرِجَا	تُخْرِجْنَ
I	МЗ МН	أَخْرَجُ		نُخْرِجُ

Нотўғри феълларнинг шарт майли:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли уч хил вариантда ҳосил бўлади. Бу I бобдаги **فَرُّ** – **يَفِرُّ** типдаги иккиланган феъллар қўшимчалари билан бир хилдир.

Масалан: **مَدَّ** – **أَمَدَّ** феъли:

1 - вариант

2 – вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُمَدُّ	يُمَدَّا	يُمَدُّوا	يُمَدُّ	يُمَدَّا	يُمَدُّوا
	MH	تُمَدُّ	تُمَدَّا	يُمَدِّدْنَ	تُمَدُّ	تُمَدَّا	يُمَدِّدْنَ
II	M3	تُمَدُّ	تُمَدَّا	تُمَدُّوا	تُمَدُّ	تُمَدَّا	تُمَدُّوا
	MH	تُمَدِّي	تُمَدَّا	تُمَدِّدْنَ	تُمَدِّي	تُمَدَّا	تُمَدِّدْنَ
I	M3 MH	أَمَدُّ		تُمَدُّ	أَمَدُّ		تُمَدُّ

3 – вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُمَدِّدُ	يُمَدَّا	يُمَدِّدُوا
	MH	تُمَدِّدُ	تُمَدَّا	يُمَدِّدْنَ
II	M3	تُمَدِّدُ	تُمَدَّا	تُمَدِّدُوا
	MH	تُمَدِّي	تُمَدَّا	تُمَدِّدْنَ
I	M3 MH	أَمَدِّدُ		تُمَدِّدُ

II. Ҳамзали феълларнинг шарт майли солим феълларнинг шарт майлидан фарқ қилмайди. Масалан:

آمن → آمنَ феъли

أثارَ → أثارَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُؤْمِنُ	يُؤْمِنَا	يُؤْمِنُوا	يُثِرُ	يُثِرَا	يُثِرُوا
	MH	تُؤْمِنُ	تُؤْمِنَا	يُؤْمِنُ	تُثِرُ	تُثِرَا	يُثِرُنَّ
II	M3	تُؤْمِنُ	تُؤْمِنَا	تُؤْمِنُوا	تُثِرُ	تُثِرَا	تُثِرُوا
	MH	تُؤْمِنِي	تُؤْمِنَا	تُؤْمِنُ	تُثِرِي	تُثِرَا	تُثِرُنَّ
I	M3 MH	أُؤْمِنُ		تُؤْمِنُ	أُؤْتِرُ		تُثِرُ

أقرأ - أقرأَ феъли

ахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُقْرَأُ	يُقْرَأَا	يُقْرَأُوا
	MH	تُقْرَأُ	تُقْرَأَا	يُقْرَأُنَّ
II	M3	تُقْرَأُ	تُقْرَأَا	تُقْرَأُوا
	MH	تُقْرَأِي	تُقْرَأَا	تُقْرَأُنَّ
I	M3 MH	أُقْرَأُ		تُقْرَأُ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг шарт майли ҳам солим феълларники каби тусланади. Масалан:

أَوْرَثَ → وَرَثَ феъли

أَيْمَنَ → يَمَنَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُورِثُ	يُورِثَانَا	يُورِثُوا	يُيْمِنُ	يُيْمِنَانَا	يُيْمِنُوا
	МН	تُورِثُ	تُورِثَانَا	يُورِثُنَ	تُيْمِنُ	تُيْمِنَانَا	يُيْمِنُ
II	МЗ	تُورِثُ	تُورِثَانَا	تُورِثُوا	تُيْمِنُ	تُيْمِنَانَا	تُيْمِنُوا
	МН	تُورِثِي	تُورِثَانَا	تُورِثُنَ	تُيْمِنِي	تُيْمِنَانَا	تُيْمِنُ
I	МЗ МН	أُورِثُ		أُورِثُ	أَيْمِنُ		أَيْمِنُ

2. Ажваф феъллар шарт майлининг айрим шахсларида I бобда бўлгани каби чўзиқ унлиларнинг қисқариши содир бўлади. Масалан:

أَذَابَ → ذَابَ феъли

أَطَارَ → طَارَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُذِبُ	يُذِيبَانَا	يُذِيبُوا	يُطِرُ	يُطِيرَانَا	يُطِيرُوا
	МН	تُذِبُ	تُذِيبَانَا	يُذِبُنَ	تُطِرُ	تُطِيرَانَا	يُطِرُنَ
II	МЗ	تُذِبُ	تُذِيبَانَا	تُذِيبُوا	تُطِرُ	تُطِيرَانَا	تُطِيرُوا
	МН	تُذِيبِي	تُذِيبَانَا	تُذِبُنَ	تُطِيرِي	تُطِيرَانَا	تُطِرُنَ
I	МЗ МН	أُذِبُ		أُذِبُ	أُطِرُ		أُطِرُ

3. Ноқис феъллар охиридаги чўзиқ унли айрим шахс ва сонда қисқа унлига ўзгаради. Масалан:

أَفَى → فَيَ феъли

أَسَقَى → سَقَى феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُفَتِّ	يُفْتِيَا	يُفْتُوا	يُسْقِ	يُسْقِيَا	يُسْقُوا
	MH	تُفَتِّ	تُفْتِيَا	تُفْتِينِ	تُسْقِ	تُسْقِيَا	تُسْقِينِ
II	M3	تُفَتِّ	تُفْتِيَا	تُفْتُوا	تُسْقِ	تُسْقِيَا	تُسْقُوا
	MH	تُفْتِي	تُفْتِيَا	تُفْتِينِ	تُسْقِي	تُسْقِيَا	تُسْقِينِ
I	M3 MH	أَفَتِّ		نُفَتِّ	أَسْقِ		نُسْقِ

Амалий машғулот учун топшириқлар

347-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

أَذْرَكَ - юммоқ; أَعْجَبَ - чарчатмоқ; أَرَاقَ - тўкмоқ; أَدْرَكَ - идрок қилмоқ; أَجَابَ - жавоб бермоқ; أَجْرَى - амалга оширмоқ; أَفْشَى - ошкор қилмоқ; أَعْطَى - бермоқ; أَخْفَى - яширмоқ; أَحْسَنُ ҳис қилмоқ.

348-машқ. Қуйида шарт майлида берилган феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

- (1) يَتِمُّ (2) يَتِمُّ (3) يُعِذُّ (4) نَعِذُّ (5) يَتَعَبَنُ (6) يَتَعَبُوا (7) يُصَابُوا
(8) نُؤَلِّدُ (9) أُنَمِّمُ (10) يُجْرُوا (11) تَجْرُوا (12) تُرِينُ (13) أَرُ (14) أَرُ

- 15) يُخْبِنَ 16) يُصَيِّبَا 17) تُصِنَنَّ 18) تُجِيبِي 19) نُجِبْ 20) يُذَاعُوا
21) يُذِغْ 22) تُغِدُّنَ 23) يُعِدُّوْا

349-ماشқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) هي صكت سنا على سن وبقيت طوال الليل تتشوى بالحمى ولم يغمض لها جفن.
- 2) مدينة الأقصر مدينة جميلة وكم وددت أن أراها ولكن لم تتح لي الفرصة من قبل.
- 3) هي لم تجب على سؤال صديقتها وإنما ضحكت خفيفا. 4) مصطفى الثالث سلطان الأتراك كان له حوالي ستمائة ابن ولم ينجب بنتا واحدة. 5) من لم يدركه الأريج فهو بلا أنف. 6) إن تتقنوا اللغة العربية في أعوامكم الطلابية لا تجدوا الصعوبات في المستقبل.
- 7) إن ترسل الحكومة أشهر الملاكين إلى المباراة المقبلة فيحرزوا نجاحات ضخمة فيها.
- 8) من يغلّق الباب أمام الآخر فيغلّق الباب أمامه. 9) من يشعل نار الحرب فهو ملعون.
- 10) إن تحسي بتعب اذهبي إلى بيتك. 11) من يخف مرضه تفش حماه. 12) من يرق الدماء فهو مستول عنها. 13) من يجز المباحثات مع الجهة الأخرى فهو يفهم صعوبتها.
- 14) من يجب على هذا السؤال الأخير فيأخذ جائزة قيمة. 15) متى تعطيني قاموسك العربي الروسي أعده لك في نفس اليوم. 16) متى تخبروني عن وصولكم فأت إليكم فوراً.

350-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мен жуда кўп қиз кўрдим (жуда кўп қизлар туғилди), аммо битта ҳам ўғил кўрмадим. 2. Агар фурсатингиз (мз.) бўлса, футбол мусобақасини томоша қилгани стадионга борайлик. 3. Агар «Навбахор» футбол командаси яхши ўйин кўрсатса, стадион томошабинлар билан тўла бўлади. 4. Мен кун бўйи ўртоғим билан теннис ўйнадим, лекин мутлақо чарчоқ сезганим йўқ. 5. Бемор туни билан мутлақо кўз юмгани йўқ. 6. Чўғни ким

ушласа, ўшанинг кўли куяди. 7. Делегация аъзолари шаҳримизга келганликлари ҳақида менга муълақо хабар беришмади, шунинг учун мен уларни учратмадим. 8. Агар саудиялик меҳмонларга бу гўзал шаҳримиз ёққан бўлса, биз уларни яна келишга таклиф этамиз. 9. Ўтган йили бизнинг волейбол командамиз халқаро мусобақада муваффақият қозонмаган эди. 10. Саволимга қачон тўғри жавоб берасизлар (мн.), ўшанда сизлардан мамнун бўламан.

§ 98. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг буйруқ майли II шахсда қуйидаги вазнда шаклланади:

أَفْعَلٌ → فَعَلَ → تَفَعَّلَ → تَفَعَّلُوا

Эслатма. IV боб феъли буйруқ майлининг I бобдаги айрим феъллар буйруқ майлидан фарқи IV боб буйруқ майли олдидаги алифнинг қатъий ҳамза эканлигидир.

Буйруқ майли шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَفْعَلٌ	أَفْعَلَا	أَفْعَلُوا
МН	أَفْعَلِي	أَفْعَلَا	أَفْعَلْنَا

Масалан: **أَسْقَطُوا** – уриб туширинглар (мз).

Нотўғри феълларнинг буйруқ майли:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли уч вариантда ҳосил бўлгани сабабли, буйруқ майли ҳам уч вариантда ҳосил бўлади.

Масалан: **مَدَّ** – **أَمَدًا** феъли:

1 - вариант

2 – вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَمَدًا	أَمَدًا	أَمَدُوا	أَمَدًا	أَمَدًا	أَمَدُوا
МН	أَمَدِي	أَمَدًا	أَمَدُونَ	أَمَدِي	أَمَدًا	أَمَدُونَ

3 – вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَمَدًا	أَمَدًا	أَمَدُوا
МН	أَمَدِي	أَمَدًا	أَمَدُونَ

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли кўп ҳолатларда солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

آمَنَ → آمِنَ феъли

أَثَرَ → أَثَرَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	آمِنَ	آمِنَا	آمِنُوا	أَثَرَ	أَثَرَا	أَثَرُوا
МН	آمِنِي	آمِنَا	آمِنَ	أَثَرِي	أَثَرَا	أَثَرَنَ

أَقْرَأَ → أَقْرَأَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَقْرَأَ	أَقْرَأَا	أَقْرَأُوا
МН	أَقْرَأِي	أَقْرَأَا	أَقْرَأَنَ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَرِثَ → أَوْرَثَ феъли

أَيَمَنَ → أَيْمَنَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَوْرَثَ	أَوْرَثَا	أَوْرَثُوا	أَيْمَنَ	أَيْمَنَا	أَيْمَنُوا
МН	أَوْرَثِي	أَوْرَثَا	أَوْرَثِنَ	أَيْمِنِي	أَيْمِنَا	أَيْمِنَ

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли:

ذَابَ → أَذَابَ феъли

طَارَ → أَطَارَ феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَذَبَ	أَذِيَا	أَذِيُوا	أَطَرَ	أَطِرَا	أَطِرُوا
МН	أَذِي	أَذِيَا	أَذِنَ	أَطِرِي	أَطِرَا	أَطِرْنَ

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майлида шарт майлидаги товуш ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

أَفَى → أَفَى феъли

أَسَقَى → أَسَقَى феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	أَفَى	أَفِيَا	أَفُوا	أَسَقَى	أَسَقِيَا	أَسَقُوا
МН	أَفِي	أَفِيَا	أَفِينَ	أَسَقِي	أَسَقِيَا	أَسَقِينَ

Амалий машғулот учун топшириқлар

351-машқ. Қуйидаги феълларни учала шахсда буйруқ майлида тусланг:

أَخْبَرَ - хабар бермоқ; أَيْقَطَ - уйғотмоқ; أَعْطَى - бермоқ; أَحْضَرَ - ҳозирламоқ; أَجَابَ - жавоб бермоқ; أَسْلَمَ - таслим қилмоқ; أَرَى - кўрсатмоқ; أَوْقَفَ - тўхтатмоқ; أَرْسَلَ - жўнатмоқ; أَقْصَرَ - қисқа қилмоқ.

352-машқ. Буйруқ майлида берилган қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, шахс-сонини аниқланг:

- (1) ائِمِّمْ (2) تَمِّمًا (3) اَتِمِّمْ (4) اَعِدِّنْ (5) عَوِّدُوا (6) عَوِّدِي (7) لَا تُطْفِنِي (8) لِنَشِيئِي (9) اِنشَأْ (10) اَجِيْبُوا (11) اَمِنُوا (12) اَنْزِ (13) لَا يُخْفُوا (14) اَخْفِيَا (15) لَا تُخْفِي (16) خَفْ (17) لِنَجْرِ (18) لَا تُؤَلِّدُوا (19) اَرِيْقِي (20) اَمْسِكْنِ (21) اَطْرُ (22) طِرْ

353- машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- (1) إن يخرج أي أمير عن طاعتك فاقتله أو اجعله أسيرا ولكن لا تعلن هذا ما دمت أنا حيا. (2) قال الوزير: أقصروا جدالكم. (3) لقد يسر الله لك ما أعطاك فخذه وأنعم به ولا تلق بنفسك إلى الآلام. (4) يا عزيزي لا تخف وأطفئ هذا البصر تلق عوضا عنه كثيرا كثيرا من شموع الوصال. (5) بعد ذلك أيها الملك أوقفني تحت جبل المشنقة. (6) قال الأستاذ لتلميذه: تقدم واذهب وأحضر من الغرفة تلك الزجاجاة. (7) ضع رأسك أمام ذلك الحكيم مثل إسماعيل وأسلم الروح على خنجره فرحا ضاحكا. (8) أنا أريد أن أبعث رسالة. أعطني من فضلك أوراقا للكتابة وظرفا وطوابع. (9) يا بنتي أحضري بعض زجاجات غازوزة من

الثلاجة وأعدى المائدة. 10) أعطني من فضلك البدلة ذات اللون الأزرق. 11) هناك على الرف حذاء ذو شكل جميل. أرنيه من فضلك. 12) من فضلك أيها البائع أخبرني كم يجب أن أدفع من النقود؟ 13) أيقظيني من فضلك غدا صباحا باكرا. 14) أرسلني يا خادمتي من فضلك بدلتي للكواء وقميصي للغسيل. 15) تقدمت الزوجة إلى جحا فسألت: أريد أن أعرف منك: إلى أي أقربائك من الرجال أرى وجهي ومن منهم لا تريده أن يراي؟ فقال جحا فوراً: لا تربي وجهك وأريه من تشائين. 16) أعطني حريتي وأطلق يدي. 17) ربنا آتانا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار. 18) وها أنا قد كسرت القيود وفككت السلاسل فلنسرعن نحو الشمس فقد طال وقوفنا في الظل.

354- машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мухтарам хизматчилар, бугунги ишларингизни барвақт тугатинглар ва уйлارينгизга кетинглар. 2. Уруш оловини ёқмайлик, агар у ёниб турган бўлса, ўчирайлик. 3. Қўлларимни қўйиб юборинглар (мз.), мен сизларга ўша сирни ошкор этай. 4. Ходима қиз, илтимос, менга араб мамлакатлари тарихига оид китобларни кўрсатинг. 5. Спортчиларимизнинг бу улкан мусобақадаги ютуғини бор овоз билан халққа эълон қилинглар (мз.). 6. Мухтарам табиб, илтимос, бизникига тез етиб келинг, қизим ўзини ёмон ҳис қиляпти. 7. Укангизни бозорга жўнатинг (мн.), сабзи, пиёз ва озгина мол гўшти олиб келсин. 8. Азиз ота-оналар, фарзандларингизни кечаси кўчага чиқарманглар. 9. Ёмон сўзларингиз (мн.) билан қалбларимизни жароҳатламанг. 10. Машҳур хонанда (мз.) шу ашуласини яна бир марта қайтарсин. 11. Менинг бу охирги саволимга жавоб беринглар (мз.): нима учун дарсларингизни тайёрламадингизлар? 12. Онажон, эрта-

га мени барвақт уйғотманг, эртага дам олиш куни.
13. Қора рангдаги нариги костюм менга жуда ёқди.
Менга уни беринг (мн.), нархининг менинг учун аҳами-
яти йўқ. 14. Менга тез-тез хат жўнатиб туринглар (мз.).
15. Қизим, меҳмонлар келишди, уларга бир пиёладан
қандли қахва тайёрланг ва уларга тақдим этинг.

355-машқ. Куйидаги суҳбатни ўрганинг, сўз ва ибор-
раларини ёдланг:

أحمد: صباح الخير يا كريم.

كريم: صباح النور يا أحمد.

أحمد: هل ذهبت أمس إلى الملعب المركزي؟

كريم: نعم وكانت هناك المباراة في كرة القدم بين فريقَي «بختة كور» و«نوبهار».

أحمد: وبمّ تمت هذه المباراة؟

كريم: واحد لصفير لصالح فريق «نوبهار».

أحمد: هذه مفاجأة كبيرة ومن أصاب مرمي «بختة كور»؟

كريم: أصاب مرماه مهاجم نسيت اسمه وحدث ذلك في نهاية الشوط الأول من المباراة.

لماذا أنت لم تذهب إلى الملعب يا أحمد؟

أحمد: أنا كنت مشغولا بأعمال أهم من مشاهدة المباراة.

كريم: وما هي هذه الأعمال؟

أحمد: كنت مشغولا بتصليح ثلاجتنا. هي تعطلت منذ أسبوعين. مَنْ من مهاجمي

فريق «نوبهار» لعب جيدا؟

كريم: جميع المهاجمين لعبوا جيدا وأدّوا المباراة رائعة. هل أنت يا أحمد متحمس

«نوبهار»؟

أحمد: نعم وأنت؟

كريم: أنا أيضا.

356-машқ. Қуйидаги суҳбатни арабчага ўғиринг:

Шаҳноза: Ассалому алайкум, Нафиса.

Нафиса: Ваалайкум ассалом, Шаҳноза,

Шаҳноза: Қаердан келяпсиз, Нафиса?

Нафиса: Мен спорт залидан келяпман. Биласиз, мен волейбол ўйнашни ёқтираман. Ҳар кўни у ерга бориб, волейбол ўйнайман.

Шаҳноза: Бирор командага аъзомисиз?

Нафиса: Ҳа, мен Наманган вилояти волейбол командаси таркибида ўйнайман.

Шаҳноза: Волейбол бўйича охириги мусобақа қачон ўтказилди?

Нафиса: Ўтган ҳафта биз Фарғона вилояти коман-даси билан ўйнадик.

Шаҳноза: Мусобақа қаерда бўлиб ўтди?

Нафиса: Фарғона шаҳридаги марказий стадионда бўлиб ўтди.

Шаҳноза: Мусобақада қайси команда голиб келди?

Нафиса: Биз Фарғона командасини катта ҳисоб билан енгдик.

Шаҳноза: Ғалаба билан табриклайман.

Нафиса: Раҳмат. Агар машқимизни томоша қил-моқчи бўлсангиз, эртага эрталаб спорт залига келинг.

Шаҳноза: Албатта келаман. Таклифингиз учун ташаккур.

§ 99. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

Солим феълларнинг истак майли қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفْعَلُ	يُفْعَلَا	يُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	يُفْعَلْنَ
II	МЗ	تُفْعَلُ	تُفْعَلَا	تُفْعَلُوا
	МН	تُفْعَلِي	تُفْعَلَا	تُفْعَلْنَ
I	МЗ	أَفْعَلُ		تُفْعَلُ
	МН			

Масалан:

أَخْرَجَ - يُخْرِجُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُخْرِجُ	يُخْرِجَا	يُخْرِجُوا
	МН	يُخْرِجُ	يُخْرِجَا	يُخْرِجْنَ
II	МЗ	يُخْرِجُ	يُخْرِجَا	يُخْرِجُوا
	МН	يُخْرِجِي	يُخْرِجَا	يُخْرِجْنَ
I	МЗ	أَخْرَجَ		لَيُخْرِجُ
	МН			

Нотўғри феълларнинг истак майли:

I. Иккиланган феълларнинг истак майли унинг ҳозирги-келаси замониға қисман ўхшаб кетади.

Масалан:

مَدُّ - أَمَدٌ - феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُمِدُّ	يُمِدَّا	يُمِدُّوْا
	MH	تُمِدُّ	تُمِدَّا	يُمِدِّدْنَ
II	M3	تُمِدُّ	تُمِدَّا	تُمِدُّوْا
	MH	تُمِدِّي	تُمِدَّا	تُمِدِّدْنَ
I	M3 MH	أَمَدٌ		أَمَدٌ

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли қуйидагича ясалади:

أَمِنَ → آمِنٌ - феъли

أَنَزَّ → أَنَزُّوْا - феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُؤْمِنَ	يُؤْمِنَا	يُؤْمِنُوْا	يُنْزِرَ	يُنْزِرَا	يُنْزِرُوْا
	MH	تُؤْمِنَ	تُؤْمِنَا	يُؤْمِنُ	يُنْزِرَ	يُنْزِرَا	يُنْزِرْنَ
II	M3	تُؤْمِنَ	تُؤْمِنَا	تُؤْمِنُوْا	يُنْزِرَ	يُنْزِرَا	يُنْزِرُوْا
	MH	تُؤْمِنِي	تُؤْمِنَا	تُؤْمِنُ	يُنْزِرِي	يُنْزِرَا	يُنْزِرْنَ
I	M3 MH	أُؤْمِنَ		تُؤْمِنُ	أَنْزِرَ		يُنْزِرَ

أَقْرَأَ → قَرَأَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُقرئ	يُقرنا	يُقرنوا
	МН	تُقرئ	تُقرنا	يُقرنن
II	МЗ	تُقرئ	تُقرنا	تُقرنوا
	МН	تُقرئ	تُقرنا	تُقرنن
I	МЗ МН	أُقرئ		تُقرئ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феъллардан кўп фарқ қилмайди. Масалан:

أَوْرَثَ → وَرَثَ – феъли

أَيْمَنَ → يَمَنَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُورث	يُورثا	يُورثوا	يُئمن	يُئمنا	يُئمنوا
	МН	تُورث	تُورثا	يُورثن	تُئمن	تُئمنا	يُئمنن
II	МЗ	تُورث	تُورثا	تُورثوا	تُئمن	تُئمنا	تُئمنوا
	МН	تُورث	تُورثا	تُورثن	تُئمني	تُئمنا	تُئمنن
I	МЗ МН	أُورث		تُورث	أُئمن		تُئمن

2. Ажваф феълларнинг истак майли қуйидагича тусланади. Масалан:

أَذَابَ → ذَابَ – феъли

أَطَارَ → طَارَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُذِيبَ	يُذِيبَا	يُذِيبُوا	يُطِيرَ	يُطِيرَا	يُطِيرُوا
	MH	تُذِيبَ	تُذِيبَا	يُذِيبَنَّ	تُطِيرَ	تُطِيرَا	يُطِرْنَ
II	M3	تُذِيبَ	تُذِيبَا	تُذِيبُوا	تُطِيرَ	تُطِيرَا	تُطِيرُوا
	MH	تُذِيبِي	تُذِيبَا	تُذِيبَنَّ	تُطِيرِي	تُطِيرَا	تُطِرْنَ
I	M3 MH	أَذِيبَ		تُذِيبَ	أَطِيرَ		تُطِيرَ

2. Ноқис феълларнинг истак майли I бобдаги **بَكَى** – **يَبْكِي** феълнинг истак майли билан бир хил қўшимчаларга эга. Масалан:

أَفْتَى → فَى – феъли

أَسْقَى → سَقَى – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُفْتِي	يُفْتِيَا	يُفْتُوا	يُسْقِي	يُسْقِيَا	يُسْقُوا
	MH	تُفْتِي	تُفْتِيَا	يُفْتِيَنَّ	تُسْقِي	تُسْقِيَا	يُسْقِيَنَّ
II	M3	تُفْتِي	تُفْتِيَا	تُفْتُوا	تُسْقِي	تُسْقِيَا	تُسْقُوا
	MH	تُفْتِي	تُفْتِيَا	تُفْتِيَنَّ	تُسْقِي	تُسْقِيَا	تُسْقِيَنَّ
I	M3 MH	أَفْتَى		تُفْتِي	أَسْقَى		تُسْقَى

Амалий машғулот учун топшириқлар

357-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

أَتَعَبَ – ёкмок, маъкул келмок; أَحَسَّ – ҳис қилмок; – чарчатмок; آمَنَ – имон келтирмок; أَرْسَلَ – юбормок; أَخْفَى – яширмок; أَغْلَقَ – ёпмок; أَجْرَى – амалга оширмок; أَثَارَ – қўзғамок; أَرَأَى – оқизмок; أَتَمَّ – тугатмок.

358-машқ. Қуйида истак майлида берилган феълларнинг ўзагини, бобини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) يُدَاعَ 2) تُدِيْعُوا 3) تُخْفِيْنَ 4) يَجْرُوا 5) نَدْعُو 6) تُرِي 7) يُجِيْنَ
- 8) تَلْمُوا 9) أَحَسَّ 10) يُحِيْنَ 11) تَلْقِيَا 12) تَلْقِيَا 13) تُعْطِيْنَ 14) تُرِي
- 15) تُخْفِي 16) تُذْرِكُ 17) تُرْفَنُ 18) أَغْمِضُ 19) يُتْعَبُوا 20) يُؤْمِنُوا

359-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) تستطيع كل فتاة بالغة في بلادنا أن تحلب الماشية وتنظف البيت وتعد الطعام.
- 2) هل يمكنني أن أهدي إليك باقة الزهور هذه؟ 3) اعذروني يا إخواني أريد أن أرجع إلي منزلي، عندي بعض الأعمال أريد أن أنجزها. 4) لا تعبر الطريق قبل أن تشير مصابيح المرور إلي العبور. 5) هل يمكنك أن تعطيني تذكرتين إلي طشقند؟ 6) أنا مسرور جدا بأن تتاح لي فرصة زيارة دمشق. 7) ينبغي لنا أن نحب آباءنا وأمهاتنا وأخواتنا وإخواننا وأولادنا جميعا. 8) أرجوكن أن تبقين قليلا من القهوة لكي نشرها. 9) أنا أريد أن أرسل رسالة بالبريد الجوي. 11) هذا الكلام لانهاية له. فلنرجع إلي قصتنا لنتمها. 12) فكروا جيدا قبل أن تجيبوا على هذا السؤال. 13) لا تمش في ذلك الوادي يا عزيزي دون أن يرشدك أحد

من أهله. 14) لقد أردت أن أخفي أسراري هذه من الناس ولكن لم أستطع. 15) لن يفيدك الاعتبار في تمييز الذهب الخالص من الذهب المشوب ما لم يكن لديك محك لذلك. 16) التدبير الآن هو أن نحضر ذلك الرجل من أجل علاج تلك المريضة. 17) يريد العميد أن يلغي قراره حول رحلتنا المقبلة إلى شاهی مردان.

360-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Икки давлат ўртасида бўладиган олий даражадаги музокаралар тез-тез бўлиб туриши керак. 2. Уруш олови бундан кейин ҳеч қачон ёқилмайди. 3. Икки йилдан кейин сиз (мн.) араб тилини жуда яхши ўрганиб олишингиз мумкин. 4. Сиз (мз.) бокс бўйича тинмай машқ қилиб борсангиз, яқин келажакда янги рекорд ўрнатишингиз мумкин. 5. Келажакда уруш бўлмаслиги ва ҳеч кимнинг бу урушда қони тўқилмаслиги керак. 6. Қизлар, қишлоқларингизга етиб олганларингиздан кейин менга хат жўнатишни унутманглар. 7. Бу азиз меҳмонларни чарчатиб қўймаслик учун талабалар билан бўладиган учрашувни бекор қилишга қарор қилдик. 8. Ҳаво совуқ, шунинг учун эшикларни ҳар доим ёпиб юришимиз керак. 9. Факультетимизнинг баскетбол командаси тарих факультети командаси билан бўладиган мусобақада ғалабани қўлга киритишига ишонаман. 10. Биз сиздан (мз.) ҳеч нарсани яширмаганмиз ва бундан кейин ҳам мутлақо яширмаймиз. 11. Нима учун сизлар (мн.) ўша қасидани ёдламадингизлар? Мен бу саволимга жавоб беришларингни истардим. 12. Биз келажакда улкан заводлар, фабрикалар, турар-жой бинолари барпо этишимиз керак. 13. Мен сизга (мн.) қалбимнинг энг тўридаги сирларимни айтдим, уни сиз ҳеч кимга ошкор эт-

маслигингизни сўрайман. 14. Улар (мз.) бу қийинчилик-ни сезмаганлари холда ўқишни яқунладилар. 15. Ўғилларим, барча бойликларим мана шу китоблар, мен уларни сизларга қолдирмоқчиман ва уни сизлар эҳтиётлаб сақлайсизлар деган умиддаман.

361-машқ. Қавс ичида берилган феълларни керакли майл, нисбат ва шахс-сонда ишлатиб, қуйидаги гапларни тўғри шаклга солинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) كانت جميع المدارس الثانوية (أَقْفَلَ) في موسم جني القطن. 2) ليس بوسعي أن (أَتَمُّ) قراءة روايتك المسرحية هذه في هذا الأسبوع. 3) قد (أُنشَأَ) جامعة غنغان بعد استقلال جمهوريتنا مباشرة. 4) الأوتوبيس كان مملوء بالركاب ولكن لم (أَصَابَ) أحد منهم في هذا الحدث. 5) أنا لا (أَحَبُّ) أن أجلس وحيدا في البيت في أيام العيد. 6) لماذا يا زينب لا (أَعَدُّ) المائدة والأطباق والملاعق للعشاء؟ 7) ينبغي لك يا أختي أن (أَجَابَ) على سؤالي هذا بجد. 8) الأفلام الهندية بدأت لا (أَعْجَبَ) بي وهذا بسبب مواضيعها الضيقة.
- 9) (أَمَكَّنَ) كمْ أن تروا هنا مجموعة من المنسوجات القومية. 10) يريد الطلبة المتفوقون أن (أُنْهَى) أبحاثهم العلمية قبل ميعادها. 11) أخذت أمس خطابا من والدي وهي (أَهْدَى) لي فيه تحيات طيبة وتمنيات جميلة. 12) هن الآن (أَرَادَ) أن (أُرْسَلَ) رسالة بالبريد الجوي.
- 13) هل (أَمَكَّنَ) كْ يا نبيلة أن (أَعْطَى) ورقة للكتابة؟ 14) هاتان التلميذتان (أَرَادَ) أن (أَجْرَى) معك حديثا في موضوع قبولهما للجامعة.

§ 100. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

IV боб солим феълларининг масдари **إِفْعَالٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

أَخْرَجَ – чиқармоқ → إِخْرَاجٌ – чиқариш,

أَسْقَطَ – туширмоқ → إسْقَاطٌ – тушириш.

Нотўғри феълларнинг масдари:

I. Иккиланган феълларнинг масдари солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

أَمَدٌ – таъминламоқ → إِمْدَادٌ – таъминлаш,

أَقْرَأَ – қарор қилмоқ → إِقْرَارٌ – қарор қилиш.

II. Ҳамзали феълларда агар ҳамза биринчи ўзак ундош ўрнида келган бўлса, шу ҳамза иштирок этган қисмда 'и' → 'ū' товуш ўзгариши содир бўлади. Агар ҳамза иккинчи ёки учинчи ўзак ундош ўрнида бўлса, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

آمَنَ – имон келтирмоқ → إِيْمَانٌ → إِيْمَانٌ – имон келтириш,

أَنَارَ – қасос олмоқ → إِنْآرٌ – қасос олиш,

أَقْرَأَ – ўқитмоқ → إِقْرَاءٌ – ўқитиш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг биринчи ўзак ундоши و дан иборат бўлса, сўз бошида 'ив' → 'ū' ўзгариши содир бўлади. Агар ى ҳарфидан иборат бўлса, ى лигича қолади:

أَوْجَدَ – ижод қилмоқ → إَوْجَادٌ → إِيْجَادٌ – ижод қилиш,

أَوْقَفَ – тўхтатмоқ → إَوْقَافٌ → إِيْقَافٌ – тўхтатиш,

أَيْقَظَ – уйғотмоқ → إِيْقَاطٌ – уйғотиш.

2. Ажваф феълларнинг масдари одатда ة – та марбута билан тугайди. Масалан:

أَذَابَ – эритмоқ → إِذَابَةٌ – эритиш,

أَذَاعَ – тарқатмоқ → إِذَاعَةٌ – тарқатиш.

3. Ноқис феълларнинг масдаридида учинчи ўзак ундош бўлган ҳарфи иллат ҳамзага айланади. Масалан:

أَفْتَى – фатво бермоқ → إِفْتَاءٌ – фатво бериш,

أَمْلَى – диктовка қилмоқ → إِمْلَاءٌ – диктовка қилиш.

Амалий машғулот учун топшириқлар

362-машқ. Қуйидаги феъллардан масдарлар ҳосил қилинг:

أَتَقَنَّ – яхши ўзлаштирмоқ; أَطَارَ – учирмоқ; أَشْرَقَ – тонг отмоқ; أَوْفَدَ – делегат қилиб жўнатмоқ; أَمَكَنَّ – имкони бўлмоқ; أَخْفَى – яширмоқ; آمَنَ – имон келтирмоқ; أَصَابَ – шикаст етказмоқ; أَرْسَلَ – юбормоқ; أَطْفَأَ – ўчирмоқ (оловни); أَرَأَقَ – оқизмоқ; أَتَمَّ – тугатмоқ; أَجْرَى – амалга оширмоқ; أَيْقَظَ – уйғотмоқ; أَحَسَّ – ҳис қилмоқ; أَوْقَفَ – тўхтатмоқ; أَثَارَ – кўзгамоқ; أَعْطَى – бермоқ; أَغْلَنَ – эълон қилмоқ.

363-машқ. Қуйидаги масдарлар қайси феълдан ҳосил бўлганли-гини аниқланг ва бу масдарларнинг маъносини ўрганнг:

1) إِحْضَارٌ	2) إِتْمَارٌ	3) إِتْعَابٌ	4) إِخْبَارٌ	5) إِعْدَادٌ
6) إِجَابَةٌ	7) إِسْلَامٌ	8) إِنَارَةٌ	9) إِذَاعَةٌ	10) إِغْلَاقٌ
11) إِعْجَابٌ	12) إِذْهَاشٌ	13) إِقْفَاءٌ	14) إِلْمَامٌ	15) إِحْجَارٌ
16) إِبْصَارٌ	17) إِغْرَابٌ	18) إِغْمَاضٌ	19) إِهْدَاءٌ	20) إِعَادَةٌ
21) إِخْرَازٌ	22) إِبْرَازٌ	23) إِحْبَابٌ	24) إِنْشَاءٌ	25) إِجَارٌ

26) إِذْرَاكَ (27) إِفْشَاءً (28) إِشَارَةً (29) إِضْحَاءً (30) إِشْغَالَ

364-ماشқ. Қуйидаги гаплар ичидан IV боб феъли масдарларини топинг ва уларнинг отлашган-отлашмаганини аниқланг:

- 1) كل يوم صباحا أغسل يدي ووجهي وأنظف أسناني وأصفف شعري بالمشط ثم ألبس ملابسي وأذهب إلى غرفة الأكل لتناول طعام الفطور. (2) تعد جمهوريتنا أكثر دول العالم إنتاجاً للقطن. (3) يجب علينا إبلاغ أصدقائنا الطلاب عن سفرنا إلى طشقند. (4) لا تقف على سلم المركبات العامة إطلاقاً. (5) لقد جاءت الإجازة السنوية فكيف تريد يا أخي أن تقضيها؟ (6) هل هو يريد إنجاب الأولاد في هذه السن؟ (7) أراد الأب أن يتفوق في إكرام الضيف فطلب منه أن يتولى بنفسه تقسيم الطعام. (8) تفضل يا أخي هذه النقود إكراماً لك لحسن خدمتك. (9) هذه الاتفاقية تخصص بإتمام إنشاء مشروع السد العالي في وضعه النهائي. (10) هل يمكنك أن تتحدث بإيجاز عن التطور الاقتصادي في بلدكم؟ (11) مع الأسف الشديد طالت إقامتي في القاهرة شهرين آخرين. (12) كانت سوريا حافلة بمخزائن الكتب قبل الإسلام. (13) كما يقولون توجد عندك مؤلفات جبران خليل جبران. أ تستطيع إعطائي إياها؟ (14) فكرت الحكومة المصرية في إنشاء هذا المتحف في أواخر القرن الماضي. (15) إذا كان في إمكانك أن تشرح لنا شيئاً عن هذه الثريا نكون في غاية الشكر. (16) الرواية الكوميدية «في بيوت الناس» تأليف سليمان نجيب وإخراج محمد توفيق وتمثيل ليلى طاهر وأبي بكر عزت ومحسن سرحان. (17) أثارت حفلة فرقنا المشهورة إعجاب الجماهير في جميع البلدان. (18) أَدْعُوا النَّاسَ إِلَى الْإِحْلَاقِ الطَّيِّبَةِ بِالْقَاءِ الْمَحَاضِرَاتِ وَكِتَابَةِ الْأَشْعَارِ. (19) الإيمان إقرار باللسان وتصديق بالقلب بما جاء به من عند الله محمد رسول الله.

365-машқ. Қуйидаги масдарлар иштирокида гаплар тузинг:

(1) إِحْضَارٌ (2) إِغْلَاقٌ (3) إِعَادَةٌ (4) إِهْدَاءٌ (5) إِغْدَاؤٌ
(6) إِمْسَاكٌ (7) إِجَابَةٌ (8) إِذَاعَةٌ (9) إِشَارَةٌ (10) إِفْشَاءٌ

366- машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Меҳмонларни ҳурмат қилиш бизнинг азалий ва абадий одатимиздир. 2. Қишки таътилда Имом Муҳаммад ибн Исмоил Ал-Бухорийнинг мақбарасини зиёрат қилмоқчимиз. 3. Аҳмад ал-Фарғоний меъморий комплекси лойиҳасини яратишда жуда кўп архитекторлар жонбозлик кўрсатдилар. 4. Шоли етиштириш Ўзбекистон учун энг муҳим ва зарур соҳалардан биридир. 5. Бу хушхабарни зудлик билан аканга етказишинг керак (мн.). 6. Толибалар, автобусдан юриб турган пайтда мутлақо тушманглар. 7. Тошкентда яшаш муддатимни яна икки ойга узайтиришга имконим бор. 8. Чиройли сўзлар билан, қиммат баҳо қийимлар билан айбни яшириб бўлмайди. 9. Инсон конини тўкиш ислом динида йўқ. 10. Шаҳримизнинг таниқли шоир ва ёзувчилари билан бўладиган эрталик учрашув ҳақидаги эълонни тайёрлашни сенга юклайман. 11. Оловни ёқиш осон, ўчириш жуда қийин. 12. Музокаралар олиб бориш учун ҳукуматимиз делегацияси Қозоғистон пойтахти Остонага жўнаб кетди. 13. Талабанинг бу саволига жавоб бериш менинг учун осон бўлмади. 14. Ҳақиқатни юзага чиқариш учун биз тинмай ҳаракат қилишимиз керак. 15. Сирларни ошкор этиш яхшиликка олиб келмайди.

§ 101. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

IV боб солим феълининг аниқ нисбат сифатдоши **مُفْعَلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

أَحْسَنَ – яхшилик қилмоқ → **مُحْسِنٌ**, **مُحْسِنَةٌ** – яхшилик килувчи,

أَسْلَمَ – ислом динига кирмоқ → **مُسْلِمٌ**, **مُسْلِمَةٌ** – ислом динига кирувчи.

Солим феълларнинг мажҳул нисбат сифатдоши **مُفْعَلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

أَسْقَطَ – уриб туширмоқ → **مُسْقَطٌ**, **مُسْقَطَةٌ** – уриб туширилган,

أَنْزَلَ – нозил бўлмоқ → **مُنزَلٌ**, **مُنزَلَةٌ** – нозил қилинган.

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари:

I. Иккиланган феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши ҳозирги-келаси замон феълидаги ўзгаришлар асосида шаклланади. Масалан:

أَمَدَّ – таъминламоқ → **مُمَدِّدٌ**, **مُمَدِّدَةٌ** – таъминловчи,

أَقَرَّ – қарор қилмоқ → **مُقَرَّرٌ**, **مُقَرَّرَةٌ** – қарор килувчи.

б) мажҳул нисбат сифатдошида биринчи ўзак ундошнинг ҳаракати фатҳага ўзгаради. Масалан:

أَمَدَّ – таъминламоқ → **مُمَدِّدٌ**, **مُمَدِّدَةٌ** – таъминланган,

أَقَرَّ – қарор қилмоқ → **مُقَرَّرٌ**, **مُقَرَّرَةٌ** – қарор қилинган.

II. Ҳамзали феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

آمن – имон келтирмоқ → مؤمن، مؤمنة – имон келтирувчи,
أثار – қасос олмоқ → مثير، مثيره – қасос олувчи,
أقرأ – ўқитмоқ → مقرئ، مقرئة – ўқитувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

آلم – қийнамоқ → مؤلم، مؤلمة – қийноқ қилинган,
أسأم – зериктирмоқ → مسأم، مسامة – зериктирилган,
أقرأ – ўқитмоқ → مقرأ، مقرأة – ўқитилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдошида «мув- → му» товуш ўзгариши содир бўлади. «Муй- » эса ўзгармайди. Масалан:

أوقف – тўхтатмоқ → موقف، موقفة – тўхтатувчи,
أيقظ – уйғотмоқ → ميظ، ميظة – уйғотувчи.

б) мажхул нисбат сифатдошида ҳам худди шу товуш ўзгариши содир бўлади. Масалан:

أوقف – тўхтатмоқ → موقف، موقفة – тўхтатилган,
أيقظ – уйғотмоқ → ميظ، ميظة – уйғотилган.

2. Ажваф феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши таркибида «-ви- , -йи- → и» товуш ўзгариши содир бўлади. Масалан:

أذاب – эритмоқ → مذيب، مذيبة – эритувчи,
أذاع – тарқатмоқ → مذيع، مذيعة – тарқатувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши таркибида «-ва-, -йа- → ā» товуш ўзгариши содир бўлади. Масалан:

أَذَابَ – эритмок → مُذَابٌ، مُذَابَةٌ – эритилган,
أَذَاعَ – таркатмок → مُذَاعٌ، مُذَاعَةٌ – таркатилган.

3. Ноқис феълларда:

а) аниқ нисбат сифатдошида учинчи ўзак ундош танвин касрага айланади. Масалан:

أَفْتَى – фатво бермок → مُفْتًى (аниқ ҳолатда - أَلْمُفْتَى), مُفْتِيَةٌ – фатво берувчи.

أَسْقَى – суғормок → مُسْقًى (аниқ ҳолатда - أَلْمُسْقَى), مُسْقِيَةٌ – суғорувчи.

б) мажхул нисбат сифатдошида эса, учинчи ўзак ундош алиф мақсура билан ёзиладиган танвин фатҳага ўзгаради. Масалан:

أَفْتَى – фатво бермок → مُفْتًى (аниқ ҳолатда - أَلْمُفْتَى), مُفْتَاَةٌ – фатво берилган.

أَسْقَى – суғормок → مُسْقًى (аниқ ҳолатда - أَلْمُسْقَى), مُسْقَاَةٌ – суғорилган.

Амалий машғулот учун топшириқлар

367-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг:

أَشْرَقَ - тонг отмок; أَطْفَأَ - ўчирмок (оловни); أَتَقَنَّ - яхшилаб ўзлаштирмок; أَحَسَّ - сезмок; أَنْمَرَ - самара бермок; أَتَمَّ - тугатмок; أَغْلَنَ - эълон қилмок; أَجْرَى - амалга оширмок; أَرَأَقَ - оқизмок; أَخْفَى - яширмок; أَجَابَ - жавоб

бермоқ; اَلْقَى - ирғитмоқ; اَطَارَ - учирмоқ; اَهْدَى - жўнатмоқ;
 اَنْشَأَ - қурмоқ; اَعْطَى - бермоқ; اَنْزَلَ - ёритмоқ.

368-машқ. Қуйидаги сифатдошларни сон ва жинсда турланг:

Масалан: مُعَلَّنٌ

бирлик		иккилик	кўплик
МЗ	مُعَلَّنٌ	مُعَلَّنَانِ	مُعَلَّنُونَ
МН	مُعَلَّنَةٌ	مُعَلَّنَتَانِ	مُعَلَّنَاتٌ

(1) مُخْفِي (2) مُعْطٍ (3) مُلِقٍ (4) مُنْشَأٌ (5) مُجِيبٌ
 (6) مُطَارٌ (7) مُوقِدٌ (8) مُحَسِّنٌ (9) مُنَارٌ (10) مُطْفِئٌ

369-машқ. Қуйидаги сифатдошларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда жинсда ва келишикларда турланг:

Масалан: مُعَلَّنٌ

	ноаниқ ҳолатда	аниқ ҳолатда	ноаниқ ҳолатда	аниқ ҳолатда
бош келишик	مُعَلَّنٌ	المُعَلَّنُ	مُعَلَّنَةٌ	المُعَلَّنَةُ
қаратқич келишиги	مُعَلِّنٌ	المُعَلِّنُ	مُعَلِّنَةٌ	المُعَلِّنَةُ
тушум келишиги	مُعَلَّنَا	المُعَلَّنَ	مُعَلَّنَةٌ	المُعَلَّنَةُ

(1) مُلِقٍ (2) مُهْدِي (3) مُخْفِي (4) مُجْرٍ (5) مُلْقِيَانِ
 (6) مُطْفِئُونَ (7) مُنْشَأَانِ (8) مُخْفُونَ (9) مُجْرُونَ (10) مُعْطُونَ

370-ماشқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг, ўзбекчага ўғиринг ва ундаги сифатдошларни тўла морфологик таҳлил қилинг:

- 1) يلعب هذان اللاعبان بالكرة في نشاط وحذق والمتفرجون معجبون. 2) تنتج إفريقيا غلات نباتية متنوعة معظمها من حاصلات المناطق الحارة. 3) يجب على كل محب للتحرر والسلم أن يعطي المساعدة للشعوب في نضالها. 4) أشكركم شكرا جزيلاً على هذه المعلومات المفيدة عن الآثار القديمة في بلدكم. 5) كان يومنا هذا يوماً متعباً حقاً. 6) في شقتنا حجرتان واسعتان وفي الناحية المقبلة مطبخ وحمام. 7) لا بد من أن نحضر لك فوراً... هذا أقل واجب... يجب ألا نتركك بمفردك في مثل هذا الظرف. 8) سيقدم الجانب الأول بموجب هذه الاتفاقية للجانب الآخر الأجهزة اللازمة لإنشاء خطوط التيار الكهربائي. 9) وكان الحديث بين النجمة العربية وبطل الفضاء بسيطاً ومثيراً أيضاً. 10) تقدموا إلي أيها المتعبون وأنا أريحكم. 11) وزن أي جسم في الليل أقل من وزنه في النهار وهذا في الليالي القمرية فقط والسبب هو جاذبية القمر. 12) جلس والدي وأخذ يقلب بين يديه مجموعة مذهشة من الرسائل القديمة المختلفة. 13) لما سألتنا الطلبة عن ظروفهم المعيشية سمعنا إجابة مفرحة. 14) زاد عدد دبابات العدو المصابة في أرض المعركة. 15) قام عدد من أعضاء الوفد بزيارة الدكتور طه حسين في منزله وقد دار حديث ممتع أثناء هذه الزيارة. 16) اخش القانون يا أخي وكن مدركاً لعجزك أمام حكم القضاء. 17) أعطي الوزير كل أمير رسالة مخفية وكان مراده أن يوقع الفرقة بينهم. 18) لقد صاح الشيخ من أعماقه: أيها المريدون اعلموا ذلك عني. 19) كان هذا جواباً مقنعاً على سؤالي المطروح للجالسين. 20) ألقى الشيخ بنار الشوق في قلوب مريديه.

371-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ойдин кечаларда қишлоқ яна ҳам чиройли кўри-нади. 2. Бу фалокатдан шикастланган одамлар жуда кўп

эди. 3. Сиз истагингизни айтинг, имкони борича мен ёрдам кўлини чўзаман. 4. Ёлғиз ўзингиз (мн.) қаерга бормокчисиз? 5. Университетимизда жуда кўп миллат вакиллари таълим оладилар ва уларнинг аксариятини ўзбек талабалар ташкил этади. 6. Бу янги ўқув режасига кўра талабалар учун киши каникул бўлмайди. 7. Ўша ҳолдан тойган асирларга дам беришимиз керак. 8. Араб тили имтиҳонида бирор талаба хурсандлик бахш этувчи жавоб айтмади. 9. Озодлик ва ўзаро тинч-тотув яшашни севувчи кишилар дунёда жуда кўп ва мен ҳам уларнинг бириман. 10. Кеча Тошкентдан бир гуруҳ олимлар келишди ва университетимизда улар билан гоят қизиқарли суҳбат бўлиб ўтди. 11. Бу тўкилган қонлар учун ким жавоб беради? 12. Кеча эълон қилинган концерт бошқа кунга кечиктирилади. 13. Икки давлат раҳбарлари ўртасида олиб борилган музокаралар муваффақият билан тугади. 14. Моҳир меъморлар ва наққошлар кўли билан барпо этилган имом Ал-Бухорий макбараси биноси келгуси авлодга катта совға бўлиб қолади. 15. Шаҳримиз кўчалари ҳамма томонни ёритиб турувчи электр чироқлари билан таъминланган.

ЎН БЕШИНЧИ МАТН

الحصان المسروق

دخل اللص إسطنبول فلاح وسرق أجمل حصان فيه وبحث الفلاح كثيرا عن حصانه فلم يجده. ذات يوم قصد الفلاح إلى السوق لشراء بعض الأشياء ومر بقسم بيع الحصان وفجأة أبصر حصانه مع رجل مجهول فعرفه حق المعرفة فتعلق به ثم صاح بأعلى صوته وقوته:

- هذا حصاني وقد عثرت عليه أخيرا. هلموا إلي أيها الناس.
تجمع الناس الكثيرون إلي الصياح وأحاطوا الفلاح والرجل المجهول مع الحصان
فقال الرجل المجهول للفلاح:

- هذا الحصان لي وأنا ربيته من صغره فربما حصانك كان يشبه بحصاني هذا.
في هذه اللحظة خطرت للفلاح فكرة فوضع يديه بسرعة على عيني الحصان ثم قال
للص:

- قل لي من فضلك، أية عينيه عوراء؟ اليمنى أو اليسرى؟
ما كان اللص تنبه لهذا الأمر من قبل ولم يحس بعوار الحصان هذا.
- هو أعور بعينه اليسرى.

فصاح الفلاح:

- كذبت يا رجل. عينه اليسرى سليمة.
ورفع يده عنها. ضحك الناس وضحك معهم اللص فسكت قليلا ولم يعرف كيف
يجيب عليه ثم قال بتردد:

- لقد أخطأت يا سيدي، حصاني أعور بعينه اليمنى.
فرفع الفلاح يده الأخرى عن العين اليمنى وقال فرحا:
- انظروا أيها الناس، حصاني يبصر بكفتي عينيه وليس بأعور.
فأمسك الناس اللص وقبضوا عليه وهكذا أرجع الفلاح العاقل حصانه المسروق.

(Э. Талабовнинг «Араб тили дарслиги» китобидан айрим ўзгартишлар билан)

372-машқ. Ўн бешинчи матнни дафтарингизга кўчи-
ринг, ҳара-катларини қўйинг, янги сўзларини ёдланг ва
ўзбекчага ўғиринг.

373-машиқ. Ўн бешинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) ماذا فعل اللص؟ 2) أين وجد الفلاح حصانه؟ 3) لماذا ذهب الفلاح إلى السوق؟ 4) ماذا فعل الفلاح لما رأى حصانه؟ 5) ماذا فعل الناس في السوق؟ 6) ماذا قال اللص للفلاح؟ 7) أية فكرة خطرت للفلاح؟ 7) هل كان اللص يعرف عوار الحصان؟ 8) ماذا فعل الفلاح أمام الناس؟ 9) هل أجاب اللص على سؤال الفلاح؟ 10) هل الحصان كان أعور؟ 11) ماذا فعل الناس باللص في آخر الأمر؟

374-машиқ. Ўн бешинчи матндан феълларни ажратиб олинг, уларнинг бобларини аниқланг ва тўла морфологик таҳлил қилинг.

375-машиқ. Ўн бешинчи матндан масдар ва сифатдошларни топинг, қайси феълнинг қайси бобидан эканлигини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

376-машиқ. Ўн бешинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг, ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

377-машиқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг;

إسطل فلاح، في هذه اللحظة، هلموا إلي أيها الناس، الرجل المجهول، الفلاح العاقل، عدد الأيام، أحسن المعمارين، حديقة الأمير تيمور، أكبر نافورة في المدينة، برج التلفزيون الجمهوري، أقدم مدن الجمهورية، موظف الجوازات، مع الأسف الشديد، مصابيح المرور، صباح الخير، سرعان ما، السد العالي، رجال الدولة، دار الكتب، تذكرة الدفع، بكلي عيني، باختصار، لانهاية لها، نتائج اقتصادية، حركة المستعربين، مجموعة من المنسوجات القديمة المتنوعة، في اليوم التالي، التمرد الإسلامي، قصور السلاطين؛

ЎН ОЛТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

أَبْلَهُ аҳмоқ, аблаҳ

اجْتِمَاعٌ мажлис

IV أَجْلَسَ ўткизмоқ, ўтирғиз-
моқ

إِحْسَاسٌ сезги

III أَخَذَ гина қилмоқ, таъна
қилмоқ; لَا تُؤَاخِذْ кечиринг!

أَدَاةٌ кўп. أَدَوَاتٌ асбоб, асбоб-
ускуна; أَدَوَاتُ الْأَكْلِ қошиқ-
вилкалар

IV أَدَخَلَ киритмоқ, киргизмоқ

ارْتِشَافٌ қултумлаб ичиш

أَرُزُّ بِالْحَمِّ الصَّانِ палов

IV أَرَاخَ олиб ташламоқ,
суриб қўймоқ

IV أَرَزَّ мадад бермоқ, ёрдам
бермоқ

أَزْمَةٌ кризис

أَزْمَةٌ دَاخِلِيَّةٌ изтироб

اسْتِحْسَانٌ маъқуллаш

أَسْمَانَةٌ ўзни аямаслик; بِئْسَ
ўзни аямасдан

أَسَدٌ шер

إِسْرَائِيلُ Исроил (*давлат*)

أَسْوَانٌ Асвон (*Мисрдаги шаҳар*)

IV أَصْلَحَ тузатмоқ

أَصِيلٌ асл, ҳақиқий

IV أَظْهَرَ изҳор қилмоқ,
билдирмоқ

IV أَفَاقٌ уйғотмоқ, ўзига
келтирмоқ

إِفْرِيْقِيَا Африка

IV أَفْسَدَ бузмоқ

اِقْتِرَاحٌ таклиф, такдим
этилган фикр

الأَقْصَرُ Луксор (*Мисрдаги шаҳар*)

IV الْمَحَاضِرَةُ: أَلْقَى ~ маъруза
ўқимоқ

IV أَلَمَ қийнамоқ, азоб
бермоқ

IV أَمَلٌ зериктирмоқ

II أَمَّنَ кафолатламоқ,
кафолатга олмоқ

أَنْبُوبَةٌ кўп. أَنْبُوبٌ труба, шланка

النظار кутиш
 IV انكر инкор қилмоқ
 أهلاً وسهلاً ومرحباً بكم: أهل
 келибсизлар!
 III برك муборакбод қилмоқ,
 табрикламоқ
 باطن ички қисм, ички бўлим
 III بالغ ҳаддан ошмоқ,
 (ниманидир) зиёда қилмоқ
 III بالى аямоқ (ب)
 بحث علمي илмий иш
 البخر الأحمر Қизил Денгиз
 بحيرة ناصر Носир кўли
 (Мисрда)
 I برح (a) кетмоқ, ташлаб
 кетмоқ
 برنامج дастур, программа
 I بسم (u) табассум қилмоқ
 بلاد الشام Шом ўлкаси
 II بلغ етказмоқ
 بواب дарвозабон
 III تابع изидан бормоқ
 III بالبصر кўз билан куза-
 тиб бормоқ
 تادب мулойимлик

تحية салом
 V تخوف қўрқмоқ, хавфсира-
 моқ
 تدهور ёмонлашув
 تراث мерос
 تعال келинг!
 V تمكن иложини қилмоқ,
 имкони бор бўлмоқ
 V تملص қутулмоқ
 V توقع кутмоқ
 ثوار кўп. ثورة революционер
 III جامل чиройли муомала
 қилмоқ
 جاهز тайёр
 III جاور ёнма-ён бўлмоқ,
 қўшни бўлмоқ
 III جاور ҳаддан ошмоқ,
 ошмоқ
 III جاوز ишончдан таш-
 қарида бўлмоқ, ишончдан
 чиқмоқ
 I جرى (u) югурмоқ
 الجماهيرية الليبية الشعبية الاشتراكية
 الديموقراطية Ливия Халқ Демон-

кратик Социалистик Жамо-
хирияси

جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةُ Миср Араб

Республикаси

I جَهْدٌ (a) интилмок,

ҳаракат қилмок

جُوْعٌ очлик

حَاذِقٌ моҳир, уста

III حَارَبَ урушмок, уруш

олиб бормок

حَارِسُ الْمَرْمَى дарвозабон

(спортда)

III حَافِظٌ сакламок, ҳимоя

қилмок, асрамок (على)

III حَاوَلَ уринмок, уриниб

кўрмок (على)

I حُدَّ чегараланмок

حِذْرٌ, حِذْرٌ эҳтиёткорлик

I حُرِقَ ёнмок

حُرْقَةٌ куйиш, ёниш; بِ - -

куйиб ёниб

II حَرَّكَ ҳаракатга келтирмок,

ҳаракатлантирмок

حُقْنَةُ кўп. حَقْنٌ укол

II حَلَقَ учмок

حَلِيبٌ сут

حَمَامَةٌ каптар

III خَاطَبَ гаплашмок

III خَالَطَ аралашмок

III خَالَفَ ихтилофда бўлмок,

зид бўлмок

خِدَاعٌ алдов

خَرْدَلٌ горчица

خَرِيفٌ куз

II خَفَّفَ енгиллатмок

خَفِيفُ الظِّلِّ хушрўй

خَلٌّ сирка

خِلَافٌ ихтилоф

خِلْعَةٌ кўп. خَلَعٌ мукофот

دَاعٍ الدَّاعِي, دَاعٍ сабаб

III دَافَعَ мудофаа қилмок

دَامٍ الدَّامِي, دَامٍ қонли

دِرْعٌ зирх

دَعُ التَّوَمٌ уйқуни кўй!

دَمَعٌ кўп. دُمُوْعٌ кўз ёши

دِرَاعٌ билак; فَتْحٌ - فَتْحٌ кучок

очмок

I دَعَرَ кўрқиб талвасага

тушмок

رَوَّادٌ кўп. зиёратчи; رَوَّادٌ

المَقْهَى - қаҳвахона мижозлари

III رَافِقٌ ҳамроҳлик қилмоқ

رُغْبٌ кўрқинч

رَفِيقٌ мулойимлик, назокат

رِيفٌ кўп. أَرِيْفٌ қишлоқ

III زَاوَجٌ кўшиб олиб бормоқ

سَاحِرَةٌ сеҳргар, соҳира

سَاحَةٌ майдон

III سَارَعٌ шошилмоқ, шоши-
лишмоқ

III سَاعَدٌ ёрдам бермоқ

III سَامَحٌ кечирмоқ, маъзур
тутмоқ

III سَاهَمٌ иштирок этмоқ,
қатнашмоқ

III سَاوَى тенг бўлмоқ, тенг-
лашмоқ

سُتْمَانَةٌ олти юз

سَحْرٌ сахар

سَعَادَةٌ бахт

سُفْرَجِيٌّ официант

I سَقَطٌ (y) тушмоқ, ёғмоқ

سَلَاطَةٌ салат

II سَلَّمَ салом бермоқ

سِيرَةٌ ҳаёт йўли, биография

سَيْطَرَةٌ ҳукмронлик, ҳокимият

III شَاهِدٌ томоша қилмоқ

شُرْبَةٌ шўрва

شُرْبَةُ الدُّجَاجِ товук шўрва

III صَاحِبٌ ҳамроҳлик қилмоқ,
олиб юрмоқ

III صَادِرٌ мусодара қилмоқ

III صَادَفٌ дуч келмоқ, рўпара
келмоқ

صَارِمٌ ўткир (мас. пичоқ)

صَاعِدٌ кўтарилувчи; مِنَ الْآنَ فَـ ۱ -
ҳозирдан бошлаб

III صَافِحٌ қўл бериб сўрашмоқ

صِرْفٌ тоза, соф; ۱ - - соф
ҳолда

I صَعِدَ (a) кўтарилмоқ

صَفِيٌّ кўп. أَصْفِيَاءُ самимий дўст

صَلَاةٌ кўп. صَلَوَاتٌ намоз;

салавот

صَيْدٌ ов

صَيْنِيَّةٌ лаган

III ضَائِقٌ эзмоқ, сиқмоқ

صَبَطُ الْوَقْتِ вақтни тўғрилаб
олиш
ضَرِيْبَةٌ солик
III طَارَدَ қувмоқ, қувламоқ
III طَالَبَ талаб қилмоқ
III طَائِبَ хурсанд қилмоқ,
кулдирмоқ
طَرَاژ тарз, намуна
طَقَسَ об-ҳаво
I طَمَحَ (a) طُمُوْح интилмоқ
طَوَالَ давомида
III ظَاهِرَ намоёиш қилмоқ,
намоёишга чиқмоқ
ظَاهِرٌ зоҳирий кўриниш
III عَارَضَ қаршилиқ кўр-
сатмоқ
III عَالَجَ даволамоқ
III عَامِلَ муомала қилмоқ,
муомалада бўлмоқ
III عَائِقَ кучоқламоқ
III عَائِي дучор бўлмоқ,
рўпара келмоқ
III عَاوَنَ ёрдам бермоқ
I عَدَا (y) عَدُوٌ югурмоқ
عَدَمُ الْمَعْرِفَةِ билимсизлик

عَرَضِيٌّ тасодифий, моҳиятсиз
أَخَذَهُ الُّ ~ عَطَشٌ чанқоклик;
чанқади
II عَظَمَ улуғламоқ, ҳаддан
зиёд илтифот кўрсатмоқ
عَظِيمٌ зўр!; офарин!
عَفْوٌ кечириш; ~ - арзимаёди
(«раҳмат» нинг жавоби)
I عَمَدَ (y) عَمَدٌ ният қилмоқ,
интилмоқ
عَنْفٌ кўполлик, қаттиқлик; ~
~ шиддат билан
عَلَى قَيْدِ الْحَيَاةِ тирик, ўлган эмас
عَنَاوِينُ كُتُبٍ. عُنْوَانٌ манзил, адрес
III عُوْفِي тузалмоқ, соғаймоқ
I غَابَ (u) غَيْبٌ ғойиб бўлмоқ
III غَادَى эрталаб бормоқ
(келмоқ); ~ وَرَاوَحَ - у ёқ- бу
ёққа юрмоқ
III غَالَى ҳаддан оширмоқ,
ошириб юбормоқ
غَرَضٌ كُتُبٍ. أَغْرَاضٌ мақсад
غَلْطَانٌ ноҳақ, ёлғончи
غَمٌّ ғам, ташвиш
III فَاجَأَ тўсатдан дуч келмоқ

III فَارَقَ айрилмоқ, ажралмоқ

I فَرَضَ (u) бўйнига

қўймоқ, юкламоқ

فَطِيحٌ қаттиқ, кучли, даҳшатли

I فَقَدَ (u) йўқотмоқ

فَنٌ маҳорат

قَائِمَةٌ рўйхат

قَائِمَةُ الأَطْعَمَةِ меню

III قَابَلَ учратмоқ, дуч келмоқ

I قَادَ (y) йўл бошламоқ,

етакламоқ

قِطْعَةٌ ер бўлаги, участка

قَوْمِيَّةٌ миллийлик

III كَافَحَ курашмоқ, кураш

олиб бормоқ

كَافَّةٌ барча

الكَرْنَكُ Карнак (*Мисрдаги шаҳар*)

I كَفَى (u) кифоя қилмоқ,

етмоқ

كَمَالٌ комиллик

كَنَاسٌ фаррош

III لَاءَمَ мос келмоқ, мувофик

келмоқ

III لَاحَظَ мулоҳаза қилмоқ,

тасаввур қилмоқ

III لَازِمٌ бирга бўлмоқ,

(*ниманидир*) биргаликда
бажармоқ

كُيُن. لَبِيحٌ оғрик жойга

қўйиладиган иссиқ дори

I لَزِمَ (a) керак бўлмоқ

I لَمَسَ (a,y) силамоқ

لَهْجَةٌ оҳанг

لَهْجَةُ اسْتِجْوَابِيَّةٌ сўраш оҳанги

مَائَةٌ مِائَةٌ юз (*рақам*)

مَائِلٌ (*ниманингдир олдида*) тик

турувчи

I مَالٌ (u) мойил бўлмоқ

مُتَخَصِّصٌ мутахассис

II مَثَلٌ акс эттирмоқ

مُحَاضِرٌ маърузачи, лектор

مَدْحٌ макташ, мактов

مِدْفَعٌ замбарак, пушка

مُرَاسِلٌ мухбир

مُرْتَفِعٌ баланд, юқори

مُزَارِعٌ чоракор деҳкон

مُسْتَمِرٌّ бетўхтов, узлуксиз

مَسْرُوحِيَّةٌ спектакль

كُيُن. مَصَالِحٌ манфаат

مُضِيفٌ мезбон
 مُعَدَّلٌ даража, баҳо
 مَغْشُوشٌ қалбаки, ёлғон
 مَقْتٌ нафрат, ғазаб
 I مَلَأَ (a) тўлғазмоқ
 مَلَكَ кўп. أَمْلَأَكَ мол-мулк
 مُنْسَحَبٌ чекинаётган.
 مَنَاطِقٌ кўп. مَنَاطِقُ минтақа, зона
 مَتُونٌ ўлим
 مُوَاطِنٌ фуқаро, граждан
 مَوْتٌ ўлим
 مَوَدَّةٌ меҳр, севги, мойиллик
 نَادٍ; النَّادِي клуб
 نَادِرَةٌ кўп. نَوَادِرُ латифа, ҳангома
 III نَادَى чақирмоқ
 III نَارَعَ талвасага тушмоқ
 III نَاضَلَ курашмоқ
 نَاطُورٌ қоровул
 III نَاعَى чалмоқ
 III نَافَقٌ мунофиқлик қилмоқ
 III نَاوَرَ алдашга ҳаракат
 қилмоқ; وَدَاوَرَ ~ - ҳийла иш-
 латмоқ

III نَاوَلَ узатмоқ; узатиб
 юбормоқ
 I نَجَّحَ (a) نَجَّاحٌ муваффақият
 қозонмоқ
 نَمُوذَجٌ кўп. نَمَازِجٌ намуна
 هَات беринг!
 III هَاجَمَ хужум қилмоқ
 III هَاجَى ҳажв қилмоқ,
 ҳажвия қилмоқ
 I هَدَمَ (u) هَدَمَ бузмоқ,
 синдирмоқ
 هَرَبٌ қочиш
 I هَزَّ (y) هَزَّ силкитмоқ, сил-
 кимоқ; رَأَسَهُ ~ бош силкимоқ
 هُنَيْهَةٌ лаҳза, бир зум вақт
 هَوَادَةٌ муроса; لَا ~ аямасдан
 III وَائَى мос келмоқ
 III وَاجَهَ рўпара бўлмоқ,
 юзма-юз бўлмоқ
 III وَادَعٌ видолашмоқ
 III وَاصَلَ етишишмоқ; давом
 эттирмоқ
 III وَافَقَ у ёки бу фикрга
 қўшилмоқ
 وَتَرَ кўп. أَوْتَارٌ тор (чолғу асбоби)

وَتَبْرَةً тарз

وَدِيعٌ беозор, мулойим

وَرُطَةٌ қийин ҳолат, оғир вазият

انيك في ~ аниклик; ~ аник

равишда, равшан ҳолатда

§ 102. III БОБ ФЕЪЛИ

Солим феълларнинг III боби I боб феълларидан ҳосил бўлиб, ўтган замон вазни **فَاعِلٌ** дир. У шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	فَاعِلٌ	فَاعِلَانِ	فَاعِلُونَ
	МН	فَاعِلَتٌ	فَاعِلَاتَا	فَاعِلَاتُنَّ
II	МЗ	فَاعِلَتٌ	فَاعِلْتُمَا	فَاعِلْتُمْ
	МН	فَاعِلَتٌ	فَاعِلْتُمَا	فَاعِلْتُنَّ
I	МЗ МН	فَاعِلَتٌ		فَاعِلَاتُنَّ

Масалан:

شهدتُ → شاهدتُ кўрмок феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	شَاهِدٌ	شَاهِدَانِ	شَاهِدُونَ
	МН	شَاهِدَةٌ	شَاهِدَاتَا	شَاهِدَاتُنَّ
II	МЗ	شَاهِدَتٌ	شَاهِدْتُمَا	شَاهِدْتُمْ
	МН	شَاهِدَتٌ	شَاهِدْتُمَا	شَاهِدْتُنَّ
I	МЗ МН	شَاهِدَتٌ		شَاهِدَاتُنَّ

هُم شَاهِدُوا هَذِهِ الْمَعْرَكَةَ – Улар (мз) бу жангни кўришди.

هَلْ شَاهَدْتُمَا ؟ – Сиз икковингиз кўрдингизми?

Солим феълларнинг ўтган замон мажхул нисбати куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	فَاعِلٌ	فَاعِلَانِ	فَاعِلُونَ
	МН	فَاعِلَتٌ	فَاعِلَتَانِ	فَاعِلِينَ
II	МЗ	فَاعِلْتِ	فَاعِلْتُمَا	فَاعِلْتُمْ
	МН	فَاعِلْتِ	فَاعِلْتُمَا	فَاعِلْتُنَّ
I	МЗ МН	فَاعِلْتُ		فَاعِلْنَا

شُوهِدَتْ آثَارُ مِنَ الْبَعِيدِ – Узокдан олов кўринди.

III боб солим феълларининг ҳозирги-келаси замони вазни يُفَاعِلُ дир. У шахс-сонда куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَاعِلُ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
	МН	يُفَاعِلُ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلِينَ
II	МЗ	يُفَاعِلُ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
	МН	يُفَاعِلِينَ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلِينَ
I	МЗ МН	أَفَاعِلُ		نُفَاعِلُ

Масалан:

شاهد → يُشاهد кўрмоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُشَاهِدُ	يُشَاهِدَانِ	يُشَاهِدُونَ
	МН	يُشَاهِدُونَ	يُشَاهِدَانِ	يُشَاهِدُونَ
II	МЗ	تُشَاهِدُ	تُشَاهِدَانِ	تُشَاهِدُونَ
	МН	تُشَاهِدِينَ	تُشَاهِدَانِ	تُشَاهِدُونَ
I	МЗ МН	أَشَاهِدُ		نُشَاهِدُ

يُشَاهِدُ الزُّوَّارَ كَثِيرًا مِنْ آثَارِ الْقَدِيمَةِ فِي مَدِينَتِنَا – Зиёратчилар шаҳримизда кўпгина қадимий ёдгорликларни кўрадилар.

III боб солим феълининг мажхул нисбати ҳозиргикеласи замонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَاعِلُ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
	МН	يُفَاعِلُونَ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
II	МЗ	تُفَاعِلُ	تُفَاعِلَانِ	تُفَاعِلُونَ
	МН	تُفَاعِلِينَ	تُفَاعِلَانِ	تُفَاعِلُونَ
I	МЗ МН	أَفَاعِلُ		نُفَاعِلُ

III боб феъли қуйидаги маъноларни ифодалайди:

1. Икки шахс томонидан биргаликда бажарилган иш-ҳаракатни билдиради. Масалан:

رَقَصَ – рақс тушмоқ → رَافَصَ – бирор киши билан биргаликда рақс тушмоқ,

جَلَسَ – ўтирмоқ → جَالَسَ – бирор киши билан биргаликда ўтирмоқ,

ضَرَبَ – урмоқ → ضَارَبَ – бирор киши билан уришишмоқ.

Эслатма. III боб феъли бу маънода ишлатилганда, иш-ҳаракатни бажаришда қатнашган иккинчи шахс предлогсиз тушум келишигида келади. Масалан:

أَمْسَ جَالَسْتُ مُحَمَّدًا – Кеча мен Маҳмуд билан бирга ўтирдим.

2. Бирор иш-ҳаракатни бажаришга интилиш маъносини билдиради:

سَبَقَ – олдинга ўтмоқ → سَابَقَ – олдинга ўтишга интилмоқ, мусобақа қилмоқ,

صَبَرَ – сабр қилмоқ → صَابَرَ – сабрли бўлишга интилмоқ.

3. I боб феъли билдирган иш-ҳаракатни бирор кишига нисбатан амалга ошириш маъносини билдиради. Масалан:

حَسَنَ – яхшиланмоқ → حَاسَنَ – бирор кишига нисбатан яхши муносабатда бўлмоқ,

عَمَلَ – ишламоқ → عَامَلَ – бирор кишига нисбатан муомалада иш кўрмоқ.

4. Айрим III боб феълнинг маъноси бошқа феъллар I боби маъноси билан бир хилдир. Масалан:

سَافَرَ – сафар қилмоқ, شَاهَدَ – кўрмоқ.

5. Айрим III боб феълларидаги семантик ўзгариш жуда қадимги даврга бориб тақалади ва бу феълларнинг маъноси луғат ёрдамида аниқланиши мумкин. Масалан:

دَفَعَ – итармоқ → دَفَعَ (عن) – мудофаа қилмоқ,

كَفَحَ – юзма-юз бўлмоқ → كَفَعَ – курашмоқ,

سَعَدَ – бахтли бўлмоқ → سَاعَدَ – ёрдам бермоқ.

Амалий машғулот учун топшириқлар

378-машқ. Қуйидаги феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

عَالَجَ - даволамоқ; هَاجَمَ - хужум қилмоқ; سَاعَدَ - ёрдам бермоқ; تَابَعَ - изидан бормоқ; شَاهَدَ - томоша қилмоқ; سَافَرَ - сафар қилмоқ; فَارَقَ - ажралишмоқ; رَافَقَ - ҳамроҳлик қилмоқ; طَارَدَ - таъқиб қилмоқ; خَاطَبَ - гаплашмоқ; بَالَغَ - хаддан ошмоқ; لَاحَظَ - мулоҳаза қилмоқ; عَانَقَ - кучоқламоқ; قَابَلَ - учратмоқ; دَفَعَ - ҳимоя қилмоқ.

379-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

5) يُبْدِينَ	4) تُفَارِقَنَّ	3) تُنَجِبُ	2) يَتَكَلَّمَنَّ	1) يُبَالِغَانِ
10) أَسَاعِدُ	9) يُبَشِّرُنَّ	8) يُغَطِّيَانِ	7) نُدَافِعُ	6) تُقْبَلَانِ
15) تَتَقَبَّلَانِ	14) تُقَابِلَانِ	13) نُخَاطِبُنَّ	12) نُرَافِقُ	11) أَبْلُغُ
20) أَبَالِغُ	19) نَشْهَدُ	18) نَشَاهِدُ	17) خُوْطِبْنَا	16) رُوْفِقُوا

380-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажхул нисбатда ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

عَالَجَ - ажралишмоқ; رَافَقَ - ҳамроҳлик қилмоқ; دَاوَلَامَ - даволамоқ; قَابَلَ - учратмоқ; بَالَعَ - ҳаддан ошмоқ; شَاهَدَ - томоша қилмоқ; هَاجَمَ - ҳужум қилмоқ; طَارَدَ - таъкиб қилмоқ.

381-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг, ўзбекчага ўғиринг, ундаги III боб феълларининг замони ва шахс-сонини аниқланг:

1) سار الأصدقاء للنزهة في شوارع المدينة فقابلهم صديقهم منصور. (2) أمس شاهدنا فلما أجنبيا بالتلفزيون الجمهوري. (3) دعانا صاحب البيت لتفرج على بستانه وصاحبنا في الطريق. (4) بعد زيارة المتحف التاريخي لاحظنا في وضوح كيف نجح الفنانون المعماريون الأوزبك في فهم المعماري الأصلي في العصور الوسطى. (5) تسكن أختي الصغيرة مع أسرتها في العاصمة وغدا سأخاطبها بالتليفون حول المسألة الهامة جدا. (6) عندما رافقوه إلى سجن البلدة كان يردد كلمة «أنت غلطان... غلطان». (7) كل سنة يساعد الطلبة الفلاحين في جني القطن في الخريف. (8) سافر فريد وكامل من القرية إلى المدينة لشراء ما يلزمهما في العام الدراسي الجديد. (9) نزل الرشيد ببطء ثم أخلق باب الترام، تابعه أحمد ببصره ورفع يده ردا على تحيته. (10) هم يهاجمون أصدقاءهم وأقرباءهم في بلدهم. (11) كانت أم سوزان تعالجها بماء الزهر وبلبخ الخل وبالصلوات. (12) عولج في مستشفى مدينتنا حتى الآن أكثر من ستمئة مريض. (13) فريق «توبهار» يلعب اليوم بفن كبير وحارس مرماه يدافع عن المرمى باستماتة. (14) احبوا الكتاب هولا ينافقكم ولا يملككم أبدا. (15) فتح المضيف ذراعيه وعانق الضيف ووقع في قلبه إحساس العشق. (16) رأي الصانع المال والخلع الكثيرة ففارق أهله وأبناءه. (17) لما رأي الملك تلك

الساحرة بالغ في تعظيمها وأسلم إليها خزائن الذهب. 18) يخلق الطائر في السماء وظله
يجري على الأرض والأبلة يسعى لصيد ذلك الظل فيعدو وراءه ويطارد ظلا لطائر الجو ولا
يعلم أين أصل هذا الظل.

382-машқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мен энг чиройли отимни отхонадан олиб чиқдим, ёлларини силаб текисладим ва бўйнидан кучоқлаб ўпдим. 2. Дўстимнинг хотинини дўхтирлар турли хил ўсимликлардан олинган дорилар ёрдамида даволадилар. 3. Бозорни бориб кўрганимиздан кейин хайвонларнинг нархи қанча эканлигини аниқ мулоҳаза қилдик. 4. Ўғри деҳқонни кўргач, отни унга дарров топширди ва қочиб кетди. 5. Мусобақа тугаганидан сўнг судьялар ўйинчиларга ҳамроҳлик қилдилар ва барчалари стадиондан чиқиб кетишди. 6. Талабалар университетни битирганларидан кейин ҳам устозларини ҳурмат қиладилар ва зиёда эъзозлайдилар. 7. Мен боксни жон-дилимдан яхши кўраман, уни бундан кейин ҳам тарк этмайман ва ундан ажралмайман. 8. От қочди, ўғри унинг орқасидан қуеди, бироқ унинг қаерга кетганини билмай қолди. 9. Биз мустақил ватанимизни севамиз ва уни ҳар вақт ташқи душманлардан ҳимоя қиламиз. 10. Агар сиз (миз.) отни яхши парвариш қилсангиз, у сизга мунофиқлик қилмайди ва сизни зериктириб қўймайди. 11. Хужумчилар дарвозага бир неча марта хужум қилдилар, дарвозабон эса дарвозани маҳорат билан ҳимоя қиларди. 12. Яқинда Яман Халқ Республикасининг ҳукумат делегацияси Ўзбекистонга ташриф буюрди ва бу ташриф давомида Ўзбекистон бош вазири делегацияга ҳамроҳлик қилди. 13. Ривожланган Европа ва Осиё давлатлари

кучсиз давлатларга ҳамма соҳаларда ёрдам бермоқдалар. 14. Менинг кенжа укам ҳозир Қоҳира университетида таҳсил олмоқда, аввалги куни мен у билан телефонда гаплашдим. 15. Делегация аъзолари бугун кечкурун Навоий номидаги опера театрига ташриф буюрдилар ва Аҳмад Ал-Фарғонийнинг ҳаётига бағишланган операни томоша қилдилар.

§ 103. III БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замонида қуйидаги ўзгариш содир бўлади:

حَجَّ → حَاجَّ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	حَاجَّ	حَاجَّا	حَاجُّوا
	МН	حَاجَّتْ	حَاجَّتَا	حَاجَّتُنْ
II	МЗ	حَاجَبَتْ	حَاجَبْتُمَا	حَاجَبْتُمْ
	МН	حَاجَبَتْ	حَاجَبْتُمَا	حَاجَبْتُنْ
I	МЗ МН	حَاجَبْتُ		حَاجَبْنَا

Бу феълнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	حُوَجُّ	حُوَجَّا	حُوَجُّوا
	МН	حُوَجَّتْ	حُوَجَّتَا	حُوَجِبْنَ
II	МЗ	حُوَجِبَتْ	حُوَجِبْتَمَا	حُوَجِبْتُمْ
	МН	حُوَجِبَتْ	حُوَجِبْتَمَا	حُوَجِبْتُنَّ
I	МЗ МН	حُوَجِبْتُ		حُوَجِبْنَا

II. Ҳамзали феълларнинг ўтган замонда тусланиши ҳамзанинг имлосига алоқадор ўзгаришларни ҳисобга олмаганда солим феълларникидан фарқ қилмайди.

Масалан:

أَخَذَ → آخَذَ – таъна қилмоқ

ضَوَّلَ → ضَاءَلَ – озайтирмоқ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	آخَذَ	آخَذَا	آخَذُوا	ضَاءَلَ	ضَاءَلَا	ضَاءَلُوا
	МН	آخَذَتْ	آخَذَتَا	آخَذُنَّ	ضَاءَلْتُ	ضَاءَلْنَا	ضَاءَلْنَا
II	МЗ	آخَذَتْ	آخَذْتَمَا	آخَذْتُمْ	ضَاءَلْتُ	ضَاءَلْتَمَا	ضَاءَلْتُمْ
	МН	آخَذَتْ	آخَذْتَمَا	آخَذْتُنَّ	ضَاءَلْتُ	ضَاءَلْتَمَا	ضَاءَلْتُنَّ
I	МЗ МН	آخَذْتُ		آخَذْنَا	ضَاءَلْتُ		ضَاءَلْنَا

بَدَأَ → بَدَأُ - бошлаб бермоқ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	بَدَأَ	بَدَأَا	بَدَأُوا
	МН	بَدَأَتْ	بَدَأَتَا	بَدَأَانِ
II	МЗ	بَدَأَتْ	بَدَأْتُمَا	بَدَأْتُمْ
	МН	بَدَأَتْ	بَدَأْتُمَا	بَدَأْتُنَّ
I	МЗ МН	بَدَأَتْ		بَدَأْنَا

Бу феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	أَوْخَذَ	أَوْخَذَا	أَوْخَذُوا	ضَوْنِلَ	ضَوْنَلَا	ضَوْنَلُوا
	МН	أَوْخَذَتْ	أَوْخَذَتَا	أَوْخَذْنَ	ضَوْنِلْتُ	ضَوْنِلْتَا	ضَوْنِلْنَا
II	МЗ	أَوْخَذَتْ	أَوْخَذْتُمَا	أَوْخَذْتُمْ	ضَوْنِلْتِ	ضَوْنِلْتُمَا	ضَوْنِلْتُمْ
	МН	أَوْخَذَتْ	أَوْخَذْتُمَا	أَوْخَذْتُنَّ	ضَوْنِلْتِ	ضَوْنِلْتُمَا	ضَوْنِلْتُنَّ
I	МЗ МН	أَوْخَذَتْ		أَوْخَذْنَا	ضَوْنِلْتُ		ضَوْنِلْنَا

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	بُودِيَ	بُودِنَا	بُودِنُوا
	МН	بُودِنَتْ	بُودِنَتَا	بُودِنْنَ
II	МЗ	بُودِنَتْ	بُودِنْتُمَا	بُودِنْتُمْ
	МН	بُودِنَتْ	بُودِنْتُمَا	بُودِنْتُنَّ
I	МЗ МН	بُودِنَتْ		بُودِنْنَا

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар ўтган замонда солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَأْتَى → وَاتَى – шартнома тузмок

يَأْمَنُ → يَأْمَنَ – ўнгга кетмок

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	وَأْتَى	وَأْتَا	وَأْتَوْا	يَأْمَنَ	يَأْمَنَا	يَأْمَنُوا
	МН	وَأْتَيْتَ	وَأْتَيْتَا	وَأْتَيْتُمْ	يَأْمَنْتَ	يَأْمَنْتَا	يَأْمَنْتُمْ
II	МЗ	وَأْتَيْتَ	وَأْتَيْتُمَا	وَأْتَيْتُمْ	يَأْمَنْتَ	يَأْمَنْتُمَا	يَأْمَنْتُمْ
	МН	وَأْتَيْتَ	وَأْتَيْتُمَا	وَأْتَيْتُمْ	يَأْمَنْتَ	يَأْمَنْتُمَا	يَأْمَنْتُمْ
I	МЗ МН	وَأْتَيْتَ	وَأْتَيْتُمَا	وَأْتَيْتُمْ	يَأْمَنْتَ		يَأْمَنْتُمْ

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَوَاتَى → وَوَاتَى – феъли

يُؤْمِنُ → يُؤْمِنَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	وَوَاتَى	وَوَاتَا	وَوَاتَوْا	يُؤْمِنَ	يُؤْمِنَا	يُؤْمِنُوا
	МН	وَوَاتَيْتَ	وَوَاتَيْتَا	وَوَاتَيْتُمْ	يُؤْمِنْتَ	يُؤْمِنْتَا	يُؤْمِنْتُمْ
II	МЗ	وَوَاتَيْتَ	وَوَاتَيْتُمَا	وَوَاتَيْتُمْ	يُؤْمِنْتَ	يُؤْمِنْتُمَا	يُؤْمِنْتُمْ
	МН	وَوَاتَيْتَ	وَوَاتَيْتُمَا	وَوَاتَيْتُمْ	يُؤْمِنْتَ	يُؤْمِنْتُمَا	يُؤْمِنْتُمْ
I	МЗ МН	وَوَاتَيْتَ	وَوَاتَيْتُمَا	وَوَاتَيْتُمْ	يُؤْمِنْتَ		يُؤْمِنْتُمْ

2. Ажваф феълларнинг ўтган замонидаги ҳарфи иллатларга солим ҳарфлар сифатида қаралади.

Бинобарин, улар ҳам ўтган замонда солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

جاوب → جاوبَ – жавоб бермок   بايع → بايعَ – олди-сотди қилмок

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	جاوبَ	جاوبَا	جاوبُوا	بايعَ	بايعَا	بايعُوا
	MH	جاوبَتُ	جاوبَتَا	جاوبِنَ	بايعَتُ	بايعَتَا	بايعِنَ
II	M3	جاوبَتَ	جاوبَتَمَا	جاوبَتُمُ	بايعَتَ	بايعَتَمَا	بايعَتُمُ
	MH	جاوبَتِ	جاوبَتَمَا	جاوبَتِنُ	بايعَتِ	بايعَتَمَا	بايعَتِنُ
I	M3 MH	جاوبَتُ		جاوبَتَا	بايعَتُ		بايعَتَا

Бу феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

جاوب → جاوبَ – феъли   بايع → بايعَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	جاوبَ	جاوبَا	جاوبُوا	بايعَ	بايعَا	بايعُوا
	MH	جاوبَتُ	جاوبَتَا	جاوبِنَ	بايعَتُ	بايعَتَا	بايعِنَ
II	M3	جاوبَتَ	جاوبَتَمَا	جاوبَتُمُ	بايعَتَ	بايعَتَمَا	بايعَتُمُ
	MH	جاوبَتِ	جاوبَتَمَا	جاوبَتِنُ	بايعَتِ	بايعَتَمَا	بايعَتِنُ
I	M3 MH	جاوبَتُ		جاوبَتَا	بايعَتُ		بايعَتَا

3. Ноқис феълларда, агар учинчи ўзак ундош , ҳарфидан иборат бўлса, ى га ўзгаради ва бу феълларнинг

ўтган замони I боб **بكى** феълидаги каби кўшимчалар билан тугайди. Масалан:

غَلَا → غَالَى – ҳаддан оширмак

بَرَى → بَارَى – беллашмак феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	غَالَى	غَالِيَا	غَالُوا	بَارَى	بَارِيَا	بَارُوا
	МН	غَالَتْ	غَالَتَا	غَالَيْنَ	بَارَتْ	بَارَتَا	بَارَيْنَ
II	МЗ	غَالَيْتَ	غَالَيْتَمَا	غَالَيْتُمْ	بَارَيْتَ	بَارَيْتَمَا	بَارَيْتُمْ
	МН	غَالَيْتِ	غَالَيْتَمَا	غَالَيْتُنَّ	بَارَيْتِ	بَارَيْتَمَا	بَارَيْتُنَّ
I	МЗ МН	غَالَيْتُ		غَالَيْنَا	بَارَيْتُ		بَارَيْنَا

Бу феълларнинг мажхул нисбати кўшимчалари I бобдаги **لَقِيَ** – феъли кўшимчалари билан бир хилдир. Масалан:

غَوَى → غَوَى – феъли

بُورَى → بُورَى – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	غَوَى	غَوِيَا	غَوُوا	بُورَى	بُورِيَا	بُورُوا
	МН	غَوَيْتَ	غَوَيْتَا	غَوَيْنَ	بُورَيْتَ	بُورَيْتَا	بُورَيْنَ
II	МЗ	غَوَيْتَ	غَوَيْتَمَا	غَوَيْتُمْ	بُورَيْتَ	بُورَيْتَمَا	بُورَيْتُمْ
	МН	غَوَيْتِ	غَوَيْتَمَا	غَوَيْتُنَّ	بُورَيْتِ	بُورَيْتَمَا	بُورَيْتُنَّ
I	МЗ МН	غَوَيْتُ		غَوَيْنَا	بُورَيْتُ		بُورَيْنَا

Амалий машғулот учун топшириқлар

383-машқ. Қуйидаги феълларни ўтган замонда тусланг:

جَاوَزَ - ошмоқ; عَائِي - дучор бўлмоқ; فَاجَأَ - тўсатдан содир бўлмоқ; وَاجَهَ - рўпара бўлмоқ; حَاوَلَ - уриниб кўрмоқ; طَائِبَ - хурсанд қилмоқ; وَاصَلَ - давом эттирмоқ; عَوْفِي - соғаймоқ; مَادِي - силлиқ бўлмоқ; رَاوَحَ - кетмоқ; نَادِي - чақирмоқ; غَادِي - келмоқ; غَادِي وَرَاوَحَ - у ёқ-бу ёққа юрмоқ.

384-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс ва сонини аниқланг:

1	سَافَرْتَمَا	2	قَوْبِلُوا	3	عَوْفِينَ	4	عَانُوا	5	غَادَيْتُ
6	يُحَسِّنُونَ	7	يُحَسِّنَنَّ	8	لُوحِظَتْ	9	طَارَدْنَا	10	شُوهِدَتْ
11	أُخْفِيَ	12	تُخَطِّنَنَّ	13	نُخَصِّصُ	14	يَنْخَشِيَان	15	تُحَقِّقْتُ
16	سَتَذَكَّرُونَ	17	يَذْمَنَ	18	نُدْفَعَنَّ	19	يُذْرِكُونَ	20	يَرْمِين
21	أُرْشِدَنَّ	22	تَتَرَدَّدَان	23	يُرْجِعُونَ	24	تُسْرِعُونَ	25	زُورْنَا
26	تَزَوَّجَتْ	27	تُرْفَنَ						

385-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) كل ما جاوز الثقة في حال الغم والسرور فهو مكر وخداع. 2) لم يتوقع المعلم أن يسمعه عبد الرحيم ولذلك فاجأه هذا حين سأله بلهجة استجوابية. 3) سمع المعلم هذا الكلام فحاول أن يتملص من ورطته. 4) لم يخطر ببال الأمير أن يكون إبراهيم جادا

فواصل عمله بنفس الوتيرة. 5) فوجئ أحمد مرة أخرى ها هي تقول «نشرب» لا «أشرب». 6) حين حضر الضيف فوجئت نبيلة تماما وسلمت على الضيف بتأدب وخاطبته برفق. 7) أزاحت والدة نبيلة ستارة النافذة فنادت بصوت وديع: - الفطور جاهز. 8) سافرت سعاد ونبيلة إلى مدينة أخرى بغرض التجارة وعانتا هناك أشد الصعوبات بسبب عدم معرفتهما اللغة الأجنبية. 9) ناديت على أقرباء تلك الفتاة إجابة لطلبها. 10) واجهت الفتاة الولد الصغير القائم بجانبها فسألته عن العنوان المكتوب في الورقة. 11) ذعرت الموظفة ولمست كتف البنت بمحذر شديد ونادتها برعب واضح... وما من مجيب. 12) طاب ممثلنا المشهور جميع الحاضرين في الحفلة بنوادره المضحكة. 13) عوفي المريض بعد مرور الأيام القليلة والآن يشعر بنفسه جيدا جدا. 14) غادينا وراوحنا طوال الليل في انتظار ابنا المتوسط.

386-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Дехқон йўқотган отини бозорда кўриб қолди ва одамларни чақирди. 2. Қунлардан бир қуни мен от сотиб олиш учун бозорга бордим ва отларни яхши билмаганим учун жуда қийналдим. 3. Ўғри от эгасининг келишини қутмаган эди, шунинг учун отни ушлаб тураверди (ушлаб туришда давом этди). 4. Республикамиз боксчилари мусобақада янги жаҳон рекордини ўрнатишга уриниб кўрдилар. 5. «Навбаҳор» командасидаги бу ҳужумчининг имкониятлари бошқаларнинг қуч ва имкониятларидан ошиқ эди. 6. Жуҳо ўзининг латифалари билан ўша қуни ҳаммани ҳурсанд қилди. 7. Онам юрак касали билан бемор эдилар, худога шуқур, ҳозир тузалиб кетдилар. 8. Бемор оғриқнинг зўридан туни билан у ёқ-бу ёққа юриб чиқди.

§ 104. III БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ - КЕЛАСИ ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ҳозирги-келаси замонда қуйидагича ўзгаришлар содир бўлади:

يُحَاجُّ → حَاجُّ → يُحَاجِّجُ → حَاجِّجٌ .

Бу феъл шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُحَاجُّ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّونَ
	МН	يُحَاجُّونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجِّجُونَ
II	МЗ	يُحَاجُّونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّونَ
	МН	يُحَاجِّجُونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجِّجُونَ
I	МЗ МН	أَحَاجُّ		يُحَاجُّ

Бу феълнинг мажхул нисбати ҳам ҳозирги-келаси замонда юқоридаги кўшимчаларга эга бўлади. Фақат II ва III шахс муаннас кўплиги бундан мустасно. Масалан:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُحَاجُّ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّونَ
	МН	يُحَاجُّونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجِّجُونَ
II	МЗ	يُحَاجُّونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّونَ
	МН	يُحَاجِّجُونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجِّجُونَ
I	МЗ МН	أَحَاجُّ		يُحَاجُّ

II. Ҳамзали феълларнинг ҳозирги-келаси замони солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → آخَذَ – феъли

يُضَائِلُ → ضَاءَلَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤَاخِذُ	يُؤَاخِذَانِ	يُؤَاخِذُونَ	يُضَائِلُ	يُضَائِلَانِ	يُضَائِلُونَ
	МН	تُؤَاخِذُ	تُؤَاخِذَانِ	يُؤَاخِذْنَ	تُضَائِلُ	تُضَائِلَانِ	يُضَائِلْنَ
II	МЗ	تُؤَاخِذُ	تُؤَاخِذَانِ	تُؤَاخِذُونَ	تُضَائِلُ	تُضَائِلَانِ	تُضَائِلُونَ
	МН	تُؤَاخِذِينَ	تُؤَاخِذَانِ	تُؤَاخِذْنَ	تُضَائِلِينَ	تُضَائِلَانِ	تُضَائِلْنَ
I	МЗ МН	أُوَاخِذُ		تُؤَاخِذُ	أُضَائِلُ		تُضَائِلُ

يُبَادِي → بَادَأَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُبَادِي	يُبَادِيَانِ	يُبَادِيُونَ
	МН	تُبَادِي	تُبَادِيَانِ	يُبَادِيْنَ
II	МЗ	تُبَادِي	تُبَادِيَانِ	تُبَادِيُونَ
	МН	تُبَادِيِينَ	تُبَادِيَانِ	تُبَادِيْنَ
I	МЗ МН	أُبَادِي		تُبَادِي

Бу феъллар мажхул нисбатда қуйидагича тусланади:

يُؤَاخِذُ → يُؤَاخِذُ – феъли

يُضَاعِلُ → يُضَاعِلُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤَاخِذُ	يُؤَاخِذَانِ	يُؤَاخِذُونَ	يُضَاعِلُ	يُضَاعِلَانِ	يُضَاعِلُونَ
	МН	يُؤَاخِذُهُ	يُؤَاخِذَانِ	يُؤَاخِذُهُنَّ	يُضَاعِلُ	يُضَاعِلَانِ	يُضَاعِلُونَهُ
II	МЗ	تُؤَاخِذُ	تُؤَاخِذَانِ	تُؤَاخِذُونَ	تُضَاعِلُ	تُضَاعِلَانِ	تُضَاعِلُونَ
	МН	تُؤَاخِذِي	تُؤَاخِذَانِ	تُؤَاخِذِيهِنَّ	تُضَاعِلُ	تُضَاعِلَانِ	تُضَاعِلُونَهُنَّ
I	МЗ МН	أُوَاخِذُ		تُؤَاخِذُ	أَضَاعِلُ		يُضَاعِلُ

يُبَادِئُ → يُبَادِئُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُبَادِئُ	يُبَادِئَانِ	يُبَادِئُونَ
	МН	يُبَادِئُهُ	يُبَادِئَانِ	يُبَادِئُونَهُ
II	МЗ	تُبَادِئُ	تُبَادِئَانِ	تُبَادِئُونَ
	МН	تُبَادِئِي	تُبَادِئَانِ	تُبَادِئُونَهُ
I	МЗ МН	أُبَادِئُ		يُبَادِئُ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг ҳозирги-келаси замони солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَاتَّقِ → يُوَاتِقُ – феъли

يَأْمَنُ → يُيَآمِنُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُوَاتِقُ	يُوَاتِقَانِ	يُوَاتِقُونَ	يُيَآمِنُ	يُيَآمِنَانِ	يُيَآمِنُونَ
	МН	تُوَاتِقُوا	تُوَاتِقَانِ	يُوَاتِقْنَ	تُيَآمِنُ	تُيَآمِنَانِ	تُيَآمِنُ
II	МЗ	تُوَاتِقُ	تُوَاتِقَانِ	تُوَاتِقُونَ	تُيَآمِنُ	تُيَآمِنَانِ	تُيَآمِنُونَ
	МН	تُوَاتِقِينَ	تُوَاتِقَانِ	تُوَاتِقْنَ	تُيَآمِنِينَ	تُيَآمِنَانِ	تُيَآمِنُ
I	МЗ МН	أُوَاتِقُ		نُوَاتِقُ	أَيَآمِنُ		يُيَآمِنُ

Бу феълларнинг мажхул нисбатида иккинчи ўзак ундоши ҳаракати фатҳага ўзгаради. Масалан:

وَاتَّقِ → يُوَاتِقُ – феъли

يَأْمَنُ → يُيَآمِنُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُوَاتِقُ	يُوَاتِقَانِ	يُوَاتِقُونَ	يُيَآمِنُ	يُيَآمِنَانِ	يُيَآمِنُونَ
	МН	تُوَاتِقُوا	تُوَاتِقَانِ	يُوَاتِقْنَ	تُيَآمِنُ	تُيَآمِنَانِ	تُيَآمِنُ
II	МЗ	تُوَاتِقُ	تُوَاتِقَانِ	تُوَاتِقُونَ	تُيَآمِنُ	تُيَآمِنَانِ	تُيَآمِنُونَ
	МН	تُوَاتِقِينَ	تُوَاتِقَانِ	تُوَاتِقْنَ	تُيَآمِنِينَ	تُيَآمِنَانِ	تُيَآمِنُ
I	МЗ МН	أُوَاتِقُ		نُوَاتِقُ	أَيَآمِنُ		يُيَآمِنُ

2. Ажваф феълларнинг ҳозирги-келаси замонида иккинчи ўзак ундош ҳисобланган ҳарфи иллатга солим ҳарфлар сифатида қаралади:

جَوَّبُ → يُجَاوِبُ – феъли

بَاعَ → يُبَاعُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُجَاوِبُ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبُونَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
	МН	يُجَاوِبُونَ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبِينَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
II	МЗ	يُجَاوِبُ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبُونَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
	МН	يُجَاوِبِينَ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبِينَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
I	МЗ МН	أَجَابُ		يُجَاوِبُ	أُبَاعُ		يُبَاعُ

Бу феълларнинг мажхул нисбатида ҳарфи иллатнинг ҳаракати фатҳага ўзгаради холос. Масалан:

جَوَّبُ → يُجَاوِبُ – феъли

بَاعَ → يُبَاعُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُجَاوِبُ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبُونَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
	МН	يُجَاوِبُونَ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبِينَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
II	МЗ	يُجَاوِبُ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبُونَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
	МН	يُجَاوِبِينَ	يُجَاوِبَانِ	يُجَاوِبِينَ	يُبَاعُ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُونَ
I	МЗ МН	أَجَابُ		يُجَاوِبُ	أُبَاعُ		يُبَاعُ

3. Ноқис феълларнинг ҳозирги-келаси замони охиридаги кўшимчалар I боб بَكِي – يَنْكِي феъли охиридаги кўшимчалар билан бир хилдир. Масалан:

غَالِي → يُغَالِي – феъли

بَارِي → يُبَارِي – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُغَالِي	يُغَالِيَانِ	يُغَالُونَ	يُبَارِي	يُبَارِيَانِ	يُبَارُونَ
	МН	تُغَالِي	تُغَالِيَانِ	يُغَالِينَ	تُبَارِي	تُبَارِيَانِ	يُبَارِينَ
II	МЗ	تُغَالِي	تُغَالِيَانِ	تُغَالُونَ	تُبَارِي	تُبَارِيَانِ	تُبَارُونَ
	МН	تُغَالِينَ	تُغَالِيَانِ	تُغَالِينَ	تُبَارِينَ	تُبَارِيَانِ	تُبَارِينَ
I	МЗ МН	أُغَالِي		تُغَالِي	أُبَارِي		تُبَارِي

Бу феълларнинг мажхул нисбати қўшимчалари I боб
لَقِيَ – يَلْقَى феъли қўшимчалари билан бир хилдир.
Масалан:

يُغَالِي → يُغَالِي – феъли

يُبَارِي → يُبَارِي – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُغَالِي	يُغَالِيَانِ	يُغَالُونَ	يُبَارِي	يُبَارِيَانِ	يُبَارُونَ
	МН	تُغَالِي	تُغَالِيَانِ	يُغَالِينَ	تُبَارِي	تُبَارِيَانِ	يُبَارِينَ
II	МЗ	تُغَالِي	تُغَالِيَانِ	تُغَالُونَ	تُبَارِي	تُبَارِيَانِ	تُبَارُونَ
	МН	تُغَالِينَ	تُغَالِيَانِ	تُغَالِينَ	تُبَارِينَ	تُبَارِيَانِ	تُبَارِينَ
I	МЗ МН	أُغَالِي		تُغَالِي	أُبَارِي		تُبَارِي

Амалий машғулот учун топшириқлар

387-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва **Мажхул** нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

سَاوَى - тенг бўлмоқ; نَادَى - чақирмоқ; لَاءَمَ - мувофик келмоқ; هَاجَى - алдашга уринмоқ; حَاوَلَ - уринмоқ; هَاجَى - ошириб юбормоқ; وَاصَلَ - давом эттирмоқ; غَالَى - бошидан кечирмоқ; زَاوَجَ - кўшиб олиб бормоқ; وَافَقَ - рози бўлмоқ.

388-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) يُسَاوُونَ 2) ثَلَاثُونَ 3) يُوَافِقَانِ 4) يُغَالِينَ 5) نُدَاوِرُ
6) تُنَاوِرُنَ 7) أَهَاجِي 8) يُعَانِينَ 9) نُرَاوِجُ 10) نُرَاوِجُ
11) تُوَافِقَنَّ 12) تُنَادُونَ

389-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) لقد قمت بتوزيع الطعام على أساس حسابي سليم فأنت وزوجتك وحمامة تساوي ثلاثة. 2) لا تلاثم ظروف هذه المناطق تربية الحيوان. 3) يحاول المريض أن ينام ولكن لا يتمكن من شدة الألم. 4) جماعة من رواد المقهى يهزون رؤوسهم باستحسان وإعجاب والبعض يواصلون ارتشاف قهوتهم بصوت عال. 5) يعاني صديقنا في الكلية أزمة داخلية حادة. 6) متى نصلك أيتها الأرض المقدسة؟ أرض الحليب والعسل... كم يساوي لتر الحليب المغشوش في هذه البلاد؟ 7) ليست المسألة مسألة خلاف عرضي بين مواطنين ألا توافقتني في ذلك؟ 8) كلاهما يحاولان إخفاء تخوفهما من هذه الزيارة. 9) لم لا يهرب

إلى بلد عربي ويواصل فيه دراسته ويؤمن مستقبله؟ 10) أخذت أم خديجة تقبل وجهها ورأسها ويديها وتناديها بحرقه: يا بنتي، يا حبيبتي خديجة! ماذا حدث يا عيني؟ 11) كل يوم تسوء حال المريضة... صحتها في تدهور مستمر والأطباء يجهدون لتغذيتها بالحقن والأنابيب ويواصلون تجربة وسائل العلاج المتاحة لهم. 12) هل أنت تناورين وتداورين لكيلا أشكومك للعميد؟ 13) هؤلاء الشعراء يهاجرون في أشعارهن هذه بعضهن بعضاً. 14) كان الشعراء القدامى يغالون في مدح بعضهم ببعض. 15) يزوج الشبان في أيامنا هذه بين العمل والعلم. 16) يا أخي، لا تجعل هذا الأمر يجاوز حده.

390-ماشқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Кутубхона ходимаси; ислом маданияти; Марказий Осиё; дунёвий олимлар; спорт иншоотлари; Исроил давлати ва Фаластин ўртасидаги музокаралар; қўнғирок чалингандан кейин; меъморчилик санъати; иккинчи жаҳон уруши; истиклолдан кейин; спортчи қизларимиз; ташқи ишлар вазири; улкан байрам; электр чироқлари; катта ютуқларга бўлган умид; яқин кунлар ичида; жуда кўп замонавий бинолар; энг гўзал тилаклар; нотўғри хабарлар; волейбол командаси; халқаро мусобақа; қора рангдаги нариги костюм; меҳмонларни ҳурмат қилиш.

391-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мен бозорда жуда чиройли от кўриб қолдим ва эгасидан сўрадим: – Бу отингиз қанча туради? 2. Қўшнимиз қизини ҳар куни кечқурун бор овози билан чақиради. 3. Дўхтирлар хотинимнинг кўзини тузатиш учун имкониятлари бор барча муолажа воситаларини ишлатишда давом этмоқдалар. 4. Бутун дунё ҳозир катта иқтисодий кризисни бошдан кечирмоқда. 5. Мен сени (ми.) кичкиналигингдан бошлаб тарбия қилганман, нима учун сен бу уйдан қочиб кетишга уринаяпсан?

6. Калламга бир фикр келди: келаси йилдан бошлаб, иш билан ўқишни бирга олиб борамиз ва ўқишни кечки гуруҳда давом эттирамиз. 7. Бу матннинг янги сўзларини ўрганмаганимиз учун эртага араб тили дарсида қийинчилик-ларга рўпара бўламиз. 8. Бемор опангиз, худо хоҳласа, яқин кунлар ичида тузалиб кетадилар. 9. Кеча ўғлим машинада Тошкентга кетган эди, уни кутиб онаси билан тонг саҳардан у ёққа бориб, бу ёққа келяпмиз. 10. Ҳов-лимиздаги шароит сигир ва новвос боқишга тўғри кел-майди. 11. Синглим илгари хорижий тиллар факультетида ўқир эди, ҳозир эса у ўқишини ўзбек филологияси факультетида давом эттирмоқда. 12. Мен билиб турибман, Сиз (мз.) мени алдашга чоғланаяпсиз, отни сиз ўғирлагансиз, мана шу от – меники. 13. Толиба қизлар, сизлар араб тили билан бир қаторда инглиз тилини ҳам ўргандингизлар, сизлар келажакнингизни яхши таъминла-шингиз учун инглиз тилини ҳам ёддан чиқармаслигингиз керак, бу фикрга сизлар қўшил-ласизларми?

§ 105. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

III боб солим феълларининг шарт майли қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَاعِلُ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
	МН	يُفَاعِلُونَ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
II	МЗ	تُفَاعِلُ	تُفَاعِلَانِ	تُفَاعِلُونَ
	МН	تُفَاعِلُونَ	تُفَاعِلَانِ	تُفَاعِلُونَ
I	МЗ МН	أَفَاعِلُ		أَفَاعِلُونَ

Масалан:

فَعْلٌ يُشَاهِدُ - شَاهَدَ

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُشَاهِدُ	يُشَاهِدَا	يُشَاهِدُوا
	МН	يُشَاهِدُونَ	يُشَاهِدَانِ	يُشَاهِدُونَ
II	МЗ	تُشَاهِدُ	تُشَاهِدَا	تُشَاهِدُوا
	МН	تُشَاهِدُونَ	تُشَاهِدَانِ	تُشَاهِدُونَ
I	МЗ МН	أَشَاهِدُ		نُشَاهِدُ

Нотўғри феълларнинг шарт майли:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли уч хил вариантда ҳосил бўлиши мумкин.

Масалан: فَعْلٌ يُحَاجُّ - حَاجَّ

1 - вариант

2 - вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُحَاجُّ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّوا	يُحَاجُّ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّوا
	МН	يُحَاجُّونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّونَ	يُحَاجُّ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّونَ
II	МЗ	تُحَاجُّ	تُحَاجَّانِ	تُحَاجُّوا	تُحَاجُّ	تُحَاجَّانِ	تُحَاجُّوا
	МН	تُحَاجُّونَ	تُحَاجَّانِ	تُحَاجُّونَ	تُحَاجُّ	تُحَاجَّانِ	تُحَاجُّونَ
I	МЗ МН	أَحَاجُّ		نُحَاجُّ	أَحَاجُّ		نُحَاجُّ

3 – вариант

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُحَاجُّ	يُحَاجُّا	يُحَاجُّوْا
	МН	يُحَاجُّنَّ	يُحَاجُّا	يُحَاجُّنَّ
II	МЗ	تُحَاجُّ	تُحَاجُّا	تُحَاجُّوْا
	МН	تُحَاجُّنَّ	تُحَاجُّا	تُحَاجُّنَّ
I	МЗ МН	أَحَاجُّ		نُحَاجُّ

II. Ҳамзали феълларнинг шарт майли солим феълларникидан кескин фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → أَخَذَ – феъли

يُضَائِلُ → ضَاءَلُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُؤَاخِذُ	يُؤَاخِذَا	يُؤَاخِذُوا	يُضَائِلُ	يُضَائِلَا	يُضَائِلُوا
	МН	يُؤَاخِذُنَّ	يُؤَاخِذَا	يُؤَاخِذُنَّ	يُضَائِلُ	يُضَائِلَا	يُضَائِلُنَّ
II	МЗ	تُؤَاخِذُ	تُؤَاخِذَا	تُؤَاخِذُوا	تُضَائِلُ	تُضَائِلَا	تُضَائِلُوا
	МН	تُؤَاخِذِي	تُؤَاخِذَا	تُؤَاخِذُنَّ	تُضَائِلِي	تُضَائِلَا	تُضَائِلُنَّ
I	МЗ МН	أُوَاخِذُ		نُؤَاخِذُ	أُضَائِلُ		نُضَائِلُ

يُبَادِي → بَادَأُ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُبَادِي	يُبَادِيَا	يُبَادِيُوا
	МН	يُبَادِي	يُبَادِيَا	يُبَادِيُنَّ
II	МЗ	تُبَادِي	تُبَادِيَا	تُبَادِيُوا
	МН	تُبَادِي	تُبَادِيَا	تُبَادِيُنَّ
I	МЗ МН	أُبَادِي		يُبَادِي

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг шарт майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاتِقُ → يُوَاتِقُ – феъли

يُيَامِنُ → يُيَامِنُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُوَاتِقُ	يُوَاتِقَا	يُوَاتِقُوا	يُيَامِنُ	يُيَامِنَا	يُيَامِنُوا
	MH	تُوَاتِقُ	تُوَاتِقَا	تُوَاتِقَنَ	تُيَامِنُ	تُيَامِنَا	تُيَامِنَنَّ
II	M3	تُوَاتِقُ	تُوَاتِقَا	تُوَاتِقُوا	تُيَامِنُ	تُيَامِنَا	تُيَامِنُوا
	MH	تُوَاتِقِي	تُوَاتِقَا	تُوَاتِقَنَ	تُيَامِنِي	تُيَامِنَا	تُيَامِنَنَّ
I	M3 MH	أُوَاتِقُ		تُوَاتِقُ	أَيَامِنُ		تُيَامِنُ

2. Ажваф феълларнинг шарт майли ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُجَاوِبُ → يُجَاوِبُ – феъли

يُتَّبِعُ → يُتَّبِعُ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُجَاوِبُ	يُجَاوِبَا	يُجَاوِبُوا	يُتَّبِعُ	يُتَّبِعَا	يُتَّبِعُوا
	MH	تُجَاوِبُ	تُجَاوِبَا	تُجَاوِبَنَ	تُتَّبِعُ	تُتَّبِعَا	تُتَّبِعَنَّ
II	M3	تُجَاوِبُ	تُجَاوِبَا	تُجَاوِبُوا	تُتَّبِعُ	تُتَّبِعَا	تُتَّبِعُوا
	MH	تُجَاوِبِي	تُجَاوِبَا	تُجَاوِبَنَ	تُتَّبِعِي	تُتَّبِعَا	تُتَّبِعَنَّ
I	M3 MH	أُجَاوِبُ		تُجَاوِبُ	أَتَّبِعُ		تُتَّبِعُ

3. Ноқис феълларнинг шарт майлида I боб *بكى* – *يئكى* феълининг шарт майлида содир бўлган ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

يغالى → *يغال* – феъли

يبارى → *يبار* – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	<i>يغال</i>	<i>يغاليا</i>	<i>يغالوا</i>	<i>يبار</i>	<i>يباريا</i>	<i>يباروا</i>
	МН	<i>يغال</i>	<i>يغاليا</i>	<i>يغالين</i>	<i>يبار</i>	<i>يباريا</i>	<i>يبارين</i>
II	МЗ	<i>يغال</i>	<i>يغاليا</i>	<i>يغالوا</i>	<i>يبار</i>	<i>يباريا</i>	<i>يباروا</i>
	МН	<i>يغالى</i>	<i>يغاليا</i>	<i>يغالين</i>	<i>يبارى</i>	<i>يباريا</i>	<i>يبارين</i>
I	МЗ МН	<i>اغال</i>		<i>يغال</i>	<i>اُبار</i>		<i>يبار</i>

Амалий машғулот учун топшириқлар

392-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

عَارَضَ - қаршилик кўрсатмоқ; *خَاطَبَ* - гаплашмоқ; *صَادَفَ* - дуч келмоқ; *عَانَى* - дучор бўлмоқ; *سَاهَمَ* - қатнашмоқ; *سَافَرَ* - жўнамоқ; *سَاعَدَ* - ёрдам бермоқ; *حَاوَلَ* - уриниб кўрмоқ; *قَابَلَ* - учратмоқ; *تَابَعَ* - изидан бормоқ; *شَاهَدَ* - томоша қилмоқ; *وَأَفَقَ* - рози бўлмоқ; *صَاحَبَ* - ҳамроҳлик қилмоқ; *هَاجَمَ* - хужум қилмоқ.

393-машқ. Қуйидаги I боб феълларидан III боб феъли ҳосил қилинг ва уни шарт майлида тусланг:

وَصَلَ (y) - эрталаб жўнамоқ; وَجَدَ (y) - ўтиб кетмоқ; وَجَدَ (u) - келмоқ; وَجَدَ (u) - аслзода бўлмоқ; وَجَدَ (y) - тўпланмоқ; وَجَدَ (y) - порламоқ; وَجَدَ (u) - назарда тутмоқ; وَجَدَ (y) - қимматлашмоқ; وَجَدَ (y) - кечирмоқ; وَجَدَ (y) - кетмоқ.

394-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) إن تعارضوا في ترجمة هذه القصة إلى اللغة الأوزبكية وتركها وتأخذ قصة أخرى للترجمة. 2) إن يصادفني أي نوع من أنواع العمل المسموح أقم به. 3) لم يساهم بعض الطلاب مع الفلاحين في جني القطن في الخريف. 4) متى تساعدنا على زيادة معرفتنا باللغة العربية نساعدك في تعلم اللغة الأوزبكية. 5) إن تقابلن صديقاتك أثناء نزهتك قلن لهن عن مجيئة أهلهن إليهن. 6) لم تشاهدا أمس فيلما هنديا بالتلفزيون الجمهوري؟ 7) من يصاحب ضيفنا السعودي أثناء زيارته لبلادنا لا يجد الصعوبة معه. 8) أنا وصلت إلى القاهرة منذ شهرين ولم أشاهد متاحف المدينة بعد. 9) إن أخاطب عمي بالتليفون أسأله عن صحته وصحة أسرته. 10) إن تعان الدول حولنا أزمة اقتصادية واجتماعية فنحن قاهرون على أن نؤيد شعب هذه الدول اقتصاديا واجتماعيا. 11) أنا لم أسافر حتى الآن إلى بلد من البلدان العربية. 12) إن تحاولي يا صديقتي أن تكوني بجوار النافذة تتمعي بمناظر الريف الجميلة. 13) إن تتابعني ببصرك لا تفقدني حتى نهاية الطريق. 14) إن توافقني في مسألة كتابة البحث العلمي فأبلغ الرئاسة عنها. 15) لم يهاجم شعبنا في تاريخه جيرانه. 16) لا يكفي يا عزيزتي أن تري قريتي لكي تعرفيها يجب أن تعيش فيها وأن تخالطي ناسها وتسمعي حكايتهم وأن تسمعي سيرتهم الدامية الرهيبة... 17) لم تفاجأ زينب فقد توقعت أن يسألوها هذا السؤال ذات يوم فأجابت بهدوء كامل.

1. Агар сизлар (мн.) телефонда холам билан гаплашсангизлар, индинга унинг олдига боражагимни айтиб кўйинглар. 2. Гуруҳимиздаги толиба қизлар ҳозиргача ҳеч қаерга саёҳатга чиқишмаган. 3. Иброҳим билан Исмоил, агар сизлар мени кўзингиз билан кузатиб борсангиз, мени темир йўл вокзалига борганимни кўрасизлар. 4. Ўзбек халқи тарихда ҳеч қайси бошқа халққа хужум қилмаган. 5. Кеча республика телевидениесида машҳур ўзбек хонандасининг концерти бўлди. Нима учун сизлар (мз.) уни томоша қилмадингизлар? 6. Сиз (мз.) мени қаердан туриб чақирманг, мен ўша жойда ҳозир бўламан. 7. Агар сизлар (мн.) хорижий ўлкаларда қийинчиликка дучор бўлсангизлар, сабр қилинглр. 8. Агар сизлар, Набила билан Хадижа, ёнингизда турган кампирга ўғирилсангиз, унинг юмшоқ овоз билан ўзига ўзи гапираётганини кўрасизлар. 9. Агар чойхўрлар чойхонада чойларини симириб ўтираверсалар (ўтиришда давом этсалар), уларни олдига нон ҳам келтириб кўйинг (мз.). 10. Агар янги квартирамиздаги шароит тўғри келса, биз албатта унда турли хил кушлар боқамиз. 11. Ҳавонинг авзойи ёмонлашиб бормоқда. Агар Сиз (мн.) рози бўлсангиз, қуриган ўтинларни хона ичига олиб кириб кўяйлик. 12. Ўша ҳикояни таржима қилишда менга ёрдам берсангизлар (мз.), унинг мазмунидан сизлар ҳам баҳраманд бўласизлар. 13. Шаҳримизда музейлар жуда кўп. Агар сизлар (мн.) уларни бориб кўрсангизлар, ундан кўп нарсаларни ўрганасизлар. 14. Ўғри деҳқонни бозорда учратиб қолиши мумкин эди, шу сабабдан деҳқонни кўриб қолиши унинг учун мутла-

ко кутилмаган ходиса бўлиб туюлмади. 15. Агар хорижий тадбиркорлар иқтисодимизни ривожлантиришда иштирок этсалар, биз чин қалбимиз билан улардан мамнун бўламиз.

§ 106. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг буйруқ майли II шахсда қуйидаги вазнда ҳосил бўлади: $\text{فَاعِلٌ} \rightarrow \text{تُفَاعِلُ} \rightarrow \text{فَاعِلٌ}$.

Буйруқ майли шахс-сонда қуйидагича тусланади:

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	فَاعِلٌ	فَاعِلَا	فَاعِلُوا
МН	فَاعِلِي	فَاعِلَا	فَاعِلِنَ

Масалан:

يَا طَلَّابُ سَاعِدُوا أصدقَاءَكُمْ – Талабалар, дўстларингизга ёрдам беринглар.

Нотўғри феълларнинг буйруқ майли:

I. Иккиланган феълларнинг буйруқ майли шарт майли каби уч вариантда ҳосил бўлади.

Масалан: $\text{حَاجٌ} - \text{يُحَاجُّ}$ феъли:

1 - вариант

2 – вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	حَاجٌ	حَاجَا	حَاجُوا	حَاجٌ	حَاجَا	حَاجُوا
МН	حَاجِي	حَاجَا	حَاجِبِنَ	حَاجِي	حَاجَا	حَاجِبِنَ

3 – вариант

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	حَاجِبٌ	حَاجَا	حَاجُوا
МН	حَاجِبِي	حَاجَا	حَاجِبِينَ

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → آخَذَ – феъли

يُضَائِلُ → ضَائِلٌ – феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	آخَذَ	آخَذَا	آخَذُوا	ضَائِلٌ	ضَائِلًا	ضَائِلُوا
МН	آخَذِي	آخَذَا	آخَذَنَ	ضَائِلِي	ضَائِلًا	ضَائِلِينَ

يُؤَادِي → بَادَأُ – феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	بَادِئٌ	بَادِنَا	بَادِنُوا
МН	بَادِنِي	بَادِنَا	بَادِنِينَ

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاتِقُ → وَاتَّقَ – феъли

يُؤَامِنُ → يَامِنُ – феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	وَاتَّقَ	وَاتَّقَا	وَاتَّقُوا	يَامِنُ	يَامِنَا	يَامِنُوا
МН	وَاتَّقِي	وَاتَّقَا	وَاتَّقَنَ	يَامِنِي	يَامِنَا	يَامِنِينَ

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли ҳам солим-феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

جاوبُ → يُجاوبُ – феъли

بايعُ → يُبايعُ – феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	جاوبُ	جاوبَا	جاوبُوا	بايعُ	بايعَا	بايعُوا
МН	جاوبِي	جاوبَا	جاوبِنَ	بايعِي	بايعَا	بايعِنَ

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майлида учинчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

غَالِي → يُغَالِي – феъли

بَارِي → يُبَارِي – феъли

Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
МЗ	غَال	غَالِيَا	غَالُوا	بَار	بَارِيَا	بَارُوا
МН	غَالِي	غَالِيَا	غَالِيْنَ	بَارِي	بَارِيَا	بَارِيْنَ

Амалий машғулот учун топшириқлар

396-машқ. Қуйидаги феълларни учала шахсда буйруқ майлида тусланг:

طَالِبٌ - таъна қилмоқ; لَأَزَمَ - биргаликда бажармоқ; طَالِبٌ - талаб қилмоқ; لَأَحْظُ - мулоҳаза қилмоқ; لَأَدَى - чақирмоқ; وَاجَةٌ - юзма-юз бўлмоқ; غَامَلٌ - муомала қилмоқ; نَاعَى - чалмоқ; نَأَوَلٌ - узатмоқ; حَأَوَلٌ - уриниб кўрмоқ; سَأَرَعٌ - шошил-

моқ; وَاصَلَ - давом эттирмақ; سَامَحَ - кечирмоқ; شَاهَدَ -
томоша қилмоқ.

397-машқ. Буйруқ майлида берилган қуйидаги
феълларнинг ўзагини, бобини, шахс-сонини ва қандай
феъл эканлигини аниқланг:

- (1) أَفْرَعِي (2) أَعْطَ (3) لِيُطْلَقُوا (4) أَطْفَنُوا (5) لَا تُصَادِفِي
(6) لَا تَتَّقِي (7) لَا نُقِمَ (8) قَلْبِنَ (9) أَقْضِ (10) تَفَوْقَ
(11) لَا تُنَاهِضْ (12) لِنُنَمَّ (13) مَيِّزَ (14) لَا تَتَلَقِّي (15) لَا نُلْغِ
(16) لِيُحْضِرُوا (17) لَا يَتَوَقَّعَنَّ (18) لِنَهْرَبَ

398-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг
ва ўзбекчага ўғиринг:

(1) أنت متعلم وتعرف الدنيا أحسن مني ولذا لا تؤاخذني يا بني إذا قلت لك عن
أفعالك. (2) لاحظوا يا إخواني كيف يعامل أبناء أكبر العائلات أساتذهم ومدرسيهم. (3) أنا
لا أنكر أصلي، أهم شيء هنا المصلحة يا ابن آدم، حاول أن تفهم هذا. (4) باركي لي يا
أمي، أنا الأول بين الناجحين ومعدلي أعلى معدل بين الطلاب. (5) - يا علي لا تنس اليوم
مساء الاجتماع في النادي! - سأحاول أن أحضر. - لا تحاول... احضرا! (6) سامحني يا
علي... سامحني يا حبيبي... أنا لم أشاركك في همومك. لم أستطع التخفيف عنك. كان عليّ
أن أبحث عن لقمة الخبز فغابت عني حقيقة جوعك الفظيع... سامحني يا حبي وعذابي...
سامحني يا وجعي الأبدي... أنا لم أتمكن من ملازمتك في الحياة فسألزمتك في الموت...
(7) أنا لن أبرح هذه القرية بعد اليوم... سأعمل أي شيء فيها... سأكون بوابا لمدرستها،
كناسا لشوارعها، حارسا لدكاكينها، ناطورا لما يبقى من تراجمها... سأكون دائما قريبا
منك... ناديني... ناديني ستجدني ماثلا عند قدميك. (8) أفق خفيف الظل هذا السحر

نادي دع النوم وناغ الوتر(من عمر الخيام) 9) سارع إلى اللذات قبل المنون
 فالعمر يطويه مرور السنين(من عمر الخيام) 10) قال الأستاذ: «ليس هناك زجاجتان،
 فاذهب ولا تشاهد الأشياء أكثر من حقيقتها». 11) إن يخرج أي أمير عن طاعتك فاقتله
 أو اجعله أسيرا ولكن لا تعلن هذا ما دمت أنا حيا ولا تطلبن الرناسة قبل موتي ولا تدع
 هذا السر ما دمت أنا على قيد الحياة ولا تطالب بالملك والسيطرة. 12) هذه الأفكار
 العميقة كالسيف الفولاذي الحاد فإن لم يكن لديك درع فسارع إلى الهرب ولا تواجه ذلك
 الصارم بدون درع. 13) أعطني من فضلك يا سفرجي سكيناً وشوكة وملعقتين وناولني
 الملح والخردل. 14) لم يدق الجرس بعد ولذا واصلوا قراءتكم. 15) غدا سيصل الضيوف
 من جمهورية مصر العربية لنصاحبهم طول النهار.

399-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Эртага санъат саройида мисрлик санъаткорлар-
 нинг концерти бўлар экан. Ўғилларим, у ерга борайлик
 ва концертни томоша қилайлик. 2. Ҳеч ким йўл азобига
 дучор бўлмасин. 3. Лолахон, менинг изимдан юринг ва
 мен айтган ишни бажаринг. 4. Азиз талабалар, араб ти-
 лида бир неча гап тузишга уриниб кўринглар. 5. Мени
 кечиринглар, биродарлар, мен бировнинг отини ўғирлай
 олмайман. 6. Ўз дўстларингизни ва яқин кишилар-
 ингизни алдашга уринманглар, хурматли ўқувчилар.
 7. Енглар, ичинглар, бироқ ҳадинглардан ошманглар,
 азизлар. 8. Ўз дўстларимизга ва яқин кишиларимизга
 нисбатан мунофиқлик қилмайлик. 9. «Навбаҳор»
 командаси дар-возабонига айтинглар, «Навбаҳор»нинг
 дарвозасини астойдил ҳимоя қилсин. 10. Бемор
 синглимизни турли уколлар ва сувлар билан даво-
 лашимиз фойда бермади, энди бошқа дўхтир турли

ўтлар ва кўкатлар билан даволаб кўрсин. 11. Делегация аъзоларини кучоқлаб кутиб олайлик. 12. Акангиз аҳли байтларидан, қизларидан, ўғилларидан ажралмасинлар. 13. Пойтахтдаги бобомиз билан эртага телефонда гаплашайлик. 14. Эртага Маъраб боғининг асосий дарвозаси ёнида бўлишга уриниб кўришсин (мз.). 15. Пахта йиғим-теримида талабалар фаол қатнашишсин.

400-машқ. Қуйидаги суҳбатни ўрганинг, сўз ва ибораларини ёдланг:

بھزاد: قل من فضلك، هل تعرف جغرافيا البلدان العربية جيدا؟

رشيد: نعم، أعرفها جيدا. ماذا تريد يا بھزاد؟ هل عندك سؤال؟

بھزاد: قل لي أي بلد من البلدان يحد العراق؟

رشيد: تعال إلى الخريطة وانظر إليها. يحد العراق تركيا شمالاً وإيران شرقاً وسوريا

غرباً والمملكة العربية السعودية جنوباً.

بھزاد: شكراً، وكم كيلومتراً مربعاً مساحة العراق؟

رشيد: حوالي نصف مليون كيلومتر مربع.

بھزاد: هل هناك أنهار وجبال؟

رشيد: نعم، مناطق العراق الشمالية عبارة عن مناطق جبلية وهناك نهران مشهوران

هما نهر الفرات ونهر دجلة.

بھزاد: ماذا تستطيع أن تقول عن طقس العراق؟

رشيد: طقسه معتدل وحرارته في أيام الصيف مرتفعة.

بھزاد: هل تسقط الثلوج في العراق؟

رشيد: نعم، تسقط الثلوج في مناطقه الشمالية في فصل الشتاء.

بھزاد: عظيم! أنت متخصص في جغرافيا العراق. ألف شكراً.

رشيد: عفوا، إن تردني أن أعطيك الكتاب، فيه معلومات عن باقي البلدان العربية
أيضا، يمكنك أن تأخذه.
هزاد: سأقرأ هذا الكتاب بسرور.

404-машқ. Қуйидаги суҳбатни арабчага ўғиринг:

Баҳром: Менга айтинг-чи, Шерзод, Миср Араб Республикаси ҳақида нима биласиз?

Шерзод: Миср Араб Республикаси ҳақида кўп нарса-ни биламан. Бу республика ҳақида кўп ўқиганман.

Баҳром: Унинг географик ўрнини айтиб бера оласизми?

Шерзод: Албатта. Миср Араб Республикаси Африка қитъасининг шимолий қисмига жойлашган ва у ғарб томондан Ливия Халқ Социалистик Араб Жамоҳирийяси билан, жанубдан Судан республикаси билан, шарқдан Шом ўлкаси ва Исроил билан чегараланади. Шимол томони эса, Ўрта Ер Денгизи билан чегарадош.

Баҳром: Мисрда қанча аҳоли яшайди?

Шерзод: Мисрда элик миллиондан ошиқ аҳоли истиқомат қилади.

Баҳром: У ерда дарё ва кўллар борми?

Шерзод: Ҳа, Мисрдан Нил дарёси оқиб ўтади. Нил дарёси дунёда энг узун дарёлардан биридир. Шунингдек, Асвон тўғони қурилганидан кейин унинг ёнида Носир кўли вужудга келган. Ўтган асрда эса, Мисрда Сувайш

канални курилган. Бу канал Ўрта Ер Денгизини Қизил Денгиз билан боғлайди.

Баҳром: Миср республикасидаги шаҳарларни ҳам биласизми?

Шерзод: Шубҳасиз. Унинг асосий шаҳри ва пойтахти Қоҳирадир. Бундан ташқари Искандарийя, Мансура, Файюм, Асют, Асвон, Сувайш каби йирик шаҳарлари бор.

Баҳром: Мисрдаги энг машҳур тарихий обида нима?

Шерзод: Мисрдаги энг машҳур тарихий обида Қоҳира яқинидаги пирамидалар ва сфинксдир. Шунингдек, Луксор, Карнак каби шаҳарлардан ҳам фиръавнлар давридан қолган тарихий ёдгорликлар топилган.

Баҳром: О... Сиз Миср бўйича яхши мутахассис экансиз.

Шерзод: Ҳа, мен Миср ҳақида кўп ўқиганман.

§ 107. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

Солим феълларнинг истак майли куйидаги вазнда ҳосил бўлади:

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُفَاعِلُ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
	МН	يُفَاعِلُونَ	يُفَاعِلَانِ	يُفَاعِلُونَ
II	МЗ	تُفَاعِلُ	تُفَاعِلَانِ	تُفَاعِلُونَ
	МН	تُفَاعِلُونَ	تُفَاعِلَانِ	تُفَاعِلُونَ
I	МЗ МН	أَفَاعِلُ		أَفَاعِلُونَ

Масалан:

يُشَاهِدُ – شَاهِدَ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُشَاهِدُ	يُشَاهِدَا	يُشَاهِدُوا
	МН	يُشَاهِدُونَ	يُشَاهِدَانِ	يُشَاهِدُونَ
II	МЗ	تُشَاهِدُ	تُشَاهِدَا	تُشَاهِدُوا
	МН	تُشَاهِدُونَ	تُشَاهِدَانِ	تُشَاهِدُونَ
I	МЗ МН	أَشَاهِدُ		نُشَاهِدُ

Нотўғри феъллар:

I. Иккиланган феълларнинг истак майли қуйидагича ҳосил бўлади:

يُحَاجُّ – حَاجَّ феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُحَاجُّ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّوا
	МН	يُحَاجُّونَ	يُحَاجَّانِ	يُحَاجُّونَ
II	МЗ	تُحَاجُّ	تُحَاجَّانِ	تُحَاجُّوا
	МН	تُحَاجُّونَ	تُحَاجَّانِ	تُحَاجُّونَ
I	МЗ МН	أَحَاجُّ		نُحَاجُّ

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли солим феълларниқидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → آخَذَ – феъли

يُضَائِلُ → ضَاءَلَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُؤَاخِذُ	يُؤَاخِذَا	يُؤَاخِذُوا	يُضَائِلُ	يُضَائِلَا	يُضَائِلُوا
	MH	تُؤَاخِذُ	تُؤَاخِذَا	تُؤَاخِذْنَ	تُضَائِلُ	تُضَائِلَا	تُضَائِلْنَ
II	M3	تُؤَاخِذُ	تُؤَاخِذَا	تُؤَاخِذُوا	تُضَائِلُ	تُضَائِلَا	تُضَائِلُوا
	MH	تُؤَاخِذِي	تُؤَاخِذَا	تُؤَاخِذْنَ	تُضَائِلِي	تُضَائِلَا	تُضَائِلْنَ
I	M3 MH	أُؤَاخِذُ		نُؤَاخِذُ	أُضَائِلُ		نُضَائِلُ

يُبَادِي → بَادَا – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُبَادِي	يُبَادِيَا	يُبَادِيُوا
	MH	تُبَادِي	تُبَادِيَا	تُبَادِيْنَ
II	M3	تُبَادِي	تُبَادِيَا	تُبَادِيُوا
	MH	تُبَادِي	تُبَادِيَا	تُبَادِيْنَ
I	M3 MH	أُبَادِي		نُبَادِي

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاتِقُ → وَاتَّقَ – феъли

يُيَآمِنُ → يَآمَنَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُؤَاتِقُ	يُؤَاتِقَا	يُؤَاتِقُوا	يُيَآمِنَ	يُيَآمِنَا	يُيَآمِنُوا
	MH	تُؤَاتِقُ	تُؤَاتِقَا	يُؤَاتِقَنَ	تُيَآمِنَ	تُيَآمِنَا	يُيَآمِنَنَ
II	M3	تُؤَاتِقُ	تُؤَاتِقَا	تُؤَاتِقُوا	تُيَآمِنَ	تُيَآمِنَا	تُيَآمِنُوا
	MH	تُؤَاتِقِي	تُؤَاتِقَا	تُؤَاتِقَنَ	تُيَآمِنِي	تُيَآمِنَا	تُيَآمِنَنَ
I	M3 MH	أُؤَاتِقُ		نُؤَاتِقُ	أُيَآمِنَ		نُيَآمِنَ

2. Ажваф феълларнинг истак майли ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди.

Масалан:

يُجَاوِبُ → جَاوَبَ – феъли

يُتَبَاعِعُ → تَبَاعَعَ – феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	M3	يُجَاوِبُ	يُجَاوِبَا	يُجَاوِبُوا	يُتَبَاعِعُ	يُتَبَاعِعَا	يُتَبَاعِعُوا
	MH	تُجَاوِبُ	تُجَاوِبَا	يُجَاوِبَنَ	تُتَبَاعِعُ	تُتَبَاعِعَا	يُتَبَاعِعَنَ
II	M3	تُجَاوِبُ	تُجَاوِبَا	تُجَاوِبُوا	تُتَبَاعِعُ	تُتَبَاعِعَا	تُتَبَاعِعُوا
	MH	تُجَاوِبِي	تُجَاوِبَا	تُجَاوِبَنَ	تُتَبَاعِعِي	تُتَبَاعِعَا	تُتَبَاعِعَنَ
I	M3 MH	أُجَاوِبُ		نُجَاوِبُ	أُتَبَاعِعُ		نُتَبَاعِعُ

3. Ноқис феълларнинг истак майли қуйидагича ҳосил бўлади. Масалан:

يُغَالِي → غَالِي - феъли

يُبَارِي → بَارِي - феъли

Шахс	Жинс	Бирлик	Иккилик	Кўплик	Бирлик	Иккилик	Кўплик
III	МЗ	يُغَالِي	يُغَالِيَا	يُغَالُوا	يُبَارِي	يُبَارِيَا	يُبَارُوا
	МН	تُغَالِي	تُغَالِيَا	يُغَالِين	تُبَارِي	تُبَارِيَا	يُبَارِين
II	МЗ	تُغَالِي	تُغَالِيَا	تُغَالُوا	تُبَارِي	تُبَارِيَا	تُبَارُوا
	МН	تُغَالِي	تُغَالِيَا	تُغَالِين	تُبَارِي	تُبَارِيَا	تُبَارِين
I	МЗ МН	أُغَالِي		تُغَالِي	أُبَارِي		تُبَارِي

Амалий машғулот учун топшириқлар

402-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

شَاهِدَ - ёрдам бермоқ; لَاحَظَ - мулоҳаза қилмоқ; عَاوَنَ - томоша қилмоқ; خَاطَبَ - гаплашмоқ; صَافَحَ - қўл бериб сўрашмоқ; بَالَغَ - ошириб юбормоқ; سَاعَدَ - ёрдам бермоқ; نَادَى - чақирмоқ; خَالَطَ - аралаштирмоқ; حَاوَلَ - уриниб кўрмоқ.

403-машқ. Қуйида истак майлида берилган феълларнинг ўзагини, бобини ва шахс-сонини аниқланг:

- 1) يُرِي (2) يَفْشُوا (3) يَتَمَنَّى (4) يُنَادِي (5) تَنْسِين (6) تَحْكِيَا
 7) نَكْتَبُ (8) تَشَانِي (9) يُحَاوِلُن (10) نَرِي (11) يَتَكَلَّمُوا (12) أُرَبِّي
 13) يُسَاوِيَا (14) يُجْرِي

404-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) دخل أمير الغرفة ليواجه أمه النائمة في نفس الغرفة. 2) أراد أحمد أن يواصل الترحيب بشقيقه الأصغر. 3) قررت الطالبات أن يواصلن السير إلى محطة الباص. 4) لا يمكنني أن أفسد أفكارك يا أحمد أكثر مما هي عليه... أستطيع فقط أن أحاول إصلاحها. 5) من الآن فصاعدا اسمي الدكتور علي، لن يناديني أحد بغير هذا الاسم. 6) لا يكفي يا عزيزتي أن تري قريتي حتى تعرفيها جيدا... يجب أن تعيشي فيها وأن تخالطي ناسها وتسمعي حكاياتهم. 7) نظر عبد الرحيم إلى الضيفة فتحول عن أمير ليخاطبها بمودة وبلغة عربية. 8) كم أتمني أن أساعدك يا أخي! 9) لراد الأب أن يبالغ في إكرام الضيف فأدخله الغرفة المزينة وأجلسه على الأريكة المريحة. 10) أ تسمع لي أن أخاطب عمي بتليفونك يا إبراهيم؟ 11) تمثل هذه التحف القيمة الطراز الفاطمي ونستطيع أن نلاحظ في وضوح كيف نجح الفنانون المصريون في الوصول إلى طراز فني مصري غني بالجمال. 12) أنا لا أريد أن أسألك، أريد أن أصافحك. 13) انظري يا أمي، انظري برهان الحق لتشاهدي سعادة أصفياء الحق. 14) إن شاء الله، إن تعاوننا يا أستاذنا في الشرح ننجح في آخر العام.

405-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Қизларим, сизлар билан телефонда гаплашишни эмас, балки ўзингизни кўришни хоҳлайман. 2. Самарканддаги энг машҳур тарихий обида Гўри Амир макбарасидир. Сизлар (мз.) менинг бу фикримга қўшиласизлар деб умид қиламан. 3. Араб халқи меҳмондўст халқдир. У меҳмонларни имкони борича иззат-икром қилишга ҳаракат қилади. 4. Мен бугундан бошлаб сени (мн.) ҳеч қачон азизим, севгилим деб чақирмайман. 5. Ўзбек халқининг урф-одатларини ўрганаман деган

хар бир чет эллик учун Ўзбекистонга келиб кетиш етарли бўлмайди. Бунинг учун у одамлар билан аралашуши, бозорларини кўриши керак, тўйларига бориши керак, халқ ашулаларини, эртақ ва ҳикояларини тинглаши керак. 6. Фарида, сиз бу йил университетни тугатаяпсиз. Лекин сиз келажакда ўқишингизни яна давом эттиришингиз ва бу билан халққа хизмат қилишингиз керак. 7. Мени кечир, дўстим, бундан кейин сенинг ғамташвишларингга шерик бўла олмайман. 8. Сизнинг (мн.) бу гапларингиз пўлат қиличдан ҳам ўткир, бу қиличдан мен ўзимни ҳимоя қилишдан ожизман, шунинг учун унга рўпара бўлмасликка уринишим ва бу ердан қочишга шошилишим керак. 9. Устоз, бу ажойиб ҳикояни арабчадан таржима қилишимга эътироз билдирмаслигингизни сўрайман. 10. Мисрлик меҳмонимиз шаҳримиздаги музейларни кўрмоқчи бўлди. 11. Факультетимиздаги кўпчилик домлалар жуда кўп жойларга боришган, жуда кўп шаҳарларни кўришган, бундан кейин эса, ҳеч қаерга, ҳея қачон сафар қилишмоқчи эмас. 12. Ўзбек халқи меҳнаткаш халқ, у ҳеч қачон иқтисодий кризисни бошидан кечирмайди. 13. Далаларимизнинг гўзал манзараларини томоша қиламиз десангиз, Каримахон ва Фаридохон, деразага яқинроқ бўлишга ҳаракат қилишларингиз керак. 14. Бухоро ва Самарқанд шаҳарларини зиёрат қилганимиздан кейин ота-боболаримиз ўрта асрларда меъморчилик санъатида қандай ютуқларга эришганини аниқ мулоҳаза қилишимиз мумкин бўлади. 15. Пахта Ўзбекистоннинг миллий бойлигидир, уни териб олишда талабалар дехқонларга ёрдам беришлари зарур. 16. Футбол ўйинида дарвозабон жуда масъул шахсдир, у дарвозани жон-жаҳди билан ҳимоя қилиши

керак. 17. Ҳозирги кунда врачларимиз ҳар қандай касалликни ҳам тузата оладилар.

§ 108. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

III боб солим феълининг масдари **فَعَالٌ** ва **مُفَاعَلَةٌ** вазнларида ҳосил бўлади. Масалан:

شَاهَدَ – кўрмоқ → مُشَاهَدَةٌ – кўриш,

بَادَرَ – шошилмоқ → مُبَادَرَةٌ – шошилиш,

نَافَقَ – мунофиқ бўлмоқ → نِفَاقٌ – мунофиқлик,

جَاهَدَ – курашмоқ → جِهَادٌ – курашиш.

Нотўғри феълларнинг масдари:

I. Иккиланган феълларнинг масдари:

سَابَّ – ўзаро сўкишмоқ → سِبَابٌ – ўзаро сўкишиш,

قَاصَّ – қасд олмоқ → مُقَاصَّةٌ – қасд олиш.

II. Ҳамзали феълларнинг масдари солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

آخَذَ – таъна қилмоқ → مُؤَاخَذَةٌ – таъна қилиш,

سَأَلَ – савол бермоқ → مُسَاءَلَةٌ – савол бериш,

بَادَأَ – бошлаб бермоқ → مُبَادَأَةٌ – бошлаб бериш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг масдари солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَأَصَلَ – давом эттирмоқ → مُوَأَصَلَةٌ – давом эттириш,

وَأَعَدَّ – келишишмоқ → مُوَأَعَدَّةٌ – келишиш.

2. Агар ажваф феълнинг иккинчи ўзак ундоши **و** дан иборат бўлса, **فَعَالٌ** вазнидаги масдарда мазкур **و** харфи **ى**

га ўзгаради. Иккинчи ўзак ундош *ى* дан иборат бўлганда, ҳар икки шаклдаги масдарда ҳам ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

قَاوَمَ – қаршилиқ кўрсатмоқ → مُقَاوَمَةٌ – қаршилиқ кўрсатиш,

قَاوَمَ – қаршилиқ кўрсатмоқ → قِيَامٌ – туриш,

ضَايِقٌ – сиқмоқ, эзмоқ → مُضَايِقَةٌ – сиқиш, эзиш.

3. Ноқис феълларнинг *فَعَالٌ* вазнидаги масдарида *و* ёки *ى* ҳарфи *ء* га ўзгаради. Масалан:

لَاقَى – учратмоқ → لِقَاءٌ – учратиш,

نَادَى – чақирмоқ → نِدَاءٌ – чақирув.

Агар масдар *مُفَاعَلَةٌ* вазнида бўлса, «-ава-, -айа- → ā» ўзгариши содир бўлади. Масалан:

لَاقَى – учратмоқ → مُلَاقَاةٌ – учратиш,

نَادَى – чақирмоқ → مُنَادَاةٌ – чақирув.

Амалий машғулот учун топшириқлар

406-машқ. Қуйидаги феъллардан масдар ҳосил қилинг ва уларнинг маъносини аниқланг:

شَاهَدَ - томоша қилмоқ; ضَايِقَ - диққат қилмоқ; آزَرَ - мадад бермоқ; فَارَقَ - ажралишмоқ; وَافَقَ - мувофиқ келмоқ; عَالَجَ - даволамоқ; وَاتَى - мос келмоқ; وَاصَلَ - етишишмоқ; وَادَعَ - видолашмоқ; وَاجَهَ - рўпара бўлмоқ; دَافَعَ - ҳимоя қилмоқ; خَالَفَ - мухолафатда бўлмоқ.

407-ماشқ. Қуйидаги масдарлар қайси феълники эканлигини топинг:

مُحَافَظَةٌ - сақлаш; مُسَاعَدَةٌ - ёрдам; خُطَابٌ - муурожаат қилиш; كِفَاحٌ - курашиш; مُحَارَبَةٌ - урушиш; مُظَاهَرَةٌ - намойиш қилиш; مُطَالَبَةٌ - талаб қилиш; مُطَارَدَةٌ - ҳайдаб чиқариш.

408-ماشқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундаги III боб феъли масдарларини топинг ва уларнинг отлашган ёки отлашмаганлигига эътибор беринг:

1) نظفُ عين قلبك من التراب والعلل قبل أن تطمح إلى ملاحظة هذا العالم.
2) لسان الوفاق الروحي مختلف عن لسان القول. 3) هم ألوف مؤلفة من الرجال والنساء ظلوا محرومين من موآاة الزمن. 4) الوداع أيها الأحباب، أنا ميت وقد حُمل متاعي إلى السماء. 5) ليست لأحد قوة لتجعله يحرك يده للدفاع. 6) إذا كنتُ كاملاً فما إنكاركم هذا لكيالي؟ وإن لم أكن كذلك فما الداعي لمضايقتي وإيلامي؟ 7) دموع العين جارية لفراقك. 8) جالينوس كانت في الطب آلاف من طرق العلاج. 9) لا تطفنوا شموع الإبصار فالبصر هو شمع التأمل الباطني. 10) إذا أنت تركت النظر وتركت الخيال كنت كمن أطفأ في منتصف الليل شمع الوصال. 11) وكثيرون هم أصحاب العلم والمعرفة في هذه الدنيا وهم الآن إلى جانبك أوفي مواجهتك. 12) سر الناس مطوي في مائة غلاف وظاهرهم مثلك حين يكونون معك وأما باطنهم فعلى خلافك. 13) يعمل الأساري للمحافظة على أرواحهم ولهذا هم يخفون سرهم عن الملك. 14) فقد كان البيغاء ناطقا في خطاب الآدميين كما كان حاذقا في غناء البيغوات. 15) كل ما قدموه من علاج لم يكن سبيلا للشفاء بل هم قد زادوا مرضا.

409-ماشқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундан масдәрларни топинг ва у қайси боб феълидан эканлигини аниқланг:

1) كل من أجري علاجاً لروحي نال كنزي ودري ومرجاني. 2) نحن لا نبالي بأرواحنا وسوف نجمع أفهامنا لإدراك تلك الغاية. 3) أثبتت في لجنة الترجمة للمؤتمر مشكلة اختيار الكتب للترجمة وهل نبدأ بأدب الكفاح أم بالتراث؟ 4) لقد أراد الاستعمار أن يهدم القومية فعمد إلى محاربة اللغة العربية حرباً لا هوادة فيها. 5) ظل الكاتب ياسين يدعو إلى الكفاح بإلقاء المحاضرات وكتابة الأشعار. 6) قام الجزائريون في كافة مدن الجزائر بمظاهرات وطنية وشعبية للمطالبة بالاستقلال. 7) أبصر إبراهيم الدبابات قد برزت في الطريق وبدأت في التقدم لمطاردة العدو المنسحب. 8) نعود نسأل مدير المصنع: ما هو إنتاج المصنع؟ 9) على جدار القلعة في مواجهة النهر يطلق المدفع مرة في كل يوم إشارة لضبط الوقت. 10) أنا أود أن أرى هذه الفرقة المشهورة وقد كانت هذه الفرقة في العام الماضي بلنْدُنْ وقدمت برنامجاً وأثار هذا البرنامج إعجاب الجماهير هناك. 11) المسرح الكوميدي «في بيوت الناس» على مسرح محمد فريد، تأليف سليمان نجيب وإخراج محمد توفيق وتمثيل ليلى طاهر وأبي بكر عزت ومحسن سرحان. 12) إذا كان في إمكانك أن تشرح لنا شيئاً عن هذه الثريا نكون في غاية الشكر. 13) فكرت الحكومة المصرية في إنشاء المتحف الإسلامي في أواخر القرن الماضي. 14) إذا كان لديك قانون المكتبات العامة فهل يمكنك إعطائي نسخة منه؟ 15) الآن أريد أن أعرف سبب هذه المساعدة.

410-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз эртага янги комедия спектаклини томоша қилиш учун театрга борамиз. 2. Беморни муолажа қилиш ҳар бир врач учун шарафли ишдир. 3. Севимли ватанизми мудофаа қилиш учун йигитларимиз армия сафига

кириб келдилар. 4. Нима учун висол шамини ўчиришга жазм этдинг (мз.) ? 5. Ҳар бир халқ ўз мустақиллиги учун курашишга ҳақлидир. 6. Ўзбекистон Миллий театрида «Келинлар кўзғолони» спектакли ўйналади, драматург – халқ ёзувчиси Саид Аҳмад. 7. Иккинчи жаҳон урушида йигитларимиз жонларини ҳам аямаганлар ва ватан мудофаасини муқаддас билганлар. 8. Широқ ўзини қурбон қилиш билан душманга қарши кураш олиб борган. 9. Нил дарёсининг рўпарасида Миср радиоси ва телевидениесининг улкан биноси жойлашган. 10. «Баҳор» рақс ансамбли Яман Халқ Демократик Республикасида концерт берганида, ўзининг бетакрор рақс номерлари билан яман халқини лол қолдирган эди. 11. Биз Наманган шаҳрида Миср маданий марказини бунёд этиш борасида ўйламоқдамиз. 12. Жуда кўпчилик қушлар қишда совуқдан ва очликдан жонларини сақлаб қолиш учун жануб томонга учиб кетадилар. 13. Ит одамнинг гапини тушунади, аммо одамларга гапириш учун нутқ йўқ. 14. Бу дунёда яхши одамлар жуда кўп, улар бизнинг ёнимизда ҳам турибди, рўпарамизда ҳам.

§ 109. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

III боб солим феълларининг:

а) аниқ нисбат сифатдоши **مُفَاعِلٌ** вазнида ҳосил бўлади:

شَاهَدَ – кўрмоқ → مُشَاهَدَةٌ, مُشَاهِدٌ – кўрувчи,

جَاهَدَ – курашмоқ → مُجَاهَدَةٌ, مُجَاهِدٌ – курашувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши **مُفَاعَلٌ** вазнида ҳосил бўлади:

شَاهَدَ – кўрмоқ → مُشَاهَدَةٌ, مُشَاهِدٌ – кўрилган нарса,

وَاصَلَ – давом эттирмоқ → مُوَاصَلَةٌ, مُوَاصِلٌ – давом

эттирилган.

Эслатма. III боб мажхул нисбат сифатдошининг муаннас шакли билан масдари шаклдошдир.

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари:

I. Иккиланган феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши куйидагича ҳосил бўлади.

Масалан:

حَاجَّ – баҳслашмоқ → مُحَاجِّجٌ → مُحَاجٌّ, مُحَاجَّةٌ – баҳс-лашувчи,

سَابَّ – сўкишмоқ → مَسَابِبٌ → مُسَابِّبٌ, مُسَابِّبَةٌ – сўкишувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши куйидагича ҳосил бўлади. Масалан:

حَاجَّ – баҳслашмоқ → مُحَاجِّجٌ → مُحَاجٌّ, مُحَاجَّةٌ – баҳс-лашилган (мавзу),

سَابَّ – сўкишмоқ → مَسَابِبٌ → مُسَابِّبٌ, مُسَابِّبَةٌ – сўкишилган.

II. Ҳамзали феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

آخَذَ – таъна қилмоқ → مُؤَاخِذَةٌ, مُؤَاخِذٌ – таъна қилувчи,

ضَاءَلَ – озайтирмоқ → مُضَائِلَةٌ, مُضَائِلٌ – озайтирувчи,

بَادَأَ – бошлаб бермоқ → مُبَادِئَةٌ, مُبَادِئٌ – бошлаб берувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

آخَذَ – таъна қилмоқ → مُؤَاخِذَةٌ, مُؤَاخِذٌ – таъна қилинган,

ضَاءَلَ – озайтирмоқ → مُضَائِلَةٌ, مُضَائِلٌ – озайтирилган,

بَادَأَ – бошлаб бермок → مُبَادَأَةٌ، مُبَادَأٌ – бошлаб берилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг сифатдошлари солим феълларникидан фарқ қилмайди:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

وَاصَلَ – давом эттирмок → مُوَاصَلٌ، مُوَاصَلَةٌ – давом

эттирувчи,

وَاعَدَ – келишишмок → مُوَاعِدَةٌ، مُوَاعِدٌ – келишишувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

وَاصَلَ – давом эттирмок → مُوَاصَلٌ، مُوَاصَلَةٌ – давом

эттирилган,

وَاعَدَ – келишишмок → مُوَاعِدَةٌ، مُوَاعِدٌ – келишилган.

2. Ажваф феълларнинг сифатдошлари ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

قَاوَمَ – қаршилиқ қилмок → مُقَاوَمَةٌ، مُقَاوَمٌ – қаршилиқ

қилувчи,

ضَايَقَ – сиқмок, эзмок → مُضَايِقَةٌ، مُضَايِقٌ – сиқувчи, эзувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

قَاوَمَ – қаршилиқ қилмок → مُقَاوَمَةٌ، مُقَاوَمٌ – қаршилиққа

учраган,

ضَايَقَ – сиқмок, эзмок → مُضَايِقَةٌ، مُضَايِقٌ – сиқилган,

эзилган.

3. Ноқис феълларнинг сифатдошлари:

а) аниқ нисбат сифатдошида учинчи ўзак ундош тушиб қолиб, ўрнини танвин касра эгаллайди. Масалан:

لَاقَى – учратмок → مُلَاقٍ (аниқ ҳолатда - الْمُلَاقَى)، مُلَاقِيَةٌ –

учратувчи,

مَنَادِيَّةٌ - чакирмок → مُنَادٍ (аниқ ҳолатда - الْمُنَادِي), نَادِي - чакирувчи.

б) мажхул нисбат сифатдошида учинчи ўзак ундош тушиб қолиб, ўрнини танвин эгаллайди. Масалан:

مُلَاقَاةٌ - учратмок → مُلَاقِي (аниқ ҳолатда - الْمُلَاقِي), لَاقِي - учратувчи,

مَنَادَاةٌ - чакирмок → مُنَادِي (аниқ ҳолатда - الْمُنَادِي), نَادِي - чакирувчи.

Амалий машғулот үчүн топшириқлар

411-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг:

تَابَعٌ - хаддан оширмок; عَاوَنٌ - ёрдам бермок; بَالِغٌ - изидан бормок; حَاوَلَ - уриниб кўрмок; جَامَلَ - хушмуомала бўлмок; نَادَى - чакирмок; جَاوَرَ - ёнма-ён бўлмок; وَافَقَ - мувофиқ келмок; حَارَبَ - урушишмок; وَاجَهَ - рўпара келмок.

412-машқ. Қуйидаги сифатдошларни бирлик, иккилик ва кўпликда турланг:

1) مُجَاوِرَةٌ	2) مُوَاجَةٌ	3) مُعَاوِنَةٌ	4) مُنَاقِيَةٌ	5) مُنَادٍ
6) مُوَافِقٌ	7) مُصَاحِبٌ	8) مُسَاهِمَةٌ	9) مُعَانِي	10) مُدَاوِرَةٌ
11) الْمُسَاوِي	12) الْمُعَانَاةُ	13) الْمُهَاجِي	14) الْمُغَالِي	

413-ماشқ. Қуйидаги сифатдошларни ҳар уч келишикда турланг:

(1) الْمُنَادِي	(2) مُعَاوِنَات	(3) مُغَالِيَان	(4) مُهَاجُونَ
(5) مُجَاوِرَات	(6) الْمُوَاجِهُونَ	(7) مُسَاهِمَات	(8) مُوَافِقُونَ
(10) مُعَافِيَان	(10) مُلَاتِمُونَ	(11) مُوَاصِلَات	(12) مُزَاوِجَتَان
(13) مُنَادَاة	(14) الْمُجَاوِرَتَان	(15) مُفَاجِنُونَ	(16) مُرَاوِحَتَان

414-ماشқ. Қуйидаги сифатдошларнинг қайси боб феълидан эканлигини аниқланг:

(1) مُتَوَفَّ	(2) مُطْفَأً	(3) مُمِلٌّ	(4) مُنَاسِبٌ	(5) مُعْطً
(6) مُؤْمِنٌ	(7) مُجْرٍ	(8) عَالٍ	(9) مُتَكَلِّمُونَ	(10) مُتَوَفَّى
(11) مُشَوِيٌّ	(12) مُنْسِيٌّ	(13) مُعْشُوشٌ	(14) مُذْنِبُونَ	(15) مُصَلٌّ

415-ماشқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги III боб феъли сифатдошларининг таржимасига эътибор беринг:

- 1) قال الشاب محاولا الخلاص من ذراعيها متكلفا إظهار المقت. (2) نظرت إليهم
- العروس المنازعة مجزب. (3) عايش الشاعر في باريس مع العمال الجزائريين حياة الشاعر المناضل.
- 4) عدت بعد الحرب العالمية الثانية إلى الجزائر وكنت محررا في جريدة «الجزائر الجمهورية» ثم مراسلا صحفيا. (5) قبل الثورة كان في القلعة سجن الثوار السياسيين المناهضين للقيصر.
- 6) - أنا أريد أن أشاهد هذه المسرحية وقد قرأت كثيرا عن هذا الأديب المشهور. - وأنا موافق على هذا الاقتراح بكل سرور. (7) تعرض في هذه الحجرة لوحات فنية حديثة وأما في الحجرة المجاورة فتعرض نماذج الآثار الفنية القديمة. (8) - ما رأيك يا كامل في هذه البدلة؟ - هي جميلة جدا وثنها مناسب. (9) أخبرني من فضلك أين

شباك التذاكر للقطار المسافر إلى الأقصر؟ 10) نظر الرشيد إلى الوراء فإذا برجل عجوز عملاق ينظر إليه باسم فضحك مجاملا. 11) أنا محاضر في «علم اللغة» في كلية الآداب بجامعة الإسكندرية. 12) هل تريد قهوتك الآن؟ سأعدها حالا. هل أنت مسافر اليوم؟ 13) فتح باب الغرفة المجاورة بعنف ودخل علي غاضبا. 14) لقد صادرت الحكومة القطعة الخصبة من أرضهم وما ظل منها لا يكفي لدفع ضريبة الأملاك المفروضة عليهم فتحول والده من مزارع صغير إلى عامل بناء.

416-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. «Ал-Аҳром» газетасининг мухбири кеча факультетимиз декани билан учрашди. 2. Тошкентга жўнаётган машиналар Сизни (мн.) тезлик билан у ерга етказиб боради. 3. Бу дўстимиз Тошкент Шарқшунослик институтида шарқ халқлари тарихи бўйича маърузачидир. 4. Кўп томошабинлар концертни тик турган ҳолда томоша қилдилар. 5. Яшасин Ватанимизнинг жасур ҳимоячилари! 6. Қизимни даволаётган врач аёл республикамизда энг машҳур врачлардан биридир. 7. Талабалар, кейинги дарсимизни очик ҳавода ўтказамиз, менинг бу таклифимга розимисизлар? 8. Ўзбек халқининг озодлиги ва мустақиллиги учун курашувчилар тарихда жуда кўп бўлган. 9. Бу йил пахта йиғимтеримида жуда кўп шахарлик ёрдамчилар қатнашдилар. 10. Университетимиз талабалари ҳам пахта теримида дехқонларга мададкор бўлдилар.

ЎН ОЛТИНЧИ МАТН

في المطعم

دعاني ظهر أمس أحد أصدقائي إلى المطعم لتناول الغداء وكنت جوعان ولذا قبلت دعوته بكل سرور.

وتوجهنا إلى مطعم «زرفشان» غير البعيد عن ساحة الاستقلال وهناك قابلنا البواب قائلاً: أهلاً وسهلاً ومرحباً بكما!

ثم سعدنا إلى الطابق العلوي ودخلنا قاعة الأكل وجلسنا حول المائدة. وتقدم إلينا السفرجي وسألنا ماذا نريد أن نأكل من المأكولات. أخذت قائمة الأطعمة وقرأتها وقلت للسفرجي:

- أرجوك أن تأتي لي بالشربة المجهزة بطريقة أوزبكية والأرز بلحم الضأن وزجاجة كوكا كولا.

أما صديقي فيحب المأكولات الغربية فطلب من السفرجي أن يقدم له سلطة الخضار وشربة الدجاج والسّمك المشوي مع البطاطس وفنجاناً من القهوة.

بعد أن قدم السفرجي كل ما طلبناه سألنا قائلاً:

- هل تريدان أن تأكلا الخبز الأبيض أم الأسود؟

فقلت للسفرجي:

- بل نريدك أن تحضر رغيفين قوميين فقط.

فذهب السفرجي وعاد إلينا بعد هنيهة ووضع على المائدة رغيفين أبيضين وأدوات الأكل وهي ملعقتان وشوكتان وسكينان وكوبان.

وأخذني العطش وفتحت زجاجة كوكا كولا فملأت الكوب وشربت ما فيه
وبعد ذلك بدأنا تناول غدائنا وأكلنا غداءنا بشهية وجلسنا هناك حوالي

ساعتين ثم دعا صديقي السفرجي وقال:

– من فضلك، كم الحساب؟

فقال السفرجي:

– وما هو الحساب. تفضلاً.

ثم دفعنا النقود للسفرجي وشكرنا له على الغداء وخرجنا من قاعة الأكل.

(В.Э.Шагаль, М.Н.Мерекин, Ф.С.Забировларнинг «Учеб-
ник арабского языка» китобидан айрим ўзгартишлар билан)

417-машқ. Ўн олтинчи матнни дафтарингизга кўчи-
ринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

418-машқ. Ўн олтинчи матн асосида қуйидаги савол-
ларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) إلى أين دعاه صديقه؟ 2) إلى أي مطعم توجهها؟ 3) هل مطعم «زرفشان» بعيد
عن ساحة الاستقلال؟ 4) من قابلهما عند باب المطعم؟ 5) في أي طبق تقع قاعة
الأكل؟ 6) ماذا أكل الصديقان في المطعم؟ 7) هل هما طلبا من السفرجي أن يأتي بالخبز
الأبيض أم الأسود؟ 8) ماذا وضع السفرجي على المائدة؟ 9) ما هي أدوات الأكل؟
كم ساعة جلسا في المطعم؟ 10) من دفع النقود للسفرجي؟ 11) ماذا فعل الصديقان
بعد دفع النقود؟

419-машқ. Ўн олтинчи матндан феълларни ажра-
тиб олинг, уларнинг бобларини аниқланг ва тўла мор-
фологик таҳлил қилинг.

420-машқ. Ўн олтинчи матндан масдар ва сифатдошларни топинг, қайси феълнинг қайси бобидан эканлигини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

421-машқ. Ўн олтинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг, ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

422-машқ. Куйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

أهلا وسهلا ومرحبا بكم، البحر الأحمر، بحيرة ناصر، باستماتة، أزمة داخلية، أدوات الأكل، تابع بالبصر، بلاد الشام، بحرقه، فتح ذراعيه، رواد المقهى، من الآن فصاعدا، شربة الدجاج، عدم المعرفة، قائمة الأطعمة، غادى وراوح، بعنف، لهجة استجوابية، هز رأسه، في وضوح، ماء الزهر، خزائن الذهب، مرة أخرى، برفق، بصوت وديع، ظروف هذه المناطق، حال المريضة، تدهور مستمر، الشعراء القدامى، ترجمة هذه القصة، لا تؤاخذوا، خفيف الظل، الأفكار العميقة، جغرافيا البلدان العربية، مساحة العراق، في أيام الصيف، إكرام الضيف، الغرفة المزينة، دموع العين، آلاف من طرق العلاج؛

МУНДАРИЖА

Иккинчи нашр муқаддимаси	3
<i>БИРИНЧИ ҚИСМ</i>	8
Янги сўзлар.....	8
§ 1. Ундош товушлар.....	11
§ 2. Унли товушлар ва уларнинг ёзилиши	12
§ 3. Араб тилига хос ундош товушлар	16
§ 4. Араб алфавити	24
§ 5. Танвинлар	25
§ 6. Ҳамза товуши	26
§ 7. Васлали ҳамза	30
§ 8. «Ал» артиклидаги ҳамзанинг талаффузи	33
§ 9. Қамарий ва шамсий ҳарфлар.....	34
§ 10. «Ал» артиклидаги «л» товушининг талаффузи	35
§ 11. Бўгин	37
§ 12. Сўз туркумлари	39
§ 13. Кишилиқ олмошлари	39
§ 14. Кўрсатиш олмошлари	41
§ 15. Аниқлик - ноаниқлик категорияси	42
§ 16. Отларда жинс категорияси	47
§ 17. Сўз ўзаги ва ўзак турлари	51
§ 18. Ноўзак ҳарфлар	55
§ 19. Сўз вазнлари	57
§ 20. От кесимли гап	59

Биринчи матн	60
<i>ИККИНЧИ ҚИСМ</i>	62
Янги сўзлар	62
§ 21. Отларда сон категорияси	64
§ 22. Отларда иккилик сон	64
§ 23. Отларда кўплик сон	67
§ 24. Тўғри кўплик	68
§ 25. Синиқ кўплик	70
Иккинчи матн	73
<i>УЧИНЧИ ҚИСМ</i>	75
Янги сўзлар	75
§ 26. Сифат	77
§ 27. Аниқловчи	82
§ 28. Мослашган аниқловчи	82
§ 29. Нисбий сифат	87
Учинчи матн	92
<i>ТЎРТИНЧИ ҚИСМ</i>	94
Янги сўзлар	94
§ 30. Келишиқлар	97
§ 31. Иккилик ва тўғри кўпликдаги сўзларнинг келишиқда турланиши	99
§ 32. Икки келишиқли отлар	102
§ 33. Келишиқда турланмайдиган сўзлар	105
§ 34. Предлоглар	107
Тўртинчи матн	111

<i>БЕШИНЧИ ҚИСМ</i>	114
Янги сўзлар	114
§ 35. Мослашмаган аниқловчи (изофа)	116
§ 36. Изофанинг вазифаси	124
§ 37. Қўшилиб ёзилувчи - бирикма олмошлар	129
§ 38. Отга қўшилувчи олмошлар	130
§ 39. <i>غَيْر</i> сўзининг ишлатилиши	135
§ 40. Предлогларга қўшилувчи олмошлар	138
§ 41. Сўроқ гап ва унинг турлари	141
Бешинчи матн	144
<i>ОЛТИНЧИ ҚИСМ</i>	148
Янги сўзлар	148
§ 42. Ажратиш олмошлари	149
§ 43. Предлоглар иштирок этган от кесимли гаплар	151
§ 44. <i>ئَيْسَ</i> феъли ҳақида	154
Олтинчи матн: <i>شقة المدرّس</i>	156
<i>ЕТТИНЧИ ҚИСМ</i>	160
Янги сўзлар	160
§ 45. Феъл ҳақида умумий маълумот	162
§ 46. Уч ўзак ундошли феъллар	164

§ 47. I боб феълнинг ўтган замони	164
§ 48. Нотўғри феълларнинг ўтган замонда тусланиши	168
§ 49. Икки ёқлама нотўғри феълларнинг ўтган замонда тусланиши	177
§ 50. I боб феълнинг ҳозирги-келаси замонда тусланиши	185
§ 51. Нотўғри феълларнинг ҳозирги-келаси замонда тусланиши	190
§ 52. Икки томонлама нотўғри феълларнинг ҳозирги-келаси замони	199
§ 53. Феъл кесимли гап	206
§ 54. Тўлдирувчи	210
Еттинчи матн: في يوم الراحة	213
<i>САККИЗИНЧИ ҚИСМ</i>	217
Янги сўзлар	217
§ 55. Феълларга қўшилувчи бирикма олмошлари	218
§ 56. Ҳол (пайт, ўрин, даража ва миқдор ҳоллари)	222
§ 57. Феъл кесимли гапларда сўзларнинг тартиби	225
Саккизинчи матн: رحلة إلى السويس	227

ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚИСМ 231

Янги сўзлар 231

§ 58. Феъл майллари 233

§ 59. I боб феълнинг шарт майли 233

§ 60. Нотўғри феълларнинг шарт майли 237

§ 61. Икки томонлама нотўғри феълларнинг шарт

майли 244

§ 62. Ундалма 250

Тўққизинчи матн: الحوار 252

ЎНИНЧИ ҚИСМ 256

Янги сўзлар 256

§ 63. I боб феълнинг буйруқ майли 257

§ 64. Нотўғри феълларнинг буйруқ майли 262

§ 65. Икки томонлама нотўғри феълларнинг буйруқ

майли 269

§ 66. I боб феълнинг истак майли 272

Ўнинчи матн: تاريخ الطول 281

ЎН БИРИНЧИ ҚИСМ 283

Янги сўзлар 283

§ 67. Нотўғри феълларнинг истак майли	284
§ 68. Икки томонлама нотўғри феълларнинг истак майли	286
§ 69 Кучайтирув майли	290
§ 70. Ҳаракат номи	295
§ 71. Нотўғри феълларнинг масдари	298
Ўн биринчи матн: <i>علي والصدى</i>	301

ЎН ИККИНЧИ ҚИСМ 304

Янги сўзлар	304
-------------------	-----

§ 72. Масдари мутлак	306
----------------------------	-----

§ 73. Сифатдошлар	308
-------------------------	-----

§ 74. Нотўғри феълларнинг сифатдошлари	311
--	-----

§ 75. Ҳол (равиш, мақсад ва сабаб ҳоллари)	317
--	-----

§ 76. Ўрин ва пайт номлари	321
----------------------------------	-----

Ўн иккинчи матн: <i>رحلة إلى القرية</i>	326
---	-----

ЎН УЧИНЧИ ҚИСМ 330

Янги сўзлар	330
-------------------	-----

§ 77. II боб феъли	334
--------------------------	-----

§ 78. II боб нотўғри феълларининг ўтган замонда тусланиши	341
§ 79. II боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замонда тусланиши	349
§ 80. II боб феълнинг шарт майли	358
§ 81. II боб феълнинг буйруқ майли	363
§ 82. II боб феълнинг истак майли	369
§ 83. II боб феълнинг масдари	374
§ 84. II боб феълнинг сифатдошлари	377
Ўн учинчи матн: <i>فن التمثيل في مصر</i>	383
<i>ЎН ТЎРТИНЧИ ҚИСМ</i>	386
Янги сўзлар	386
§ 85. V боб феъли	391
§ 86. V боб нотўғри феълларининг ўтган замони	397
§ 87. V боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замони	405
§ 88. V боб феълнинг шарт майли	413
§ 89. V боб феълнинг буйруқ майли	419
§ 90. V боб феълнинг истак майли	423

§ 91. V боб феълининг масдари	428
§ 92. V боб феълининг сифатдошлари	432
Ўн тўртинчи матн: الرياضة البدنية في أوزبكستان	437
<i>ЎН БЕШИНЧИ ҚИСМ</i>	440
Янги сўзлар	440
§ 93. Сифат даражалари	448
§ 94. IV боб феъли	454
§ 95. IV боб нотўғри феълларининг ўтган замони	462
§ 96. IV боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замони	472
§ 97. IV боб феълининг шарт майли	480
§ 98. IV боб феълининг буйруқ майли	486
§ 99. IV боб феълининг истак майли	492
§ 100. IV боб феълининг масдари	499
§ 101. IV боб феълининг сифатдошлари	504
Ўн бешинчи матн: الحصان المسروق	509
<i>ЎН ОЛТИНЧИ ҚИСМ</i>	512
Янги сўзлар	512
§ 102. III боб феъли	519

§ 103. III боб нотўғри феълларининг ўтган замони	526
§ 104. III боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замони	534
§ 105. III боб феълнинг шарт майли	542
§ 106. III боб феълнинг буйруқ майли	549
§ 107. III боб феълнинг истак майли	556
§ 108. III боб феълнинг масдари	563
§ 109. III боб феълнинг сифатдошлари	567
Ўн олтинчи матн: <i>في المطعم</i>	573

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**Неъматулло ИБРОҲИМОВ
Мухаммад ЮСУПОВ**

АРАБ ТИЛИ ГРАММАТИКАСИ

**Икки жилдлик
I жилд**

**Тўлдирилган ва тузатилган
иккинчи нашр**

25.02.09 йилда теришга берилди. 21.04.09 йилда босишга рухсат этилди. Бичими 60x84, А-5. 36,5 босма табоқ. Адади 1000 нусха. Буюртма-634. Баҳоси шартнома асосида.

***“Наманган” нашриёти
(Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36)***

***“Ибрат номли босмахона” ОАЖда
(Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36.)
чоп этилди.***